אור החיים על דברים

אור החיים על התורה

geulaquiz.com

פרק א

א **אֵלֶּה הַדְּבָרִים וְגוֹ'.** ״אֵלֶּה״ מִעֵט הַקּוֹדֶם, פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁאָמַר ״אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה״ שֶׁהֵם דִּבְרֵי עַצְמוֹ, שֶׁכָּל הַסֵּפֶר תּוֹכָחוֹת הֵם וּמוּסָר מִמֹּשֶׁה לָעוֹבֵר פִּי ה׳, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה לא:) קְלָלוֹת שֶׁבְּמִשְׁנֶה תּוֹרָה מֹשֶׁה מִפִּי עַצְמוֹ אֲמָרָן, וַאֲפִלּוּ מַה שֶּׁחָזַר וּפֵרֵשׁ מַאֲמָרֵי ה׳ הַקּוֹדְמִין לֹא נִצְטַוָּה עֲשׂוֹת כֵּן אֶלָּא מֵעַצְמוֹ חָזַר הַדְּבָרִים, וְחָשׁ הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר מֹשֶׁה מִפִּי עַצְמוֹ דְּבָרִים כָּאֵלֶּה, כְּמוֹ כֵן בַּמַּאֲמָרִים הַקּוֹדְמִין אָמַר מֹשֶׁה מִפִּי עַצְמוֹ אֵיזֶה דָּבָר, לָזֶה אָמַר **אֵלֶּה הַדְּבָרִים** פֵּרוּשׁ, אֵלֶּה לְבַד הֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה דִּבְרֵי עַצְמוֹ, אֲבָל כָּל הַקּוֹדֶם בְּאַרְבַּעַת חוּמָשִׁים לֹא אָמַר אֲפִלּוּ אוֹת אַחַת מֵעַצְמוֹ, אֶלָּא הַדְּבָרִים שֶׁיָּצְאוּ מִפִּי הַמְצַוֶּה כְּצוּרָתָן בְּלֹא שׁוּם שִׁנּוּי אֲפִלּוּ אוֹת אַחַת יִתֵּרָה אוֹ חִסְרָה.

עוֹד יִרְצֶה לְהַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁכָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיָה מֹשֶׁה רוֹעֶה יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, לֹא דִּבֶּר לָהֶם קָשׁוֹת זוֹלַת אֵלֶּה הַדְּבָרִים הוּא שֶׁדִּבֶּר קָשׁוֹת. וְהַגַּם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר לָהֶם (במדבר כ:י) ״שִׁמְעוּ נָא הַמּוֹרִים״, לֹא אָמַר דָּבָר זֶה לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְחֵלֶק אֶחָד שֶׁהָיוּ מוֹרִים הוֹרָאָה, וְכֵן אָמְרוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר. אֲבָל לְכָל יִשְׂרָאֵל לֹא דִּבֶּר קָשׁוֹת זוֹלַת אֵלֶּה, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ אֶל כֻּלָּם הוּא שֶׁלֹּא דִּבֶּר קָשׁוֹת אֶלָּא אֵלֶּה, אֲבָל לְקָצָתָן יִמָּצֵא שֶׁדִּבֶּר קָשׁוֹת חוּץ מֵאֵלֶּה:

עוֹד יִרְצֶה לִרְמֹז חֶשְׁבּוֹן יָמִים אֲשֶׁר הוֹכִיחַ לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם בְּמִסְפַּר ״אֵלֶּה״, וְכֵן מוֹכִיחִים הַכְּתוּבִים כִּי בְּאֶחָד לְחֹדֶשׁ שְׁבָט הִתְחִיל לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם, דִּכְתִיב ״בְּעַשְׁתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ״, וְהוּא נִצְפָּן בְּשִׁבְעָה בַּאֲדָר (קידושין לח.), חֲדֵי ל״ו כְּמִסְפַּר ״אֵלֶּה״ שֶׁבָּהֶם דִּבֶּר הַדְּבָרִים שֶׁל הַתּוֹכָחוֹת הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן.

עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (יומא יט:): אָמַר רָבָא: ״וְדִבַּרְתָּ בָּם״ – וְלֹא בְּדָבָרִים בְּטֵלִים, עַד כָּאן, מִכָּאן שֶׁאָסוּר לְדַבֵּר זוֹלַת בְּדִבְרֵי תּוֹרָה וְיִרְאָה. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אֵלֶּה הֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר כָּל יָמָיו מֵעַצְמוֹ לְבַד הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה מֵה׳ לְדַבְּרָם, הָא לְמַדְתָּ שֶׁקְּרָיִם ״וְדִבַּרְתָּ בָּם״, וּדְבָרָיו אֵלֶּה כָּל רוֹאֶה יָעִיד כִּי כֻּלָּן דִּבְרֵי תּוֹרָה וְחָכְמָה וּמוּסָר.

עוֹד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״אֵלֶּה״ – פָּסַל כָּל הַדְּבָרִים חוּץ מֵאֵלֶּה, שֶׁאֵין מַדְרֵגָה שָׁוָה לִדְבָרִים אֵלּוּ. וְנָתַן הַכָּתוּב טַעַם מַעֲלָתָם: א׳ – ״אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה״ – מִצַּד מַעֲלַת הַמְדַבֵּר שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ עֶלְיוֹן, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד ה׳ לִשְׁנֵי אֶחָיו, כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה (במדבר יב:ח). ב׳ – ״אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל״ – מִצַּד מַעֲלַת הַנִּדְבָּר אֲלֵיהוּ אוֹמָה שְׁלֵמָה. וְרָמַז עוֹד בְּאָמְרוֹ אֶל **כָּל יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, לֹא לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ נִמְצָאִים נִגְלִים שָׁם בַּדּוֹר הַהוּא לְבַד הָיוּ הַדְּבָרִים, אֶלָּא לְכָל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׁם הָיוּ וַאֲשֶׁר עֲתִידִין לִהְיוֹת, כִּי תּוֹרָה שָׁם מֹשֶׁה בִּדְבָרָיו עֶלְיוֹנִים אֵלּוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְקַיֵּם כָּל דָּבָר הַכָּתוּב בִּדְבָרִים אֵלֶּה. חֲדֵי שֶׁאֵין דְּבָרִים בָּעוֹלָם בְּמַדְרֵגָה שָׁוָה לִדְבָרִים אֵלּוּ, וְהוּא מַאֲמַר **אֵלֶּה הַדְּבָרִים**, פֵּרוּשׁ, וְאֵין דּוֹמֶה לָהֶם.

אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהוֹכִיחַ יִשְׂרָאֵל עַל מָה שֶׁהִמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף, וְיֹאמַר הָאוֹמֵר: וַהֲלֹא אוֹתָם שֶׁהִמְרוּ עַל יַם סוּף כְּבָר מֵתוּ וְנִשְׁלְמוּ בְּט״ו בְּאָב שֶׁל שְׁנַת הָאַרְבָּעִים (איכה רבתי, פתיחתא) קוֹדֶם מַאֲמָר זֶה שֶׁל מֹשֶׁה, וְאִם כֵּן אֵלֶּה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ שֶׁמּוֹכִיחָם? לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה**, פֵּרוּשׁ אִם הָיוּ הַדְּבָרִים מִפִּי ה׳ אֵין מָקוֹם לְדַבֵּר לָהֶם קָשׁוֹת, אֲבָל מֹשֶׁה הוּא הַמְדַבֵּר וְיָכוֹל לְיַסֵּר גַּם אוֹתָם שֶׁהָיוּ אָז פָּחוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שֶׁלֹּא נִגְזְרָה גְּזֵרָה, כִּי בֵּית דִּין שֶׁל מַטָּה מְעַנִּישִׁין מִבֶּן שֹׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, וּכְנֶגֶד אוֹתָן שֶׁהָיוּ בֶּן שֹׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה בְּיַם סוּף הוּא שֶׁדִּבֵּר מֹשֶׁה קָשׁוֹת.

אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל. טַעַם אָמְרוֹ אֶל **כָּל יִשְׂרָאֵל**, לְפִי שֶׁבְּדִבְרֵי מֹשֶׁה יֵשׁ שְׁנֵי עִנְיָנִים: א׳ שֶׁהֶחְזִיר לָהֶם הַתּוֹרָה, ב׳ שֶׁהוֹכִיחָם עַל מַה שֶּׁכְּבָר עָשׂוּ, וּלְכָל אֶחָד צְרִיכִין הַדְּבָרִים לִהְיוֹת לְכֻלָּן – לְעִנְיַן חֲזָרַת הַתּוֹרָה, כְּלוֹמַר טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לְהַחְזִיר לָהֶם הַדְּבָרִים מִשּׁוּם שֶׁחָשׁ לְאֵיזֶה אָדָם בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁשָּׁכַח אֵיזוֹ מִצְוָה מִמִּצְוֹת ה׳ וְאֵין מְצִיאוּת לְהַשִּׂיג דַּעַת בַּעַל הַשִּׁגְיוֹן מִי הוּא וְהַשִּׁגְיוֹן מַה הוּא, לָזֶה קִבֵּץ כֻּלָּן וְהֶחְזִיר לָהֶם הַתּוֹרָה שְׁבְּאֶמְצָעוּת כֵּן יִהְיֶה בְּיַד כָּל אֶחָד מַחְסוֹרוֹ; גַּם לְעִנְיַן הַתּוֹכָחָה אִם יוֹכִיחַ מִקְצָתָן יֵשׁ לָהֶם לְהִתְרַעֵם מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ. עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁכְּלַל בְּמַאֲמַר **אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל** גַּם לְאוֹתָן שֶׁכְּבָר מֵתוּ, שֶׁבְּתוֹכְחוֹתָיו דִּבֶּר עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה מג:כז) ״אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא״.

בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. נִתְעַכֵּב מִלְּהוֹכִיחָם עַד שֶׁהָיוּ בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, שֶׁרָאוּ שֶׁהִגִּיעוּ לִמְחוֹז חֶפְצָם שֶׁאָז יְקַבְּלוּ מוּסָרוֹ, וְלֹא מִקּוֹדֶם שֶׁהָיוּ מְרוּחָקִי הַתְּקָוָה וְנִפְשָׁם קְצָרָה וְלֹא יַטּוּ אָזְנָם לְהַשְׁכִּיל בְּתוֹכְחוֹתָיו.

וְאָמְרוּ **בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה** וְגוֹ', רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (ספרי) שֶׁהוֹכִיחָם עַל מַה שֶּׁעָשׂוּ בַּמִּדְבָּר וְגוֹ'. וְאֶפְשָׁר לְפָרֵשׁ כָּל הַכָּתוּב דֶּרֶךְ רֶמֶז בְּאוֹפֶן אַחֵר, וְהוּא כִּי בְּמִקְרָא מוּעָט לְמֵד מֹשֶׁה כְּלָלוּת יִרְאַת ה׳ וּמִדּוֹת הַהֲגוּנוֹת הַצְּרִיכִין לַהוֹלְכִים בְּתוֹרַת ה׳ וְהֵם מִדּוֹת תִּשְׁעָה.

הָאַחַת) שֶׁיִּהְיֶה לוֹקֵחַ מִדָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, דִּכְתִיב (בראשית יד:יג) ״לְאַבְרָם הָעִבְרִי״, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בָּעֲבָר.**

ב׳) שֶׁיִּהְיֶה מְרֻדּוּת בְּלִבּוֹ תָּמִיד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז.) טוֹבָה מְרֻדּוּת אַחַת בְּלִבּוֹ שֶׁל אָדָם מִמֵּאָה מַלְקִיוֹת, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **הַיַּרְדֵּן.**

ג׳) מִדַּת הָעֲנָוָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין נד.): לְעוֹלָם יָשִׁים אָדָם עַצְמוֹ כְּמִדְבָּר, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ בְּפָסוּק ״וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים״ (שמות יט:ב), וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בַּמִּדְבָּר.**

ד׳) שֶׁתִּהְיֶה הָעֲנָוָה בְּדֶרֶךְ הַפְּחִיתוּת הַנִּמְאָס, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ״ם בְּהִלְכוֹת דֵּעוֹת (פרק ה׳). עוֹד תְּנַאי הָעֲנָוָה שֶׁלֹּא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ לְהַרְחִיק תּוֹכָחוֹת עַל עָוֹן אִם יִרְאֶה אִישׁ עוֹבֵר פִּי ה׳ וְיֹאמַר ״מִי אֲנִי וּמִי בֵיתִי לְהוֹכִיחַ אֲנָשִׁים גְּדוֹלִים״, אֶלָּא צָרִיךְ לְהוֹכִיחַ לְצַד חִיּוּב בְּעַרְבוּת. וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בָּעֲרָבָה**, כְּלַל שְׁנֵי דְּבָרִים: א׳ שֶׁתִּהְיֶה הָעֲנָוָה עֲרֻכָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי ג׳:ד) ״וּמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב״ וְגוֹ׳, ב׳ חִיּוּב הָעֲרָבוּת שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְהוֹכִיחַ עַל עָוֹן לְקָטֹן וְגָדוֹל וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּעֲנָוָה בְּעִנְיָן זֶה.

ה׳) מַאֲמַר הַתַּנָּא (אבות ג׳:א): הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים וְכוּ׳ וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ וְכוּ׳ וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד וְכוּ׳, וְכֵן אָמַר הַתַּנָּא (אבות פ״ב): שׁוּב יוֹם אֶחָד וְכוּ׳, וּפֵרֵשׁ שָׁם שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁיִּזְכֹּר תָּמִיד יוֹם מוֹתוֹ וְשֶׁכָּל יוֹם הוּא זְמַן גְּבוּל הַמִּיתָה, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **מוֹל סוֹף** שֶׁיִּהְיֶה לְמוּל עֵינָיו סוֹף אָדָם וְתַכְלִיתוֹ.

ו׳) מַאֲמַר הַחֲסִידִים (חובת הלבבות, שער הפרישות – שער ט) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַפְּרוּשׁ צַהֲלָתוֹ בְּפָנָיו וַדַּאֲגָתוֹ בְּלִבּוֹ. וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בֵּין פָּארָן וּבֵין תֹּפֶל**, כְּנֶגֶד צַהֲלָתוֹ בְּפָנָיו אָמַר **בֵּין פָּארָן** לְשׁוֹן פְּאֵר, הֵפֶךְ עִצָּבוֹן שֶׁהוּא פָּנִים רָעוֹת, וּכְנֶגֶד עִצְּבוֹן הַלֵּב אָמַר **וּבֵין תֹּפֶל** שֶׁלֹּא יִהְיֶה לִבּוֹ עָרֵב עָלָיו וְיִתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ מִפַּחַד שֶׁמָּא עָבַר אֶת פִּי ה׳ בְּלֹא יְדִיעָה בִּגְדוֹלוֹת אוֹ בִּקָּטַנּוֹת, אוֹ שֶׁמָּא מֵעֵט בָּעֲבוֹדָה מִמַּה שֶּׁצָּרִיךְ עֲשׂוֹת.

ז׳) שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לֵב טָהוֹר וְנָקִי, כְּדֶרֶךְ שֶׁהִתְפַּלֵּל דָּוִד (תהלים נא׳:יב) ״לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי״ וְגוֹ׳, וְיַרְחִיק מִמֶּנּוּ שִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת וְהַקִּנְאָה וְתַחֲרוּת וְהַמַּשְׂטֵמָה, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וְלָבָן** שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לֵב טָהוֹר שֶׁיִּתְיַחֵס לְטַהֲרָה כְּנוּי זֶה שֶׁל לָבָן.

ח׳) תַּלְמוּד תּוֹרָה בְּקֶבִיעוּת כְּיַעֲקֹב אָבִינוּ, דִּכְתִיב (בראשית כה׳:כז) ״יוֹשֵׁב אֹהָלִים״, לֹא לִלְמוֹד עֲרַאי, וְהוּא אָמְרוֹ **וַחֲצֵרוֹת** – הֵם חַצְרוֹת ה׳ שֶׁהֵם בָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת.

ט׳) שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהוּט אַחַר דְּבָרִים הַנִּדְמִים לְאֱהוֹב הוֹן עוֹלָם הַזֶּה, שֶׁכָּל הַהוֹלֵךְ אַחַר תַּאֲוַת לִבּוֹ בָּטֵל הוּא מֵעֲבוֹדַת ה׳, וְצָרִיךְ הָאָדָם לְהִסְתַּפֵּק בַּהֶכְרֵחִי, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וְדֵי זָהָב** שֶׁיֹּאמַר לַזָּהָב דַּי. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁכָּל מַה שֶּׁיִּהְיֶה לוֹ יִהְיֶה בְּעֵינָיו דָּבָר מַסְפִּיק כְּאִלּוּ יֵשׁ לוֹ כָּל זָהָב, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (אבות ד׳:א) אֵיזֶהוּ עָשִׁיר הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, וּכְזֶה יִטֶּה לְבָבוֹ לַעֲבוֹדָה הָעֶלְיוֹנָה הִיא עֲבוֹדַת ה׳ אֱלֹהִים חַיִּים:

ח **רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וְגוֹ׳.** אָמְרוֹ בִּתְחִלָּה **רְאֵה** לְשׁוֹן יָחִיד וְנֶמַר אוֹמֶר לְשׁוֹן רַבִּים, לְפִי שֶׁבְּגֶדֶר הָרְאִיָּה שָׁוִים הֵם כְּאִישׁ אֶחָד וְאֵין הַהִשְׁתַּנּוּת בֵּינֵיהֶם, אֲבָל בְּעֶרֶךְ מַה שֶּׁהֵם אֵין גֶּדֶר כֻּלָּם שָׁוֶה, לָזֶה אָמַר ״לְפָנֶיךָ״, וּכְמוֹ כֵן כָּל מַה שֶּׁאָמַר בַּפָּסוּק אַחֲרֵי כֵן בִּלְשׁוֹן רַבִּים ״בֹּאוּ וּרְשׁוּ״ וְגוֹ׳ אֵינוֹ בְּגֶדֶר הַהִשְׁתַּוּוּת כְּאֶחָד.

בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ וְגוֹ׳. טַעַם שֶׁהֶצֶרְךְ לִכְפּוֹל זִכְרוֹן **הָאָרֶץ** וְלֹא אָמַר אוֹתָהּ וּמוּבָן שֶׁחוֹזֵר אֶל הָאָרֶץ שֶׁהִזְכִּיר בְּסָמוּךְ, לְפִי שֶׁאֶרֶץ שֶׁהִזְכִּיר בְּסָמוּךְ שֶׁרָאוּ שֶׁנָּתַן ה׳ הִיא אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג שֶׁנָּתַן לִבְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן, לָזֶה כְּשֶׁאָמַר ״בֹּאוּ וּרְשׁוּ״ הֶצְרֵךְ לְהַזְכִּיר מַה שֶּׁיִּרְשׁוּ וְאָמַר **הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשְׁבַּע ה׳** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָטְלוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֹא הָיְתָה בִּכְלַל הַשְּׁבוּעָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת (במדבר לב׳:ז) וְהוֹכַחְנוּ מִסְּפְרֵי.

ט **לֹא אוּכַל וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁאָמַר לָהֶם הַדְּבָרִים כִּכְתָבָן ״לֹא אוּכַל לְבַדִּי״ וְגוֹ׳, אֶלָּא מַאֲמַר הַמּוּבָן מִמֶּנּוּ שֶׁכַּוָּנָתוֹ לוֹמַר ״לֹא אוּכַל״.

י **ה׳ אֱלֹהֵיכֶם וְגוֹ׳.** קָשֶׁה, הֲרֵי לֹא מָצִינוּ שֶׁנִּתְרַבּוּ מִמַּה שֶּׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם רִבּוּי שֵׁישׁ בּוֹ הֶכֵּר, כְּמוּבָן מִמִּסְפַּר שְׁנֵי שֶׁל שָׁנָה הַשֵּׁנִית, שֶׁעַל אוֹתוֹ זְמַן הוּא אוֹמֵר שֶׁאָמַר לָהֶם ״בָּעֵת הַהִיא״ וְגוֹ׳. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי אָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״הִרְבָּה אֶתְכֶם – הִגְדִּיל אֶתְכֶם עַל דַּיֶּנְיכֶם וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן עוֹד עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (חֶלֶק ג׳ רי״א:) שֶׁעַל יְדֵי הַזְכָּרַת רִבּוּי טוֹבָה יַפְעִיל הַשְׂלָטַת כֹּחַ בַּמַּשְׂטִין לְהָרַע, וְאָמַר (שָׁם רי״ב.) שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁמַּזְכִּיר שֵׁם עֶלְיוֹן עָלָיו אֵין כֹּחַ בְּכֹחוֹת הָרַע לִשְׁלֹט בּוֹ, וּלְפִי שֶׁאָמַר מֹשֶׁה ״לֹא אוּכַל לְבַדִּי״ וְגוֹ׳ הֲרֵי הוּא מַפְלִיג בִּרְבּוּיִים וְיֵשׁ בָּזֶה חֲשָׁשׁ הָאָמוּר. לָזֶה הִזְכִּיר שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ עֲלֵיהֶם וְאָמַר **ה׳ וְגוֹ׳ הִרְבָּה אֶתְכֶם** שֶׁבָּזֶה אֵין מָקוֹם לַמֵּרַע כָּאָמוּר שָׁם, וּלְפִי זֶה תִּתְפָּרֵשׁ תֵּבַת ״הִרְבָּה״ כִּפְשָׁטָהּ.

וְהִנְּכֶם הַיּוֹם. דִּקְדֵּק לוֹמַר **הַיּוֹם**, לְהָעִיר כִּי הַמַּאֲמָר נֶחְלָק לִשְׁנֵי זְמַנִּים: אֶחָד הוּא בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית כְּשֶׁאָמַר לָהֶם ״לֹא אוּכַל לְבַדִּי״, וְעַל אוֹתוֹ זְמַן הוּא אוֹמֵר ״הִרְבָּה אֶתְכֶם״, וְהַשֵּׁנִי הוּא בַּזְּמַן שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִמָּהֶם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים, כְּמוֹ שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר ״וְהִנְּכֶם הַיּוֹם״ וְגוֹ׳.

וּפְרוּשׁ אָמְרוֹ **כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם**, נִתְכַּוֵּן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (סנהדרין כו.) אֵין מַנִּין לָרְשָׁעִים, שֶׁהֲגַם שֶׁיִּהְיֶה מִסְפָּרָם רַב אֵין רִבּוּיָם רִבּוּי. הָא לָמַדְתָּ שֶׁמַּנִּין הַצַּדִּיקִים יִתְיַחֵס אֲלֵיהֶם הָרִבּוּי הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ מוּעָטִים בְּמִסְפָּר, וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר **וְהִנְּכֶם** וְגוֹ׳ **כְּכוֹכְבֵי**, פֵּרוּשׁ, שֶׁאַחַר שֶׁהִרְבָּה אֶתְכֶם עוֹד לָכֶם שֶׁהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, וְדָבָר זֶה הוּא גַּם כֵּן גֶּדֶר הָרִבּוּי שֶׁבִּהְיוֹתָם כְּכוֹכָבִים יְמָנוּ לְרִבּוּי עָצוּם.

יא **ה׳ אֱלֹהֵי וְגוֹ׳ כָּכֶם וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ צַדִּיקִים כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים, וּכְנֶגֶד הָרִבּוּי אָמַר **וְיָבֵרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** וְגוֹ׳. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי): זוֹ מִשְּׁלִי וְכוּ׳, וְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר כֻּלּוֹ הוּא לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ עֲלֵיהֶם גַּם כְּשֶׁהִזְכִּיר שִׁבְחָם בְּמִדָּה טוֹבָה הֱיוֹתָם צַדִּיקִים הַדּוֹמִים לַכּוֹכָבִים, כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּמַאֲמַר ״ה׳ אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם״, שֶׁהִזְכִּיר שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ עֲלֵיהֶם כְּשֶׁהִזְכִּיר רִבּוּיָם.

יב אֵיכָה אֶשָּׂא וְגוֹ׳. הִיא גְּזֵרַת מַאֲמַר ״לֹא אוּכַל״, אֶלָּא שֶׁהִפְסִיק בָּעִנְיָן לְהָרִים מִכְשׁוֹל הַנִּמְשָׁךְ מִדִּבּוּר ״לֹא אוּכַל לְבַדִּי״ וְגוֹ׳ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וְחָזַר לְהַשְׁלִים הַדִּבּוּר שֶׁהִתְחִיל לוֹמַר וְאָמַר ״אֵיכָה אֶשָּׂא״ וְגוֹ׳ ״הָבוּ לָכֶם״ וְגוֹ׳.

יג הָבוּ לָכֶם וְגוֹ׳. אָמַר **לָכֶם** לְהַקְדִּים טַעַם מַאֲמַר ״לִשְׁבָטֵיכֶם״, כִּי זֶה מֵהַנָּאוֹת לָכֶם כָּל שֶׁבֶט שׁוֹפְטָיו מִמֶּנּוּ. וְעַיִן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת פִּנְחָס בְּפָסוּק ״יִפְקֹד ה׳ אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת אִישׁ עַל הָעֵדָה״ וְגוֹ׳ (במדבר כז:טז), וְשָׁם תַּשְׂכִּיל אוֹפֶן הַנָּאוֹת שֶׁיֵּשׁ בַּדָּבָר הַזֶּה, וְהוּא אָמְרוֹ ״לָכֶם״.

וַאֲשִׂימֵם וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם ״הָבוּ לָכֶם״ שֶׁאַתֶּם הֵם הַבּוֹחֲרִים אוֹתָם, לֹא יִהְיֶה תַּחַת מַאֲמַרְכֶם וְרִשְׁיוֹנְכֶם, אֲנִי אָשִׂים אוֹתָם לְרָאשִׁים עֲלֵיכֶם לִרְדּוֹתְכֶם בְּמֵקֶל וּבְרִצּוּעָה.

יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וְגוֹ׳. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי) שֶׁאָמַר לָהֶם: ״הָיָה לָכֶם לוֹמַר רַבֵּינוּ מִפִּי נָאֶה לִלְמֹד וְכוּ׳ מִפִּךְ שֶׁנִּצְטַעַרְתָּ עָלֶיהָ וְכוּ׳ אֶלָּא שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ״ וְכוּ׳, עַיֵּן שָׁם. וְאֶפְשָׁר לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב לְשֶׁבַח, שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִצְטַעֲרוּ עַל הַדָּבָר אֲבָל לַהֲנָאַת מֹשֶׁה מָחֲלוּ עַל עַצְמָם, וְהוּא אָמְרוֹ **טוֹב הַדָּבָר** לְהָקֵל מֵעַל רַבֵּינוּ הֲגַם שֶׁהוּא קָשֶׁה אֶצְלֵנוּ לַעֲשׂוֹתוֹ לִלְמֹד מִפִּי תַּלְמִידְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ** דְּבָרִים קָשִׁים אֶצְלֵנוּ לַעֲשׂוֹת אוֹתָם. וַהֲגַם שֶׁהַמַּאֲמָר בָּא בִּכְלַל הַתּוֹכָחוֹת, אוּלַי שֶׁהִקְפִּיד גַּם עַל זֶה.

וְאֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי מֹשֶׁה נִתְכַּוֵּן לְדַבֵּר דְּבָרִים הַנִּשְׁמָע מֵהֶם שְׁתֵּי דְּרָכִים: אַחַת לִגְנַאי כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּסִפְרִי, וְאַחַת לְשֶׁבַח כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. וְטַעְמוֹ כִּי בְּיִשְׂרָאֵל הָיוּ שְׁנֵי סוּגִים: אֶחָד כַּת הַצַּדֶּקֶת וְאֶחָד כַּת הַקַּנְטָרָנִית, וְכָל אֶחָד מֵהֶם יוֹדֵעַ עַצְמוֹ. וּכְשֶׁאָמַר הַדְּבָרִים כָּל אֶחָד יָבִין אֶת אֲשֶׁר עִם לִבָּבוֹ: כַּת הַצַּדֶּקֶת דְּבָרָיו לָהֶם כְּדַרְכֵּנוּ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי יוֹדְעִים בְּעַצְמָן מַה הָיְתָה כַּוָּנָתָם, וְכַת הַקַּנְטָרָנִית יַכְאִיבוּ אוֹתָם הַדְּבָרִים כְּפִי מַה שֶּׁעָנוּ וְיָבִינוּ כְּפֵרוּשׁ סִפְרִי.

טז בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר. אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, כִּבֵּר כָּתַבְתִּי בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת כָּל שֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר הַדְּבָרִים עַצְמָן כְּצוּרָתָן יֹאמַר ״לֵאמֹר״. כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ לֹא שָׁצְתָה אוֹתָם בָּעֵת הַהִיא בְּלָשׁוֹן זֶה עַצְמוֹ, אֶלָּא מְכֻוָּן הַצִּוּוּי הָיָה לֵאמֹר לָהֶם ״שָׁמֹעַ״ וְגוֹ׳.

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן גַּם כֵּן לְרָמוֹז מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסַנְהֶדְרִין (ירושלמי סנהדרין ג:ח:ז) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: רַב הוּנָא כַּד הֲוָה חֲזֵי זְכוּ לְבַר נָשׁ וְלָא הֲוָה יָדַע לֵיהּ, הֲוָה פָּתַח לֵיהּ מִשּׁוּם ״פְּתַח פִּיךָ לְאִלֵּם״ (משלי לא:ט) עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּתֵּיבַת **לֵאמֹר**, כִּי עָלָיו לֵאמֹר לְבַל תִּהְיֶה הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְיִשְׁפּוֹט צֶדֶק.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין ז:) וּפָסְקוּ רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק כ״א מֵהִלְכוֹת סַנְהֶדְרִין, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: צָרִיךְ הַדַּיָּן לִשְׁמוֹעַ הַטְּעָנוֹת מִבַּעֲלֵי דִּינִין וְלִשְׁנוֹת טַעֲנוֹתֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א ג:כג) ״וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אוֹמֶרֶת״ וְגוֹ׳. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **לֵאמֹר שָׁמֵעַ**, פֵּרוּשׁ שֶׁצָּרִיךְ הַשּׁוֹפֵט לוֹמַר בְּפִיו מַה שֶּׁשָּׁמַע מִבַּעֲלֵי דִּינִים.

שָׁמֵעַ בֵּין אֲחֵיכֶם וְגוֹ׳. קָשֶׁה מַה צָּרִיךְ לְצַוּוֹת לָזֶה, אִם לֹא יִשְׁמְעוּ עַל מַה יָדוּנוּ? עוֹד לָמָּה אָמַר בְּדָרְךְ זֶה וְלֹא אָמַר ״שִׁמְעוּ״? אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁיִּהְיוּ מַתְמִידִין לִשְׁמֹעַ וְלֹא יָקוּצוּ, וְדָבָר זֶה יִתְחַלֵּק לִשְׁנֵי דְּבָרִים: אֶחָד הוּא מִבַּעֲלֵי דִּינִים עַצְמָן, שֶׁאִם יֹאמְרוּ ״עוֹד יֵשׁ לָנוּ לִטְעוֹן, עוֹד יֵשׁ לָנוּ לְהוֹכִיחַ״ – לֹא יָקוּצוּ מִדְּבָרֵיהֶם, וּמַה גַּם כְּשֶׁיַּרְבּוּ לְהָבִיא רְאָיוֹת אַחַר רְאָיוֹת וְלֹא הוֹעִילוּ, לֹא יֹאמַר הַדַּיָּן ״שׁוּב אֵין רְאָיָה וְאֵין טַעֲנָה״, אֶלָּא שָׁמוֹעַ בְּתְמִידוּת. וְהַשֵּׁנִי שֶׁאִם יָקוּצוּ מִדְּבָרֵיהֶם, וּמַה גַּם כְּשֶׁיַּרְבּוּ לְהָבִיא רְאָיוֹת אַחַר רְאָיוֹת וְלֹא הוֹעִילוּ, לֹא יֹאמַר הַדַּיָּן ״שׁוּב אֵין רְאָיָה וְאֵין טַעֲנָה״, אֶלָּא שָׁמוֹעַ בְּתְמִידוּת. וְהַשֵּׁנִי שֶׁאִם הִטְרִיחוּ עֲלֵיהֶם בַּעֲלֵי דִּינִין, לֹא יֹאמְרוּ ״הַרְבֵּה טוֹרַח טָרַחְנוּ הַיּוֹם וְאֵין לִשְׁמוֹעַ עוֹד טוֹעֵן וְנִטְעָן עַד אַחַר זְמַן״, אֶלָּא שָׁמוֹעַ בְּאֵין הֶפְסֵק, וְכָאן נִצְטַוּוּ עַל דִּקְדּוּק עִנּוּי הַדִּין.

עוֹד יִרְצֶה לְהַזְהִירָם לְהִתְחַכֵּם מִתּוֹךְ הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בֵּין הַטּוֹעֲנִים לְהַכִּיר אֲמִתּוּת הָעִנְיָן, וַהֲגַם שֶׁעַל פִּי הַטְּעָנוֹת יִזְכֶּה הַזַּכַּאי וְיִתְחַיֵּב הַחַיָּב, אִם נִכָּרִים מִתּוֹךְ סֵדֶר דִּבְרֵיהֶם וּמַעֲקִימַת שִׂפְתֵיהֶם הֶפֶךְ מַה שֶּׁנִּתְחַיֵּב הַדִּין – אֵין לַדַּיָּן אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת. וְהוּא אָמְרוֹ **שָׁמֵעַ** לְשׁוֹן הַשְׂכָּלָה, **בֵּין אֲחֵיכֶם** פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁיַּעַבְרוּ בֵּינֵיהֶם מֵהַדְּבָרִים וּמֵהַהִתְוַכְּחוּת, **וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק** פֵּרוּשׁ, כְּפִי מַה שֶּׁיִּתְבָּרֵר לָכֶם שֶׁהוּא צֶדֶק, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה הֶפֶךְ מִשְׁפָּט הַסִּדּוּר, שֶׁהַמִּשְׁפָּט לֹא בָּא אֶלָּא לְדַיָּן שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ בֵּרוּר לַדָּבָר – אֵין לַדַּיָּן אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת.

עוֹד נִתְכַּוֵּן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת מִשְׁנָה בְּסוֹף פֶּרֶק א׳ (מכות ו:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: שֶׁלֹּא תְּהֵא סַנְהֶדְרִין שׁוֹמַעַת מִפִּי מְתוּרְגְּמָן וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **שָׁמֵעַ בֵּין אֲחֵיכֶם** וְלֹא מֵהַמְּתוּרְגְּמָן:

עוֹד יִרְצֶה שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַשּׁוֹפֵט מַצְהִיל פָּנָיו וְנוֹשֵׂא עֵינָיו בְּאֶחָד מֵהֶם וּמַשְׁפִּיל עֵינָיו מֵאֶחָד מֵהֶם, אֶלָּא שֶׁתִּהְיֶה דֶּרֶךְ הַשְׁמִיעָה שָׁוָה בֵּינֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **שָׁמֵעַ** פֵּרוּשׁ דֶּרֶךְ הַשְׁמִיעָה תִּהְיֶה **בֵּין אֲחֵיכֶם**, אִם אַתָּה תִּשָּׂא עֵינֶיךָ – תִּשָּׂא לִשְׁנֵיהֶם, וְאִם תַּשְׁפִּיל – תַּשְׁפִּיל לִשְׁנֵיהֶם. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיִּצְוֵּנוּ ה׳ שֶׁלֹּא יִשָּׂא עֵינָיו כָּל עִקָּר בָּהֶם, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁיִּטְעֶה אֶחָד מֵהֶם בְּמִין הָרְאִיָּה שֶׁהוּא עַיִן יָפָה יוֹתֵר מִמֶּנּוּ וְיִסְתַּתְּמוּ טַעֲנוֹתָיו. וְשָׁמַעְתִּי מִפִּי חָכָם גָּדוֹל חָסִיד וְגָדוֹל בְּיִשְׂרָאֵל, חָבִיב עָלַי כְּרוּחִי, ה״ה הָרַב רַבִּי מֹשֶׁה בִּירְדוּגוֹ זִכְרוֹנוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהָיָה מְדַקְדֵּק בְּשָׁעַת הַדִּין שֶׁיִּהְיוּ עֵינָיו לְמַטָּה וְלֹא הָיָה נוֹשֵׂא עֵינָיו כָּל עִקָּר, וְשֶׁהָיָה מַרְגִּישׁ שֶׁאִם הָיָה נוֹשֵׂא עֵינָיו לְצַד הַהֶכְרֵחַ בְּאֵיזֶה אֶחָד מִבַּעֲלֵי הַדִּין הָיָה מִתְבַּלְבֵּל שֶׁכְּנֶגְדּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **שָׁמֵעַ בֵּין אֲחֵיכֶם** שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ אֶלָּא הַשְׁמִיעָה וְהַדְּבָרִים בָּאִים מֵהַטּוֹעֲנִים לִפְנֵיהֶם בְּאֵין הִשְׁתַּנּוּת לְאֶחָד מֵהֶם, וּבָזֶה ״וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק״.

בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וְגוֹ׳. נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְהַזְהִיר עַל שְׁלֹשָׁה דִּינִים הַסּוֹבְבוֹת מִשְׁפַּט צֶדֶק. הָאֶחָד עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק כ״ב מֵהִלְכוֹת סַנְהֶדְרִין וְזֶה

לְשׁוֹנוֹ: שֶׁלֹּא תֹּאמַר אִישׁ פְּלוֹנִי וְכוּ' שֶׁמָּא יַהֲרֹג אֶת בְּנֵי וְכוּ', עַד כָּאן. כְּנֶגֶד זֶה אָמַר **בֵּין אִישׁ**, וּכְדֶרֶךְ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ו.) בְּפָסוּק "לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ". כְּשֶׁבָּאִים שְׁנֵי אַחִים לְמִשְׁפָּט תָּבֹא סְרָטַת הַדַּיָּן לוֹמַר אֵין לַדַּקְדֵּק בְּמִשְׁפָּט זֶה כִּי אֲנָשִׁים אַחִים הֵם, לָזֶה אָמַר **וּבֵין אָחִיו.**

גַּם נִתְכַּוֵּן לְמַה שֶׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק שְׁבוּעַת הָעֵדוּת (שבועות לא.) וּפְסָקוֹ רַמְבַּ"ם פֶּרֶק כ"א מֵהִלְכוֹת סַנְהֶדְרִין ב': בַּעֲלֵי דִינִין שֶׁהָיָה אֶחָד מֵהֶם מְלֻבָּשׁ בְּגָדִים וְכוּ', אוֹמֵר לַמְכֻבָּד "אוֹ הַלְבִּישֵׁהוּ כְּמוֹתְךָ עַד שֶׁתָּדוּן עִמּוֹ אוֹ לְבוֹשׁ כְּמוֹתוֹ" וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וּבֵין אָחָיו** – שֶׁיִּהְיוּ אַחִים בְּהַדְרָנָה אַחַת, שֶׁזּוּלַת זֶה לֹא יֵצֵא מִשְׁפַּט צֶדֶק, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב שָׁם רַמְבַּ"ם בִּתְחִלַּת הַפֶּרֶק.

ג' עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק שְׁבוּעַת הָעֵדוּת (שבועות ל.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תָּנוּ רַבָּנָן, "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ" (ויקרא יט:טו) – שֶׁלֹּא יְהֵא אֶחָד יוֹשֵׁב וְאֶחָד עוֹמֵד וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **וּבֵין גֵּרוֹ**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה מִתְגּוֹרֵר כְּמוֹתוֹ, אוֹ שְׁנֵיהֶם בִּישִׁיבָה אוֹ שְׁנֵיהֶם בַּעֲמִידָה, שֶׁזּוּלַת זֶה אֵין כָּאן מִשְׁפַּט צֶדֶק.

כג **וַיֵּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר.** פֵּרוּשׁ, לְפִי טַעַם שֶׁאֲמַרְתֶּם "וְיַחְפְּרוּ לָנוּ", וְאָמְרוּ **בְּעֵינַי**, פֵּרוּשׁ אֲנִי שֶׁעֵינַי בָּשָׂר לִי, אֲבָל בְּעֵינֵי בּוֹחֵן לְבָבוֹת – לֹא. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת שְׁלַח לְךָ (במדבר יג:ב).

כד **וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ וְגוֹ'.** אָמְרוֹ **וַיִּפְנוּ**, פֵּרוּשׁ, שֶׁפָּנוּ מִדֶּרֶךְ שֶׁהָיוּ בָּהּ, כִּי קוֹדֶם שֶׁהִתְחִיל הַשְּׁלִיחוּת הָיוּ צַדִּיקִים כְּאָמְרוֹ "כֻּלָּם אֲנָשִׁים", וּמֵעֵת שֶׁהִתְחִילוּ לָלֶכֶת בִּשְׁלִיחוּת זֶה הִרְשִׁיעוּ וּפָנוּ מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק "וַיַּלְכוּ וַיָּבֹאוּ" (במדבר יג:כו).

וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ. פֵּרוּשׁ, לֹא כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה "וְיַחְפְּרוּ לָנוּ", אֶלָּא רִגְּלוּ אוֹתָהּ לָדַעַת מַה הִיא וּמַה אֲנָשֶׁיהָ, וְלֹא בִּקְּשׁוּ לָדַעַת חֲפִירוֹת הַמַּטְמוֹנִיּוֹת.

כה **וַיִּקְחוּ בְיָדָם וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת: א', לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וַיִּקְחוּ בְיָדָם**, שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיּוֹרִידוּ אֵלֵינוּ מִפְּרִי הָאָרֶץ". ב', לָמָּה אָמַר **וַיָּשִׁיבוּ אֹתָנוּ דָּבָר וַיֹּאמְרוּ** וְגוֹ', שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיָּשִׁיבוּ אֹתָנוּ טוֹבָה".

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא, לְפִי שֶׁהָיוּ בַּמְרַגְּלִים שְׁתֵּי הַדְרָגוֹת: אַחַת רָעָה, הִיא תְּשׁוּבַת עֲשָׂרָה מְרַגְּלִים, וְאַחַת טוֹבָה, הִיא תְּשׁוּבַת יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב. וּבִדְבָרָיו כָּאן אָמַר שְׁתֵּי הַתְּשׁוּבוֹת. כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהֵשִׁיבוּ עֲשָׂרָה הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים לְרָעָה אָמַר **וַיִּקְחוּ** וְגוֹ' **וַיָּשִׁיבוּ אֹתָנוּ דָּבָר**, פֵּרוּשׁ, לֹא רָצָה מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם לַחְזֹר הַדְּבָרִים הָרָעִים שֶׁלֹּא לְעוֹרֵר הַדִּין עַל שֶׁכְּבָר מֵתוּ, וְאָמַר הָעִנְיָן סְתָם שֶׁהֵשִׁיבוּ דָּבָר. וּלְהָעִירְךָ שֶׁעַל עֲשָׂרָה מְרַגְּלִים הוּא אוֹמֵר, אָמַר **וַיִּקְחוּ בְיָדָם**, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לד.) שְׁמוֹנָה מְרַגְּלִים נָטְלוּ אֶשְׁכּוֹל, אֶחָד נָטַל תְּאֵנָה, וְאֶחָד נָטַל רִמּוֹן, אֲבָל יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב לֹא נָטְלוּ כְּלוּם כָּאֲמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק בְּמַאֲמַר **וַיִּקְחוּ בְיָדָם** לוֹמַר שֶׁהֵם הֶעֱשָׂרָה שֶׁלָּקְחוּ בְּיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ, **וַיָּשִׁיבוּ אֹתָנוּ דָּבָר** מַה שֶּׁהֵשִׁיבוּ. גַּם אֶפְשָׁר לָדוּן גְּזֵרָה שָׁוָה "דָּבָר" מ"דָּבָר" הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת שְׁלַח דִּכְתִיב (במדבר יג:כו) "וַיָּשִׁיבוּ אוֹתָם דָּבָר". וַהֲגַם שֶׁאֵין אָדָם דָּן גְּזֵרָה שָׁוָה אֶלָּא אִם כֵּן קִבְּלָהּ מֵרַבּוֹ, בְּכֵיוָצֵא בָּזֶה לְגַלּוֹת פְּשָׁטֵי הַכְּתוּבִים הוֹדִיעוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁיְּכוֹלִין לַגָּלוֹת בִּגְזֵרָה שָׁוָה כָּזוֹ, וְזֶה פָּשׁוּט לַהוֹלְכִים בְּאוֹר הַחַיִּים. וּכְנֶגֶד יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב אָמַר "וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ". וּכְפִי זֶה יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לְכֶפֶל **וַיָּשִׁיבוּ** וְגוֹ' **וַיֹּאמְרוּ** וְגוֹ'. גַּם נִתְיַשֵּׁב דִּבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁאָמַר דִּבְרֵיהֶם סְתוּמִים "וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ" שֶׁמַּשְׁמָעוּת הַדְּבָרִים יַגִּיד עַל כָּלָן, וְלִדְבָרֵינוּ חֲרֵי חֵלֶק דִּבְרֵי הַמְּרַגְּלִים לִשְׁנַיִם, רָעִים וְטוֹבִים.

כו **וְלֹא אֲבִיתֶם וְגוֹ'.** וַהֲגַם שֶׁעֲשָׂרָה אָמְרוּ עֵדוּת כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּפָסוּק "אַחֵינוּ הֵמַסּוּ" וְגוֹ', כְּבָר אָמַר לָהֶם ה' שֶׁאֵין הוֹרָשַׁת הָעִיר מִצַּד גְּבוּרַת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא בְּמַתָּנָה מֵה', כְּמוֹ שֶׁדִּיַּקְנוּ בְּפָרָשַׁת שְׁלַח (במדבר י"ג:ב') מִמַּאֲמַר "אֲשֶׁר אֲנִי נוֹתֵן" כִּי הוּא יוֹרִישׁ מִפְּנֵיהֶם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר גַּם כֵּן בְּסָמוּךְ "ה' וְגוֹ' הוּא יִלָּחֶם לָכֶם", וְאֵין בְּמַאֲמָר זֶה סְתִירָה לְהַכְחִישׁ הַפְלָאַת תּוֹקֶף הָעִיר וַאֲנָשֶׁיהָ שֶׁאָמְרוּ הַמְּרַגְּלִים, וּבָזֶה לֹא קָשָׁה קָשְׁיַת רַמְבַּ"ן.

לב **וּבַדָּבָר הַזֶּה וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ "וּבַדָּבָר הַזֶּה". וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ עַל הַבְּטָחַת בִּיאַת הָאָרֶץ הוּא מְדַבֵּר, וְאֵין נִרְאֶה כֵּן אֶלָּא כִּפְשַׁט הַכָּתוּב שֶׁעַל נִסֵּי מִדְבָּר הוּא אֲשֶׁר נִשָּׂאם ה' כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא אִישׁ אֶת בְּנוֹ, שֶׁגַּם בַּדָּבָר הַזֶּה אֵינָם מַאֲמִינִים. וְזֶה לְךָ הָאוֹת, אָמְרוֹ (שמות יז:ז) "הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן", וְכַמָּשָׁל שֶׁהֵבִיא בַּזֹּהַר (שמות רבה כו) עַל אָב שֶׁנָּשָׂא בְּנוֹ עַל כְּתֵפוֹ, פָּגְעוּ בְּאָדָם אֶחָד וְהָיָה הַבֵּן שׁוֹאֲלוֹ עַל אָבִיו וְכוּ', כְּמוֹ כֵן יִשְׂרָאֵל עִם ה' בָּרוּךְ הוּא. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בְּמַאֲמָר זֶה סְתִירָה תּוֹקֶף הָעִיר וַאֲנָשֶׁיהָ שֶׁאָמְרוּ הַמְּרַגְּלִים, וּבָזֶה לֹא קָשָׁה קָשְׁיַת רַמְבַּ"ן.

לג **הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ אֶתֵּן וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "יִרְאֶנָּה" כֵּיוָן שֶׁמַּבְטִיחַ לְתִתָּהּ לוֹ, בִּכְלַל מָאתַיִם מָנֶה. וְנִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה' לוֹמַר שֶׁשְּׁתֵּי זְכֻיּוֹת הָיוּ בְּיַד כָּלֵב בְּעִנְיָן זֶה וּבִשְׁבִילָם זָכָה לִשְׁנֵי דְּבָרִים: א' – שֶׁפָּנָה עַצְמוֹ מֵעֲצַת הַמְּרַגְּלִים וְלֹא אָמַר רַע, ב' – שֶׁאַדְרַבָּה הָיָה סוֹתֵר דִּבְרֵי הַמְּרַגְּלִים לְמַלֹּאת אַחֲרֵי ה', דִּכְתִיב (במדבר יג:ל) "וַיַּהַס כָּלֵב" וְגוֹ'. וְיֵעָד לוֹ ה' שְׁנֵי דְּבָרִים טוֹבִים: כְּנֶגֶד מַה שֶּׁפָּנָה עַצְמוֹ מֵעֲצַת הַמְּרַגְּלִים עָלָה בְּיָדוֹ זְכוּת שֶׁלֹּא יָמוּת בְּגִזְרָתָם, וְהוּא מַה שֶּׁפָּסַק לוֹמַר **בֶּן יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה**, פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִיל שֶׁפָּנָה עַצְמוֹ מֵעֲצַת הַמְּרַגְּלִים יָצָא מִכְּלַל גְּזֵרַת "אִם יִרְאֶה אִישׁ וְגוֹ' וְכָל מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ" (במדבר יד:כג). וּכְנֶגֶד שֶׁמִּלֵּא אַחֲרֵי ה' נָתַן לוֹ אֶת הָאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ "וְלוֹ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ וְגוֹ' יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי ה'".

לז **גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם וְגוֹ'.** קָשֶׁה, וַהֲלֹא לֹא מָצִינוּ שֶׁהִתְאַנַּף ה' עַל מֹשֶׁה בַּעֲוֹן הַמְרַגְּלִים. וְרַמְבַּ"ן פֵּרֵשׁ וְאָמַר: וְעוֹד הוֹסַפְתֶּם לְהָרַע פַּעַם אַחֶרֶת עַד שֶׁגָּרַמְתֶּם לְהִתְאַנַּף בִּי, עַד כָּאן, וְאֵין דְּבָרָיו נִרְאִים, כִּי רוֹאֲנִי שֶׁעֲדַיִן הוּא מְדַבֵּר בְּעִנְיַן הַמְרַגְּלִים, שֶׁכֵּן אָמַר הַכָּתוּב אַחַר זֶה "וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם" וְגוֹ' עַד סוֹף הַפָּרָשָׁה, וְהוּא מְדַבֵּר בְּעִנְיַן הַמְרַגְּלִים, וְלָמָּה הִפְסִיק בְּתוֹךְ הָעִנְיָן בְּשֶׁלֹּא כָּעִנְיָן? וּמַה שֶּׁהֵלִיץ הָרַב שֶׁרָצָה לְהַזְכִּיר יַחַד הַנִּמְנָעִים מֵעֲבוֹר הָאָרֶץ שֶׁהֵם הָיוּ גְּרָמָא לָזֶה, לֹא יָדַעְתִּי מַה הֲנָאָה יֵשׁ בָּזֶה.

וְהַנָּכוֹן הוּא עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית כט.) שֶׁאָמְרוּ בְּפָסוּק (במדבר יד:א) "וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה" וְגוֹ', קָבְעוּ בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת כִּי לֵיל תִּשְׁעָה בְּאָב הָיְתָה שֶׁבּוֹ נֶחְרַב הַבַּיִת, וְאָמְרוּ עוֹד (סוטה ט.) שֶׁאִם הָיָה נִכְנָס מֹשֶׁה לָאָרֶץ וְהָיָה בּוֹנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לֹא הָיָה הַבַּיִת נֶחְרָב שֶׁאֵין אֻמָּה וְלָשׁוֹן נוֹגַעַת בּוֹ, וְאָמְרוּ עוֹד (מדרש תהלים עט) בְּפָסוּק "מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם" וְגוֹ' וְזֶה לְשׁוֹנָם: קִינָה מִבָּעֵי לֵיהּ, אֶלָּא עַל שֶׁהִשְׁלִיךְ חֲמָתוֹ עַל עֵצִים וַאֲבָנִים. מֵעַתָּה אִם הָיָה נִכְנָס מֹשֶׁה לָאָרֶץ וְהָיָה בּוֹנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּלְהַשְׁלִיךְ חֲמָתוֹ עָלָיו לֹא אֶפְשָׁר כַּנִּזְכָּר, וְיִחַר אַף ה' בְּשׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה כִּלְיוֹנָם בְּמָקוֹם חֻרְבַּן הַבַּיִת. לָזֶה גָּזַר ה' בִּגְזֵרַת הַמְרַגְּלִים גַּם עַל מֹשֶׁה שֶׁיָּמוּת בַּמִּדְבָּר, וְהוּא אָמְרוֹ "גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם", פֵּרוּשׁ בִּגְלַלּוּל דְּבָרִים שֶׁלָּכֶם, כִּי אִם לֹא הָיָה עָוֹן הַמְרַגְּלִים וְהָיוּ נִכְנָסִים אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה נִכְנָס מֹשֶׁה עִמָּהֶם, וַהֲגַם שֶׁיִּבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֵין מֻחוֹשׁ כִּי לֹא נִתְגַּבֵּר בְּחִינַת הָרַע וְהָיוּ עוֹמְדִים בְּצִדְקָם בָּאָרֶץ, אֶלָּא מֵאֻמְצָעוּת עָוֹן מְרַגְּלִים גָּבְרָה יַד רִשְׁעָה וְיָדַע ה' כִּי לֹא יַעַמְדוּ בְּצֶדֶק, וְצָא וּלְמַד מִשִּׁירַת הָאֲזִינוּ.

וְאִם תֹּאמַר, וַהֲלֹא רוֹאֲנִי שֶׁמִּיתַת מֹשֶׁה הָיְתָה עַל מֵי מְרִיבָה (במדבר כ:יג). כְּבָר כָּתַבְתִּי שָׁם שֶׁאִם מֹשֶׁה הָיָה מְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, הָיוּ יִשְׂרָאֵל חוֹזְרִים לְטַהֲרָתָם שֶׁהָיוּ בּוֹ קֹדֶם חֵטְא הַמְּרַגְּלִים בְּאֶמְצָעוּת קִדּוּשׁ הַשֵּׁם הַגָּדוֹל, וְהָיָה ה' מַתִּיר שְׁבוּעַת מֹשֶׁה, וְהָיָה נִכְנָס לָאָרֶץ וּבוֹנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מָכוֹן לְשִׁבְתּוֹ עוֹלָמִים.

מג **וַתָּמֻרוּ וְגוֹ' וַתָּזִידוּ.** פֵּרוּשׁ: הִמְרוּ פִּי ה' שֶׁאָמַר לָהֶם שֶׁלֹּא לַעֲלוֹת, וְעוֹד שֶׁהָיָה עִנְיָן שֶׁתַּחְשְׁשׁוּ בְּיוֹתֵר שֶׁלֹּא לְהַמְרוֹת, כִּי הוּא הַגָּשַׁתְכֶם לִפְנֵי אוֹיְבֵיכֶם, וְזֶה יַגִּיד זְדוֹן לְבַבְכֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַתָּזִידוּ** וְגוֹ'. עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁלֹּא עָשׂוּ הָעֲלָיָה לָהָר לְעוֹצֶם הַהַבְטָחָה בַּה' כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם תִּקּוּן לְמִיעוּט הַבְטָחָה וֶאֱמוּנָה שֶׁהָיָה לָהֶם בַּה' עַד שֶׁאָמְרוּ שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל חָס וְשָׁלוֹם לְהַצִּילָם וּלְהוֹרִישׁ הָעַמִּים, אֶלָּא בְּזָדוֹן עֲשִׂיתֶם הַדָּבָר בְּלֹא מַרְדּוּת וְהַכְנָעָה וּבַקָּשַׁת תִּקּוּן לִפְנֵי ה', לָזֶה "וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי" וְגוֹ'.

מה **וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ וְגוֹ' וְלֹא שָׁמַע ה' וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב, אִם הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁשָּׁבוּ מֵהַמִּלְחָמָה וַיִּבְכּוּ עַל מַה שֶּׁהִכּוּ מֵהֶם הָאֱמוֹרִיִּים, אֵין יָדוּעַ מְכֻוָּן הַסִּפּוּר בָּזֶה. גַּם אָמְרוֹ **וְלֹא שָׁמַע** וְגוֹ' **וְלֹא הָאֲזִין** וְגוֹ' אִם הַבְּכִי הָיָה עַל צָרָה שֶׁעָבְרָה עֲלֵיהֶם, מַה מָּקוֹם לְמַאֲמָר זֶה. אָכֵן נִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא שֶׁאַחַר שֶׁהִכּוּם הָאֱמוֹרִיִּים נִכְנְעוּ לִפְנֵי ה' וְשָׁבוּ בִּתְשׁוּבָה גַּם בִּבְכִי עַל עָוֹן כְּמִשְׁפַּט הַשָּׁבִים, וְאַף עַל פִּי כֵן גְּדֹלָה צַחֲנָתָם שֶׁלֹּא שָׁמַע ה' תְּשׁוּבָתָם וְלֹא הֶאֱזִין לִבְכִיָּתָם.

פרק ב

ה **"לֹא אֶתֵּן וְגוֹ' מִדַּרְכְּךָ כַּף" וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, אֵין אֲנִי נוֹתֵן לְךָ לַעֲבֹר בְּאַרְצָם כְּדֵי שֶׁתּוּכַל לְכוֹפָם עָלָיו, אֲבָל אִם בְּנֵי עֵשָׂו יִתְרַצּוּ לְהַנִּיחָם לַעֲבֹר בְּאַרְצָם אֵין ה' אוֹסֵר עֲלֵיהֶם הַדָּבָר, וְלָזֶה שָׁלְחוּ מַלְאָכִים בְּדִבְרֵי אַחְוָה וְרָצוּי אִם יִרְצוּ לָתֵת לָהֶם מִדַּרְכְּךָ כַּף רַגְלֵיהֶם לַעֲבֹר בְּאַרְצָם.

ח **וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ וְגוֹ'.** טַעַם שֶׁהִזְכִּירָם בְּאַחְוָה, לוֹמַר שֶׁקִּיְּמוּ מַאֲמַר ה' שֶׁצִּוָּה אוֹתָם לְבַל יִתְגָּרוּ בָּם וְנָסְעוּ מֵהֶם בְּאַחְוָה. עוֹד קָרָאָם **אַחֵינוּ** לְפִי שֶׁנִּתְגַּוּ עִם יִשְׂרָאֵל בְּאַחְוָה שֶׁמָּכְרוּ לָהֶם לֶחֶם וּמַיִם וּמָזוֹן, דִּכְתִיב (דברים ב:כט) "כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו" וְגוֹ':

יא **רָפָאִים יֵחָשְׁבוּ וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן מוֹדִיעֵנוּ הַכָּתוּב שֶׁהָרְפָאִים יֵחָשְׁבוּ וְגוֹ'. וְנִרְאֶה כִּי לְפִי שֶׁבָּעֲמִים אֲשֶׁר אָמַר ה' לְאַבְרָהָם לָתֵת לָנוּ (בראשית טו:יח) הִזְכִּיר הָרְפָאִים שֶׁהוּא אֶחָד מֵעֲשָׂרָה, וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי עָר שֶׁנָּתַן יְרֻשָּׁה לִבְנֵי לוֹט הִיא הָרְפָאִים אֲשֶׁר אָמַר ה' לְאַבְרָהָם, וְהוּא אָמְרוֹ **הָאֱמִים לָפָנִים יֵשְׁבוּ בָהּ** וְגוֹ', וּפֵרוּשׁ "לְפָנִים" הוּא קֹדֶם שֶׁכָּרַת ה' בְּרִית עִם אַבְרָהָם, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁתַּעֲמֹד לִזְכוּתָנוּ.

טו **וְגַם יַד ה' וְגוֹ' לְהָמָם.** פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד הַמִּיתָה עַצְמָהּ עוֹד לָהֶם שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם נַחַת רוּחַ בַּמִּדְבָּר, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט,כא) שֶׁהָיוּ הוֹמִים אסטורדידו"ס בל"ס, וְהָיוּ הוֹמִים וְהוֹלְכִים בְּתַחֲלוּאִים עַד שֶׁתַּמּוּ. וְאָמְרוֹ **מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה**, פֵּרוּשׁ שֶׁהִפְלִיא ה' בֵּין אוֹתָם שֶׁנִּגְזְרָה גְּזֵרָה עֲלֵיהֶם וּבֵין שְׁאָר הַמַּחֲנֶה, שֶׁאוֹתָם שֶׁנִּגְזְרָה עֲלֵיהֶם גְּזֵרָה הָיוּ הוֹמִים וּמִתְמַעֲטִים וְהוֹלְכִים אֲשֶׁר לֹא כֵן שְׁאָר הַמַּחֲנֶה שֶׁהָיוּ בְּתוֹכָם:

כ **אֶרֶץ רְפָאִים תֵּחָשֵׁב וְגוֹ'.** פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אֲבָל לֹא הִיא שֶׁנָּתַתִּי לְאַבְרָהָם. וְאֵין אֲנִי רוֹאֶה הֶכְרֵחַ לְדִבְרָיו, כִּי הֵיכָן מָצִינוּ שֶׁאָמַר ה' שֶׁאֵין רְפָאִים אֵלּוּ בַּכְּלָל? וְעוֹד, כֵּינָן שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ ה' לְאַבְרָהָם מִין רְפָאִים אֶלָּא סְתָם – כָּל רְפָאִים בְּמַשְׁמָע. וְרָאִיתִי שְׁתָלָה זֵינִיהּ בְּמַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ

רְפָאִים״ (דברים ג׳:י״ג), מֵאָמְרוֹ ״הַהוּא״ הֶעֱירָנוּ שֶׁאַחֶרֶת, הֲגַם שֶׁנִּקְרֵאת רְפָאִים, אֵינָהּ כְּפִי הָאֱמֶת רְפָאִים. וְכֵן גִּלָּה דַּעְתּוֹ בְּסוֹף פֶּרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת (חולין ס׳.), וְאֵין הֶכְרֵחַ לָזֶה. וְתֵבַת ״הַהוּא״ מִי יֹאמַר שֶׁבָּא לִשְׁלֹל רְפָאִים אֲחֵרִים? דִּלְמָא בָּא לִשְׁלֹל חֶבֶל אַרְגֹּב אַחֵר שֶׁאֵינוֹ נִקְרָא אֶרֶץ רְפָאִים כִּי אִם הַהוּא. וְכֵן הַדַּעַת נוֹטָה כְּשֶׁנֶּאֱמַר שֶׁתֵּבַת ״הַהוּא״ לְדִיּוּק בָּאָה, אַחַר שֶׁאָמַר הַכָּתוּב עַל אֶרֶץ עַמּוֹן וּמוֹאָב שֶׁרְפָאִים יָשְׁבוּ בָהּ וַה׳ נָתַן לִאַבְרָהָם הָרְפָאִים בְּדֶרֶךְ כְּלָל. וְעוֹד, תֵּבַת ״הַהוּא יִקָּרֵא״ לֹא מִצָּטָה אֶלָּא הַקְּרִיאָה, שֶׁאֵינָהּ נִקְרֵאת כֵּן הַיּוֹם ״אֶרֶץ רְפָאִים״ אֶלָּא אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג וְלֹא אֶרֶץ עַמּוֹן וּמוֹאָב. גַּם שֶׁתַּחֲשֹׁב אֶרֶץ זוֹ מֵעָרֵי הָרְפָאִים שֶׁאָמַר ה׳ לְאַבְרָהָם, לֹא הָיְתָה נִקְרֵאת בְּאוֹתוֹ זְמַן אֶרֶץ רְפָאִים, לְפִי שֶׁנִּתְּנָהּ ה׳ לִבְנֵי לוֹט מִשָּׁעַם גִּלְגּוּל דְּבָרִים שֶׁל אַבְרָהָם כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם (רש״י פסוק ה), וּמִשֶּׁל אַבְרָהָם נָתְנוּ לְלוֹט.

וּכְפִי זֶה יֵרֵיק עַל נְכוֹן לָמָּה בְּאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג אָמַר ״יִקָּרֵא״ וּבְאֶרֶץ בְּנֵי לוֹט אָמַר **תֶּחְשָׁב**, כִּי אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג עוֹד שְׁמָהּ עָלֶיהָ לְפִי שֶׁהָיָה עוֹג בָּהּ, אֲבָל אֶרֶץ בְּנֵי לוֹט אֵינָהּ נִקְרֵאת אֶרֶץ רְפָאִים הֲגַם שֶׁהִיא נֶחְשֶׁבֶת אֶרֶץ רְפָאִים וּבִכְלַל רְפָאִים שֶׁאָמַר ה׳ לְאַבְרָהָם הִיא נִכְלֶלֶת. וְהָעִקָּר שֶׁאֲנִי חוֹשֵׁב בָּזֶה הוּא שֶׁכָּל שֶׁאֹמַר הַכָּתוּב שֶׁתִּקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים הִיא בִּכְלַל מַתְּנַת אַבְרָהָם, וּלְפִי דִּבְרֵי בָּרַיְתָא שֶׁל סִפְרֵי (חלק ב רצ״ט) שֶׁהֵבֵאתִי בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת שֶׁאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג אֵינָהּ בִּכְלַל הָאָרֶץ שֶׁכָּרַת ה׳ עִם אַבְרָהָם, יֻדַּיִק מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב ״הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים״ עַל זֶה הַדָּרָךְ: הַהוּא יִקָּרֵא וְלֹא יֵחָשֵׁב, פֵּרוּשׁ, שֶׁהָעוֹלָם קוֹרְאִים אוֹתוֹ אֶרֶץ רְפָאִים אֲבָל כְּפִי הָאֱמֶת אֵינָהּ נֶחְשֶׁבֶת רְפָאִים בִּשְׁבִיל שֶׁמָּה שֶׁקּוֹרִין אוֹתָהּ בְּנֵי אָדָם אֶרֶץ רְפָאִים לֹא תִּכָּנֵס בִּכְלַל הָרְפָאִים שֶׁנִּתַּן ה׳. וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ (דברים ג׳:י״ג) מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק ״הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים״ וְשָׁם פֵּרַשְׁתִּי בְּאֹפֶן אַחֵר.

ל וְלֹא אָבָה וְגוֹ׳. אָמַר לְשׁוֹן אָבָה שֶׁמּוֹרֶה מֵאוֹן בְּלֹא טַעַם, לוֹמַר הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ מֵחוּשׁ לְיִרְאַת הַעֲבֶרֶת יִשְׂרָאֵל בְּעִירוֹ וְסָמוּךְ בָּטוּחַ הָיָה לִבּוֹ שֶׁאֵין כֹּחַ בְּיִשְׂרָאֵל לְהָרַע לוֹ, אַף עַל פִּי כֵן לֹא אָבָה, וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר ״כִּי הִקְשָׁה ה׳״ וְגוֹ׳:

לא וְרֵאָה הַחִלֹּתִי וְגוֹ׳. אָמַר **הַחִלֹּתִי** לְשׁוֹן עָבָר, חוֹזֵר אֶל מַאֲמַר ״הִקְשָׁה ה׳ אֶת רוּחוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדֶךָ״, וּמַאֲמַר **הַחִלֹּתִי** חוֹזֵר לַנְּתִינָה לֹא לְמַאֲמַר ״לְפָנֶיךָ״, וּמֹשֶׁה הֵבִין שֶׁחוֹזֵר לְכָל הָאָמוּר, וְלָזֶה הִתְחַנֵּן לַה׳ בְּחָשְׁבוֹ שֶׁהַתֵּר הַנֶּדֶר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי ריש פרשת ואתחנן).

פרק ג

ג וַיִּתֵּן ה׳. אָמַר **בְּיָדֵנוּ**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה (ברכות נד:) דְּעָקַר טוּרָא בַּר תְּלָתָא פַּרְסֵי וְאַיְיתֵי עַל רֵישֵׁיהּ וְכוּ׳, מֹשֶׁה כַּמָּה הֲוָה וְכוּ׳, שַׁוְוּר וּמַחְיֵיהּ בְּקַרְסוּלֵיהּ וְקַטְלֵיהּ, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּתֵּן ה׳** פֵּרוּשׁ, עַל יְדֵי תְּקִיעַת הָהָר בְּצִוָּארוֹ. וְאוֹמֵר **בְּיָדֵנוּ**, שֶׁהֲרָגוֹ בְּיָדוֹ מַמָּשׁ, וְאָמַר לְשׁוֹן רַבִּים כְּמוֹ (בראשית א׳:כו) ״נַעֲשֶׂה אָדָם״, גַּם יַד מֹשֶׁה יַד כָּל יִשְׂרָאֵל תֶּחָשֵׁב.

יג הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים. פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה כִּי הַכַּוָּנָה הִיא תִּקָּרֵא וְלֹא תֶּחְשֹׁב כְּפִי הָאֱמֶת, שֶׁאִם אֵינְךָ אוֹמֵר כֵּן וְהִיא בִּכְלַל הָרְפָאִים מַה שֶּׁנִּתַּן ה׳ לְיִשְׂרָאֵל, תִּקְשֶׁה בָּרַיְתָא דְּסִפְרֵי שֶׁאָמְרוּ ״אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ״ פְּרָט לְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שֶׁנִּטְלָתָ מִצַּמְּךָ, עַד כָּאן, וַהֲלֹא בִּכְלַל מַה שֶּׁנִּתַּן ה׳ הִיא. וּמַה גַּם לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ בְּרֵבּוֹת (בראשית רבה מ״ד) שֶׁהָרְפָאִים זֶה חִוִּי, וּמָצִינוּ שֶׁמָּנָאוֹ הַכָּתוּב בִּכְלַל הַשִּׁבְעָה שֶׁנִּתַּן לָהֶם בַּעֲלוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, דִּכְתִיב: ״וְאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְגוֹ׳ וְהַחִוִּי״ וְגוֹ׳ (שמות ג׳:י״ז), אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאֵין אֶרֶץ עוֹג נֶחְשֶׁבֶת רְפָאִים אֶלָּא שֶׁנִּטְלוּהָ מֵעַצְמָן.

וְאִם תֹּאמַר, וַהֲלֹא מָצִינוּ שֶׁהֶאֱמוֹרִי גַּם כֵּן נִזְכָּר בִּשְׁבָעָה עַמְּמִין אֲשֶׁר אָמַר ה׳ שֶׁיִּתֵּן לָהֶם בַּעֲלוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהוּא סִיחוֹן דִּכְתִיב (במדבר כא:כא) ״מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי״, וּכְתִיב (במדבר כא:כה) ״וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵי הָאֱמֹרִי״, וְחָזְרָה קֻשְׁיָתֵנוּ לְדִבְרֵי סִפְרֵי. זוֹ אֵינוֹ קֻשְׁיָא, כִּי עָרֵי הָאֱמוֹרִי הָאֱמוּרִים בְּסִיחוֹן אֵינָם מַה שֶּׁנִּתַּן ה׳ לְאַבְרָהָם, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה הַכָּתוּב בְּפֵרוּשׁ שָׁם (במדבר כא:כו) ״כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחוֹן״ וְגוֹ׳ ״וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת כָּל אַרְצוֹ מִיָּדוֹ״ וְגוֹ׳, חֲרֵי שֶׁאֶרֶץ סִיחוֹן מוֹאָבִית הִיא, אֶלָּא שֶׁזָּכָה בָּהּ סִיחוֹן וְנִקְרֵאת אֱמוֹרִי בִּשְׁבִיל סִיחוֹן שֶׁהָיָה מֶלֶךְ עַל הָאֱמוֹרִי, וּלְעוֹלָם לֹא בָּאָה בִּכְלַל מַתְּנַת שִׁבְעָה אֻמּוֹת שֶׁהִגִּיעַ זְמַנָּם.

עוֹד נִרְאֶה כִּי לְעוֹלָם כָּל אֲשֶׁר בְּשֵׁם רְפָאִים יְכֻנֶּה נִכְלָל בְּמַאֲמַר ה׳ לְאַבְרָהָם ״וְאֶת הָרְפָאִים״ (בראשית טו:כ), וְאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג בִּכְלָל אֲשֶׁר נָתַן ה׳ הִיא, שֶׁהֲרֵי קָרָאהּ הַכָּתוּב אֶרֶץ הָאֱמוֹרִי, וְאֶרֶץ עוֹג גַּם כֵּן הֲרֵי קָרָאהּ רְפָאִים שֶׁהֵם הַחִוִּי. וּפֵרוּשׁ בָּרַיְתָא שֶׁל סִפְרֵי שֶׁאָמַר פָּרָט לְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן (דברים ז׳:יג) הוּא עַל יְשִׁיבַת הָאָרֶץ, כִּי הֲגַם שֶׁנִּתַּן ה׳ שִׁבְעָה עַמְּמִין לְאַבְרָהָם, לֹא כָּל הָאֲרָצוֹת שָׁווֹת בְּעִנְיָן זֶה שֶׁיִּהְיוּ רְאוּיִים לָדוּר בָּהֶם. וְיִהְיֶה זֶה כְּעִנְיַן קְדֻשַּׁת הָאָרֶץ עַצְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ עֶשֶׂר הַדָּרָגוֹת קְדֻשָּׁה בָּאָרֶץ עַצְמָהּ בִּמְקוֹמוֹתֶיהָ (כלים א׳:ו׳), וְתִהְיֶה אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג פְּחוּתָה לְמַטָּה. וַהֲגַם שֶׁנִּתַּן ה׳ אוֹתָהּ לְאַבְרָהָם, תִּהְיֶה לְשָׁלָל עַמָּהּ, וְגוּף הָאָרֶץ תִּהְיֶה כִּשְׁאָר הַשָּׁלָל אוֹ לְשַׁמָּה, אֲבָל לֹא לְדִירָה.

וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי ״לָתֶת לָנוּ״ — פָּרָט לְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. שָׁם דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר ״בָּאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה׳ לָתֶת לָנוּ״ (דברים ו׳:כג), פֵּרוּשׁ, הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה׳ שֶׁיִּתֵּן לָנוּ לְדִירָתֵנוּ, לְמַעֵט שְׁאָר אַרְצוֹת שֶׁהֲגַם שֶׁנִּתְּנָם לָנוּ לֹא נָתַן הָאָרֶץ לְדִירָה מִפְּנֵי שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לִקְדֻשָּׁה. וְתִמְצָא שֶׁנִּתַּן גַּם כֵּן עַמּוֹן

וּמוֹאָב וֶאֱדוֹם שֶׁהֵם הַקֵּינִי וְהַקַּדְמוֹנִי, וּכְתִיב (ירמיה מט:יז) "וְהָיְתָה אֱדוֹם לְשַׁמָּה", וּכְמוֹ כֵּן הָיְתָה רְאוּיָה לִהְיוֹת אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג. אֲבָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא מַה שֶּׁנִּשְׁבַּע ה' לָתֵת לְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכוֹן שָׁם. וּשְׁמוֹר לְךָ כְּלָל זֶה גַּם כֵּן שֶׁהַגַּם שֶׁלֹּא נָתַן ה' הָאָרֶץ לָדוּר בָּהּ, וְגַם שֶׁלֹּא נָתַן עִמָּהּ לְאַבְרָהָם וּכְבָשׁוּהָ רוֹב יִשְׂרָאֵל – יֵשׁ לִנְהוֹג בָּהּ דִּין קְדֻשָּׁה בִּשְׁבִיל שֶׁנִּכְבְּשָׁה לִפְנֵי ה'.

כא וְאֶת יְהוֹשֻׁעַ צִוִּיתִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, צִוִּיתִי לְבַל יִרָא מֵהֶעָמִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ (דברים ג:כב) "לֹא תִירָאוּם", וְאֵינוֹ חוֹזֵר עַל מַאֲמַר "עֵינֶיךָ הָרוֹאוֹת" כִּי בָּזֶה לֹא יֵצָדֵק לְשׁוֹן צִוּוּי.

וְטַעַם שֶׁלֹּא סָמַךְ מַאֲמָר זֶה לְמַאֲמַר נְפִילַת סִיחוֹן וְעוֹג, וּכְתָבוֹ אַחַר הַנְּחָלַת אַרְצָם לִבְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וּתְנָאֵיהֶם, לְפִי שֶׁמַּאֲמָצְעוּת תְּנַאי זֶה שֶׁהִתְנָה מֹשֶׁה עִם בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן יָדְעוּ הַמַּחוּשׁ מִמַּה שֶׁמְּבַקֵּשׁ עֶזֶר בַּגִּבּוֹרִים וַה' הוּא הַלּוֹחֵם, מַה צוֹרֶךְ בַּחֲלוּצֵי בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן. אֲשֶׁר עַל כֵּן סָמַךְ מַאֲמַר **וְאֶת יְהוֹשֻׁעַ** וְגוֹ' לְמַאֲמַר חֲלוּצַת בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן, לוֹמַר שֶׁלֹּא תַּחְשׁוֹב שֶׁצָּרִיךְ גְּבוּרַת חוֹגְרִים וְתָבֹא בִּלְבָבְךָ יִרְאָה, כִּי אֵינְכֶם צְרִיכִין לַמִּלְחָמָה, וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר **כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם.** דְּקֵדֵּק לוֹמַר **הוּא** לְמַעֵט מֵחוּשׁ הַנִּשְׁמָע מִמִּצְוַת בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן "חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ". וְטַעַם שֶׁהוּצְרַךְ לַחֲלוּצַת בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן פֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת, וְעַיֵּן בַּסָּמוּךְ בְּפָסוּק "אֵת כָּל".

בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר. טַעַם אָמְרוֹ **בָּעֵת הַהִיא**, פֵּרוּשׁ בְּעֵת שֶׁרָאָה הַתְנַאי שֶׁהִתְנִיתִי עִם בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן יֵעוֹר הַמַּחוּשׁ עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם לָזֶה. וְאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ בָּעֵת הַהִיא לָשׁוֹן זֶה עַצְמוֹ לָזֶה אָמַר "לֵאמֹר", פֵּרוּשׁ, מִכֻּוָּן הַמַּאֲמָר הוּא זֶה. עוֹד יִרְצֶה שֶׁצִּוָּהוּ לֵאמֹר לִיְשׂרָאֵל בִּזְמַן שֶׁיִּכָּנְסוּ לְמִלְחֶמֶת שִׁבְעָה עַמְמִין לְהָסִיר מוֹרַךְ מִלְּבָּם.

אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְגוֹ' כֵּן יַעֲשֶׂה וְגוֹ'. בְּמַאֲמָר זֶה כְּלַל טַעַם מִצְוָתוֹ לִבְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לַעֲבוֹר עִם יִשְׂרָאֵל אֶת הַיַּרְדֵּן, כִּי כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה ה' לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמוֹרִי כֵּן יַעֲשֶׂה לְכָל הַמַּמְלָכוֹת וְגוֹ', וּכְשֵׁם שֶׁמַּעֲשֶׂה שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמוֹרִי הָיוּ יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר, כְּמוֹ כֵן בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יִהְיוּ כֻּלָּם נִקְבָּצִים חֲלוּצִים לִפְנֵי ה'. וּלְטַעַם זֶה הוּא שֶׁצִּוָּה מֹשֶׁה שֶׁיַּעַבְרוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲלוּצִים לְמִלְחֶמֶת מִצְוָה, אֲבָל לְעוֹלָם ה' הוּא הַנִּלְחָם וְלֹא חֲלוּצִים. וּמֵעַתָּה לֹא הָיָה יָכוֹל מֹשֶׁה לוֹמַר לִיהוֹשֻׁעַ "עֵינֶיךָ הָרוֹאוֹת" וְגוֹ' אֶלָּא אַחַר שֶׁהִתְנָה עִם בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לַעֲבוֹר חֲלוּצִים, אֲבָל זוּלַת זֶה אֵין רְאָיָה מִמַּה שֶׁרָאָה, שֶׁאֵינוֹ דוֹמֶה זְכוּת שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים לִזְכוּת תִּשְׁעָה וּמֶחְצָה, וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (במדבר לב:ו) "וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹּה" שֶׁאָמַר לִבְנֵי גָד וּרְאוּבֵן.

כב לֹא תִירָאוּם. הֲגַם שֶׁמְּדַבֵּר לִיהוֹשֻׁעַ, אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים לִכְלוֹל גַּם כָּל יִשְׂרָאֵל, לוֹמַר שֶׁלֹּא יִהְיֶה אַפִּלּוּ אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל יָרֵא מֵהֶם, כִּי ה' נִלְחָם לָהֶם. וּלְמַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי "לֵאמֹר" לְיִשְׂרָאֵל, אָמַר לָשׁוֹן שֶׁיְּדַבֵּר בּוֹ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיִּבְטְחוּ בֵּאלֹהִים חַיִּים.

חסלת פרשת דברים

כג וָאֶתְחַנַּן אֶל ה' בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **בָּעֵת הַהִוא.** וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי דברים כו) כְּשֶׁרָאָה שֶׁנָּפַל סִיחוֹן וְעוֹג לִפָּנָיו וְכוּ', לְדִבְרֵיהֶם חוֹזֵר לְמַה שֶׁלְּפָנָיו שֶׁהִיא מִלְחֶמֶת סִיחוֹן וְעוֹג, וּלְפִי זֶה טַעַם הַמַּאֲמָר לוֹמַר שֶׁזּוֹלַת מַה שֶּׁהָיָה בָּעֵת הַהִיא לֹא הָיִיתִי מִתְפַּלֵּל כִּי הַגְּזֵרָה כְּבָר נִגְזְרָה. **וְנִרְאֶה** לוֹמַר בְּהָעִיר עוֹד אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (ספרי) שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לַה' הֲשִׁיבֵנִי עַל דְּבָרַי אִם אֲנִי נִכְנָס לָאָרֶץ, וְזֶה דֶּרֶךְ דָּרְשׁ. אֲבָל פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ "בָּעֵת הַהִיא" הוּא זְמַן שֶׁנִּשְׁבַּע ה' עַל דּוֹר הַמִּדְבָּר שֶׁלֹּא יִרְאוּ אֶת הָאָרֶץ שֶׁאָמַר בְּפָרָשָׁה שֶׁלְּמַעְלָה, וּכְלָלוֹ לְמֹשֶׁה בִּכְלַל שְׁבוּעַת הַגְּזֵרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים א:לז) "גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם". בָּעֵת הַהִיא הִתְחַנַּן לַה' לְבַטֵּל גְּזֵרָתוֹ וּלְהַתִּיר הַשְּׁבוּעָה, כָּרְמוּז בְּמַאֲמַר "אַתָּה הַחִלּוֹתָ", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְשׁוֹן הַתָּרַת שְׁבוּעָה, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ. וְטַעַם הַמַּאֲמָר הוּא לְהוֹדִיעָם לְבַל יַחְשְׁדוּהוּ שֶׁלֹּא הִתְפַּלֵּל אֶלָּא עַל עַצְמוֹ לְבַטֵּל גְּזֵרָתוֹ וְלֹא חָשׁ לְדוֹרוֹ וְהֶעֱלִים עַיִן מִמֶּנּוּ וְתַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא. לָזֶה אָמַר **בָּעֵת הַהִיא** פֵּרוּשׁ, קוֹדֶם שֶׁנִּתְקַיְּמָה הַגְּזֵרָה הִתְחַנַּן לַה'.

וְגַם שֶׁבִּתְחִלָּתוֹ לֹא מָצִינוּ שֶׁלֹּא הִזְכִּיר אֶלָּא עַל עַצְמוֹ וְלֹא עַמּוֹ, אַף עַל פִּי כֵן כַּוָּנָתוֹ הָיְתָה בְּחָכְמָה שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ לְהַתִּיר שְׁבוּעָה שֶׁעָלָיו, וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר לְפָנָיו לְבַטֵּל גַּם עַל יִשְׂרָאֵל, וְיִהְיֶה הַדָּבָר קַל לְהַשִּׂיג מִדִּין נֶדֶר שֶׁהוּתַּר מִקְצָתוֹ הוּתַּר כֻּלּוֹ (נדרים סו.). וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר** פֵּרוּשׁ, אֵין תַּכְלִית הַדָּבָר בַּדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים אֶלָּא לֵאמֹר עוֹד דְּבָרִים אֲחֵרִים. וְזֶה עָשָׂה בְּחָכְמָה, כִּי יוֹתֵר יִהְיֶה נָקֶל לְהִתְקַבֵּל תְּפִלָּתוֹ עַל עַצְמוֹ לְהַתִּיר שְׁבוּעַת הַגְּזֵרָה שֶׁעָלָיו, לִהְיוֹתוֹ נָקִי וְצַדִּיק, מֵהַתִּיר שְׁבוּעַת גְּזֵרַת יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם בַּעֲלֵי הֶעָוֹן, וְכָל דִּבְרֵי מֹשֶׁה יַגִּידוּ צְדָקַת ה' עָשָׂה.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְדַיֵּק אַרְבָּעָה תְּנָאִים הַצְּרִיכִין לְקַבָּלַת תְּפִלָּה: אֶחָד, שֶׁיִּתְפַּלֵּל כְּעָנְיֵי הַדּוֹפֵק עַל הַפֶּתַח, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (משלי יח:כג) "תַּחֲנוּנִים יְדַבֵּר רָשׁ". ב', שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמְּקוֹר הָרַחֲמִים. ג', זְמַן הַתְּפִלָּה, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים סט:יד) "וַאֲנִי תְּפִלָּתִי לְךָ ה' עֵת רָצוֹן". ד', שֶׁתִּהְיֶה תְּפִלָּתוֹ מְפֹרֶשֶׁת וְלֹא תִּהְיֶה סוֹבֶלֶת פֵּרוּשׁ בִּלְתִּי הָגוּן, וּכְמַעֲשֶׂה שֶׁהוּבָא בַּמִּדְרָשׁ (אסתר רבה פ"ז:כד) בְּהַהוּא גּוֹי וְיִשְׂרָאֵל וְכוּ', וְיָלְדָה בְּהֶמְתּוֹ שֶׁל גּוֹי וְאָנַס יִשְׂרָאֵל לְהַרְכִּיבוֹ עַל כְּתֵפוֹ וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בְּמַאֲמָרוֹ כָּאן: **וָאֶתְחַנַּן** – לְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים, זֶה כְּנֶגֶד תְּנַאי רִאשׁוֹן. **אֶל ה'** – שֶׁבִּקֵּשׁ מִמְּקוֹר הָרַחֲמִים, זֶה כְּנֶגֶד תְּנַאי שֵׁנִי. **בָּעֵת הַהִיא** – פֵּרוּשׁ בָּעֵת הַיְדוּעָה לְקַבָּלַת תְּפִלָּה שֶׁהִיא עֵת רָצוֹן, כִּי מִי יוֹדֵעַ עֵת הָרָצוֹן כְּמֹשֶׁה. וְאֶפְשָׁר שֶׁזֶּה הָיָה בְּעֵת אֲשֶׁר אָמַר לוֹ ה' "רַב לָךְ" אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, וְזֶה מְכֻוָּן לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ לְאַחַר שֶׁכָּבַשׁ אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג וְכוּ', זֶה כְּנֶגֶד תְּנַאי שְׁלִישִׁי. **לֵאמֹר** – פֵּרוּשׁ, פֵּרֵשׁ אֲמָרָיו כַּמִּצְטָרֵךְ שֶׁלֹּא יִסְבְּלוּ

דְּבָרָיו דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן, זֶה כִּנְגֶד תְּנַאי רְבִיעִי. וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ ״בָּעֵת הַהִיא״ כְּשֶׁרָאָה מִלְחֶמֶת סִיחוֹן וְעוֹג, טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** נִמְשֶׁכֶת עִם ״אַתָּה הַחִלּוֹתָ״. וּכְבָר כָּתַבְתִּי בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת כִּי כְּשֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר הַדִּבּוּר בִּלְשׁוֹן עַצְמוֹ שֶׁאָמָרוֹ אֶלָּא כּוֹלֵל הַמְכֻוָּן בְּלָשׁוֹן אַחֵר, הוּא אוֹמֵר ״לֵאמֹר״ – פֵּרוּשׁ, כְּוָנַת הַמַּאֲמָר הִיא זֹאת. כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶׁלָּקָנִינוּ אָמַר ״לֵאמֹר״ לְהָעִירְךָ עַל זֶה. וְיֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (ילקוט שמעוני יט) ״בָּעֵת הַהִיא״ כְּשֶׁאָמַר לוֹ (במדבר כ:יב) ״לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל״ וְגוֹ׳, וְיֵשׁ שֶׁאָמְרוּ (מדרש רבה) כְּשֶׁאָמַר לוֹ (במדבר כז:יח) ״קַח אֶת יְהוֹשֻׁעַ״ וְגוֹ׳. וְאֶפְשָׁר שֶׁבְּכָל הָעִתִּים הִתְפַּלֵּל וְעַל כָּל עֵת מֵהֶם הוּא אוֹמֵר ״בָּעֵת הַהִיא״, וְאֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

כד אֲדֹנָי אֱלֹהִים. אָמְרוֹ **אֲדֹנָי**, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר עֵלִי (שמואל א ג:יח) ״אֲדֹנָי הוּא הַטּוֹב בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה״, פֵּרוּשׁ, שֶׁהֻפְסַד הֶעָבָד וְהַצְלָחַתּוֹ הִיא נוֹגַעַת לַאֲדוֹנוֹ, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן – הַטּוֹב בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה וַדַּאי. וְהוּא אָמְרוֹ ״אֲדֹנָי״, פֵּרוּשׁ, הַצְלָחָתִי וְטוֹבָתִי לְךָ הוּא.

וְאָמְרוֹ הוי״ה בְּנִקּוּד אֱלֹהִים, רַשׁ״י ז״ל פֵּרֵשׁ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: ״אֲדֹנָי אֱלֹהִים״ – רַחוּם בַּדִּין, עַד כָּאן. וְרָאִיתִי לָרַמְבַּ״ן שֶׁכָּתַב עַל דְּבָרָיו וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְלֹא הִשְׁגִּיחַ הָרַב כִּי הַשֵּׁם הָרִאשׁוֹן כָּתוּב בְּאָלֶ״ף דָּלֶ״ת וְהַשֵּׁנִי כָּתוּב בְּיוּ״ד הֵ״א וְכוּ׳, עַד כָּאן. וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן רַשׁ״י עַל שֵׁם אֲדָנוּת אֶלָּא עַל שֵׁם הַוָּיָה, שֶׁהוּא כָּתוּב הוי״ה וְנָקוּד בִּנְקוּד אֱלֹהִים, וְכָךְ הֵם דִּבְרֵי הַמִּדְרָשׁ (ספרי), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הוי״ה רַחֲמִים, אֱלֹהִים דִּין, עַד כָּאן. פֵּרוּשׁ, הַכְּתִיבָה שֶׁהִיא הוי״ה – רַחֲמִים, הַקְּרִיאָה שֶׁהִיא אֱלֹהִים – דִּין, וּבָזֶה אֵין כָּאן הַשָּׁגָה.

וְטַעַם שֶׁאָמַר שֵׁם זֶה שֶׁבּוֹ רַחֲמִים וְדִין, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּאָמְרוֹ ״לֵאמֹר״ שֶׁנִּתְכַּוֵּן בִּתְפִלָּתוֹ לוֹמַר גַּם עַל יִשְׂרָאֵל, לָזֶה אָמַר דִּין וְרַחֲמִים. דִּין – לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ אֶל בִּטּוּל גְּזֵרַת מֹשֶׁה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא): מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁבִּקֵּשׁ לִשָּׂא אִשָּׁה, שָׁלַח שְׁלוּחִין לִרְאוֹתָהּ, הָלְכוּ וְכוּ׳, בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ ״אֵין כְּעוּרָה מִמֶּנָּה״. שָׁמַע הַשּׁוֹשְׁבִין, אָמַר לוֹ: ״מָרִי, אֵין נָאָה מִמֶּנָּה בָּעוֹלָם״. בָּא לִשָּׂא אוֹתָהּ, אָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָה לִשְׁלוּחֵי הַמֶּלֶךְ: ״נִשְׁבָּע אֲנִי שֶׁאֵין אֶחָד מִכֶּם נִכְנָס כֵּיוָן שֶׁבִּזִּיתֶם אוֹתָהּ״. בָּא שׁוֹשְׁבִין לִכָּנֵס, אָמַר לוֹ: ״אַף אַתָּה לֹא תִכָּנֵס״. אָמַר לוֹ הַשּׁוֹשְׁבִין: ״אֲנִי לֹא רְאִיתִיהָ, וְאַף עַל פִּי כֵן אָמַרְתִּי לַמֶּלֶךְ אֵין נָאָה הֵימֶנָּה״ וְכוּ׳. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה׳ וְכוּ׳, עַד כָּאן. הֲרֵי כִּי בְּטַעֲנָה חֲזָקָה בָּא לוֹמַר שֶׁשּׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת כִּי עָלֹה יַעֲלֶה אֶל הָאָרֶץ, וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בִּזְכִרוֹן שֵׁם אֱלֹהִים. וְרָמַז בִּכְתִיבָה שֵׁם הָרַחֲמִים לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְבִטּוּל הַגְּזֵרָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּתֵבַת ״לֵאמֹר״, וְנִתְחַכֵּם לְהַזְכִּיר שֵׁם הַדִּין לְפִי שֶׁבַּנִּגְלֶה לֹא הִתְפַּלֵּל אֶלָּא עַל עַצְמוֹ, וְרָמַז שֵׁם הָרַחֲמִים בַּנִּסְתָּר לְפִי שֶׁתְּפִלַּת יִשְׂרָאֵל הָיְתָה בַּנִּסְתָּר אָצְלוֹ בְּכֹחַ אַחַר שֶׁיִּהְיֶה נַעֲנֶה בִּשְׁבִיל עַצְמוֹ.

עוֹד אֶפְשָׁר, כִּי לְצַד שֶׁבָּא בְּטַעֲנָה לִזְכוּת כְּפִי הַדִּין, הֶכְרַח לְשַׁתֵּף מִדַּת הָרַחֲמִים, כִּי מִי זֶה יִצְטַדֵּק לִפְנֵי מֶלֶךְ עוֹלָם בְּטוֹעֵן וְנִטְעָן, וּכְתִיב (תהלים קמג:ב) ״כִּי לֹא יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָּל חָי״, לָזֶה מִתֵּק הַדִּין בְּמִדַּת הָרַחֲמִים.

אַתָּה הַחִלּוֹתָ וְגוֹ׳. תֵּיבַת ״הַחִלּוֹתָ״ פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי בִּשְׁלֹשָׁה דְּרָכִים: לְשׁוֹן הַתְחָלָה, וּלְשׁוֹן תְּפִלָּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (מלאכי א:ט) ״וְחַלּוּ נָא פְּנֵי אֵל״, וּלְשׁוֹן הַתָּרָה. וְזֶה לְשׁוֹן סִפְרֵי: ״אַתָּה הַחִלּוֹתָ״ – אַתָּה הִתַּרְתָּ נִדְרֵי בְּשָׁעָה שֶׁאָמַרְתָּ לִי (שמות ג:י) ״הוֹצֵא אֶת עַמִּי״ וְגוֹ׳, וְאָמַרְתִּי לְךָ כְּבָר נִשְׁבַּעְתִּי לְיִתְרוֹ וְגוֹ׳. דָּבָר אַחֵר – אַתָּה פָּתַחְתָּ לִי פֶּתַח לְהִתְפַּלֵּל, שֶׁאָמַרְתָּ לִי ״הֶרֶף מִמֶּנִּי״ וְגוֹמֵר, וְכִי תָּפוּס הָיִיתִי בְּךָ וְכוּ׳. וּכְפִי זֶה מְפֹרָשׁ ״הַחִלּוֹתָ״ לְשׁוֹן תְּפִלָּה. דָּבָר אַחֵר – הִתְחַלְתָּ פֶּתַח בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנְסִתִּי לְנַחֲלוֹת בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן, עַד כָּאן. קָשֶׁה, בִּשְׁלָמָא טַעֲנַת ״הִתְחַלְתָּ״ וְגַם טַעֲנַת ״אַתָּה פָּתַחְתָּ לִי לְהִתְפַּלֵּל״ הֵם דִּבְרֵי טַעַם לַתְּפִלָּה, אֲבָל טַעֲנַת פֶּתַח הַהַתָּרָה מַה רְאָיָה מֵבִיא מִמַּה שֶׁהִתִּיר לוֹ שִׁבּוּעָתוֹ לְיִתְרוֹ? שַׁאֲנִי שִׁבּוּעַת יִתְרוֹ שֶׁהָיָה לָהּ פֶּתַח וְיֶשְׁנָהּ בְּהַתָּרָה, וְהַפֶּתַח הוּא שֶׁבָּא אֵלָיו דְּבַר מֶלֶךְ שֶׁלִּטּוֹן לְלֶכֶת בִּשְׁלִיחוּתוֹ, וְאֵין לְךָ פֶּתַח גָּדוֹל מִזֶּה. מַה שֶּׁאֵין כֵּן שִׁבּוּעָתוֹ יִתְבָּרֵךְ אֵין צוֹדֵק בָּהּ פֶּתַח, שֶׁכָּל הַפְּתָחִים גָּלוּי וְצָפוּי לְפָנָיו וְהוּא מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית.

וְיִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ו׳ מֵהִלְכוֹת שְׁבוּעוֹת, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מִי שֶׁנִּשְׁבַּע וְלֹא נִתְכַּוֵּן וּבָא לְקַיֵּם שְׁבוּעָתוֹ, אִם רָאוּ בֵּית דִּין שֶׁהֻתַּר שְׁבוּעָה זוֹ מִקִּיּוּם מִצְוָה אוֹ שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְכוּ׳, בֵּית דִּין נוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים עִמּוֹ עַד שֶׁיִּתְנַחֵם וְכוּ׳ וּמַתִּירִים לוֹ, עַד כָּאן. וּמִשְּׁמַע שֶׁהַגַּם שֶׁאֵין פֶּתַח זוֹ אָצְלוֹ פֶּתַח, אַף עַל פִּי כֵן מִתְחַכְּמִין עָלָיו לְהִתְחָרֵט. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בְּטַעֲנָתוֹ לִפְנֵי ה׳: **אַתָּה הַחִלּוֹתָ**, שֶׁהוּא הִתִּיר לוֹ שְׁבוּעָתוֹ כְּשֶׁנִּשְׁבַּע לְיִתְרוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה חָפֵץ לְהַתִּיר. וְהָרְאָיָה – שֶׁשִּׁבְעַת יָמִים ה׳ אָמַר לוֹ (שמות ג:י) ״לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל פַּרְעֹה״, וְהוּא לֹא הָיָה רוֹצֶה מֵאֵיזֶה טַעַם שֶׁיִּהְיֶה, וְנָשָׂא וְנָתַן ה׳ עִמּוֹ עַד שֶׁנִּתְרַצָּה לִדְבַר מִצְוָה וְהָלַךְ וְהִתִּיר נִדְרוֹ. וּכְמוֹ כֵן יַתִּיר ה׳ שְׁבוּעַת גְּזֵרַת מֹשֶׁה, וַהֲגַם שֶׁאֵין כָּאן פֶּתַח, יֵשׁ כָּאן דְּבַר מִצְוָה לְהַרְאוֹתוֹ אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, כְּאָמְרוֹ ״אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה״ וְגוֹ׳.

וְאִם תֹּאמַר: מַה דִּמְיוֹן דִּין שֶׁכָּתַב רַמְבַּ״ם לְשֹׁאֵלַת מֹשֶׁה, כִּי דִּין רַמְבַּ״ם הַמַּתִּיר הוּא הַמְקֻיָּם הַמִּצְוָה וְלָזֶה מַתִּירִין לוֹ, אֲבָל מַה שֶּׁלָּקָנִינוּ ה׳ נִשְׁבַּע וּבְהַתָּרָתוֹ מֹשֶׁה הוּא שֶׁעוֹשֶׂה מִצַּוַּת הֲלִיכַת הָאָרֶץ. לָזֶה דִּקְדֵּק מֹשֶׁה בִּדְבָרָיו וְאָמַר **אֶת עַבְדְּךָ**, וְיָדוּעַ כִּי מַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ.

כה אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **נָּא**, גַּם לָמָּה הֵצְרַךְ לוֹמַר **וְאֶרְאֶה** וְגוֹ׳, הֲלֹא כְּשֶׁיַּעֲבֹר הֶעְנָיָן מֵעַצְמוֹ מוּבָן שֶׁיִּרְאֶה וְכוּ׳. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהָשִׁיב תְּשׁוּבָה עַל הַדְּבָרִים הַמּוֹנְעִים בִּיאָתוֹ לָאָרֶץ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהֵם שְׁנַיִם, א׳ לְפִי שֶׁהִגִּיעַ זְמַנּוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ לִמְלוֹךְ (תנחומא) וְאֵין מַלְכוּת נוֹגַעַת בַּחֲבֵרְתָּהּ אֲפִלּוּ כְּמֹלֹא נִימָא, ב׳ שֶׁצָּפָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁעֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לַחֲטֹא וְיִצְטָרֵךְ לְהַשְׁלִיךְ חֲמָתוֹ עֲלֵיהֶם, וְחָשַׁב ה׳ לְמַשְׁכֵּן בִּשְׁבִילָם הַבַּיִת

הַמְקֻדָּשׁ כָּרְמוּז בְּתֹרַת ״מִשְׁכָּן מִשְׁכָּן״ כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פנ״א), וּבָזֶה יֵשׁ תִּקְוָה וְתַכְלִית טוֹב לְיִשְׂרָאֵל, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים עט:א) בְּפָסוּק ״מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם״ וְגוֹ׳, מִזְמוֹר – קִינָה מִבָּעֵי לֵיהּ, אֶלָּא שֶׁהִשְׁלִיךְ חֲמָתוֹ עַל עֵצִים וַאֲבָנִים וְלֹא הִשְׁלִיכָהּ עַל יִשְׂרָאֵל וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְאִם הָיָה מֹשֶׁה בּוֹנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ט.) שֶׁלֹּא הָיְתָה אֻמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֶטֶת בּוֹ, וְזֶה יְסוֹבֵב לִשְׁפּוֹךְ חֲמָתוֹ עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹתָם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים בְּפָסוּק (דברים א:לז) ״גַּם בִּי הִתְאַנַּף״.

לָזֶה נִתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בִּדְבָרָיו לְהַשִּׂיג עַל שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ, כְּנֶגֶד הַמַּלְכוּת שֶׁאֵינָהּ נוֹגַעַת וְכוּ׳ אָמַר **אֶעְבְּרָה נָּא** פֵּרוּשׁ, אֶעְבְּרָה כְּדֶרֶךְ הָעוֹבְרִים שֶׁלֹּא בְּדֶרֶךְ שְׁרָרָה וְכִבּוּד, וּכְנֶגֶד מֵחוּשׁ עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לְפִדְיוֹן נַפְשָׁם, אָמַר **וְאֶרְאָה**, פֵּרוּשׁ, לֹא לִבְנוֹת אֶלָּא לִרְאוֹת לְבַד, וּבָזֶה הוּסְרוּ שְׁנֵי הַמֻּחוּשִׁים. וְדִקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **נָּא** פֵּרוּשׁ הֵן עַתָּה יַעֲבֹר מִמַּלְכוּתוֹ כְּדֵי לְהַשִּׂיג תִּקְוָה זוֹ.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְבַקֵּשׁ שֶׁיְּמַהֵר לַעֲבוֹר כָּל עוֹד שֶׁיֵּשׁ שָׁהוּת בַּיּוֹם שֶׁעֲדַיִן לֹא כָלוּ לוֹ יָמָיו. וּלְמָה שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפֵרוּשׁ ״בָּעֵת הַהִיא״ שֶׁנִּתְכַּוֵּן אֶל זְמַן הַגְּזֵרָה שֶׁל הַמְרַגְּלִים, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁמִּמַּהֵר לַעֲבוֹר בִּזְמַן זֶה שֶׁעֲדַיִן יָמָיו רַבִּים, וּמִתּוֹךְ הַדְּבָרִים תַּשְׂכִּיל שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְבַטֵּל גְּזֵרַת יִשְׂרָאֵל, כִּי גְּזֵרָתָם הָיְתָה שֶׁיָּמוּתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא יָמוּתוּ מִיתַת כָּרֵת עַד שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם בְּנֵי שִׁשִּׁים שָׁנָה, וְאִם יִכָּנֵס מֹשֶׁה אָז הַדָּבָר מוּבָן מֵעַצְמוֹ שֶׁיִּכָּנְסוּ כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא גָּזַר ה׳ עֲלֵיהֶם שֶׁיָּמוּתוּ מִיתַת כָּרֵת:

עוֹד יִתְכַּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט,יג) כִּי הַגּוֹאֵל הַמְקֻוֶּה לָעָם הַמְקֻוִּים הוּא מֹשֶׁה עַצְמוֹ, וּבְסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק ב׳ ק״כ) גַּם כֵּן רָמְזוּהָ בַּפָּסוּק ״מַה שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה״ (קהלת א:ט), וְהֵן הַנָּבִיא מֹשֶׁה יָדַע הַדְּבָרִים כִּי גָּלָה ה׳ סוֹדוֹ אֶל עַבְדּוֹ נֶאֱמָן בֵּיתוֹ שֶׁיָּבֹא זְמַן אַחֵר שֶׁיַּעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל הָאָרֶץ וְגוֹמֵר, לָזֶה דִּקְדֵּק בִּתְפִלָּתוֹ כִּי מַה שֶּׁשּׁוֹאֵל הוּא שֶׁיַּעֲבֹר עַתָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶעְבְּרָה נָּא** בַּזְּמַן הַזֶּה.

עוֹד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ אָמְרוֹ **אֶעְבְּרָה נָּא**, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהָשִׁיב גַּם עַל טַעַם הַבָּא בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה) לָמָּה מֹשֶׁה מֵת בְּחוּצָה לָאָרֶץ, שֶׁהוּא מְשׁוּם מֻתֵּי מִדְבָּר לַהֲבִיאָם לָעוֹלָם הַבָּא, מָשָׁל וְכוּ׳ יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו, לָזֶה אָמַר **אֶעְבְּרָה** פֵּרוּשׁ דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה, לֹא לְהִשְׁתַּקֵּעַ רַק אֶעְבְּרָה בִּרְגָלַי, וּכְשֶׁיַּגִּיעַ הַזְּמַן שֶׁיֹּאמַר לוֹ ה׳ קָרַבְתָּ יָמֶיךָ לָמוּת, יָבֹא אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר ה׳ אֵלָיו:

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּלָשׁוֹן **אֶעְבְּרָה**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קיא.) כָּל הַהוֹלֵךְ אַרְבַּע אַמּוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. לָזֶה אָמַר לוֹ **אֶעְבְּרָה נָּא**, פֵּרוּשׁ, עַתָּה בַּחַיִּים לְתוֹעֶלֶת נַפְשִׁי לַתַּעֲנוּג הַמְקֻוֶּה שֶׁהוּא עוֹלָם הַבָּא.

אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. הַצָּרַךְ לוֹמַר כֵּן, לְפִי שֶׁיֵּשׁ אֶרֶץ טוֹבָה שֶׁהִיא אֶרֶץ הָעֶלְיוֹנָה, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קטז:ט) ״אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה׳ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים״, וְהַצָּרַךְ לְפָרֵט הָהָר הַטּוֹב וְהַלְּבָנוֹן, לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (סוטה יד.) שֶׁכַּוָּנַת מֹשֶׁה הָיָה לְקַיֵּם מִצְוֹת הַנּוֹהָגוֹת בָּאָרֶץ, לָזֶה פֵּרֵט כָּל הַמְקוֹמוֹת, לוֹמַר שֶׁחָפֵץ הוּא לְקַיֵּם כָּל הַמִּצְוֹת הַנּוֹהָגוֹת בְּכָל הַמְקוֹמוֹת.

עוֹד נִתְחַכֵּם מֹשֶׁה לוֹמַר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, לְבַל יִהְיֶה מָקוֹם לַה׳ לוֹמַר שֶׁיִּרְאֶה מֹשֶׁה אֶת הָאָרֶץ וְלֹא יִצְטָרֵךְ לַעֲבוֹר, לָזֶה פֵּרֵט אֶת כָּל הַמְקוֹמוֹת שֶׁאֵין מְצִיאוּת לִרְאוֹת כָּל זֶה מֵרְחוֹק אִם לֹא יַעֲבוֹר:

כו **וַיִּתְעַבֵּר ה׳ וְגוֹ׳ וְלֹא שָׁמַע וְגוֹ׳.** כָּפַל לוֹמַר ״וַיִּתְעַבֵּר״ וְ״לֹא שָׁמַע״, גַּם הִפְסִיק בְּתֵיבַת **לְמַעַנְכֶם** בֵּין מַאֲמַר ״וַיִּתְעַבֵּר״ לְמַאֲמַר ״וְלֹא שָׁמַע״, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַיִּתְעַבֵּר ה׳ בִּי וְלֹא שָׁמַע אֵלַי לְמַעַנְכֶם״. גַּם אָמַר תֵּיבַת **לְמַעַנְכֶם** אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר לְמַעְלָה (דברים א:לז) **גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה׳ בִּגְלַלְכֶם.** יִתְכָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּמַה שֶּׁאָמַר ״בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר״, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ וְגַם עַל יִשְׂרָאֵל. לָזֶה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בִּתְפִלָּתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל אָמַר **וַיִּתְעַבֵּר ה׳ בִּי לְמַעַנְכֶם**, פֵּרוּשׁ לְמַעַן מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לָכֶם, וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ אָמַר **וְלֹא שָׁמַע אֵלַי**, פֵּרוּשׁ לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לִי. וּבָזֶה לֹא אָמַר לְשׁוֹן עֶבְרָה כִּי שְׁאֵלַת מֹשֶׁה עַל עַצְמוֹ הִיא שְׁאֵלַת חָכָם בְּטַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִשְׂרָאֵל שֶׁהִקְצִיפוּ אֶת ה׳ וְנִתְחַיְּבוּ כְּלָיָה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, לָזֶה אָמַר ״וַיִּתְעַבֵּר״.

או יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּתְעַבֵּר ה׳ בִּי** לָמוּת חוּץ לָאָרֶץ **לְמַעַנְכֶם**, מִטַּעַם הַיְדוּעַ, כְּדֵי שֶׁיַּעַמְדוּ עִמּוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וַיִּתְעַבֵּר** לְשׁוֹן עֶבְרָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (צפניה א:טו) ״יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא״ שֶׁהוּא יוֹם הַמִּיתָה. וְאָמְרוֹ **וְלֹא שָׁמַע אֵלַי** שֶׁלֹּא רָצָה ה׳ שֶׁיִּכָּנֵס לָאָרֶץ כָּל עִקָּר, אֲפִלּוּ בְּתְנַאי שֶׁיֵּצֵא מִמֶּנָּה אַחַר כָּךְ וְיִקָּבֵר בַּמָּקוֹם הַהוּא שֶׁבּוֹ נִקְבַּר עִם מֵתֵי מִדְבָּר, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה בְּמַאֲמַר ״אֶעְבְּרָה נָּא״.

וַיֹּאמֶר וְגוֹ׳ רַב לָךְ וְגוֹ׳ אַל תּוֹסֶף. כָּפַל לוֹמַר ״רַב לָךְ אַל תּוֹסֶף״, בָּא לְהָשִׁיב לִשְׁנֵי דְּבָרִים הַבָּאִים בִּתְפִלַּת מֹשֶׁה: כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ אָמַר לוֹ **רַב לָךְ**, רָמַז לוֹ בְּתֹרַת ״רַב״ כִּי כְּלוּם טַעַם תְּפִלַּת מֹשֶׁה לַעֲבֹר אֶל הָאָרֶץ הוּא כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ, לָזֶה הֻשְׁיבוֹ שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לָזֶה, כִּי יֵשׁ לוֹ רַב טוּב אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ ה׳, וְהוּא אָמְרוֹ ״רַב לָךְ״ וְאֵינְךָ צָרִיךְ לִשׁוּם תּוֹסֶפֶת זְכוּת; וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁהָיָה מִתְפַּלֵּל עַל יִשְׂרָאֵל הִשְׁתִּיקוֹ בִּנְעָרָה וְאָמַר לוֹ ״אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר״ וְגוֹ׳:

או נִתְכַּוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי כָל זְכוּת שֶׁתַּגִּיעַ לְבָאֵי הָאָרֶץ מִן הַמִּצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ יֵשׁ לְךָ חֵלֶק בְּכֻלָּן, וּמַה זֶּה הוּא הַחֵלֶק? שֶׁאַתָּה הוּא הַמְצַוֶּה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **רַב לָךְ**, פֵּרוּשׁ הֲרַבָּנוּת שֶׁל קִיּוּם הַמִּצְוָה לְךָ הִיא, וְאִם כֵּן יֵשׁ לְךָ חֵלֶק עִם כָּל אֶחָד בְּכָל מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יֵעָשׂוּ שָׁם, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר בַּדָּבָר הַזֶּה.

עוד נִתְפַּוֵּן בְּמַאֲמַר **רַב לָךְ** לְהָשִׁיב עַל טַעֲנַת "אֶעְבְּרָה נָּא" שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁרָצָה לוֹמַר שֶׁיַּעֲבִירֵהוּ מֵהַמַּלְכוּת מִשּׁוּם מַלְכוּת יְהוֹשֻׁעַ, לָזֶה אָמַר **רַב לָךְ** פֵּרוּשׁ, הַגְּדֻלָּה וְהָרָבָנוּת הִיא מְיוּעֶדֶת וּמְיֻחֶדֶת לְךָ כָּל זְמַן שֶׁאַתָּה בִּנְמְצָא, וְלֹא אֶפְשָׁר לָתֵת הַגְּדֻלָּה לְתַלְמִידְךָ בְּחַיִּים חַיּוּתְךָ, וּמַעֲתָּה אֵין תִּקּוּן לְטַעַם "אֵין מַלְכוּת נוֹגַעַת בַּחֲבֶרְתָּהּ" וְכוּ' (ברכות מח:), וּלְדֶרֶךְ זֶה הַמַּאֲמָר "אַל תּוֹסֶף" צָרִיךְ לְעַצְמוֹ וְאֵינוֹ מְיֻתָּר.

עוד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "רַב לָךְ" לְגוּפָא, וְאָמְרוּ **אַל תּוֹסֶף** נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּאַחֲרָיו שֶׁהוּא מַאֲמַר "עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ לְפִי שֶׁאָמַר לוֹ ה' "עֲלֵה רֹאשׁ" וְגוֹ' שֶׁנִּתְקַבְּלָה חֲצִי תְּפִלָּתוֹ שֶׁאָמַר "וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה", חָשׁ ה' שֶׁיֹּאמַר מֹשֶׁה אוֹסִיף לִשְׁפּוֹךְ שִׂיחִי, וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי ה' שָׁמַע קוֹלִי בְּשִׂיחִי, לָזֶה אָמַר לוֹ "אַל תּוֹסֶף" וְגוֹ' **בַּדָּבָר הַזֶּה** פֵּרוּשׁ בְּדָבָר זֶה שֶׁאֲנִי אוֹמֵר, וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֵר **כִּי לֹא תַעֲבֹר** פֵּרוּשׁ, דָּבָר זֶה מֻחְלָט הוּא.

כו **וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ.** הֶצְרֵךְ לוֹמַר תֵּיבַת **בְּעֵינֶיךָ**, וּמַה גַּם אַחַר שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ שָׁא עֵינֶיךָ, נִתְפַּוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי מַה שֶּׁשָּׁאַל לִרְאוֹת עַל יְדֵי הֲלִיכָתוֹ לָאָרֶץ כְּאָמְרוֹ אֶעְבְּרָה וְאֶרְאֶה, יַעֲשֶׂה לוֹ ה' נֵס וְיִרְאֶה בְּאֶמְצָעוּת עֵינָיו לְבַד בְּלֹא הֲלִיכָה כָּל מַה שֶּׁשָּׁאַל לִרְאוֹת אַחַר שֶׁיַּעֲבֹר, וְהוּא דָּבָר שֶׁאֵין עֵין הַזּוֹלַת תּוּכַל לִרְאוֹת, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק בְּמַאֲמַר עֵינֶיךָ בְּכָנּוּי.

עוד יְרֻצֶּה, לְפִי שֶׁיִּמְצְאוּ חֲכָמוֹת שֶׁיַּקְרִיבוּ הָרָחוֹק עַל יְדֵי דָּבָר אֶמְצָעִי שֶׁמְּשִׁימִין אוֹתוֹ בֵּין עֵינֵיהֶם לְמוּל מְקוֹמוֹת הָרְחוֹקִים וְיַקְרִבֵם וְיִרְאֵם כְּאִלּוּ הֵם לְפָנָיו, וְלִשְׁלֹל דָּבָר זֶה אָמַר ה' אֵלָיו "וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ" מַמָּשׁ, פֵּרוּשׁ בְּלֹא אֶמְצָעוּת דָּבָר אַחֵר.

כח **וְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ.** צָרִיךְ לָדַעַת מַה הִיא מִצְוָה זוֹ, וּבְסִפְרֵי אָמְרוּ (פנחס קל"ו) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: צִוָּהוּ עַל הַגְּבָעוֹנִים, דָּבָר אַחֵר צִוָּהוּ עַל הַמְּרִיבוֹת וְכוּ' עַד כָּאן. וְאֵין זֶה מְפֹרָשׁ בַּכָּתוּב, זוֹלַת אִם נֹאמַר שֶׁהֵם דִּבְרֵי קַבָּלָה. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר בִּפְשַׁט הַכָּתוּב עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ אֵין צַו אֶלָּא מַלְכוּת, דִּכְתִיב (שמואל א יג:יד) "וַיְצַוֵּהוּ ה' לְנָגִיד" וְגוֹ', וְעַיִן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת (שמות ו:יג) "וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ'. כְּמוֹ כֵן בָּא מַאֲמַר ה' כָּאן לְמֹשֶׁה שֶׁבְּחַיָּיו יִמְלֹךְ יְהוֹשֻׁעַ עַל יִשְׂרָאֵל וְיַחֲזְקֵהוּ בְּמַלְכוּתוֹ לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל.

כט **וַנֵּשֶׁב בַּגַּיְא וְגוֹ'.** צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב מַה בָּא לְהוֹדִיעַ בְּמַאֲמָר זֶה, וּמַה קֶּשֶׁר יֵשׁ לוֹ לֹא עִם מַה שֶּׁלְּפָנָיו וְלֹא עִם מַה שֶּׁלְּאַחֲרָיו. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי יִשְׁבוּ הַכָּתוּב וְהֶבִיאוֹ רַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא נִתְיַשֵּׁב כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וַנֵּשֶׁב** כֵּינָן שֶׁלֹּא בָּא אֶלָּא לְהוֹדִיעַ מַעֲשֶׂה פְּעוֹר, גַּם מַאֲמַר **מוּל בֵּית פְּעוֹר** אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת אִם לֹא בָּא הַכָּתוּב אֶלָּא לְהַזְכִּיר עֲבוֹדַת פְּעוֹר, הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַתִּצָּמֶד לְבַעַל פְּעוֹר" (במדבר כה:ג).

וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא גְּמַר עִנְיָן שֶׁהִתְחִיל בּוֹ בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה "וְאֶתְחַנַּן אֶל ה'" וְגוֹמֵר, וְגָמַר אוֹמֵר שֶׁלֹּא הוֹעִיל בִּתְפִלָּתוֹ לַעֲבוֹר אֶת הַיַּרְדֵּן וְנֵשֶׁב בַּגַּיְא, אֵין יְשִׁיבָה אֶלָּא עַכְבָּה עַד עוֹלָם. וְאָמְרוּ **בַּגַּיְא** לְפִי שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גְּבוֹהָה מִכָּל הָאֲרָצוֹת דִּכְתִיב (במדבר יג:יז) "עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב". וְאָמְרוּ **בֵּית פְּעוֹר** רָמַז אֶחָד מִסַּעֲמֵי קְבוּרָתוֹ שָׁם (פרקי דרבי אליעזר פרק מו) כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה מוּל עָוֹן פְּעוֹר לְבַל יָרִים רֹאשׁ לְקַטְרֵג עַל יִשְׂרָאֵל:

פרק ד

א **וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'.** אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן כְּנֶגֶד שְׁנֵי דְּבָרִים שֶׁאָרְעוּ לוֹ: אֶחָד בְּעִנְיַן הַכָּאַת הַסֶּלַע שֶׁה' אָמַר לוֹ לְדַבֵּר וְהוּא הִכָּה, וְחָשַׁב לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה בִּזְרִיזוּת גָּדוֹל. ב' בְּעִנְיַן זִמְרִי שֶׁקָּנָא וְלֹא נִתְאַמֵּץ לַעֲשׂוֹת דִּין קַנָּאִים פּוֹגְעִים, וְלֹא זָכַר בְּקִדּוּשׁ הַשֵּׁם שֶׁהִזְמִין ה' לְפָנָיו לְתַקֵּן מַעֲשֶׂה הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר לֹא קִדֵּשׁ הַשֵּׁם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ הַדְּבָרִים בִּמְקוֹמָן, וַהֲגַם שֶׁדָּן לְפָנָיו פִּנְחָס, הֶשִׁיבוֹ (סנהדרין פב.) קַרְנָא דְּאַגְרְתָּא לְהֱוֵי פַּרְוָנְקָא, וְזָכָה פִּנְחָס בַּדָּבָר וְנָטַל בְּרִית הַשָּׁלוֹם שֶׁהָיָה מוּכָן לְמֹשֶׁה.

וְאָפְשָׁר כִּי טַעֲמוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הוּא לְפִי שֶׁרָפוּ יָדָיו מֵחִזּוּק יָדִים שֶׁעָשָׂה בָּרִאשׁוֹנָה, וְאוּלַי שֶׁחָשׁ כִּי לֹא אָמַר ה' "קַנָּאִים פּוֹגְעִים בּוֹ" אֶלָּא אִם רָאָהוּ, אֲבָל לְבַקֵּשׁ אֲחֵרִים לִפְגֹּעַ בּוֹ – לֹא, וְנִשְׁמַר וְיָשַׁב וְלֹא עָשָׂה כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה בַּסֶּלַע שֶׁנִּזְדָּרֵז לְהַכּוֹת וְיָצְתָה לוֹ תַּקָּלָה, וְאַחַר הָאֱמֶת שָׁגַג בָּזֶה. וְלָזֶה בָּא לְהַזְהִירָם לָעָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִם שְׁנֵי הַדְּבָרִים שֶׁבָּהֶם שָׁגַג וְנִמְנַע מֵעֲלוֹת אֶל הַר ה' צְבָאוֹת עִיר עָז לָנוּ וַנַּשֵּׁב בַּגַּיְא מוּל וְגוֹ', וְאָמַר לָהֶם **וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל הַחֻקִּים** שֶׁהֵם הַמִּצְוֹות שֶׁהֵם חֻקִּים, וְזֶה דִּמְיוֹן מַעֲשֶׂה הַסֶּלַע שֶׁאָמַר לוֹ ה' דַּבֵּר לַסֶּלַע שֶׁבּוֹ נִכְוֶה, וְדָבָר זֶה יִתְיַחֵס אֵלָיו חֻקָּה. וְאָמְרוּ **וְאֶל הַמִּשְׁפָּטִים** כְּנֶגֶד הַמִּשְׁפָּטִים שֶׁהֶעֱרִיךְ ה' בְּתוֹרָתוֹ שֶׁהֵם דִּמְיוֹן מִשְׁפַּט בּוֹעֵל אֲרַמִּית שֶׁקִּנָּאִים פּוֹגְעִים בּוֹ שֶׁשָּׁגַג בּוֹ מֹשֶׁה, וּמֵאֶמְצָעוּת שְׁנֵיהֶם נִגְזְרָה עָלָיו גְּזֵרָה כַּנִּזְכָּר.

וְגָמַר אוֹמֵר **לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ**, וְלֹא יִקְרֶה לָכֶם כַּאֲשֶׁר קָרָה לִי שֶׁאֵינֶנִּי עוֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן. וְגָמַר אוֹמֵר **לֹא תוֹסִיפוּ** לְהַזְהִירָם שֶׁלֹּא יֵאָרַע לָהֶם כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵרַע לוֹ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּבָּרַיְתָא (תורת כהנים ריש פרשת אחרי מות) הָיָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מוֹשְׁלוֹ לְרוֹפֵא שֶׁנִּכְנַס אֵצֶל חוֹלֶה וְכוּ', וְאָחָד אָמַר לוֹ אַל תֹּאכַל צוֹנֵן וְאַל תִּשְׁכַּב וְכוּ' שֶׁלֹּא תָּמוּת כְּדֶרֶךְ שֶׁמֵּת פְּלוֹנִי, זֶה זֵרְזוֹ יוֹתֵר מִן הָרִאשׁוֹן, עַד כָּאן. כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ נִתְפַּוֵּן מֹשֶׁה לְזָרֵז שֶׁלֹּא יֵאָרַע לָהֶם כְּמוֹ שֶׁאֵרַע לוֹ עַל מַה שֶּׁהוֹסִיף לְהַכּוֹת הַסֶּלַע. וְאָמַר **לֹא תוֹסִיפוּ**, פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם "שִׁמְעוּ אֶל הַחֻקִּים וְגוֹ' לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם" – תְּנַאי הוּא הַדָּבָר שֶׁלֹּא תוֹסִיפוּ וְגוֹ', שֶׁאִם יוֹסִיפוּ כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה הוּא בְּמַעֲשֶׂה הַסֶּלַע – לֹא יָבוֹאוּ וְגוֹ' כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּגְזְרָה עָלָיו גְּזֵרָה בִּשְׁבִיל זֶה.

וְאָמְרוּ **וְלֹא תִגָּרְעוּ וְגוֹ׳ לִשְׁמֹר**, פֵּרוּשׁ, בְּבֹא לְיָדָם דְּבַר מִשְׁפָּט שֶׁזָּכַר בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו ״וְאֶל הַמִּשְׁפָּטִים״, לֹא יִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה הוּא בְּעִנְיַן זִמְרִי, שֶׁנִּשְׁמַר מִלְּבַקֵּשׁ לִפְגֹּעַ בּוֹ וְגָרַע הַמִּשְׁפָּט, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא תִגָּרְעוּ**, הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתְכֶם לִשְׁמֹר, פֵּרוּשׁ, שֶׁהַגֵּרָעוֹן יִהְיֶה בּוֹ צַד הַשְׁמִירָה לְהִשָּׁמֵר לְבַל יַהֲרֹג בּוֹעֵל הָאֲרַמִּית.

ג **עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת וְגוֹ׳ אַחֲרֵי בַּעַל וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, אַתֶּם רְאִיתֶם הַחוּמְרָא שֶׁבַּעֲבוֹדָה זָרָה יָתֵר עַל כָּל הָעֲבֵרוֹת, שֶׁאֲפִלּוּ אוֹתָם שֶׁלֹּא עָבָדוּהָ אֶלָּא שֶׁחָשְׁבוּ בְּלִבָּם וְהָלְכוּ אַחֲרָיו לְעָבְדוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא עָבָדוּהוּ עֲדַיִן – הִשְׁמִידָם ה׳, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (קידושין לט:, יחזקאל יד:ה) ״לְמַעַן תְּפֹשׂ יִשְׂרָאֵל״ וְגוֹ׳:

ד **וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר **וְאַתֶּם** בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו כְּמוֹסִיף עַל עִנְיָן רִאשׁוֹן, וְלֹא יִדְמוּ הַנִּדְבָּקִים בַּה׳ לַהוֹלְכִים אַחֲרֵי בַּעַל פְּעוֹר. עוֹד אָמְרוֹ **הַדְּבֵקִים** בְּה״א הַיְדִיעָה, וְלֹא מָצִינוּ שֶׁקָּדַם זְכִרוֹן דְּבֵקוּת זֶה שֶׁיֵּצְדַּק לוֹמַר עָלָיו הַדְּבֵקִים.

וְאוּלַי שֶׁיִּתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין קח.) בְּפָסוּק ״וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה׳״ (בראשית ו:ח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״וְנֹחַ״ אֲפִלּוּ נֹחַ שֶׁנִּשְׁתַּיֵּר מֵהֶם לֹא הָיָה כְּדַאי, אֶלָּא שֶׁמָּצָא חֵן, עַד כָּאן. כְּמוֹ כֵן נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **וְאַתֶּם**, פֵּרוּשׁ, וְגַם אַתֶּם הֱיִיתֶם רְאוּיִים לְהַשְׁמִיד, אֶלָּא לְצַד הֱיוֹתְכֶם דְּבוּקִים, פֵּרוּשׁ, נִתְקָרַבְתֶּם בִּתְשׁוּבָה וְנִדְבַּקְתֶּם בַּה׳, בָּזֶה אַתֶּם חַיִּים.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **כֻּלְּכֶם** לְהָעִיר שֶׁלֹּא עַל חֵלֶק מֵהֶם הוּא אוֹמֵר אֶלָּא עַל כֻּלָּם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת פִּנְחָס בְּמַעֲשֵׂה פְּעוֹר (במדבר כה:יא) ״וְלֹא כִלִּיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי״, הָא לְמַדְתָּ שֶׁעוֹמְדִים הָיוּ לְהִשָּׁמֵד כֻּלָּם. וַהֲגַם שֶׁפִּינְחָס הוּא שֶׁמָּנַע מֵהֶם הַכְּלָיוֹן, עִם כָּל זֶה מֻכְרָח שֶׁעָשׂוּ תְּשׁוּבָה אַחַר כָּךְ, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה מוֹעִיל פִּינְחָס אֶלָּא לְכַפֵּר לְמַה שֶּׁכְּבָר עָשׂוּהוּ וְלֹא לְמַה שֶּׁעֲתִיד.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּאָמְרוֹ ״אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַּעַל״ וְגוֹ׳, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר הֲגַם שֶׁלֹּא עָבַד אֶלָּא חָשַׁב בְּדַעְתּוֹ לַעֲבוֹד, נִתְכַּוֵּן בְּוָא״ו שֶׁל **וְאַתֶּם** לוֹמַר תּוֹסֶפֶת בַּדְּמְיוֹן הָרִאשׁוֹן, כְּדֶרֶךְ שֶׁעָנַשׁ ה׳ עַל הַמַּחְשָׁבָה בְּמַה שֶּׁלֹּא עָשׂוּ מַעֲשֶׂה, כְּמוֹ כֵן גַּם כֵּן אַתֶּם בְּעִנְיַן דְּבֵקוּתְכֶם בַּה׳ הַמַּחְשָׁבָה בָּזֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין מ.): מַחְשָׁבָה טוֹבָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה, מַחְשָׁבָה רָעָה אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה זוֹלַת בַּעֲבוֹדָה זָרָה.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז.) בְּפָסוּק (שמות לג:טז) ״וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ״, שֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה מֵהַשֵּׁם שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל אוּמּוֹת הָעוֹלָם, וּפֵרְשׁוּהוּ שָׁם שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא אֲפִלּוּ יַכְשִׁירוּ מַעֲשֵׂיהֶם. וְהוּא שֶׁאָמַר כָּאן ״אַתֶּם״, פֵּרוּשׁ, אַתֶּם הֵם הַדְּבֵקִים בַּה׳ וְלֹא עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת, שֶׁאִם הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת יִרְצוּ לְהִדָּבֵק בַּה׳ לֹא יִזְכּוּ לָזֶה. וּלְדֶרֶךְ זֶה מַאֲמַר ״הַדְּבֵקִים״ הוּא גְּזֵרַת הַדִּבּוּר גַּם כֵּן לְמַאֲמַר ״אַתֶּם״.

הַדְּבֵקִים בַּה׳ אֱלֹהֵיכֶם. יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ו׳ מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְשִׁבְעָה שֵׁמוֹת הֵם: הֲוָיָ״ה וְכוּ׳, כָּל הַמּוֹחֵק אֲפִלּוּ אוֹת אַחַת מִשִּׁבְעָה שֵׁמוֹת אֵלּוּ לוֹקֶה. כָּל הַנִּטְפָּל לַה׳ מִלְּפָנָיו מַתָּר לִמְחֹקוֹ וְכוּ׳, מִלְּאַחֲרָיו כְּגוֹן ך׳ שֶׁל אֱלֹהֶיךָ, כ״ם שֶׁל אֱלֹהֵיכֶם אֵינָם נִמְחָקִים, וַהֲרֵי הֵם כִּשְׁאָר אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם שֶׁהַשֵּׁם מְקֻדָּשִׁם, עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לָהֶם בְּמַאֲמַר **הַדְּבֵקִים בַּה׳**, פֵּרוּשׁ, וּלְפִי שֶׁשֵּׁם זֶה הַמְיֻחָד שֵׁם הֲוָיָ״ה אֵין אוֹת נִדְבֶּקֶת וְנִסְמֶכֶת לוֹ מִלְּאַחֲרָיו אֶלָּא מִלְּפָנָיו, כְּגוֹן לַה׳, בַּה׳, כַּה׳, וְאוֹתִיּוֹת אֵלּוּ אֵין בָּהֶם קְדֻשָּׁה וּמֻתָּר לְמָחְקָם, וְאִם כֵּן תִּהְיֶה דְּבֵקוּת יִשְׂרָאֵל בַּה׳ בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁאֵין הַשֵּׁם מְקֻדָּשִׁם, לָזֶה גָּמַר אוֹמֵר **אֱלֹהֵיכֶם**, פֵּרוּשׁ, דְּבֵקוּת זֶה שֶׁאַתֶּם דְּבֵקִים בַּה׳ אֵינָהּ כִּדְבֵקוּת הָאוֹתִיּוֹת שֶׁמִּלְּפָנָיו, אֶלָּא כָּאוֹתִיּוֹת שֶׁמִּלְּאַחֲרָיו, שֶׁהֵם כ״ם שֶׁל אֱלֹהֵיכֶם, שֶׁהֵם קְדוֹשִׁים כְּשֵׁאָר הָאוֹתִיּוֹת שֶׁל הַשֵּׁם.

גַּם רָמַז בְּתֵיבַת **בַּה׳** יעוד נְעִים, וְהוּא שֵׁם זֶה אֵינוֹ מְקֻדָּשׁ מִלְּאַחֲרָיו. הָא לָמַדְתָּ שֶׁדְּבֵקוּת יִשְׂרָאֵל הוּא בַּשֵּׁמוֹת עַצְמָם, מִתְאַחֲדִים אוֹר נַפְשָׁם בְּאוֹר שֵׁם הַנִּכְבָּד. וּכְדֵי שֶׁלֹּא תָּבִין שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא כָּאוֹתִיּוֹת הַנִּטְפָּלִים מִלְּפָנָיו וְאֵין בָּהֶם קְדֻשָּׁה, גָּמַר אוֹמֵר **אֱלֹהֵיכֶם.** אֲמוֹר מֵעַתָּה כִּי כַּוָּנַת אָמְרוֹ **בַּה׳** הִיא בְּיִחוּד הָאוֹתִיּוֹת, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים לב:ט) ״כִּי חֵלֶק ה׳ עַמּוֹ״, הֲרֵי כִּי חֵלֶק אֶחָד הֵם יִשְׂרָאֵל מִשֵּׁם הֲוָיָ״ה בָּרוּךְ הוּא, וּבָזֶה תַּצְדִּיק פֵּרוּשֵׁנוּ זֶה. וְאוּלַי כִּי יְדַבֵּר הַכָּתוּב כְּנֶגֶד שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת שֶׁיֵּשְׁנָם בְּיִשְׂרָאֵל זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וְהָבֵן:

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **הַדְּבֵקִים בַּה׳ אֱלֹהֵיכֶם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח״ג רלח.) כִּי הָעוֹשֶׂה מִצְוָה שׁוֹרֶה שֵׁם הֲוָיָ״ה עַל הָאֶבֶר שֶׁבּוֹ עוֹשֶׂה הַמִּצְוָה, וְאָמְרוּ כִּי מִצְוֹת עָשָׂה הֵם רְמוּזִים בְּשֵׁם הֲוָיָ״ה וּמִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה רְמוּזִים בְּשֵׁם אֱלֹהִים, וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן **וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים** עַל יְדֵי קִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה וְלֹא תַּעֲשֶׂה בִּשְׁנֵי שֵׁמוֹת אֵלּוּ, שֵׁם הֲוָיָ״ה וֵאלֹהִים, כְּאָמְרוֹ ״בַּה׳ אֱלֹהֵיכֶם״.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: כְּשֶׁאַתֶּם דְּבֵקִים בַּה׳, פֵּרוּשׁ שֶׁלִּבְּכֶם חָפֵץ בּוֹ וּבְמִצְוֹתָיו, בָּזֶה הוּא נִקְרָא אֱלֹהֵיכֶם בְּיִחוּד, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני סוף פרשת נח) בְּפָסוּק ״יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל״ (תהלים כב:ד), שֶׁלֹּא נִתְרַצָּה ה׳ בְּכָל מַהֲלַל צָבָא הַשָּׁמַיִם עַד שֶׁאָמְרוּ בִּתְהִלּוֹתָיו ״בָּרוּךְ ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל״, כִּי לֹא בָּחַר שֶׁתִּתְיַחֵד אֱלֹהוּתוֹ אֶלָּא עַל יִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאֵין מִתְבָּרֵךְ וְלֹא מִתְהַלֵּל בֵּאלֹהֵי שָׁמַיִם וְלֹא בֵּאלֹהֵי הָאָרֶץ וְלֹא בֵּאלֹהֵי מַלְאָכִים אֶלָּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם. נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה וּלְמַטָּה, נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים, כִּי ה׳ נִקְרָא (דברים ה:כג) אֱלֹהִים חַיִּים, וְנִמְשֶׁכֶת לְמַטָּה גַּם כֵּן:

חַיִּים כֻּלְּכֶם, וְהַכַּוָּנָה בְּשִׁעוּר הַדִּבּוּר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ לְהָעִיר שֶׁהַחַיִּים נִמְשָׁכִים לָהֶם מִמְּקוֹר הַחַיִּים, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁזּוֹלַת זֶה לֹא יִקָּרֵא חַיִּים הֲגַם שֶׁיִּתְנוֹעֵעַ וְיֹאכַל וְכוּ', שֶׁהֲרֵשָׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים (ברכות יח:) לְצַד שֶׁמְּקוֹרָם מִקּוֹר הַמִּיתָה. וְזֶה הוּא הַחִדּוּשׁ שֶׁמְּחַדֵּשׁ לָהֶם מֹשֶׁה בְּמַאֲמָר זֶה, שֶׁמּוֹדִיעָם שֶׁהֵם חַיִּים מִמְּקוֹר הַחַיִּים:

וְשִׁעוּר כַּוָּנַת דִּבְרֵי מֹשֶׁה הוּא בִּשְׁתֵּי דְּרָכִים: א' הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ – מִצַּד שֶׁאַתֶּם דְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים אַתֶּם, חַיִּים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ. ב' עַל זֶה הַדֶּרֶךְ – טַעַם שֶׁזְּכִיתֶם לְהִדָּבֵק בַּה' אֱלֹהֵיכֶם לְפִי שֶׁאַתֶּם חַיִּים, פֵּרוּשׁ צַדִּיקִים, שֶׁנִּשְׁמַרְתֶּם מִמַּטְעֵמֵי הָרֶשַׁע שֶׁהֵם בְּחִינַת הַמָּוֶת, וּבָחַרְתֶּם בַּחַיִּים, וְלִשְׁנֵיהֶם נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב.

וַאֲמָרוֹ כֻּלָּכֶם – נִתְכַּוֵּן לַכְּלָלוּת הַפְּרָטִי וּכְלָלוּת הַכְּלָלִי עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: כְּלָלוּת הַפְּרָטִי – שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם הָיָה כַּלּוֹ חַי בְּלֹא אִבֶּר גָּרוּעַ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ בְּחוּלִּין (זבחים קטז.) בְּפָסוּק "מִכָּל הַחַי" – הֶבֵא בְּהֵמָה שֶׁחַיִּים רָאשֵׁי אֵבָרֶיהָ וְאֵין בָּהּ מוּם. כְּמוֹ כֵן מַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ הָיוּ כֻּלָּם תְּמִימִים בְּלֹא מוּם, וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁכָּל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי לֹא הָיוּ בָּהֶם סוּמִין, דִּכְתִיב "וְכָל הָעָם רוֹאִים" וְגוֹ' וְלֹא וְכוּ', עַד כָּאן. הָא לְמַדְתָּ שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶם מוּמִין וְעָמְדוּ בְּחֻזְקָתָם. וְנִתְכַּוֵּן בֵּין עַל מוּמֵי הַגּוּף בֵּין עַל מוּמֵי הַנֶּפֶשׁ. וּכְבָר הֶעֱירוֹתִי שֶׁמּוּם שֶׁבַּגּוּף יַגִּיד עַל פְּגַם הַנֶּפֶשׁ, כִּי אֵין מוּם שֶׁאֵין דְּמְיוֹנוֹ בַּנֶּפֶשׁ, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן פָּסְלוֹ ה' לְבַעַל מוּם מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ. וְעַיֵּן בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (חלק ג ד.). כְּלָלוּת הַכְּלָלִי – שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם אֶחָד שֶׁאֵינוֹ הָגוּן שֶׁלֹּא יִקָּרֵא חַי, אֶלָּא כֻּלָּם צַדִּיקִים. וְאָמְרוֹ **הַיּוֹם** – לֹא הֶחְלִיט מַאֲמַר הֱיוֹתָם חַיִּים כֻּלָּם אֶלָּא הַיּוֹם, כִּי מִי יֹאמַר אֲשֶׁר יִהְיֶה לְמָחָר מִצַּד מַעֲשֵׂיהֶם, שֶׁאָדָם בְּחִירִי הוּא וְאֵין אֱמוּנָה בּוֹ עַד יוֹם לֶכְתּוֹ לְאֶרֶץ הַחַיִּים.

י **וַאֲשֶׁמְעֵם אֶת דְּבָרָי וְגוֹ' לְיִרְאָה אוֹתִי כָּל הַיָּמִים.** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קמו.) יִשְׂרָאֵל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי פָּסְקָה זוֹהֲמָתָן, וּפֵרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ שֶׁפְּסִיקַת זוֹהֲמָתָן הָיְתָה מֵאֲמִצָּעוּת גְּבוּרוֹת דִּבְרֵי אֱלֹהִים עַד שֶׁיָּצְתָה נִשְׁמָתָם, וְזֶהוּ הֶסֵּרַת זוֹהֲמָה מֵהֶם, וְהוּא מַאֲמַר **וַאֲשֶׁמְיעֵם אֶת דְּבָרָי** פֵּרוּשׁ, עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שֶׁבָּאוּ בִּגְבוּרוֹת, דִּכְתִיב (שמות כ:א) "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים". וְטַעַם שֶׁעָשִׂיתִי זֶה **לְיִרְאָה אוֹתִי כָּל הַיָּמִים** בְּאֶמְצָעוּת הֶפְסֵק זוֹהֲמָתָן מֶהֶם, שֶׁהוּא הַמּוֹנֵעַ אֶת הָאָדָם מִלִּירֹא אֶת ה'. וְזֶה סִבָּה שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא מָרוּ אֶת כְּבוֹדָם וְסָבְלוּ כַּמָּה צָרוֹת יָמִים רַבִּים אֵין מִסְפָּר וְעַל מִשְׁמֶרֶת יִרְאַת ה' עוֹמְדִים, כִּי פָּסְקָה זוֹהֲמָתָן, וְטָבַע נַפְשָׁם לְיִרְאָה אֶת ה', כִּי כָל שֶׁאֵין זוֹהֲמָא מַבְדֶּלֶת בֵּינוֹ לְבֵין ה', מִטִּבְעוֹ לִירֹא ה' הַנִּכְבָּד בָּרוּךְ הוּא.

יב **קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים.** אָמְרוּ **קוֹל דְּבָרִים**, יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:ב) שֶׁאָמְרוּ שֶׁכָּל דִּבּוּר שֶׁהָיָה יוֹצֵא מִפִּי ה' הָיָה נוֹצֵר מִמֶּנּוּ מַלְאָךְ, וְהָיָה עוֹמֵד עַל הָאָדָם וְאוֹמֵר לוֹ: "אַתָּה מְקַבְּלֵנִי" וְכוּ', וְהָיָה מְחַבְּקוֹ וְכוּ', עַד כָּאן. וּכְפִי זֶה יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל נָכוֹן **קוֹל דְּבָרִים**, פֵּרוּשׁ, הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' שֶׁהָיוּ נִבְרָאִים מֵהֶם מַלְאָכִים, קוֹל אוֹתָם מַלְאָכִים שֶׁנִּקְרָאִים דְּבָרִים אַתֶּם שׁוֹמְעִים. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל מִפִּי הַגְּבוּרָה אֶלָּא "אָנֹכִי" וְגוֹ' וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" וְגוֹ', אֲבָל הַשְּׁמוֹנָה דִּבְּרוֹת, הֲגַם שֶׁיָּצְאוּ כְּאֶחָד יַחַד עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, לֹא יָכְלוּ לִסְבֹּל לִשְׁמֹעַ אֶלָּא שִׁתַּיִם, וְהַשְּׁמוֹנָה עָמְדוּ הַמַּלְאָכִים שֶׁנֶּחְצְבוּ מִקּוֹלוֹ יִתְבָּרַךְ בָּהֶם עַד שֶׁחָזְרָה נִשְׁמָתָם, וְחָזְרוּ וְשָׁמְעוּם מִפִּי הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם הַדְּבָרִים עַצְמָן, וְהָיְתָה כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה שֶׁהוּא מַלְאָךְ וּמַלְאָךְ עוֹמֵד עַל הָאָדָם וְאוֹמֵר לוֹ: "אַתָּה מְקַבְּלֵנִי" וְכוּ'.

וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים וְגוֹ'. קֻשָּׁה אֵיךְ יֻצְדַּק לוֹמַר עַל הַתְּמוּנָה **זוּלָתִי קוֹל** שֶׁהִיא הַשְׁמִיעָה. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה שֶׁהַמַּלְאָךְ שֶׁהוּא הַדִּבּוּר עַצְמוֹ הָיָה מְדַבֵּר עִם כָּל אֶחָד וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל רוֹאִים אוֹתוֹ, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא שמות כ:טו) בְּפָסוּק "וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת", וּמֵעַתָּה חָשׁ מֹשֶׁה שֶׁיַּחְשְׁבוּ חָס וְשָׁלוֹם כִּי זֶה הוּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֵיהֶם, לָזֶה אָמַר **וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל** פֵּרוּשׁ, לְבַד הַקּוֹל הוּא שֶׁהֱיִיתֶם רוֹאִים תְּמוּנָתוֹ שֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִמָּכֶם וְאוֹמֵר "אַתָּה מְקַבְּלֵנִי" וְכוּ':

כא **וַה' הִתְאַנַּף וְגוֹ' לְבִלְתִּי וְגוֹ' וּלְבִלְתִּי וְגוֹ'.** חָזַר לוֹמַר עוֹד מַאֲמָר זֶה, וְלֹא הִסְפִּיק מַה שֶּׁאָמַר בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים דִּכְתִיב (דברים א:לז) "גַּם בִּי הִתְאַנַּף" וְגוֹ', גַּם כָּפַל לוֹמַר **לְבִלְתִּי** שְׁתֵּי פְּעָמִים, לוֹמַר גְּזֵרָה אַחֶרֶת שֶׁנִּגְזְרָה עָלָיו מִלְּבַד שְׁיָמוּת בַּמִּדְבָּר, עוֹד גְּזֵר עָלָיו שֶׁלֹּא יַעֲלוּ עַצְמוֹתָיו לְהִקָּבֵר בָּאָרֶץ כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה הוּא לְעַצְמוֹת יוֹסֵף וּכְדֶרֶךְ שֶׁעָשׂוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְשָׂאר הַשָּׁבָטִים (ירושלמי סוטה א:י), וְהוּא אָמְרוֹ **לְבִלְתִּי עָבְרִי** פֵּרוּשׁ בַּחַיִּים, **וּלְבִלְתִּי בֹּא** פֵּרוּשׁ לְאַחַר מִיתָה "אֶל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה", וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר עוֹד בְּסָמוּךְ **אָנֹכִי מֵת** וְגוֹ' **אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן** פֵּרוּשׁ בֵּין קֹדֶם מִיתָה בֵּין לְאַחַר מִיתָה. וְגַמֵּר אוֹמֵר כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל **אַתֶּם עֹבְרִים** וְלֹא לְאַחַר מִיתָה לְבַד אֶלָּא אֲפִלּוּ בַּחַיִּים, וְהוּא אָמְרוֹ **וִירִשְׁתֶּם** וְגוֹ', וְדִבֵּר בְּדֶרֶךְ לֹא זוֹ אַף זוֹ.

וְאָמְרוֹ **עַל דְּבָרֵיכֶם**, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה ב'), מָשָׁל לְמִי שֶׁנֶּאֶבְדוּ לוֹ מָעוֹת וּפִזֵּר בֵּינֵיהֶם דִּינָר זָהָב וְכוּ', כְּמוֹ כֵן עֵת שֶׁיַּעֲמֹד מֹשֶׁה יַעֲמְדוּ עִמּוֹ כָּל דּוֹר הַמִּדְבָּר, הוּא הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, הוּא יוֹצִיאָם מֵהַמִּדְבָּר וְיביאָם לָעוֹלָם הַבָּא לֶעָתִיד לָבֹא עִם הַצַּדִּיקִים, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ "עַל דִּבְרֵיכֶם", שֶׁזּוֹלַת טַעַם סִבָּתָם לַהֲבִיאָם לָעוֹלָם הַבָּא לֹא הָיָה נִשְׁבָּע לְבַל יִכָּנְסוּ עַצְמוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה לָאָרֶץ הַטּוֹבָה.

כט **וּבִקַּשְׁתֶּם וְגוֹ' בְּכָל לְבָבְךָ וְגוֹ' בַּצַּר לְךָ וְגוֹ'.** שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים אֵלּוּ צְרִיכִין בֵּאוּר. דַּע כִּי יֵשׁ שְׁתֵּי הַדְרָגוֹת תְּשׁוּבָה: יֵשׁ תְּשׁוּבָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים מֵעַצְמָן שֶׁיַּכִּירוּ חִיּוּבָם עִם הַבּוֹרֵא וְיָכוֹפוּ יִצְרָם, וְיֵשׁ תְּשׁוּבָה שֶׁעוֹשִׂים עַל יְדֵי יִסּוּרִין אֲשֶׁר יֵצֵר לָהֶם הָאוֹיֵב וְיִצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב. וּכְנֶגֶד שְׁתֵּי הַדְרָגוֹת דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל, כְּנֶגֶד הָעוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה הֲגַם שֶׁלֹּא שָׁמַע קוֹל נוֹגֵשׂ אָמַר **וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ**, שֶׁיִּתְעוֹרְרוּ הַלְּבָבוֹת לְחִבַּת אֱלֹהֵיהֶם, וּמָצָאתָ. וַהֲגַם שֶׁיֵּשׁ בְּיָדְךָ עֲבֵירוֹת חֲמוּרוֹת כְּאָמוּר בְּסָמוּךְ "וַעֲבַדְתֶּם שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים" וְגוֹ', אַף עַל פִּי כֵן פְּטוּרִים אַתֶּם מֵהַיִּסּוּרִין וְדַי לָכֶם הַתְּשׁוּבָה. וְהַטַּעַם – כִּי תִּדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל לְבָבְךָ, שֶׁתְּשׁוּבָה כָּזוֹ הִיא תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה בְּכָל לֵב וּבְכָל נֶפֶשׁ.

וּכְנֶגֶד תְּשׁוּבָה הַבָּאָה מִצַּד הַיִּסּוּרִין אָמַר **בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ** וְגוֹ' **וְשַׁבְתָּ** וְגוֹ', פְּרוּשׁ, מֻחָלֶת הַיִּסּוּרִין אֲשֶׁר יָצַר לְךָ אוֹיְבֶךָ. וְכָאן לֹא הִזְכִּיר "בְּכָל לְבָבְךָ" וְגוֹ', כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַיִּסּוּרִין הוּא שָׁב. וּמַה שֶּׁחָסֵר לַשָּׁבִים מֻחֶלֶת יִסּוּרִין בִּבְחִינַת הַדְרָגַת הַתְּשׁוּבָה, מַשְׁלִימִין אוֹתוֹ בִּבְחִינַת הַיִּסּוּרִין עַצְמָן שֶׁעָבְרוּ עֲלֵיהֶם, כִּי הַיִּסּוּרִין מְמָרְקִין הָעֲוֹנוֹת וּמְטַהֲרִין אֶת הַנֶּפֶשׁ. וּמַה שֶּׁחָסֵר לַבַּת הָרִאשׁוֹנָה מִצַּד שֶׁלֹּא עָבְרוּ עֲלֵיהֶם יִסּוּרִין, מַשְׁלִימִין אוֹתוֹ בִּבְחִינַת מַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה. וּכְפִי זֶה מַאֲמַר "בַּצַּר לְךָ" נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּפָנָיו, וְזֶה שִׁעוּרוֹ: **וּבִקַּשְׁתֶּם** וְגוֹמֵר **וּמְצָאתָ**, וְהַטַּעַם **כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ** וְגוֹ', **אוֹ בַּצַּר לְךָ** וְגוֹ' **וְשַׁבְתָּ** הֲגַם שֶׁלֹּא תִהְיֶה בְּכָל לְבָבְךָ וְגוֹ'. וְנָתַן הַכָּתוּב טַעַם לְקַבָּלַת ה' תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְבַדָּהּ בִּלֹּא יִסּוּרִין, אוֹ תְּשׁוּבָה שֶׁאֵינָהּ שְׁלֵמָה עַל יְדֵי יִסּוּרִין, "כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ".

עוֹד יִתְבָּאֲרוּ הַכְּתוּבִים עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם** – פְּרוּשׁ, וּכְשֶׁתִּהְיוּ בֵּין הָאֻמּוֹת שָׁם תְּבַקְּשׁוּהוּ וְתִתְפַּלְּלוּ אֵלָיו לַדְּבָרִים הַצְּרִיכִים לָכֶם לְחַיּוֹתְכֶם, וְאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּבַקָּשַׁת הַגְּאֻלָּה. **וּמָצָאתָ** – שֶׁיִּמָּצֵא לָכֶם, שֶׁאִם לֹא כֵן יֹאבְדוּ בַּר מִנַּן. וְאָמַר לְשׁוֹן יָחִיד לוֹמַר שֶׁלֹּא לְכֻלָּם יִמָּצֵא כְּשֶׁיְּקָרְאוּהוּ בְּאֶרֶץ הָעַמִּים אֶלָּא לִיחִידֵי סְגֻלָּה, וְהַטַּעַם **כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ** וְגוֹ' – פְּרוּשׁ, צָרִיךְ מְבַקֵּשׁ ה' הִתְעַצְּמוּת גָּדוֹל, וְאוּלַי יַשִּׁיגוּ הַמְבַקְּשָׁה בְּסֵדֶר זֶה יְחִידֵי עָם.

וְאָמְרוֹ **בַּצַּר לְךָ** – כָּתוּב זֶה מְדַבֵּר בְּהַבְטָחַת הַגְּאֻלָּה, כִּי בַּצַּר לְעַם יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא זְמַן הַגָּלוּת, עוֹד לוֹ שֶׁיִּמָּצְאוּהוּ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָאֲמוּרִים בְּסָמוּךְ, שֶׁהֵם הַשְׁמָדָה מִן הָאֲדָמָה וַהֲפָצָה בֵּין הָאֻמּוֹת שֶׁיִּשָּׁאֲרוּ מִתֵּי מִסְפָּר, זֶה יִהְיֶה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְהֵם חֻבְלֵי מָשִׁיחַ. וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם כָּל הַצָּרוֹת בִּתְמִידוּת בִּזְמַנִּים אֲרֻכִּים אֶלָּא בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, וּמַבְטִיחָם שֶׁיְּעוֹרֵר ה' לְבָבָם אָז לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשַׁבְתָּ עַד ה'**, וְנָתַן טַעַם לְהַבְטָחָה זוֹ "כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ" וְגוֹ' וְיַחֲזֵק לִבְּךָ לָשׁוּב וְגוֹ'.

וְאוּלַי שֶׁזּוֹ הִיא טַעֲנַת מִיכָאֵל לִפְנֵי ה' שֶׁהֶבִיא בְּזֹהַר חָדָשׁ (דף ל'), שֶׁהֲרֵי בָּאוּ אַחֲרִית הַיָּמִים וּמָצְאוּ אוֹתָם כָּל הַדְּבָרִים, וְלָמָּה לֹא יְעוֹרֵר ה' לִבָּם לָשׁוּב, וּפֵרַשְׁתִּי הַמַּאֲמָר בְּמָקוֹם אַחֵר, וְעֵינֵינוּ לַה' צוֹפִיּוֹת לִפְתֹּחַ אוֹצַר רוּחַ טַהֲרָה לְפִקֹּחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת וּלְהַטּוֹת לְבָבוֹת עַם ה' לְהַכִּיר נְעִימוּת עֲרֵבוּת יְדִידוּתוֹ:

לו **מִן הַשָּׁמַיִם וְגוֹ'.** כְּוָנַת הַכָּתוּב הוּא, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ בְּפָסוּק "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים" (שמות כ:א) וַהֲעִירוֹתִי עָלָיו לְמַעְלָה בְּפָסוּק (דברים ד:יב) "וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים" וְגוֹ' יִתְיַשֵּׁב עַל נָכוֹן, כִּי עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בָּאוּ לָהֶם בִּשְׁתֵּי הַדְרָגוֹת עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שְׁתֵּי דִּבְּרוֹת שֶׁהֵם "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" הִגִּיעוּ הַדְּבָרִים לְיִשְׂרָאֵל מֵה' לָהֶם בְּכֹחַ הַדְּבָרִים וּבְתִגְבָּרְתָּם, וּכְנֶגְדָּם אָמַר **מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קוֹלוֹ**, וְהַטַּעַם **לְיַסְּרֶךָּ** פְּרוּשׁ, לְמָרֵק זוֹהֲמָתְךָ, זֶה הָיָה סִבָּה לְהַעֲבָרַת מֵהֶם כָּל זוֹהֲמָא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ כַּמָּה פְּעָמִים, וּשְׁמֹנֶה דִּבְּרוֹת תַּשְׁלוּם הָעֲשָׂרָה שָׁמְעוּ אוֹתָם מֵהַדְּבָרִים עַצְמָן שֶׁיָּצְאוּ מֵהָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא, וּכְנֶגְדָּם אָמַר **וְעַל הָאָרֶץ הָרָאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ** הוּא רְאַיַּת הַקּוֹלוֹת שֶׁהֵם לַהֲבוֹת אֵשׁ שֶׁנֶּחְצְבוּ בִּדְבַר ה', וְרָאוּ אוֹתָם יִשְׂרָאֵל דִּכְתִיב (שמות כ:טו) "וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת", וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (דברים ד:יב) "וּתְמוּנָה" וְגוֹ'.

וְאָמְרוֹ **וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ**, לְדִבְרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, כִּי הַשְּׁמֹנֶה דִּבְּרוֹת שָׁמְעוּ אוֹתָם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הָאֲמוּרָה, שֶׁהוּא מַלְאָךְ אֵשׁ לוֹהֵט, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (דברים ד:יב) "וּתְמוּנָה".

לט **וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם.** צָרִיךְ לָדַעַת מַה יְּדִיעַת יוֹם מִיָּמִים, מַה יָּשִׁיב אֶל לִבּוֹ? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהֶעָרוֹת הַצְּרִיכִין לְהַכְנִיעַ הַיֵּצֶר הַשּׁוֹכֵן בְּלֵב הָאָדָם.

א') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה.): אִם פָּגַע בְּךָ מְנַוָּל זֶה וְכוּ', וְאִם לָאו יִזְכּוֹר לוֹ יוֹם הַמִּיתָה, וּבָזֶה יִהְיֶה נִכְנָע לְבָבוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וְיָדַעְתָּ** – יִתֵּן בְּדַעְתּוֹ הַיּוֹם הַיָּדוּעַ שֶׁהוּא יוֹם הַמִּיתָה, וּבָזֶה **וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ** – לַהֲשִׁיבוֹ אֶל דֶּרֶךְ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **לְבָבֶךָ** לְשׁוֹן רַבִּים, לְרַמּוֹז לִשְׁנֵי יְצָרִים – יֵצֶר הַטּוֹב וְיֵצֶר הָרָע:

ב') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם ז"ל (סוכה נב.) שֶׁלָּעָתִיד לָבֹא יָבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַשָּׂטָן וְשׁוֹחֲטוֹ לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל, וְצִוָּה מֹשֶׁה שֶׁיִּתֵּן הָאָדָם בִּידִיעָתוֹ הַיּוֹם הַהוּא הַגָּדוֹל שֶׁבּוֹ יִשְׁלַח ה' חַרְבּוֹ וְיִשְׁחַט ס"מ הָרָשָׁע, וּבָזֶה יָשִׁיב אֶל לְבָבוֹ לְדֶרֶךְ הַיָּשָׁר כִּי יִכָּנַע הַשָּׂטָן לְפָנָיו.

ג') עוֹד יִרְצֶה שֶׁיִּזְכֹּר לוֹ הַיּוֹם הַגָּדוֹל שֶׁהוּא יוֹם הַדִּין, מַה יַּעֲשֶׂה כִּי יָקוּם אֵל וְכִי יִפְקֹד מַה יְשִׁיבֶנּוּ, וְכַמָּה תִּגְדַּל חֶרְפָּתוֹ לִפְנֵי קָהָל וְעֵדָה עֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים, וּבָזֶה "וַהֲשֵׁבֹתָ" וְגוֹ'.

ד') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא פד.) לָמָּה הַחַמָּה בַּבֹּקֶר פָּנֶיהָ אֲדֻמִּים וְכוּ', לְפִי שֶׁעוֹבֶרֶת עַל פִּתְחָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **וְיָדַעְתָּ** תֵּן לִבְּךָ לָדַעַת מַעֲשֶׂה הַיּוֹם וְתִרְאֶה הַכָּרָה בַּשֶּׁמֶשׁ כִּי יֵשׁ דִּין לְעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ, וּבָזֶה תָּשִׁיב אֶל לְבָבֶךָ וְגוֹ':

ה') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם אַנְשֵׁי אֱמֶת שׁוֹנִים בְּש"ע, כִּי בְּחִינַת הַקְּדוּשָׁה תִּקָּרֵא יוֹם, וּבְחִינַת הַזְּרוּת תִּקָּרֵא לַיְלָה, וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה אָדָם יִכָּחֵד מִבְּחִינַת יוֹם וְיִהְיֶה

חֶלְקוֹ בְּמִדַּת לַיְלָה, וְלָזֶה הִתְפַּלֵּל דָּוִד וְאָמַר "מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת" (תהלים צא:ה), וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּרְעֵתָּ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ, הִשְׁתַּדֵּל לָדַעַת מִדָּה זוֹ שֶׁנִּקְרֵאת הַיּוֹם, וּבָזֶה אַתָּה מֵעַצְמְךָ תַּשָּׂה לְבָבְךָ לְדֶרֶךְ הַנָּכוֹן.

ו׳) עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסֵפֶר הַזּוֹהַר (ח"ג קעח.) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מַאן אִנּוּן מָארֵי חוּשְׁבָּנָא? אִנּוּן דְּבָכָל לֵילְיָא עָבְדִין חוּשְׁבָּנָא בְּנַפְשָׁתֵיהוּ בְּמָה דְּעָבְדִין בְּהַהוּא יוֹמָא וּמְתַקָּנִין אָרְחַיְיהוּ וְכוּ', עַד כָּאן. וְהִנֵּה אִם הָאָדָם עוֹשֶׂה כַּדָּבָר הַזֶּה דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, יַרְגִּישׁ בְּמַעֲשָׂיו הָרָעִים וְיָשׁוּב עַל הַשְּׁגָגוֹת וְיִתְוַדֶּה עַל הֶעָבָר, וְזוֹלַת זֶה, לְצַד מְעוּט הַרְגָּשָׁתוֹ בָּהֶם יַתְמִיד עֲשׂוֹת כָּהֶם וּגְדוֹלִים מֵהֶם, וְגַם כִּי יָשׁוּב לֹא יְזכּוֹר אֶת אֲשֶׁר עֲבָרוּהוּ לְהִתְוַדּוֹת עֲלֵיהֶם. וְלָזֶה צִוָּה מֹשֶׁה בְּמַאֲמַר **וַיַּרְעֵתָּ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ שֶׁבְּכָל יוֹם יֵדַע מַעֲשֵׂהוּ שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם, וְהוּא דֶּרֶךְ מָארֵי דְּחוּשְׁבָּנָא, וּבָזֶה **וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ** שֶׁלֹּא יַתְמִיד בָּהֶם, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא יוֹסִיף לְהָרַע.

ז׳) עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּסֵפֶר הַזּוֹהַר (זוהר ח"א רלג:) כִּי יוֹם שֶׁהַנֶּפֶשׁ בָּאָה מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, מַשְׁבִּיעָהּ ה' עַל הַתּוֹרָה וּמִתְּרָה בָּהּ בְּעוֹנְשִׁין מְרֻבִּין וּבְיִעוּדִים מְרֻבִּים אִם תִּיטִיב, וְעַיֵּן בְּסֵפֶר הַזּוֹהַר. וּכְנֶגֶד יוֹם זֶה אָמַר **וַיַּרְעֵתָּ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ, הַיּוֹם שֶׁנִּסַּעַ, שֶׁיִּזְכּוֹר יוֹם נְסִיעַת נַפְשׁוֹ מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן בְּכַמָּה הִתְרָאוֹת, וְזֶה יָשִׁיב אֶל לְבוֹ וְכוּ':

ח׳) עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם ז"ל (חגיגה יב.) כִּי עוֹלָם הַזֶּה יִקָּרֵא לַיְלָה וְעוֹלָם הָעֶלְיוֹן יִקָּרֵא יוֹם, וְהִנֵּה לְצַד שֶׁיִּרְאֶה הָאָדָם דְּבָרִים מְנֻגָּדִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, צַדִּיק וְרַע לוֹ רָשָׁע וְטוֹב לוֹ לְאֵין חֵקֶר, יַשִּׁהוּ לְבָבוֹ מִבְּחוֹר בַּטּוֹב הַנִּצְחִי, וְיַרְאֶהוּ הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁמַּסְרִיחִין וּמַרְוִיחִין, וְיֹאמַר אֲלֵיו הֲלֹא תִּרְאֶה כִּי טוֹב הוּא. לָזֶה אָמַר **וַיַּרְעֵתָּ הַיּוֹם** שֶׁהוּא עוֹלָם הַמִּתְיַחֵס אֵלָיו יוֹם, **וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ** תְּשׁוּבָה נִצַּחַת כִּי ה' בּוֹחֵר הַקִּיּוּם לִידִידָיו וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו וְכוּ'.

ט׳) עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח.) בְּפָסוּק (בראשית א:לא) "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי", שֶׁהִתְנָה הַשֵּׁם עִם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית עַל יוֹם מַתַּן תּוֹרָה וְכוּ', וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וַיַּרְעֵתָּ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ הַיּוֹם הַנִּכְבָּד שֶׁנִּגְלָה עַל הַר סִינַי מַה נּוֹרָא מַעֲשָׂיו וְשֶׁעָלָיו בָּא הַתְּנַאי עִם הָעוֹלָם, וּבָזֶה תָּשִׁיב לְבָבְךָ לְדֶרֶךְ הַתּוֹרָה. וּלְדֶרֶךְ זֶה אָמְרוֹ **כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים** נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ", שֶׁעַל יְדֵי הַיּוֹם הַהוּא הוּפַר לְכָל הָעוֹלָם כִּי אֵין אֱלֹהִים זוּלָתוֹ בַּשָּׁמַיִם וְגוֹ' וְעַל הָאָרֶץ, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא פרשת אנכי ה') בְּפָסוּק (ישעיהו מח:טז) "לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי".

י׳) יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כה,יב) שָׁקוּל שַׁבָּת כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהִנֵּה לְפִי שֶׁיָּבֹא הַיֵּצֶר וְיֹאמַר לָאָדָם: "מַה כֹּחֲךָ כִּי תְּיַחֵל לְקַיֵּם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שֶׁהִיא שְׁלֵמוּת הָאָדָם?" וּמַה גַּם אָדָם שֶׁעֲבָרוּהוּ רָעוֹת רַבּוֹת, יַרְחִיקֵהוּ הַיֵּצֶר: "מַה תּוֹכַל לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר פָּעֲלוּ יָדֶיךָ מֻהָרָעוֹת?" לָזֶה אָמַר מֹשֶׁה **וַיַּרְעֵתָּ הַיּוֹם** – אוֹתוֹ שֶׁכָּתוּב בּוֹ "הַיּוֹם" שֶׁהוּא הַשַּׁבָּת, דִּכְתִיב (שמות טז,כה): "כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם", תֵּן דַּעְתְּךָ עָלָיו וּבוֹ תָּשִׁיב אֶל לְבָבֶךָ כִּי הוּא שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה, וְזֶה יוֹעִיל לְסִתֹּר שְׁתֵּי טָעֲנוֹת: בֵּין לְתַקֵּן מַה שֶּׁעֲבָרוּהוּ מֵהַמְּרָדִים בֵּין לְהַשְׁלָמַת הַנֶּפֶשׁ, שֶׁעַל יְדֵי שְׁמִירָתוֹ חֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ קִיֵּם תַּרַי"ג מִצְווֹת.

מ **נוֹתֵן לְךָ כָּל הַיָּמִים.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁאָמַר לָהֶם "לְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל הָאֲדָמָה", חָשׁ מֹשֶׁה שֶׁיֹּאמְרוּ שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁעַל יְדֵי מַעֲשֵׂיהֶם הוּא שֶׁה' מַאֲרִיךְ יְמֵיהֶם עַל הָאֲדָמָה, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד שֶׁהִגְבִּיל ה' יְמֵי נְתִינַת הָאָרֶץ כְּדֶרֶךְ שֶׁהִגְבִּיל חַיֵּי הָאָדָם, דִּכְתִיב (איוב י"ד:ה') "אִם חֲרוּצִים יָמָיו", וְהִבְטִיחָם לְהַאֲרִיךְ יְמֵיהֶם כְּשֶׁיֵּלְכוּ בְּדֶרֶךְ יָשָׁר. לָזֶה גָּמַר אוֹמֵר וּבֵאֵר **אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ כָּל הַיָּמִים**, פֵּרוּשׁ כִּי מַתְּנַת ה' הִיא לְעוֹלְמֵי עַד, לֹא לִזְמַן מוּגְבָּל. וּמֵעַתָּה אָמְרוּ **וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים**, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יָמוּתוּ בָּהּ בְּקִצְרוּת שָׁנִים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים י"א:כ"א) "לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **כָּל הַיָּמִים** הִיא הַעֲמָדַת הָאָרֶץ בְּיַד יִשְׂרָאֵל.

מו **אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וְגוֹ' בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם.** קֻשֶׁה, וַהֲלֹא בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים הִכָּה מֹשֶׁה אֶרֶץ סִיחוֹן? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי מֵעֵת יְצִיאָתָם מִמִּצְרַיִם הָיָה מוּכָן לְפָנֵיהֶם לְהַכּוֹתוֹ, שֶׁאִם לֹא הָיָה מַעֲשֶׂה הַמְּרַגְּלִים הָיוּ מַכִּים אוֹתוֹ בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי מֵעֵת שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, אֵימוּת מָוֶת נָפְלוּ עָלָיו מֵהֶם, וְהָיָה מַכֶּה וְעוֹמֵד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ) שֶׁמָּסְרָת בְּיֶדֶם וְכוּ', וְלָזֶה סָמַךְ מַאֲמַר **בְּצֵאתָם** לְמַאֲמַר הַהַכָּאָה, וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וַיִּירְשׁוּ אֶת אַרְצוֹ" לְהָעִירְךָ כְּדִבְרֵינוּ.

פרק ה

א **וַיִּקְרָא מֹשֶׁה.** אוּלַי לְפִי שֶׁיָּרְשׁוּ כָּל הָאֲרָצוֹת הָהֵם, הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְפֻזָּרִים בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת הָהֵם, לָזֶה הֻצְרַךְ לִקְרוֹת לְכֻלָּן. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁעַד עַתָּה הָיָה מְדַבֵּר עִם הָאֲנָשִׁים, וּכְשֶׁרָצָה לוֹמַר עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת קָרָא גַּם לַנָּשִׁים וְהַטַּף כְּמַעֲמַד הַר סִינַי, כְּאָמְרוֹ "כָּל יִשְׂרָאֵל".

ב **ה' אֱלֹהֵינוּ כָּרַת וְגוֹ'.** הִנֵּה לֹא בְּאֵר מֹשֶׁה מַה בְּרִית הוּא זֶה, אִם בְּרִית שֶׁכָּרְתוּ יִשְׂרָאֵל לְקַיֵּם תּוֹרַת ה' דִּכְתִיב (שמות כד:ח) "הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים", אוֹ בְּרִית שֶׁכָּרַת ה' לְיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יַחֲלִיפֵם בְּאוּמָּה אַחֶרֶת דִּכְתִיב (שמות לד:י) "הִנֵּה אָנֹכִי כֹּורֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל עַמְּךָ" וְגוֹ', וּפֵרְשׁוּ

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁכָּרַת לָהֶם בְּרִית עַל זֹאת שֶׁלֹּא תִּשָּׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל הָאוּמּוֹת. וְהַדַּעַת מַכְרַעַת שֶׁעַל בְּרִית זֶה הוּא אוֹמֵר, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **ה׳ אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ**, פֵּרוּשׁ, עַל שֶׁיִּהְיֶה אֱלֹהֵינוּ, וְלֹא לְזוּלָתֵנוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית, וְעָלָיו חוֹזֵר מַאֲמַר ״הַבְּרִית הַזֹּאת״ שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ. וּכְפִי זֶה כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר לְשֶׁבַח יִשְׂרָאֵל הַמּוּשָׁג מֵה׳ לָהֶם, וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

ג **לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ כָּרַת וְגוֹ׳.** רַשׁ״י פֵּרֵשׁ בִּלְבַד, וְקָשֶׁה אִם לָזֶה נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר, שֶׁכְּבָר אָמַר ״כָּרַת עִמָּנוּ״. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״ה׳ אֱלֹהֵינוּ״ וְגוֹ׳ שֶׁחוֹזֵר לַבְּרִית שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל הָאוּמּוֹת (שמות לד:י) יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ כָּרַת** הַבְּרִית כָּל עִקָּר, שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁנִּשְׁבַּע לְהָאָבוֹת שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל אָמָּה אַחֶרֶת. וּכְפִי זֶה לֹא הִסְפִּיק בְּמַאֲמַר ״כָּרַת עִמָּנוּ״ שֶׁיָּכוֹל לְהִתְפָּרֵשׁ גַּם עִמָּהֶם וְאֵינוֹ לִשְׁלֹל הָאָבוֹת, לָזֶה חָזַר לוֹמַר ״לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ״, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁזָּכוּ יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים שֶׁלֹּא הֶבְטִיחוּ בָּהֶם הָאָבוֹת.

כַּלָּנוּ חַיִּים. קָשֶׁה, וַהֲלֹא כָּל אוֹתָן שֶׁכָּרַת ה׳ עִמָּהֶם הַבְּרִית אֵינָם חַיִּים, שֶׁמִּתוּ בַּמִּדְבָּר? גַּם לֹא כָּל אוֹתָם שֶׁעִמָּהֶם הָיָה מְדַבֵּר הָיוּ אָז, שֶׁהֲרֵי נוֹלְדוּ כַּמָּה וְכַמָּה בְּל״ח שָׁנָה שֶׁנִּתְעַכְּבוּ בַּמִּדְבָּר. וְיֵשׁ לְיַשֵּׁב שֶׁאָמַר עַל הַחֵלֶק, אֶלָּא שֶׁהַדָּבָר דָּחוּק. עוֹד, מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ בְּתֵיבַת **כַּלָּנוּ חַיִּים**? אֵין בָּהּ חִדּוּשׁ.

וְאוּלַי יֵשׁ לוֹמַר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁכֻּלָּם נִשְׁאֲרוּ חַיִּים, הֲגַם שֶׁדִּבֶּר ה׳ עִמָּהֶם פָּנִים בְּפָנִים וְגוֹ׳ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ וְלֹא מֵת אֶחָד מֵהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ לְבַסּוֹף ״מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כָּמוֹנוּ וַיֶּחִי״, וּכְפִי זֶה מַאֲמַר ״כֻּלָּנוּ חַיִּים״ נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּאַחֲרָיו וְלֹא עִם מַה שֶּׁלְּפָנָיו.

ה **אָנֹכִי וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, חֵלֶק דִּבֶּר ה׳ עִמָּכֶם פָּנִים בְּפָנִים, וְחֵלֶק שֶׁהוּא לְבַד מֵעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת דִּבַּרְתִּי אֲנִי בִּשְׁלִיחוּת, וְטַעַם שֶׁלֹּא דִּבֶּר ה׳ עִמָּכֶם הַכֹּל פָּנִים בְּפָנִים ״כִּי יְרֵאתֶם״ וְגוֹ׳:

וְלֹא עֲלֵיתֶם בָּהָר לֵאמֹר. פֵּרוּשׁ, וְאָסַר לָכֶם ה׳ עֲלוֹת בָּהָר בִּשְׁבִיל לֵאמֹר ״אָנֹכִי ה׳״ וְגוֹ׳:

יב **שָׁמוֹר אֶת יוֹם וְגוֹ׳.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ראש השנה כז.) זָכוֹר וְשָׁמוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד נֶאֶמְרוּ. וּלְדִבְרֵיהֶם אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי אָמְרוּ **כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ** לַהֲעִירָם עַל שָׁמוֹר שֶׁנִּצְטַוּוּ גַּם עָלֶיהָ מִפִּי ה׳ יוֹם הַמַּעֲמָד. וְהַכַּוָּנָה בְּשָׁמוֹר אָמְרוּ זְכִרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא פסוק זכור) לִשְׁמֹר מִלְּאַחֲרָיו. וְיֵשׁ לָדַעַת לָמָּה לֹא נֶאֶמְרָה שָׁם שָׁמוֹר עִם זָכוֹר, וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַפְרִידָם לְבַל יַחְשְׁבוּ שֶׁמַּאֲמַר שָׁמוֹר הוּא עַל זְמַן שֶׁבָּא עָלָיו מַאֲמַר זָכוֹר שֶׁהוּא מִלְּפָנָיו עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁיִּזְכּוֹר לִשְׁמֹר הַשַּׁבָּת, וּבְמַה שֶּׁהִפְרִידָם הֵעִיר שֶׁהֵם שְׁתֵּי מִצְוֹוֹת, אַחַת בַּהַכְנָסָה וְאַחַת בַּיְצִיאָה, וְאוּלַי כִּי לְעוֹלָם לֹא אָמַר ה׳ אֶלָּא זָכוֹר אֶלָּא שֶׁאַחַת נִשְׁמַעַת מֵחֲבֶרְתָּהּ לְמִבְיְנֵי דַּעַת, וּכְשֶׁאָמַר ה׳ זָכוֹר נִתְכַּוֵּן שֶׁיִּזְכּוֹר בִּנְתִינַת דַּעַת עָלָיו לְבַל יִהְיֶה לוֹ שְׁגִיוֹן בּוֹ, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד שֶׁגַּם עַל לְאַחֲרָיו הוּא מִצְוָה, וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ מֹשֶׁה בְּמַה שֶּׁאָמַר שָׁמוֹר, שֶׁגַּם הִיא נִכְלֶלֶת בְּזָכוֹר, וְזֶה כָּתַבְתִּי בְּדֶרֶךְ אֶפְשָׁר.

טו **וְזָכַרְתָּ וְגוֹ׳.** הֵם דִּבְרֵי מֹשֶׁה, וְהַכַּוָּנָה כִּי יוֹם הַשַּׁבָּת יֵשׁ בּוֹ גַּם כֵּן הֶעָרָה לָאָדָם לְזָכוֹר יְצִיאַת מִצְרַיִם, כְּשֶׁהוּא שׁוֹבֵת בְּלֹא שִׁעְבּוּד יַרְגִּישׁ כִּי ה׳ הוּא הַמֵּנִיחַ לְעַמּוֹ מִכָּל צָרֵיהֶם וְיִתֵּן לִבּוֹ לְקַבֵּל גְּזֵרוֹת הַמּוֹצִיא מֵעַבְדוּת. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (פסחים קיז:) מִכָּאן שֶׁצָּרִיךְ לְהַזְכִּיר בְּקִדּוּשׁ הַיּוֹם יְצִיאַת מִצְרַיִם:

וְאִם תֹּאמַר לָמָּה הִשְׁמִיט טַעַם הַשַּׁבָּת שֶׁאָמַר ה׳ בִּדְבָרוֹת רִאשׁוֹנוֹת שֶׁהוּא ״כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים״ וְגוֹ׳? טַעַם זֶה הוּא טַעַם הַמִּצְוָה מֵעִיקָּרָא, לֹא טַעַם הַחִיּוּב, וּמֹשֶׁה אָמַר טַעַם חִיּוּב אֱמוּנַת טַעַם הַמִּצְוָה, עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וּכְתַבְנוּהוּ בְּמָקוֹם אַחֵר כִּי יְצִיאַת מִצְרַיִם גִּלְתָה אֱמוּנַת בְּרִיאַת הָעוֹלָם (שמות רבה י״ב), וְהוּא מַה שֶּׁרָשַׁם בְּאָמְרוֹ **וְזָכַרְתָּ** וְגוֹ׳ **וַיּוֹצִיאֲךָ** וְגוֹ׳ **בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה**, וְשָׁם רָאִיתָ כִּי הוּא אָדוֹן הַכֹּל, וּבָזֶה יִתְאַמֵּת לְךָ טַעַם הָאָמוּר בִּדְבָרוֹת רִאשׁוֹנוֹת ״כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים״ וְגוֹ׳.

יט **אֶת הַדְּבָרִים וְגוֹ׳.** וְלֹא אָמַר ״כָּל״, כִּי יֵשׁ מֵהַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים שֶׁלֹּא דִּבְּרָם ה׳, כְּגוֹן מַאֲמַר ״כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ״, גַּם מַאֲמַר ״וְזָכַרְתָּ״:

כד **וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ.** אָמְרוּ **וְשָׁמַעְנוּ**, לְפִי שֶׁהֵם אָמְרוּ לְמֹשֶׁה לְהָשִׁיב לַה׳ עַל מַאֲמַר ״בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ״ (שמות יט:ט) שֶׁרָצוֹנָם לִשְׁמֹעַ מִפִּי ה׳ וְלֹא מִפִּי תַּלְמִיד, לָזֶה עַתָּה חָזְרוּ וְאָמְרוּ סְתִירָה לְדִבְרֵיהֶם הָרִאשׁוֹנִים ״וְשָׁמַעְנוּ״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ **וְעָשִׂינוּ**, קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים לַעֲשׂוֹת כָּל דְּבָרָיו כְּאִלּוּ שָׁמְעוּ מִפִּי הַשְּׁכִינָה.

כה **הֵיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ.** פֵּרוּשׁ, שֶׁקִּבְּלוּ עַל עַצְמָם לַעֲשׂוֹת דִּבְרֵי הַנָּבִיא וּלְהַצְדִּיקוֹ, וְעַל זֶה גָּמַר אוֹמֶר ״מִי יִתֵּן וְהָיָה״ וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ה.) שֶׁשָּׁגַג מֹשֶׁה שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ ״תֵּן אַתָּה״, שֶׁאִלּוּ הָיָה אוֹמֵר כֵּן לֹא הָיוּ מְהַרְהֲרִין אַחַר מֹשֶׁה, לֹא בְּשִׁלּוּחַ מְרַגְּלִים וְלֹא בְּמַחְלוֹקֶת קֹרַח.

כו **לְיִרְאָה אוֹתִי וְלִשְׁמֹר וְגוֹ׳.** טַעַם שֶׁלֹּא סָמַךְ לְכֹלֶל הַשְּׁמִירָה בִּכְלַל מַאֲמַר לְיִרְאָה, אוּלַי כִּי לְפִי שֶׁמִּצַּד הַיִּרְאָה יָצָא פֶּרֶט אֶחָד רַע, שֶׁזֶּה הָיָה סִבָּה שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָעֵגֶל כְּשֶׁרָאוּ כִּי בֹּשֶׁשׁ מֹשֶׁה נָפַל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד, כֵּיוָן שֶׁאֵין מֹשֶׁה שֶׁיִּהְיֶה שָׁלִיחַ לְדַבֵּר עִמָּהֶם, יָשׁוּב ה׳ לְדַבֵּר עִמָּהֶם כְּבָרִאשׁוֹנָה. לָזֶה מִהֲרוּ לַעֲשׂוֹת הָעֵגֶל לְחָשְׁבָם שֶׁיִּהְיֶה לְאֶמְצָעִי וִידַבֵּר אֲלֵיהֶם אֶת דִּבְרֵי ה׳. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, כי תשא) שֶׁהָעֵגֶל הָיָה מְדַבֵּר מַמָּשׁ וְטָעוּ

בּוֹ לְאֶמְצָעִי. לָזֶה דִּקְדֵּק ה׳ בְּמַאֲמָרוֹ וְאָמַר **לְיִרְאָה אוֹתִי וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתַי**, שֶׁתִּהְיֶה הַיִּרְאָה לָהֶם גַּם כֵּן לִשְׁמֹר וְלֹא יִשְׁגּוּ בָּהֶם מִצַּד הַיִּרְא ה׳.

לְמַעַן יִיטַב וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, כִּי אָמְרוֹ ״מִי יִתֵּן״ וְגוֹ׳ לֹא לְצַד הַמּוֹעִיל לְאָמְרוֹ, אֶלָּא לְאַהֲבַת הַטּוֹב לְהַגִּאֲמָר עָלָיו.

כח **וְאַתָּה פֹּה וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁלֹּא עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה שָׁלִיחַ לְקַבֵּל פִּקּוּדֵי ה׳ עַד עַתָּה, לָזֶה ה׳ גָּמַר בַּעֲדָם וּקְבָעוֹ לְשָׁלִיחַ וְאָמַר לוֹ **״וְאַתָּה פֹּה״ וְגוֹ׳, וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל הַמִּצְוָה** וְגוֹ׳. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁבְּהַגִּיעַ הַמִּצְוָה מֵה׳ לְמֹשֶׁה כְּאִלּוּ נִתְקַבְּלָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי עֲשָׂאוּהוּ שָׁלִיחַ, וּכְדִין שְׁלִיחַ הָאִשָּׁה לְקַבֵּל קִדּוּשֶׁיהָ שֶׁכֵּיוָן שֶׁקִּבְּלָם הַשָּׁלִיחַ כְּאִלּוּ בָּאוּ לְיַד הָאִשָּׁה כִּי יָדוֹ כְּיָדָהּ, כְּמוֹ כֵן כְּשֶׁיְּקַבֵּל מֹשֶׁה הַמִּצְוָה כְּאִלּוּ קִבְּלוּהָ יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ**, וּבְהַגִּיעַ הַדָּבָר אֵלֶיךָ אַתָּה תּוֹדִיעַ לָהֶם וְעָשׂוּ אוֹתָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ ״תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ״.

ל **בְּכָל הַדָּרָךְ וְגוֹ׳ לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ ״תִּחְיוּן״ – אֲרִיכוּת יָמִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאָמְרוֹ **וְטוֹב לָכֶם** – טוֹבַת עוֹלָם הַבָּא, וְאָמְרוֹ **וְהַאֲרַכְתֶּם** וְגוֹ׳ – שֶׁלֹּא יִגְלוּ יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאָרֶץ לְעוֹלָם.

וְלִסְבָרַת רַבִּי יַעֲקֹב (קידושין לט:) שֶׁאָמַר שְׂכַר מִצְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה לֵיכָּא, נִרְאֶה שֶׁיְּהוּדָה ר׳ יַעֲקֹב בְּמִי שֶׁהוּא צַדִּיק גָּמוּר וְשָׁמַר כָּל הַתּוֹרָה שֶׁיְּזֻכֶּה גַּם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְלֹא אָמַר ר׳ יַעֲקֹב אֶלָּא בְּאָדָם שֶׁרוּבּוֹ זְכֻיּוֹת. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ שָׁם בְּקִדּוּשִׁין כְּשֶׁהִקְשָׁה מֵאוֹתָהּ בָּרַיְתָא שֶׁאָמְרָה כָּל מִי שֶׁרוּבּוֹ זְכֻיּוֹת מְרִיעִין לוֹ וְכוּ׳ וְהֶעֱמִיד בַּשֵּׁ״ס כְּרַבִּי יַעֲקֹב.

וּמִמֶּנָּה יֵשׁ לָנוּ לָדוּן מִמַּה שֶּׁאָמַר כָּל מִי שֶׁרֻבּוֹ זְכֻיּוֹת, הָא לָמַדְתָּ דַּוְקָא מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲבֵרוֹת אֶלָּא שֶׁרַבּוּ זְכֻיּוֹתָיו הוּא שֶׁאוֹמֵר עָלָיו מְרִיעִין לוֹ וְכוּ׳, אֲבָל מִי שֶׁכָּלוּ זְכֻיּוֹת יוֹדֶה כִּי יֵיטִיב לוֹ ה׳ גַּם בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְהוּא מַה שֶּׁאוֹמֵר **בְּכָל הַדָּרָךְ אֲשֶׁר צִוָּה** וְגוֹ׳, דִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּכָל** לְהַעִיר שֶׁמְּדַבֵּר בְּמִי שֶׁשּׁוֹמֵר הַכֹּל, וּלְאִישׁ כָּזֶה יֶשְׁנוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא כְּאָמְרוֹ ״לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב״ וְגוֹ׳, גַּם יֶשְׁנוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהוּא אָמְרוֹ **וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן**, וְלֹא אָמַר ״וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים״ סְתָם שֶׁנִּפְרַשׁ שֶׁנִּתְכַּוֵּן לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרוּךְ.

פרק ו

ד **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה׳ אֱלֹהֵינוּ וְגוֹ׳.** טַעַם כָּפֶל ה׳ שְׁתֵּי פְּעָמִים וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ״ה׳ אֱלֹהֵינוּ אֶחָד״, נִתְכַּוֵּן לִשְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת שֶׁיֵּשׁ לַה׳, הָאַחַת שֶׁהוּא אֱלֹהֵינוּ, וְהַשֵּׁנִיָּה שֶׁהוּא אֶחָד. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי אָנוּ מְקַבְּלִין אֱלֹהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ עָלֵינוּ לְמַה שֶּׁמְּמֻנּוּ, הֲגַם שֶׁאִלּוּ הָיָה בַּמְּצִיאוּת שֶׁהָיוּ אֱלֹהוֹת הַרְבֵּה אֵין אָנוּ בּוֹחֲרִים אֶלָּא בְּשֵׁם זֶה הוי״ה הוּא אֱלֹהֵינוּ, וּבָזֶה נִכְלָל כַּמָּה פְּרָטִים: א׳ אַהֲבַת הַטּוֹב, אַהֲבַת הַמּוֹעִיל, אַהֲבַת הֶעָרֵב. וְעוֹד לוֹ שֶׁהוּא אֶחָד וְאֵין זוּלָתוֹ אֱלוֹהַּ בָּעוֹלָם, וְטַעַם זֶה גַּם כֵּן יַסְפִּיק לְהִתְחַיֵּב לְהִשְׁתַּעְבֵּד לוֹ וּלְמִצְוֹתָיו, הֲגַם שֶׁהָיָה בַּמְּצִיאוּת שֶׁלֹּא הָיוּ הַטְּעָמִים שְׁמִצַּדָּם בְּחַרְנוּהוּ לֶאֱלוֹהַּ.

נִמְצָינוּ אוֹמְרִים שֶׁבְּאֶחָד מִשְּׁנֵי הַטְּעָמִים יַסְפִּיק לְהִשְׁתַּעְבֵּד לְמַאֲמָרָיו וּלְמִצְוֹתָיו, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר **ה׳ אֱלֹהֵינוּ ה׳ אֶחָד** בִּשְׁתֵּי חֲלוּקוֹת שֶׁכָּל אֶחָד כְּדַאי לְעַצְמוֹ. וְאִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב ״ה׳ אֱלֹהֵינוּ אֶחָד״ הָיָה בְּנִשְׁמָע כִּי מַה שֶּׁהֵם מְקַבְּלִין אֱלֹהוּתוֹ עֲלֵיהֶם הוּא לֶהְיוֹתוֹ אֶחָד וְאֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ, יִתְחַיֵּב הָעֶבֶד לַעֲבֹד אֶת רַבּוֹ וְאֵין מָנוֹס מִמֶּנּוּ לִרְצוֹנוֹ וְשֶׁלֹּא לִרְצוֹנוֹ, וְלֹא כֵן אָנוּ עִם אֱלֹהֵינוּ, שֶׁאָנוּ חֻפְּצִים בֶּאֱלֹהוּתוֹ אַהֲבַת הַטּוֹב בְּמַה שֶׁהוּא טוֹב נוֹסָף עַל הֱיוֹתוֹ אֶחָד וּמְיֻחָד:

ה **וְאָהַבְתָּ.** אָמַר בְּתוֹסֶפְתָּ רָא״ו, לוֹמַר מִלְּבַד מִצְוֹת שְׁמַע יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא קַבָּלַת עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם הִיא מִצְוַת אַהֲבַת ה׳. עוֹד יִרְצֶה לְהָעִיר לְהַקּוֹדֶם לְאַהֲבָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח״ג נו.) אֵין אָדָם מַשִּׂיג גֶּדֶר הָאַהֲבָה עַד שֶׁתַּקְדִּים בּוֹ הַיִּרְאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאָהַבְתָּ** מִלְּבַד גֶּדֶר הַיִּרְאָה. וְאָמְרוֹ **אֶת ה׳** פֵּרוּשׁ עַל יְדֵי הָאַהֲבָה אָדָם מִתְדַּבֵּק בַּה׳, וְהוּא אָמְרוֹ ״אֶת ה׳״.

עוֹד יִרְצֶה שֶׁעַל יְדֵי אַהֲבַת ה׳ יַשִּׂיג מַדְרֵגָה זוֹ שֶׁיִּהְיֶה ה׳ מְיֻחָד שְׁמוֹ עָלָיו בִּיחוּד, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כח:יג) ״אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק״, וּפֵרוּשׁ שֶׁכָּל אֶחָד רָאוּי בִּפְנֵי עַצְמוֹ שֶׁיִּתְיַחֵד שֵׁם אֱלֹהוּתוֹ עָלָיו. וְתִמְצָא שֶׁאַבְרָהָם בֵּאֵר בּוֹ הַכָּתוּב שֶׁהָיָה אָהוּב, דִּכְתִיב (ישעיה מא:ח) ״זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי״, וּכְמוֹ כֵן רָמַז הַכָּתוּב כָּאן שֶׁכָּל שֶׁאָהוּב ה׳ יִקָּרֵא ה׳ אֱלֹהָיו בִּיחוּד, וְתֵיבַת ה׳ נִמְשֶׁכֶת לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ.

עוֹד יִרְצֶה לְעוֹרֵר לֵב אִישׁ יִשְׂרָאֵל לְאַהֲבַת ה׳ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני סוף פרשת נח) בְּפָסוּק ״יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל״ (תהלים כב:ד), שֶׁלֹּא בָּחַר ה׳ מִכָּל הַתְּהִלּוֹת זוּלַת כְּשֶׁהִלְלוּהוּ וְאָמְרוּ לָפָנָיו ״בָּרוּךְ ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל״, אָז יָשַׁב עַל כִּסֵּא מַלְכוּת עוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ **וְאָהַבְתָּ אֶת ה׳** לְטַעַם זֶה שֶׁלֹּא בָּחַר לִהְיוֹת אֶלָּא אֱלֹהֶיךָ. וּבְהָעִיר הָאָדָם לִבּוֹ לִפְרָטִים כָּאֵלּוּ תִּתְנַתֵּק נַפְשׁוֹ וְתִתַּר מִמְּקוֹמָהּ בְּהִתְעוֹרְרוּת נִפְלָא וְרָם בְּאַהֲבַת הַנֶּאֱהָב יִתְעַלֶּה רוּם תִּפְאֶרֶת כְּבוֹדוֹ.

עוֹד אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְעוֹרֵר לֵב הָאָדָם בִּשְׁלֹשָׁה מִינֵי אַהֲבָה שֶׁיֶּשְׁנָם בְּהַכָּרָה לַנִּבְרָאִים, וְהֵם: אַהֲבַת הַטּוֹב, אַהֲבַת הֶעָרֵב, אַהֲבַת הַמּוֹעִיל. לָזֶה בָּא דִּבֵּר ה׳ לִשְׁלָשְׁתָּם, **וְאָהַבְתָּ אֶת ה׳** – בְּשֵׁם זֶה הֵעִיר הַלֵּב לִבְחִינַת אַהֲבַת הַטּוֹב בְּמַה שֶׁהוּא טוֹב הָרָמוּז בַּשֵּׁם, כְּאָמְרוֹ (תהלים קמה:ט) ״טוֹב ה׳ לַכֹּל״, גַּם בְּחֶשֶׁק

הֶעָרֵב בְּסוֹד (תהלים לד:ט) ״טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב ה׳״, כִּי כָּל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר יוֹכִיחַ שָׁם זֶה לְמוּלָהּ אֵין עֲרֵבוּת בְּכָל הַנִּבְרָאִים שֶׁיִּכָּנֵס אֵלָיו בְּעֵרֶךְ הַנִּשְׁתָּוו, וְזֶה לְךָ הָאוֹת אָמְרוּ (שיר השירים ה:ו) ״נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ״. גַּם תַּשְׂכִּיל בְּפָסוּק (במדבר לג:ב), ״עַל פִּי ה׳״, כִּי תִּתְנַתֵּק הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף וְלֹא תַרְגִּישׁ בַּפְּרָדָה לְהַפְלָגַת הֶרְגֵּשׁ הֶעָרֵב מֵהַטּוֹב. חֲרִי שָׁמַעְנוּ אַהֲבַת הַטּוֹב וְאַהֲבַת הֶעָרֵב מִתֹּרַת ה׳. וְאַהֲבַת הַמּוֹעִיל רָמְזָה בְּאָמְרוֹ ״אֱלֹהֶיךָ״, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים כב:ד) ״יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת״ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּסָמוּךְ, וּבָזֶה נִכְלָל גַּם כֵּן אַהֲבַת הַמּוֹעִיל כִּי בָזֶה הִרְוַחְנוּ עוֹלָם וּמְלוֹאוֹ, כְּמַאֲמַר שְׁלֹמֹה (קהלת יב:יג) ״כִּי זֶה כָּל הָאָדָם״, כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לֹא נִבְרָא אֶלָּא לְצֹרֶךְ לָזֶה (שבת ל:).

בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל וגו׳. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי) בָּזֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ, יֵצֵין שָׁם דִּבְרֵיהֶם. וְנִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה׳ בְּמַאֲמָר זֶה לְהָסִיר טִינָא מִלֵּב אוֹהֲבָיו, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מועד קטן כח.) בְּנֵי חַיֵּי וּמְזוֹנֵי לָאו בִּזְכוּתָא תַּלְיָא מִלְּתָא אֶלָּא בְּמַזָּלָא, עַד כָּאן. וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ הֵם כְּלָלוּת חֹשֶׁק הָאָדָם וְחֶפְצוֹ בָּעוֹלָם: הַחַיִּים, וְהַבָּנִים, וְהַמְּזוֹנוֹת, וְהֶחְסֵר אֶחָד מֵהֶנָּה בַּר מִנַּן יִקָּרֵא מֵת. וּשְׁלָשְׁתָּם אֵינָם תְּלוּיִים לְהַשִּׂיגָם בְּאֶמְצָעוּת עֲבוֹדַת ה׳ וְאַהֲבָתוֹ, וְזֶה יְסוֹבֵב הַהַרְחָקָה מֵאוֹהֲבֵי ה׳. וּמַה גַּם בְּהִתְקַבֵּץ לְהָאוֹהֵב שְׁנַיִם מֵהֶם – חֹסֶר הַבָּנִים וְהָעֹנִי, יִתְחַמֵּץ לָבָבוֹ בְּקִרְבּוֹ, וַהֲגַם שֶׁיִּתְחַזֵּק עִם לְבָבוֹ, לְבָבוֹ לֹא יִשְׁמַע לוֹ כִּי הַמּוּרְגָּשׁ אֵלָיו יַרְחִיקֵנוּ מִשְּׁמוֹעַ לֶאֱהֹב.

לָזֶה בָּא דִּבֵּר ה׳ וְצִוָּה לוֹ עַל הַדָּבָר הַזֶּה, שֶׁיַּעֲרִיךְ אַהֲבַת ה׳ בְּלִבּוֹ בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הֲגַם שֶׁיִּטָּלֵם מִמֶּנּוּ. כְּנֶגֶד הַבָּנִים אָמַר **בְּכָל לְבָבְךָ**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כב:ב) ״אֶת בִּנְךָ וגו׳ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ״ וְגוֹמֵר, וְהָאַהֲבָה כָּזוֹ הִיא אַהֲבָה הַמְּמַלֵּאת לֵב אָדָם וְחֶשְׁקוֹ. וּכְנֶגֶד חַיֵּי אָמַר **וּבְכָל נַפְשֶׁךָ**, וּכְנֶגֶד מְזוֹנֵי אָמַר **וּבְכָל מְאֹדֶךָ**, שֶׁיַּעֲרִיךְ בְּדַעְתּוֹ שְׁלָשְׁתָּם יַחַד בַּה׳, כִּי הוּא טוֹב לְיִשְׂרָאֵל מֵעֲשָׂרָה בָּנִים, וְשֻׁלְחָן גָּבוֹהַּ עֶלְיוֹן הוּא מְאֹד, כְּמַאֲמַר הַתַּנָּא (אבות ו:ה) שֻׁשַּׁלְחָנָךְ גָּדוֹל מִשֶּׁלְחָנָם, וְהַחַיִּים מִמֶּנּוּ תּוֹצָאוֹת חַיִּים, וְאַף כִּי אַחֲרֵי מוֹת הַצַּדִּיק יִקָּרֵא חַי, כְּאָמְרוֹ (שמואל ב כג:כ) ״וּבְנָיָהוּ בֶן יְהוֹיָדָע בֶּן אִישׁ חַי״, חֲרִי שֶׁאֲפִלּוּ אַחַר מִיתָה יִקָּרֵא חַי (ברכות יח.).

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי בָּא הַכָּתוּב לְשַׁעֵר שִׁעוּר הָאַהֲבָה שֶׁמְּחֻיָּב כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל לֶאֱהֹב הַבּוֹרֵא, וְאָמַר שֶׁהוּא בְּשִׁעוּר הַהֶרְגֵּשׁ אֲשֶׁר יָבֹא בְּלֵב הָאָדָם בְּעֵת אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים כְּאֶחָד, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר אָדָם שֶׁהָיָה חָשׁוּף בָּנִים וְעָנִי וְנָטָה לָמוּת, וּבָא נָבִיא בִּדְבַר ה׳ וּבִשְּׂרוֹ כִּי יָקוּם מֵחָלְיוֹ, גַּם אָמַר אֲלָיו הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הָרָה וְיוֹלֶדֶת בֵּן, וְכִי רֶוַח גָּדוֹל נִזְדַּמֵּן לוֹ לְהַעֲשִׁיר בָּהֶם. אָדָם כָּזֶה מַה מְּאֹד יַפְלִיא אַהֲבַת הָאָדוֹן בְּאֵין שִׁעוּר, וְתִהְיֶה הָאַהֲבָה מֻרְגֶּשֶׁת בְּלִבּוֹ בְּחֹשֶׁק מֻפְלָא עַל אֲשֶׁר הֵטִיב עִמּוֹ כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת. כְּמוֹ כֵן יָצוּ ה׳ עַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל עֲשׂוֹת בְּאַהֲבָתוֹ תָּמִיד, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאָהַבְתָּ אֵת ה׳** וגו׳ **בְּכָל לְבָבְךָ**, פֵּרוּשׁ כְּאִלּוּ נָתַן לְךָ כָּל מַחְסוֹרְךָ בְּכָל לְבָבְךָ שֶׁהֵם הַבָּנִים, וְדִקְדֵּק לוֹמַר בְּכָל לְהָעִיר דְּמְיוֹן הַמָּשָׁל שֶׁהוּא חֶסֶר מֵהַבָּנִים וַיִּתְּנֵם ה׳ לוֹ, וּכְמוֹ כֵן **וּבְכָל נַפְשְׁךָ** שֶׁנָּתַן לְךָ נַפְשְׁךָ אַחַר הַגִּיעֲךָ לְשַׁעֲרֵי מָוֶת, **וּבְכָל מְאֹדֶךָ** כְּאִלּוּ נָתַן לְךָ כָּל מָמוֹנְךָ שֶׁאַתָּה חָפֵץ, וְאָמַר ״כָּל״ לְהָעִיר דְּמְיוֹן הַמָּשָׁל.

וְהִנֵּה הַמַּשְׂכִּיל בְּעִנְיַן חֹשֶׁק ה׳, כָּל זֶה דָּבָר קַל הוּא בְּעֵרֶךְ מַה שֶּׁהַנֶּפֶשׁ חוֹשֶׁקֶת בַּבּוֹרֵא. וְהִמְשַׁלְתִּי דָּבָר זֶה לְאָדָם גָּדוֹל וּמַפְלָא בִּנְכָסִים שֶׁרָצָה לָלֶכֶת לְמָקוֹם רָחוֹק לְצַד סַכָּנַת מָקוֹם שֶׁהָיָה בּוֹ, וְאָסַף כָּל נְכָסָיו בְּקִנְיַת מַרְגָּלִית גְּדוֹלָה בְּאֶלֶף אַלְפֵי דִינָרֵי זָהָב, וְשָׂם לְדַרְכּוֹ פְּעָמָיו לְעִיר רְחוֹקָה אֲשֶׁר שָׁם נָכוֹן לִבּוֹ בָּטוּחַ בְּמָמוֹנוֹ וְהוֹנוֹ. וְקוֹדֶם שֶׁהִגִּיעַ לָעִיר אֲשֶׁר פָּנָה בְּדַעְתּוֹ לָלֶכֶת שָׁמָּה, כָּלְתָה צֵידָתוֹ וְאֵין דִּינָר בְּכִיסוֹ, וְהָיָה מִסְתַּפֵּק בְּדַלּוּת וּבְעֹנִי גָּדוֹל וְשִׁפְלוּת רַב כִּי אָפֵס כָּסֶף. וְהִנֵּה זֶה הָאִישׁ, הֲגַם שֶׁהוּא מִתְהַלֵּךְ בְּדוֹחַק וְצַעַר, עִם כָּל זֶה לִבּוֹ שָׂמֵחַ וְכִלְיוֹתָיו עַלִּיזִים כִּי רַב אוֹנוֹ וְהוֹנוֹ, וְיָצָא מִמָּקוֹם הַמִּסְתַּפֵּק וּבֹא יָבֹא בְּרִנָּה נוֹשֵׂא הָאֶבֶן גְּדוֹלָה יִקְרַת הָעֵרֶךְ. כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, אָדָם שֶׁזָּכָה בִּדְבֵקוּתוֹ יִתְבָּרֵךְ וְאַהֲבָתוֹ וּבוֹ קִבֵּץ כָּל מָמוֹנוֹ וְהוֹנוֹ, וַיִּבְז בְּעֵינָיו קָנוֹת דָּבָר בָּעוֹלָם הַזֶּה לְצַד סַכָּנַת הַמָּקוֹם, נוֹסָף עַל מְעוּט שָׁוְיוֹ, וְלָקַח לוֹ ה׳ לֵאלֹהִים – אֵין לְךָ קִנְיָה בָּעוֹלָם כְּקִנְיָן זֶה, לְמַעְלָה מֵהָאֱבֶן יִקָּרֵה שֶׁבַּמָּשָׁל, כִּי מִי יִדְמֶה לוֹ וּמִי יִשְׁוֶה לוֹ. וְאָדָם כָּזֶה, לוּ יִהְיֶה שֶׁיִּהְיֶה דָּחוּק וּמְצֻטָּעַר בְּיָמִים מוּעָטִים אֵלֶּה לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, נָכוֹן לִבּוֹ בָּטוּחַ בַּה׳ אוֹר עוֹלָם וְיִשְׂמַח לִבּוֹ וְיָגֵל כְּבוֹדוֹ. וּבְהַגִּיעַ לִמְחוֹז חֶפְצוֹ שֶׁהוּא עוֹלָם הַקַּיָּם וְהַבָּטוּחַ, הִנֵּה שָׁכָרוֹ אִתּוֹ. וּמַעֲתָּה חִבַּת הַקָּדֹשׁ הוּא הַיּוֹצֵר וּדְבֵקוּתוֹ בּוֹ, הֲלֹא הוּא בָּנָיו וְחַיָּיו וּמָמוֹנוֹ וּבְיֶתֶר שְׁאֵת.

ו **וְהָיוּ הַדְּבָרִים וְגוֹ׳.** לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״וְאָהַבְתָּ אֵת ה׳״, יִרְצֶה לוֹמַר כִּי יָשִׂים הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים רְטָיָה עַל לִבּוֹ בִּרְאוֹת אַחַת מִשְּׁלֹשָׁה אֵלֶּה (מועד קטן כח.): כִּי יִרְאֶה חֶסְרוֹן הַלֶּחֶם לְאִישׁ צַדִּיק, אוֹ חֶסְרוֹן הַחַיִּים, אוֹ חֶסְרוֹן הַבָּנִים, יֵדַע כִּי אֵין הַדָּבָר לְצַד חֶסְרוֹן הַהֶשֵּׂג מַה שֶּׁהִשִּׂיג זוּלָתוֹ, אֶלָּא שְׁדְּבָרִים אֵלּוּ חֲשׁוּבִים כְּאֵין נֶגְדּוֹ.

עוֹד יִרְצֶה לְלַמֵּד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ שֶׁיִּתְקַבְּלוּ הַדְּבָרִים אֶצְלָם לְאֱהֹב ה׳, כִּי הָאַהֲבָה אֵינָהּ מַעֲשֶׂה שֶׁיִּכְרִיחַ הָאָדָם רְצוֹנוֹ לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת הַמֶּלֶךְ, אֶלָּא הוּא דָּבָר שֶׁתָּלוּי בַּלֵּב, וְכָל שֶׁהַלֵּב לֹא יַרְגִּישׁ דָּבָר שֶׁיִּפְעַל בּוֹ הַחֹשֶׁק אֵינוֹ אוֹהֵב, הֲגַם שֶׁיִּכְרִיחֻנּוּ בְּכָל מִין הֶכְרֵחַ. לָזֶה בָּאָה הָעֵצָה מֵאֵל יוֹעֵץ וְאָמַר **וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה** וגו׳ **עַל לְבָבֶךָ**, פֵּרוּשׁ כְּשֶׁיִּתְמִיד שִׂימַת הַדְּבָרִים עַל לִבּוֹ יִוָּלֵד בְּלִבּוֹ חֹשֶׁק תַּאֲוָה הָרוּחָנִית וְיָרוּץ לִבּוֹ לְאַהֲבַת ה׳ בְּכָל אֲשֶׁר צִוָּהוּ. וְדָבָר זֶה אֲנַחְנוּ יַתְמֵי דְיַתְמֵי אָנוּ מֻרְגָּשִׁים כִּי רַבָּה תַּאֲוָה בְּלִבֵּנוּ וְחֹשֶׁק אֱלֹהֵי עוֹלָם יוֹתֵר מִכָּל הוֹן עוֹלָם וּכְבוֹד מַלְכוּת, וְכָל עֶרֶב נִרְגָּשׁ לִנְמִבְזָה וְנָמַס בְּעֵרֶךְ חֵלֶק הַמּוּעָט הַמּוּשָּׂג מֵהֶרְגֵּשׁ הֲוָיַת הַדְּבָרִים עַל לִבֵּנוּ, אֲשֶׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ. וּכְבָר הֲעִירוֹתִי בִּדְבָרִים אֵלּוּ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת.

עוֹד נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לִשְׁלֹשָׁה הַדְרָגוֹת שֶׁהֵם כּוֹלֵל גְּדֶרֵי הָאַהֲבָה: הָאֶחָד כְּנֶגֶד הַהֶרְגֵּשׁ הוּא חֶמְדַּת הַלֵּב, וְאֶחָד כְּנֶגֶד הַצּוֹרֶךְ שֶׁהוּא מָזוֹן הַמְּחַיֶּה אֶת הָאָדָם,

וְאֶחָד בְּגֶדֶר הַשִּׁעוּר עַד כַּמָּה צָרִיךְ לָצֵאת יְדֵי חוֹבַת הָאַהֲבָה. כְּנֶגֶד גֶּדֶר הַהֶרְגֵּשׁ אָמַר **בְּכָל לְבָבְךָ**, הִנֵּה הֶגֶם שֶׁיִּתְאַוֶּה הָאָדָם לֶאֱכוֹל אוֹ לְהוֹן לֹא יִהְיֶה כָּל כָּךְ עִצֶּם הָעֲרֵבוּת, הֶגֶם שֶׁהַנֶּפֶשׁ חֲפֵצָה לֶאֱכוֹל יָכוֹל אָדָם לִמְשׁוֹל בְּרוּחוֹ לִמְנוֹעַ עַצְמוֹ מֵהַדָּבָר בְּנָקֵל, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁנִּכְנָס בְּלִבּוֹ חֶמְדַּת הַלֵּב וְיִתְאַוֶּה לְאִשָּׁה יָפָה, וּמַה גַּם כִּי יִתְרַבֶּה חֶשְׁקָהּ בְּלִבּוֹ יַפְעִיל בּוֹ הַהֶרְגֵּשׁ עַד שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִמְשׁוֹל בְּרוּחוֹ לְהַטּוֹת לִבּוֹ וְיָכוֹף אוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁאֵין רְצוֹנוֹ עֲשׂוֹת. צֵא וּלְמַד כַּמָּה נִתְעַצֵּם יוֹסֵף הַצַּדִּיק לָכוֹף חֶמְדַּת הַלֵּב בְּמַעֲשֶׂה אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר וּשְׁכָרוֹ יַגִּיד לוֹ.

וּכְנֶגֶד גֶּדֶר זֶה אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא **וְאָהַבְתָּ אֵת ה׳ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ**, שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לְהַכְנִיס אַהֲבַת ה׳ בְּלִבָּבוֹ, וַיַּלְהִיבֶנּוּ בְּאַהֲבָתוֹ עַד גֶּדֶר שֶׁיִּשַּׁיג הֶרְגֵּשׁ בְּלִבּוֹ כְּכָל שִׁעוּר שֶׁיָּכוֹל הַלֵּב לְהַרְגִּישׁ בּוֹ. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּכָל**, לְפִי שֶׁהַלֵּב יַחְמֹד בְּכָל אִשָּׁה, וּבְיוֹתֵר בִּבְנָאָה, וּבְיוֹתֵר בִּכְלִילַת יֹפִי, וּבְיוֹתֵר בְּמִי שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנָּה. וְחִיֵּב הַכָּתוּב שֶׁתִּהְיֶה הַרְגָּשַׁת הַלֵּב בְּאַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ בַּגֶּדֶר הַגָּדוֹל שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ. וְדָבָר זֶה הוּא דָּבָר שֶׁהַטּוֹעֲמוֹ יֵדַע מֵהוּתוֹ וְעָרְבָה לוֹ טְעִימָתוֹ אֵין שִׁעוּר לָהּ. וּלְפִי שֶׁגֶּדֶר זֶה מְצִיאוּתוֹ הוּא עַל יְדֵי הִתְעוֹרְרוּת, כְּדֶרֶךְ אָמְרָם (במדבר רבה י:ב) עַיִן רוֹאָה וְלֵב חוֹמֵד, אֲבָל זוּלַת זֶה לֹא יִתְעוֹרֵר הַלֵּב מֵעַצְמוֹ לַחְמֹד, לָזֶה הֵעִיר ה׳ בְּמַאֲמָר שֵׁנִי בְּגֶדֶר הַצּוֹרֶךְ וְאָמַר **וּבְכָל נַפְשֶׁךָ**, שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁהַנֶּפֶשׁ צְרִיכָה לָהֶם כְּגוֹן אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וְכַדּוֹמֶה שֶׁהָאָדָם מִתְעוֹרֵר מֵעַצְמוֹ לָהֶם בְּלֹא אֶמְצָעוּת דָּבָר. כְּמוֹ כֵן תִּהְיֶה אַהֲבַת ה׳, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּכָל נַפְשֶׁךָ** שֶׁמִּטִּבְעוֹ תִּהְיֶה אַהֲבַת ה׳ כְּמַאֲכָל וּמַשְׁקֶה. וְהִנֵּה שְׁנֵי הַדְּרָגוֹת אֵלּוּ יֶשְׁנָם בְּגֶדֶר הַמִּצְטָעֵר וְהַמִּתְגַּדֵּר, שֶׁהַמַּאֲכָל אַחֲרֵי אָכְלוֹ וְאַחֲרֵי שָׁתוֹ יֶחְדַּל מִמֶּנּוּ הַחֵפֶץ בּוֹ, וּכְמוֹ כֵן תַּאֲוַת לִבּוֹ אַחַר גְּמַר מַעֲשֵׂה דֶּרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה (משלי ל:יט) יִשְׁתַּנֶּה הַדָּבָר אֶצְלוֹ עַד אַחַר זְמַן. לָזֶה בָּא דִּבֵּר ה׳ בְּהַדְרָגָה שְׁלִישִׁית בְּגֶדֶר הַשִּׁעוּר וְאָמַר **וּבְכָל מְאֹדֶךָ**, פֵּרוּשׁ, בְּכָל מָמוֹן שֶׁאַתָּה חָפֵץ בּוֹ. וּכְשֵׁם שֶׁהַמָּמוֹן אָמַר הַכָּתוּב (קהלת ה:ט) ״אוֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף״, כִּי כְּשֶׁאָדָם מַגִּיעַ לְקִנּוֹת קִנְיָן עָצוּם אָז יִתְעַצֵּם חֶפְצוֹ לְחָפֵץ בְּהוֹנֵי הוֹנוֹת וְהוֹלֶכֶת תַּאֲוָתוֹ וּגְדֵלָה. וּכְמוֹ כֵן יְצַו ה׳ בְּאַהֲבָתוֹ שֶׁלֹּא תִּשְׂתַּעֵר וְתִגְבַּל וּכְשֶׁיַּגִּיעַ גֶּדֶר אֶחָד תִּגְדַּל בּוֹ הָאַהֲבָה לְגֶדֶר עֶלְיוֹן מִזֶּה. וּלְדֶרֶךְ זֶה שִׁעוּר אָמְרוֹ **מְאֹדֶךָ** לֹא מַה שֶּׁקָּנָה אֶלָּא שֶׁחָפֵץ לִקְנוֹת. וּבָזֶה יִתְיַשֵּׁב גַּם כֵּן מַה שֶּׁהָיָה קָשֶׁה בּוֹ אִם אַתָּה אוֹמֵר מַה שֶּׁקָּנִיתָ אִם כֵּן אֵין מִצְוָה זוֹ שָׁוָה בַּכֹּל, שֶׁהֲרֵי אָדָם עָנִי אֵינוֹ בֶּן מִצְוָה זוֹ, גַּם בְּאַנְשֵׁי מָמוֹן לֹא תִּהְיֶה לָהֶם הַמִּצְוָה בְּהַשְׁוָאָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמִצְוֹת לְבָבְךָ וְנַפְשְׁךָ שֶׁהַכֹּל שָׁוִים בּוֹ, וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ יָבֹא עַל נָכוֹן.

כה **וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת הַכַּוָּנָה בְּמַאֲמַר **צְדָקָה**, וְרַמְבַּ״ן פֵּרֵשׁ שֶׁחוֹזֵר אֶל שֹׁכֶר הַמִּצְווֹת, כִּי יִהְיֶה בְּתוֹרַת צְדָקָה מֵה׳, כִּי עֲבָדִים אֲנַחְנוּ וְחַיָּבִים לַעֲבוֹד וְאֵין לָנוּ דִּין שָׂכָר, עַד כָּאן, וְאֵין הַכָּתוּב מְיַשָּׁב עַל נָכוֹן לִדְבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **לִפְנֵי ה׳ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ** וְגוֹ׳.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא לְפִי שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי הַדְרָגוֹת בַּעֲבוֹדַת ה׳, א׳ הִיא עֲבוֹדָה מִיִּרְאָה, וְזֶה הִיא חִיּוּב עַל כָּל הַנִּבְרָאִים שֶׁכָּל עֶבֶד יָרֵא מֵרַבּוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (מלאכי א:ו) ״אִם אָדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי״, וְהוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב (דברים י:יב) ״מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה״. ב׳ הִיא עֲבוֹדָה מֵאַהֲבָה, וְהִיא מִצְוָה רַבָּה וַעֲצוּמָה, אֲבָל אֵין חִיּוּבָהּ לְצַד הֱיוֹת הָאָדָם עֶבֶד שֶׁיִּהְיֶה אוֹהֵב, דַּי שֶׁלֹּא יִשְׂנָא וְיַעֲבֹד הַצָּרִיךְ, וְזֶה הוּא דָּבָר שֶׁחַיָּב הָעֶבֶד לְרַבּוֹ, וּכְנֶגְדּוֹ רַבּוֹ חַיָּב לְזוּנוֹ וּלְפַרְנְסוֹ כְּיַד רַבּוֹ, כְּנֶגֶד חִיּוּב הַמּוּטָּל לְצַד הֱיוֹתוֹ עֶבֶד אָמַר הַכָּתוּב שֶׁקּוֹדֶם לָזֶה **וַיְצַוֵּנוּ ה׳ לְיִרְאָה אֶת ה׳**, וְגָמַר אוֹמֵר **לְטוֹב לָנוּ** וְגוֹ׳ **לְחַיּוֹתֵנוּ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ מִצְוַת ה׳ בָּאָה בְּחִיּוּב כְּמִשְׁפַּט עֶבֶד לְמַלְכּוֹ, וְגַם עַל ה׳ לְהֵטִיב כְּיַד הַמֶּלֶךְ לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה לְחַיּוֹתֵנוּ כִּי חַיָּב הָאָדוֹן בְּפַרְנָסַת עַבְדּוֹ.

וְאָמְרוֹ **כְּהַיּוֹם הַזֶּה** – פֵּרוּשׁ, כְּסֵדֶר שֶׁהוּא עוֹשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה שֶׁהוּא זָן וּמְפַרְנֵס, מוֹרִיד הַמָּן וְגוֹ׳, וּמְכַסֶּה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה ז) שֶׁהָיְתָה כְּסוּתָם גְּדֵלָה עִמָּהֶם כְּחוֹמֶט וְהָעֲנָנִים מְגַהֲצִים הַבְּגָדִים. וּכְנֶגֶד עֲבוֹדָה מֵאַהֲבָה אָמַר זֶה, אֵינוֹ בְּחִיּוּב הָעֶבֶד אֶלָּא בְּדֶרֶךְ **צְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ כִּי נִשְׁמֹר וְגוֹ׳ לִפְנֵי ה׳.** רָשַׁם בָּזֶה תַּכְלִית הָאַהֲבָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חובות הלבבות שער אהבת ה׳ פ״א) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הָאַהֲבָה הִיא כְּלוֹת הַנֶּפֶשׁ וּנְטוֹתָהּ אֶל הַבּוֹרֵא, וְזוֹ הִיא דְּבֵקוּת הַנֶּפֶשׁ לְפָנָיו אוֹר הַנֶּעֱרָב הוּא ה׳ אֱלֹהֵינוּ.

וְאָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ**, פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד שׁוּם פְּנִיָּה, אֶלָּא לַעֲשׂוֹת מִצְוַת ה׳, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים מ:ט) ״לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי״, שֶׁזֶּה הוּא עֲשׂוֹת הַמִּצְוָה בְּאַהֲבָה שְׁלֵמָה. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת אַחֲרֵי מוֹת בְּפָסוּק (ויקרא יח:ב) ״כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם״ וְגוֹ׳, וְדָבָר זֶה בּוֹ יִצְטַדֵּק אָדָם וְיִקַּו לְשָׂכָר גַּם כְּפִי הַדִּין. וְהַגַּם שֶׁכְּפִי הֶאֱמֶת עָלֵינוּ לְשַׁלֵּם שָׂכָר לֵאלֹהֵינוּ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהִטְעִימָנוּ עֲרֵבוּת נְעִימוּת מְתִיקוּת אַהֲבָתוֹ בְּלִבֵּנוּ, מְתוּקִים וַעֲרֵבִים לְאֵין תַּכְלִית, אֶלָּא שֶׁיִּשּׁוֹל אָדָם שָׂכָר עַל הִתְעַצְּמוּתוֹ עַד שֶׁהִשִּׂיג טַעַם בַּחַיִּים.

עוֹד רָמַז הַכָּתוּב רֶמֶז נֶעְלָם, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת שְׁמִירַת הַמִּצְווֹת תִּהְיֶה לָנוּ חֶלְקֵנוּ שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ הַנִּקְרֵאת צְדָקָה (תיקוני זוהר תכ״א), וְהָבֵן:

פרק ז

ז **כִּי אַתָּם הַמְעַט.** לֹא הִסְפִּיק מַאֲמַר ״לֹא מֵרֻבְּכֶם״, שֶׁאָז יֵשְׁנוֹ בְּנִשְׁמָע שֶׁאֵינָם מְרֻבִּים אֶלָּא שָׁוִים, תַּלְמוּד לוֹמַר ״אַתֶּם הַמְעַט״.

ט **וּלְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו לְאֶלֶף דּוֹר.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סוטה לא.) שֶׁלְּעוֹשִׂים מִיִּרְאָה לְאֶלֶף דּוֹר, וּלְעוֹשִׂים מֵאַהֲבָה אֲלָפִים, כְּאָמְרוֹ (שמות כ:ו) ״וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי״ וְגוֹ׳. וְנִרְאֶה כִּי לֹא כָּפֶל לְבַד יַגִּיד אֲלָפִים, כִּי בְּוַדַּאי שֶׁעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה אֵין קֵץ לִשְׂכָר מַעֲשָׂיו, וְלַאֲלָפִים הָאָמוּר בְּאוֹהֲבָיו לְשׁוֹן

רַבִּים יָכוֹלְנוּ לוֹמַר עַד מֵאָה אֶלֶף. וְטַעַם שֶׁאָמַר סְתָם, כִּי אֵין שִׁעוּר שָׁוֶה לָאַהֲבָה, וְיֵשׁ בֵּין אוֹהֵב לְאוֹהֵב כִּפְלֵי כִּפְלַיִם, אֶלָּא קָטָן שֶׁבָּאוֹהֲבִים כִּפְלַיִם כְּגָדוֹל שֶׁבַּיְּרֵאִים.

י **וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו וְגוֹ'.** קָשֶׁה לָמָּה אָמַר **שׂוֹנְאָיו** לְשׁוֹן רַבִּים וְגָמַר אֹמֶר **פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ** לְשׁוֹן יָחִיד? וְאוּלַי כִּי טַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן רַבִּים כִּי לֹא יְשַׁלֵּם לָרָשָׁע אֶל פָּנָיו אֶלָּא כְּשֶׁיִּרְאֶה כִּי לֹא הוּא בִּלְבַד שׂוֹנֵא אֶלָּא גַּם הַבָּאִים מִמֶּנּוּ כַּיּוֹצֵא בּוֹ, שֶׁבָּזֶה אֵין לוֹ תִּקָּוָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו** לְשׁוֹן רַבִּים. אֲבָל אִם לֹא יִהְיֶה שׂוֹנֵא אֶלָּא הוּא, וְזַרְעוֹ הַבָּא מִמֶּנּוּ לֹא יִהְיֶה שׂוֹנֵא, בָּרָא מְזֻכֶּה אַבָּא וְלֹא יְשַׁלֵּם לוֹ לְהַאֲבִידוֹ.

וָגָמַר אוֹמֶר בִּלְשׁוֹן יָחִיד, כִּי בְּיָחִיד מְדַבֵּר הַכָּתוּב, אֶלָּא שֶׁהֶעִירְךָ בַּדָּבָר הָאָמוּר בְּמַה שֶׁאָמַר שׂוֹנְאָיו לְשׁוֹן רַבִּים, וְחָזַר לוֹמַר **לֹא יְאַחֵר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: וְאִם אֵין הָרָשָׁע בָּא בְּרַבִּים אֶלָּא הוּא לְבַד שׂוֹנֵא וְלֹא הַבָּאִים אַחֲרָיו, יִתְחַכֵּם ה' עִמּוֹ בְּאֹפֶן אַחֵר וְלֹא יְאַחֵר לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה לְשַׁלֵּם לוֹ עָנְשׁוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יַרְשִׁיעַ עוֹד וְתֹאבַד תִּקְוָתוֹ, אֶלָּא יְמַהֵר לְשַׁלֵּם לוֹ מִיתָה שֶׁהוּא חַיָּב בָּהּ אוֹ יִסּוּרִין כְּיָנִין שֶׁיֵּשׁ לוֹ תִּקְוָה שֶׁיִּזְכֶּה בְּאֶמְצָעוּת בְּנוֹ.

וְאָמְרוֹ **אֶל פָּנָיו** – עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי עבודה זרה ג:א:ה) שֶׁהַצַּדִּיקִים מַטְעִימָם ה' סְמוּךְ לְמִיתָתָם מֵעֵין עוֹלָמָם, וְנַפְשָׁם שְׂבֵעָה וישֵׂנִים מִתּוֹךְ שִׂמְחָה, וְהָרְשָׁעִים מַרְאֶה לָהֶם הָרָעָה הַמְזוּפֶּנֶת לָהֶם קוֹדֶם צֵאתָם מֵהָעוֹלָם (אסתר רבה פרשת ותמאן המלכה ושתי), וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יְאַחֵר לְשׂוֹנְאוֹ אֶל פָּנָיו** – פֵּרוּשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה קוֹדֶם שֶׁיִּטָּמְנוּ פָּנָיו בֶּעָפָר יַרְאֵהוּ תַּשְׁלוּמָיו וְלֹא יְאַחֵר עַד בּוֹאוֹ שָׁמָּה.

חסלת פרשת ואתחנן

יב **וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **וְהָיָה** מַה יִּהְיֶה, אִם הַשְּׁמִירָה שֶׁהוּא אוֹמֵר בְּסָמוּךְ, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן וְשָׁמַר, וּמַה צָּרִיךְ בְּתֵיבַת וְהָיָה? עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **עֵקֶב** וְלֹא אָמַר אִם תִּשְׁמְעוּן כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (ויקרא כו:ג) "אִם בְּחֻקֹּתַי". וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (תנחומא) אִם מִצְוֹות שֶׁהָאָדָם דָּשׁ בַּעֲקֵבָיו תִּשְׁמְעוּן, וְזֶה דֶּרֶךְ דָּרָשׁ.

וְיִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מב,ג) אֵין וְהָיָה אֶלָּא שִׂמְחָה. וְהִנֵּה אֲדוֹן הַנְּבִיאִים בָּא בְּנוֹעַם דְּבָרָיו לְהָעִיר בְּמוּסָר נָעִים כִּי אֵין לָאָדָם לִשְׂמוֹחַ אֶלָּא כְּשֶׁיִּשְׁמוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת, אָז יִשְׂמַח לִבּוֹ וְיָגֵל כְּבוֹדוֹ, אֲבָל כָּל עוֹד שֶׁיָּחוּשׁ שֶׁחָסֵר אַחַת מִכָּל מִצְוֹות ה', בֵּין מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה בֵּין מִצְוֹות עֲשֵׂה, עָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ב') "וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עוֹשָׂה". וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה** – שִׂמְחָה תִּהְיֶה לְךָ **עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן**, פֵּרוּשׁ עֵקֶב הוּא סוֹף וְתַכְלִית, כְּדֶרֶךְ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּלָשׁוֹן זֶה בִּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה (סוטה מט:) בְּעִקְּבוֹת מְשִׁיחָא וְכוּ', כִּי בִּגְמַר זְמַן בִּיאָתוֹ יִקָּרֵא עִקְּבוֹת. כְּמוֹ כֵן אָמַר **עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם**, אָז הוּא זְמַן הַשִּׂמְחָה, וְכָל שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לָזֶה אֵין לוֹ מָקוֹם לִשְׂמוֹחַ, וּכְמַאֲמַר חֲסִידֵי יִשְׂרָאֵל (חובות הלבבות שער הפרישות פרק ד') שֶׁהַפְּרוּשׁ אֶבְלוּ בְּלִבּוֹ וְצַהֲלָתוֹ בְּפָנָיו, כִּי אֵין נָכוֹן לִשְׂמוֹחַ מִי שֶׁהוּא עָתִיד לַעֲמוֹד בְּבוּשָׁה וּכְלִמָּה לִפְנֵי מֶלֶךְ הַגְּדוֹל, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר מִי שֶׁמְּחַיֵּב רֹאשׁוֹ לַמֶּלֶךְ. וּכְפִי זֶה שִׁעוּר עֵקֶב הוּא סוֹף שְׁמִיעַת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים.

עוֹד נִתְפַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין שִׂמְחָה לְאִישׁ אֶלָּא בְּסוֹף הַשְּׁמִיעָה, וְכָל עוֹד שֶׁלֹּא גָּמַר אָדָם עֲבוֹדָתוֹ לֹא יַאֲמִין בְּצִדְקוֹת מַעֲשָׂיו, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (איוב טו,טו) "הֵן בְּקְדוֹשָׁיו לֹא יַאֲמִין":

עוֹד נִתְפַּוֵּן שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּלְמוֹד הַתּוֹרָה בְּשִׂמְחָה וְלֹא בְּעֶצְבוֹן, כִּי דִּבְרֵי תוֹרָה אֲסוּרִין לְאָבֵל (יורה דעה סימן שפד).

עוֹד רָמַז עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים יט:ט) "פִּקּוּדֵי ה' יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב", וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה** – הַשִּׂמְחָה תִּהְיֶה **עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן**, וּפֵרוּשׁ עֵקֶב – שְׂכַר עֶסֶק הַתּוֹרָה תִּשַּׂמְּחֵהוּ, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז הַתַּנָּא בְּאָמְרוֹ (אבות ד:ב) מִצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה וְכוּ' שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה, שֶׁהִיא הַשִּׂמְחָה.

עוֹד רָמַז לְמַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זהר ח"ג רי"ג) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: דְּלֵית חֶדְוָותָא קַמֵּי קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא כְּשַׁעֲתָא דְּיִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּדְּלֵי בְּאוֹרַיְתָא, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה** סְתָם – שִׂמְחָה כְּלָלִית לְמַלֵּא עוֹלָם, וּכְשֶׁהוּא שָׂמֵחַ כָּל הָעוֹלָם בְּשִׂמְחָה וְשָׁשׂוֹן "עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן" וְגוֹ'. וְרָמַז בְּתֵבַת **עֵקֶב** מִדַּת הַתּוֹרָה שֶׁיִּהְיֶה אָדָם הוֹלֵךְ עָקֹב לְצַד גֶּדֶל בַּעֲנָוָה וְשִׁפְלוּת, וְאָז יַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ בַּלְמוּדִים. וְהוּא אָמְרוֹ **תִּשְׁמְעוּן**, גַּם בִּכְנוּי לַנִּשְׁמָעִים, לוֹמַר שֶׁבְּאֶמְצָעוּת שֶׁאָדָם מֵשִׂים עַצְמוֹ כַּעֲקֵבִים יִתְגַּלּוּ לוֹ וְיָבִין סִתְרֵי תוֹרָה.

וְאָפְשָׁר שֶׁרָמַז בְּאוֹת הַנּוּ"ן שֶׁיִּשִּׂיג וְיָבִין חֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי בִּינָה, וּלְזֶרֶךְ זֶה גְּזֵרַת הַכָּתוּב הִיא **תִּשְׁמְעוּן** שֶׁאִם יַשִּׂיג מַדְרֵגַת הָעֲנָוָה יַשִּׂיג לִשְׁמוֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה. וְאָמְרוֹ **וּשְׁמַרְתֶּם** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, שֶׁעַל יְדֵי הַשִּׂכְלָה בַּתּוֹרָה יַשִּׂיג לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת, שֶׁהַתּוֹרָה מַגִּנָּא וּמַצָּלָא מִן הַחֵטְא שֶׁהִיא הַשְׁמִירָה, גַּם מְבִיאָה לִידֵי קִיּוּם הַמִּצְוֹות שֶׁהוּא הַמַּעֲשֶׂה.

וְשָׁמַר וְגוֹ'. אָמְרוֹ בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, וּלְפִי מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב הוּא גְּזֵרַת הַדִּבּוּר וְהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "יִשְׁמֹר ה'" וְגוֹ', וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנַי זֶה לְאֶחָד מֵהַדְּרָכִים שֶׁהַגְּזֵרָה הִיא "עֵקֶב", וּלְאֶחָד מֵהַדְּרָכִים הַגְּזֵרָה הִיא "תִּשְׁמְעוּן" יָבוֹא עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **וְשָׁמַר** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו.

לְךָ אֶת הַבְּרִית וְגוֹ'. קָשֶׁה, שֶׁמִּדְּבָרָיו כָּאן מַשְׁמַע שֶׁאַחַר שֶׁיִּשְׁמְעוּ וְיִשְׁמְרוּ וְיַעֲשׂוּ כָּל הַמִּשְׁפָּטִים, בָּזֶה יִזְכּוּ לִשְׁמֹר לָהֶם הַבְּטָחָתוֹ. וּמַה שֶּׁאָמַר בְּפָרָשָׁה זוֹ עַצְמָהּ (דברים ט:ה) "לֹא בְצִדְקָתְךָ וְגוֹ' כִּי בְּרִשְׁעַת וְגוֹ' וּלְמַעַן הָקִים" וְגוֹ' – זֶה יַגִּיד שֶׁהַגַּם שֶׁאֵין לָהֶם צְדָקָה, בְּהֶכְרֵחַ שְׁיָקִים ה' אֶת הַשְּׁבוּעָה. וְזֶה לְךָ

הָאוֹת כִּי לֹא בְּצִדְקָתוֹ בָּא וְיָרַשׁ מַה שֶּׁיָּרַשׁ. וְאוּלַי כִּי כְּנִיסָתָם לָאָרֶץ הָיְתָה בִּשְׁבִיל שְׁבוּעַת הָאָבוֹת, וּתְנַאי הוּא הַדָּבָר – אִם יִשְׁמְרוּ וְיַעֲשׂוּ, יִשְׁמֹר ה׳ הַמַּתָּנָה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן **וְשָׁמַר ה׳**, וְאִם לֹא יִשְׁמְרוּ, תִּהְיֶה קִיּוּם הַשְּׁבוּעָה בַּזְּמַן הַמּוּעָט שֶׁנִּנְטְעוּ לָאָרֶץ וִישַׁלְּחֵם לְנַפְשָׁם.

עוד יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁהַבְטָחַת אַבְרָהָם מָצִינוּ שֶׁאָמַר לוֹ שְׁנֵי הַבְטָחוֹת: א׳ לְהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם וְיִבִיאָם אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן, דִּכְתִיב (בראשית טו:יד) ״וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה״, ב׳ לָתֵת לוֹ מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד נְהַר פְּרָת וְעֶשֶׂר אֻמּוֹת. וְהֵן עַתָּה, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיוּ צַדִּיקִים כַּמְּצָטָרֵךְ, כְּאָמְרוֹ ״לֹא בְצִדְקָתְךָ״ וְגוֹ׳, אַף עַל פִּי כֵן קַיֵּם ה׳ לְבָנֵיהֶם הַבְטָחָה רִאשׁוֹנָה שֶׁהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם וְהֵבִיאָם אֶל הָאָרֶץ וְהִנְחִילָם שִׁעוּר הַמַּסְפִּיק. וַהֲלֹא תִּמְצָא שֶׁאָפְלוּ שִׁעוּר הַצָּרִיךְ לָהֶם לֹא נֶחְלוּ, שֶׁהֲרֵי בְּנֵי יוֹסֵף עוֹמְדִים וְצוֹוְחִים שֶׁלֹּא הִסְפִּיקָם נַחֲלָתָם (יהושע יז:יד), הֲרֵי שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעָה לְיָדָם הַבְטָחַת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד נְהַר פְּרָת וְעֶשֶׂר אֻמּוֹת. לָזֶה אָמַר מֹשֶׁה **וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן** וְגוֹ׳ **וְשָׁמַר ה׳** וְגוֹ׳ **אֶת הַבְּרִית** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ לָתֵת מִנְּהַר מִצְרַיִם וְעֶשֶׂר אֻמּוֹת בִּשְׁלֵמוּת.

או אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי עַל שֶׁבַע אֻמּוֹת אוֹמֵר **אֶת הַבְּרִית**, וְעַל תַּשְׁלוּם הָעֲשָׂרָה הוּא אוֹמֵר **וְאֶת הַחֶסֶד**, כִּי מַתְּנַת הַשָּׁלֹשׁ הוּא חֶסֶד מֻפְלָא שֶׁהֵם מִלְבַד אֶרֶץ כְּנַעַן. וְהַמַּשְׂכִּיל עַל דָּבָר יִרְאֶה כִּי הֵם כְּלָלוּת רוֹב הָעוֹלָם, כִּי אֱדוֹם עַמּוֹן וּמוֹאָב הֵם פְּנֵה גְּדוֹלָה, וּמַה גַּם לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא י.) שֶׁאָמְרוּ עֲתִידָה מַלְכוּת אֱדוֹם שֶׁתִּתְפַּשֵּׁט בְּכָל הָעוֹלָם. מֵעַתָּה יֵשׁ בְּמַתָּנָה זוֹ כָּל הָעוֹלָם בְּכְלָל וְחֶסֶד מֻפְלָג יִקָּרֵא, וְעָלָיו הוּא אוֹמֵר ״וְאֶת הַחֶסֶד״. וְתֵדַע שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁהֲרֵי עֲדַיִן לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל לַהַבְטָחָה הַנִּזְכֶּרֶת, וְאוֹתָהּ אָנוּ מְבַקְּשִׁים וּמְצַפִּים לְהַנְחִיל עֶלְיוֹן לָנוּ גּוֹיִם רַבִּים.

עוד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן** וְגוֹ׳, לֹא תִּצְטָרְכוּ לִזְכוּת בְּטוּב ה׳ וּבְחֶסְדּוֹ מִצַּד שְׁבוּעַת הָאָבוֹת, אֶלָּא תִּזְכּוּ מִצַּד עַצְמְכֶם לִשְׁמֹר ה׳ לָכֶם הַבְּרִית וְגוֹ׳ שֶׁנִּשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵיכֶם, כִּי אֵינוֹ דוֹמֶה הַבָּא לִזְכוּת בִּשְׁבִיל עַצְמוֹ כְּמוֹ לִזְכוּת בִּשְׁבִיל אֲבוֹתָיו. וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **לְךָ אֶת הַבְּרִית** וְלֹא אָמַר ״וְשָׁמַר לְךָ ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ וְגוֹ׳, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַסְמִיךְ תֵּיבַת ״לְךָ״ עִם תֵּיבַת ״הַבְּרִית״ לְהָעִירְךָ לִדְבָרֵינוּ. וּלְזֶרֶךְ זֶה אָמְרוּ **וְשָׁמַר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁכָּל הַבְטָחוֹת ה׳, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּרִיתוֹ, הֵם בְּטוּחִים וּשְׁמוּרִים לְעוֹלָם וָעֶד. וּדְבָרִים אֵלּוּ כֻּנִּים הֵם, שֶׁהֲלֹא אַבְרָהָם זָכָה לְכָל הַכָּבוֹד לְצַד מַעֲשָׂיו, וְאִם יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְרוּ תּוֹרַת ה׳ לָמָּה יִגָּרְעוּ לָבֹא בְּכֹחַ זְכוּת אָבוֹת? וְאַדְרַבָּה, שֶׁלָּהֶם גָּדוֹל מִשֶּׁל אֲבוֹתֵיהֶם, כִּי הֵם עָמְדוּ עַל הַר סִינַי, וְגַם הֵיוֹתָם מְצֻוִּים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹות מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאָבוֹת שֶׁלֹּא נִתְּנָה לָהֶם הַתּוֹרָה. וּמֵעַתָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַבָּנִים כְּשֶׁיֵּיטִיבוּ מֵעֲשֵׂיהֶם מִכֹּחַ הָאָבוֹת.

יד **בָּרוּךְ תִּהְיֶה וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא תִּהְיֶה אוּמָּה גְּדוֹלָה מֵהֶם. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **בָּרוּךְ תִּהְיֶה** וְגוֹ׳, וּמַה הִיא הַבְּרָכָה? שֶׁלֹּא יִהְיֶה וְגוֹ׳. וְאָמְרוֹ ״בָּךְ״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִמָּצֵא אָדָם עָקָר מֵעַצְמוֹ, וּכְנֶגֶד עֲקָרוּת הַבָּא עַל יְדֵי חוֹלִי אָמַר **וְהֵסִיר ה׳ מִמְּךָ כָּל חוֹלִי** הַסּוֹבֵב, וּבְזֶה תִּהְיֶה נִכֶּרֶת הַבְּרָכָה שֶׁל ״לֹא יִהְיֶה בְּךָ עָקָר״ כְּשֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּיִשְׂרָאֵל אָדָם שֶׁאֵינוֹ מוֹלִיד.

עוד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְהֵסִיר** וְגוֹ׳, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות ל.) הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִצִּנִּים וּפַחִים וְכוּ׳, לָזֶה אָמַר ״וְהֵסִיר״, פֵּרוּשׁ, לִהְיוֹת שֶׁאֵינָם בְּיָדוֹ וּבָאִים עַל הָאָדָם, מַבְטִיחַ שֶׁיְּסִירֵם אַחַר שֶׁכְּבָר בָּאוּ. וּכְנֶגֶד חוֹלָאִים הַבָּאִים בִּשְׁלִיחוּת אָמַר **לֹא יְשִׂימָם בָּךְ**, וְלָזֶה לֹא הִסְפִּיק בְּמַאֲמַר ״וְהֵסִיר״ וְהֻצְרַךְ לִכְפּוֹל וְלוֹמַר ״לֹא יְשִׂימָם״, וְלֹא סָמַךְ עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר ״וְהֵסִיר״.

עוד בָּא לְהָעִיר בְּהַכָּרַת חֶסֶד אֵל כִּי הוּא הַמֵּסִיר חֹלִי מִיִּשְׂרָאֵל, לְבַל יֹאמְרוּ כִּי הַדָּבָר בָּא בִּכְפִי הַטֶּבַע, יֵשׁ עִתִּים וּזְמַנִּים שֶׁאֵין חוֹלָאִים בָּעוֹלָם. לָזֶה אָמַר **וְכָל מַדְוֵי** וְגוֹ׳ **לֹא יְשִׂימָם בְּךָ וּנְתָנָם בְּכָל** וְגוֹ׳, וּבָזֶה תַּשְׁכִּיל כִּי הַדָּבָר בָּא בְּהַשְׁגָּחָה מֵה׳ וְיַכִּיר הַנֵּס.

עוד יִרְצֶה, שֶׁהֲגַם שֶׁיָּשִׂים ה׳ הַמַּדְוֶה בְּשׂוֹנְאֵיהֶם – לֹא יִהְיֶה הַחוֹלִי נִדְבָּק מֵהֶם אֲלֵיהֶם, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה חוֹלִי הַנִּדְבָּק כְּחוֹלִי רָאתָן (עבודה זרה יג.), יִפְלִיא ה׳ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים.

טז **וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעַמִּים.** זוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה, וְגַמַר אוֹמֵר **אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ**, הָא לְמַדְתָּ שֶׁאִם תִּתְעַצְּלוּ אַתֶּם מוֹאֲסִים בְּמַתְּנַת אֱלֹהִים.

וְאָמְרוֹ **לֹא תָחוֹס עֵינְךָ** וְגוֹ׳, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי יב:י) וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי, פֵּרוּשׁ, אֵין זוֹ מִמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת אֶלָּא מִדָּה רָעָה, וְלָזֶה מַזְהִיר נֶגְדִּיּוּת מִדָּה טוֹבָה כִּי בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ אֵינָהּ אֶלָּא רָעָה. וְאוּלַי שֶׁהֻצְרַךְ לְהַזְהִיר ״לֹא תָחוֹס״, לְפִי שֶׁבֵּרַךְ ה׳ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּבָנִים, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לו:) שֶׁבַּעַל בָּנִים יִתְרַבּוּ רַחֲמָיו, וְהָרָאָיָה שֶׁאֵין מְמַנִּים בְּסַנְהֶדְרִין אֶלָּא מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּנִים. לָזֶה בָּא מַאֲמַר ה׳ לְנֶגְדִּיּוּת הַטֶּבַע שֶׁיִּוָּלֵד בָּהֶם מִכֹּחַ בִּרְכַּת הַבָּנִים.

וְגַמַר אוֹמֵר **וְלֹא תַעֲבֹד** וְגוֹ׳, לְהָעִירְךָ שֶׁרַחֲמָנוּת בְּדָבָר זֶה תּוֹלִיד מֵחוּשׁ עֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ**, פֵּרוּשׁ הָעָם, שֶׁכְּשֶׁאַתָּה חָס עָלָיו אַתָּה מִתְאַכְזֵר עַל עַצְמְךָ. אוֹ פֵּרוּשׁוֹ הוּא חוֹזֵר עַל הָרַחֲמָנוּת אֲשֶׁר צִוָּה עָלָיו לְבַל יָחוּס.

כד **וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ.** פֵּרוּשׁ בַּחַיִּים חַיּוֹתָם, כְּאָמְרוֹ (יהושע י:כג) ״וַיּוֹצִיאוּ אֵלָיו אֶת חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה אֶל יְהוֹשֻׁעַ״.

פרק ח

א **כָּל הַמִּצְוָה וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה מִּצְוָה הִיא זֹאת, וְעוֹד הֲלֹא כְּבָר אָמַר "עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם", וּמַה מָּקוֹם לַחְזֹר לוֹמַר "כָּל הַמִּצְוָה"? אֲכָן הֵן הָאִישׁ מֹשֶׁה הִשְׁכִּיל בְּלִבְבוֹת בְּנֵי אָדָם כִּי רוּחַ אֶחָד יַתְעֵם כְּקֶטֶן כְּגָדוֹל, וְהוּא סֵלָם לְהַמְעִיט בַּעֲבוֹדַת ה' וְלָצֵאת מִדֶּרֶךְ הַחַיִּים, וְהוּא כִּי בַּעֲשׂוֹת הָאָדָם מִמִּצְוֹות ה' שְׁתַּיִם אוֹ שָׁלֹשׁ מֵאֲשֶׁר תָּבֹאנָה, וּמַה גַּם אִם יַחֲזִיקוּ בְּאַחַת מִכָּל מִצְוֹות ה' בְּתָמִידוּת וּבְזְרִיזוּת, יִוָּלֵד בָּהֶם הוֹלָדָה רָעָה לְהִתְעַצֵּל בִּשְׁאָר הַמִּצְוֹות הַבָּאִים לְיָדָם, וּמַה גַּם אִם יִהְיוּ בְּיָדָם כַּמָּה וְכַמָּה מֵהַמִּצְוֹות שֶׁתִּתָּקֵל נַפְשָׁם בִּקְצָת מֵהַמִּצְוֹות. וּמַה מְּאֹד פָּשָׁה נֶגַע זֶה, וּבִפְרָט בְּלֵב הַהוֹלְכִים בְּתוֹרַת ה' לְהַבְזוֹת הַמִּצְוֹות הַקַּלּוֹת בְּרֹאוֹתָם שֶׁהֵם לוֹמְדֵי תּוֹרָה וּמְקֻיָּמִים רֹב הַמִּצְוֹות וְכוּ', וְזֶה הוּא הַסּוֹבֵב יְסוּרֵי הָאֲנָשִׁים וְיִמְעַט כְּבוֹדָם וְיִרְבֶּה יְגוֹנוֹתָם וְיִשְׁפַּל אָדָם וְיִשַּׁח אִישׁ. וַאֲשֶׁר לָזֶה בָּא נְבִיא ה' בְּתוֹכְחוֹתָיו וְאָמַר **כָּל הַמִּצְוָה**, יֹחֶס לְכָלְלוּת הַתּוֹרָה לְמִצְוָה אַחַת וְצִוָּה עַל כֻּלָּהּ לְבַל יִטְעֶה בַּשְּׁגִיוֹן הַנִּזְכָּר.

וְנָתַן טַעַם שֶׁאֵין עָלָיו תְּשׁוּבָה, וְאָמַר **לְמַעַן תִּחְיוּן וּבָאתֶם** וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **תִּחְיוּן** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"א קע:) כִּי בָּאָדָם יֵשׁ רמ"ח אֵבָרִים וְשס"ה גִּידִים, וּכְנֶגְדָּם בָּא דְּבַר ה' לִשְׁמֹר שס"ה מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה וְרמ"ח מִצְוֹת עֲשֵׂה. וְהִנֵּה יְשַׁעְיָה אָדָם בְּבֹא עַל אֵבֶר אוֹ גִּיד אֶחָד אֵיזֶה מֵחוּשׁ אוֹ מַכְאוֹב, וְיִצְעַק לִבּוֹ בְּאוֹי וַאֲבוֹי מִמַּכְאוֹבוֹ. הַאִם יְקַבֵּל מַעֲנֶה לְצַעֲקוֹ בֶּאֱמוֹר לוֹ: "הֲלֹא לְךָ רמ"ח אֵבָרִים וּמֵהֶם רמ"ז שְׁלֵמִים, וְאִם חֵלֶק מֵרמ"ח יֶחֱלֶה אֵין רָאוּי לְקַבּוֹל עַל זֶה"? וְזֶה דִּמְיוֹן שְׁמִירַת הַמִּצְוֹת שֶׁהֵם מְיֻחָדִים כְּנֶגֶד הָאֵבָרִים וְהַגִּידִים, וּכְשֶׁאָדָם עוֹבֵר וּמְבַטֵּל אַחַת מֵהֶנָּה יַפְעִיל הַכְּאֵב בְּשֶׁכְּנֶגְדּוֹ בָּאֵבָרִים וּבַגִּידִים. וּכְשֶׁם שֶׁאֵין תְּשׁוּבַת בְּרִיאוּת רמ"ז מוֹעֶלֶת לְהַעֲבִיר הֶרְגֵּשׁ כְּאֵב הָאֵבֶר תַּשְׁלוּם רמ"ח, כְּמוֹ כֵן לֹא יַשְׁלִימוּ רמ"ז מִצְוֹת עֲשֵׂה לְחֶסְרוֹן הָאֶחָד תַּשְׁלוּם רמ"ח. וּכְמוֹ כֵן לֹא יַשְׁלִים שְׁמִירַת שס"ד מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה לְבַטּוּל אֶחָד תַּשְׁלוּם שס"ה. וְהוּא מַאֲמַר **כָּל הַמִּצְוָה**, פֵּרוּשׁ בִּכְלָלוֹתֶיהָ שֶׁלֹּא יֶחְסַר כָּל שֶׁבְּיָדְךָ לַעֲשׂוֹת, **תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת**, פֵּרוּשׁ, בֵּין מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה בֵּין מִצְוֹת עֲשֵׂה. וְהַטַּעַם **לְמַעַן תִּחְיוּן**, זֶה תָּלוּי בָּזֶה, וּכְשֶׁאַתָּה מְחַסֵּר אַחַת מִכָּל הַמִּצְוֹת אַתָּה מְחַסֵּר כְּנֶגְדּוֹ חַיּוּת אֵבֶר אֶחָד.

וְאִם תֹּאמַר יִשְׁתַּנֶּה הַמָּשָׁל לַנִּמְשָׁל, שֶׁהַמָּשָׁל שֶׁהוּא הֶרְגֵּשׁ אֵבֶר אֶחָד לְפִי שֶׁהוּא מַכְאִיב לְכָל אַחְדוּת הַגּוּף, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַמִּצְוֹות, לָזֶה בָּא מַאֲמַר הַנָּבִיא בְּלָשׁוֹן זֶה **כָּל הַמִּצְוָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁגַּם מִצְוֹת הַתּוֹרָה לְאַחַת יֵחָשְׁבוּ, הֲגַם שֶׁרַבִּים בְּמִנְיָן, יְסוֹד אֶחָד וּבִנְיָן אֶחָד לָהֶם, וּמֵעַתָּה הֵם שָׁוִים מַמָּשׁ לַדִּמְיוֹן הָרָמוּז.

וְאָמְרוֹ **וּרְבִיתֶם**, פֵּרוּשׁ שֶׁבְּאֶמְצָעוּת זֶה לֹא יִהְיֶה לָהֶם מוֹנֵעַ מֵהַטּוֹבוֹת וְיִחְיוּ וְיִרְבּוּ.

וְאָמְרוֹ **וּבָאתֶם**, כָּאן הֶעֱרָה גְּדוֹלָה, כִּי מִי לָנוּ גָּדוֹל בְּמִצְוֹות וּבַעֲבוֹדַת ה' כְּמֹשֶׁה נֶאֱמַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְצֵא וּלְמַד שֶׁבְּאַחַת עָלְתָה לוֹ בִּיאַת הָאָרֶץ וְנִמְנַע מִבֹּא שָׁמָּה אֲפִלּוּ אַחַר מִיתָה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁצָּרִיךְ לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת כָּל הַמִּצְוָה בִּשְׁלֵמוּת, וְחוּץ מִדַּרְכֵּנוּ נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת** לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה מָתַי תָּבֹא לְיָדוֹ הַמִּצְוָה לַעֲשׂוֹתָהּ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְּרִיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (מועד קטן כח.) בְּנֵי חַיֵּי וּמְזוֹנֵי לָאו בִּזְכוּתָא תַּלְיָא מִלְּתָא אֶלָּא בְּמַזָּלָא, עַד כָּאן. וּבָא מַאֲמַר מֹשֶׁה כָּאן לָהֶם בִּדְבַר חִדּוּשׁ, שֶׁאִם יִשְׂרָאֵל יִתְעַצְּמוּ לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת כָּל הַמִּצְוֹות בִּכְלָלוּת יַבְטִיחוּ מִשְׁלָשְׁתָּם יַחַד, וְהוּא אָמְרוֹ **כָּל הַמִּצְוָה** וְגוֹ', **לְמַעַן תִּחְיוּן** חֲרֵי חַיִּים, **וּרְבִיתֶם** חֲרֵי בָּנִים, **וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם** וְגוֹ' חֲרֵי מְזוֹנֵי אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל טוּב וְגוֹ'. וּמֵעַתָּה כָּל הַמִּתְעַצֵּם בִּשְׁלֵמוּת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות מֻבְטָח בִּבְנֵי וּבְחַיֵּי וּמְזוֹנַי, וְזֶה לְךָ הָאוֹת: אַבְרָהָם שֶׁהַמַּזָּל הָיָה מַגִּיד עָלָיו שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ בָּנִים, וּלְצַד שֶׁהִתְעַצֵּם בִּשְׁלֵמוּת בַּעֲבוֹדַת ה', נִשְׁתַּנָּה הַמַּזָּל וְהָיוּ לוֹ בָּנִים.

ג **וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה קִּשְׁרָן שֶׁל דְּבָרִים שֶׁל **וַיְעַנְּךָ** וְגוֹ' עִם **וַיַּאֲכִלְךָ** וְגוֹ', וּלְפִי מִשְׁמָעוּת הַדְּבָרִים גְּנַאי הַמָּן יַגִּיד שֶׁאַכִילַת הַמָּן הָיְתָה לְצַד הָרָעָבוֹן, וְזֶה אֵינוֹ, שֶׁמְּצִינוּ שֶׁהַתּוֹרָה הִרְבְּתָה בְּשִׁבְחֵי הַמָּן, כָּאָמוּר (במדבר יא:ז) "וְהַמָּן" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי שם) שֶׁכָּל הַמְּפָרֵשׁ בְּשִׁבְחוֹ מְדַבֵּר. גַּם הוּא מְזוֹן הַמַּלְאָכִים (יומא עה:), כְּאָמְרוֹ "לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ". וְנִרְאֶה שֶׁגַּם כָּאן שֶׁבַח הַמָּן יַגִּיד, כִּי הַמַּאֲכָלִים יֶשְׁנָם בִּשְׁנֵי סוּגִים, יֵשׁ מַאֲכָל שֶׁשָּׁוֶה לַכֹּל, בֵּין בָּרְיָא בֵּין חוֹלֶה, לְצַד שֶׁהֵיוֹתוֹ נָקִי מֵהֶעְפּוּשׁ וְכֻלּוֹ נִבְלָע בָּאֵבָרִים וְקַל לְהִתְעַכֵּל וּמַבְרִיא הָאָדָם, וְיֵשׁ מַאֲכָל שֶׁאֵינוֹ רָאוּי אֶלָּא לְבָרִיא אֲבָל לְחוֹלֶה יַזִּיקֶנּוּ וְיַאֲבִדֶנּוּ. לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב בְּעִנְיַן הַמָּן **וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ וַיְעַנְּךָ עִנּוּי חֶסְרוֹן הַמָּזוֹן, וְהִנֵּה יָדוּעַ הוּא שֶׁהַמִּתְעַנֶּה בַּדֶּרֶךְ יֵאָפְסוּ כֹּחוֹתָיו כִּי יוֹם שֶׁמִּתְעַנֶּה הָאָדָם לְעֵת הָאֹכֶל לֹא יוּכַל אֲכֹל כְּכָל אַוַּת נַפְשׁוֹ, וְאָמַר **וַיַּאֲכִלְךָ אֶת הַמָּן** חֲרֵי שֶׁבַח הַמַּאֲכָל שֶׁהוּא דָּבָר הָרָאוּי אֲפִלּוּ לַמְעֻנֶּה וְלָרָעֵב מִלֹּבַד טַעַם הַנִּרְגָּשׁ שֶׁהָיָה כְּצַפִּיחִית בְּדָבָשׁ.

ה **וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ וְגוֹ'.** כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא שֶׁיִּשְׂעַר הָאָדָם עִם לִבּוֹ שֶׁאֵין טֶבַע אָדָם לְהוֹכִיחַ וּלְיַסֵּר אֶלָּא לְבָנוֹ, כִּי עָלָיו יַקְפִּיד בִּרְאוֹתוֹ עֲשׂוֹת רַע, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יַרְגִּישׁ לִבּוֹ בִּרְאוֹת בֶּן חֲבֵרוֹ עֲשׂוֹת רֶשַׁע. וְזֶה מִטֶּבַע הַמֻּטְבָּע בֶּאֱנוֹשׁ לְהַרְגִּישׁ עַל בְּנוֹ בַּעֲשׂוֹתוֹ דָּבָר אֲשֶׁר לֹא יֵעָשֶׂה וְיַקְלְלֵנוּ וְיַכֶּנּוּ, מַה שֶּׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵּן לְמִי שֶׁאֵינוֹ מַקְפִּיד עָלָיו. כְּמוֹ כֵן ה' **אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ**, פֵּרוּשׁ שֶׁהֲגַם שֶׁהָאֻמּוֹת עוֹשִׂים רֶשַׁע וְתוֹעֵבוֹת לֹא יַקְפִּיד עֲלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁמַּקְפִּיד עָלֶיךָ, לִהְיוֹתוֹ אֱלֹהֶיךָ שֶׁנִּתְיַחֵד שֵׁם אֱלֹהוּתוֹ עָלֶיךָ, וְלָזֶה מְיַסְּרֶךָ עַל כָּל דָּבָר אֲשֶׁר לֹא טוֹב עֲשׂוֹת.

ט **אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנוּת וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁהֲגַם שֶׁהֵם עֲשִׁירִים מִתְנַהֲגִים כְּמִנְהָג עֲנִיִּים לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: א', שֶׁחוֹשֵׁשׁ שֶׁמָּא יִתְמוֹטֵט וְיַעֲנִי, לָכֵן מְצַמְצֵם לְבַל יוֹצִיא הוֹצָאוֹת מְרֻבּוֹת. ב', שֶׁלֹּא יַשְׁבִּיעַ עַצְמוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵרָאֶה שֶׁהוּא עָשִׁיר. לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנוּת** וְגוֹ', שֶׁאֵין מָקוֹם בָּהּ לִשְׁנֵי הַמַּחוּשִׁים הַנִּזְכָּר, כִּי שְׁנֵי הַמַּחוּשִׁים יִהְיוּ מֵאֲמְצָעוּת זֶה עָשִׁיר וְזֶה עָנִי וּמֵאֲמְצָעוּת הַהִתְמוֹטְטוּת, וּשְׁנֵיהֶם אֵינָם בָּעִיר הַלָּזוּ. וְנָתַן טַעַם לָזֶה בְּאָמְרוֹ **לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ**, פֵּרוּשׁ, בִּשְׁלָמָא אִם הָעֹשֶׁר בָּא מִזּוּלַת הָאָרֶץ, זֶה מִשְׁתַּדֵּל וּמַעֲשִׁיר וְזֶה אֵינוֹ מִשְׁתַּדֵּל וּמַעֲנִי, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁהָעֹשֶׁר בָּאָרֶץ הִיא תָּלוּי וְהַמַּעֲשִׁיר מֵהָאָרֶץ מַעֲשִׁיר וְנִתְחַלְּקָה לְכֻלָּם בְּשָׁוֶה, אִם כֵּן כֻּלָּם עֲשִׁירִים. גַּם אֵין לָחוּשׁ לְהִתְמוֹטְטוּת כָּל עֵת הֱיוֹתָם בָּאָרֶץ, כִּי מְמֻנֶּה עֹשֶׁר וּנְכָסִים, וְהוּא אָמְרוֹ **כֹּל בָּהּ**:

וְהִזְכִּיר שְׁנֵי פְּרָטִים שֶׁהֵם בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת, שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים הַצְּרִיכִים עִקָּרִים לְתַשְׁמִישֵׁי אָדָם. וְהִזְכִּיר אַחַר זֶה **וְאָכַלְתָּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁאֵין שְׁלֵמוּת לָאָרֶץ בִּהְיוֹתָהּ מְשֻׁבַּחַת בְּפֵרוֹת אִם הִיא חֲסֵרַת דְּבָרִים הַצְּרִיכִין לְיִשּׁוּב הָעִיר וְתַשְׁמִישֵׁי בְּנֵי אָדָם, כִּי יֵצֵא הַשֶּׁבַח לְהַשֹּׁלִים הֶחָסֵר. וַהֲלֹא תִּמְצָא כַּמָּה עוֹבְדֵי אֲדָמָה גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם כַּמָּה וְכַמָּה, וּמִשְׁתַּכְּרִין הַרְבֵּה בְּמַה שֶּׁנּוֹתֶנֶת הָאֲדָמָה כֹּחָהּ בְּפֵרוֹת הָאָרֶץ וּבְפֵרוֹת הָאִילָן, וְאַף עַל פִּי כֵן עוֹמְדִים בְּחוֹסֶר כִּי יוֹצִיאוּ הַכֹּל בְּצָרְכֵי תַּשְׁמִישֵׁיהֶם וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם. לָזֶה אַחַר שֶׁאָמַר **אֶרֶץ חִטָּה** וְגוֹ', גָּמַר אוֹמֵר **לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ**, וְאֵין אַתָּם צְרִיכִין לְהוֹצִיא מִשֶּׁבַח פֵּרוֹת הָאָרֶץ לְמָקוֹם אַחֵר לְהָבִיא בִּמְקוֹמוֹ דְּבָרִים הַצְּרִיכִים לְתַשְׁמִישׁ אָדָם וְתַשְׁמִישֵׁיו, וּבָזֶה יֻשְׁנַם בְּגֶדֶר "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ".

יח **וְזָכַרְתָּ אֶת ה' וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, שֶׁצָּרִיךְ לָתֵת לִבּוֹ עַל טוֹבָתוֹ כִּי מֵה' הָיְתָה לוֹ, וְדָבָר זֶה יְעִירֵהוּ תָּמִיד לְהַכִּיר בּוֹרְאוֹ וְהַשְׁגָּחָתוֹ עָלָיו, וּתְחִלַּת תַּחְבּוּלוֹת יֵצֶר הָאָדָם הִיא לְהַשְׁכִּיחוֹ דָּבָר זֶה וְדֶרֶךְ זֶה יִכָּנֵס לְאַבְּדוֹ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה סָמַךְ מַאֲמַר שֶׁאַחֲרֵי זֶה **וְהָיָה אִם שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח**, פֵּרוּשׁ, אִם שָׁכוֹחַ דָּבָר זֶה שֶׁה' הוּא הַמֵּטִיב לְךָ וְגוֹ' סוֹפְךָ שֶׁתִּשְׁכַּח אֶת ה', וְסוֹפְךָ לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְלֹא בְּמַחְשָׁבָה לְבַד אֶלָּא בְּמַעֲשֶׂה, כְּאָמְרוֹ "וַעֲבַדְתֶּם", וְלֹא עֲבוֹדָה שֶׁאֵינָהּ מְסֻיֶּמֶת בְּאִסּוּר אֶלָּא "וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶ לָהֶם", שֶׁהִיא עֲבוֹדָה מְסֻיֶּמֶת בְּאִסּוּר לְכָל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁבָּעוֹלָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ס.): הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְמַרְקוּלִיס חַיָּב הֲגַם שֶׁאֵין עֲבוֹדָתוֹ בְּכָךְ, הָא לָמַדְתָּ שֶׁהַזְּכִירָה זוֹ גָּדֵר גָּדוֹל לַעֲבוֹדַת ה', וּמֵחָסְרוֹנָהּ יַדִּיחֶנּוּ הַשָּׂטָן מִמַּדְרֵגָה לְמַדְרֵגָה לְמַטָּה מִמֶּנָּה.

יט (יט-כ) **אָבֹד תֹּאבֵדוּן וְגוֹ' כַּגּוֹיִם וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר "אָבֹד תֹּאבֵדוּן", עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לְרַמּוֹת וְלוֹמַר **כַּגּוֹיִם** וְגוֹ', עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר לְבַסּוֹף פַּעַם שְׁנִיָּה **כֵּן תֹּאבֵדוּן** וְלֹא סָמַךְ לְמַה שֶׁאָמַר בִּתְחִלָּה "אָבֹד תֹּאבֵדוּן" שֶׁעָלָיו חוֹזֵר מַאֲמַר "כַּגּוֹיִם" וְגוֹ'.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי חגיגה א,ז) שֶׁלֹּא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא עַל שֶׁבִּטְּלוּ בָּהּ דִּבְרֵי תוֹרָה, וַהֲגַם שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה אִם הָיוּ לוֹמְדִים תּוֹרָה לֹא הָיְתָה נֶחֱרֶבֶת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וּמֵעַתָּה יֵשׁ מָקוֹם לְהַרְשִׁיעַ וְלַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה וּלְהַעֲרִים לִלְמֹד תּוֹרָה כְּדֵי שֶׁתָּגֵן עֲלֵיהֶם לְבַל יֹאבְדוּ. לָזֶה בָּא הַמַּאֲמָר כָּאן כְּשֶׁבָּא לְהַתְרוֹת עַל עֲבוֹדַת עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁתִּסּוֹבֵב שֶׁיֹּאבְדוּ מִן הָאָרֶץ, אָמַר **הַעִדֹתִי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲרֵינִי מַתְרֶה בָּכֶם "כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן", וּפֵרוּשׁ בַּתְּחִלָּה אֲבֵדָה אַחַת תֹּאבֵדוּן, וְהוּא שֶׁתִּהְיוּ כַּגּוֹיִם חֲסֵרֵי הַתּוֹרָה שֶׁיִּשְׁכָּחֵם ה' מֵהֶם וְיִהְיוּ כַּגּוֹיִם, וְאָז "כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' מַאֲבִיד וְגוֹ' כֵּן תֹּאבֵדוּן", זוֹ אֲבֵדַת עַצְמָם. וּכְפִי זֶה תֵּבֶת **כַּגּוֹיִם** נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה, לוֹמַר דִּמְיוֹן הָאֲבֵדָה שֶׁיִּהְיוּ כַּגּוֹיִם, וְנִמְשֶׁכֶת לְמַטָּה, לְדִמְיוֹן אֲבֵדַת הַגּוֹיִם עַצְמָן מִן הָאָרֶץ. וְאָמְרוֹ **עֵקֶב** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ כֵּיוָן שֶׁאֵין תּוֹרָה, הָא לָמַדְתָּ שֶׁאִם יֵשׁ לָהֶם תּוֹרָה הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה תּוֹרָה תַּעֲמֹד לָהֶם. וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּקוֹל ה'**, וּכְבָר הֵעִירוֹתִיךָ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁיַּזְכִּיר "קוֹל" יְדַבֵּר עַל הַתּוֹרָה.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **כַּגּוֹיִם** וְגוֹ', **כֵּן תֹּאבֵדוּן**, כִּי מִלְּבַד אֲבֵדָתָם שֶׁאָמַר לְמַעְלָה בְּמַאֲמַר "אָבֹד תֹּאבֵדוּן", עוֹד צָרָה אַחֶרֶת לָהֶם, אַחַר שֶׁיֹּאבְדוּ הַנִּשְׁאָרִים בָּהֶם יִהְיוּ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר וְגוֹ' כֵּן יֹאבֵדוּן, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּכָּרֵת מֵהֶם נְבוּאָה וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁיֹּאבְדוּ, וְעַל זֹאת יֶחֱרַד לֵב עַם ה' שֶׁאֵין קְלָלָה בָּעוֹלָם כָּזוֹ. אוֹי לַדּוֹרוֹת שֶׁטָּעֲמוּ כּוֹס הַמַּר הַזֶּה מַר מָוֶת, וְהוּא רַחוּם יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ כִּי יִתֵּן אֶת רוּחוֹ בָּנוּ כִּימֵי קֶדֶם.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי שְׁלֹשָׁה מִינֵי פֻּרְעָנוּת רָמַז לָהֶם כָּאן. הָאֶחָד – דִּמְיוֹן שֶׁאֵרַע לָהֶם בְּחֻרְבַּן הַבַּיִת, שֶׁהָרַג מֵהֶם מַה שֶּׁהָרַג נְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע וְהִגְלָה הַנִּשְׁאָרִים, וְהוּא מַאֲמַר **אָבֹד תֹּאבֵדוּן.** ב' – דִּמְיוֹן מַה שֶּׁאֵרַע לָהֶם בִּימֵי מָרְדְּכַי שֶׁבִּקֵּשׁ הָמָן הָרָשָׁע לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים, וְהוּא מַאֲמַר **כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' מַאֲבִיד**, פֵּרוּשׁ, שֶׁגָּזַר עֲלֵיהֶם (דברים כ:טז) "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה", כְּמוֹ כֵן יִהְיֶה עָנְשָׁם, וּכְמוֹ כֵן הָיְתָה גְּזֵרַת הָמָן עַל יִשְׂרָאֵל לוּלֵי זְכוּת מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר שֶׁעָמְדוּ וּבִטְּלוּ הַגְּזֵרָה. וְלָזֶה כָּפַל לוֹמַר **כֵּן תֹּאבֵדוּן**, לוֹמַר שֶׁהוּא דָּבָר בִּפְנֵי עַצְמוֹ. ג' – גְּזֵרוֹת הֶעְדֵּר הַנְּבוּאָה מִיִּשְׂרָאֵל, וְהוּא מַאֲמַר **עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל ה'.** הַכַּוָּנָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "עֵקֶב" – פֵּרוּשׁ, בְּסוֹף הַמּוּסָרִים וְהַתּוֹכָחוֹת יִהְיֶה לָכֶם זֹאת שֶׁלֹּא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל ה', וּכְבָר כָּתַבְתִּי שֶׁאֵין יִסּוּרִים מָרִים מִמְּרִירוּת הַמָּוֶת כְּדָבָר זֶה.

פרק ט

א **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר וְגוֹ'.** אָמְרוֹ **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל** פֵּרוּשׁ, תְּנוּ דַּעְתְּכֶם לְמַאֲמָר זֶה שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם "אַתָּה עוֹבֵר", מָה רְצוֹנִי לוֹמַר לָכֶם בָּזֶה "אַתָּה עוֹבֵר", וְהַשְׂכִּילוּ בְּמַאֲמָר זֶה מַה הוּא. וְהוּא עָלָיו הַשָּׁלוֹם נִתְכַּוֵּן לְהָעִירָם עַל מַה שֶּׁאֵרַע אֵלָיו שֶׁהוּא אֵינוֹ עוֹבֵר, וְלָזֶה אָמַר **אַתָּה** לוֹמַר וְלֹא אֲנִי, וְהִטְעִים כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה ג,יא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: לִפְתֹּחַ לָהֶם פֶּתַח שֶׁיִּבַּקְשׁוּ עָלָיו רַחֲמִים, עַד כָּאן. וְחָשׁ שֶׁמָּא לֹא יָבִינוּ אֶת דְּבָרָיו וְהִקְדִּים לוֹמַר

״שְׁמַע״, פְּרוּשׁ, הָבֵן. וְאָמְרוֹ **הַיּוֹם** נִתְפַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהַהֶפְרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בֵּינָם לְבֵינוֹ שֶׁהֵם עוֹבְרִים וְהוּא אֵינוֹ עוֹבֵר הוּא דַּוְקָא הַיּוֹם, אֲבָל בִּזְמַן אַחֵר יַעֲבֹר גַּם הוּא, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח״ב קכ.) בְּפָסוּק ״כִּימֵי צֵאתְךָ״ וְגוֹ׳ כִּי לָעָתִיד מֹשֶׁה יַכְנִיס אֶת יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

ב **עַם גָּדוֹל וְגוֹ׳ אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ.** קָשֶׁה, אִם יָדַע – מַה חֲשִׁיבוּת לְזִכָּרוֹן הַשְׁמִיעָה אַחַר שֶׁיָּדַע? עוֹד, לָמָּה אָמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים **אַתָּה וְאַתָּה** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״אַתָּה יָדַעְתָּ וְשָׁמַעְתָּ״? אֶכֶן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁמְּדַבֵּר עִם שְׁתֵּי כִּתּוֹת: כַּת גְּדוֹלָה בְּכַמּוּת הֵם עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכַת גְּדוֹלָה בְּאֵיכוּת הֵם יְהוֹשֵׁעַ וְכָלֵב שֶׁהֵם גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, וּבְפָרָט יְהוֹשֵׁעַ שֶׁמּוּכָן לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל. וְהִתְחִיל לְדַבֵּר עִם הַגְּדוֹלִים שֶׁהֵם יְהוֹשֵׁעַ וְכָלֵב וְאָמַר **אַתָּה יָדַעְתָּ**, שֶׁהֵם יָדְעוּ יְדִיעָה בְּרוּרָה בְּרַגְלָם אֶת הָאָרֶץ, וּכְנֶגֶד הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אָמַר **וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ** מִפִּי הַמְּגִידִים, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ הַדְּקְדּוּקִים.

ג **וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם.** הֲצָרַךְ לוֹמַר **הַיּוֹם**, לְהָעִירָם שֶׁלֹּא עַד אַחַר בּוֹאָם אֶל הָאָרֶץ וְיִרְשׁוּ עַם גָּדוֹל וְגוֹ׳, אָז יַצְדִּיקוּ זֶה, אֶלָּא מֵהַיּוֹם יָדְעוּ וְיַצְדִּיקוּ דָּבָר זֶה שֶׁהוּא הָעוֹבֵר וְגוֹ׳.

ד **אַל תֹּאמַר וְגוֹ׳.** קָשֶׁה, בִּשְׁלָמָא מַה שֶּׁצִּוָּה בְּבַל יֹאמְרוּ בְּצִדְקָתָם מָצִינוּ שֶׁפֹּתָרוֹ בִּדְבָרָיו, אֶלָּא מַאֲמַר ״וּבִרְשָׁעַת״ חֲרִי גַּם הוּא מַסְפִּים וְהוֹלֵךְ כְּאָמְרוֹ בְּסָמוּךְ ״כִּי בִּרְשָׁעַת״ וְגוֹ׳, וְאִם כֵּן לָמָּה יְצַוֶּה לָהֶם בְּבַל תֹּאמַר. וְאוּלַי שֶׁחָשׁ שֶׁיַּחְשְׁבוּ שֶׁלֹּא אָסַר לָהֶם מֵאֲמַר ״בְּצִדְקָתִי״ אֶלָּא כְּשֶׁלֹּא יְגִמְרוּ אוֹמֶר ״וּבִרְשָׁעַת״, אֲבָל כְּשֶׁיֹּאמְרוּ גַּם כֵּן ״וּבִרְשָׁעַת״ וְגוֹ׳ אֵין אִסּוּר הֲגַם שֶׁיֹּאמְרוּ ״בְּצִדְקָתִי״, תַּלְמוּד לוֹמַר ״אַל תֹּאמַר בְּצִדְקָתִי״ הֲגַם שֶׁתְּגִמְרוּ אוֹמֶר ״וּבִרְשָׁעַת״ וְגוֹ׳.

ה **לֹא בְצִדְקָתְךָ.** פֵּרוּשׁ, לֹא בְצִדְקָתְךָ אַתָּה רָאוּי לֶרֶשֶׁת הָאָרֶץ, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים דּוֹר כָּשֵׁר הָיוּ בָּאֵי הָאָרֶץ, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר לָהֶם ״וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה׳ אֱלֹהֵיכֶם״ וְגוֹ׳ (דברים ד:ד), אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיוּ שְׁלֵמִים לָתֵת לָהֶם הָאָרֶץ לִזְכוּתָם אִם לֹא הָיְתָה בְּרִית אָבוֹת. וַהֲגַם שֶׁבְּרִית אָבוֹת לֹא הָיְתָה מוֹעֶלֶת לָרֶשֶׁת הָאָרֶץ אִם הָיוּ רְשָׁעִים, וְדוֹר הַמִּדְבָּר יוֹכִיחַ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַאֲבַ״ד בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָה בְּפֶרֶק ב׳ דְּעֵדִיּוֹת שֶׁשָּׁנִינוּ: הָאָב זוֹכֶה לַבֵּן וְכוּ׳ וּבְמִסְפַּר הַדּוֹרוֹת לְפָנָיו, וְהוּא הַנֶּאֱמָר ״קוֹרֵא הַדּוֹרוֹת מֵרֹאשׁ״ (ישעיהו מא:ד), עַד כָּאן. וְכָתַב הָרַאֲבַ״ד וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: שֶׁהוּא רוֹאֶה אֶת הַדּוֹר שֶׁהוּא זַכַּאי וּמִתְגַּלְגֵּל עִמָּהֶם עַד אוֹתוֹ דּוֹר וְכוּ׳ כְּדוֹרוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ וְכוּ׳, עַד כָּאן. חֲרִי שֶׁצָּרִיךְ גַּם כֵּן דּוֹר זַכַּאי. אַף עַל פִּי כֵן לֹא הָיָה בִּזְכוּתָם שֶׁעוּר אֲשֶׁר יִזְכּוּ בִּשְׁבִילוֹ לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ אִם לֹא הָיְתָה בְּרִית אָבוֹת. וּכְפִי זֶה אָמְרוֹ **לֹא בְצִדְקָתְךָ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאַתֶּם עֵדָה שְׁלֵמָה אֵין כֹּחַ בִּזְכוּתְכֶם לְהַשִּׂיג דָּבָר זֶה. וְהֶחְלִיט לוֹמַר ״לֹא בְצִדְקָתְךָ״ לְהָעִיר שֶׁלֹּא הוֹעִילָה צִדְקוּתָם אֲפִלּוּ לְסַיֵּעַ כִּי בְּרִית אָבוֹת מַסְפֶּקֶת, אֶלָּא הוֹעִיל כִּשְׁרוֹן מַעֲשֵׂיהֶם לְבַל יִמָּנַע הַטּוֹב מֵהֶם.

כִּי בִרְשָׁעַת וְגוֹ׳ וּלְמַעַן וְגוֹ׳ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע וְגוֹ׳. וְלֹא הִסְפִּיק בְּאַחַת מֵהֶנָּה, כִּי בְּלֹא רִשְׁעַת הַגּוֹיִם לֹא הָיָה ה׳ מוֹרִישָׁם שֶׁלֹּא עַל פִּי הַמִּשְׁפָּט, וּבִרְשָׁעַת לְבַד אֵין רְאוּיִים יִשְׂרָאֵל לִטּוֹל אַרְצָם. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי פֵּרוּשׁ ״מוֹרִישָׁם״ הוּא מְאַבְּדָם, וְלָזֶה צָרִיךְ רֶשַׁע שֶׁזּוֹלַת הָרֶשַׁע לֹא הָיָה ה׳ גּוֹזֵר עֲלֵיהֶם (דברים כ:טז) ״לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה״.

ו **וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא וְגוֹ׳ זְכוֹר אַל תִּשְׁכַּח וְגוֹ׳.** קָשֶׁה, מַה מּוֹכִיחַ מִמַּה שֶׁעָבַר בַּזְּמַנִּים שֶׁהָיוּ בָּהֶם רְשָׁעִים לִזְמַן זֶה, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁצִּדְקָתָם שֶׁהֵם עוֹמְדִים בָּהּ הַיּוֹם תַּסְפִּיק לָהֶם לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ, וְיכוֹלִין לוֹמַר ״בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי ה׳״? אֶכֶן הַכַּוָּנָה הִיא, כִּי מִמַּה שֶׁהָיוּ רוֹאִים בַּזְּמַן שֶׁהָיוּ מַמְרִים אֶת ה׳ בְּדֶרֶךְ בִּיאָתָם לָאָרֶץ, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיוּ נוֹסְעִים וּבָאִים לִרְשׁוּתָהּ, מֵעַתָּה בִּיאָתָם הִיא לְצַד בְּרִית אָבוֹת, וְאֵין רְאָיָה מִמַּה שֶׁהֵם בָּאִים לָאָרֶץ שֶׁבִּזְכוּתָם הֵם בָּאִים.

י **כְּתוּבִים וְגוֹ׳ וַעֲלֵיהֶם וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **וַעֲלֵיהֶם.** הִנֵּה בְּפָרָשַׁת תִּשָּׂא (שמות לא:יח) פֵּרַשְׁתִּי מַאֲמַר ״כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים״ שֶׁהָיָה ה׳ מְכַוֵּן אֶצְבַּע אֱלֹהִים כְּנֶגֶד הַלּוּחַ בְּצוּרַת הָאוֹת, וּבָזֶה הָיָה אֶת שֶׁכְּנֶגְדּוֹ נִסְמָךְ לַצָּדָדִין וְנִשְׁאַר מָקוֹם חָקוּק, וּכְאָמְרוֹ ״חֲרוּת עַל הַלֻּחוֹת״. בָּא הַכָּתוּב כָּאן וְהוֹדִיעַ שֶׁמְּקוֹם הַחָקַק נֶחְקַק מְקוֹם הַלּוּחַ בְּצוּרַת הָאוֹת, וּבָזֶה הָיָה אֶת שֶׁכְּנֶגְדּוֹ נִסְמָךְ לְצָדָדִין וְנִשְׁאַר מָקוֹם חָקוּק, וּכְאָמְרוֹ ״חֲרוּת עַל הַלֻּחוֹת״. בָּא הַכָּתוּב כָּאן וְהוֹדִיעַ שֶׁמְּקוֹם הַחָקַק נֶחְקַק מְקוֹם הַלּוּחַ, אֲבָל גֶּבֶהּ אוֹרוֹ אֲשֶׁר נוֹצַץ מֵאוֹר אֶצְבַּע אֱלֹהִים הָיָה אוֹתִיּוֹת נִרְאוֹת עֶלְיוֹנוֹת, הֲגַם שֶׁהָיוּ חֲקוּקוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **וַעֲלֵיהֶם כְּכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ כְּדִמְיוֹן שֶׁהָיָה הַדִּבּוּר נוֹצֵר מִמֶּנָּה בְּרִיָּה קְדוֹשָׁה, כְּמוֹ כֵן נֶחְצַב בִּנְגִיעַת אֱלֹהִים בַּלּוּחַ אוֹר וְעָלָה עַל הַלּוּחוֹת, וְהָבֵן:

יז **וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְתָפְשָׂם, וַהֲלֹא בְּיָדוֹ הָיוּ? וְאוּלַי כְּשֶׁלֹּא חָטְאוּ יִשְׂרָאֵל הָיוּ הַלּוּחוֹת גְּבוֹהוֹת עַל יַד מֹשֶׁה וְלֹא הָיְתָה יָדוֹ מַשֶּׂגֶת לָקַחַת אוֹתָם, וּכְמוֹ שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה ״וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת עַל שְׁתֵּי יָדָי״ וְלֹא אָמַר ״בִּשְׁתֵּי יָדַי״ אוֹ ״בְּיָדַי״, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא הָיוּ בְּיָדָיו מַמָּשׁ אֶלָּא גְּבוֹהוֹת לְמַעְלָה מִיָּדָיו וְהָיוּ נוֹשְׂאוֹת עַצְמָן, וְאַחַר שֶׁרָאָה הָעֵגֶל הוֹסִיף כֹּחַ קְדֻשָּׁתָם וְהֻצְרַךְ לְתָפְשָׂם בְּיָדוֹ.

כא **וְאֶת חַטַּאתְכֶם וְגוֹ׳ לָקַחְתִּי וְגוֹ׳.** רָמַז שֶׁבְּמַעֲשֵׂהוּ בָּעֵגֶל פָּעַל גַּם כֵּן בִּבְחִינַת הַחֵטְא וְשָׁרַף כֹּחַ הָרַע שֶׁנַּעֲשָׂה מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא בְּפָסוּק (שמות לב:כ) ״וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ״.

כג **וּבְשָׁלַח ה׳ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, לִיהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב לְרַגֵּל הָאָרֶץ הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לֵאמֹר ״עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נוֹתֵן״ וְגוֹ׳, וּכְאָמְרוֹ בְּפָרָשַׁת שְׁלַח לְךָ (במדבר יג:ב) ״אֲשֶׁר אֲנִי נוֹתֵן״, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם. וְהִפְסִיק בְּעִנְיַן הַמְרַגְּלִים וּבְעִנְיַן תַּבְעֵרָה וּמַסָּה וְכוּ׳ בְּאֶמְצַע מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, נִתְכַּוֵּן לְהַסְמִיךְ כָּל הַהַקְצָפוֹת, וְאִם הָיָה נִגְמָר סֵדֶר כָּל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל הָיָה מַפְלִיג בֵּין הַקְצָפָה לְהַקְצָפָה, וְהַהַפְלָגָה בָּזֶה תּוֹלִיד הֶעְדֵּר הַהֶרְגֵּשׁ שֶׁאֵלָיו יְכַוֵּן.

פרק י

א **בָּעֵת הַהִיא וגו׳ פְּסָל לָךְ.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנִים מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְלֹא מַעֲשֵׂה יְדֵי מֹשֶׁה, וְאַחַר שֶׁנַּעֲשָׂה הָעֵגֶל לֹא הָיוּ רְאוּיִים לְלוּחוֹת כָּזֶה, וְאָמַר ה׳ לְמֹשֶׁה שֶׁיִּפְסוֹל אוֹתָם מִדְּבָרִים שֶׁהֵם מִתְיַחֲסִים אֵלָיו, לִשְׁלוֹל הַמִּתְיַחֲסִים לְאֵל עֶלְיוֹן שֶׁהֵם הָרִאשׁוֹנִים.

וְגָמַר אוֹמֶר **וְעָשִׂיתָ לְךָ אָרוֹן עֵץ**, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהֵם מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם צְרִיכִין מָקוֹם מוּכָן לְהִנָּתֵן בּוֹ, מַה שֶּׁלֹּא צִוָּה ה׳ כֵּן לַעֲשׂוֹת אָרוֹן לַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנִים. וְהַטַּעַם, כִּי הֵם עוֹמְדִין בְּעַצְמָן וְלֹא הָיוּ צְרִיכִין אָרוֹן לְבַד מֵאָרוֹן שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל (שמות כה:י), וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק ״וְאָתְפֹּשׂ״ (דברים ט:יז). וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְעָשִׂיתָ לְךָ** לְהָעִיר לְדַרְכֵּנוּ כִּי לְצַד שֶׁהֵם מַמָּשׁ שֶׁלְּךָ הוּא שֶׁאָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אָרוֹן.

ה **כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה׳.** פֵּרוּשׁ, כָּל הֶמְשֵׁךְ הַזְּמַן אֲשֶׁר צִוַּנִי, וְהַכַּוָּנָה הוּא לוֹמַר עַד כִּי יָבֹא זְמַן שֶׁהוֹצִיאָם מֵאוֹתוֹ אָרוֹן וּנְתָנָם בָּאָרוֹן שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל.

יב **וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה וגו׳ כִּי אִם לְיִרְאָה וגו׳.** כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי הַדְרָגוֹת שֶׁחָפֵץ ה׳ מִיִּשְׂרָאֵל עֲשׂוֹת, וְהֵם זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ: אַחַת הִיא הַיִּרְאָה, לְמַעְלָה מִמִּנְהַ הָאַהֲבָה. וְאָמַר לָהֶם שֶׁאֵינוֹ מְבַקֵּשׁ מֵהֶם כִּי אִם הַיִּרְאָה, וְטַעַם הַדָּבָר הִיא לְפִי שֶׁהַיִּרְאָה תְּסוֹבֵב אֶתְכֶם לְלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו, כִּי הַיִּרְאָה לֹא יֶחְדַּל מִיִּרְאָתוֹ אֲפִלּוּ בְּאַחַת מֵאֶלֶף שֶׁעָלָיו לַעֲשׂוֹת. וְלֹא זוֹ בִּלְבַד מַגִּיעָתוֹ אֶלָּא עוֹד לוֹ ״וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ״, הֲרֵי שֶׁהַיִּרְאָה הִיא פֶּתַח לְכָנֵס לְשַׁעַר הָאַהֲבָה. וְלָזֶה כִּשְׁאָמַר הַכָּתוּב **מָה ה׳ שׁוֹאֵל כִּי אִם לְיִרְאָה**, דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְעַתָּה**, פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁהוּא שׁוֹאֵל לְיִרְאָה הוּא עַתָּה בַּזְּמַן הַזֶּה שֶׁאַתָּה בָּא לִשְׁאֹל עַל הָאֱלֹהוּת, אֲבָל אֵין זֶה תַּכְלִית מַה שֶּׁחָפֵץ מִמֶּנּוּ עֲשׂוֹת, אֶלָּא שֶׁזֶּה יַעֲמִידֵנוּ בְּגֶדֶר הָאַהֲבָה. וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְיַשֵּׁב מַאֲמַר **מָה** וגו׳ **כִּי אִם** וגו׳, שֶׁבְּעֶרֶךְ הָאַהֲבָה שֶׁהִיא דָּבָר הַמְקֻוֶּה תִּהְיֶה הַיִּרְאָה מִלְּתָא זוּטַרְתִּי. וּבַגְּמָרָא שֶׁאָמְרוּ (מגילה כה.) אָטוּ יִרְאָה מִלְּתָא זוּטַרְתִּי וְכוּ׳, הַכַּוָּנָה הִיא כֵּיוָן שֶׁבְּעֶרֶךְ מַשִּׂיגֶיהָ גְּדוֹלָה הִיא לֹא תִּקָּרֵא קְטַנָּה, הֲגַם שֶׁבְּעֶרֶךְ הָאַהֲבָה הִיא לְמַטָּה מִמֶּנָּה, וְתֵרֵץ לְגַבֵּי מֹשֶׁה וְכוּ׳ שֶׁגַּם בְּעֶרֶךְ הַמַּשִּׂיגִים יֶשְׁנָהּ בְּגֶדֶר קָטָן.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁיַּעֲלֶה עַל דַּעַת אֱנוֹשׁ שֶׁהָעוֹבֵר פִּי ה׳ נִפְלָאת הִיא מִמֶּנּוּ הַשָּׂגַת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ, לָזֶה אָמַר אֵלָיו **וְעַתָּה** וגו׳, פֵּרוּשׁ ״וְעַתָּה״ הוּא תְּשׁוּבָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כא,ו) אֵין ״וְעַתָּה״ אֶלָּא תְּשׁוּבָה, ״מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ״ לְתַקֵּן מִשּׁוּבָתְךָ כִּי אִם לְיִרְאָה לְבַד, בָּזֶה יִתְרַצֶּה ה׳ אֱלֹהֶיךָ לְךָ.

וְאָמְרוּ **לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו** וגו׳, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה כא,ה): אִם עָשִׂיתָ חֲבִלּוֹת שֶׁל עֲבֵרוֹת, עֲשֵׂה כְּנֶגְדָּן חֲבִלּוֹת שֶׁל מִצְוֹות. וְכָתַב רַמְבַּ״ם בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָיוֹת (סוף מסכת מכות): שֶׁאִם אָדָם לֹא יַכְעִיס בּוֹרְאוֹ בַּעֲבֵרוֹת, הֲגַם שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה אֶלָּא מִצְוָה אַחַת, יֵשׁ כֹּחַ בְּאוֹתָהּ מִצְוָה לְזַכּוֹתוֹ לָעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא, עַד כָּאן. וְהִמְשַׁלְתִּי דָּבָר זֶה לִשְׁנֵי עַבְדֵי מֶלֶךְ: אֶחָד מִיָּמָיו לֹא הִכְעִיס הַמֶּלֶךְ וּבָא לִרְאוֹת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ בְּבֶן יוֹנָה לְמִנְחָה, וְאֶחָד הִכְעִיס הַמֶּלֶךְ וּבָא לִרְאוֹת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ בְּשׁוֹר אֶחָד. יֵשׁ מָקוֹם שֶׁיִּשְׁמַח הַמֶּלֶךְ לִקְרַאת מִנְחַת הָעוֹף וְיִכְעוֹס לִקְרַאת מִנְחַת הַשּׁוֹר, לְצַד הַהַכְעָסוֹת שֶׁקִּדְמוּ מִמֶּנּוּ. וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן לְבַעַל הַתְּשׁוּבָה **לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו** וגו׳, לַעֲשׂוֹת חֲבִלּוֹת חֲבִלּוֹת שֶׁל מִצְוֹות.

עוֹד יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְנִסְתָּרוֹת ה׳ עַל פִּי דִּבְרֵי אֱמֶת, כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֶׂה הַתַּחְתּוֹנִים יִתְיַחֲדוּ עַנְפֵי הַקְּדֻשָּׁה, וְכֵן לְהֶפֶךְ בְּסוֹד (משלי טז:כח) ״וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף״ – אַלּוּפוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּבָא לְהָעִיר כָּאן עַל הַדָּבָר הַבָּא מִמַּעֲשֵׂה אָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ **מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל** וגו׳, פֵּרוּשׁ בְּחִינַת הַנְּקֻדָּשָׁה הַנִּקְרֵאת ״מָה״ שֶׁהִיא הַשְּׁכִינָה, כְּאָמְרָם בַּגְּמָרָא (סוטה יא.) בְּפָסוּק ״וַתֵּצַב אֲחֹתוֹ״ וגו׳ שֶׁכָּל הַכָּתוּב מְדַבֵּר בַּשְּׁכִינָה, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: ״מַה״ דִּכְתִיב ״וַעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה״ וגו׳, הֲרֵי שֶׁמִּזֶּה עַצְמוֹ מוֹכִיחִים כִּי ״מָה״ הִיא הַשְּׁכִינָה.

וְזֶה מַסְכִּים וְהוֹלֵךְ גַּם כֵּן לְמַה שֶּׁהֵעִירוּ אוֹתָנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּדִבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (תנחומא קרח יב) אַל תִּקְרֵי ״מָה״ אֶלָּא ״מֵאָה״, שֶׁהֵם מֵאָה בְּרָכוֹת שֶׁהִיא סוֹד כְּלָלוּת הָעֲשִׂירִיּוֹת, וְהִסְמִיךְ לְזִכְרוֹנָם שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ שֵׁם הַוָּי״ה הוּא יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ, זוֹ הִיא שְׁאֵלַת אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְעַתָּה** לְהָעִיר שֶׁאֵין כֹּחַ בָּאָדָם לְהַשִּׂיג עֲשׂוֹת זֶה אֶלָּא בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל אַחַר מוֹתוֹ הֲגַם שֶׁיִּפְלִיא עֲשׂוֹת לֹא יַעֲשֶׂה פְּעֻלָּה וְהָיָה כְּאֶחָד מֵהַמַּלְאָכִים. וּמָצִינוּ שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יִחְסוּ עוֹלָם הַזֶּה לְשָׁעָה, כְּאָמְרוֹ (שבת לג:) מַנִּיחִים חַיֵּי עוֹלָם וְעוֹסְקִים בְּחַיֵּי שָׁעָה. וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְיַשֵּׁב אָמְרוֹ **כִּי אִם לְיִרְאָה** כְּמִין חֹמֶר, כִּי בְּעֶרֶךְ הַמּוּשָׂג בַּמּוּשָׂכָל כִּי רַב הוּא יִקְטַן הַמִּפְעָל, הֲגַם שֶׁצָּרִיךְ הִתְעַצְּמוּת לְהַשִּׂיגוֹ, עִם כָּל זֶה מַפְלָא הוּא הַנִּסְבָּב מֵהַטּוֹרַח.

טו **בַּיּוֹם הַזֶּה.** פֵּרוּשׁ, כְּסֵדֶר שֶׁאַתֶּם בְּיוֹם זֶה שֶׁהָיְתָה הָעֵדָה שְׁלֵמָה בְּכוֹשֶׁר, וּכְמוֹ שֶׁהֵעִיד הוּא עֲלֵיהֶם שֶׁכּוּלָּם הָיוּ דְּבוּקִים בַּה׳ וגו׳ חַיִּים (דברים ד:ד), וְהַכַּוָּנָה בַּמַּאֲמָר שֶׁזּוּלַת סֵדֶר זֶה אֵין בְּחִירָה בָּהֶם, הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ זַרְעָם שֶׁל הַחֲשׁוּקִים, אִם יַרְשִׁיעוּ לֹא יֵחָשְׁבוּ זַרְעָם. וְהָיוּ לְךָ יִשְׁמְעֵאל וְעֵשָׂו לְאוֹת, שֶׁעֵינֵינוּ רוֹאוֹת הֱיוֹתָם בְּנֵי אַבְרָהָם וְיִצְחָק, וְאַף עַל פִּי כֵן אָמַר הַכָּתוּב ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״ (בראשית כא:יב, נדרים לא.):

יז **אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאדֹנֵי הָאֲדֹנִים.** פֵּרוּשׁ, אֱלֹהֵי הַמַּלְאָכִים הַנִּקְרָאִים אֱלֹהִים, דִּכְתִיב (איוב א,ו) ״וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים״. **וַאדֹנֵי הָאֲדֹנִים** הֵם שַׁלִּיטֵי עוֹלָם הַתַּחְתּוֹן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית מב:ל) ״דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ״. וְהַצָּרִךְ לוֹמַר גַּם פֶּרֶט אֲדֹנוּת הַתַּחְתּוֹנִים, לְהוֹדִיעַ כִּי אֲדוֹנִים שֶׁל מַטָּה אֵין בְּיָדָם הַבְחִירָה לַעֲשׂוֹת כְּחָפְצָם וּרְצוֹנָם, אֶלָּא הוּא אָדוֹן עֲלֵיהֶם לְהַטּוֹתָם לַאֲשֶׁר יַחְפּוֹץ, וְהוּא מַאֲמַר שְׁלֹמֹה (משלי כא:א) ״לֵב מֶלֶךְ בְּיַד ה׳״.

פרק יא

ב **וִידַעְתֶּם הַיּוֹם וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, מִבְּחַן הַיְדִיעָה הַצְּרִיכָה חָלָה עֲלֵיכֶם הַיּוֹם, פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁעָבְרוּ כָּל הָאוֹתוֹת וְכוּ' שֶׁהִזְכִּיר בְּסָמוּךְ שֶׁמֵּהֶם יַצְדִּיקוּ הַיְדִיעָה בְּרוּרָה. וְאָמְרוֹ **כִּי לֹא אֶת בְּנֵיכֶם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁאֲנִי אוֹמֵר "וִידַעְתֶּם" לָכֶם בְּכִנּוּי, הוּא לוֹמַר וְלֹא אֶת בְּנֵיכֶם שֶׁהֵם אֵין לָהֶם יְדִיעָה בְּמִבְחָן זֶה כְּמוֹתְכֶם. וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר הַיְדִיעָה מַה הִיא, כִּי כְּשֶׁמַּשִּׂיג הָאָדָם דָּעָה בְּמִבְחָן צוֹדֵק יִרְאֶה בְּעֵינָיו הֶאֱמֶת מֵעַצְמוֹ כִּי ה' אֱלֹהֵינוּ הוּא אֶחָד שֶׁבָּרָא הַכֹּל וְשֹׁלִיט בַּכֹּל וּמוֹאֵס בְּעוֹבְרֵי תּוֹרָה וּבוֹחֵר בְּבוֹחֲרֶיהָ.

ו **כָּל הַיְקוּם וְגוֹ' בְּקִרְבָּם וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, גַּם הַיְקוּם שֶׁלֹּא הָיָה עוֹמֵד עִמָּם בַּמָּקוֹם שֶׁפָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ, אֶלָּא בְּקִרְבָם כָּל יִשְׂרָאֵל, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה נִשְׁמָט וְנִבְלָע בְּפִי הָאָרֶץ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יח,יג) אֲפִילּוּ מַחַט וְכוּ':

ח **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל אֲשֶׁר וְגוֹ' לְמַעַן תֶּחֱזְקוּ.** הַכַּוָּנָה בָּזֶה לִשְׁלוֹל דַּעַת אוֹמְרִים לַחְדוֹל מֵעֶסֶק הַתּוֹרָה מִשּׁוּם מִלְחֶמֶת הָאָרֶץ שֶׁצָּרִיךְ חוֹזֶק, וְהַתּוֹרָה נִקְרֵאת תּוּשִׁיָּה (סנהדרין כו:), לָזֶה אָמַר "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל הַמִּצְוָה", וּכְבָר כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁמַּאֲמַר "כָּל הַמִּצְוָה" יִרְצֶה אֶל עֶסֶק הַתּוֹרָה, וְיִחֵד לָהּ שְׁמִירָה לִתֵּן לָאוֹ עַל בְּטוּלָהּ, וְנָמַר אוֹמֵר **לְמַעַן תֶּחֱזְקוּ** פֵּרוּשׁ, שֶׁאַדְרַבָּה נוֹתֶנֶת לוֹ כֹּחַ וּגְבוּרָה לְהִתְחַזֵּק בְּמִלְחֶמֶת ה', וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי ח:יד) "אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה".

יא **וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם וְגוֹ'.** קָשֶׁה, אַחַר שֶׁאָמַר בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה "כִּי הָאָרֶץ" וְגוֹ', מַה מָּקוֹם לַחְזוֹר לוֹמַר "וְהָאָרֶץ", כֵּיוָן שֶׁמַּאֲמָר זֶה הוּא גָּמְרָן שֶׁל דְּבָרִים שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר בַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם? וְנִרְאֶה כִּי שִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: כִּי מִתְּחִלָּה הִזְכִּיר שֶׁבַח הָאָרֶץ בְּאָמְרוֹ **זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ**, וְנָמַר אוֹמֵר **כִּי הָאָרֶץ** וְגוֹ' **לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֶרֶץ מִצְרַיִם מְשֻׁבַּחַת בְּפֵרוֹת, שֶׁכֵּן כָּתִיב "כְּגַן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (בראשית יג:י), לֹא כְּשִׁעוּר זֶה לְבַד הִיא הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' נוֹתֵן. וְעוֹד יֵשׁ גְּרִיעוּת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם **אֲשֶׁר תִּזְרַע** וְגוֹ', וְנָמַר אוֹמֵר **וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם** וְגוֹ' **לִמְטַר הַשָּׁמַיִם** וְגוֹ'.

יב **אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ.** דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **אֱלֹהֶיךָ** לְהָעִיר כִּי שֶׁבַח הָאָרֶץ הִיא כְּשֶׁה' מְיַחֵד אֱלֹקוּתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, אֲבָל בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל גּוֹלִים וְאֵין הַשְּׁכִינָה בְּתוֹכָם אֵין שֶׁבַח כָּל כָּךְ לָאָרֶץ.

יג **וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ **וְהָיָה** לְשׁוֹן שִׂמְחָה וּתְנַאי הוּא הַדָּבָר אִם תִּהְיֶה שִׂמְחָה שֶׁל מִצְוָה, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ** וְגוֹ' כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת ל:) שֶׁלֹּא שִׂבַּח שְׁלֹמֹה אֶלָּא שִׂמְחָה שֶׁל מִצְוָה, אֲבָל שְׂאֵר שְׂמָחוֹת עֲלֵיהֶם אָמַר (קהלת ב:ב) "וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עוֹשָׂה", וְכָפַל לוֹמַר **שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה.) בְּפָסוּק (דניאל ב:כא) "יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין" שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן חָכְמָה אֶלָּא לְמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חָכְמָה, וְהוּא אָמְרוֹ "אִם שָׁמוֹעַ" פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּהְיֶה לָכֶם לֵב שׁוֹמֵעַ, "תִּשְׁמְעוּ".

לְאַהֲבָה וְגוֹ' וּלְעָבְדוֹ וְגוֹ' וְנָתַתִּי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ כִּי שְׂכַר מִצְוֹות אֵינוֹ מִשְׁתַּלֵּם בָּעוֹלָם הַזֶּה, הוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁאִם כִּי שְׂכַר מִצְוֹות אֵינוֹ מִשְׁתַּלֵּם בָּעוֹלָם הַזֶּה, הוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁאִם יֹאהֲבוּ ה' וְגוֹ' בְּכָל לְבָבָם וְגוֹ' יִזְכּוּ גַּם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר "וְנָתַתִּי" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לְהָעִירְךָ שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא תּוֹסֶפֶת עַל הָעִקָּר שֶׁהוּא שְׂכַר עוֹלָם הַנִּצְחִי וְהַקַּיָּם. גַּם רָמַז שֶׁהֲגַם שֶׁהַמְּזוֹנוֹת הוּא בִּכְלַל הַדְּבָרִים שֶׁאֵינָם תְּלוּיִים בִּזְכוּת (מועד קטן כח:), אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁיַּעַבְדוּ ה' כַּמִּצְטָרֵךְ אֵין הַמַּזָּל שׁוֹלֵט בָּהֶם וְיֹאכְלוּ וְיִשְׂבְּעוּ גַּם מִטּוּב הַנַּשְׁמִי.

בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם. וְלֹא אָמַר "בְּכָל מְאֹדְכֶם" כְּסֵדֶר שֶׁאָמַר בְּפָרָשַׁת שְׁמַע (דברים ו:ה), לְפִי שֶׁפָּרָשַׁת שְׁמַע נֶאֱמְרָה בְּלָשׁוֹן יָחִיד וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁיִּמָּצֵא יָחִיד שֶׁיִּהְיֶה לוֹ מָמוֹנוֹ חָבִיב עָלָיו מִנַּפְשׁוֹ, אֲבָל כְּלָלוּת הַצִּבּוּר שֶׁעִמָּהֶם מְדַבֵּר מִן הַנִּמְנָע שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם מָמוֹנָם חָבִיב מִנַּפְשָׁם, כִּי כָל אֲשֶׁר לְאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ, וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר "בְּכָל נַפְשְׁכֶם" מִכָּל שֶׁכֵּן בְּכָל מְאֹדְכֶם.

יז **לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ.** הֲגַם שֶׁאָמַר "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם", חָזַר לוֹמַר **לֹא תִתֵּן** וְגוֹ', לוֹמַר אֲפִלּוּ תְּזָרְעוּ הָאֲדָמָה בְּהַמְשָׁכַת נְהָרוֹת וּמַעְיָנוֹת, לֹא תּוֹצִיא מַה שֶּׁאַתֶּם מוֹבִילִים לָהּ.

וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה. פֵּרוּשׁ, אֲפִילּוּ יִמָּצֵא לָכֶם תְּבוּאָה מִשָּׁנִים קְדוּמוֹת, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין נו.) אָמְרוּ עָלָיו עַל בֶּן כַּלְבָּא וְגוֹ'.

כא **לְמַעַן יִרְבּוּ.** קָשֶׁה לָמָּה לֹא הִקְדִּים מַאֲמָר זֶה קוֹדֶם מַאֲמַר "וּכְתַבְתָּם", כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה מַאֲמַר "וּכְתַבְתָּם" חוֹזֵר גַּם עַל פָּסוּק "לְמַעַן יִרְבּוּ"? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַסְמִיךְ מַאֲמַר "לְמַעַן יִרְבּוּ" לְמַאֲמַר "וּכְתַבְתָּם", לוֹמַר שֶׁבִּשְׁכַר "וּכְתַבְתָּם" יִרְבּוּ יְמֵיכֶם, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לב:) כָּל הַזָּהִיר בְּמִצְוַת מְזוּזָה מַאֲרִיכִין לוֹ יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו.

כב **כִּי אִם שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן**, עוֹד מַה שְׁמִירָה הִיא זֹאת? וְאוּלַי שֶׁיִּכָּוֵן לְהַזְהִיר עַל שְׁמִירַת הַמִּצְוֹות שֶׁצִּוָּה ה' לַעֲשׂוֹת מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתּוֹ, וְכָאן צִוָּה לְיִשְׂרָאֵל עַל אוֹתָהּ שְׁמִירָה שֶׁיִּשְׁמְרוּ אוֹתָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **שָׁמֹר** שֶׁהִיא הַשְּׁמִירָה שֶׁיַּעֲשׂוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, **תִּשְׁמְרוּן** פֵּרוּשׁ תִּשְׁמְרוּן אוֹתָהּ.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״אִם שָׁמֹר״ – פֵּרוּשׁ, אִם תַּעֲשׂוּ שְׁמִירָה לַמִּצְוֹות, בָּזֶה תִּהְיוּ בְּטוּחִים שֶׁ״תִּשְׁמְרוּן״ אֶת כָּל הַמִּצְוֹות, אֲבָל בְּלֹא מִשְׁמֶרֶת תִּהְיוּ נִכְשָׁלִים בְּחֶלֶק מֵהַמִּצְוֹות. כְּגוֹן מִצְוַת שַׁבָּת, אִם לֹא יוֹסִיפוּ מֵחוֹל עַל הַקֹּדֶשׁ יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּהְיוּ נִכְשָׁלִים בְּגוּפוֹ שֶׁל שַׁבָּת.

עוֹד יְרֻצֶּה לְצַוּוֹת עַל הַמִּצְוֹות שֶׁיִּהְיוּ נִשְׁמָרִים בֵּין מִמֶּנּוּ בֵּין מֵהַזּוּלַת, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם דַּי לִי אִם אֶשְׁמֹר אֶת עַצְמִי לְבַל עֲבוֹר עַל אַחַת מֵהַמִּצְוֹות וְאֵין עָלַי לְהָצֵר עַל בְּטוּל הַמִּצְוֹות מֵהַזּוּלַת, לָזֶה בָּא מַאֲמַר ה׳ **שָׁמוֹר** אַתֶּם **תִּשְׁמְרוּן** אֶת מִצְוֹות פֵּרוּשׁ לְבַל יִתְבַּטְּלוּ מֵהַזּוּלַת, וּבְנֹעַם דְּבָרִים אֵלּוּ נָתַן טַעַם שֶׁחַיֵּב ה׳ לְיִשְׂרָאֵל בְּעֲרָבוּת, כִּי כְּלָלוּת הַחִיּוּב הִיא עַל הַמִּצְוֹות שֶׁלֹּא תִּתְבַּטֵּל בָּעוֹלָם מֵאִישׁ יִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה כָּל שֶׁמִּתְבַּטֶּלֶת חֲרֵי נַעֲשָׂה פְּשִׁיעָה בִּנְוֹת בָּתֵּינוּ, כִּי הַתּוֹרָה לָנוּ נִתְּנָה מוֹרָשָׁה, אַל תִּקְרֵי מוֹרָשָׁה אֶלָּא מְאוֹרָשָׂה (פסחים מט:) וְעַל הָאָדָם חִיּוּב שְׁמִירַת אֲרוּסָתוֹ לְבַל תִּהְיֶה נֶעֱלֶבֶת מֵהַזּוּלַת, כְּמוֹ כֵן הַדָּבָר הַזֶּה אִשָּׁה יְרֵאַת ה׳ הִקְנוּ לָנוּ מִן הַשָּׁמַיִם עָלֵינוּ חִיּוּב שְׁמִירָתָהּ לְבַל יִשְׁלְחוּ יָדָם בְּמַה שֶׁאֵין הַתּוֹרָה חָפֶצָה, וְזֶה יִהְיֶה עַל יְדֵי הַכֹּחַ אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיַד הַמְצֻוִּים לִרְדּוֹת בְּמַקֵּל וְלִמְנוֹעַ עוֹשֶׁק וָרֶשַׁע, גַּם לְהוֹכִיחַ בְּנֹעַם דִּבְרֵי אַהֲבָה וְחִבָּה לְהַטּוֹת לֵב בְּנֵי אָדָם לְיַשֵּׁר עַקְמוּמִיּוּת הַלֵּב, וְהוּא אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַהֲבָה** וְגוֹ׳ **לָלֶכֶת בְּכָל** וְגוֹ׳ **וּלְדָבְקָה בּוֹ**, פֵּרוּשׁ מַאֲמַר **לַעֲשׂוֹתָהּ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (יבמות סג:) נָאֶה דּוֹרֵשׁ וְנָאֶה מְקַיֵּם, גַּם אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ו:) כָּל אִישׁ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם דְּבָרָיו נִשְׁמָעִין, שֶׁהַבָּא לְהַזְהִיר בְּנֵי אָדָם וּלְהַטּוֹתָם אֶל הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה הוּא קוֹדֶם לָכֵן עוֹשֶׂה אֶת כָּל הַמִּצְוֹות, וְהוּא אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹתָהּ**, וְאָז יַכְנִיס אַהֲבַת ה׳ בְּלֵב שׁוֹמְעָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **לְאַהֲבָה** פֵּרוּשׁ, פּוֹעֵל יוֹצֵא לַשֵּׁנִי שֶׁיַּפְעִיל פְּעֻלַּת אַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ בִּלְבָבוֹת בְּנֵי אָדָם לְבַל יִשְׁלְחוּ יָד בְּתוֹרַת ה׳. וְאָמְרוֹ **לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו** כָּלַל בְּמַאֲמַר כָּל דְּרָכָיו לוֹמַר אֲפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁאֵינָם בַּמֻּשָּׂג בַּנִּבְרָאִים, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פה.) ״אִם תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כְּפִי תִּהְיֶה״, וְאָמְרוּ עוֹד זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין יט:) כְּאִלּוּ בְּרָאוֹ, וּכְפִי זֶה מַה ה׳ בּוֹרֵא וְיוֹצֵר כְּמוֹ כֵן הַמַּכְנִיס אַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ בְּלֵב עַם ה׳.

וְאָמְרוֹ **וּלְדָבְקָה בּוֹ.** כְּבָר הִקְדַּמְנוּ הַקְּדָמוֹת יְקָרוֹת שֶׁכָּל נִשְׁמוֹת עַם יִשְׂרָאֵל הֵם מִמַּחֲצַב עֶלְיוֹן חֵלֶק ה׳, כִּי כֻלָּם דְּבֵקִים בַּה׳, דִּכְתִיב (דברים ד:ד) ״וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה׳״, וּבְאֶמְצָעוּת הָעֲבֵרוֹת תִּתְרַחֵק הַנֶּפֶשׁ מִדְּבֵקוּתָהּ, וּכְשֶׁיָּשׁוּב הָאָדָם לִפְנֵי ה׳ יַחְזֹר לְהִדָּבֵק בּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וּלְדָבְקָה בּוֹ**, פֵּרוּשׁ, לְדַבֵּק בּוֹ עַנְפֵי הַקְּדֻשָּׁה שֶׁצְּרִיכִין לְהִדָּבֵק בּוֹ.

חסלת פרשת עקב

כו **רְאֵה אָנֹכִי נוֹתֵן וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר לְשׁוֹן רְאִיָּה עַל הַדְּבָרִים. עוֹד אָמְרוֹ **אָנֹכִי.** עוֹד לָמָּה אָמַר לְשׁוֹן יָחִיד כֵּינָן שֶׁכָּל הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ בִּלְשׁוֹן רַבִּים נֶאֱמְרָה.

וְנִרְאֶה שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא, כִּי לְפִי שֶׁבָּא לְהַבְחִירָם בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן וּלְהַמְעִיט כָּל טוֹבוֹת עוֹלָם הַזֶּה, וּכְדֵי שֶׁיִּתְאַמְּתוּ אֶצְלָם הַדְּבָרִים צָרִיךְ שֶׁהַמּוֹכִיחַ יִהְיֶה בּוֹ שְׁנֵי עִנְיָנִים: אֶחָד שֶׁיַּכִּיר הַכָּרָה חוּשִׁית בַּטּוֹב הָעֶלְיוֹן, וְהַשֵּׁנִי שֶׁהִשִּׂיג הַשָּׂגַת טוּב עוֹלָם הַזֶּה וְקִנְיָנָיו. כִּי אִם הַמּוֹכִיחַ יִהְיֶה מְשֻׁלָּל מִקִּנְיָנֵי עוֹלָם הַזֶּה, לֹא יֵאָמְנוּ דְּבָרָיו לְמַשִּׂיגֵי טוֹבַת עוֹלָם הַזֶּה, כִּי יֹאמְרוּ: אֵין אוֹמְרִים לְמִי שֶׁלֹּא רָאָה יָבֹא וְיַגִּיד, שֶׁאִם הָיָה טוֹעֵם טַעֲמֵי הֲנָאוֹת גְּדֻלַּת הָעוֹלָם הַזֶּה וְקִנְיָנָיו וְתַעֲנוּגָיו, לֹא הָיָה מְמָאֵס וּבוֹחֵר בְּזוּלָתוֹ, וּבָזֶה לֹא יַטּוּ אָזְנָם לְקַבֵּל דְּבָרָיו. גַּם הַבָּא לְהַפְלִיג בְּטוּב עוֹלָם הַבָּא, לֹא יֵצְדְּקוּ וְלֹא יֵאָמְנוּ דְּבָרָיו לַשֵּׂכֶל הַטִּבְעִי כָּל שֶׁהוּא עַצְמוֹ אֵין דְּבָרָיו אֶלָּא מִפִּי הָאֱמוּנָה וְהוּא לֹא רָאָה וְלֹא יָדַע. וְלָזֶה אָמַר מוֹשִׁיעַ נָרֵב הָאִישׁ מֹשֶׁה **רְאֵה אָנֹכִי**, פֵּרוּשׁ, אֲלֵי תִּרְאוּ וְתַצְדִּיקוּ וְתַשְׂכִּילוּ לְהַצְדִּיק הַדְּבָרִים, כִּי הוּא הִשִּׂיג לְהַכִּיר טוּב עוֹלָם הַזֶּה, כִּי הָיָה גָּדוֹל מְאֹד וְגִבּוֹר וּמֶלֶךְ וְעָשִׁיר גָּדוֹל כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת צב.), וְיָפֶה דּוֹדִי אַף נָעִים, גַּם בַּטּוֹב הָעֶלְיוֹן הִכִּיר כִּי עָלָה שָׁמַיִם וְטָעַם טַעַם עֶלְיוֹן. וְאַחַר שֶׁהִשִּׂיג הַכָּרַת שְׁנֵי דְּבָרִים וְהַשָּׂגָתָם, אָמַר לָהֶם הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר. וְאָמְרוֹ ״רְאֵה״ לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי רְאִיָּה זוֹ כֻּלָּן שָׁוִים בְּהַכָּרָתָהּ כְּאִישׁ אֶחָד, שֶׁגָּלוּי לַכֹּל הַשָּׂגַת מֹשֶׁה בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּמַאֲמַר **רְאֵה אָנֹכִי** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רמב״ם הלכות תשובה פ״ה) יָכוֹל אָדָם לַעֲשׂוֹת עַצְמוֹ כְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ, וְהוּא מַה שֶּׁהֵעִירָם כִּי אֵלָיו יִרְאוּ לְהַדְּמוֹת אֵלָיו כָּל הַבָּא לְקָרֵב לַעֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲבוֹדַת ה׳, וְלֹא יַעֲרִיכוּ עַצְמָן עִם מַה שֶּׁלְּמַטָּה מֵהֶם וְיִהְיוּ בְּעֵינֵי עַצְמָן כִּי כַבִּיר מָצְאָה יָדָם, וְאָמַר לְשׁוֹן יָחִיד אוּלַי שֶׁלֹּא אָמַר רֶמֶז זֶה אֶלָּא לִיחִידֵי עָם אֲשֶׁר יָכִינוּ עַצְמָן לְהַשָּׂגָה עֶלְיוֹנָה, כִּי מִי וָמִי הָרָאוּי לְהַשִּׂיג הַשָּׂגָה זוֹ לִהְיוֹת כְּמֹשֶׁה, וּכְנֶגֶד שְׁאָר כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל אָמַר ״נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם״.

וּבֵרַכְתָּ רֶמֶז יִרְמֹז עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (זוהר ח״ג רעג.) שֶׁכָּל בְּנֵי תוֹרָה יֵשׁ לָהֶם נִיצוֹץ מִמֹּשֶׁה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר הַדּוֹר הַהוּא שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּיו שֶׁהֵם חֵלֶק מִמֶּנּוּ, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּמַאֲמָר זֶה **רְאֵה אָנֹכִי**, פֵּרוּשׁ כְּאִלּוּ מְדַבֵּר עִם עַצְמוֹ וְאוֹמֵר לוֹ אָנֹכִי, כִּי כָּל יִשְׂרָאֵל יִתְיַחֲסוּ אֵלָיו, וּכְשֶׁהוּא מְדַבֵּר עִמָּם כְּאִלּוּ מְדַבֵּר עִם עַצְמוֹ, וְלָזֶה גַּם כֵּן אָמַר ״רְאֵה״ לְשׁוֹן יָחִיד כְּשִׁעוּר ״אָנֹכִי״ שֶׁהוּא לְשׁוֹן יָחִיד יֵאָמֵר עָלָיו ״רְאֵה״.

עוֹד יִרְמֹז עַל ה׳ שֶׁקָּרָא וְאָמַר ״אָנֹכִי״, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב: ״רְאֵה״ כִּי אוֹתוֹ שֶׁקָּרָא וְאָמַר לָכֶם ״אָנֹכִי״ הוּא ״נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוֹ **רְאֵה** לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי בְּעֶרֶךְ דָּבָר זֶה כֻּלָּן יִהְיוּ שָׁוִים כְּאֶחָד לָדַעַת כִּי ה׳ הוּא הַנּוֹתֵן לִפְנֵיהֶם בְּרָכָה וְגוֹ׳:

נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁהַיּוֹם עָמְדוּ עַל דַּעְתָּם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ה:) אֵין אָדָם עוֹמֵד עַל דַּעַת רַבּוֹ עַד אַרְבָּעִים שָׁנָה:

עוד יִתְבָּאֵר בְּהָעִיר עוֹד אָמְרוֹ **בְּרָכָה וּקְלָלָה**, שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "אֶת הַבְּרָכָה וְגוֹ' וְהַקְּלָלָה" וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁאָמַר אַחַר כֵּן. אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי), אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה: אַתֶּם רוֹאִים הָרְשָׁעִים מַצְלִיחִים שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה יָמִים וְסוֹפָם לְדָחוֹת, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה**, פֵּרוּשׁ בְּרָכָה שֶׁהִיא גַּם כֵּן קְלָלָה, וְהוּא שֶׁלְּוַת הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁאֵינָהּ אֶלָּא בִּזְמַן מוּעָט, שֶׁעוֹלָם הַזֶּה יִקָּרֵא יוֹם אֶחָד עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ז:יא) "הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם" (עירובין כב.). וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר "הַיּוֹם" סָמוּךְ לְזִכְרוֹן בְּרָכָה, לוֹמַר שֶׁאֵינָהּ בְּרָכָה אֶלָּא הַיּוֹם וְלֹא לְמָחָר, וְאַדְרַבָּה קְלָלָה הִיא. נִמְצֵאת טוֹבַת עוֹלָם הַזֶּה מוּעֶטֶת וְגוֹרֶרֶת קְלָלָה.

עוד יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) שֶׁאָמְרוּ: מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בְּפָרָשַׁת דְּרָכִים, וְהָיוּ לְפָנָיו שְׁנֵי שְׁבִילִין: אֶחָד תְּחִלָּתוֹ מִישׁוֹר וְסוֹפוֹ קוֹצִים, וְאֶחָד תְּחִלָּתוֹ קוֹצִים וְסוֹפוֹ מִישׁוֹר, וְהָיָה מוֹדִיעַ לָעוֹבְרִים וְשָׁבִים וְאָמַר לָהֶם: "אַתֶּם רוֹאִים שְׁבִיל זֶה שֶׁתְּחִלָּתוֹ מִישׁוֹר בִּשְׁתַּיִם וְשָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת וְכוּ' וְסוֹפוֹ" וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **נוֹתֵן לְפָנֶיכָם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שְׁנֵי מִינֵי טוֹבוֹת וּבְכָל אַחַת יֵשׁ בְּרָכָה וּקְלָלָה, כִּי דֶּרֶךְ הָרְשָׁעִים יֵשׁ בּוֹ מִישׁוֹר בַּתְּחִלָּה וְקוֹצִים בְּסוֹפוֹ – הֲרֵי בְּרָכָה וּקְלָלָה, וְדֶרֶךְ הַחַיִּים גַּם כֵּן תְּחִלָּתוֹ קוֹצִים וְסוֹפוֹ מִישׁוֹר – הֲרֵי בְּרָכָה וּקְלָלָה גַּם כֵּן. וְחָזַר וּפֵרֵשׁ **אֶת הַבְּרָכָה**, פֵּרוּשׁ, לָזֶה יִקָּרֵא בְּרָכָה שֶׁאֵין רָאוּי לְחוּשׁ לְעָנְף הַקְּלָלָה שֶׁבָּהּ **אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ** וְגוֹ', הֲגַם שֶׁיֵּשׁ בְּאֶמְצָעוּת זֶה צַעַר כִּי הַצַּדִּיקִים מִצְטַעֲרִים בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּהִשְׁתַּדְּלוּת הַמַּשְׂכָּל וְעוֹלָמָם קָשֶׁה עֲלֵיהֶם לְמַה שֶּׁצְּרִיכִין בּוֹ, **וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּן**, הֲגַם שֶׁאַתֶּם מִתְעַדְּנִים בָּעוֹלָם בְּכָל אַוַּת נַפְשׁ הַבַּהֲמִית וְיֵעָרֵב לָכֶם, מִישׁוֹר זֶה לְקְלָלָה יֵחָשֵׁב.

עוד יִתְבָּאֵר כָּל הַפָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לְפִי שֶׁאָמַר לָהֶם בְּסָמוּךְ (דברים יא:כד) נַחֲלַת הָאָרֶץ "כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה", לָזֶה אָמַר לָהֶם **רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, נְתִינָה זוֹ שֶׁה' נוֹתֵן לָכֶם הַיּוֹם. דִּקְדֵּק לוֹמַר **הַיּוֹם** כִּי בְּרָכָה זוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם "כָּל מָקוֹם" וְגוֹ' לֹא נֶאֱמְרָה לָהֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה. וְאָמְרוֹ **בְּרָכָה וּקְלָלָה** פֵּרוּשׁ יֵשׁ בִּנְתִינָה זוֹ בְּרָכָה וְיֵשׁ בָּהּ קְלָלָה, וְחָזַר וּפֵרֵשׁ **אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ** פֵּרוּשׁ, אִם תִּשְׁמְעוּ תִּהְיֶה נְתִינָה זוֹ לָכֶם לִבְרָכָה, וְאִם לֹא תִּשְׁמְעוּן אֵין זוֹ לָכֶם כִּי אִם קְלָלָה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ יִתְקַנְּאוּ בָכֶם הָאֻמּוֹת וְיַאַבְּדוּ אֶתְכֶם מִמֶּנָּה בִּנְקָמָה גְּדוֹלָה. גַּם תִּהְיֶה לָהֶם הַהֲנָאָה מִמֶּנָּה לְרָעָה לָהֶם לָעוֹלָם הַנִּצְחִי, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ז:י) "וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ", וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ:

כז **אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר וְגוֹ'.** אָמְרוֹ **אֶת**, לְהָעִיר כִּי מִלְּבַד הַבְּרָכָה הַמּוּשָּׂגֶת מִדֶּרֶךְ ה', עוֹד לוֹ עִמָּהּ יְעוּד הַטּוֹב, וְהוּא **אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ**, כִּי הַשְׁמִיעָה בַּתּוֹרָה הוּא תַּעֲנוּג מֻפְלָא וּמְחַיֶּה הַנֶּפֶשׁ, כְּאָמְרוֹ (ישעיה נה:ג) "שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם", וְהַמַּרְגִּישׁ בְּטַעַם הַתּוֹרָה תְּשִׂיחֶנּוּ נַפְשׁוֹ כִּי עָלָיו לְשַׁלֵּם גְּמוּל טוֹב לְמַתַּן מַתָּנָה טוֹבָה מֻפְלֵאת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁאֵין לִתְבוֹעַ שָׂכָר עָלֶיהָ.

עוד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ זְכוּת יֵשׁ לָהּ קֶרֶן וְיֵשׁ לָהּ פֵּרוּת (קידושין מ.), וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **אֶת הַבְּרָכָה**, כִּי תֹּבֶת הַבְּרָכָה מְצַיֶּנֶת עוֹלָם שֶׁהוּא מְקוֹר הַבְּרָכָה וְכֻלּוֹ בָּרוּךְ, וְרִבּוּי "אֶת" לְפֵרוֹת הַזְּכוּת שֶׁאוֹכֵל בָּעוֹלָם הַזֶּה.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר**, גִּלָּה הַכָּתוּב שֶׁלֹּא רָצָה הַנָּבִיא לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר בִּגְדֵר הַסָּפֵק לוֹמַר "אִם", וְאָמַר "אֲשֶׁר" שֶׁהוּא דָּבָר מֻחְלָט כַּאֲשֶׁר קִוְּתָה לָהֶם נֶפֶשׁ הַצַּדִּיק. וְתָלָה הַכָּתוּב הַבְּרָכָה בַּשְּׁמִיעָה וְלֹא הִזְכִּיר לֹא מַעֲשֶׂה וְלֹא שְׁמִירָה, לְפִי שֶׁהַשּׁוֹמֵעַ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים הַתּוֹרָה מְטִיבָה נַפְשׁוֹ וּמְיַשַּׁרְתּוֹ כִּי יֵשׁ בָּהּ סַם חַיִּים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (איכה רבה, פתיחתא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "הַמָּאוֹר שֶׁבָּהּ מַחְזִירוֹ לְמוּטָב", לָזֶה תָּלָה הַכֹּל בַּשְּׁמִיעָה.

כח **וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ.** פֵּרוּשׁ, הַמּוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִשְּׁמִיעַת הַתּוֹרָה הֲרֵי הוּא מְקַלֵּל מֵעַצְמוֹ, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב "וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ" – זוֹ הִיא הַקְּלָלָה, וְעוֹד לוֹ שֶׁיְּסוֹבְבֶנּוּ לָסוּר מִכְּלָלוּת דֶּרֶךְ הַחַיִּים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר **וְסָרְתָּם מִן הַדָּרֶךְ** וְגוֹ', וְלֹא זוֹ אֶלָּא יַחְצֹב לוֹ בֹּארוֹת נִשְׁבָּרִים כְּאָמְרוֹ **לָלֶכֶת אַחֲרֵי** וְגוֹ':

לב **וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁהַמִּצְוֹוֹת שֶׁבָּא לְצַוּוֹת עֲלֵיהֶם הֵם תְּלוּיִים בָּאָרֶץ, לָזֶה אָמַר לָהֶם שֶׁיִּשְׁמְרוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית לז:יא) "וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר", וְהַכַּוָּנָה שֶׁיִּהְיוּ מְחַכִּים לַעֲשׂוֹתָם. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהַגַּם שֶׁבִּזְמַן שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִמָּהֶם אֵינָם בְּיָדָם לַעֲשׂוֹתָם, יִהְיוּ מְשַׁמְּרִים הַדְּבָרִים לַעֲשׂוֹת אוֹתָם כְּשֶׁיַּגִּיעַ הָעֵת. וְגָמַר אוֹמֶר **אֵלֶּה הַחֻקִּים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ אֵלֶּה הֵם שֶׁאֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם שֶׁתִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ, פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁהֵם תְּלוּיִים בְּבִיאַת הָאָרֶץ כִּי שָׁם צִוָּה ה' לְאַבֵּד כָּל הַמְּקוֹמוֹת, וְכָל זְמַן שֶׁלֹּא בָּאוּ שָׁמָּה אֵינָם בְּיָדָם לַעֲשׂוֹת.

פרק יב

א **לְרִשְׁתָּהּ כָּל הַיָּמִים וְגוֹ'.** נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאִם יִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת הָאָמוּר, תִּהְיֶה הַיְרֵשָׁה שֶׁנָּתַן ה' לָהֶם נִמְשֶׁכֶת כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר וְגוֹ':

ב **אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת וְגוֹ'.** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה דַּף מ"ז, וְזֶה לְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה: שְׁלֹשָׁה בָּתִּים הֵם, בַּיִת שֶׁבָּנוּי מִתְּחִלָּה לַעֲבוֹדָה זָרָה הֲרֵי זֶה אָסוּר, סִידּוֹ וְכִירּוֹ לַעֲבוֹדָה זָרָה וְחִדֵּשׁ נוֹטֵל מַה שֶּׁחִדֵּשׁ וְכוּ', וְאָמְרוּ בַּגְּמָרָא וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַב הַמְשְׁתַּחֲוֶה לְבֵית אָסָרוֹ, אַלְמָא קָסָבַר תָּלוּשׁ וּלְבַסּוֹף חִבְּרוֹ אָסוּר, וְהָאַנַּן בְּנָאוֹ תְּנַן, בְּנָאוֹ אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִשְׁתַּחֲוָה לוֹ, עַד כָּאן. וְכֵן פָּסַק רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ח' מֵהִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה (הלכה ה'), וְהוּא

מַאֲמַר הַכָּתוּב כָּאן **אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם**, פֵּרוּשׁ, כָּל שֶׁהָיוּ לָהֶם שָׁם עֲבוֹדָה, בֵּין שֶׁבָּנוּהוּ לַעֲבוֹדָה זָרָה בֵּין שֶׁהִשְׁתַּחֲווּ לוֹ וְהוּא בָּנוּי, הֲגַם שֶׁהוּא מְחֻבָּר אָסוּר וְצָרִיךְ לְאַבְּדוֹ.

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹרְשִׁים אוֹתָם**, יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ז׳ מֵהִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה (הלכה א׳) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וּבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִצְוָה לְרַדֵּף אַחֲרֵיהֶן עַד שֶׁנְּאַבֵּד אוֹתָהּ, אֲבָל בְּחוּץ לָאָרֶץ וְכוּ׳ כָּל מָקוֹם שֶׁנִּכְבּוֹשׁ אוֹתוֹ נְאַבֵּד כָּל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁבּוֹ, עַד כָּאן. חֲרִי כִּי גָּדֵר חִיּוּב אִבּוּד עֲבוֹדָה זָרָה הוּא כָּל שֶׁיָּרְשׁוּ אֶת הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִיא שָׁמָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹרְשִׁים** כִּי בְּגֶדֶר זֶה שָׁוִים כָּל הָאָרֶץ.

וְטַעַם כֻּלָּם ״אַבֵּד תְּאַבְּדוּן״, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (ע״ז מג:) שֶׁבִּטּוּל עֲבוֹדָה זָרָה צָרִיךְ שְׁנֵי דְּבָרִים: שׁוֹחֵק, וְזוֹרֶה לָרוּחַ אוֹ מֵטִיל לַיָּם, וּבְאֶחָד מֵהֶנָּה אֵינוֹ יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ, וְלָזֶה כָּפַל לוֹמַר שְׁנֵי אִבּוּדִים.

וְאָמְרוֹ **אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הֶהָרִים**, לְפִי שֶׁאָסַר כָּל הַמְּקוֹמוֹת, וּפֵרַשְׁנוּ אֲפִלּוּ בַּיִת בָּנוּי שֶׁהוּא מְחֻבָּר אָסוּר, וּבָא לוֹמַר כִּי יֵשׁ מְחֻבָּר שֶׁאֵינוֹ נֶאֱסָר הֲגַם שֶׁיַּעַבְדוּהוּ, וּמַה הוּא — הֶהָרִים, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה (עבודה זרה מה.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֱלֹהֵיהֶם עַל הֶהָרִים וְלֹא הֶהָרִים אֱלֹהֵיהֶם, וּבְפֶרֶק רַבִּי יִשְׁמָעֵאל (עבודה זרה נא:) דָּרְשׁוּ כָּל הַמְּקוֹמוֹת בְּאִם אֵינוֹ עִנְיָן לַעֲבוֹדָה זָרָה תְּנֵהוּ עִנְיָן לְכֵלִים, עַד כָּאן, הֵם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה סוֹבְרִים שֶׁתָּלוּשׁ וּלְבַסּוֹף חִבְּרוֹ אֵינוֹ צָרִיךְ קְרָא, וְשִׁבְעִים פָּנִים לַתּוֹרָה.

עוֹד יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **אֶת אֱלֹהֵיהֶם**, בְּהָעִיר לָמָּה הִפְסִיק בְּמַאֲמַר ״אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹרְשִׁים אוֹתָם״ בֵּין זִכְרוֹן הָעוֹבְדִים וְהַנַּעֲבָדִים, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְגוֹ׳ אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹרְשִׁים אוֹתָם״. אֲכָל הַכַּוָּנָה הִיא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה דַּף מ״ד וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַב הוּנָא רָמֵי, כְּתִיב (דברי הימים א יד:יב) ״וַיִּשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ״ וּכְתִיב (שמואל ב ה:כא) ״וַיִּשָּׂאֵם״, לֹא קַשְׁיָא — כָּאן קוֹדֶם שֶׁבָּא אִתַּי הַגִּתִּי, כָּאן אַחַר שֶׁבָּא אִתַּי הַגִּתִּי, דִּכְתִיב ״וַיַּקְח אֶת עֲטֶרֶת מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ״. וּמִי שָׂרֵי? אָמַר רַב נַחְמָן: אֲתָא אִתַּי וּבִטְּלָהּ, עַד כָּאן. חֲרִי כִּי יֵשׁ מְצִיאוּת לִירַשׁ גַּם אֱלֹהֵיהֶם עַצְמָן, וְהוּא כְּשֶׁהָיוּ עִמָּהֶם עוֹבְדֵיהֶ שֶׁבִּטְּלוּם הֵם וְיָהֲנוּ מֵהֶם יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹרְשִׁים אוֹתָם**, וְלֹא אוֹתָם לְבַד אֶלָּא גַּם אֱלֹהֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת אֱלֹהֵיהֶם**. וּתְנַאי הַמִּשְׁפָּט רָמַז הַכָּתוּב בְּמַה שֶּׁהִקְדִּים מַאֲמַר ״אוֹתָם״ וְאַחַר כָּךְ ״אֶת אֱלֹהֵיהֶם״, כִּדְבְרֵי הַשַּׁ״ס שֶׁאָמַר אַחַר שֶׁבָּא אִתַּי נֶהֱנָה דָּוִד בַּעֲטֶרֶת מַלְכָּם.

וּבֵרַרְתָּ רֶמֶז יְכַוֵּן הַכָּתוּב לִרְמֹז אִבּוּד לַכֹּחַ הַנַּעֲלָם גַּם כֵּן בְּכֹחַ עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁכַּאֲשֶׁר יִתְעַצְּמוּ בְּתַעֲצוּמוֹת הַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב יְאַבְּדוּ נִגְלֶה וְנִסְתָּר מֵהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם**, פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר מַגַּעַת שָׁם עֲבוֹדָתָם, שֶׁהוּא כְּסֵא ס״מ הָרָשָׁע לְעָקְרוֹ, כִּי בִּנְפִילַת כֹּחַ זֶה יִתְעַצֵּם כֹּחַ הָעֶלְיוֹן וְהָיָה ה׳ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ.

ג **וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם וְגוֹ׳.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (עבודה זרה מה:): ״מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ? חֲרִי כְּבָר אָמַר ׳אַבֵּד תְּאַבְּדוּן׳״? וְאָמְרוּ שֶׁבָּא לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ לְשָׁרֵשׁ אַחַר שָׁרְשֵׁי הָאֲשֵׁרָה, וְרַבִּי עֲקִיבָא אָמַר שֶׁבָּא לוֹמַר לְשַׁנּוֹת שְׁמָהּ לְבִזָּיוֹן, עַד כָּאן. וְאוּלַי שֶׁבָּא הַכָּתוּב לִתֵּן אַזְהָרָה עַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִכָּל הָאֲרָצוֹת, כְּדֶרֶךְ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ״ם שֶׁשְּׁאָר אֲרָצוֹת, הֲגַם שֶׁאָנוּ חַיָּבִין לְאַבֵּד עֲבוֹדָה זָרָה, אֵין אָנוּ צְרִיכִין לְחַפֵּשׂ אַחֲרֶיהָ לְאַבְּדָהּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁצָּרִיךְ לְחַפֵּשׂ אַחֲרֶיהָ לְאַבְּדָהּ מִכָּל אֲרָצוֹת, עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא** שֶׁהִיא אֶרֶץ הַקְּדוֹשָׁה.

ד **לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה׳ אֱלֹהֵיכֶם.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי אָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, מִנַּיִן לַמּוֹחֵק אוֹת מִן הַשֵּׁם שֶׁעוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה? דִּכְתִיב ״וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן״, עַד כָּאן. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לִרְמֹז שְׁנֵי פְּרָטֵי דִּינִים שֶׁיֵּשְׁנָם בְּדִין הַמּוֹחֵק שֵׁם מִשְּׁמוֹתָיו יִתְבָּרַךְ: אֶחָד הַשֵּׁם עַצְמוֹ, וְאֶחָד הַנִּטְפָּל לַה׳ מִלְּאַחֲרָיו. בְּאָמְרוֹ ״לַה׳״ חֲרִי אַזְהָרָה עַל הַשֵּׁם, וְלֹא הֶוֵי״ה לְבַד אֶלָּא שֶׁכָּל כַּיּוֹצֵא בּוֹ מִשְּׁמוֹתָיו, וְזֶה בְּנִין אָב לָהֶם. וְאָמְרוֹ **אֱלֹהֵיכֶם** רָמַז לְכָל״ם שֶׁנִּטְפְּלוּ לֵאלֹהִים. וּמַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ו׳ מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה שֶׁאֵין לוֹקֶה אֶלָּא עַל אוֹתִיּוֹת הַשֵּׁם, כֵּיוָן שֶׁאֵין הַדָּבָר מְפֹרָשׁ בְּפֵרוּשׁ בַּכָּתוּב אֵינוֹ לוֹקֶה עָלָיו. וְשָׁם בְּסִפְרֵי אָמְרוּ עוֹד וְזֶה לְשׁוֹנָם: מִנַּיִן לְנוֹתֵץ אֶבֶן אַחַת מִן הָעֲזָרָה שֶׁעוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה? דִּכְתִיב ״לֹא תַעֲשׂוּן״ וְגוֹ׳. נִרְאֶה שֶׁלֹּא אָמַר בְּדִיּוּק אֶבֶן אַחַת אֶלָּא שֶׁעוֹשֶׂה בִּנְתִיצָתוֹ רֹשֶׁם בַּבִּנְיָן.

יד **אֲשֶׁר יִבְחַר ה׳ בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ.** פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא תְּלַגְלֵג לוֹמַר לָמָּה יִהְיֶה מְקוֹמוֹ קָבוּעַ אֵצֶל שֵׁבֶט אֶחָד מִשְּׁבָטֶיךָ, וְתַחְשׁוֹב לִקְבֹּעַ מָקוֹם זוּלָתוֹ, אֶלָּא אֵין לְךָ אֶלָּא הַמָּקוֹם הַהוּא.

כ **כִּי יַרְחִיב וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁהִקְפִּיד ה׳ עַל הַמִּתְאַוִּים תַּאֲוָה לֶאֱכֹל בָּשָׂר בַּמִּדְבָּר (במדבר יא), וְקָבְרוּ הַמִּתְאַוִּים, מֵעַתָּה עוֹמֵד תַּאֲוַת הַבָּשָׂר בְּאִסּוּר. לָזֶה אָמַר **כִּי יַרְחִיב** וְגוֹ׳ **וְאָמַרְתָּ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ הֲגַם שֶׁתֹּאמַר בְּפֵרוּשׁ שֶׁאַתָּה רוֹצֶה לֶאֱכֹל בָּשָׂר, וְזֶה דִּמְיוֹן מַאֲמַר הַמִּתְאַוִּים שֶׁאָמְרוּ ״מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר״, גַּם אָמַר **כִּי תַאֲוָה נַפְשְׁךָ** דִּמְיוֹן הָאָמוּר בַּמִּתְאַוִּים שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה״, אַף עַל פִּי כֵן מַתִּיר הַכָּתוּב לָהֶם וְאָמַר **בְּכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר.**

כא כִּי יִרְחַק וְגוֹ׳. בָּא לְהַתִּיר מַה שֶּׁנֶּאֱסַר בַּמִּדְבָּר לֶאֱכוֹל זוּלַת זִבְחֵי שְׁלָמִים, וְהִטְעִים טַעַם הַהֶתֵּר בְּנוֹעַם דְּבָרָיו וְאָמַר ״כִּי יִרְחַק״, לָזֶה אָמַר **וְאָכַלְתָּ בְּשַׁעֲרֶיךָ** וְאֵין צוֹרֶךְ לְהַבִיאוֹ לַמִּקְדָּשׁ. וּפֵרוּשׁ ״יִרְחַק״ כָּל שֶׁהוּא עוֹמֵד בְּמָקוֹם רָחוֹק, וּמְצִינוּ שֶׁנֶּחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים צג:) בְּפָסוּק ״וּבֵרַכְךָ רְחוֹקָה״, יֵשׁ אוֹמְרִים מִן הַמּוֹדִיעִים וְלַחוּץ, וְיֵשׁ אוֹמְרִים מִן פֶּתַח יְרוּשָׁלַיִם, וְיֵשׁ אוֹמְרִים מִן פֶּתַח הָעֲזָרָה. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁכָּל אָדָם שֶׁשּׂוֹחֵט בְּפֶתַח הָעֲזָרָה בְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַה׳, שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְזַבּוֹחַ אֶלָּא שְׁלָמִים לַה׳, מָתַי יָבוֹא לְיָדֵי מִקְרֶא זֶה וַאֲקַיְּמֶנּוּ.

כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ. קָשֶׁה, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״שְׁמַע וְשָׁמַרְתָּ״, וְלָמָּה הִקְדִּים שְׁמִירָה לִשְׁמִיעָה? עוֹד, מַה רִבָּה בְּתִיבַת **אֵת** וּבְתִיבַת **כָּל**? עוֹד, לָמָּה לֹא אָמַר הַטָּבַת הַבָּנִים אֶלָּא בְּפָסוּק זֶה? עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב** שֶׁנִּרְאֶה שֶׁבָּא לָתֵת טַעַם לְמַאֲמַר ״לְמַעַן יִיטַב״, וַהֲלֹא כְּבָר קָדַם וְאָמַר **שְׁמֹר** וְגוֹ׳ וְגַם אוֹמֵר **לְמַעַן** וְגוֹ׳, הֲרֵי שֶׁהַטּוֹבָה הָאֲמוּרָה הִיא שָׁכָר בְּעַד הַשְׁמִירָה וְהַשְׁמִיעָה שֶׁקָּדַם לוֹמַר הַכָּתוּב.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא שְׁתֵּי דְּבָרִים: א׳ תּוֹרָה וּמִצְוֹות ה׳ אֲשֶׁר כְּבָר נוֹדְעוּ לְיִשְׂרָאֵל מִפִּי מֹשֶׁה, וב׳ אֲשֶׁר יִגְזְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַגְּדָרִים וְהַסְיָגִים אֲשֶׁר יְחַדְּשׁוּ. לָזֶה כִּנֶּגֶד תּוֹרָה וּמִצְוֹות שֶׁהֵם יְדוּעִים כְּבָר בַּתּוֹרָה אָמַר **שְׁמֹר**, וּכְנֶגֶד דְּבָרִים הַמִּתְחַדְּשִׁים מֵרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמַר **וְשָׁמַעְתָּ** שֶׁצָּרִיךְ לְקַבֵּל כָּל גְּזֵרַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וּסְיָגֵיהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּמַאֲמַר **אֵת כָּל** פֵּרוּשׁ ׳אֵת׳ לְרַבּוֹת כָּל גְּזֵרוֹת וּשְׁמִירוֹת וּגְדָרִים שֶׁיְּחַדְּשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְאָמְרוֹ **כָּל** פֵּרוּשׁ, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַגְּדָרִים יִהְיוּ הַדְּבָרִים נִשְׁמָרִים בִּשְׁלֵמוּת, וְהוּא אָמְרוֹ **כָּל הַדְּבָרִים** כִּי זוּלַת זֶה אֵין הַמִּצְוָה נַעֲשֵׂית כַּלָּה בִּשְׁלֵמוּת, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַגָּדֵר אֵין נִגְרָע מִמֶּנָּה דָּבָר. וְגַם אוֹמֵר **לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ** כִּי גְּדָרִים וּסְיָגִים שֶׁעָשׂוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוּא דָּבָר הַמַּעֲמִיד דּוֹרוֹת עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם לְהַבְדִּילָם מִכָּל כִּעוּר וְהַדּוֹמֶה לוֹ.

וְאָמְרוֹ **כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, כִּי דְּבָרִים שֶׁגּוֹזְרִים חֲכָמִים אֵינָם כִּי אִם לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה׳, שֶׁכָּל דִּבְרֵיהֶם רְבִיד הַזָּהָב. וּכְפִי זֶה מַאֲמַר **כִּי תַעֲשֶׂה** וְגוֹ׳ הוּא גַּם כֵּן טַעַם הַצִּוּוּי וְשָׁמַעְתָּ, כִּי בָּזֶה תַּעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר שֶׁצִּוָּה ה׳ בְּאֶמְצָעוּת הַגְּדָרִים וְהַסְּיָגִים, וְזֶה מִלְּבַד הַטּוֹב הַמֻּשָּׂג לַדּוֹרוֹת מֵאֶמְצָעוּת דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וּלְדֶרֶךְ זֶה אָמְרוֹ **כִּי תַעֲשֶׂה** הוּא טַעַם נוֹסָף לְמַאֲמַר ״וְשָׁמַעְתָּ״.

עוֹד יִרְמֹז הַכָּתוּב בְּמַאֲמַר **שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ**, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם: ״לָמָּה לִי לִלְמֹד שְׁמוּעָה זוֹ אַחַר שֶׁעָמַדְתִּי עָלֶיהָ וְיָדַעְתִּי מַה שֶּׁיֵּשׁ עָלַי לִשְׁמֹר בְּמִצְוָה זוֹ?״ תַּלְמוּד לוֹמַר ״שְׁמֹר״, פֵּרוּשׁ – וַהֲגַם אַחַר שֶׁשָּׁמַרְתָּ, וּמְמוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁקָּדֶם וְעָמַד עַל הַדְּבָרִים לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר יִשְׁמֹר, וְאַף עַל פִּי כֵן **וְשָׁמַעְתָּ**, פֵּרוּשׁ – אֵינְךָ פָּטוּר מֵהַגְּעַת בִּשְׁמוּעָתָהּ שֶׁל מִצְוָה.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (הושע יד:ג) ״וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ״, וְהִנֵּה לְפִי שֶׁאָמַר ״שְׁמֹר וְגוֹ׳ אֶת כָּל הַדְּבָרִים״, וְדָבָר זֶה הוּא מִן גֶּדֶר הַנִּמְנָע שֶׁיָּכוֹל הָאָדָם לְקַיֵּם כָּל הַדְּבָרִים, לָזֶה אָמַר **שְׁמֹר** – פֵּרוּשׁ, כְּנֶגֶד מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁהֵם בְּיַד הָאָדָם לִשְׁמֹר עַצְמוֹ מִכָּל מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה, וּכְנֶגֶד מִצְוֹות עֲשֵׂה אָמַר **וְשָׁמַעְתָּ** – פֵּרוּשׁ, יְקַיֵּם הַמִּצְוֹות בִּלְמוּד שְׁמִיעָתָהּ בַּפֶּה, וּבָזֶה נֶחְשָׁב עָלֶיךָ כְּאִלּוּ בָּאָה לְיָדְךָ וְקִיַּמְתָּ אוֹתָהּ, וּמֵעַתָּה יָכוֹל לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַדְּבָרִים.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה יט.), שֶׁאָמְרוּ: לִגְרֵס אִינִישׁ וַהֲדַר לִסְבַּר, וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ**, פֵּרוּשׁ, שְׁמֹר – שֶׁיִּשְׁמֹר יְדִיעַת הַהֲלָכָה וְהִיא הַגִּירְסָא, וְשָׁמַעְתָּ – הִיא הַסְּבָרָא לְכַוֵּן שְׁמוּעוֹתָיו בִּשְׂכְלוֹ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח״ג קצג.) כִּי מִי שֶׁהוּא בַּעַל עֲבֵרוֹת שֶׁעֲרֵי דַּעַת הַתּוֹרָה נִנְעָלִים בְּפָנָיו, וְתִמְצָא (שלחן ערוך האר״י ז״ל הלכות תלמוד תורה) כִּי שַׁעֲרֵי פִּתְחֵי הַהֲבָנָה בְּדִבְרֵי הַתּוֹרָה הֵם הַקֻּשְׁיוֹת שֶׁיַּעַמְדוּ בִּפְנֵי הָאָדָם, וְהֵם סוֹד הַקְּלִפּוֹת הַמִּתְהַוִּים מֵעֲבֵרוֹת הָאָדָם, וְזֶה שֶׁהֵעִיר הַכָּתוּב בְּמַאֲמָר זֶה **שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ**, פֵּרוּשׁ, אִם אַתָּה רוֹצֶה שֶׁתַּעֲמֹד עַל אֲמִתַּת הַתּוֹרָה לְהָבִין אֲמָרֶיהָ, שְׁמֹר הַמִּצְוֹות לְבַל תַּעֲבֹר עֲלֵיהֶם, וּבָזֶה ״וְשָׁמַעְתָּ אֶת כָּל״ וְגוֹ׳.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה טו:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אִם הָרַב דּוֹמֶה לְמַלְאַךְ ה׳ צְבָאוֹת תּוֹרָה יְבַקְּשׁוּ מִפִּיהוּ וְגוֹ׳, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁמֹר**, פֵּרוּשׁ, אִם הוּא בִּשְׁמִירָה שֶׁשּׁוֹמֵר הַתּוֹרָה, אָז ״וְשָׁמַעְתָּ״ תּוֹרָה מִפִּיהוּ. וְאָמְרוֹ **אֶת כָּל הַדְּבָרִים**, לְדֶרֶךְ זֶה יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּחֲגִיגָה (שם) וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְרַבִּי מֵאִיר הֵיכִי גָּמַר תּוֹרָה מִפּוּמֵיהּ דְּאַחֵר? וְהָאָמַר וְכוּ׳ ״כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן״ וְגוֹ׳, אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: רַבִּי מֵאִיר קָרָא אַשְׂכַּח וְדָרַשׁ ״הַט אָזְנְךָ וְגוֹ׳, וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי״ – לְדַעְתָּם לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא לְדַעְתִּי וְכוּ׳. קָשׁוּ קְרָאֵי אַהֲדָדֵי! לָא קַשְׁיָא: הָא בִּגְדוֹל הָא בְּקָטָן. וְאָמְרוּ עוֹד שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנָם: דָּרַשׁ רָבָא, מַאי דִּכְתִיב ״אֵל גִּנַּת אֱגוֹז״ וְגוֹ׳, אַשְׁכְּחֵיהּ רַבָּה בַּר שִׁילָא לְאֵלְיָהוּ, אָמַר לֵיהּ: מַאי קָא עָבִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא? אָמַר לֵיהּ: קָאָמַר שְׁמַעְתָּא מִפּוּמַיְיהוּ דְּכוּלְּהוּ רַבָּנָן וּמִפּוּמֵיהּ דְּרַבִּי מֵאִיר לָא קָאָמַר, מִשּׁוּם דְּגָמַר שְׁמַעְתָּא מִפּוּמֵיהּ דְּאַחֵר. אָמַר לֵיהּ: רַבִּי מֵאִיר רְמוֹן קָצָא וְכוּ׳, אָמַר לֵיהּ: הַשְׁתָּא קָאָמַר ״מֵאִיר בְּנִי אוֹמֵר״ וְכוּ׳, עַד כָּאן. הִנֵּה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַגָּדוֹל יָכוֹל לִלְמֹד מֵהֶרֵב חֲגַם שֶׁיִּהְיֶה הֶרֵב רָשָׁע, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַקָּטָן. וְרַמְבַּ״ם זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה מָצִינוּ שֶׁכָּתַב (הלכות תלמוד תורה ד) שֶׁאֵין לִלְמֹד מֵהֶרֵב אֶלָּא אִם הוּא כְּמַלְאַךְ ה׳, וְלֹא חֵלֶק בֵּין גָּדוֹל לְקָטָן כִּדְבְרֵי הַגְּמָרָא.

וְרָאִיתִי לַבַּ״ח (ש״ך יורה דעה סימן רמ״ו) שֶׁכָּתַב שֶׁלֹּא חִלֵּק בַּגְּמָרָא אֶלָּא לְדַעַת רַבִּי מֵאִיר, אֲבָל הַשַּׁ״ס אֵינוֹ סוֹבֵר כֵּן, וְדַיֵּק לְשׁוֹן הַשַּׁ״ס שֶׁאָמַר רַבִּי מֵאִיר קָרָא אַשְׂכַּח וְדָרַשׁ, מַשְׁמַע דַּוְקָא רַבִּי מֵאִיר הוּא שֶׁסּוֹבֵר כֵּן, עַד כָּאן.

וְאֵין דְּבָרָיו נְכוֹנִים. אֶחָד, מִנַּיִן לוֹ לַתַּלְמוּד לוֹמַר שֶׁמַּעֲשֶׂה רַבִּי מֵאִיר בְּמַחְלֹקֶת עוֹמֶד כָּל שֶׁאָנוּ יְכוֹלִין לְהַשְׁווֹת בַּדָּבָר סְבָרָא. וְעוֹד, מִמַּה שֶּׁמַּקְשֶׁה לְרַבִּי מֵאִיר מִדְּרָשַׁת "כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן" מוּכָח שֶׁחָפֵץ לְהַשְׁווֹתָם, שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר שֶׁאַהֲרֹן הָאֱמֶת שֶׁרַבִּי מֵאִיר לְחַלֵּק אָתָא מֵהַדְּרָשָׁה שֶׁהוּא לְמוּד הַגָּדוֹל, אִם כֵּן מַה מַּקְשֶׁה הַתַּלְמוּד מִדְּרָשַׁת "כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן" וְגוֹ', אִם לֹא שֶׁתֹּאמַר שֶׁפּוֹטֵר שֶׁדְּרָשָׁה זוֹ מַסְכֶּמֶת, שֶׁאִם לֹא כֵּן הָיָה יָכוֹל לוֹמַר רַבִּי מֵאִיר אֵינוֹ דּוֹרֵשׁ כֵּן. וְאִם תֹּאמַר שֶׁזּוֹ הִיא כַּוָּנַת הַמְתֻרְגְּמָן שֶׁאָמַר "רַבִּי מֵאִיר קָרָא אַשְׁכַּח" וְכוּ', וּפֵרוּשׁ וְאֵינוֹ מוֹדֶה בִּדְרָשַׁת "שִׁפְתֵי" וְכוּ', אִם כֵּן מַאי חוֹזֵר לוֹמַר "קָשׁוּ קְרָאֵי" וְכוּ' אִם הַדּוֹרֵשׁ זֶה אֵינוֹ דּוֹרֵשׁ זֶה. וְעוֹד, חֲרִי רָבָא שֶׁהוּא אָמוֹרָא אַחֲרוֹן דָּרַשׁ "אֶל גִּנַּת אֱגוֹז", מָה הָאֱגוֹז הַזֶּה הַגַּם שֶׁהוּא מְלֵכְלָךְ בְּטִיט וְכוּ' אֵין אֹכֶל שֶׁבְּתוֹכוֹ נִמְאָס וְכוּ' עַד כָּאן, וּדְבָרִים אֵלּוּ הֵם כִּסְבָרַת רַבִּי מֵאִיר, וְיָדוּעַ דְּהֲלָכָה כְּרָבָא הֲגַם שֶׁנֹּאמַר שֶׁמַּעֲשֶׂה רַבִּי מֵאִיר בְּמַחְלֹקֶת שָׁנוּי. וְעוֹד, אִם דְּרָשַׁת "כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן" הִיא בֵּין לְגָדוֹל בֵּין לְקָטָן וְרַבִּי מֵאִיר לְבַד הוּא שֶׁפּוֹטֵר לְחַלֵּק, מַה מֵּשִׁיב רַבָּה בַּר שֵׁילָה לְאֻלָּיְתוֹ "רַבִּי מֵאִיר רְמוֹן מָצָא" וְכוּ', הֲלֹא אֵינוֹ סוֹבֵר אֶלָּא רַבִּי מֵאִיר, אֲבָל הַשַּׁ"ס סְבִירָא לֵיהּ שֶׁאֵין הֶחֱר לִלְמֹד אֶלָּא מִכְּמַלְאָךְ בֵּין יִהְיֶה גָּדוֹל בֵּין יִהְיֶה קָטָן. וְעוֹד, מַה רְאָיָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ שֶׁהִסְכִּים ה' עַל הַמַּעֲשֶׂה שֶׁל רַבִּי מֵאִיר שֶׁחָזַר וְאָמַר שְׁמַעְתָּא מִפִּיו. וְאִם תֹּאמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְחִלָּה מַה סָּבַר, שֶׁאֵין לוֹמַר שֶׁנֶּעְלַם מֵעֵינֵי ה' חָס וְשָׁלוֹם הַטַּעַם שֶׁאָמַר רַבָּה בַּר שֵׁילָה "רַבִּי מֵאִיר רְמוֹן מָצָא" וְכוּ'. דַּע כִּי יַקְפִּיד ה' עַל הָאָדָם בַּעֲשׂוֹתוֹ דָּבָר שֶׁלֹּא יִהְיֶה בּוֹ נָקִי אֶלָּא מֵה' וְלֹא מֵאָדָם, וְיֵחָשֵׁב לוֹ לְחֵטְא עַד שֶׁיִּהְיֶה נָקִי מֵה' וְאָדָם. וְלָזֶה כְּשֶׁעָשָׂה רַבִּי מֵאִיר מַעֲשֶׂה זֶה שֶׁהָיָה לָמֵד מֵאָדָם שֶׁאֵינוֹ כְּמַלְאָךְ, הָיָה רַבִּי מֵאִיר נָקִי מֵה' אֲבָל לֹא מֵאָדָם, כָּל עוֹד שֶׁלֹּא נוֹדַע טַעְמוֹ אִם זַךְ וְיָשָׁר פָּעָלוֹ. וְזֶה סִבַּב שֶׁלֹּא הָיָה ה' אוֹמֵר שְׁמוּעָה מִפִּיו לְהִיוֹתוֹ חָסֵר הַשְׁלֵמוּת. וַאֲחַר שֶׁנֶּאֱמַר בִּישִׁיבָה שֶׁל מַטָּה טַעַם לִשְׁבָח בְּמַעֲשָׂיו, נִכְנַס בְּגֶדֶר "וְהָיִיתֶם נְקִיִּים גַּם מִיִּשְׂרָאֵל", וְלָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד חָזַר וְאָמַר שְׁמַעְתָּא מִשְׁמוֹ. וּלְעוֹלָם הָאֱמֶת כְּדִבְרֵי רַבִּי מֵאִיר.

וְהַנָּכוֹן לָתֵת טַעַם לְרַמְבַּ"ם הוּא, שֶׁפּוֹטֵר שֶׁבְּזְמַן הַזֶּה אֵין דַּעַת שְׁלֵמָה שֶׁתִּקָּרֵא גָּדוֹל לְהַתִּיר לוֹ לִלְמֹד מֵחָכָם רָשָׁע, שֶׁדָּוְקָא רַבִּי מֵאִיר שֶׁהָיָה שָׁלֵם בְּדַעַת וּבִידִיעָה הוּא שֶׁהֻתַּר לוֹ הַדָּבָר, שֶׁאֵין לָחוּשׁ וַדַּאי שֶׁיִּלְמֹד מִמֶּנּוּ רִשְׁעוֹ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה דַּיֵּק הַתַּלְמוּד וְאָמַר: רַבִּי מֵאִיר קָרָא אַשְׁכַּח וְדָרַשׁ וְכוּ' רַבִּי מֵאִיר רְמוֹן וְכוּ', פֵּרוּשׁ דָּוְקָא גֶּדֶר זֶה שֶׁל רַבִּי מֵאִיר הוּא שֶׁיֶּשְׁנוֹ בְּהֶתֵּר זֶה, לְפִי שֶׁהוּא וַדַּאי יָזוֹק הַקֶּלְפָּה וְלֹא יֹאכַל אֶלָּא הָאֹכֶל. וּסְבָרָא זוֹ נְכוֹנָה וּסְמוּכָה מֵעַצְמָהּ הִיא, לָזֶה סָתַם רַמְבַּ"ם לֶאֱסֹר לִלְמֹד מֵהָרַב שֶׁאֵינוֹ כְּמַלְאָךְ בֵּין לְגָדוֹל בֵּין לְקָטָן, כִּי הַדּוֹרוֹת נִתְמַעֲטוּ וְאֵין לָנוּ הֶתֵּר זֶה אֶלָּא בְּרַבִּי מֵאִיר וְכַיּוֹצֵא. וְצֵא וּלְמַד מִדִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיב:) שֶׁאָמְרוּ: אִם הָרִאשׁוֹנִים כְּמַלְאָכִים וְכוּ'.

וְעַל פִּי זֶה יִתְבָּאֵר עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֶת כָּל הַדְּבָרִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אִימָתַי אֲנִי מַתְנֶה עָלֶיךָ שֶׁאֵין לְךָ לְהָבִין שְׁמוּעָה אֶלָּא מֵאָדָם שֶׁהוּא מְשַׁמֵּר הַתּוֹרָה וְהַמִּצְווֹת? אֶלָּא דַּוְקָא לְמִי שֶׁהוּא קָטָן וְחָסֵר לִשְׁמוֹעַ כָּל הַדְּבָרִים אוֹ רוּבָּם שֶׁהָרוֹב כַּכֹּל, אֲבָל הַגָּדוֹל שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִשְׁמוֹעַ אֶלָּא חֵלֶק קָטָן יָכוֹל הוּא לִשְׁמוֹעַ אֲפִלּוּ מֵאָדָם שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵר תּוֹרָה וּמִצְווֹת, וּכְרַבִּי מֵאִיר שֶׁהָיָה לוֹמֵד תּוֹרָה מֵאַחֵר, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה מְשַׁמֵּר תּוֹרָה וּמִצְווֹת, שֶׁהָיָה זוֹרֵק קְלִפָּתוֹ וְאוֹכֵל תּוֹכוֹ.

כט כִּי יַכְרִית וְגוֹ' אֶת הַגּוֹיִם וְגוֹ' הִשָּׁמֶר לְךָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת: א', לָמָּה תָּלָה אַזְהָרַת שְׁמִירַת עֲבוֹדָה זָרָה בְּ"כִּי יַכְרִית" שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁזּוּלַת זֶה אֵינוֹ בָּאַזְהָרָה כְּשֶׁיִּרְאֶה אֶת הַגּוֹיִם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה שְׁלֵוִים וּבְטוּחִים שָׁנִים רַבּוֹת, וְזֶה אֵינוֹ, שֶׁאַזְהָרַת עֲבוֹדָה זָרָה אֵינָהּ מִשְׁתַּנֶּית מֵהַמִּבְחָן בְּמַה שֶּׁיֵּאָרַע לְהָאֻמּוֹת. ב', אָמְרוּ **פֶּן תִּנָּקֵשׁ** וְגוֹ' **אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם** – הֲלֹא אִדְרַבָּא אַחַר שֶׁיִּרְאֶה שֶׁנִּשְׁמְדוּ לְפָנָיו לֹא יִנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם, וְדִבְרֵי הַמָּאוֹר רַשַׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה לֹא הִסְפִּיקוּ בּוֹ יִשּׁוּב הַכָּתוּב עַל נְכוֹן. ג', אָמְרוּ **פֶּן תִּנָּקֵשׁ וּפֶן תִּדָּרֹשׁ** – כֵּיוָן שֶׁהַנְּקִישָׁה הִיא דְּרִישַׁת עֲבוֹדָתָם הָיָה לוֹ לוֹמַר "פֶּן תִּנָּקֵשׁ וְגוֹ' לִדְרֹשׁ אַחֲרֵי" וְגוֹ'. ד', אָמְרוּ **לֵאמֹר** – לְמִי יֹאמְרוּ. ה', אָמְרוּ **אֵיכָה** – אֵין יָדוּעַ כַּוָּנַת מַאֲמָר זֶה אִם שׁוֹאֵל, אוֹ מַתְמִיהַּ, אוֹ מְדַמֶּה, וּלְכָל הַפֵּרוּשִׁים אֵין יָדוּעַ הַמְּכֻוָּן. ו', אָמְרוּ **לֹא תוֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע** – קָשֶׁה, בִּשְׁלָמָא "לֹא תִגְרַע" יְצוּ ה' לְבַל יִגְרַע מִכָּל הָאַזְהָרוֹת שֶׁצִּוָּה עַל עֲבוֹדָה זָרָה, אֲבָל "לֹא תוֹסֵף" מַה בָּא לְלַמֵּד? אִם לְבַל יוֹסִיף סְיָגִים, זֶה אֵינוֹ, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב (ויקרא יח:ל) "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי", וּמָצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהֶחְמִירוּ לִגְדֹּר כָּל דְּדְמֵי לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְאִם לְבַל יֵאָסֵר מִינֵי עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַכָּתוּב, חֲרִי מָצִינוּ שֶׁאָסַר הַכָּתוּב כָּל מִין עֲבוֹדָה זָרָה.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא שֶׁבָּא לְהַזְהִיר עַל הַטָּעֲיוֹת אֲשֶׁר יִטְעֶה אָדָם מִמַּחֲזֵה אֲשֶׁר עֵינָיו תֶּחֱזֶינָה רְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ, וְיֹאמַר מִמֶּה נַפְשָׁךְ לֹא יִמָּנַע מִלּוֹמַר אַחַת מִשְׁתַּיִם: אוֹ תֹּאמַר שֶׁעֲבוֹדָה זוֹ שֶׁעוֹבְדִים הַנִּכְרָתִים הִיא חֲשׁוּבָה עֲבוֹדָה, וְלָזֶה הִקְפִּיד ה' עַל עֲשׂוֹתָם לְזוּלָתוֹ וְלֹא לוֹ וַיִּסָּחֵם מֵאֶרֶץ הַחַיִּים, אוֹ תֹּאמַר שֶׁעֲבוֹדָה זוֹ שֶׁעוֹבְדִים הַגּוֹיִם אֵינָהּ חֲשׁוּבָה עֲבוֹדָה לְהִתְקַנְאוֹת עָלֶיהָ אֵל קַנָּא וְנוֹקֵם, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר הַזּוֹרֵק לְמַרְקוּלִיס הַפּוֹעֵר לְפְעוֹר אוֹ הַמַּעֲבִיר לַמּוֹלֶךְ וְכַדּוֹמֶה לָזֶה, וְהָרְאָיָה שֶׁאֵין עוֹבְדִין עֲבוֹדָה זוֹ לַה' אֱלֹהִים, וְטַעַם שֶׁהִקְפִּיד ה' לְהַכְרִית הַגּוֹיִם לֹא עַל שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה כָּזוֹ אֶלָּא עַל שֶׁלֹּא עָבְדוּהוּ לַה' בַּעֲבוֹדָה הָרְאוּיָה וְעָזְבוּ שְׁאָר מִצְווֹת.

וְכָל אַחַת מִשְּׁתֵּי חֲלוּקוֹת אֵלּוּ שֶׁיְּכָרִיעַ הַמַּכְרִיעַ בְּדַעְתּוֹ חֲרִי זֶה בְּטוּל תּוֹרָה. אִם יַכְרִיעַ לוֹמַר שֶׁהָעֲבוֹדָה הִיא עֲבוֹדָה רְאוּיָה, תָּבֹא לוֹ הַסְּבָרָא לַעֲבֹד לַה' אֱלֹהֵינוּ בְּמִינֵי הָעֲבוֹדוֹת עַצְמָן שֶׁבָּהֶם קִנֵּא כְּשֶׁנַּעֲשׂוּ לְזוּלָת. וְאִם יַכְרִיעַ לוֹמַר שֶׁאֵינָהּ עֲבוֹדָה, תָּבֹא לוֹ הַסְּבָרָא לַעֲשׂוֹת גַּם הוּא כֵּן כֵּיוָן שֶׁאֵין זֶה מַעֲשֶׂה עֲבוֹדָה זָרָה. לָזֶה בָּא מַאֲמַר ה' וְאָמַר **כִּי יַכְרִית** וְגוֹ' **הִשָּׁמֶר לְךָ** מִלְּטָעוֹת בְּאֶחָד מִשְּׁתֵּי חֲלוּקוֹת הָרִשּׁוּמוֹת. כְּנֶגֶד טָעוּת הַבָּא מֵהַשְׁמָדָתָם שֶׁעֲבוֹדָתָם עֲבוֹדָה,

אָמַר ״הִשָּׁמֶר לְךָ״ **פֶּן תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם**, פֵּרוּשׁ ״תִּנָּקֵשׁ״ כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ״י תִּטָּרֵף אַחֲרֵיהֶם לִהְיוֹת כָּרוּךְ לַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂיהֶם לֵאלֹהֵי שֶׁאֲנִי עוֹבְדוֹ, אַחַר שֶׁאֲנִי רוֹאֶה שֶׁהַקָּפִיד ה׳ עַל שֶׁעוֹבְדִים בָּזֶה לְזוּלָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ**. וּכְנֶגֶד טָעוּת הַבָּא מֵהַבְחָנַת הָעֲבוֹדָה הֶיוֹתָהּ בְּזוּיָה וְאֵין עֲבוֹדָה זוֹ נִקְרֵאת עֲבוֹדָה וְלֹא יַקְפִּיד ה׳ עָלֶיהָ לַעֲשׂוֹתָהּ לִפְעוֹר לְבַזּוֹתוֹ וְכַדּוֹמֶה, אָמַר **וּפֶן תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ תִּדְרֹשׁ בְּמַעֲשֶׂה הָעֲבוֹדָה וּמֵאֶמְצָעוּת הַשְׂכָּלָתְךָ בָּהּ תֹּאמַר, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם**, פֵּרוּשׁ, דָּבָר תָּמוּהַּ הוּא כִּי אֵיךְ יַעַבְדוּ עֲבוֹדָה בְּזוּיָה כָּזוֹ, אֵין זוֹ חֲשׁוּבָה עֲבוֹדָה וְיָכוֹל אֲנִי לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי אֵין בָּזֶה לֹא כָּבוֹד וְלֹא חִבָּה לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אָנִי** לִפְעוֹר וְלִזְרוֹק אֶבֶן בִּרְגֶמַת מַרְקוּלִיס, הִשָּׁמֶר פֶּן תֹּאמַר כֵּן.

וְגָמַר אוֹמֵר **לֹא תַעֲשֶׂה כֵּן לַה׳**, זֶה כְּנֶגֶד טָעוּת הָרִאשׁוֹנָה שֶׁיַּחְשֹׁב לַעֲשׂוֹת לַה׳ מִן עֲבוֹדָה שֶׁעוֹבְדִים הַגּוֹיִם, וְשָׁלַל עִקַּר הַסִּבָּרָא שֶׁמִּמֶּנָּה בָּא הַטָּעוּת וְאָמַר **כִּי אֶת כָּל תּוֹעֲבַת ה׳ אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ** וְגוֹ׳, לֹא כְּמוֹ שֶׁאַתָּה חוֹשֵׁב שֶׁה׳ מִתְקַנֵּא שֶׁעוֹשִׂים מַעֲשֶׂה מְשֻׁבָּח זֶה לְזוּלָתוֹ, לֹא כֵּן הוּא, אֵינוֹ אֶלָּא דָּבָר הַשָּׁנוּאִי בְּעֵינֵי ה׳, וְסָמַךְ גַּם כֵּן לוֹמַר דָּבָר זָר גַּם בְּעֵינֵי אָדָם, כְּאָמְרוֹ **גַּם אֶת בְּנֵיהֶם** וְגוֹ׳ **יִשְׂרְפוּ**, וּמֵעַתָּה גַּם טָעוּת שְׁנִיָּה שֶׁאֵין עֲבוֹדָה זוֹ עֲבוֹדָה וְאֵין ה׳ מַקְפִּיד עַל הַמַּעֲשִׂים, סָתַר בָּזֶה בְּנֹעַם דְּבָרָיו, כִּי הַמַּעֲשֶׂה מִצַּד עַצְמוֹ שׂוֹנֵא אוֹתוֹ ה׳, הֲגַם שֶׁאֵינָהּ מַעֲלָה וְכָבוֹד, וְהוּא אָמְרוֹ **תּוֹעֲבַת ה׳ אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם**, פֵּרוּשׁ הַמַּעֲשֶׂה מִצַּד עַצְמוֹ הוּא מְתֹעָב בְּעֵינֵי ה׳, כְּדֶרֶךְ שֶׁתֹּעֵב הַרְבֵּה דְּבָרִים בְּלֹא טַעַם מֻשָּׂג לְכָל מַשְׂכִּיל, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר אִסּוּר שְׁתֵּי אֲחָיוֹת הֲגַם שֶׁיִּחְפְּצוּ שְׁנֵיהֶם בַּדָּבָר וְכַדּוֹמֶה לָזֶה, כְּמוֹ כֵן אָסַר מַעֲשֶׂה זֶה לַעֲבוֹדָה זָרָה הֲגַם שֶׁאֵין חֵפֶץ שֶׁיַּעֲשׂוּהוּ לַעֲבוֹדָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה.

וְגָמַר אָמְרוֹ **אֶת כָּל הַדָּבָר** וְגוֹ׳ **לֹא תֹסֵף** וְגוֹ׳ **וְלֹא תִגְרַע** לְפִי דְּבָרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, פֵּרוּשׁ לֹא תֹסֵף — כְּנֶגֶד עֲבוֹדַת הַגּוֹיִם לֵאלֹהֵיהֶן שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה מֵהֶם לַעֲבוֹדַת ה׳, וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ — פֵּרוּשׁ לְהַתִּיר עֲבוֹדוֹת הַבְּזוּיוֹת שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה כַּנִּזְכָּר אֶלָּא הַכֹּל בְּכְלַל הָאִסּוּר, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים.

פרק יג

ב כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא. אָמְרוֹ **נָבִיא**, פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ הוּא מֻחְזָק לְנָבִיא, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה נֶאֱמָן אֶצְלְךָ אִם אָמַר לְךָ לַעֲבֹר עַל אֵיזוֹ מִצְוָה לְפִי שָׁעָה כְּאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל (מלכים א יח), וְכוּ׳, אַף עַל פִּי כֵן אִם יֹאמַר לְךָ שֶׁתַּעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה חַיָּב מִיתָה.

וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא הִזְכִּיר בִּתְחִלָּה מַאֲמַר הַנָּבִיא דָּבָר שֶׁעָלָיו נָתַן הָאוֹת וְגוֹ׳. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וּבָא הָאוֹת** וְגוֹ׳ **לֵאמֹר** וְגוֹ׳, וְכִי הָאוֹת הוּא הָאוֹמֵר? הֲלֹא הַנָּבִיא הוּא הָאוֹמֵר לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעַל זֶה הוּא שֶׁמִּתְחַיֵּב מִיתָה?

וְנִרְאָה שֶׁנִּתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְדַבֵּר כְּנֶגֶד נָבִיא שֶׁבָּא וְדִבֵּר בְּסֵדֶר זֶה: ה׳ אָמַר אֵלָיו שֶׁאִם יִתֵּן מוֹפֵת זֶה אוֹ אוֹת זֶה, כַּוָּנַת הָאוֹת הוּא לוֹמַר שֶׁנַּעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וְאִם יִהְיֶה הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת בְּסֵדֶר זֶה אֵין הַכַּוָּנָה כֵּן אֶלָּא אַדְרַבָּא לְתַעֲבָה וּלְשָׁרְפָהּ כְּמִשְׁפָּטָהּ הָרִאשׁוֹן. **וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת** — פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהוּא לֹא אָמַר אֶלָּא אוֹ זֶה אוֹ זֶה, וּבָאוּ שְׁנֵיהֶם הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת, וְהָיוּ בְּסֵדֶר אֲשֶׁר אָמַר שֶׁיַּגִּידוּ עַל כַּוָּנַת ה׳ שֶׁרָצוֹנוֹ שֶׁיַּעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, **לֹא תִשְׁמַע** וְגוֹ׳, וְחַיָּב מִיתָה הַנָּבִיא וְגוֹ׳, הֲגַם שֶׁלֹּא הֶחְלִיט בִּדְבָרָיו שֶׁיַּעַבְדוּ עַד בֹּא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת וְהֵם הָאוֹמְרִים לַעֲבֹד, וְעוֹד שֶׁהוּא לֹא אָמַר אֶלָּא אוֹ אוֹת אוֹ מוֹפֵת וְהָיוּ שְׁנֵיהֶם, אַף עַל פִּי כֵן לֹא תִשְׁמַע וְגוֹ׳.

ד כִּי מְנַסֶּה וְגוֹ׳. וְאִם תֹּאמַר מֵעַתָּה כִּי לְנַסּוֹתֵינוּ בָּא ה׳ נָבִיא זֶה, לָמָּה יוּמַת אִם דִּבֶּר ה׳ בְּפִיהוּ לְנַסּוֹת? וְנִרְאֶה כִּי מַאֲמַר **כִּי מְנַסֶּה** לֹא בָּא לוֹמַר כִּי ה׳ אָמַר לַנָּבִיא לוֹמַר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֶלָּא בָּא לָתֵת טַעַם לַמּוֹפְתִים שֶׁנָּתַן ה׳, וְאָמַר **כִּי מְנַסֶּה** וְגוֹ׳, וּכְפִי זֶה ה׳ נָתַן מוֹפֵת זֶה לְנַסּוֹת.

אוֹ אֶפְשָׁר כִּי לְעוֹלָם מוֹפֵת וְאוֹת זֶה לֹא עָשָׂאוֹ ה׳ לְנַסּוֹת, אֶלָּא לַאֲשֶׁר יַגִּידוּ אוֹתוֹת הַשָּׁמַיִם נִפְלָאִים מַעֲשֵׂה ה׳, וְנָתַן טַעַם ״כִּי מְנַסֶּה״ תְּשׁוּבָה לְמַה שֶׁיֹּאמְרוּ יִשְׂרָאֵל: לָמָּה ה׳ לֹא הֵסִיר הַמּוֹפֵת וְהָאוֹת לְבַל יִטְעוּ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי ה׳? לָזֶה אָמַר **כִּי מְנַסֶּה** וְגוֹ׳, לָזֶה הִנִּיחַ הָעוֹלָם כְּמִנְהָגוֹ, אֲבָל זוּלַת טַעַם זֶה ה׳ יַעֲשֶׂה לְבַל תֶּחֱזַקְנָה יְדֵי רְשָׁעִים וְלֹא יִהְיֶה לֹא אוֹת וְלֹא מוֹפֵת.

ה אַחֲרֵי ה׳ וְגוֹ׳. קָשֶׁה לָמָּה הִפְסִיק בְּפָסוּק זֶה בְּאָמְצַע מִשְׁפַּט נְבִיא שֶׁקָּר, שֶׁהֲרֵי אַחֲרָיו הוּא אוֹמֵר ״וְהַנָּבִיא הַהוּא וְגוֹ׳ יוּמָת״, שֶׁהָיָה לוֹ לְאָמְרוֹ אַחַר פָּסוּק ״וְהַנָּבִיא״ וְגוֹ׳. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֵאֱרִיךְ כָּל אֵלֶּה הַדְּבָרִים **תֵּלֵכוּ, תִּירָאוּ, תִּשְׁמְרוּ, תִּשְׁמְעוּ, תַּעֲבֹדוּ, תִּדְבָּקוּן**?

וְנִרְאֶה שֶׁבָּא לְהָעִיר הַדְּבָרִים הַכְּלָלִים שֶׁיִּשְׁנָם בַּעֲבוֹדַת ה׳, כְּדֵי שֶׁתֵּדַע מֵהֶם לְחַיֵּב הַנָּבִיא וְהַחוֹלֵם כְּשֶׁיֹּאמַר לַעֲשׂוֹת אַחַת מֵהֵנָּה לַעֲבוֹדָה זָרָה. וְהִתְחִיל לוֹמַר ״אַחֲרֵי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ״ — זוֹ מִצְוַת קַבָּלַת עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, לְלֶכֶת אַחֲרֵי ה׳ וְלֹא אַחֲרֵי זוּלָתוֹ. הָא לָמַדְתָּ שֶׁאִם אָמַר הַנָּבִיא לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם עֲבוֹדָה זָרָה לְלֶכֶת אַחֲרֶיהָ — חַיָּב. וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״תֵּלֵכוּ״ לְשׁוֹן עָתִיד, לְהָעִירְךָ בְּשִׁעוּר חִיּוּב הַנָּבִיא שֶׁמִּתְחַיֵּב עָלָיו, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר ״קוּם עֲבוֹד״ עַתָּה, אֶלָּא תְּקַבְּלוּ עֲבוֹדָה זָרָה עֲלֵיכֶם לֶאֱלוֹהַּ לְמָחָר — יִתְחַיֵּב מִיתָה מֵעַתָּה שֶׁאָמַר לָהֶם הַדְּבָרִים, הֲגַם שֶׁדְּבָרָיו לֶעָתִיד.

וְאָמְרוֹ **וְאֹתוֹ תִירָאוּ** — פֵּרוּשׁ, דַּוְקָא אוֹתוֹ תִּירָאוּ וְלֹא לַעֲבוֹדָה זָרָה. הַכַּוָּנָה, שֶׁאִם בָּא לוֹמַר יִרְאוּ מֵעֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית, הֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר לַעֲשׂוֹת לָהּ דָּבָר וְלֹא לְעָבְדָהּ אֶלָּא לְיִרְאָה שֶׁמָּא תֵּרַע לוֹ, וְאֵין זֶה מִמֵּעֵט יִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ, אַף עַל פִּי כֵן חַיָּב מִיתָה, כִּי אוֹתוֹ לְבַד יִרְאוּ.

וְאָמְרוֹ **וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ** מִצְוֹתָיו וְלֹא מִצְוֹת עֲבוֹדָה זָרָה, הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁאִם תְּצַוֶּה עֲבוֹדָה זָרָה לַעֲשׂוֹת דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הֲנָאָה, כְּגוֹן שֶׁתֹּאמַר עֲבוֹדָה זָרָה: ״מִי

שֶׁיִּרְצֶה לְהַרְוִיחַ יַעֲשֶׂה דָּבָר זֶה וְיַרְוִיחַ״ וְכַדּוֹמֶה לָזֶה, וְאֵין בְּמַעֲשֶׂה זֶה דָּבָר שֶׁנּוֹגֵעַ לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְיֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר כֵּיוָן שֶׁאֵין בְּדָבָר זֶה מִן עֲבוֹדָה אֵין בְּכָךְ כְּלוּם, תַּלְמוּד לוֹמַר מִצְוָתָיו יִתְבָּרֵךְ תִּשְׁמְרוּ, וְאִם בָּא הַנָּבִיא לוֹמַר שֶׁה׳ צִוָּה לוֹ שֶׁיַּעֲשׂוּ דִּבְרֵי עֲבוֹדָה זָרָה בָּזֶה וְיַצְלִיחוּ — יוּמָת.

וְאָמְרוּ **וּבְקִלּוֹ תִּשְׁמָעוּ**, פֵּרוּשׁ, דַּוְקָא בְּקוֹלוֹ יִתְבָּרֵךְ הוּא שֶׁיֵּשׁ לָכֶם לִשְׁמֹעַ, לִלְמֹד וּלְלַמֵּד אִמְרוֹתָיו הַטְּהוֹרוֹת, וְלֹא בְּקוֹלָהּ שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁאִם עֲבוֹדָה זָרָה אָמְרָה אֵיזוֹ אֲמָרִים אָסוּר לִשְׁמָעָם. וְאִם בָּא הַנָּבִיא וְאָמַר שֶׁצִּוָּה ה׳ לֵילֵךְ לַעֲבוֹדָה זָרָה לִשְׁמֹעַ דְּבָרֶיהָ, הֲגַם שֶׁאֵין בָּהֶם לֹא מַעֲשֶׂה וְלֹא לְיִרְאָה מִמֶּנָּה, אַף עַל פִּי כֵן יוּמַת.

וְאָמְרוּ **וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ**, פֵּרוּשׁ, לַה׳ וְלֹא לְזוּלָתוֹ, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין נז.) שֶׁאָמַר קֵיסָר לְבֶן קָטָן שֶׁל חַנָּה שֶׁיְּעָרִים לְהַשְׁלִיךְ טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ לִפְנֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְיֵלֵךְ וְיִבְיאֶנָּה בְּזֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם לְרוֹאִים שֶׁעָבַד, הֲגַם שֶׁאֵין בְּלִבּוֹ לְעָבְדָהּ וְלֹא רָצָה וְכוּ׳, עַל כֵּן בָּא הַכָּתוּב כָּאן לוֹמַר שֶׁאִם בָּא נָבִיא לוֹמַר עַל פִּי ה׳ כִּי ה׳ מַרְשֶׁהוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן יוּמַת הַנָּבִיא:

וְאָמְרוּ **וּבוֹ תִּדְבָּקוּן** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קיא:) וְכִי אֶפְשָׁר לִידָּבֵק בַּשְּׁכִינָה? אֶלָּא שֶׁיִּדְבַּק בְּלוֹמְדֵי תוֹרָה שֶׁהֵם מֻרְכָּבָה לַשְּׁכִינָה וּכְאִלּוּ נִדְבַּק בּוֹ יִתְבָּרֵךְ. וְכָאן צִוָּה ה׳ שֶׁלֹּא יִדְבַּק אֶלָּא בִּקְרוֹבֵי ה׳ וּקְדוֹשָׁיו, וְלִשְׁלֹל בָּא שֶׁלֹּא יִדְבַּק בִּקְרוֹבֵי עֲבוֹדָה זָרָה, וְאִם בָּא נָבִיא וְאָמַר בְּמַאֲמַר ה׳ לַעֲשׂוֹת כֵּן — יוּמַת הַנָּבִיא הַהוּא. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת לֵאמֹר נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים** וְלֹא אָמַר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים, לוֹמַר שֶׁחַיָּבִין גַּם אִם לֹא יֹאמְרוּ לַעֲבֹד, וַהֲגַם שֶׁגָּמַר אוֹמֶר וְנַעַבְדֵם, הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁסּוֹפוֹ לוֹמַר וְנַעַבְדֵם, וּלְעוֹלָם שֶׁיִּתְחַיֵּב עַל כָּל פְּרָטִים שֶׁרָשַׁם ה׳ בַּפָּסוּק ״אַחֲרֵי ה׳״ וְגוֹ׳, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **וְהַנָּבִיא הַהוּא** וְגוֹ׳ פֵּרוּשׁ שֶׁרָצָה לְנַגֵּד הָאֱמוּר יוּמָת. וְטַעַם הַמִּיתָה אָמַר הַכָּתוּב **כִּי דִבֶּר סָרָה עַל ה׳**, וַהֲגַם שֶׁלֹּא הֵסִית בְּפֵרוּשׁ לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה אַף עַל פִּי כֵן מְחַיְּבוֹ הַכָּתוּב עַל שֶׁשִּׁקֵּר עַל ה׳ שֶׁנִּבָּא דְּבָרִים רָעִים כְּאִלֶּה, וּמוֹדִיעַ ה׳ שֶׁנִּבּוּאָה כָּזוֹ לֹא יִנָּבֵא נְבִיאוֹ, וַהֲגַם שֶׁיִּנָּבְאוֹ לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל לְבַטֵּל אֵיזוֹ מִצְוָה הוֹרַאת שָׁעָה, דַּוְקָא בִּשְׁאָר מִצְוֹות, אֲבָל בַּעֲבוֹדָה זָרָה כָּל שֶׁהוּא בְּאִסּוּר, בֵּין דָּבָר שֶׁחַיָּב עָלָיו מִיתָה וּבֵין דָּבָר שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עָלָיו מִיתָה לֹא יִסְכִּים ה׳ עָלָיו לַעֲשׂוֹתוֹ אֲפִלּוּ לְפִי שָׁעָה. וְאִם אָמַר כֵּן נָבִיא שֶׁקֶר עָנָה בַּה׳, וְכֵן אָמְרוּ בְּסִפְרֵי וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״כִּי דִבֶּר סָרָה״ — שֶׁבָּא לְזַיֵּף דְּבָרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַד כָּאן, וְעַל זִיּוּפוֹ הוּא מֵת.

וְחוּץ מִדְּרָכֵנוּ יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב שֶׁבָּא לְהַזְהִיר עַל כְּלָלוּת הַתּוֹרָה שֶׁכָּלַל בְּשִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **אַחֲרֵי ה׳** וְגוֹ׳ **תֵּלֵכוּ** זֶה סֵדֶר זְרָעִים, וּלְפִי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם דִּין לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה וּמַתָּנוֹת עֲנִיִּים וְכֻלָּן מִמִּדּוֹתָיו יִתְבָּרֵךְ, גַּם לְעִנְיַן מַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁצָּרִיךְ לְהוֹלִיכוֹ לַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה׳, גַּם בְּעִנְיַן מַעֲשֵׂר לֵוִי, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה לא) מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה נוֹתֵן מַעֲשְׂרוֹתָיו וְהָיְתָה לוֹ שֶׁדֵּהוּ מוֹצִיאָה לוֹ אֶלֶף וְכוּ׳, לְאַחַר זְמַן מֵת הָאִישׁ הַהוּא וְעָמַד בְּנוֹ שָׁנָה רִאשׁוֹנָה רָעָה עֵינוֹ בְּמַעֲשְׂרוֹ וּפִיחֵת מִשִּׁיעוּר הַצָּרִיךְ, לְשָׁנָה הַבָּאָה הוֹצִיאָה לוֹ הַשָּׂדֶה כְּשִׁיעוּר מַה שֶּׁפָּרַע עָלָיו אֶשְׁתָּקַד, לְשָׁנָה אַחֶרֶת פִּחֵת עוֹד, הוֹצִיאָה לוֹ שָׂדֵהוּ כְּשִׁיעוּר מַה שֶּׁפָּרַע שָׁנָה שֶׁעָבְרָה, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, עַד כָּאן, הַדְּבָרִים מוֹכִיחִים כִּי לְשִׁיעוּר מַה שֶּׁהָיָה נוֹתֵן הָיְתָה שָׂדֵהוּ מוֹצִיאָה לוֹ. לָזֶה בָּא מַאֲמָרוֹ יִתְבָּרֵךְ כָּאן וְצִוָּה עָלָיו שֶׁיֵּלֵךְ הוּא אַחַר מַעֲשָׂיו יִתְבָּרֵךְ לָתֵת כְּפִי מַה שֶּׁיִּתֵּן לוֹ, וְלֹא יְסוֹבֵב שֶׁה׳ יֵלֵךְ אַחֲרָיו כְּפִי מַה שֶּׁיִּתֵּן הוּא מַעֲשְׂרוֹתָיו עַל אוֹפָן שֶׁכָּתַבְנוּ.

עוֹד נִתְפַּוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר לָשׁוֹן זֶה כְּנֶגֶד סֵדֶר זְרָעִים, לְפִי שֶׁבּוֹ מִחֵית הָאָדָם וּמְזוֹנוֹתָיו, וְכָתַב רַמְבַּ״ם בְּהִלְכוֹת דֵּעוֹת (פ״ג ה״ב) שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיְּכַוֵּן אָדָם בְּמַאֲכָלוֹ וּבְמִשְׁתֶּהוּ לְהַבְרוֹת גּוּפוֹ לַעֲבוֹדַת ה׳ וְכוּ׳, דִּכְתִיב (משלי ג:ו) ״בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעֵהוּ״ וְגוֹ׳, וְהוּא מַאֲמַר **אַחֲרֵי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ** בְּדַרְכֵיכֶם.

וְאֹתוֹ תִירָאוּ — זֶה סֵדֶר מוֹעֵד, וּרְמָזָם בְּתֵיבַת אוֹתוֹ, כִּי שַׁבָּת נִקְרָא אוֹת, דִּכְתִיב (שמות לא:יז) ״אוֹת הִיא״, גַּם יָמִים טוֹבִים נִקְרָאִים אוֹתוֹת, וְיֵחֵס לָהֶם הַמּוֹרָא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסֵפֶר תִּקּוּנֵי הַזֹּהַר (תיקון ט) יְרֵא שַׁבָּת, שֶׁצָּרִיךְ לִירֹא מֵעֲנָשָׁם.

וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ — זֶה סֵדֶר נָשִׁים, שֶׁצָּרִיךְ לִשְׁמֹר הַרְבֵּה מִצְוֹת שֶׁבְּהִלְכוֹת נָשִׁים וְאִסּוּרֵי בִּיאָה וְזִיקוֹת.

וּבְקֹלוֹ תִּשְׁמָעוּ — זֶה סֵדֶר נְזִיקִין, וְרָמַז בְּמַאֲמַר **וּבְקֹלוֹ תִּשְׁמָעוּ** שֶׁצָּרִיךְ לְהַטּוֹת אָזֶן לַאֲשֶׁר יִשְׁפְּטוּ הַשּׁוֹפְטִים לְחַיֵּב הַחַיָּב וּלְזַכּוֹת הַזַּכַּאי, וְלֹא יָסוּר מִכָּל אֲשֶׁר יוֹרוּהוּ, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים יז:יב) ״וְהָאִישׁ וְגוֹ׳ לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל הַכֹּהֵן וְגוֹ׳ אוֹ אֶל הַשּׁוֹפֵט״ וְגוֹ׳.

וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ — זֶה סֵדֶר קָדָשִׁים, שֶׁכָּלוּ מִשְׁפְּטֵי עֲבוֹדַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ.

וּבוֹ תִּדְבָּקוּן — זֶה סֵדֶר טְהָרוֹת שֶׁכָּלוּ מִשְׁפְּטֵי הַטְּהָרוֹת, וּרְמָזוֹ בְּמַאֲמַר **וּבוֹ תִּדְבָּקוּן** כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַטַּהֲרָה יִהְיוּ רְאוּיִים לְדָבֵק בַּשְּׁכִינָה.

ו **וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חוֹלֵם וְגוֹ׳.** הֲצָרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר נָבִיא וְחוֹלֵם, שֶׁאִם לֹא הָיָה אוֹמֵר אֶלָּא נָבִיא הָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁלֹּא חִיֵּב הַכָּתוּב מִיתָה אֶלָּא לָזֶה שֶׁאָמַר שֶׁדִּבֵּר ה׳ אֵלָיו בִּנְבוּאָה, שֶׁמְּצַוִּים יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ לְנָבִיא, דִּכְתִיב (דברים יח:טו) ״אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן״, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַבָּא בְּדִבְרֵי חֲלוֹמוֹת, שֶׁאֵין חִיּוּב עַל יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי חֲלוֹמוֹת וְיֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר עֲלֵיהֶם ״חֲלוֹמוֹת שָׁוְא יְדַבֵּרוּ״ — אֵינוֹ חַיָּב, תַּלְמוּד לוֹמַר ״אוֹ חוֹלֵם״. וְאִם הָיָה אוֹמֵר ״חוֹלֵם״ וְגוֹ׳ וְלֹא נָבִיא, הָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁאֵין חַיָּב מִיתָה אֶלָּא הַחוֹלֵם, אֲבָל הַנָּבִיא, וּמַה גַּם נָבִיא שֶׁהוּא מֻחְזָק לְנָבִיא אֱמֶת כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, יֵאָמְנוּ דִּבְרָיו כְּדֶרֶךְ שֶׁיֵּאָמְנוּ דִּבְרָיו, כְּשֶׁיֹּאמַר לַעֲבֹר עַל שְׁאָר מִצְוֹת לְפִי שָׁעָה, תַּלְמוּד לוֹמַר ״וְהַנָּבִיא״ וְגוֹ׳:

הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת כִּי דָבָר וְגוֹ'. כְּנֶגֶד הַכָּתוּב הִיא לְפִי שֶׁיֵּאמַר הָאוֹמֵר: בִּשְׁלָמָא הַנָּבִיא בְּוַדַּאי שֶׁלֹּא תָּבֹא הַנְּבוּאָה כְּדֶרֶךְ זֶה אֶלָּא אֲשֶׁר בָּדָא מִלִּבּוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַחוֹלֵם, לְהֱיוֹת שֶׁבַּחֲלוֹם יָבוֹאוּ לְהָאָדָם דְּבָרִים מֻפְלָאִים וְכוֹזְבִים, יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁזֶּה הָאִישׁ חֲלוֹם הַזֶּה חָלַם וְלֹא שִׁקֵּר. וְהֵן אֱמֶת אִם הָיָה חִיּוּב מִיתָה עַל אֲשֶׁר יֹאמַר לָהֶם עִבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, זֶה יִתְחַיֵּב מִדִּין מִסִּית, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁהוּא מֵת עַל סִפּוּר הַחֲלוֹם לְבַד, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁאַפְלוּ הֶחְלֵט הַדְּבָרִים אֵינוֹ אוֹמֵר אֶלָּא שֶׁהַמּוֹפֵת הוּא הָאוֹמֵר לַעֲבֹד, אִם כֵּן לָמָּה יָמוּת הַחוֹלֵם עַל חֲלוֹמוֹ? לָזֶה אָמַר **כִּי דָבָּר סָרָה**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁנִּצְדִּיק לוֹמַר כִּי בָּא הַחֲלוֹם כִּדְבָרָיו, וְהוּא מַה שֶּׁהֵעִיר בְּתֹחֶבֶת "הַחֲלוֹם", פֵּרוּשׁ, לוּ יְהִי שֶׁהָאֱמֶת הֱיוֹתוֹ חֲלוֹם כִּדְבָרָיו, אַף עַל פִּי כֵן לֹא הָיָה לוֹ לְהַחְשִׁיבוֹ וּלְסַפְּרוֹ לְעַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כֵּיוָן שֶׁהוּא דָּבָר סָרָה עַל ה', וְעַל זֶה לְבַד יוּמָת.

וְגָמַר אוֹמֵר **הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** – בָּא הַכָּתוּב לִשְׁפּוֹט בְּצִדֶּק חִיּוּב מִיתַת הַחוֹלֵם בְּמַאֲמָר זֶה, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: כֵּיוָן שֶׁה' אֱלֹהֵיכֶם הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, חֲרִי הֶרְאָה ה' בְּעַיִן פִּתּוּחָה בְּהָקִיץ אֱמוּנַת ה' וְהַכָּחֶשֶׁת זוּלָתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ בְּפָסוּק "אָנֹכִי ה' וְגוֹ' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות כ:ב), וְכֵיוָן שֶׁכֵּן הַחוֹלֵם הַזֶּה הָיָה לוֹ לְבַטֵּל אֶת אֲשֶׁר יַגִּיד לוֹ בַּעַל הַחֲלוֹמוֹת בַּדְּמְיוֹנוֹת הַכּוֹזְבוֹת מִפְּנֵי מַה שֶּׁרָאָה בְּהָקִיץ וְלֹא בַּחֲלוֹם, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא עָשָׂה כֵּן וּבָא לְסַפְּרוֹ – זֶה יַגִּיד שֶׁצִּדְקוּ הַדְּבָרִים אֲצָלוֹ וְחָפֵץ שֶׁיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בֵּית יִשְׂרָאֵל, לָזֶה יוּמַת עַל חֲלוֹמוֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו.

מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ ה'. בָּא לוֹמַר כִּי טַעַם חִיּוּב מִיתָה לְנָבִיא וְחוֹלֵם הוּא לְפִי שֶׁבָּאוּ דִּבְרֵיהֶם עַל דָּבָר שֶׁהוּא עוֹקֵר כְּלָלוּת הַתּוֹרָה, שֶׁהוּא עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁשְּׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה, הָא לָמַדְתָּ שֶׁאִם בָּא עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹות ה', בֵּין חוֹלֵם בֵּין נָבִיא, לֹא יוּמְתוּ, וְדִין הַקַּבָּלָה מֵהֶם – בַּעַל הַחֲלוֹמוֹת נֹאמַר אֵלָיו שָׁוְא יְדַבֵּר, וְהַנָּבִיא אִם הוּא יָדוּעַ לִנְבִיא אֱמֶת נְקַבֵּל מִמֶּנּוּ כְּאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל:

וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ. אוּלַי שֶׁיִּרְמוֹז לְאוֹתוֹ שֶׁקָּרָאוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשֵׁם זֶה, דִּכְתִיב (בראשית ח:כא) "יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע", וְלָזֶה אָמַר **הָרָע** הַיָּדוּעַ. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי כְּשֶׁיַּעֲשׂוּ מִשְׁפָּט בְּכִיּוֹצֵא בָּזֶה מִתְבַּעֵר הָרָע וְנִתָּשׁ כֹּחוֹ וְלֹא יִתְעַצֵּם בִּלְבּוֹת בְּנֵי אָדָם, כְּאָמְרוֹ "מִקִּרְבֶּךָ".

ז **כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ וְגוֹ'.** בְּפָרָשָׁה זוֹ רָמַז ה' הֶעָרָה גְּדוֹלָה בְּאוֹפְנֵי הַהֶסָּתָה הַבָּאָה לָאָדָם מֵעַצְמוֹ לְהַטּוֹתוֹ מִדֶּרֶךְ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר. דַּע כִּי יֵשׁ מִסִּית שֶׁבָּא עִם הָאָדָם מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ בָּעוֹלָם, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צא:) בַּפָּסוּק (בראשית ד:ז) "לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ" וְהוּא מֵסִית לְהָאָדָם לְהָרַע.

עוֹד יִוָּלֵד בָּאָדָם כֹּחַ מֵסִית שֵׁנִי, בְּאֶמְצָעוּת הָעֲבֵרָה. אִם עָבַר עַל מִצְוָה אַחַת, תִּוָּלֵד בּוֹ כֹּחַ הֶחְפֵּץ רֶשַׁע, סוֹד מַאֲמַר (אבות פ"ד מ"ב) עֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה, וְהָאֲרִיכוּ בָּזֶה אַנְשֵׁי אֱמֶת לוֹמַר כִּי עַל יְדֵי עֲבֵרָה אַחַת קוֹנֶה קָטֵיגוֹר אֶחָד וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל כֹּחַ הָרַע הָרִאשׁוֹן לְהַחְטִיאוֹ, וְכֵן שְׁנַיִם וְכֵן שְׁלֹשָׁה כִּי יִרְבֶּה לַחְטֹא יִגְדַּל בּוֹ הַהֶסָּתָה. וּלְטַעַם זֶה אָמְרוּ (ברכות לד:): מָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִים אֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִים יְכוֹלִין לַעֲמוֹד.

עוֹד בְּאֶמְצָעוּת נְטוֹת הָאָדָם לְדֶרֶךְ לֹא טוֹב, יְסוֹבְבֻנּוּ קְנוֹת כֹּחַ שְׁלִישִׁי, שֶׁהוּא נֶפֶשׁ רָעָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁיִּזְכֶּה הָאָדָם בְּתוֹסֶפֶת נְשָׁמָה יְתֵרָה בְּהִתְעַצְּמוּתוֹ בְּדַרְכֵי ה', כְּמוֹ כֵן בְּאֶמְצָעוּת דְּרָכִים הָרָעִים יִקְנֶה תּוֹסֶפֶת נֶפֶשׁ רָעָה לְהַחְטִיאוֹ.

עוֹד יוֹסִיף מִזֶּה גֶּדֶר רְבִיעִי, וְהוּא לְהִכָּנֵס נַפְשׁוֹ בְּגֶדֶר אַחֶרֶת שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, וְהִיא שֶׁנַּפְשׁוֹ תִּתְחַבֵּר וְתִשְׁתַּתֵּף עִם חֵלֶק הָרַע וְתִשְׁוֶה לוֹ בְּטִבְעָהּ, וְזֶה הוּא גְּמַר הֶחְלֵט נֶפֶשׁ אָדָם לִכְפּוֹר בָּעִקָּר וְלַעֲבוֹד עֲבוֹדָה זָרָה.

וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ "כִּי יְסִיתְךָ **אָחִיךָ**", הוּא חֵלֶק הָרַע שֶׁהוּא מִתְאַחֶה עִם הָאָדָם מִתְּחִלָּתוֹ קוֹדֶם בּוֹאוֹ בָּעוֹלָם. וְאָמְרוֹ **בֶּן אִמְּךָ** נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ מְנַיִן בָּא אָח לְצָרָה, וְאָמַר **בֶּן אִמְּךָ** שֶׁהִיא אֵם כָּל חַי, שֶׁהִיא חַוָּה שֶׁגִּרְמָה תַּעֲרוֹבֶת הָרַע בְּמִקְוֹר הַקְּרֻבָּה הָרִאשׁוֹן. וּכְנֶגֶד גֶּדֶר שֵׁנִי שֶׁהוּא מֵסִית הַנּוֹלָד מֵהֶחְטֵא הָאָדָם כַּנִּזְכָּר אָמַר **אוֹ בִנְךָ אוֹ בִתְּךָ**, הֵם תּוֹלְדוֹת מַעֲשִׂים רָעִים שֶׁגַּם הֵם נִקְרָאִים בָּנִים זָרִים. וְאָמַר **אוֹ בְתֹךְ** כִּי יֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁיּוֹלִידוּ קָטֵיגוֹר בְּמַדְרֵגַת זָכָר וְיֵשׁ בְּמַדְרֵגַת נְקֵבָה, כְּפִי כֹּחַ הַחֵטְא, כְּשֶׁיִּהְיֶה גָּדוֹל יוֹלִיד כֹּחַ הַזָּכָר וּלְפִי חֲלִישׁוּתוֹ יִתְיַחֵס אֵלָיו כִּנּוּי הַבַּת.

וּכְנֶגֶד גֶּדֶר שְׁלִישִׁי שֶׁהוּא קִנְיַן נֶפֶשׁ רָעָה שֶׁתִּתְעַלֶּה עִם הַחוֹטֵא, אָמַר **אוֹ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ**, שֶׁשּׁוֹכֶנֶת בְּתוֹכוֹ נֶפֶשׁ רָעָה וְתַגְבִּיר בּוֹ הַהֶסָּתָה לְהַפְעִיל הָרַע.

וּכְנֶגֶד גֶּדֶר רְבִיעִי שֶׁהוּא נְטוֹת הַנֶּפֶשׁ וּכְלוֹתָהּ לַחֵלֶק הָרַע שֶׁיִּהְיֶה בְּנַפְשׁוֹ, אָמַר **רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ**, שֶׁאֵין גֶּדֶר בֵּין שְׁנֵיהֶם אֶלָּא חֵלֶק הָרַע וְנַפְשׁוֹ בְּחִינָה אַחַת. וְאַחַר הַדְּרָגוֹת אֵלּוּ יִהְיֶה כֹּחַ בַּמֵּסִית לְדַבֵּר אֵלָיו כְּדִבְּרִים הָאֵלֶּה "נֵלְכָה וְנַעַבְדָה" וְגוֹ'.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בַּסֵּתֶר**, לְהָעִיר כִּי הַמֵּסִית הוּא מַסְתִּיר עַצְמוֹ כִּי הוּא הַמֵּסִית, וּמְדַבֵּר כְּמְדַבֵּר דִּבְרֵי אַהֲבָה וְרֵעוּת, וּמַרְאֶה טָלָאִים כִּי לֹא לְהָרַע הוּא מִתְכַּוֵּן.

וְאָמְרוֹ **לֵאמֹר נֵלְכָה**, פֵּרוּשׁ לֹא שֶׁאוֹמֵר בְּפֵרוּשׁ "נֵלְכָה נַעַבְדָה", אֶלָּא אוֹמֵר דְּבָרִים מְסֻתָּרִים, וְתַכְלִית דְּבָרָיו הוּא לוֹמַר **נֵלְכָה נַעַבְדָה** וְגוֹ'. גַּם יַעֲרִים בְּמַאֲמָרוֹ לוֹמַר "נֵלְכָה נַעַבְדָה" שֶׁכּוֹלֵל עַצְמוֹ עִמּוֹ, וּמִתְחַכֵּם בָּזֶה לוֹמַר שֶׁגַּם הוּא עַד עַתָּה לֹא הָיָה מַסְכִּים לַעֲבוֹדָה זָרָה אֶלָּא מִכָּאן וּלְהַבָּא הוּא רוֹצֶה לַעֲבֹד, וּבָזֶה יַחְשֹׁב הָאָדָם כִּי נַפְשׁוֹ הִיא הַמְּדַבֶּרֶת וְלֹא זוּלָתָהּ שֶׁהוּא יֵצֶר הָרַע.

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ.** פֵּרוּשׁ, בָּא בְּטַעֲנָה נֶגֶד מַה שֶּׁנִּתְחַיֵּב הָאָדָם בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא לַעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְאוֹמֵר לוֹ כִּי אֵין עָלָיו הַחִיּוּב אֶלָּא דַּוְקָא בַּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁיֵּדַע וְקִבֵּל שֶׁלֹּא לְעָבְדָהּ, אֲבָל עֲבוֹדָה זָרָה אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם בָּעוֹלָם אֵין עָלָיו טַעֲנַת מַה שֶּׁקִּבֵּל שֶׁלֹּא לַעֲבֹד, כִּי לֹא עָלָה זֶה עַל דַּעַת אָז כְּשֶׁקִּבֵּל, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה**, וְלֹא אַתָּה לְבַד אֶלָּא **וַאֲבוֹתֶיךָ** גַּם הֵם כְּשֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם אִסּוּר עֲבוֹדָה זָרָה לֹא יָדְעוּ זוֹ.

ח **מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים**, פֵּרוּשׁ, כִּי יָבֹא בְּטַעֲנָה לְהוֹכִיחַ מִמַּה שֶׁלְּפָנָיו מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם, כִּי יִרְאוּ הָעַמִּים שֶׁסְּבִיב יִשְׂרָאֵל יַחֲנוּ בְּשַׁלְוָה וּבְהַצְלָחָה מְרֻבָּה וְיֹאמְרוּ אֵלָיו לְהַדָּמוֹת לְמַה שֶּׁלְּפָנָיו, אוֹ יָבֹא בְּטַעֲנָה לְהוֹכִיחַ הוֹכָחָה גְּדוֹלָה וְהוּא כְּשֶׁתִּהְיֶה עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁנִּתְפַּשְׁטָה בָּעוֹלָם שֶׁכָּל הָעוֹלָם אוֹ רֻבּוֹ עוֹבְדִים אוֹתָהּ כְּמוֹ שֶׁאֵרַע בַּזְּמַנִּים אֵלּוּ, שֶׁמַּלְכוּת אֱדוֹם כֻּלָּם עוֹבְדִים וְכוּ', וְהִיא פִּנָּה גְּדוֹלָה, וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא י.) שֶׁאָמְרוּ עֲתִידָה מַלְכוּת הָרְשָׁעָה שֶׁתִּתְפַּשֵּׁט בְּכָל הָעוֹלָם, הִנֵּה עֲבוֹדָה זָרָה אַחַת בְּכָל הָעוֹלָם מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ, וַהֲסָתָה זוֹ עִמָּהּ טַעֲנָה לְהוֹכִיחַ כִּי יֵשׁ בָּהּ מַמָּשׁ חָס וְשָׁלוֹם, אַף עַל פִּי כֵן אָמַר "לֹא תֹאבֶה לוֹ" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, נוֹתֶנֶת הַתּוֹרָה עֵצָה לָאָדָם שֶׁיִּמָּלֵט בָּהּ מִמֶּנּוּ, אֶחָד "לֹא תֹאבֶה לוֹ", פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי א:י) "בְּנִי אִם יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל תֹּאבֶא", פֵּרוּשׁ, לֹא תִכָּנֵס עִמּוֹ בְּטַעֲנוֹת אֶלָּא שְׁלִילַת הָרְצוֹן בִּלֹא טַעֲנָה. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְלֹא אָבָה" (דברים ב:ל), וְיִשְׁלֹל שְׁמוּעַ דְּבָרָיו עוֹד בָּזֶה, וְהַטַּעַם שֶׁאִם יִכָּנֵס עִמּוֹ בְּטַעֲנוֹת, הַתְמָדַת הַחוֹשֵׁב תּוֹלִיד תְּכוּנַת הָרַע בָּאָדָם.

ט וְאָמְרוֹ **לֹא תָחוֹס** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁצָּרִיךְ לְהַרְחִיק מִמֶּנּוּ כָּל אֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשׁוֹ, אֲפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁאֵין בָּהֶם אִסּוּר, כְּדֵי לַעֲנוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ, וְלֹא יָחוּס וְלֹא יַחְמֹל עָלָיו לוֹמַר לָמָּה יֵעָנֶה נַפְשׁוֹ לְלֹא דָבָר וַה' הִרְשָׁהוּ לְתַאֲבוֹן זֶה. וְהִנֵּה הֶגֶם שֶׁעִנּוּי זֶה הוּא לַנֶּפֶשׁ, עִקָּרוֹ הִיא לְאוֹתוֹ הַמִּתְלַוֶּה לָהּ שֶׁהֵם כֹּחוֹת הַמְּסִיתִים שֶׁזָּכַרְנוּ, וְהוּא סוֹד הַתַּעֲנִית שֶׁיִּתְעַנֶּה הָאָדָם לְאַבֵּד כֹּחַ הָרַע הַדָּבוּק בּוֹ שֶׁהוּא כֹּחַ הַמְּסִית הָאָמוּר.

וְאָמְרוֹ **וְלֹא תְכַסֶּה**, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ מַעֲשֶׂה שֶׁל רַב עַמְרָם חֲסִידָא (קידושין פא.) שֶׁצָּעַק "נוּרָא בֵּי עַמְרָם!", וְאַפְּפוּ יַחַד גַּם בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ, וּבָזֶה גֵּרֵשׁ מִמֶּנּוּ מֵסִית. וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תְכַסֶּה עָלָיו** – הַכֵּרֵז עָלָיו וְגַלֵּהוּ לְעֵינֵי הַכֹּל, וּבָזֶה תִּהְיֶה נִמְלָט מִמֶּנּוּ, כִּי בָזֶה אַתָּה הוֹרְגוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ.**

וְאָמְרוֹ **יָדְךָ תִּהְיֶה בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא הִרְשָׁה אוֹתְךָ הַכָּתוּב לְגַלּוֹת מַעֲשָׂיו וְלִקְרֹא כְּהֶחָסִיד "נוּרָא בֵּי עַמְרָם" (קידושין פא.) אֶלָּא כְּשֶׁלֹּא תַּשִּׂיג יָדֶךָ, אֲבָל כְּשֶׁתַּשִּׂיג לְהִתְעַצֵּם כְּנֶגְדּוֹ וְלִדְחוֹתוֹ אֵין לְךָ לְהִכָּלֵם בְּדֶרֶךְ זֶה, אֶלָּא **יָדְךָ תִּהְיֶה בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קט:כב) "וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי", וְאִם לֹא תַּשִּׂיג יָדֶךָ – יַד כָּל הָעָם בָּאַחֲרוֹנָה, לְקֹרֹא "נוּרָא בֵּי עַמְרָם" לָבֹא אֵלָיו הָעָם לְהָרְגוֹ בְּכֻלָּם, שֶׁאִבּוּד תַּאֲוָתוֹ הִיא הֲרִיגָתוֹ.

יא **וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת.** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּזּוֹהַר (חלק ג רעב.) בְּסוֹד "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל" שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חָמֵשׁ אֲבָנִים שֶׁבּוֹ סוֹקְלִין ס"מ בְּקִרְיָטָא וָמֵת. וְאָמְרוֹ **וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן**, כִּי כְּשֶׁיִּרְאוּ יִשְׂרָאֵל קְרִיאָתָם וְטַעַם קְרִיאָתָם, יִשְׁמְעוּ וְיוֹסִיפוּ לְיִרְאָה אֶת ה', כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שָׁם בְּאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁל הֶחָסִיד (קידושין פא.).

יג **לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר.** אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, נִתְכַּוֵּן לְמַה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קי.) שֶׁיֵּשׁ מִצְוָה לָשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְהוּא אָמְרוֹ **לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר** כְּאִלּוּ אָמַר לֵאמֹר לָשֶׁבֶת שָׁם.

עוֹד יִתְבָּאֵר בְּדִקְדּוּק אָמְרוֹ **יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל**, לָמָּה אָמַר "אֲנָשִׁים" שֶׁהָיָה מַסְפִּיק לוֹמַר "בְּנֵי בְלִיַּעַל" וַאֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁהֵם אֲנָשִׁים, וְאִם לוֹמַר אֲנָשִׁים וְלֹא קְטַנִּים – זֶה אֵינוֹ צָרִיךְ קְרָא לְמַעֲטָם שֶׁכָּל שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְכְלַל עֲנָשִׁין אֵין צָרִיךְ לְמַעֲטוֹ. אָכֵן נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁגַּם שֶׁאָמְרוּ "יָצְאוּ אֲנָשִׁים", פֵּרוּשׁ שֶׁהֵם צַדִּיקִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה טז) "אֲנָשִׁים" שֶׁבַּמִּקְרָא צַדִּיקִים, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר יָצְאוּ אֲנָשִׁים**, מוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב שֶׁתַּחְזִיק אוֹתָם בִּבְנֵי בְלִיַּעַל וְתָסִיר מֵהֶם חֻזְקַת כַּשְׁרוּת.

עוֹד יִרְצֶה, שֶׁגַּם שֶׁלֹּא שָׁמַעְתָּ הַדְּבָרִים בְּרוּרִים שֶׁיָּצְאוּ הַמַּדִּיחִים, אֶלָּא אֲמִירָה שֶׁנִּשְׁמַע מִמֶּנָּה דָּבָר זֶה שֶׁיָּצְאוּ וְגוֹ', **וְדָרַשְׁתָּ** וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ יַעֲשֶׂה דְּרִישָׁה וַחֲקִירָה לָדַעַת אִם יֵשׁ מַמָּשׁ בַּקּוֹל הַנִּשְׁמָע, וְהוּא אָמְרוֹ **וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ**, וּמִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים "וְשָׁאַלְתָּ" שֶׁהִיא הַשְּׁאֵלָה וְאַחַר כָּךְ הַדְּרִישָׁה וְהַחֲקִירָה, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁיִּדְרֹשׁ בַּשְּׁמִיעָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁשָּׁמַע אִם יֵשׁ עֵדִים בַּדָּבָר וְאַחַר כָּךְ יִשְׁאַל פִּי הָעֵדִים לָדוּן עַל פִּי עֵדוּתָם.

יח **וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ.** כְּוָנַת מַאֲמָר זֶה כָּאן, לְפִי שֶׁצִּוָּה עַל עִיר הַנִּדַּחַת שֶׁיַּהַרְגוּ כָּל הָעִיר לְפִי חֶרֶב וַאֲפִלּוּ בְּהֶמְתָּם, מַעֲשֶׂה הַזֶּה יוֹלִיד טֶבַע הָאַכְזָרִיּוּת בְּלֵב הָאָדָם, כְּמוֹ שֶׁסִּפְּרוּ לָנוּ הַיִּשְׁמְעֵאלִים בַּת הָרוֹצְחִים בְּמַאֲמַר הַמֶּלֶךְ כִּי יֵשׁ לָהֶם חֶשֶׁק גָּדוֹל בְּשָׁעָה שֶׁהוֹרְגִים אָדָם, וְנִכְרְתָה מֵהֶם שֹׁרֶשׁ הָרַחֲמִים וְהָיוּ לְאַכְזָר, וְהַבְּחִינָה עַצְמָהּ תִּהְיֶה נִשְׁרֶשֶׁת בְּרוֹצְחֵי עִיר הַנִּדַּחַת. לָזֶה אָמַר לָהֶם הַבְטָחָה שֶׁיִּתֵּן לָהֶם ה' רַחֲמִים, הֶגֶם שֶׁהַטֶּבַע יוֹלִיד בָּהֶם הָאַכְזָרִיּוּת, מִקּוֹר הָרַחֲמִים יַשְׁפִּיעַ בָּהֶם כֹּחַ הָרַחֲמִים מֵחָדָשׁ לְבַטֵּל כֹּחַ הָאַכְזָרִיּוּת שֶׁנּוֹלַד בָּהֶם מִכֹּחַ הַמַּעֲשֶׂה.

וְאָמְרוֹ **וְרִחַמְךָ**, הֵעִיר בָּזֶה שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָאָדָם הוּא בְּגֶדֶר טֶבַע אַכְזָרִי, כְּמוֹ כֵן יִתְנַהֵג ה' עִמּוֹ, שֶׁאֵין הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מְרַחֵם אֶלָּא לְרַחְמָן.

וְאָמְרוֹ **וְהִרְבָּךָ** נִתְכַּוֵּן לְנַחֵם הָעָם בִּרְאוֹתָם כִּי נִפְרְצוּ פֶּרֶץ בְּאָבְדָן אַנְשֵׁי עִיר אַחַת יַחַד, לָזֶה הִבְטִיחָם כִּי לֹא יֵרַע לְבָבָם כִּי הוּא יַרְבֶּה וִימַלֵּא הַחֶסְרוֹן בְּתוֹסֶפֶת מְרֻבָּה. וְאָמְרוֹ **כִּי תִשְׁמַע** נָתַן טַעַם לְהַבְטָחָתוֹ כִּי בִּשְׁלָמָא אִם הָיְתָה הָרְצִיחָה שֶׁל אַנְשֵׁי עִיר הַנִּדַּחַת לִנְקָמָה אֱנוֹשִׁית יֵשׁ מָקוֹם לְהַנְמִשֵּׁךְ מֵהַדָּבָר, מַה שֶּׁאֵין כֵּן עַתָּה שֶׁאֵין הַמַּעֲשֶׂה אֶלָּא מִטַּעַם קַבָּלַת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' לִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתָיו**, כִּי כְּשֶׁעוֹשִׂים מִשְׁפָּט בְּעִיר הַנִּדַּחַת כְּאִלּוּ קַיְּמוּ כָּל מִצְוֹת ה' כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קיא:).

פרק יד

א **בָּנִים אַתֶּם וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה טַּעַם סָמַךְ מַאֲמַר **בָּנִים אַתֶּם** לְמַאֲמַר ״תִּתְגּוֹדְדוּ״? נִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁבְּמִיתַת אִישׁ אֵין אֲבֵדָה לַמֵּת, אֶלָּא הֲרֵי הוּא דּוֹמֶה לְאָדָם שֶׁשָּׁלַח בְּנוֹ לִסְחוֹרָה לְעִיר אַחֶרֶת, וּלְיָמִים שָׁלַח הָאָב אַחַר בְּנוֹ, וְאֵין הֶעְדֵּר הַבֵּן אֶלָּא מִן הַמָּקוֹם שֶׁהָלַךְ מִשָּׁם, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים יֶשְׁנוֹ, וְאַדְרַבָּה בַּטּוֹב לוֹ, שֶׁחָזַר הַבֵּן אֵצֶל אָבִיו שֶׁהוּא מְקוֹר הַחַיִּים. וְעַל זֶה אֵין לָנוּ לְהִתְגּוֹדֵד וְלָשִׂים קָרְחָה. מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאֲמוּת שֶׁלֹּא נִקְרְאוּ בָּנִים לַה׳, וְהוּא אָמְרוֹ **אַתֶּם** לִשְׁלוֹל שֶׁאָר הָאֻמּוֹת שֶׁעֲלֵיהֶם יְדִוּוּ הַדְּוִים בְּיוֹם מִיתָתָם, שֶׁהֵם מֵתִים מִיתָה שֶׁאֵינָם עוֹד בַּנִּמְצָא בֵּין הַחַיִּים.

יג **וְהָרָאֶה וְגוֹ׳ לְמִינָהּ.** נִרְאֶה שֶׁכָּל מִין מֵהַעֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה (חולין סג.) שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִינִים הַרְבֵּה וּמְשֻׁנִּים, אָמַר בָּהֶם הַכָּתוּב ״לְמִינֵהוּ״ ״לְמִינֵיהֶם״, וְכָל שֶׁאֵין בּוֹ אֶלָּא מִינִים מוּעָטִים וְדוֹמִים קָצָת אֵינוֹ אוֹמֵר ״לְמִינוֹ״. וְהָרְאָיָה כִּי נֶשֶׁר לֹא נֶאֱמַר בּוֹ ״לְמִינוֹ״, וְאוֹמֵר בַּגְּמָרָא (חולין סא.) עַל עוֹף אֶחָד שֶׁאֵינוֹ נָכֹר שֶׁהוּא נֶשֶׁר שֶׁחוֹשְׁשִׁין שֶׁהוּא מִין נֶשֶׁר, הֲרֵי שֶׁיֵּשׁ לַנֶּשֶׁר מִינִים וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא אָמַר הַכָּתוּב ״לְמִינוֹ״.

כא **לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה וְגוֹ׳.** אָמְרוֹ **כָל**, לְמַאן דְּאָמַר אִסּוּר חָל עַל אִסּוּר (חולין קיג:) יִרְצֶה לְרַבּוֹת כָּל הַמִּתְנַבֵּל בֵּין טְהוֹרִים בֵּין הַטְּמֵאִים בָּאָה עֲלֵיהֶם אַזְהָרַת ״לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה״, וּלְמַאן דְּאָמַר אֵין אִסּוּר חָל עַל אִסּוּר אָמְרוֹ **כָל** מְרַבֶּה כָּל מִין טָהוֹר בֵּין בְּהֵמָה בֵּין חַיָּה בֵּין עוֹף, אֲבָל טְמֵאָה לֹא.

עוֹד יְרֶצֶה בְּאָמְרוֹ **כָל** עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה (מעילה ד,ג) וּפְסָקוֹ רַמְבַּ״ם פֶּרֶק ד׳ מֵהִלְכוֹת מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כָּל הַנְּבֵלוֹת מִצְטָרְפִים זֶה עִם זֶה וְכוּ׳, כֵּיצַד? הַלּוֹקֵחַ מִנְּבֵלַת הַשּׁוֹר וְנִבְלַת הַצְּבִי וְנִבְלַת הַתַּרְנְגוֹל וְקִבֵּץ מִן הַכֹּל כַּזַּיִת בָּשָׂר וַאֲכָלוֹ – לוֹקֶה, עַד כָּאן. וְהוּא מַאֲמַר **לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁמִּזְהִיר עַל שִׁעוּר אֲכִילָה שֶׁהוּא כַּזַּיִת הַבָּאָה מִכָּל דָּבָר הַמִּתְנַבֵּל, הֲגַם שֶׁאֵין הַזַּיִת בָּא אֶלָּא מִשְּׁלָשְׁתָּם יַחַד.

לַגֵּר אֲשֶׁר וְגוֹ׳. הַקְּדִים זִכְרוֹן הַגֵּר לְזִכְרוֹן הַנְּתִינָה, וּבְנִכְרֵי הִקְדִּים זִכְרוֹן הַמְּכִירָה לְזִכְרוֹן הַנָּכְרִי. בְּמַסֶּכֶת חוּלִּין (חולין קיד:) הֵבִיאוּ בְּמַחְלֹקֶת רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי מֵאִיר סוֹבֵר שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְדַבֵּר בְּסֵדֶר זֶה לְהַתִּיר נְתִינָה לְגוֹי וּמְכִירָה לְגֵר, וְלָזֶה סָמַךְ נְתִינָה וּמְכִירָה יַחַד. וְרַבִּי יְהוּדָה סוֹבֵר הַדְּבָרִים כִּכְתָבָן מִשּׁוּם שֶׁאָמַר קְרָא ״אוֹ מָכֹר״ וְלֹא אָמַר ״וּמָכֹר״. וְרַבִּי מֵאִיר מְיַשֵּׁב תֵּבַת ״אוֹ״ לְהַקְּדִים נְתִינָה דְּגֵר לִמְכִירָה דְּגוֹי. וְצָרִיךְ לָדַעַת לִסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה לָמָּה דִּבֵּר הַכָּתוּב בְּסֵדֶר זֶה. וְיִתְבָּאֵר עַל פִּי מַחְלֹקֶת אַחֶרֶת שֶׁנֶּחְלְקוּ בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (ע״ז סז:) רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּדִין אִסּוּר פָּגוּם, רַבִּי שִׁמְעוֹן מַתִּיר וְרַבִּי מֵאִיר אוֹסֵר, דְּתַנְיָא: ״לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳ – כָּל הָרְאוּיָה לְגֵר קְרוּיָה נְבֵלָה, שֶׁאֵין רְאוּיָה לְגֵר אֵינָהּ קְרוּיָה נְבֵלָה, עַד כָּאן. מַשְׁמַע שֶׁדָּרְשַׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן הִיא מִמַּה שֶּׁבָּא הַכָּתוּב לוֹמַר לְתִתָּהּ לְגֵר, וְאִם אֵינָהּ רְאוּיָה אֵין אָדָם נוֹתֵן וּמוֹכֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שָׁוֶה. הָא לָמַדְתָּ שֶׁבִּרְאוּיָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְלָזֶה דּוֹרֵשׁ שֶׁאֵין קְרוּיָה נְבֵלָה אֶלָּא וְכוּ׳. וְאֵין דְּבָרִים אֵלּוּ נִרְאִים, כִּי לְעוֹלָם כְּשֶׁאָסַר הַכָּתוּב הַנְּבֵלָה – כָּל נְבֵלָה בְּמַשְׁמַע, וּמַאֲמַר הַנְּתִינָה וְהַמְּכִירָה בָּא כְּשֶׁהֵם רְאוּיִים, וּמִי תָּלָה זֶה בָּזֶה?

עַל כֵּן נִרְאֶה שֶׁדְּרָשַׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן הִיא מִמַּה שֶּׁשָּׁנָה הַכָּתוּב בְּשִׁעוּר הַדִּבּוּר, וְכָתַב תֵּבַת ״לַגֵּר״ סָמוּךְ לְתֵבַת ״נְבֵלָה״, וְלֹא אָמַר כְּסֵדֶר שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ ״מָכֹר לַנָּכְרִי״, וְהוּא גַּם כֵּן שִׁעוּר דִּבּוּר הָרָאוּי לְהַקְּדִים הַמַּעֲשֶׂה וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר לְמִי. לָזֶה דָּרַשׁ רַבִּי שִׁמְעוֹן שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְהָעִירְךָ בְּמִשְׁפָּט זֶה, לוֹמַר שֶׁאֵינָהּ נְבֵלָה אֶלָּא אִם הוּא רָאוּי לַגֵּר, אֲבָל אִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב ״תִּתְּנֶנָּה לַגֵּר״ אֵין מָקוֹם לִדְרָשָׁתוֹ.

וּלְרָךְ זֶה הִרְוַחְנוּ טַעַם שִׁנּוּי הַסֵּדֶר אַלְבָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה, כִּי סוֹבֵר כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן דְּאֵין אִסּוּר פָּגוּם, וּלְטַעַם זֶה שִׁנָּה הַכָּתוּב לְדַבֵּר בְּסֵדֶר זֶה לְהַסְמִיךְ מַאֲמַר תֵּבַת ״נְבֵלָה״ לְתֵבַת ״הַגֵּר״, וְשִׁנָּה מִסֵּדֶר הַסָּמוּךְ לוֹ לְהָעִירְךָ עַל דְּרָשָׁה זוֹ. וְלָזֶה לְרַבִּי מֵאִיר שֶׁדּוֹרֵשׁ שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְהַתִּיר נְתִינָה לְגוֹי וּמְכִירָה לְגֵר, אֵין לוֹ מָקוֹם לִדְרוֹשׁ ״נְבֵלָה הָרְאוּיָה לְגֵר״ וְכוּ׳, וְאָסַר אֲפִלּוּ אֵינָהּ רְאוּיָה לְגֵר, וְנִתְיַשְּׁבוּ עַל בּוּרְיָן.

אֲלָא שֶׁרָאִיתִי שָׁם בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (סח.) שֶׁהִקְשָׁה הַשַּׁ״ס כְּשֶׁאָמַר נְבֵלָה שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לַגֵּר אֵינָהּ נְבֵלָה, הִקְשָׁה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְרַבִּי מֵאִיר, הַהוּא לְמַעוּטֵי סְרוּחָה מֵעִיקָּרָא. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן, סְרוּחָה מֵעִיקָּרָא לֹא אִיצְטְרִיךְ קְרָא״, עַד כָּאן. וּלְפִי דְּבָרֵינוּ מַה מַּקְשֶׁה הַשַּׁ״ס לְרַבִּי מֵאִיר, וַהֲלֹא לְסִבָרַת רַבִּי מֵאִיר אֵין מָקוֹם לִדְרוֹשׁ דְּרָשַׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ? וְאוּלַי כִּי לְרַוְחָא דְּמִלְּתָא אָמַר כֵּן בַּגְּמָרָא, אֲפִלּוּ אִם תִּמְצָא לוֹמַר שֶׁיִּסְבּוֹר דְּרָשַׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן יָכוֹל לְהַעֲמִידָהּ בִּסְרוּחָה מֵעִיקָּרָא, אֲבָל אַחַר הָאֱמֶת אֵין קֶשְׁיָא לְרַבִּי מֵאִיר וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וּלְפִי זֶה אַחַר הָאֱמֶת גַּם רַבִּי מֵאִיר יִסְבּוֹר (כרבי שמעון) בִּסְרוּחָה מֵעִיקָּרָא דְּעַפְרָא בְּעָלְמָא כִּסְבָרַת רַשְׁבַּ״י וְאֵינוֹ צָרִיךְ קְרָא.

פרק טו

ה **רַק אִם שָׁמוֹעַ וְגוֹ׳.** אָמַר מַאֲמָר זֶה סָמוּךְ לְמַאֲמַר ״לֹא יִהְיֶה בְּךָ אֶבְיוֹן״, לְפִי שֶׁהָעוֹשֶׂר וְהָעוֹנִי לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מועד קטן כח.) אֵינָם תְּלוּיִים בִּזְכוּת, לָזֶה אָמַר סָמוּךְ לְהַבְטָחַת מְנִיעַת הָאֶבְיוֹן **רַק אִם שָׁמוֹעַ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ אִם יִשְׁמְרוּ כָּל הָאָמוּר בַּפָּסוּק, **שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע** זֶה תַּלְמוּד תּוֹרָה לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד, **לִשְׁמֹר** זֶה מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה, **וְלַעֲשׂוֹת** זֶה מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְגָמַר אוֹמֵר **אֶת כָּל** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּיָדוֹ בִּטּוּל שׁוּם מִצְוָה לֹא תַּעֲשֶׂה וְלֹא מְנִיעָה

מִשּׁוּם מִצְוַת עֲשֵׂה, אָז הוּא שֶׁיִּשָּׁנוּ בַּהַבְטָחָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה בּוֹ אֶבְיוֹן, כִּי מֵאֲמַר חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ שֶׁאֵינוֹ תָּלוּי בִּזְכוּת הוּא הַגַּם שֶׁיִּהְיוּ זְכֻיּוֹתָיו מְרֻבִּים, כָּל שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֲפִלּוּ חֵטְא אֶחָד לֹא יִשְׁלוֹט עַל הַמַּזָּל הַמַּרְאֶה עָלָיו עוֹנִי, אֲבָל כְּשֶׁמַּגִּיעַ לִשְׁלֵמוּת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות יִשְׁלוֹט גַּם עַל הַמַּזָּל וְיַשִּׂיג עוֹשֶׁר וּבָנִים וְחַיִּים.

ז **כִּי יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן וְגוֹ'.** אָמְרוּ **בְךָ**, אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לִרְמֹז מֵאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא י.) שֶׁאָמְרוּ כִּי טַעַם שֶׁבּוֹחֵר ה' לְיַסֵּר לָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה כְּיִסּוּרֵי הָעֹנִי הוּא כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יִזְכֶּה חֲבֵרוֹ הַמְפֻרְנָסוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּמַאֲמַר **בְּךָ אֶבְיוֹן** פֵּרוּשׁ בְּסִבָּתְךָ בָּא לוֹ הָעֹנִי הַגָּדוֹל. וְאָמְרוֹ **מֵאַחַד אַחֶיךָ**, פֵּרוּשׁ לֹא תַחְשֹׁב בְּרֹאוֹתוֹ אֶבְיוֹן שֶׁהוּא פָּחוּת, דַּע שֶׁהוּא מֵהַמְיֻחָדִים שֶׁבְּאַחֶיךָ וְאֵין הוֹכָחָה מֵהָעֹנִי הֱיוֹתוֹ שָׁפָל אַחִים. וְטַעַם שֶׁסִּדֵּר הַדְּרָגוֹת אֲלוּ מֵאַחַד אַחֶיךָ מֵאַרְצֶךָ, הַגַּם שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בבא מציעא עא.) שֶׁבָּא לוֹמַר עֲנֵיֶּיךָ וַעֲנֵי עִירְךָ וְגוֹ',

עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר גַּם כֵּן הַדְּרָגוֹת הַגְּזוּרוֹת אֲשֶׁר יִגְזֹר ה' בָּאֶבְיוֹנִים, הִנֵּה כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות כב:כד) "אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה" וְגוֹ' שֶׁחֵלֶק הֶעָנִי מַפְקִידוֹ ה' בְּיַד הָעָשִׁיר, וְזֶה הוּא עָשְׁרוֹ שֶׁמֻּפְקָדִים בְּיָדוֹ מְעוֹת הָעֲנִיִּים. וְהִנֵּה לִפְעָמִים יַפְקִיד ה' מִנַּת עָנְיוֹ זֶה לְאָדָם קָרוֹב לָאִישׁ וְלֹא יִצְטַעֵר בִּלְקִיחַת פַּרְנָסָתוֹ מִמֶּנּוּ לֶהֱיוֹתוֹ קָרוֹבוֹ, גַּם לֹא יִצְטָרֵךְ לְסוֹבֵב נְתִיבוֹת. וּכְשֶׁיִּשְׁפֹּט ה' בְּצֶדֶק לְצַעַר הֶעָנִי, יַרְחִיק לוֹ פַּרְנָסָתוֹ בְּאִישׁ זָר גַּם בְּרִחוּק מָקוֹם, וְיִצְטַעֵר הָאֶבְיוֹן לְסוֹבֵב מֵעִיר לְעִיר לִמְצֹא מָקוֹם אֲשֶׁר הֵכִין ה' לוֹ שָׁם טֶרֶף נַפְשׁוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **מֵאַחַד אַחֶיךָ**, אוֹ הַגַּם שֶׁאֵינוֹ אָחִיךָ אֶלָּא הוּא בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ, אוֹ הַגַּם שֶׁאֵינוֹ מֵעִירְךָ בְּאַרְצֶךָ. **אוֹ** יִרְצֶה אָמְרוֹ **בְּאַרְצְךָ**, פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ בְּאַרְצְךָ שֶׁהוּא מְקוֹם הָעֹשֶׁר לְכָל יִשְׂרָאֵל, אַף עַל פִּי כֵן יִמָּצֵא בָּהּ אֶבְיוֹן.

וּפָתֹחַ תִּפְתַּח רֶמֶז יִרְמֹז לְהָעִיר הֶעָרָה גְּדוֹלָה עַל אֶחָד הַמְיֻחָד שֶׁבָּאוּמָּה, שֶׁאֲלֵיהֶם אָנוּ מְקֻוִּים וּמְצַפִּים מָתַי יָבֹא, וְהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מְשִׁיחֵנוּ אֲשֶׁר הוּא אֶבְיוֹן, וּכְבָר נִמְשַׁל לְעָנִי כְּאָמְרוֹ (זכריה ט:ט) "עָנִי וְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר", וְרָמַז הַדָּבָר אֲשֶׁר יִסּוֹבְבֶנּוּ לְהִיוֹת אֶבְיוֹן וְאָמַר **כָּךְ**, פֵּרוּשׁ בְּסִבָּתְךָ, כִּי עֲוֹנוֹתֵינוּ הֶאֱרִיכוּ קִצֵּנוּ. גַּם רָמַז בְּחִבַּת **כָּךְ** כִּי הוּא אֶבְיוֹן בָּנוּ שֶׁמִּתְאַוֶּה מָתַי יָבֹא לְגָאֳלֵנוּ, וְצֵא וּלְמַד מִמַּה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַעֲשֶׂה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי שֶׁכְּשֶׁרָאָהוּ מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ שְׁאָלוֹ עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּעוֹלָם, וְאָמַר לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי כִּי הֵם יוֹשְׁבִים וּמְצַפִּים בִּיאָתוֹ, וּכְשֶׁשָּׁמַע כֵּן גָּעָה הֶחָסִיד בִּבְכִיָּה רַבָּה מִתְּשׁוּקָתוֹ לָבֹא לְגָאֳלָם. וְלָזֶה רָמַז בְּאָמְרוֹ **מֵאַחַד אַחֶיךָ** שֶׁהוּא הַמְיֻחָד שֶׁבְּאַחֶיךָ, עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תרגום יונתן על בראשית כו:י) בְּאָמְרוֹ "כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם" שֶׁרָצוֹנוֹ לוֹמַר אֶחָד הַמְיֻחָד שֶׁהוּא מֶלֶךְ הָעָם. וְאָמְרוֹ **בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ** לְהָעִיר אֵלָיו שֶׁהוּא מְיֻחָד שֶׁבְּסַנְהֶדְרִין שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ מוֹרֶה, כְּאָמְרוֹ (ישעיה יא:ג-ד) "וְשֵׂמַּט בְּצֶדֶק וְגוֹ' וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט" וְגוֹ' אֶלָּא "וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת ה'". וּפֵרוּשׁ שְׁעָרֶיךָ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים כה:ז) "וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה". וְאָמְרוֹ **בְּאַרְצְךָ** לְהָעִיר כִּי הוֹרָתוֹ וְלִמּוּדוֹ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשָׁה.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֶבְיוֹן בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ**, עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ בְּסֵפֶר הַזּוֹהַר (זוהר חדש פרשת נח) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אִי חֲדָא קְהִילָא אוֹ חֲדָא כְּנִישְׁתָּא יִתְעָרוּן בִּתְיוּבְתָּא מִיָּד אָתֵי בֶּן דָּוִד, עַד כָּאן, וּמֵעַתָּה אֶבְיוֹן הוּא תָּאֵב בְּדָבָר זֶה שֶׁהוּא אַחַד שְׁעָרֶיךָ שֶׁזֶּה יַסְפִּיק לְמַלְאוֹת תַּאֲוָתוֹ לָבֹא בְּרִנָּה. וְאָמְרוֹ **בְּאַרְצְךָ**, הֵעִיר מְקוֹם תַּאֲוָתוֹ הִיא אֶרֶץ הַקְּדוֹשָׁה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ, שֶׁהוּא תָּאֵב מָתַי תִּפָּקֵד הָעִיר הַיּוֹנָה (צפניה ג:א) חֶמְדַּת הַלְּבָבוֹת. וְיִצּוֹ ה' לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יְאַמֵּץ אֶת לְבָבוֹ וְגוֹ', אֶלָּא יִתְחַזֵּק בְּכָל עֹז וְתַעֲצוּמוֹת לְמַלְאוֹת חֵשֶׁק הָאֶחָד הַמְיֻחָד, כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֶׂה בְּנֵי אָדָם וּבִפְרָט בְּמִצְוַת הַצְּדָקָה דִּכְתִיב (ישעיה נד:יד) "בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי". וְנֶמַר אוֹמֵר **מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן**, פֵּרוּשׁ מִסִּבַּת אָחִיךָ הָאֶבְיוֹן הַיָּדוּעַ, שֶׁיַּעֲרִיךְ אָדָם בְּדַעְתּוֹ שֶׁהַמַּעֲשֶׂה הוּא לְתַכְלִית דָּבָר זֶה שֶׁל מְשִׁיחַ ה' שְׁמוֹ חַיִּים.

ח **כִּי פָתוֹחַ וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה נְתִינַת טַעַם הוּא זֶה לְלֵב אָטוּם. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי יא:כד) "יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד", כִּי עַל יְדֵי שֶׁפּוֹתֵחַ הוּא יָדוֹ פּוֹתְחִים לוֹ שַׁעֲרֵי שֶׁפַע, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי** פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ שֶׁלֹּא תְאַמֵּץ וְגוֹ' — **כִּי פָתוֹחַ**, פֵּרוּשׁ, אוֹצָר הַנֶּעְלָם אִם אַתָּה תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ. וְנֶמַר אוֹמֵר **וְהַעֲבֵט** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ כְּשֶׁאַתָּה פוֹתֵחַ אֶת יָדְךָ לוֹ אֵינְךָ עוֹשֶׂה אֶלָּא הַלְוָאָה דַּוְקָא, וְתֵכֶף ה' יְשַׁלֵּם לְךָ בְּתוֹסֶפֶת מְרֻבֶּה, וּבָזֶה יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לְלֵבוֹ שֶׁלֹּא יִתְאַמֵּץ וְכוֹ':

יב **וַעֲבָדְךָ וְגוֹ'.** אָמְרוֹ **וַעֲבָדְךָ** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לְהָעִירְךָ שֶׁקָּדְמָה מִצְוָה לְפָנֶיהָ, וְהוּא מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּתֵיבַת "לְךָ" שֶׁאֵין רְשׁוּת לְבֵית דִּין לִמְכּוֹר עֶבֶד יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל, וְזֶה הוּא שְׁעוּר הַכָּתוּב **כִּי יִמָּכֵר** פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ לִמָּכֵר לְךָ לְבַד הוּא שֶׁיִּמָּכֵר, וּמוֹסִיף מִשְׁפָּט שֵׁנִי "וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים", וְאָמְרוֹ **וּבַשְּׁבִיעִית** וְגוֹ', וְלֹא אָמַר "וְיֵצֵא לַחוּץ בַּשְּׁבִיעִית", אֶלָּא שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי לִפְעָמִים יַעֲבֹד גַּם בַּשְּׁבִיעִית, וּכְגוֹן אִם בָּרַח הָעֶבֶד, הַגַּם שֶׁשָּׁלְמוּ שֵׁשׁ שָׁנִים לַעֲבוֹדָתוֹ צָרִיךְ לְהַשְׁלִים הָעֲבֹדוּת שֵׁשׁ שָׁנִים. וְכֵן פָּסַק רַמְבַּ"ם פֶּרֶק ב' מֵהִלְכוֹת עֲבָדִים, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּהָ (קידושין טז:) מִמַּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּמִשְׁפָּטִים "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד". וְאוּלַי דִּדְרָשִׁינַן מִ"שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד" שֶׁבָּא לְלַמֵּד שֶׁאִם חָלָה אַרְבַּע שָׁנִים שֶׁצָּרִיךְ לְהַשְׁלִים (קידושין יז.) וְלַעֲבֹד שֵׁשׁ, וּמִדְּקִדּוּק "וּבַשְּׁבִיעִית" נִלְמַד אִם בָּרַח שֶׁצָּרִיךְ לְהַשְׁלִים אֲפִלּוּ בְּרִיחַת שָׁנָה אַחַת.

יז **לְךָ עֶבֶד עוֹלָם.** לְפִי שֶׁבְּשֵׁשׁ שָׁנִים אִם יָמוּת הָרַב יַשְׁלִים לִפְנֵי בְּנוֹ, בַּעֲבוּדָה זוֹ שֶׁל רְצִיעָה לְךָ הוּא שֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד עוֹלָם וְלֹא לִבְנְךָ.

יח כִּי מִשְׁנֶה שָׂכַר שָׂכִיר. וּלְפִי זֶה הַדִּין יִתֵּן שֶׁאִם חָלָה שָׁלֹשׁ שָׁנִים אֵינוֹ צָרִיךְ לְהַשְׁלִים, כִּי יֵשׁ בָּזֶה תַּשְׁלוּם מָמוֹן שֶׁנָּתַן בּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (קידושין טו.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: מִכָּאן אָמְרוּ שָׂכִיר עוֹבֵד בַּיּוֹם, עֶבֶד בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, עַד כָּאן, וְזוֹ הֲלָכָה וּרְמוּזָה בַּמִּקְרָא.

פרק טז

ז וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ. אָמַר לְשׁוֹן בִּשּׁוּל, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה בִּמְצוַת הַפֶּסַח (שמות יב:ט) "אַל תֹּאכְלוּ וְגוֹ' וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל". אוּלַי שֶׁחוֹזֵר לִזְבִיחַת הַבָּקָר לִשְׁלָמִים שֶׁאָמַר הַכָּתוּב לְמַעְלָה "וְזָבַחְתָּ פֶּסַח צֹאן וּבָקָר" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים ע:) צֹאן לְפֶסַח וּבָקָר לִשְׁלָמִים. וּבְחִבּוּרִי פְּרִי תֹּאַר עַל יוֹרֶה דֵּעָה הֶאֱרַכְתִּי בְּדָבָר זֶה בִּתְחִלַּת סִימָן פ"ז.

ט תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר "תִּסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת"? וְאוּלַי כִּי בָּא לוֹמַר לָהֶם: אִם לֹא הָיָה קָמָה לְהָחֵל בָּהּ חֲרִמֵּשׁ וּבָא מִן הָעֲלִיָּה (מנחות פג:), אַף עַל פִּי כֵן תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת. וְזֶה לְמַאן דְּאָמַר (רוב פוסקים) סְפִירַת הָעוֹמֶר בַּזְּמַן הַזֶּה מִדְּרַבָּנָן. אֲבָל לְמַאן דְּאָמַר (רמב"ם) דְּאוֹרַיְתָא, כְּפַל הַכָּתוּב לַזְּמַן הַזֶּה.

חסלת פרשת ראה

יח שׁוֹפְטִים וְגוֹ'. סָמַךְ מִצְוָה זוֹ לְמִצְוַת "שֹׁלֹשׁ פְּעָמִים" וְגוֹ' שֶׁלְּפָנֶיהָ, לְהָעִיר שֶׁהַגַּם שֶׁמְּצַוְּךָ לַעֲלוֹת שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה לֶרָאוֹת אֶת פְּנֵי ה' וְשָׁם הִיא עוֹמֶדֶת סַנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה קְבוּעָה, אַף עַל פִּי כֵן צָרִיךְ לְמַנּוֹת שׁוֹפְטִים וְכוּ', וְלֹא יִסְמְכוּ עַל בֵּית דִּין שֶׁלְּפָנֵי ה' בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית לְבַד. וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁלֹּא תְּעַנֶּה הַדִּין עַד עֲלוֹת אֶל הַמָּקוֹם.

וְטַעַם הַשּׁוֹטְרִים, אָמְרוּ בַּפְּסִיקְתָּא: רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ אוֹמֵר, אִם יֵשׁ שׁוֹטְרִים – יֵשׁ שׁוֹפְטִים, אִם אֵין שׁוֹטְרִים – אֵין שׁוֹפְטִים, עַד כָּאן. הַדְּבָרִים מוֹכִיחִים שֶׁאִם אֵין שׁוֹטְרִים אֵין חִיּוּב מִצְוַת שׁוֹפְטִים, וּמֵעַתָּה כָּל שֶׁיּוֹדְעִים יִשְׂרָאֵל שֶׁהָעָם אֵינָם נִשְׁמָעִים לַשּׁוֹפְטִים וְהַשּׁוֹפְטִים אֵינָם יְכוֹלִים לְכוֹפָם – אֵין חִיּוּב בְּמִנּוּי הַשּׁוֹפְטִים, וְכָל שֶׁהָעָם נִשְׁמָעִים לְדַיָּנֵיהֶם בְּלֹא שׁוֹטְרִים חַיָּבִין לְמַנּוֹת שׁוֹפְטִים, וְקוֹרְאִים אָנוּ בְּשׁוֹפֵט זֶה שׁוֹפֵט וְשׁוֹטֵר.

תִּתֶּן לָךְ. פֵּרוּשׁ, שֶׁהַמְמֻנִּים עַצְמָן לֹא יֹאמְרוּ בְּדַעְתָּן שֶׁלֹּא תִּשְׁלוֹט עֲלֵיהֶם מַקֵּל מַרְדּוּתוֹ שֶׁל שׁוֹפֵט וְשׁוֹטֵר כֵּיוָן שֶׁהֵם הַמְמֻנִּים אוֹתוֹ, אֶלָּא שֶׁיְּמַנּוּם לִשְׁפּוֹט וְלִרְדּוֹת אוֹתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּתֶּן לָךְ** פֵּרוּשׁ עָלֶיךָ.

בְּכָל שְׁעָרֶיךָ. טַעַם אָמְרוֹ **בְּכָל**, שֶׁצָּרִיךְ לְמַנּוֹת בְּכָל עִיר וָעִיר וּבְכָל פֶּלֶךְ וָפֶלֶךְ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבַבְּרִיתָא (ילקוט שמעוני) אָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" – בָּא הַכָּתוּב לְהַקִּישׁ סַנְהֶדְרֵי קְטַנָּה לְסַנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה, מַה גְּדוֹלָה דָּנָה וְהוֹרָגֶת אַף קְטַנָּה דָּנָה וְהוֹרֶגֶת, עַד כָּאן. וְנִרְאֶה שֶׁדַּרְשָׁתָם הִיא מִתֵּבַת "בְּכָל", שֶׁכָּלַל הַכָּתוּב כָּל הַסַּנְהֶדְרִין יַחַד לוֹמַר שֶׁשָּׁוִים בְּכֹחַ אֶחָד.

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ** נוֹתֵן לְךָ, אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות ז.) שֶׁבָּא לוֹמַר שֶׁאֵין חִיּוּב הָאָמוּר בָּעִנְיָן אֶלָּא בָּאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ וְלֹא בְּחוּץ לָאָרֶץ: וְאָמְרוֹ **לִשְׁבָטֶיךָ** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) פֵּרְשׁוּהוּ שֶׁמּוֹסֵב לְמַעְלָה, וְקָשֶׁה לָמָּה לֹא כָּתְבוֹ בִּמְקוֹמוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "תִּתֶּן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר" וְגוֹ'? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַסְמִיכָהּ לְמַאֲמַר "וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק" לְהָעִיר כִּי הוּא זֶה טַעַם שֶׁמְּצַוָּה לָתֵת שׁוֹפְטִים בְּכָל עִיר, וּבְעִיר שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי שְׁבָטִים שְׁנֵי שׁוֹפְטִים כְּדֵי שֶׁיִּשְׁפְּטוּ מִשְׁפַּט צֶדֶק. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֶת הָעָם**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִהְיֶה הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם וְיִהְיוּ נִדּוֹנִים זֶה אֶת זֶה בְּהַשְׁוָאָה, כֵּיוָן שֶׁכָּל שֵׁבֶט נִדּוֹן לִפְנֵי בֵּית דִּינוֹ. וּבָזֶה אָנוּ מֻרְוִיחִים יְשׁוּב מַאֲמַר **וְשָׁפְטוּ**, שֶׁאִם בָּא לְהַזְהִיר לַדַּיָּנִים הָיָה לוֹ לְדַבֵּר נוֹכַח כַּסֵּדֶר שֶׁדִּבֵּר בְּסָמוּךְ "לֹא תַטֶּה לֹא תַכִּיר" וְגוֹ'. וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ שֶׁהוּא אַזְהָרָה לַמְמֻנִּים לְמַנּוֹת צַדִּיקִים, וְלִדְבָרָיו הָיָה לוֹ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "שׁוֹפְטִים שֶׁשּׁוֹפְטִים בְּצֶדֶק וְגוֹ' תִּתֶּן לְךָ" וְגוֹ', וּלְדַרְכֵּנוּ יָבֹא עַל נָכוֹן.

וָרָאִיתִי לָרַמְבַּ"ם זַ"ל (הלכות סנהדרין פרק א) שֶׁהִשְׁמִיט דִּין זֶה שֶׁצָּרִיךְ לְכָל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט, וְלֹא כָּתַב אֶלָּא שֶׁלְּכָל עִיר וָעִיר. וְאוּלַי שֶׁסּוֹבֵר הָרַמְבַּ"ם שֶׁכְּוָנַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁדָּרְשׁוּ "לִשְׁבָטֶיךָ" שֶׁצָּרִיךְ בֵּית דִּין לְכָל שֵׁבֶט, הוּא קוֹדֶם שֶׁדָּרְשׁוּ שֶׁצָּרִיךְ בְּכָל עִיר, אֲבָל אַחַר שֶׁצָּרִיךְ לְכָל עִיר אֵין עוֹד צֹרֶךְ לִמְנוֹת לְכָל שֵׁבֶט. וְזֶה לְשׁוֹן הַבְּרַיְתָא בְּסַנְהֶדְרִין (דף טז ע"ב): תָּנוּ רַבָּנָן, מִנַּיִן שֶׁמַּעֲמִידִין שׁוֹפְטִים לְיִשְׂרָאֵל? תַּלְמוּד לוֹמַר "שֹׁפְטִים תִּתֶּן" וְגוֹ', לְכָל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "שֹׁפְטִים לִשְׁבָטֶיךָ", לְכָל עִיר וָעִיר מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "שֹׁפְטִים לִשְׁעָרֶיךָ" עַד כָּאן. וְקָשֶׁה לָמָּה דָּרַשׁ הַתַּנָּא תֵּבַת "לִשְׁבָטֶיךָ" שֶׁהוּא בְּסוֹף פָּסוּק קוֹדֶם תֵּבַת "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" שֶׁקְּדוּמָה לָהּ, שֶׁמִּן הָרָאוּי הָיָה לַתַּנָּא לְהַקְדִּים דְּרָשַׁת "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ"? אֶלָּא הֲרֵי זֶה מַגִּיד שֶׁלֹּא בָּא חִיּוּב "לִשְׁבָטֶיךָ" אֶלָּא קוֹדֶם חִיּוּב כָּל שְׁעָרֶיךָ, אֲבָל אַחַר שֶׁצִּוָּה "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" אֵין מָקוֹם לְהַצְרִיךְ לַשְּׁבָטִים. וְלָזֶה הָרַמְבַּ"ם שֶׁכָּתַב חִיּוּב בְּכָל עִיר אֵין מָקוֹם לוֹמַר בְּכָל שֵׁבֶט. וּלְדֶרֶךְ זֶה דְּרָשַׁת הַתַּנָּא הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁמְּחַיֵּבְךָ הַכָּתוּב לָתֵת שׁוֹפְטִים לְכָל שֵׁבֶט בֵּין יִהְיֶה בַּעֲשָׂרָה עֲיָרוֹת בֵּין יִהְיֶה בְּעִיר אַחַת, וְחָזַר וְאָמַר שֶׁאִם יִהְיֶה בְּהַרְבֵּה עֲיָרוֹת יִתֵּן לְכָל עִיר וָעִיר.

וְאִם תֹּאמַר: אִם יִתֵּן בְּכָל עִיר, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "לִשְׁבָטֶיךָ"? מִשּׁוּם שֶׁזּוּלַת "לִשְׁבָטֶיךָ" לֹא הָיִיתִי מְפָרֵשׁ "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" בְּכָל עִיר וָעִיר, שֶׁהָיִיתִי אוֹמֵר

שֶׁרוֹצֶה לוֹמַר שְׁעָרֶיךָ שֶׁל כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל, בֵּין שֶׁבְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בֵּין שֶׁבְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, לֹא שֶׁל כָּל עִיר וָעִיר שֶׁבָּאָרֶץ. וְאַחַר אָמְרוֹ ״לִשְׁבָטֶיךָ״ שֶׁפֵּרוּשׁוֹ הוּא לְכָל שֵׁבֶט, נִתְחַיְּבוּ לוֹמַר ״בְּכָל שְׁעָרֶיךָ״ בְּכָל עִיר. וְלָזֶה כְּשֶׁפָּסַק הָרַמְבַּ״ם בְּכָל עִיר, אֵין מָקוֹם לוֹמַר ״לִשְׁבָטֶיךָ״, שֶׁאָז תִּפָּרֵשׁ בִּדְבָרָיו כְּדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת (סנהדרין נו.) שֶׁאִם יֵשׁ בָּעִיר שְׁנֵי שְׁבָטִים צָרִיךְ שְׁנֵי בָּתֵּי דִינִים.

מִשְׁפַּט צֶדֶק. וְלֹא אָמַר בְּצֶדֶק כְּאָמְרוֹ (ויקרא יט:טו) ״בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ״, כָּאן הֵעִיר הֶעָרָה גְּדוֹלָה לֶחָפֵץ לִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק, וְהוּא כִּי כְּשֶׁיִּרְצֶה לַעֲמוֹד הַדַּיָּן עַל מִשְׁפַּט הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב יִהְיֶה בְּסֵדֶר זֶה, שֶׁיַּעֲבִיר מִבֵּין עֵינָיו שְׁנֵי הַנּוֹשְׂאִים וְלֹא יַלְבִּישׁ מַשָּׂא וּמַתָּן הַהֲלָכוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה בָּאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב, לוֹמַר כְּפִי זֶה יִתְחַיֵּב פְּלוֹנִי וּכְפִי זֶה יִהְיֶה לְהֵפֶךְ, אֶלָּא יַעֲשֶׂה עִיּוּנוֹ וְצִדְדֵי הַהֲלָכָה כְּאִלּוּ אֵין אָדָם שֶׁצָּרִיךְ לְהוֹרָאָה זוֹ עַתָּה, אֶלָּא לַעֲמוֹד עַל הַדִּין לָדַעַת הַלְכוֹת הַתּוֹרָה. וְאַחַר שֶׁיַּעֲמוֹד עָלָיו בְּדֶרֶךְ זֶה מַה שֶּׁיַּעֲלֶה בְּמִצּוּדָתוֹ יָדִין בּוֹ לְבַעֲלֵי דִינִים, יָזֶה הַזַּכַּאי וְיַחַיֵּב הַחַיָּב. וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט**, פֵּרוּשׁ כְּבָר הוּא מִשְׁפָּט בִּכְפִי עַצְמוֹ, זֶה יִהְיֶה צֶדֶק. אֲבָל זוֹלַת זֶה, כְּשֶׁיַּעֲרִיךְ בְּדַעְתּוֹ בְּעֵת שֶׁמְּזַקֵּק וּמְצָרֵף הַדִּין לְבַעֲלֵי דִינִים, עַל כָּל פָּנִים יִהְיֶה אֶחָד יוֹתֵר מִתְקָרֵב דַּעְתּוֹ אֵלָיו וְלֹא יֵצֵא הַמִּשְׁפָּט צֶדֶק, וּבִפְרָט בְּמִשְׁפָּטִים שֶׁתְּלוּיִים בְּשִׁקּוּל הַדַּעַת וּבְהַטָּיָה מוּעֶטֶת בְּנָקֵל יַטֶּה דַּעְתּוֹ.

וּבָרָךְ רֶמֶז יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים צו:יג) ״יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק״, וְאָמְרוּ אַנְשֵׁי אֱמֶת (זוהר ח״ג קצח.) כִּי בֵּית דִּין עֶלְיוֹן יִקָּרֵא צֶדֶק, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביצה טז.) כִּי בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קְבוּעִים וְכוּ׳, וְהִנֵּה כְּשֶׁיִּפּוֹל הַהֶפְרֵשׁ עַל הַמָּמוֹן בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְעָמְדוּ לִפְנֵי הַשּׁוֹפֵט, אִם יִשְׁפֹּט עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ כְּשֶׁיְּזַכּוּ הָרְאוּי לְזַכּוֹת וְגוֹ׳, הִנֵּה הֵם שׁוֹפְטִים הַמִּשְׁפָּט עַצְמוֹ שֶׁשָּׁפַט בֵּית דִּין עֶלְיוֹן הַנִּקְרָא צֶדֶק, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק**, פֵּרוּשׁ שֶׁשָּׁפַט בֵּית דִּין הָעֶלְיוֹן שֶׁנִּקְרָא צֶדֶק:

יט **לֹא תַטֶּה מִשְׁפָּט וְגוֹ׳.** לֹא יִחֵד הָאַזְהָרָה לַשּׁוֹפְטִים וְצִוָּה לְנוֹכֵחַ, לְהָעִיר כִּי כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל יֶשְׁנָם גַּם כֵּן בְּאֵלּוּ אַזְהָרוֹת – אִם לֹא יְמַנּוּ הַשּׁוֹפְטִים כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּצְטַוּוּ, הֵם הַמַּטִּים מִשְׁפָּט, הֵם הָעוֹבְרִים עַל כָּל הָאָמוּר.

כ **צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף וְגוֹ׳.** בָּא לְהַזְהִיר כְּשֶׁיֵּשׁ בָּעִיר שְׁנֵי אֲנָשִׁים מֻפְלָגִים בְּחָכְמָה וּשְׁנֵיהֶם אֲחֵרִים גַּם כֵּן חֲכָמִים אֶלָּא שֶׁאֵינָם בְּסוּג הָרִאשׁוֹן, אַל יֹאמַר אָדָם: כֵּינָן שֶׁשְּׁנֵי אֲנָשִׁים יְכוֹלִין לְהוֹרוֹת וְלִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק לֹא אַטְרִיחַ אֶת הַמֻּפְלָגִים לְשָׁא בְּעֹל מִנּוּי הַדַּיָּנוּת, אוֹ לְצַד שֶׁצָּרִיךְ לָהֶם טֹרַח בְּמִנּוּיָם יִמָּנַע וְיִסְתַּפֵּק בַּקַּטָּנִים, תַּלְמוּד לוֹמַר ״צֶדֶק צֶדֶק״, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהַשִּׂגָתְךָ לְדַיָּנִים שֶׁהֵם רְאוּיִים, עָלֶיךָ לַחְזֹר אַחַר הַיּוֹתֵר רְאוּיִים מֵהֶם.

כא **לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה וְגוֹ׳.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סנהדרין ז:): כָּל הַמַּעֲמִיד דַּיָּן שֶׁאֵינוֹ הָגוּן כְּאִלּוּ נוֹטֵעַ אֲשֵׁרָה, עַד כָּאן. וּלְדִבְרֵיהֶם אָמַר תֵּיבַת ״לְךָ״, לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ מַעֲלֶה עָלָיו כְּאִלּוּ וְכוּ׳ אֶלָּא אִם כְּשֶׁיַּעֲמִידֶנּוּ תִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ לְאֵיזוֹ סִבָּה שֶׁנּוֹגַעַת מִמֶּנָּה, אֲבָל זוֹלַת זֶה אִם טָעָה בְּדַיָּן שֶׁאֵינוֹ הָגוּן וְחָשַׁב שֶׁהוּא הָגוּן וְהֶעֱמִידוֹ, אֵינוֹ נֶחְשָׁב עָלָיו כְּהַעֲמָדַת אֲשֵׁרָה.

פרק יז

א **לֹא תִזְבַּח וְגוֹ׳ אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוּם.** וְלֹא אָמַר אֲשֶׁר בּוֹ מוּם, כְּפִי מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) שֶׁבָּא הַכָּתוּב לֶאֱסוֹר מוּם עוֹבֵר, רָמְזוּ בְּתֵיבַת **יִהְיֶה** לוֹמַר כָּל הַוָּיַת מוּם בֵּין קָבוּעַ בֵּין עוֹבֵר. וְאֶפְשָׁר עוֹד לוֹמַר שֶׁאִם הֶחְלַט בָּהּ אִבָּר שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ בַּעֲלַת מוּם וְאָמְרוּ הָרוֹפְאִים שֶׁעַל כָּל פָּנִים צָרִיךְ לְחָתְכוֹ, הֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא חָתְכוֹ הֲרֵי זוֹ פְּסוּלָה, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תִזְבַּח** וְגוֹ׳ **אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוּם** פֵּרוּשׁ הֲגַם שֶׁעַתָּה אֵינוֹ מוּם כֵּינָן שֶׁעוֹמֵד לִהְיוֹת מוּם לֹא תִזְבָּחֵנּוּ.

ב **כִּי יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ.** אָמְרוֹ **בְּקִרְבְּךָ**, לְחַיֵּב עַל הַדָּבָר לִבְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁשָּׁם יִמָּצֵא הָאִישׁ עוֹשֶׂה הָרָע, וְאַחֲרֵיהֶם יִתְחַיְּבוּ כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר **בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ.** וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות מה:) דָּרְשׁוּ ״שְׁעָרֶיךָ״ לִגְזֵרָה שָׁוָה, שַׁעַר שֶׁנִּמְצְאוּ בּוֹ וְלֹא שַׁעַר שֶׁנִּדּוֹנוּ בּוֹ. וְאָמְרוּ **אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁעַל מְנָת כֵּן ה׳ נָתְנָהּ לָךְ.

לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ. פֵּרוּשׁ, צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע שֶׁהוּא עוֹבֵר בְּרִית ה׳, וְלָזֶה צָרִיךְ שֶׁיַּיְתְּרוּ בּוֹ וְיוֹדִיעוּהוּ מַה גָּדְלוּ מַעֲשָׂיו הָרָעִים. גַּם רָמַז שֶׁאִם אָמַר לַמַּתְרִים שֶׁהוּא נִשְׁבַּע לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁיּוֹדִיעוּהוּ שֶׁקָּדְמָה לוֹ בְּרִית עַל זֶה וְאֵין שְׁבוּעָתוֹ חָלָה לְבַטֵּל הָרִאשׁוֹנָה, וַהֲרֵי הוּא עוֹבֵר בְּרִית ה׳ וְיֵהָרֵג.

ו **יוּמַת הַמֵּת.** כָּפַל לוֹמַר הַמֵּת, לְהָעִיר כִּי אִם לֹא נִמְצְאוּ לוֹ עֵדִים וְהַתְרָאָה – בֶּן מָוֶת הוּא לַשָּׁמַיִם, אֶלָּא שֶׁבְּעֵדִים וְהַתְרָאָה יוּמַת בִּידֵי אָדָם הַמֵּת שֶׁהָיָה עוֹמֵד לְמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם.

ח **כִּי יִפָּלֵא וְגוֹ׳ לַמִּשְׁפָּט.** הֵצַרְךָ לוֹמַר ״לַמִּשְׁפָּט״, לְהָעִיר שֶׁלֹּא נֶאֱמְרוּ דִינִים אֵלּוּ אֶלָּא בְּמוֹרֶה שֶׁהוּא רָאוּי לְהוֹרוֹת מִשְׁפָּט, וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה (סנהדרין פו.) תַּלְמִיד שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהוֹרָאָה פָּטוּר. אֶלָּא שֶׁרָאִיתִי בַּבְּרַיְתָא (סנהדרין פז.) שֶׁדָּרְשׁוּ פָּטוּר תַּלְמִיד שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהוֹרָאָה מֵאָמְרוֹ ״כִּי יִפָּלֵא״ – בְּמַפְלֶא שֶׁבְּבֵית דִּין, וְכָתְבוּ רַשִׁ״י וְתוֹסָפוֹת בְּהַנְּחָנָקִין שֶׁפֵּרְשׁוּ מַפְלֶא – מַמְחֶה וּלְמַעוּטֵי תַּלְמִיד, וְהָרַמְבַּ״ם פֵּרֵשׁ (הלכות ממרים פ״ג ה״ה) שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא מִי שֶׁלֹּא יִפָּלֵא

מִמֶּנּוּ אֶלָּא דָּבָר מֻפְלָא. וּמֵעַתָּה לְפִי זֶה אָמְרוּ **לַמִּשְׁפָּט** לוֹמַר שֶׁאֵין הַדִּין הָאָמוּר בְּזָקֵן זֶה אֶלָּא בְּהוֹרָאָה לְמַעֲשֶׂה, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיּוֹרֶה לַעֲשׂוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן", עַד כָּאן. וְהִנֵּה מְפֻסּוּק זֶה אֵין הוֹכָחָה אֶלָּא עַל מַעֲשֵׂהוּ עַל פִּי הוֹרָאָתוֹ, וְלֹא אִם הוֹרָה לַאֲחֵרִים לַעֲשׂוֹת, וּלְמִדִּין לָהּ מֵאָמְרוֹ "לַמִּשְׁפָּט" שֶׁאִם הוֹרָה לַאֲחֵרִים חַיָּב.

או יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **כִּי יִפָּלֵא** וְגוֹ' **לַמִּשְׁפָּט**, הֲגַם שֶׁהָיָה הֲלָכָה לְמַעֲשֶׂה וְהוֹרָה לַעֲשׂוֹת הֵפֶךְ כַּוָּנַת הַחוֹלְקִים, וְנִמְצָא הַדִּין לֹא כֵן הוּא, אַף עַל פִּי שֶׁהוֹרָה בְּדָבָר שֶׁחַיָּב עַל זְדוֹנוֹ כָּרֵת וְכוּ', לֹא יוּמַת. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהוֹרָה לַעֲשׂוֹת הֵפֶךְ הָרַבִּים הַחוֹלְקִים עָלָיו, לֹא יוּמַת עַד שֶׁיּוֹרֶה לַעֲשׂוֹת הֵפֶךְ אֲשֶׁר יַגִּידוּ עָלָיו בֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁבִּלְשְׁכַּת הַגָּזִית, וְכֵן מוֹכִיחִים הַדְּבָרִים בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין פח:).

ט וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ. פֵּרוּשׁ, עָלֶיךָ אַתָּה לִדְרוֹשׁ שֶׁיֹּאמְרוּ לְךָ טַעַם הַדִּין, וְהֵם גַּם כֵּן חַיָּבִים לְהַגִּיד לְךָ טַעַם דִּבְרֵיהֶם, אֲבָל אִם לֹא דָּרַשׁ אֵין חִיּוּב עֲלֵיהֶם לְהַגִּיד לוֹ.

י וְעָשִׂיתָ עַל פִּי הַדָּבָר. פֵּרוּשׁ, לֹא מִבָּעְיָא הַמִּשְׁפָּט עַצְמוֹ שֶׁהִגִּידוּ לְךָ, אֶלָּא אֲפִילּוּ מִשְׁפָּטִים אֲחֵרִים הַנִּבְנִים עַל פִּי שְׁמוּעָה זוֹ, כִּי כַּמָּה מִשְׁפָּטִים יִסְתָּעֲפוּ מִפְּרָט מִשְׁפָּט אֶחָד.

יד כִּי תָבֹא וְגוֹ' וְאָמַרְתָּ וְגוֹ' שׂוֹם תָּשִׂים וְגוֹ'. מֵאָמְרוֹ **כִּי תָבֹא** וְגוֹ' **וְאָמַרְתָּ**, מַשְׁמַע כִּי לֹא מִצְוַת ה' עֲלֵיהֶם לִמְלוֹךְ מֶלֶךְ, אֶלָּא אִם יֹאמְרוּ הָרְשׁוּת בְּיָדָם, וּמִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר **שׂוֹם תָּשִׂים**, שִׁעוּר הַלָּשׁוֹן מוֹכִיחַ שֶׁמִּצְוַת ה' הִיא לַהַמְלִיךְ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ.

וְנָרְאָה שֶׁכַּוָּנַת הַכְּתוּבִים הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּמִנּוּי הַמֶּלֶךְ שְׁנֵי גְּדָרִים: אֶחָד שֶׁיִּהְיֶה הַמִּבְטָח בּוֹ לְהַנְהִיג הַמִּלְחָמוֹת בְּעֹצֶם חָכְמָתוֹ וְלָצֵאת כְּגִבּוֹר בְּיוֹם קְרָב כְּסֵדֶר מַלְכֵי הָאֻמּוֹת, וְזֶה הוּא דָּבָר שָׁנָאוּי בְּעֵינֵי ה', כִּי סֵדֶר מַלְכֵי הָאֻמּוֹת לֹא יֵלְכוּ בָּהֶם אַחֲרֵי כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה אֶלָּא אַחֲרֵי תּוֹעֲלִיּוֹת הַחוּשִׁיּוֹת, הֲגַם שֶׁלֹּא יִמָּצֵא בּוֹ דָּבָר טוֹב מֵהַמֻּשְׂכָּל, גַּם יָשִׂימוּ בּוֹ כִּסְלָם וְתִקָּוָתָם וּמִן ה' יָסוּר לִבָּם. וְגֶדֶר שֵׁנִי הוּא לִכְבּוֹד וּלְתִפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וּכְדֵי שֶׁה' יַעֲשֶׂה בִּזְכוּתוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁהָיָה ה' מוֹשִׁיעַ יִשְׂרָאֵל בְּיַד הַשּׁוֹפְטִים וּבְיַד מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל הַכְּשֵׁרִים, וְצֵא וּלְמַד מִדָּוִד הַמֶּלֶךְ וְכוּ', וְדָבָר זֶה הוּא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם.

וְלָזֶה בָּא דִּבְּרוֹ הַטּוֹב כָּאן וְאָמַר **כִּי תָבֹא** וְגוֹ' **וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם** וְגוֹ', וְזֶה גֶּדֶר הָרִאשׁוֹן שֶׁזָּכַרְנוּ, וְגַם אוֹמֵר **שׂוֹם תָּשִׂים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לֹא יָקוּם הַדָּבָר הָרַע הַזֶּה, אֶלָּא הַמִּשִּׂימוֹת שֶׁתָּשִׂים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תוספתא סנהדרין פ"ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֵין מַעֲמִידִין מֶלֶךְ בַּתְּחִלָּה אֶלָּא עַל פִּי בֵּית דִּין שֶׁל שִׁבְעִים זְקֵנִים וְעַל פִּי נָבִיא וְכוּ', עַד כָּאן. וּמֶלֶךְ הַמִּתְמַנֶּה בְּסֵדֶר זֶה אֵינוֹ כְּסֵדֶר מֶלֶךְ הַמִּתְמַנֶּה עַל הַגּוֹיִם כְּמוֹ שֶׁבָּא בְּדִבְרֵיהֶם "כְּכָל הַגּוֹיִם". וּכְפִי זֶה מַאֲמַר **שׂוֹם תָּשִׂים** הִיא מִצְוָה וּשְׁלִילַת גֶּדֶר שֶׁכְּנֶגֶד תְּנָאֵיהָ. וְלָזֶה נִתְכַּוֵּן ה' לְהַקְדִּים מַאֲמַר **וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה** וְגוֹ' לְהָעִירְךָ אֶת אֲשֶׁר יְכַוֵּן אֵלָיו, לְשָׁלֵל אוֹתוֹ בְּמַאֲמַר "שׂוֹם תָּשִׂים" וְגוֹ', שֶׁוּודַאי זֶה לֹא הָיִיתִי מֵבִין שֶׁאוֹסֵר לָשׂוּם מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם, וַהֲגַם שֶׁיֹּאמַר "אֲשֶׁר יִבְחַר", אֵין מוּבָן שֶׁבָּא לֶאֱסֹר כְּכָל הַגּוֹיִם וְיִהְיֶה זֶה וָזֶה, וְלֹא חָשׁ לְהָבִין בְּמַאֲמַר "שׂוֹם תָּשִׂים" שֶׁהוּא רְשׁוּת מְכֻפָּל "שׂוֹם תָּשִׂים".

וְתִמְצָא שֶׁה' הִקְפִּיד עַל יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁשָּׁאֲלוּ בִּימֵי שְׁמוּאֵל לָתֵת לָהֶם מֶלֶךְ (שמואל א ח:ה), וְהָעִנְיָן קָשֶׁה, לָמָּה יַקְפִּיד ה' עֲלֵיהֶם, וַהֲלֹא לוֹ יִהְיֶה שֶׁכַּוָּנַת ה' בְּפָסוּק זֶה לִרְשׁוּת וְלֹא לְמִצְוָה, סוֹף סוֹף הָרְשׁוּת נְתוּנָה. וּכְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ יֵשׁ מָקוֹם לַה' לְהַקְפִּיד עַל הַדָּבָר, כֵּיוָן שֶׁצִּוָּה ה' עֲלֵיהֶם לְבַל יֹאמְרוּ לָשׂוּם מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, וְשָׁאֲלוּ הַמֶּלֶךְ וְאָמְרוּ (שמואל א ח:ה) "לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם", לָזֶה הִקְפִּיד ה'. אֲבָל אִם הָיוּ שׁוֹאֲלִים לָהֶם מֶלֶךְ כִּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ, לֹא לְכַחַ וְלִגְבוּרָה כְּדֶרֶךְ הַגּוֹיִם, הָיוּ מְקַיְּמִין מִצְוַת עֲשֵׂה.

וְרָאִיתִי בְּסַנְהֶדְרִין פֶּרֶק כֹּהֵן גָּדוֹל (סנהדרין כ.) שֶׁנֶּחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר שָׁלֹשׁ מִצְוֹות נִצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל בִּכְנִיסָתָן לָאָרֶץ – לְהַעֲמִיד לָהֶם מֶלֶךְ, וּלְהַכְרִית זַרְעוֹ שֶׁל עֲמָלֵק, וְלִבְנוֹת בֵּית הַבְּחִירָה. רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר: לֹא נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ אֶלָּא כְּנֶגֶד תַּרְעוֹמְתָן, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ" וְגוֹ', עַד כָּאן. וּדְבָרֵינוּ עוֹלִין לְדִבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה וְלֹא לְדִבְרֵי רַבִּי נְהוֹרַאי, וַהֲגַם שֶׁהֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה וְכֵן פָּסַק רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק א' מֵהִלְכוֹת מְלָכִים, אַף עַל פִּי כֵן צָרִיךְ לְיַשֵּׁב הַכָּתוּב לְסִבָּרַת רַבִּי נְהוֹרַאי שֶׁפָּשַׁט אָמְרוֹ "שׂוֹם תָּשִׂים" יַגִּיד שֶׁמִּצְוַת ה' לָשׂוּם מֶלֶךְ.

וְאָפְשָׁר לוֹמַר, כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ כְּשֵׁרִים וְלֹא יִשְׁאֲלוּ מֶלֶךְ, וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עֲלֵיהֶם, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (שמואל א יב,יג) "וַה' אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם", גַּם ה' יַחְפּוֹץ לִהְיוֹת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא לְבַדּוֹ. אֲבָל אִם יִשְׂרָאֵל יִכָּנְסוּ בְּגֶדֶר שְׁאֵלָה שֶׁחַפְּצִים בְּמֶלֶךְ עֲלֵיהֶם, אָז מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹתוֹ, כְּאָמְרוֹ "שׂוֹם תָּשִׂים". וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב **שׂוֹם תָּשִׂים** אֶלָּא אַחַר מַאֲמַר **וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה** וְגוֹ', וּכְפִי זֶה אַפִּלּוּ אַלְבָּא דְּרַבִּי נְהוֹרַאי יִפָּרֵשׁ **שׂוֹם תָּשִׂים** מִצְוָה אַחַר שֶׁיֹּאמְרוּ "אָשִׂימָה" וְגוֹ':

כ לְבִלְתִּי רוֹם לְבָבוֹ. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ו:א) "וּמַלְבַּשְׁתּוֹ עֲנָוָה וְיִרְאָה", וְהוּא אָמְרוֹ כִּי בְּאֶמְצָעוּת קְרִיאַת הַתּוֹרָה לֹא יָרוּם לְבָבוֹ וְגוֹ', וּכְנֶגֶד הַיִּרְאָה אָמַר לְפָנֵי זֶה "לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה".

פרק יח

א **לֹא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים וְגוֹ׳ וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה וְגוֹ׳.** כְּפַל הַכָּתוּב הָעִנְיָן לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁעָבְרוּ וְנָתְנוּ לָהֶם נַחֲלָה, אוֹתָהּ נַחֲלָה לֹא תָּקוּם לִזְכוּתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה** וְגוֹ׳. וְטַעַם סְמִיכוּת מִצְוָה זוֹ לְמִצְוַת הַמֶּלֶךְ, לוֹמַר שֶׁהַמֶּלֶךְ שָׁוֶה לָעָם בַּמִּצְוֹות הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן לָתֵת לָהֶם מַתְּנוֹתֵיהֶם, וְלֹא יָרוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו לְבִלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה שֶׁמְּצַוֶּה ה׳ לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל.

יג **תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה׳.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁצִּוָּה עָלָיו בְּסָמוּךְ לְבַל יְעוֹנֵן וִיכַשֵּׁף וּלְבַל יִשְׁאַל בָּאוֹב וְגוֹ׳, אָמַר **תָּמִים** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ כְּלוֹמַר טַעַם כָּל הַדְּבָרִים הוּא לָדַעַת הָעֲתִידוֹת וּלְהִתְנַהֵג עַל אֲשֶׁר יוֹרוּ וּלְתַקֵּן הַחֶסְרוֹן כַּאֲשֶׁר יוּכַל עֲשׂוֹת. אִם תִּהְיֶה עִם ה׳ תָּמִים תִּהְיֶה, לֹא יֶחְסַר לְךָ דָּבָר וְאֵין מַה שֶּׁיַּגִּיד הַמַּזָּל עָלֶיךָ תִּתְקַיֵּים לָרָעָה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת – אַבְרָהָם שֶׁהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה׳, חֲגַם שֶׁהֶרְאָה הַמַּזָּל עָלָיו שֶׁלֹּא יוֹלִיד, נִתְהַפֵּךְ וְיָלַד (שבת קנו:). וּכְפִי זֶה תֵּיבַת **תִּהְיֶה** נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה וּלְמַטָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: תָּמִים תִּהְיֶה אִם תִּהְיֶה עִם ה׳, אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: תָּמִים תִּהְיֶה כְּשֶׁאַתָּה עִם אֱלֹהֶיךָ.

יד **כִּי הַגּוֹיִם וְגוֹ׳ יִשְׁמָעוּ.** פֵּרוּשׁ, יֵשׁ לָהֶם לִשְׁמֹעַ וּלְקַבֵּל אֶת אֲשֶׁר יַגִּידוּ לָהֶם הַמְּעוֹנְנִים, כִּי יוֹדִיעוּם הַמְּעוֹנְנִים מַה שֶּׁרָשׁוּם בַּמַּזָּל, **וְאַתָּה לֹא כֵן** פֵּרוּשׁ, לֹא תְּהֵא הוֹדָעַת הָעֲתִידוֹת לְךָ כֵּן, אֶלָּא ״נָבִיא אָקִים״ וְגוֹ׳:

או יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״**לֹא כֵן**״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ אֵינְךָ בְּמַצָּב זֶה כְּמוֹתָם, אֶלָּא נְתָנָם לְךָ ה׳ אֱלֹהֶיךָ תַּחַת מֻמְשָׁלְתְּךָ כָּל הַמַּזָּלוֹת וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם, כְּאָמְרוֹ (תהלים ח:ז) ״כֹּל שַׁתָּה תַּחַת רַגְלָיו״, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנו:) בְּפָסוּק ״צָדָק יִקְרָאֻהוּ לְרַגְלוֹ״ (ישעיהו מא:ב).

וְאָמְרוֹ **נָבִיא אָקִים** וְגוֹ׳, בָּא לְהָשִׁיב: סוֹף כָּל סוֹף כְּפִי זֶה יִהְיוּ הַגּוֹיִם בְּהַדְרָגָה גְּדוֹלָה שֶׁיִּדְעוּ הָעֲתִידוֹת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִשְׂרָאֵל. לָזֶה אָמַר ״נָבִיא אָקִים״ וְגוֹ׳. וְאוּלַי שֶׁכֵּן הֵבִין שָׁאוּל כְּשֶׁשָּׁאַל בְּבַעֲלַת אוֹב (שמואל א כח:ח), כִּי לֹא אָסַר ה׳ לִשְׁאוֹל אוֹב אוֹ יִדְּעוֹנִי אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ נָבִיא, אֲבָל זוּלַת זֶה אִם יִצְטָרְכוּ לָדַעַת שָׁאוֹל יִשְׁאָלוּ בָּהֶם.

טז **כְּכֹל אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ וְגוֹ׳.** אוּלַי שֶׁבָּא לוֹמַר שֶׁהֵם גָּרְמוּ לְעַצְמָם שֶׁאֵין כֻּלָּם נְבִיאִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּיוֹם הַקָּהָל ״קָרֵב אַתָּה וּשְׁמָע״, וּפָחֲדוּ מִצַּעַר הַנִּסְבָּב מֵהַנְּבוּאָה. לָזֶה גַּם ה׳ יִתֵּן לָהֶם נָבִיא, וְהַצָּרִיךְ לְדַבֵּר אֵלָיו יָבֹא וְיַגִּידֵנוּ, וּלְטַעַם זֶה אָמַר הַכָּתוּב כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן.

כ **אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת: א׳ אָמְרוֹ **אַךְ**, גַּם אָמְרוֹ **אֲשֶׁר יָזִיד** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״אֲשֶׁר יְדַבֵּר״ וְגוֹ׳, ב׳ אָמְרוֹ **וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ** וְגוֹ׳ **אֲשֶׁר יְדַבֵּר** וְגוֹ׳ **וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר** וְגוֹ׳, פְּשִׁיטָא שֶׁאִם לֹא יִהְיֶה מַה שֶּׁצִּוָּה שֶׁלֹּא דִּבֶּר ה׳ הַדָּבָר הַהוּא, ג׳ אָמְרוֹ **אֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם ה׳** לָמָּה בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו אָמַר ״בִּשְׁמִי״ וּבְפָסוּק זֶה אָמַר ״בְּשֵׁם ה׳״, ד׳ אָמְרוֹ **הוּא הַדָּבָר** שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא ״לֹא דִבְּרוֹ ה׳״ וַאֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁחוֹזֵר לַדָּבָר הַהוּא.

אַךְ יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל פִּי מַה שֶּׁאָמַר הַנָּבִיא בְּמַעֲשֵׂה יְהוֹשָׁפָט וַאֲחָאָב בִּמְלֹחֶמֶת רָמוֹת גִּלְעָד (מלכים א כב), שֶׁכָּל הַנְּבִיאִים פֶּה אֶחָד דִּבְּרוּ לַאֲחָאָב ״עֲלֵה וְהַצְלַח״, וּמִדְּבָרִי מִיכָיְהוּ בֵּן יִמְלָה נִתְגַּלָּה הַדְּבָרִים שֶׁרוּחַ יָצָא מִלְּפָנֵי ה׳ לְפַתּוֹת אַחְאָב לַעֲלוֹת וְלִפּוֹל בַּמִּלְחָמָה. וּבְחִדּוּשֵׁי עַל דִּבְרֵי נְבִיאִים דִּקְדַּקְתִּי לָמָּה בַּתְּחִלָּה עָבַר עַל מִיכָיְהוּ רוּחַ נָבוֹת וְנִתְנַבֵּא כַּנְּבִיאִים הָרִאשׁוֹנִים וְאָמַר ״עֲלֵה וְהַצְלַח״, וְאַחַר כָּךְ בִּנְבוּאָה אַחֲרוֹנָה דִּבֵּר נְבוּאַת ה׳ וְלֹא הוֹעִיל לָפָנָיו רוּחַ נָבוֹת. וְעַל הָרוּחַ גַּם כֵּן תָּמַהּ אֲנִי, אֵיךְ לֹא קַיֵּם שְׁלִיחוּתוֹ אֲשֶׁר יָצָא לַעֲשׂוֹת. עוֹד קָשֶׁה לְמִיכָיְהוּ לָמָּה בִּשֵּׁל עֲצַת ה׳ חָס וְשָׁלוֹם וּמַחְשְׁבוֹתָיו שֶׁחָשַׁב לְהַפִּיל אַחְאָב בְּמִלְחֶמֶת רָמוֹת גִּלְעָד, וְהוּא בָּא וְגִלָּה סוֹדוֹ לְאַחְאָב עַצְמוֹ.

אַךְ הֵן הֵנָּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הֵעִיר ה׳ בְּנוֹעַם דְּבָרָיו, לְפִי שֶׁהַכֹּל גָּלוּי וְצָפוּי לְפָנֵי הַבּוֹרֵא כִּי יָבֹא זְמַן שֶׁתֵּצֵא רוּחַ מִלְּפָנָיו וְתַטְעֶה הַנְּבִיאִים, וַהֲגַם שֶׁשָּׁקֶר דִּבְּרוּ, עִם כָּל זֶה אֲנוּסִים הֵם. לָזֶה כְּשֶׁבָּא לְצַוּוֹת עִנְיַן הַנָּבִיא הִקְדִּים וְאָמַר **אַךְ הַנָּבִיא**, ״אַךְ״ מֹעֵט נָבִיא כַּיּוֹצֵא בָּזֶה שֶׁיְּדַבֵּר דָּבָר וְלֹא יָקוּם וְלֹא יָמוּת. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר יָזִיד** לַהֲעִירְךָ שֶׁלֹּא יָמוּת אֶלָּא נָבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר וְגוֹ׳, לוֹמַר אֲבָל נָבִיא שֶׁדִּבֵּר שֶׁקֶר וְלֹא הֵזִיד, וּכְגוֹן שֶׁהִטְעָהוּ רוּחַ נְבוֹת, שָׁזֶה אֵין עָלָיו אַשְׁמַת דָּבָר כִּי הָרוּחַ בְּהַסְכָּמַת ה׳ יָצָא וְהַמִּתְנַבְּאִים מִצִּדּוֹ נְקִיִּים הֵם מֵהֶעָוֹן. וַהֲגַם שֶׁבְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין פט.) אָמְרוּ שֶׁצִּדְקִיָּהוּ בֶּן כְּנַעֲנָה חַיָּב הֲגַם שֶׁרוּחַ נְבוֹת הִטְעָהוּ, הוּא מִטַּעַם שֶׁאָמְרוּ שָׁם דַּיְהָוֶה לֵיהּ לְמֵירַן אֵין שְׁנֵי נְבִיאִים מִתְנַבְּאִים בְּסִגְנוֹן אֶחָד, אֲבָל זוּלַת זֶה פָּטוּר הָיָה. וַהֲגַם שֶׁאַרְבַּע מֵאוֹת נְבִיאִים אָמְרוּ כֵּן וְגַם מִיכָיְהוּ בֶּן יִמְלָה גַּם כֵּן אָמַר ״עֲלֵה וְהַצְלַח״ וְגוֹמֵר, עִם כָּל זֶה כֻּלָּם פָּתְחוּ פִיהֶם לְהִתְנַבְּאוֹת וְהָרוּחַ דִּבְּרָה בְּפִיהֶם, וּכְשֶׁהִרְגִּישׁוּ שֶׁנִּבְּאוּ בְּסִגְנוֹן אֶחָד לֹא הוֹסִיפוּ לְדַבֵּר עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן צִדְקִיָּהוּ. וְעַל זֶה יֹאמַר ״אֲשֶׁר יָזִיד וְגוֹ׳ וּמֵת״ וְגוֹ׳:

וּמֵעַתָּה כָּאן הַבֵּן שׁוֹאֵל בַּמֶּה נֵדַע הַדָּבָר וְגוֹ׳, וְאִם מִמַּה שֶּׁלֹּא יִהְיֶה הַדָּבָר חַיְשִׁינַן לְרוּחַ נְבוֹת הַמַּטְעֶה וְכַיּוֹצֵא בָּהּ, וְלָמָּה יוּמַת הָאִישׁ הַנָּבִיא כֵּיוָן שֶׁהָרוּחַ שֶׁיָּצָא בִּדְבַר ה׳ הִטְעָתוּ? וְכַיּוֹצֵא בַּדָּבָר אִם בְּמַעֲשֵׂה רָמוֹת לֹא הָיָה בָּא מִיכָיְהוּ וְגִלָּה הַסּוֹד, הָיוּ מִתְחַיְּבִים מִיתָה כָּל אַרְבַּע מֵאוֹת נְבִיאִים עַל לֹא חָמָס עָשׂוּ, וַה׳ אוֹהֵב מִשְׁפָּט. וְהוּא אָמְרוֹ **וְכִי תֹאמַר** וְגוֹ׳ **אֵיכָה נֵדַע הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוֹ ה׳**, כָּאן כָּלַל דִּבֵּר ה׳ לְנָבִיא וְכָלַל גַּם כֵּן דִּבֵּר ה׳ לְרוּחַ ״צֵא וַעֲשֵׂה כֵן״.

וְאָמַר אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, אִם הַנָּבִיא יֹאמַר נְבוּאָתוֹ בְּשֵׁם ה׳ – וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּשֵׁם ה׳ וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר** וְגוֹ׳, אָז תֵּדַע כִּי בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא, פֵּרוּשׁ, וְלֹא בָּא דְּבָרוֹ מִצַּד רוּחַ שֶׁהִטְעָתוּ. וְהַטַּעַם כִּי לֹא יָנוּחַ רוּחַ שֶׁקֶר בְּשֵׁם ה׳ הַנִּכְבָּד כִּי ה׳ אֱלֹהִים אֱמֶת. וְהוּא אָמְרוֹ **הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוֹ**

ה׳, פֵּרוּשׁ, הוּא שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ עָלָיו שֶׁלֹּא דִּבְּרוֹ ה׳, וְגַם לֹא בָּא בִּרוּחַ אֶלָּא בְּזָדוֹן, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ** הַנָּבִיא. אֲבָל יֵשׁ דָּבָר אַחֵר שֶׁהַגַּם שֶׁהוּא שֶׁקֶר וְאֵין הַתּוֹרָה יְכוֹלָה לוֹמַר לְךָ ״לֹא דִּבְּרוֹ ה׳ בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא״, וְהוּא כְּשֶׁלֹּא יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם ה׳, שֶׁהַגַּם שֶׁיִּהְיֶה שֶׁקֶר יֵשׁ לָחוּשׁ לְרוּחַ כְּרוּחַ נָבוֹת.

וּבָזֶה יֵעָרֵב לְנֶפֶשׁ אָדָם עִנְיַן מִיכָיְהוּ, כִּי בַּתְּחִלָּה לֹא הִזְכִּיר שֵׁם ה׳, וְלָזֶה לֹא הָיָה אוֹמֵר אֶלָּא דִּבְרֵי הָרוּחַ, עַד שֶׁנִּתְחַכֵּם יְהוֹשָׁפָט וְאָמַר אֵלָיו (דברי הימים ב יח:טו) ״אֲנִי מַשְׁבִּיעֶךָּ אֲשֶׁר לֹא תְדַבֵּר אֵלַי רַק אֱמֶת בְּשֵׁם ה״׳, פֵּרוּשׁ, נִתְחַכֵּם לוֹמַר לוֹ הַתְּנַאי שֶׁהִתְנָה ה׳ כָּאן וְאָמַר אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם ה׳, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁיְּדַבֵּר בְּשֵׁם ה׳, וּבָזֶה אִם יֵשׁ רוּחַ מַטְעֶה תְּפַנֶּה מָקוֹם. וְכֵן הָיָה כְּשֶׁהִזְכִּיר אֵלָיו שֵׁם ה׳, וְאָמַר הַנָּבִיא בְּשֵׁם ה׳, בָּרֵחַ לוֹ נָבוֹת וְאָמַר הַנָּבִיא הָאֱמֶת בְּמַה שֶׁהוּא. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים שֶׁדִּקְדְּקוּ בְּעִנְיַן נְבוּאַת רָמוֹת גִּלְעָד, וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁהִזְכִּיר מִיכָיְהוּ שֵׁם ה׳, הִזְכִּירוּ וּמִקְרָא קָצָר הוּא, כֵּיוָן שֶׁהִזְכִּירוּ יְהוֹשָׁפָט וְכֻלָּן מִיכָיְהוּ לַשֵּׁם שֶׁהִזְכִּיר יְהוֹשָׁפָט הוֹעִיל. וְלֹא תִקְשֶׁה מֵאָמְרוֹ שָׁם כַּמָּה פְּעָמִים ״אֲנִי מַשְׁבִּיעֶךָ וְגוֹ׳ בְּשֵׁם ה״׳ שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁהִשְׁבִּיעוֹ כַּמָּה פְּעָמִים לְדַבֵּר בְּשֵׁם ה׳, כִּי אוּלַי שֶׁלֹּא הִרְגִּישׁ מִיכָיְהוּ בִּדְקְדּוּק זֶה שֶׁל יְהוֹשָׁפָט אֶלָּא בְּפַעַם אַחֲרוֹנָה:

או אֶפְשָׁר כִּי מַאֲמַר ״בְּשֵׁם ה״ אֵינוֹ נִסְמָךְ לְמַאֲמַר ״אֲנִי מַשְׁבִּיעֶךָ״, אֶלָּא מַאֲמָר בִּפְנֵי עַצְמוֹ שֶׁחִדֵּשׁ בָּאַחֲרוֹנָה. וּלְפִי זֶה לֹא קָשֶׁה לָמָּה גִּלָּה מִיכָיְהוּ סוֹד ה׳, כִּי יֵחָרֵב הָעוֹלָם וְלֹא יִשְׁתַּנֶּה מְקוֹר הָאֱמֶת לְיַחֵד שְׁמוֹ עַל דְּבַר שֶׁקֶר חָס וְשָׁלוֹם, וּמַה גַּם כִּי עַל כָּל פָּנִים עָשָׂה הָרוּחַ פְּעֻלָּתוֹ כִּי לֹא הֶאֱמִין אֵלָיו אַחְאָב וְעָלָה וְנָפַל, וְנִמְצֵאת מַחְשֶׁבֶת ה׳ קַיֶּמֶת וְלֹא מִתְיַחֵס הַשֶּׁקֶר לְשֵׁם ה׳ אֱלֹהִים אֱמֶת.

פרק יט

ח **וְאִם יַרְחִיב וְגוֹ׳ לַאֲבֹתֶיךָ.** פֵּרוּשׁ עַצְמָן, כִּי הֵם יִנְחֲלוּ הָאָרֶץ לָעֲתִיד לָבֹא, וְאָמַר זֶה יוּשַׁג לָהֶם אִם יִשְׁמְרוּ אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְיַעֲשׂוּהָ, וְתִהְיֶה הַשְּׁמִירָה וְהָעֲשִׂיָּה מֵאַהֲבַת ה׳ וְלֹא מִיִּרְאָה. הַדּוֹר הַהוּא אֲשֶׁר יַעֲמֹד בֶּזֶה, בְּיָמָיו יָקִים ה׳ דְּבָרוֹ הַטּוֹב לָתֵת כָּל הָעֲשָׂרָה עֲמָמִין וְיַעֲמִיד בְּיַד יִשְׂרָאֵל כָּל הַטּוֹב שֶׁהִבְטִיחַ לַעֲשׂוֹת לָאָבוֹת בְּיוֹם עָמְדָם בַּתְּחִיָּה. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צט:) הֵעִירוּ שְׁגִאָלָּה הָעֲתִידָה תִּלּוּיָה בַּעֲבוֹדַת ה׳ מֵאַהֲבָה דַּוְקָא.

יא **וְכִי יִהְיֶה אִישׁ שׁוֹנֵא וְגוֹ׳.** פָּרָשָׁה זוֹ רוֹמֶזֶת מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא מַכּוֹת דַּף י״ב: שָׁלֹשׁ טַעֲיוֹת עָתִיד שָׂרוֹ שֶׁל אֱדוֹם לִטְעוֹת לֶעָתִיד לָבֹא, וְאֶחָד מֵהֶם הוּא שֶׁעָרֵי מִקְלָט קוֹלְטוֹת הַהוֹרֵג בְּשׁוֹגֵג וְהוּא מֵזִיד. וְיָדוּעַ כִּי שָׂרוֹ שֶׁל אֱדוֹם הוּא ס״מ הוּא שָׂטָן (בבא בתרא טז.) הוּא יֵצֶר הָרָע, וְעָלָיו הֵעִיד הַכָּתוּב כָּאן. וְאָמַר **כִּי יִהְיֶה אִישׁ שׂוֹנֵא** כִּי אֵין שׂוֹנֵא לָאָדָם כְּיִצְרוֹ הָרָע וְהוּא מְקוֹר הַשִּׂנְאָה. **לְרֵעֵהוּ** כִּי הוּא מַרְאֶה רֵעוּת לַכֹּל כִּי לְטוֹבָתָם מְיַעֲצָם, וְהוּא שׂוֹנֵא לוֹ וּמְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ בְּדֶרֶךְ אַהֲבָה וְרֵעוּת. **וְאָרַב** שֶׁאוֹרֵב לוֹ לְהַחְטִיאוֹ, כִּי יֵשׁ לְךָ לְדַעַת שֶׁעֲבֵרָה רִאשׁוֹנָה שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם אֵינוֹ עוֹשֶׂה אֶלָּא כִּשְׁגָגָה, וּבָזֶה מוֹצֵא שַׁעַר הַצַּר לִכָּנֵס לַנֶּפֶשׁ, גַּם מַקְדִּים לְהָאָדָם, כְּאָמְרוֹ (בראשית ד:ז) ״לַפֶּתַח חַטָּאת רוֹבֵץ״ קוֹדֶם בֹּא הַמְּנַגְּדוֹ בָּאָדָם, גַּם מַסְבִּיר לוֹ פָּנִים עַל מַעֲשֶׂה הָרַע וְיֹאמַר לָרַע טוֹב, וְאֵין לְךָ אוֹרֵב גָּדוֹל מִזֶּה, וּבָזֶה מִתְגַּבֵּר עָלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **וְקָם עָלָיו**, מַה שֶּׁאֵין כֵּן קוֹדֶם לָכֵן שֶׁהָיָה כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה הֵלֶךְ בְּתוֹךְ הָאָדָם (סוכה נב:) וְעַל יְדֵי הַחֵטְא יִתְגַּבֵּר וְיָקוּם עָלָיו.

וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ. כָּאן הֵעִיר שֶׁהוּא מְדַבֵּר עַל ס״מ, וְלָזֶה אָמַר ״וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ״, פֵּרוּשׁ שֶׁחוֹבֵל בְּנַפְשׁוֹ, כִּי עַל יְדֵי הַחֵטְא תָּמוּת הַנֶּפֶשׁ. **וְנָס אֶל אַחַת** – פֵּרוּשׁ אִם יָנוּס אֶל אַחַת הֶעָרִים הָאֵל לְבַצֵּר עַצְמָהּ שֶׁהִיא מֵעָרֵי הַמִּקְלָט – **וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ** – הֵם בֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה שֶׁהִיא עִיר שֶׁל הַשַּׂר שֶׁל אֱדוֹם, **וְלָקְחוּ אוֹתוֹ** – וְעַל פִּי הַמִּשְׁפָּט יִתְנוּהוּ בְּיַד גּוֹאֵל הַדָּם, הוּא אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם.

וְאָמְרוֹ **וָמֵת** – כָּאן רָמַז סוֹד אֶמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לח:) מוֹשִׁיט אֶצְבָּעוֹ בָּהֶם וּשְׁרָפָם, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּיַד גּוֹאֵל הַדָּם וָמֵת** – פֵּרוּשׁ בִּנְגִיעַת יַד ה׳ בּוֹ בָּזֶה הוּא מֵת מֵעַצְמוֹ. וּלְפִי שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי חֲרִיגַת ס״מ תִּהְיֶה גַּם כֵּן עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁיָּדָם תִּהְיֶה בּוֹ לַהֲמִיתוֹ עִם ה׳ בְּרוּחַ הוּא, לָזֶה אָמַר **לֹא תָחוֹס עָלָיו**, וַהֲגַם שֶׁהַצַּדִּיקִים הָרְוִיחוּ בְּאֶמְצָעוּתוֹ, יֵשׁ לָהֶם לְהַבִּיט אֶל דָּם נָקִי כַּמָּה דְּמִים רַבִּים שֶׁשָּׁפַךְ בְּאָרְבוֹ, וְאָז **וְטוֹב לָךְ** תִּהְיֶה נֶחְלָטֶת בְּחִינַת הַטּוֹב לָךְ, כִּי בְּהִבָּטֵל רוּחַ הַטֻּמְאָה תִּהְיֶה נִשְׁלֶמֶת בְּחִינַת הַטּוֹב בִּמְקוֹמָהּ, שֶׁהֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

יט **וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (מכות ה.) מִכָּאן: הָרְגוּ אֵין נֶהֱרָגִים, ״כַּאֲשֶׁר זָמַם״ וְלֹא כַּאֲשֶׁר עָשָׂה. וְקָשֶׁה, דִּלְמָא אָמַר הַכָּתוּב ״כַּאֲשֶׁר זָמַם״ לְהִתְחַיֵּב אַפִּלּוּ לֹא עָשָׂה, אֶלָּא מֵעֵת אֲשֶׁר עָנָה סָרָה וְזָמַם לַעֲשׂוֹת רָעָה לְאָחִיו נִתְחַיֵּב, וּכְשֶׁנַּעֲשָׂה מַעֲשֶׂה עַל יָדוֹ וְנֶהֱרַג יֵשׁ כָּאן זָמַם וְעָשָׂה, וְקוֹרֵא אֲנִי בּוֹ גַּם כֵּן זָמַם וְנוֹסָף שֶׁעָשָׂה, וְאֵין כָּאן טַעֲנַת אֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין?

אָכֵן עִקַּר הַדְּרָשָׁה הִיא מִמַּה שֶּׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״כַּאֲשֶׁר עָנָה עַל אָחִיו״, וְחוֹזֵר לְמַה שֶּׁאָמַר ״שֶׁקֶר עָנָה בְּאָחִיו״ – יַעֲשׂוּ לוֹ כַּאֲשֶׁר עָנָה. וּבְמַאֲמָר זֶה יֵשְׁנוֹ לְחִיּוּב בֵּין נֶהֱרַג בֵּין לֹא נֶהֱרַג, שְׁנֵיהֶם נִכְלָלִים בְּמַשְׁמָעוּת אֲשֶׁר עָנָה. וּמַה שֶּׁלֹּא אָמַר לָשׁוֹן הַכּוֹלֵל וְהָלַךְ לְבַקֵּשׁ לָשׁוֹן זֶה ״אֲשֶׁר זָמַם״ – לְרִיוּק בָּא, לוֹמַר דַּוְקָא זָמַם וְלֹא עָשָׂה כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְזֶה לְשׁוֹנָם בַּבְּרַיְתָא (מכות ה:): אָמַר לוֹ אָבִיו, ״לָאו קַל וָחוֹמֶר הוּא?״ אָמַר לוֹ, ״לִמַּדְתָּנוּ רַבֵּינוּ אֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין״ וְכוּ׳. אֵין לְהַקְשׁוֹת מִזֶּה לְדִבְרֵיהֶם, כִּי בְּלֹא טַעַם ״אֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין״ הָיָה הַקַּל וָחוֹמֶר מַכְרִיחַ לוֹמַר שֶׁלֹּא בָּא הַכָּתוּב לְפָטְרָן אִם הָרְגוּ, שֶׁהֲרֵי קַל וָחוֹמֶר הַדְּבָרִים וְאֵין כֹּחַ בַּדִּיוּק לְדָחוֹת הַקַּל וָחוֹמֶר, וּלְאוֹקְמֵי קְרָא שֶׁלֹּא בְּדִיוּק, אִם לֹא מִטַּעַם שֶׁדָּחָה רַבִּי ״אֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין״.

פרק כ

א **כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וְגו׳.** אוּלַי שֶׁרְמַז הַכָּתוּב מִלְחֶמֶת הָאָדָם עִם יִצְרוֹ, וּבָא לְהָסִיר מִלְּבָבוֹ מֹרֶךְ, וְאָמַר **כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה** הַיְדוּעָה שֶׁאֵין גְּדוֹלָה מִמֶּנָּה, וְהִנֵּה בְּמִלְחָמָה זוֹ יֵשׁ שְׁנֵי דְּבָרִים קָשִׁים לָאָדָם שֶׁמַּתִּישִׁים כּוֹחוֹ, א׳ הוּא שֶׁאֵינוֹ מְלֻמָּד בַּמִּלְחָמָה כְּמוֹ שֶׁהוּא מְלֻמָּד וְרָגִיל בְּמִין מִלְחָמָה זוֹ יִצְרוֹ הָרַע, ב׳ שֶׁהַרְכָּבַת הָאָדָם <חֻבָּקֶת> דִּבְרֵי הַיֵּצֶר בְּכָל אֲשֶׁר יֹאמַר אֵלָיו בְּעִנְיְנֵי הָאִסּוּר לִגְנֹב וְלִגְזֹל וְלִגְאוֹת וְלֶאֱכֹל כָּל אֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשׁוֹ, וְזֶה יִמְנָעֵהוּ מִלִּשְׁמֹעַ אֶל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, וּמָה גַּם אַחַר שֶׁנִּכְשַׁל בַּעֲבֵרוֹת רַבּוֹת שֶׁיִּתּוֹסְפוּ כּוֹחוֹת הָרַע שֶׁנּוֹלְדוּ מִמַּעֲשָׂיו הָרָעִים כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים וַהֲרֵי הוּא בֵּינֵיהֶם כַּחֲרָרָה שֶׁאֵין לָהּ הוֹפְכִין׃

לָזֶה בָּא דִּבֵּר ה׳ כָּאן וְאָמַר׃ **כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וָרָאִיתָ** בְּעֵינֵי שִׂכְלְךָ **סוּס וָרָכֶב**, ״סוּס״ כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהוּא הַיֵּצֶר סוּס מוּכָן לַמִּלְחָמָה מַה שֶּׁאֵינוֹ כֵּן הָאָדָם, ״רֶכֶב״ כְּנֶגֶד הַרְכָּבַת הָאָדָם שֶׁנּוֹטָה וְחוֹשֶׁקֶת לִדְבָרִים. וְאָמְרוֹ **עַם רַב מִמְּךָ** כְּנֶגֶד כֹּחוֹת הָרַע שֶׁנִּתּוֹסְפוּ מִמֶּנּוּ מִצַּד מַעֲשָׂיו הָרָעִים כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ. אַף עַל פִּי כֵן בָּא דִּבְּרוֹ הַטּוֹב וְאָמַר׃ **לֹא תִירָא מֵהֶם**, וְהַטַּעַם הוּא **כִּי ה׳ אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ**, פֵּרוּשׁ, הֵן אֱמֶת אִם הָיִיתָ בָּא לַמִּלְחָמָה בְּכֹחֲךָ אֵין בְּךָ כֹּחַ לַעֲמֹד בִּמְלְחָמָה זוֹ, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁה׳ אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כֹּחוֹ גָּדוֹל לְהַצִּילְךָ, כִּי כְּשֶׁבָּא אָדָם לְטַהֵר יְמִינוֹ יִתְבָּרֵךְ מְקַבְּלִתּוֹ וְנִדְבָּק לַה׳ וְהוּא יַכְנִיעַ מְצָרָיו.

וְגָמַר אוֹמֶר **הַמַּעֲלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם**, כִּי זֶה מוֹפֵת חוֹתֵךְ כִּי ה׳ מְפָרֵק הַקְלָפָּה מִן הַקְּדֻשָּׁה וּמְבָרְרָהּ, וְהוּא סוֹד הָעֲלָאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי חֵן, וְזֶה לְךָ הָאוֹת כְּדֵי שֶׁתִּתְחַזֵּק בַּמִּלְחָמָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים לז׳:לב) ״צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וְגו׳ ה׳ לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ל׳:) שֶׁהַכָּתוּב מְדַבֵּר עַל יֵצֶר הָרַע שֶׁהוּא מִתְגַּבֵּר עַל הָאָדָם וְה׳ עוֹזְרוֹ וּמַצִּילוֹ מִיָּדוֹ׃

ד **לְהוֹשִׁיעַ וְגו׳.** פֵּרוּשׁ **לְהוֹשִׁיעַ** וְגו׳ – לְאַבֵּד אוֹיְבֵיכֶם, וְאָמְרוֹ **לְהוֹשִׁיעַ** וְגו׳ פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יָמוּת מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶחָד בַּמִּלְחָמָה, וְזֶה הוּא עִיקַּר הַנֵּס שֶׁתִּהְיֶה הַמִּלְחָמָה כְּבֵדָה בְּאוֹיְבֵיהֶם וְלֹא יִפֹּקֵד אֶחָד מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּמַה שֶׁאָמַר בִּתְחִלַּת הַכָּתוּב **ה׳ אֱלֹהֵיכֶם**, הַזְּכִיר הָרַחֲמִים וְהַדִּין׃ רַחֲמִים לְהוֹשִׁיעַ יִשְׂרָאֵל, דִּין לְאַבֵּד אוֹיְבֵיהֶם. וְזוּלַת זֶה הָיָה דַּי בְּאָמְרוֹ ״כִּי אֱלֹהֵיכֶם הוֹלֵךְ״.

ח **מִי הָאִישׁ הַיָּרֵא וְגו׳.** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סוטה מד.) זֶה הַיָּרֵא מֵעֲבֵרוֹת שֶׁבְּיָדוֹ, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה לג׳:יד) ״פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים״, שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲבֵרוֹת לִבּוֹ יָרֵא וְחָרֵד מֵעֲצָמוֹ, וַאֲפִלּוּ אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲבֵרוֹת הַפַּחַד הַנִּכְנָס בִּלְבָבוֹ בַּמִּלְחָמָה תּוֹדִיעֵהוּ כִּי יֵשׁ בְּיָדוֹ עֲבֵרוֹת. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אורח חיים סימן נד בשם הירושלמי) שִׁעֲרוּ הָעֹון שֶׁיִּכָּנֵס בְּלִבּוֹ הַפַּחַד מִיּוֹצְרוֹ שֶׁאֲפִלּוּ אֵין בְּיָדוֹ אֶלָּא שֶׁדִּבֵּר בֵּין יִשְׂתַּבַּח לְיוֹצֵר, וְהַטַּעַם כִּי הַנִּכְנָס לַמִּלְחָמָה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת לוֹ נֵס לְהַנָּצֵל מֵחֶרֶב אוֹיֵב, וְכָל שֶׁבְּיָדוֹ מִבְּחִינַת הָרַע אֵינוֹ רָאוּי לְנֵס וּמַזָּלוֹ יַפְחִידוֹ.

י **כִּי תִקְרַב וְגו׳.** אוּלַי פָּרָשָׁה זוֹ תִּרְמֹז עַל פִּי מַה שֶּׁאָמַר הָרַשְׁבַּ״י בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (ח״ב סב.) כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא שׁוֹלֵחַ נְשָׁמָה יְתֵרָה לְהָאָדָם מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן לְהַדְרִיכוֹ בְּדֶרֶךְ יָשָׁר, וּבְאֶמְצָעוּתָהּ יִמָּלֵט הָאָדָם מֵהַמַּחְטִיאוֹ, וְצִוָּה ה׳ לַנְּשָׁמָה וְאָמַר **כִּי תִקְרַב אֶל עִיר** – זֶה הוּא גּוּף הָאָדָם שֶׁנִּקְרָא עִיר, כְּאָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זהר חדש רות צז.) בְּפָסוּק ״עִיר קְטַנָּה״ (קהלת ט׳:יד) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ׃ ״עִיר קְטַנָּה״ – דָּא גּוּפָא דִּבְר נָשׁ, עַד כָּאן, לְמִלְחָמָה – כִּי צָרִיךְ כֹּחַ לְהַצִּיל הָאָדָם מִיַּד מַרְשִׁיעוֹ.

וְדִקְדַּק לוֹמַר ״עָלֶיהָ״, פֵּרוּשׁ, בִּשְׁבִיל הָעִיר לְמַלְטָהּ מִיֵּצֶר הָרַע, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (קהלת ט׳:יד) ״וּבָא אֵלֶיהָ״ וְגו׳ וּמְלַט הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ (נדרים לב׳:).

וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא תָּבֹא אֵלֶיהָ בִּפְסִיעוֹתֶיךָ לְהַטּוֹתוֹ לְדֶרֶךְ הַטּוֹב מִן הַקָּצֶה אֶל הַקָּצֶה, אֶלָּא בִּתְחִלָּה בְּקָרְבְךָ תִּקְרָא אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם, שֶׁעָשׂה יַעֲשֶׂה גַּם לְעוֹלָם הָעֶלְיוֹן וְיִהְנֶה בָּזֶה וּבַבָּא, וְיִתֵּן חֵלֶק לַגּוּפָנִיּוּת וְחֵלֶק לָרוּחָנִיּוּת, כִּי גַּם לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן צָרִיךְ הָאָדָם לִמְזוֹנוֹת, וְאִם לֹא יַטְרִיחַ בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּעַד עוֹלָם הַבָּא גַּם כֵּן, נִמְצָא שֶׁלֹּא יַגִּיעוּ וְיֹאבַד לְעוֹלָם וָעֶד, וְדֶרֶךְ זֶה יִקָּרֵא דִּבְרֵי שָׁלוֹם, שֶׁהוּא הַבְצוּעַ.

וְאָמְרוֹ וְהָיָה אִם שָׁלוֹם. פֵּרוּשׁ ״וְהָיָה״ לְשׁוֹן שִׂמְחָה הִיא אִם שָׁלוֹם תַּעֲנֶךָּ. וְאָמַר **וּפָתְחָה** פֵּרוּשׁ, אֵין צוֹרֶךְ אֶלָּא פְּתִיחָה לְבַד, וְאִם יִפְתַּח כְּפִתְחוֹ שֶׁל מַחַט הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִפְתַּח לוֹ כְּפִתְחוֹ שֶׁל אוּלָם. וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֵר **וְהָיָה כָּל הָעָם הַנִּמְצָא בָהּ** רַמַּ״ח אֵיבָרִים וּשְׁסָ״ה גִּידִים הַכֹּל יִשְׁתַּעְבֵּד לַנְּשָׁמָה, בֵּין בִּבְחִינַת מִצְוֹת עֲשֵׂה יִהְיוּ לָמַס לַעֲשׂוֹת בְּגוּפָם וּבְמָמוֹנָם וְכוּ׳, בֵּין בִּבְחִינַת מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה **וַעֲבָדוּךָ** פֵּרוּשׁ, כְּעֶבֶד הַיֵּרֵא מֵרִבּוֹ לְבַל נְטוֹת מִדְּבָרָיו יָמִין וּשְׂמֹאל.

וְאָמְרוֹ **וְאִם לֹא תַשְׁלִים וְגו׳.** פֵּרוּשׁ, אִם לֹא הִשְׁלִימָה הָעִיר וְנָטְתָה אֲשׁוּרֶיהָ מִנִּי דֶּרֶךְ, וְלִפְעָמִים יִקָּר מִקְרֶה שֶׁאַחַר שֶׁהִתְחִיל הָאָדָם לְהֵיטִיב מַעֲשָׂיו יָשׁוּב אֲחוֹרַנִּית, וּכְשֶׁאֵרַע זֶה לְהָאָדָם יַגְדִּיל רֶשַׁע וְיִתְחַזֵּק יִצְרוֹ עָלָיו יוֹתֵר מִבְּרֹאשׁוֹנָה לְהִלָּחֵם עִם הַנְּשָׁמָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה.** יְצַו ה׳ לָצוּר עַל הָעִיר בְּסִגּוּפִים, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה.)׃ לְעוֹלָם יַרְגִּיז אָדָם יֵצֶר טוֹב עַל יֵצֶר הָרַע, וְהַרְגָּזָתוֹ הוּא לְסַגֵּף עַצְמוֹ בְּדְבָרִים הַמַּתָּרִים לוֹ, גַּם בְּתַעֲנִיּוֹת וּמַלְקִיּוֹת וּבְכִי לְהַתִּישׁ כֹּחַ הָרַע שֶׁבָּעִיר, וּמַבְטִיחוֹ ה׳ לִתְּנָהּ בְּיָדוֹ, כְּאָמְרוֹ ״וּנְתָנָהּ ה׳ אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ״. **וְהִכִּיתָ כָּל זְכוּרָהּ** הוּא כֹּחַ ס״מ וְחֵילוֹתָיו.

וְאָמְרוֹ **לְפִי חָרֶב** – עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קמט׳:ו) ״רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּפְיוֹת בְּיָדָם״.

וְאָמְרוּ **רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף** – פֵּרוּשׁ, "נָשִׁים" הֵם נֶפֶשׁ וְרוּחַ, וְנִקְרְאוּ נָשִׁים בְּעֶרֶךְ הַנְּשָׁמָה כַּיָּדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן, "וְהַטַּף" הֵם מִצְוֹות וּמַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁעָשָׂה אָדָם קוֹדֶם שֶׁהָיָה מְתוֹעָב בְּעֵינֵי ה', בְּסוֹד (תהלים נ,טז) "וְלָרָשָׁע אָמַר אֱלֹהִים מַה לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי", וּכְשֶׁאָדָם חוֹזֵר בּוֹ יֶחְשְׁבוּ לִזְכוּת. גַּם עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (יומא פו:) שְׁגָגוֹת נַעֲשׂוֹת לוֹ כִּזְכֻיּוֹת, וְלָהֶם יִקָּרֵא טַף.

וְאָמְרוּ **וְהַבְּהֵמָה** הוּא תַּאֲוַת הַחֹמֶר שֶׁיִּקָּרֵא בְּהֵמָה, **וְכָל אֲשֶׁר בָּעִיר תָּבוז לָךְ** שֶׁהַכֹּל יִהְיֶה לְתוֹעֶלֶת הַנְּשָׁמָה לְתַקֵּן הַצָּרִיךְ לְתַקֵּן לְהַשָּׂגַת הַמַּשְׂכָּלוֹת, כִּי גַּם תַּאֲוַת הַבְּהֵמִי תְּסַגֵּל סֶגֶל הַטּוֹב בְּמַה שֶׁנּוֹגֵעַ לָהּ.

וְאָמְרוּ כֵּן תֵּעָשֶׂה לְכָל הֶעָרִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ כָּל מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בָּעִנְיָן אֵינָם אֶלָּא <לְעָרִים> שֶׁהֵם הַגּוּפוֹת שֶׁנִּתְרַחֲקוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעי' נ"ז) "לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב", שֶׁבַּעַל עֲבֵרוֹת יִקָּרֵא רָחוֹק מֵהַשְׁכִּינָה, שֶׁהִיא מְקוֹר הַקְּדֻשָּׁה שֶׁמִּמֶּנָּה הִיא מַחְצַב הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה, אֲבָל עִיר שֶׁהִיא מֵעָרֵי הַגּוֹיִם, פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין לָהּ קֶשֶׁר עִם הַקְּדֻשָּׁה וְיָצְאתָה מִמְּקוֹרָהּ בְּרוֹב פְּשָׁעֶיהָ כְּכָל הַגּוֹיִם, אֵין לַנְּשָׁמָה חֵלֶק עִמָּהּ וְלֹא תִקָּוֶה בָּהּ לְהַשִּׁיבָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר לֹא מֵעָרֵי הַגּוֹיִם** וְגוֹ', כִּי בְּחִינוֹת הֵהֵם אֵין לָהֶם אֶלָּא לְהַחֲרִימָם. וְזוֹ הָיְתָה שִׁגְגַת מֹשֶׁה בְּקִבָּלַת עֶרֶב רַב (שמו"ר פמ"ב), וַה' אָמַר אֵלָיו שֶׁשָּׁרְשָׁם רַע וְאֵינָם עוֹמְדִים בְּגֶדֶר הַקְּדֻשָּׁה וּמֻבְדָּלִים לְחֵלֶק רַע, וּכְשֶׁהֵיָה מְחַיֶּה אוֹתָם, פֵּרוּשׁ, לְקָרְבָם לַקְּדֻשׁ, אֵינוֹ מְחַיֶּה בָּם כָּל נְשָׁמָה, דְּקִדֵּק לוֹמַר "כָּל" הִיא הָרוּחַ שֶׁזּוֹכָה רִאשׁוֹנָה עִם הַנְּשָׁמָה:

חסלת פרשת שופטים

פרק כא

י **כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר כָּל זֶה, שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "כִּי תִרְאֶה בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת" וְגוֹ'? עוֹד, אַחַר שֶׁאָמַר "כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה" לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "עַל אוֹיְבֶיךָ". וְאוּלַי כִּי לְפִי שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְהַתִּיר יַפַּת תֹּאַר שֶׁאָסוּרָה שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת מִלְחָמָה, גַּם לְהַתִּיר קִדֻּלֵי דַּחֲזִירֵי (חולין יז.) וּשְׁאָר אִסּוּרִין, חָשׁ הַכָּתוּב שֶׁבִּיצִיאַת יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ כְּדֵי שֶׁיֵּהָנוּ מִדָּבָר אִסּוּר. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְהִתְנָה וְאָמַר **כִּי תֵצֵא** – תִּהְיֶה יְצִיאָתְךָ לַמִּלְחָמָה לְהִנָּקֵם מֵאוֹיְבֶיךָ שֶׁהֵם אוֹיְבֵי ה', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים קלט:כא) "הֲלֹא מְשַׂנְאֶיךָ ה' אֶשְׂנָא וְגוֹ' לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי". לְטַעַם זֶה תִּהְיֶה יְצִיאָתְךָ, וְאִם תַּעֲשֶׂה כֵּן – "וּנְתָנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ". וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד שֶׁזּוֹלֶת כֵּן, אִם תִּהְיֶה יְצִיאָתְךָ לְטַעַם אַחֵר וְהַטַּעַם מוּבָן מִמַּה שֶׁאָמַר בָּעִנְיָן, אֵינוֹ מֻבְטָח שֶׁיִּתְנַהוּ ה' בְּיָדוֹ.

וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ. מִצְוָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵרָאֶה כְּמִזַּלְזֵל בְּמַתְּנַת מֶלֶךְ, אוֹ נִתְכַּוֵּן לֶאֱסוֹר יַפַּת תֹּאַר כָּל עוֹד שֶׁלֹּא שָׁבוּ שִׁבְיוֹ, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם כֵּיוָן שֶׁהוּתְּרָה לִי אֶחְטְפֶנָּה וְאוֹלִיכֶנָּה וְאֶבְעָלֶנָּה, תַּלְמוּד לוֹמַר **וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה** פֵּרוּשׁ כְּשֶׁתִּשְׁבֶּה אוֹתָהּ וְתִהְיֶה שֶׁלְּךָ אִם רָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה וְגוֹ'. וְטַעַם אָמְרוֹ **שִׁבְיוֹ** וְלֹא אָמַר אוֹתוֹ, רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי) שֶׁהַכָּתוּב מְדַבֵּר בְּמִלְחֶמֶת רְשׁוּת, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **שִׁבְיוֹ** אֲפִלּוּ הוּא מֻהְכָּנְעָנִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (דברים כ:טז) "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה":

עוֹד יִרְצֶה, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "וּנְתָנוֹ ה' וְגוֹ' בְּיָדֶךָ", לָזֶה כְּשֶׁאָמַר גָּמַר אוֹמֶר **שִׁבְיוֹ**, פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁשָּׁבוּי וְעוֹמֵד לְפָנֶיךָ. עוֹד רָמַז שֶׁהֲגַם שֶׁתִּהְיֶה אַתָּה בְּגֶדֶר שִׁבְיוֹ לְפִי עֶרֶךְ הַמִּשְׁתַּעֵר לַלּוֹחֲם וְנִלְחָם, אַף עַל פִּי כֵן "וְשָׁבִיתָ". וּמִזֶּה עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה כִּי ה' הוּא הַנּוֹתְנוֹ לְפָנֶיךָ, וְלֹא כֹּחִךָ וְעֹצֶם יָדְךָ עוֹשֶׂה חָיִל.

יא **וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר.** הִנֵּה מֵאָמְרוֹ **יְפַת תֹּאַר** מַשְׁמַע דַּוְקָא יְפַת תֹּאַר, וּמֵאָמְרוֹ **וְחָשַׁקְתָּ בָּהּ** דָּרְשׁוּ בְּסִפְרֵי אֲפִלּוּ כְּעוּרָה, וְזֶה מִן הַתְּמֵהּ לָמָּה יֹאמַר יְפַת תֹּאַר וְיִצְטָרֵךְ לְרַבּוֹת כְּעוּרָה? הָיָה לוֹ לוֹמַר "וְרָאִיתָ אֵשֶׁת" וְלֹא יִכְתֹּב לֹא "יְפַת תֹּאַר" וְלֹא "וְחָשַׁקְתָּ".

וּלְיִשַּׁב הַכָּתוּב צָרִיךְ לְהָעִיר בָּעִנְיָן, לָמָּה יָצָו ה' כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְטַמֵּא אָדָם עַצְמוֹ בְּבֵת אֵל נֵכָר, וּבִפְרָט בְּעֵת מַעֲשֵׂה הַנֵּס בְּמָקוֹם שֶׁצָּרִיךְ לְהוֹסִיף טַהֲרָה וּדְבֵקוּת בַּה', יַתִּיר לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה כְּעוּר הַשָּׁנְאוּי אֶצְלוֹ יִתְבָּרַךְ, וְזֶה יַפְעִיל הַרְחָקַת דְּבֵקוּתֵנוּ בּוֹ יִתְבָּרַךְ. בִּשְׁלָמָא הֶתֵּר אֲכִילַת אִסּוּר מָצִינוּ לָרַמְבַּ"ם זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה (הלכות מלכים פרק ח) שֶׁנִּתַּן טַעַם אִם יִרְעַב, וְהוּא טַעַם נָכוֹן, אֲבָל מַעֲשֶׂה זֶה יְתַעֲבֵנוּ עוֹשֵׂנוּ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (קדושין כא:) לֹא דִּבְּרָה תּוֹרָה אֶלָּא כְּנֶגֶד יֵצֶר הָרַע, וּמִן הָרָאוּי הוּא לְהַכְנִיעוֹ וּלְאַבְּדוֹ מִלֵּב עַם קָדוֹשׁ בַּזְּמַן הַהוּא אֲשֶׁר מַלְכָּם בְּרֹאשָׁם לְהִלָּחֵם לָהֶם.

אָכֵן יְסוֹד הַדָּבָר וְסוֹדוֹ הוּא עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חדש בלק נ"ג) שֶׁאָמְרוּ שֶׁבְּחִטְא אָדָם הָרִאשׁוֹן נִשְׁבּוּ כַּמָּה נְשָׁמוֹת יְקָרוֹת בְּיַד סִטְרָא אָחֳרָא, וְהֵם נִשְׁמוֹת הַגֵּרִים, וְצֵא וּלְמַד כַּמָּה וְכַמָּה גְּדוֹלֵי עוֹלָם בָּאִים מֵהָאֻמּוֹת, וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה תּוֹכִיחַ, וְכַמָּה גְּדוֹלֵי עוֹלָם שְׁמַעְיָה וַאֲבְטַלְיוֹן וְאוּנְקְלוֹס הַגֵּר וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת:

עוֹד אֲנַלָּה לְךָ סוֹד אֶחָד: תִּמְצָא נְשָׁמָה טְהוֹרָה דְּבוּקָה בִּנְשָׁמָה טְמֵאָה, וְאֵין כֹּחַ בַּטָּהוֹרָה לְהַטּוֹת הַטְּמֵאָה לְהֵיטִיב, וְהִיא מֻנַּחַת שָׁם עַד עֵת דְּרוֹר. וְצֵא וּלְמַד כֵּיוֹצֵא בָּזֶה מִנִּשְׁמַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן שֶׁהָיְתָה דְּבוּקָה בִּשְׂכֶם בֶּן חֲמוֹר, כָּרְמוּז בְּתֹרַת "רַחֲבַת יָדַיִם" (בראשית לד,כא) כָּאָמוּר בְּדִבְרֵי הַמְקֻבָּלִים (ליקוטי תורה וישלח). וּמָצִינוּ שֶׁהַנֶּפֶשׁ הַלָּזוֹ לֹא עָשְׂתָה מִפְּעַל טוֹב בִּשְׂכֶם, וְיָצְתָה כְּשֶׁדָּבַק בְּדִינָה, מָצְאָה הַנֶּפֶשׁ מִינָהּ וְנִדְבָּקָה בּוֹ, כְּאָמְרוֹ (בראשית לד,ג) "וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה". וּשְׁמֹר לְךָ כְּלָל זֶה. וְיֵשׁ נֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה בֵּין הַקְּלִפָּה שֶׁבִּמְקוֹם שְׁכוּנָתָהּ תַּטֶּה לֵב הַשּׁוֹכֶנֶת בְּתוֹכוֹ לְהֵיטִיב, וְיִגָּרְשׁוּ חֵלֶק הָרַע אוֹ יְמַתְּקוּהוּ. וְהֵם

הַגֵּרִים הַמִּתְגַּיְּרִים מִן הָאֻמּוֹת מֵעַצְמָן כְּרוּת הַמּוֹאָבִיָּה וּכְנַעֲמָה, וּכְמוֹ שֶׁרָאִינוּ בְּעֵינֵינוּ גֵּרִים שֶׁמֵּעַצְמָם בָּאִים וּמִתְגַּיְּרִים.

וְהִנֵּה כְּבָר כָּתַבְתִּי כַּמָּה פְּעָמִים כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֵׂה הַמִּצְוָה יִתְלַבֵּשׁ בָּאָדָם אוֹר הַשְּׂכִינָה וְיִגָּרֵשׁ מִמֶּנּוּ חֵלֶק הָרַע, כְּאָמְרוֹ (קהלת ח:ה) "שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע", וּבִפְרָט שְׁלוּחֵי מִצְוָה. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת שִׁלַּח לְךָ שֶׁשְּׁלוּחֵי מִצְוָה בִּשְׁעַת שְׁלִיחוּתָם אֲפִלּוּ מֵיצֶר הָרַע מִצְוָתָם מַצִּילָתָם, וּכְמוֹ כֵּן הָעוֹסֵק בַּעֲבֵרָה מִתְלַבֵּשׁ בּוֹ רוּחַ הַטֻּמְאָה וּמְעַוֶּרֶת דַּרְכּוֹ.

וְאַחֲרֵי הוֹדִיעַ ה' אוֹתָנוּ אֶת כָּל זֹאת, יָאִירוּ מַאמְרֵי אֵל עֶלְיוֹן כַּשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרַיִם בְּמִצְוָה זוֹ, וְהוּא לְפִי שֶׁהַקְּדִים **כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה** וגו', שֶׁיְּצִיאָתוֹ הִיא לִדְבַר מִצְוָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה. אָמַר עוֹד, אִם רָאָה בַּשִּׁבְיָה, פֵּרוּשׁ בִּשְׁעַת שִׁבְיָה, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן דִּקְדֵּק רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ח' מֵהִלְכוֹת מְלָכִים כִּי בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עוֹדֶנּוּ עוֹסֵק בַּמִּצְוָה. אִם יִרְאֶה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר, פֵּרוּשׁ אֵשֶׁת סָמוּךְ, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (קידושין כא:) אֵשֶׁת אִישׁ, וְדִבְרֵיהֶם אֱמֶת, אֶלָּא שֶׁאִם לְדִבְרֵיהֶם לְבַד יִכֵּוֵן הָיָה לוֹ לוֹמַר אֵשֶׁת אִישׁ לֹא אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר. אֶלָּא בָּאָה לְהָעִיר שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹתוֹ עוֹסֵק בַּמִּצְוָה יִגַּלֶּה ה' אֶת עֵינָיו לְהַכִּיר בַּגּוֹיָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ יְפַת תֹּאַר שֶׁהִיא נִשְׁמָה הַקְּדוֹשָׁה הַנִּקְרֵאת יְפַת תֹּאַר, כִּי זֹהַר נִשְׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת מַפְלָא וְעָצוּם הוּא, וְזֹאת הָאִשָּׁה קָנְתָה בָּהּ חֵלֶק זֶה הַטּוֹב, וְלָזֶה קָרָאָהּ הַכָּתוּב "אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר". וְהַכָּרָתָהּ הוּא עַל יְדֵי שֶׁאַתָּה רוֹאֶה שֶׁאַתָּה חוֹשֵׁק בָּהּ בִּזְמַן שֶׁאַתָּה דָּבוּק בַּשְּׂכִינָה בְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹתְךָ עָסוּק בִּשְׁלִיחוּת מִצְוָה כָּאָמוּר, זֶה יְעִירְךָ שֶׁלְּדָבָר טוֹב חָשַׁקְתָּ.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בָּהּ** וְלֹא אָמַר אוֹתָהּ, לְהָעִיר כִּי לֹא לָאִשָּׁה אַתָּה חוֹשֵׁק אֶלָּא לְמַה שֶּׁבָּהּ, שֶׁהִיא יְפַת תֹּאַר, שֶׁהוּא חֵלֶק הַטּוֹב הַדְּוֹמֶה לַנֶּפֶשׁ הַטְּהוֹרָה. וּכְפִי זֶה, הֲגַם שֶׁכְּעוּרָה הָאִשָּׁה בְּכְלַל הַהֶתֵּר, כִּי אֵינוֹ חוֹזֵר יְפַת תֹּאַר לַגּוֹלֶם הַנִּגְלֶה, כִּי אֵלָיו לֹא יִמָּשֵׁךְ תַּאֲוַת יִשְׂרָאֵל בְּמַצָּב זֶה כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ.

וְאָמַר **וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה**, הִנֵּה בְּכָל מַאֲמַר הַמִּתְכַּוֵּנָה לָהּ אָמַר הַכָּתוּב בִּלְשׁוֹן כִּנּוּי "וַהֲבֵאתָהּ" וגו', "וּבָעַלְתָּהּ" וגו', "וְשִׁלַּחְתָּהּ", וְכָאן אָמַר **וְלָקַחְתָּ**, שִׁנָּה הַכָּתוּב לַהֲעִירְךָ שֶׁהַלְּקִיחָה הִיא בַּנֶּעֱלָם שֶׁהִיא נֶפֶשׁ הַקְּדוֹשָׁה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הָעִנְיָן יִהְיֶה לוֹ בָּהּ לְקִיחָה אַחֶרֶת שֶׁיִּזְכֶּה בִּיפַת תֹּאַר, כִּי כְּשֶׁיִּדְבַּק אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה שֶׁבָּהּ חֵלֶק מֵהַטּוֹב, תֵּכֶף יִקָּנֶה מְקוֹמוֹ חֵלֶק הַטּוֹב בְּיִשְׂרָאֵל וְיִזְכֶּה בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁזָּכְתָה דִּינָה בַּת יַעֲקֹב בְּנֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה בִּפְגֹעַ בָּהּ שְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר.

וְהִנֵּה לְפִי שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת בִּדְבֵקוּת הַקְּדֻשָּׁה בַּקִּלְקָפָּה כְּמוֹ שֶׁזָּכַרְנוּ לְמַעְלָה, וְזֹאת הָאִשָּׁה אֵין יָדוּעַ אִם חֵלֶק הַדָּבוּק בָּהּ הוּא דָּבָר הַיּוֹצֵא בִּדְבִיקָה רִאשׁוֹנָה כַּנִּזְכָּר וְנִשְׁאֲרָה הָאִשָּׁה חֲלוּטָה בְּחֵלֶק הָרַע וְנִתְרוֹקְנָה מֵחֵלֶק הַטּוֹב, אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁכְּלָלָהּ נֶחְלָטָת בְּחֵלֶק הַטּוֹב כְּרוּת וּכְנַעֲמָה. לָזֶה יָצָו ה' **וַהֲבֵאתָהּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ** וגו' יְרַחֵיק מִמֶּנּוּ חֵלֶק דְּבֵקוּת בְּחִינַת הָרַע, וְאָז תִּבָּדֵק הָאִשָּׁה אַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם אִם נִתְגַּיְּרָה אִשְׁתּוֹ זוֹ וַהֲרֵי הִיא כְּרוּת וּכְנַעֲמָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה** אִם יַחְפֹּץ, וְאִם לֹא יַחְפֹּץ וגו' זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי חֵלֶק הַטּוֹב שֶׁהָיָה בָּהּ יָצָא עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הָרִאשׁוֹן וְנֶחְלַק הָרַע.

וּלְצַד שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם שֶׁיִּתְאַוֶּה הָאָדָם לְאִשָּׁה נָכְרִיָּה בְּדֶרֶךְ זְנוּת, כִּי לֹא אָמְרוּ שֶׁלֹּא יִתְאַוֶּה לְנָכְרִית אֶלָּא אִם יֵשׁ בָּהּ נֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה דָּוְקָא בִּזְמַן שֶׁהוּא בִּדְבַר מִצְוָה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחֲרֵי כֵן, לָזֶה צִוָּה ה' **וְגִלְּחָה אֶת רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ** וגו' וְכָל הַדְּבָרִים הַמְגֹנָּלִים אֶת הָאִשָּׁה לְהָסִיר תַּאֲוָה הַטִּבְעִית, וְאִם נִתְגַּיְּרָה וְחָפֵץ בָּהּ זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי נִתְמַתְּקָה וְנֶחְלַט מִמֶּנָּה חֵלֶק הָרַע וְלָזֶה וְהָיְתָה לוֹ לְאִשָּׁה, וְאִם לֹא יַחְפֹּץ בָּהּ, דִּקְדֵּק לוֹמַר **בָּהּ** לְהָעִיר כִּי הַחֵפֶץ הוּא בְּמַה שֶּׁבָּהּ שֶׁהוּא חֵלֶק הַטּוֹב.

וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר. דִּקְדֵּק לוֹמַר **לְנַפְשָׁהּ**, לָתֵת טַעַם לָמָּה יִשְׁלַח וְלֹא יִמְכְּרֶנָּה וְיִהְנֶה מִדֶּמֶיהָ, כֵּיוָן שֶׁהִיא מִכְּלַל הַשִּׁבְיָה שֶׁנִּתַּן לוֹ ה'. וְאָמַר הַטַּעַם הוּא "לְנַפְשָׁהּ", פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִיל נַפְשָׁהּ שֶׁהִיא יְפַת תֹּאַר שֶׁרָמַז בַּתְּחִלָּה אַחַר שֶׁנֶּהֱנָה מִמֶּנָּה. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **לְנַפְשָׁהּ**, פֵּרוּשׁ הַטְּמֵאָה שֶׁל הַגּוֹיָה, לִשְׁלֹל כִּי נֶפֶשׁ יְפַת תֹּאַר הַטְּהוֹרָה כְּבָר זָכִיתָ בָּהּ וְלֹא נִשְׁאַר בָּהּ אֶלָּא נֶפֶשׁ הַגּוֹיָה.

וְאָמְרוֹ **וּמָכֹר לֹא תִמְכְּרֶנָּה**, כִּי ה' חָפֵץ שֶׁלֹּא יִנָּהֲגוּ יִשְׂרָאֵל עִם בְּחִינַת הָרַע בְּדֶרֶךְ זֶה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים סט:כז) "אֲשֶׁר הִכִּיתָ רָדָפוּ", שֶׁרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִתְרַעֶמֶת עַל הָאֻמּוֹת שֶׁאַחַר שֶׁרוֹאִים יִשְׂרָאֵל מַכִּים רוֹדְפִים אוֹתָם, וְזוֹ כַּיּוֹצֵא בָּהּ שֶׁאַחַר שֶׁהוֹצִיא בָּלְעָהּ מִפִּיהָ לֹא יֶהֱנֶה עוֹד מִכַּסָּפָהּ.

וְגָמַר אוֹמֶר **תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ**, פֵּרוּשׁ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמֶּנָּה עָשְׂרָהּ וְטוּבָהּ שֶׁהִיא יְפַת תֹּאַר, וְעָשִׂיתָ אוֹתָהּ עֲנִיָּה, עָשִׂיתָ אוֹתָהּ מְעֻנָּה, עָשִׂיתָ אוֹתָהּ עֲכוּרָה. וְזֶה יָעִיד עוֹד עַל דְּבָרֵינוּ, כִּי הֵיתֵכֶן בָּעוֹלָם שֶׁיִּשְׂרָאֵל הַבָּא עַל אִשָּׁה הַגּוֹיָה הוּא מְעַנֶּה אוֹתָהּ, וַהֲלֹא אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה כב:) חֲבִיבָה עֲלֵיהֶם בְּהֶמְתָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִנְּשׁוֹתֵיהֶן וּנְשׁוֹתֵיהֶן יוֹתֵר מֵהֶם, וּמַה עִנּוּי הוּא זֶה לַגּוֹיָה? אֶלָּא הַכַּוָּנָה הוּא עִנּוּי הַנֶּעֱלָם שֶׁהוּא שָׁלַל קְדֻשׁ מִמֶּנָּה.

וּבָרָךְ רָמֶז תִּתְבָּאֵר הַפָּרָשָׁה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הִנֵּה כָּל בְּנֵין הָעוֹלָם וְקִיּוּמוֹ תָּלוּי בְּמַעֲשֵׂה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אִם יִיטִיבוּ דַּרְכֵיהֶם – הָעוֹלָם קַיָּם וְיִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ, גַּם ה' אֱלֹהֵינוּ יִשְׂמַח וְיָגֵל בָּנוּ. וְיוֹשֵׁר דַּרְכָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל תָּלוּי בְּנִצְחוֹן יֵצֶר הָרַע. וּבָא הַכָּתוּב לְהָעִיר הָאָדָם כִּי בִּיצִיאָתוֹ מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן לָבֹא לָעוֹלָם הַזֶּה יִהְיֶה מוּכָן לַמִּלְחָמָה, כִּי לֹא יַחְשׁוֹב שֶׁאֵין צָרִיךְ תִּגְבּוֹרֶת לְנַצָּחוֹן זֶה, אֶלָּא אַדְרַבָּה לָזוֹ יִקָּרֵא מִלְחָמָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (אבות ד:א) אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, שֶׁאֵין גְּבוּרָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ. וְלָזֶה אָמַר **לַמִּלְחָמָה** בְּפִתְ"ח תַּחַת הַלָּמ"ד.

וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר, בָּא לְהָעִיר כִּי לֹא מִלְחָמָה זוֹ כְּגִבּוֹר הַלּוֹחֵם לִלְכֹּד עִיר, וּכְשֶׁיְּקוּיִם בַּמִּלְחָמָה יִפְנֶה וְיֵלֵךְ לְעַצְמוֹ, אֶלָּא כְּאָדָם הַלּוֹחֵם עִם אוֹיְבוֹ שֶׁאִם יִתְרַשֵּׁל יָקוּם עָלָיו וְהִכָּהוּ. כְּמוֹ כֵן אִם יִתְרַשֵּׁל הָאָדָם מִלְּלָחֹם אֶת הָאוֹיֵב יָקוּם עָלָיו וְיַאֲבְּדֵהוּ מִן הָעוֹלָם, וּמִבְּטִיחוֹ הַכָּתוּב שֶׁהַגַּם שֶׁתַּקִּיף הוּא הַיֵּצֶר

מִכֹּחַ הָאֱנוֹשִׁי, אַף עַל פִּי כֵן יִתְּנֵהוּ ה׳ בְּיָדוֹ. וְאוֹמֵר **וְשָׁבִיתָ שָׁבְיוֹ**, דְּקֵדֵּק לוֹמַר ״שִׁבְיוֹ״ וְלֹא ״אוֹתוֹ״, שֶׁאֵין בּוֹ מַמָּשׁ בְּעַצְמוֹ וְהֶעְדֵּרוֹ הוּא הַמַּקֵּוֶה, אֶלָּא ״שִׁבְיוֹ״ – פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁשָּׁבָה הוּא מִבְּחִינַת הַטּוֹב מִמְּךָ וּמִכַּיּוֹצֵא בְּךָ בְּפִתּוּיוֹ וּבְנִצָּחוֹנוֹ, שֶׁכַּמָּה נְשָׁמוֹת מֵעַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁבוּיוֹת בְּיָדוֹ.

וְאָמְרוּ וָרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר, אָמַר ״אֵשֶׁת״ סָמוּךְ, פֵּרוּשׁ נִשְׁמַת אָדָם, כִּי אֵין הַס״מ שׁוֹלֵט בַּנֶּפֶשׁ עַד שֶׁתֵּרֵד מַטָּה וְתִכָּנֵס בָּאָדָם מִמֶּנּוּ הוּא לוֹקְחָהּ בַּשְּׁבִי, וְהַנֶּפֶשׁ תִּקָּרֵא אִשָּׁה, וְקָרָא לָזוֹ יְפַת תֹּאַר כִּי הַנֶּפֶשׁ יָפָה עַד מְאֹד אֶלָּא שֶׁמִּתְנַוֶּלֶת בְּמַעֲשֶׂיהָ הָרָעִים, וּכְשֶׁיְּצַוֵּח הַיֵּצֶר אָז יַשְׂכִּיל הָאָדָם בְּנַפְשׁוֹ מַה יָּפָה וּמַה נָּעִימָה הִיא.

וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ – פֵּרוּשׁ, אָז הַחֵשֶׁק שֶׁהָיָה לוֹ בְּדִבְרֵי הַיֵּצֶר וּבְפִתּוּיוֹ, יַלְבִּישֵׁם בָּהּ לְתַקֵּן לָהּ הַמַּשְׂכְּלוֹת וְעוֹלָם הַקַּיָּם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב.

וְאָמְרוּ **וְהַבֵּאתָהּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ**, לְפִי שֶׁעַל יְדֵי פִּתּוּי הָרַע מִתְרַחֶקֶת הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף וְשׁוֹכֵן חֵלֶק רַע בְּמְקוֹמָהּ, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (איוב יח:ד) ״טוֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ״, וְהַגּוּף יִקָּרֵא בַּיִת עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (תענית יא.) מִי מֵעִיד בָּאָדָם – קוֹרוֹת בֵּיתוֹ, שֶׁהוּא הַגּוּף. וּכְשֶׁנּוֹצַחַ יִצְרוֹ יָבִיא נַפְשׁוֹ לְתוֹךְ בֵּיתוֹ וְיִקָּרֵא בַּעַל נֶפֶשׁ. וְלִהְיוֹת שֶׁהַנֶּפֶשׁ שֶׁקָּנָה מִמָּקוֹם טָמֵא צָרִיךְ לְנַקּוֹתָהּ מִתַּחֲלוּאֵי הָרַע הַנִּדְבָּק בָּהּ שֶׁהוּא בְּחִינַת שְׂעַר רֹאשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְגִלְּחָה אֶת רֹאשָׁהּ**, גַּם בְּחִינַת הַקְּלִפָּה הָרְמוּזָה בַּצִּפָּרְנַיִם אָמַר כְּנֶגְדָּהּ **וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ** לְשׁוֹן תִּקּוּן, וְתָסִיר מַסְוֶה הַטֻּמְאָה הַמִּתְכַּסָּה בָּהּ הַנֶּפֶשׁ מֵרוּחַ הַטֻּמְאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהֵסִירָה אֶת שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ**, פֵּרוּשׁ שֶׁקָּנָתָה מִשִּׁבְיָתָהּ בְּמָקוֹם טָמֵא, וְזֶה יִהְיֶה עַל יְדֵי מֵרוּק הַחֲטָאִים וְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה וְהַכָּנַת הַדַּעַת מוּל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּרוּךְ הוּא, וְיִבְחַר מְקוֹם מוֹשָׁב לָהּ בֵּית מְיֻחָד לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא בֵּית הַמִּדְרָשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ**, וְתִתְוַדֶּה בִּבְכִי עַל אֲשֶׁר מָעֲלָה בְּאָבִיהָ וְאִמָּהּ וְעַל פְּרֻדָתָהּ מֵהֶם, אָבִיהָ זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִמָּהּ הִיא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל (ברכות לה.), יֶרַח יָמִים זֶה שִׁעוּר הַמַּסְפִּיק לְשָׁבֻעַ, אוֹ יִרְמֹז לְחֹדֶשׁ הַמְיֻחָד לִתְשׁוּבָה שֶׁהוּא חֹדֶשׁ אֱלוּל.

וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ. פֵּרוּשׁ, אַתָּה תִּכָּנֵס לִיהָנוֹת מֵאוֹרָהּ בְּסוֹד אָמְרוֹ ״נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לוֹ״ (משלי טז:כו), וּתְסַיְּעֵהוּ לַעֲמֹד בְּדֶרֶךְ הַנָּאוֹת, וְתִקָּרֵא אַתָּה בְּעָלֶיהָ שֶׁקָּנִיתָ אוֹתָהּ בְּכֹחַ מַעֲשֶׂיךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **וּבְעַלְתָּהּ.** גַּם לְיוֹם הַתְּחִיָּה תִּהְיֶה מְיֻחֶדֶת לְךָ לַחֲזֹר לְגוּפְךָ וְתַעֲמֹד בָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה.**

וְחָזַר הַכָּתוּב לְצַוּוֹת עַל הַנֶּפֶשׁ, שֶׁאִם הָאִישׁ לֹא נָטָה לִבּוֹ לְקַוּוֹת לְהֵיטִיב לְנַפְשׁוֹ וּלְהִתְעַצֵּם לְהָאִיר לָהּ בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, עַל כָּל פָּנִים יִזָּהֵר שֶׁלֹּא יֵרַע לָהּ, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת יב:ז) ״וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ״, וְדָרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (קנב:) תְּנָהּ לוֹ כְּמוֹ שֶׁנְּתָנָהּ לְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם לֹא חֲפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא תִּמְסָרֶנָּה בְּיַד שַׁבַּאי אֶלָּא בַּת חוֹרִין וְאֵין עָלֶיהָ יַד מוֹשֵׁל.

אוֹ יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (ח״ג סז.) בְּפָסוּק ״נַפְשִׁי אִוִּיתִיךָ בַּלַּיְלָה״ (ישעיהו כו:ט) שֶׁעַל הַשְּׁכִינָה הוּא אוֹמֵר ״נַפְשִׁי״, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ** שֶׁהוּא הַשְּׁכִינָה שֶׁתַּחְזֹר לְמָקוֹם שֶׁיָּצְתָה מִמֶּנּוּ. וְאָמְרוֹ **וּמָכֹר לֹא תִמְכְּרֶנָּה** וְגוֹ׳ עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (ח״ב צז.) בְּפָסוּק ״לְעַם נָכְרִי לֹא יִמְשֹׁל לִמְכָרָהּ״ (שמות כא:ח). וְאָמְרוֹ **בַּכֶּסֶף** לְפִי שֶׁיֵּאמַר אָדָם אֵיךְ יִמְשֹׁל אָדָם בְּנַפְשׁוֹ לִמְכֹּרָהּ, לָזֶה אָמַר ״בַּכֶּסֶף״, לְשׁוֹן כּוֹסֶף, כִּי בְּאֶמְצָעוּת תַּאֲוַת וְכוֹסֶף לִבְבוֹת בְּנֵי אָדָם יִמְכְּרוּ אֶת נַפְשָׁם בְּיַד אוֹיֵב. וְרָמַזְנוּ מִזֶּה בְּפָסוּק ״אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ״ וְגוֹ׳ (ויקרא כה:לז). וְאָמְרוֹ **לֹא תִתְעַמֵּר** כְּמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״לָא תִתַּגַּר״, פֵּרוּשׁ לֹא תִּגָּרֶה בָּהּ מְחַבְּלִים הַמִּתְגָּרִים בַּנֶּפֶשׁ הַחוֹטֵאת, **תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ** כִּי הַחֵטְא יִקָּרֵא בְּעֶרֶךְ הַנֶּפֶשׁ עִנּוּי.

טו **וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכוֹר וְגוֹ׳.** אָמַר הַכָּתוּב בְּדֶרֶךְ נַדְאִית, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כ״ט:ל״א) ״וַיַּרְא ה׳ כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה״, כִּי ה׳ יִרְאֶה בְּנִשְׁבְּרֵי לֵב לְסָמְכָם.

טז **הַנְחִילוֹ אֶת בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר וְגוֹ׳.** וְלֹא אָמַר ״בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֵת אֲשֶׁר יִהְיֶה לוֹ אֶת בָּנָיו״, לְהַסְמִיךְ תֵּיבַת הַנְחִילוֹ לְמַאֲמַר אֶת בָּנָיו, לִרְמֹז סְבָרַת חֲכָמִים שֶׁאָמְרוּ (בבא בתרא קל.) שֶׁיָּכוֹל הָאָב לְהַנְחִיל לְבֵן אֶחָד מִבָּנָיו יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁנּוֹגֵעַ לוֹ כְּפִי הַחֲלָקָה.

לֹא יוּכַל לְבַכֵּר וְגוֹ׳. וְאִם בִּכֵּר עוֹבֵר בְּלָאו, וּבָזֶה יִתְיַשֵּׁב מַה שֶּׁהִקְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת (בבא בתרא קל.) שָׁם בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל תַּלְמוּד לוֹמַר לִסְבָרַת רַבָּנָן.

יח **כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ וְגוֹ׳ אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ.** צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **אֵינֶנּוּ** שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ״, וְאוּלַי שֶׁבָּא לְהָעִיר כִּי כְּשֶׁאָדָם מַמְלִיךְ בְּתוֹכוֹ יֵצֶר הָרַע נִשְׁלֶלֶת מִמֶּנּוּ הַיְדִיעָה וְהַשְׁמִיעָה מֵהַנֶּאֱמַר אֵלָיו, כִּי הַיֵּצֶר עוֹמֵד עַל מִפְתַּח הַלֵּב וּמוֹנֵעַ הַדְּבָרִים מֵהַגִּיעַ אֶל הַנֶּפֶשׁ כִּי הֵם יְחַיְּבוּהוּ לָצֵאת מִשָּׁם. וְהִמְשַׁלְתִּי הַדָּבָר לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ שׁוֹעֲרָיו גַּנָּבִים וְלִסְטִים, וְהַבָּאִים לְקַבֵּל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ מֵהֶם הֲיִתָּכֵן שֶׁהַשּׁוֹעֲרִים הֵהֵם יוֹצִיאוּ לָהֶם רְשׁוּת לִכָּנֵס לְחֵיכָם לַמֶּלֶךְ, כְּמוֹ כֵן הַדָּבָר הַזֶּה. וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ** וְגוֹ׳ **אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, מוּשְׁלָל הוּא בְּעֶרֶךְ הַשְּׁמִיעָה, כִּי לֹא יַגִּיעוּהוּ הַדְּבָרִים מִצַּד הַמּוֹנֵעַ הַיּוֹשֵׁב עַל מִפְתְּחֵי הַלֵּב כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סא.).

בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר אָבִיו וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר בְּקוֹלוֹ וְחוֹזֵר לְאָבִיו שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ, הֵעִיר הַכָּתוּב כִּי בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה לְיוֹלְדָיו יְסוֹבְבֻהוּ כֵּן הֱיוֹתוֹ מוֹרֵד בְּאָבִיו וְאִמּוֹ, שֶׁהֵם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל (זוהר ח״ב פה.), עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי א:ח) ״שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ״, כִּי לְפִי שֶׁיּוֹלְדָיו חוֹשְׁכִים שִׂכְלָם מִבְּנֵיהֶם וּמַנִּיחִים אוֹתָם לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵיהֶם, זֶה יְסוֹבֵב שֶׁגַּם בָּהֶם יִמְרֹד. וְזֶה שְׁעוּר הַכָּתוּב **כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ** וְגוֹ׳, דַּע שֶׁאֵינֶנּוּ שׁוֹמֵעַ בְּקוֹל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה הֻצַּם שֶׁיִּפְרְוּהוּ לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם, פֵּרוּשׁ מִלְּבַד שֶׁלֹּא יְקַבֵּל לַחְזֹר מֵעֲבֵרוֹת שֶׁבִּינוֹ וּבֵין הַמָּקוֹם עוֹד לוֹ שֶׁלֹּא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם.

כב **וְכִי יִהְיֶה בְּאִישׁ חֵטְא וְגוֹ'.** סְמַךְ פָּרָשָׁה זוֹ לְשֶׁלְפָנֶיהָ, לְפִי שֶׁהָיָה מְסַלְסֵל סֵדֶר תִּקּוּן הָאָדָם. בַּתְּחִלָּה הֶעֱירוּ עַל עַצְמוֹ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּרֶמֶז פָּרָשַׁת כִּי תֵצֵא, אַחַר כָּךְ הֵעִיר הָאָב עַל הַבֵּן כְּמוֹ שֶׁרָמַזְנוּ בְּפָסוּק "כִּי יִהְיֶה בֵּן סוֹרֵר" וְגוֹ', וְכָאן הֵעִיר עַל חֲכְמֵי הַדּוֹר לְפַקֵּחַ עַיִן עַל עוֹשֵׂי עָוֶל, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי יִהְיֶה בְּאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט מָוֶת** וְנִשְׁאַר עוֹמֵד בְּמִרְדּוֹ וְלֹא חָזַר בִּתְשׁוּבָה עַד שֶׁמֵּת בְּחֶטְאוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהוּמָת**, וְתָלָה ה' חֶסְרוֹנוֹ עַל הֶחָכָם כְּאָמְרוֹ **וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל עֵץ** זֶה הֶחָכָם עֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי שֶׁהוּא יְטוֹל עָנְשׁוֹ, כִּי ה' צִוָּהוּ לְהוֹכִיחַ וְלַחְזוֹר וּלְהוֹכִיחַ עַד הַכָּאָה (ערכין טז:), וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת קְדוֹשִׁים, וּכְשֶׁהוּא הֶעְלִים עֵינוֹ מֵאִישׁ זֶה עַד שֶׁמֵּת מִתְחַיֵּב בּוֹ:

וְאָמְרוֹ **לֹא תָלִין וְגוֹ'.** בָּא לְצַוּוֹת לֶהָמוֹן עַם שֶׁלֹּא יְהַרְהֲרוּ אַחַר הֶחָכָם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (תנא דבי אליהו פרק ג) אִם רָאִיתָ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁעָבַר עֲבֵרָה בַּיּוֹם אַל תְּהַרְהֵר אַחֲרָיו בַּלַּיְלָה שֶׁמָּא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְהֶעֱמִידוֹ בְּרַוַּחאי עָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ** כִּי הַחֹטֶא יִקָּרֵא גַּם כֵּן נִבְלָה, לֹא תְּהַרְהֵר אַחֲרָיו בַּלַּיְלָה שֶׁהוּא זְמַן לֵינָה אַחַת עַל הָעֵץ שֶׁהוּא תַּלְמִיד חָכָם, **כִּי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ** לְאוֹתוֹ חֵטְא מֵעַל הָעֵץ בַּיּוֹם הַהוּא עַצְמוֹ, וְהַטַּעַם **כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים**, שֶׁאִם אֵינְךָ עוֹשֶׂה כֵּן אַתָּה מְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם וּכְאִלּוּ אַתָּה נוֹגֵעַ בִּכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ:

וְגָמַר אוֹמֵר **וְלֹא תְטַמֵּא אֶת אַדְמָתְךָ**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיט:) לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא עַל שֶׁהָיוּ מְבַזִּים בָּהּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב לו:טז) "וַיִּהְיוּ מַלְעִיבִים" וְגוֹ', וְלָזֶה צִוָּה ה' שֶׁלֹּא יְסוֹבְבוּ בְּבִזּוּי תַּלְמִיד חָכָם טֶמְאַת הָאָרֶץ בְּבִיאַת גּוֹיִם בְּנַחֲלַת ה' וְיִטַּמְּאוּהָ.

פרק כב

א **לֹא תִרְאֶה אֶת שׁוֹר וְגוֹ'.** פָּרָשָׁה זוֹ בָּאָה לְרַמֵּז בִּפְרָטוּת חִיּוּב הַתּוֹכָחוֹת שֶׁצְּרִיכִין בְּנֵי אֵל חַי צַדִּיקֵי עוֹלָם לַעֲשׂוֹת לְעַם ה', וְהֵן אֵלֶּה צַדִּיקִים יִקָּרְאוּ לְצַד מַעֲלָתָם אַחִים, כְּמוֹ שֶׁהֶעִירוֹתִיךָ שֶׁכְּנוּיֵי זֶה הוּא מַדְרֵגָה הַיּוֹתֵר מְעֻלֶּה שֶׁבְּכָל כִּנּוּיִים אֲשֶׁר יִתְּכְנוּ בָּהֶם יְחִידֵי עַם (שמות רבה נב,ה), וְאוֹתָם צִוָּה ה' כִּי תִרְאֶה אֶת שׁוֹר, אֱלֶּה הֵם בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּמְשְׁלוּ כַּבְּהֵמוֹת וְהֵם צֹאן קָדָשִׁים, וְלָזֶה קָרָאם שׁוֹר וָשֶׂה, **אָחִיךָ** שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְיֵחַס לוֹ שֵׁם זֶה לְהָעִיר אֶל מִי מִקְדּוֹשָׁיו הוּא מְצַוֶּה, שֶׁהֵם הַצַּדִּיקִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וְאָמְרוֹ **נָדֹחִים** – עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ד:יט) "וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם" וְגוֹ', שֶׁהָעוֹבֵר פִּי ה' יִקָּרֵא נִדָּח, וְיצוּ ה' לְבַל יִתְעַלֵּם אֶלָּא יְשִׁיבֵם לְאָחִיו, הוּא אֱלֹהֵי עוֹלָם. וְכָפַל לוֹמַר "הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם", נִתְכַּוֵּן כִּי מִתְּחִלָּה יְשִׁיבֵם לְדַרְכְּךָ הַטּוֹב וּבָזֶה יִתְקָרְבוּ אֶל אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ "תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ".

וְאָמְרוֹ **וְאִם לֹא קָרוֹב אָחִיךָ וְגוֹ'.** בָּזֶה הֵעִיר כִּי הוּא מְדַבֵּר עַל זְמַן גָּלוּת הָאַחֲרוֹן, כִּי לֹא קָרוֹב, כְּדַרְכּוֹ אָמְרוֹ (במדבר כד:יז) "אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב", עוֹד לוֹ "וְלֹא יְדַעְתּוֹ", שֶׁנִּסְתַּם הַקֵּץ וְאֵין יוֹדֵעַ מָתַי קֵץ הַפְּלָאוֹת, וְזֶה יְסוֹבֵב הַרְחָקַת הַלְּבָבוֹת מֵהֶאֱמוּנָה וּנְטוּיֵי רֶגֶל כַּאֲשֶׁר עֵינֵינוּ רוֹאוֹת בַּדּוֹרוֹת הַלָּלוּ. עִם כָּל זֶה יְצַו ה' **וַאֲסַפְתּוֹ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ** – זֶה בֵּית הַמִּדְרָשׁ, וִילַמְּדֵהוּ אֲרָחוֹת חַיִּים וְדֶרֶךְ יִשְׁכּוֹן אוֹר, לְבַל יִשֶּׁה מִנִּי אֹרַח וְלֹא יִמְצָאֵהוּ אוֹיְבוֹ בְּמַחְשָׁבוֹת וְטַעֲנוֹת כּוֹזְבוֹת, כִּי אוֹר תּוֹרָה תַּצִּילֵהוּ. וְזֶה יִהְיֶה עַד שֶׁיִּתְרַצֶּה ה' וְיִדְרְשֵׁהוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ. וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ** – פֵּרוּשׁ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ הוּא מְשִׁיבוֹ מִנִּי אוֹבֵד.

אוֹ יִרְצֶה, שֶׁצָּרִיךְ הֶחָכָם לְהִשְׁתַּדֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹחַ הַתּוֹרָה וְהַמּוּסָר עַד יוֹם פְּקֻדָּה שֶׁיִּדְרֹשׁ ה' נִשְׁמָתוֹ, וְאָז הָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ**, שֶׁאִם יִמְעֲדוּ קַרְסוֹלָיו לֹא תָּשׁוּב הַנֶּפֶשׁ אֶל הָאֱלֹהִים וְתֵלֵךְ לַחֲרָפוֹת.

וְאָמְרוֹ **וְכֵן תַּעֲשֶׂה.** לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּאֶמְצָעוּת הָאָדָם שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָא' הַרְכָּבַת הַגּוּף, ב' חֵלֶק הָרוּחָנִי שֶׁבָּאָדָם, ג' חֵלֶק הַתּוֹרָה הַמְאוֹרֶסֶת לְכָל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל. כְּנֶגֶד הַרְכָּבַת הַגּוּף אָמַר **כֵּן תַּעֲשֶׂה לַחֲמוֹרוֹ**, כְּנֶגֶד חֵלֶק הָרוּחָנִי אָמַר **כֵּן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ**, כִּי בְּחִינָה זוֹ תִּקָּרֵא שִׂמְלָה, כְּאָמְרָם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (קנב:) מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁחִלֵּק בִּגְדֵי מַלְכוּת, וּכְנֶגֶד חֵלֶק הַתּוֹרָה אָמַר **וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵדַת אָחִיךָ**, וּקְרָאָהּ הַכָּתוּב כְּמוֹ שֶׁרָמַז רַשְׁבַּ"ם (קידושין ב:) מָשָׁל לְמִי שֶׁנֶּאֱבְדָה לוֹ אֲבֵדָה מִי מְחַזֵּר עַל מִי וְכוּ', כִּי חֵלֶק הָעוֹלֶה לְאִישׁ זֶה הִנֵּה הוּא אָבוּד מֵהָעוֹלָם, כֵּיוָן שֶׁאֵין זוּלָתוֹ יָכוֹל לְהַשִּׂיגוֹ כָּאָמוּר בִּדְבָרֵי הַמְקֻבָּלִים, וּבְאֶמְצָעוּת הַשָּׂכָתוֹ בִּתְשׁוּבָה הִנֵּה הוּא מוֹצֵא אוֹתָהּ.

וְאָמַר עוֹד **לֹא תִרְאֶה חֲמוֹר אָחִיךָ וְגוֹ'.** נִתְכַּוֵּן בָּזֶה שֶׁלֹּא יֹאמַר הַצַּדִּיק שֶׁלֹּא נִצְטַוָּה אֶלָּא עַל אִישׁ שֶׁנִּדַּח בַּעֲבֵירוֹת אֲבָל יֶשְׁנוֹ בְּהֶשֵּׂב, אֲבָל אִם נָפַל וְהִרְבָּה לְהַרְשִׁיעַ – הֲלֹנוֹפְלִים תְּקוּמָה וְאָבְדָה תִּקְוָה מִמֶּנּוּ, לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא לֹא תִרְאֶהוּ וְתִתְעַלֵּם וְצָרִיךְ לְהָקִים עִמּוֹ. דִּקְדֵּק לוֹמַר **עִמּוֹ** דַּוְקָא אִם הוּא מְסַיֵּעַ בַּדָּבָר שֶׁרוֹצֶה לָשׁוּב, אֲבָל אִם הוּא נוֹפֵל וְאֵינוֹ חָפֵץ בַּהֲקָמָתְךָ פָּטוּר אַתָּה, שֶׁזֶּה נִכְנָס בְּגֶדֶר לֵץ, וּכְתִיב (משלי ט:ח) "אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ".

יג **כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וְגוֹ'.** דִּבְּרָה תּוֹרָה כְּנֶגֶד בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ אֲשֶׁר חוֹזְרִים פְּנֵיהֶם מִן הַתּוֹרָה, כְּאָמְרָם כִּי הַיּוֹם קָצָר לְמַה שֶּׁצָּרִיךְ לְהִשְׁתַּדֵּל עַל הַמִּחְיָה. וַעֲלֵיהֶם אָמַר הַכָּתוּב **כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה** – זֹאת הַתּוֹרָה הַמְאוֹרָסָה, **וּבָא אֵלֶיהָ** – שֶׁכְּבָר זָרְחָה עֲלֵיהֶם אוֹרָהּ שֶׁל תּוֹרָה בְּהַר סִינַי וְקִבְּלוּ הַלּוּחוֹת, **וּשְׂנֵאָהּ** – פֵּרוּשׁ שֶׁאֵין לְבָם חָפֵץ לָתֵת לָהּ עוֹנָתָהּ בַּמִּשְׁפָּט. וּכְשֶׁבָּא מוֹכִיחַ לְדַבֵּר אֵלָיו לָמָּה תִּמְאַס אֵשֶׁת נְעוּרִים, מֵשִׁיב כִּי אֵין הַתּוֹרָה זָנָה וּמְפֻרְנֶסֶת וְהוּא צָרִיךְ לְמִחְיָה, גַּם אֵינוֹ רוֹאֶה סִימַן בְּרָכָה מֵאֶמְצָעוּת לְמוּדָהּ, הֲגַם כִּי יַעֲסֹק בָּהּ אֵין נִפְתָּחִין לוֹ שַׁעֲרֵי פַּרְנָסָה טוֹבָה. וְאַדְרַבָּא, רוֹאֶה כִּי כָּל הָאֲנָשִׁים שֶׁרְחָקוּהָ וְאֵינָם

חוֹשְׁבִים בָּהּ כָּל עִקָּר – בָּתֵּיהֶם מְלֵאִים כָּל טוּב. וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׂם לָהּ עֲלִילוֹת דְּבָרִים וְהוֹצִיא עָלֶיהָ שֵׁם רָע** בְּאָמְרוֹ **אֶת הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי** – פֵּרוּשׁ שֶׁאֵינוֹ כּוֹפֵר בְּלִקּוּחֶיהָ, אֶלָּא שֶׁאוֹמֵר "וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים" – פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן חֹזֶק, כִּי עוֹסְקֶיהָ סָבִיב יַחֲנוּ לִדְפֹּק עַל דַּלְתֵי אֲחֵרִים לִמְצֹא טֶרֶף.

מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא הַנִּקְרָא אֲבִי הַנַּעֲרָה, וּכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל יִתְבָּעוּ עֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה לִפְנֵי בֵּית דִּין הַגָּדוֹל, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָה וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָה** רֶמֶז חוֹזֶק וַעֲלִיָּה וְהַשָּׂגוֹת רָמוֹת יוּשְׂגוּ בְּאֶמְצָעוּתָהּ וְיִתְבָּעוּ עֶלְבּוֹנָהּ בְּבֵית דִּין, כְּאָמְרוֹ **הַשָּׁעָרָה**, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (חלק ג פ) כִּי עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִתְבֹּעַ עֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה, וּכְאָמְרָם בַּמִּשְׁנָה (אבות ו:ב) אוֹי לָהֶם לַבְּרִיּוֹת מֵעֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה:

וְהִנֵּה טַעֲנַת הָעוֹמֵד לִתְבֹּעַ עֶלְבּוֹנָהּ כְּתוּבָה לְפָנֵינוּ, כְּאָמְרוֹ **וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָה אֶל הַזְּקֵנִים אֶת בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה**, פֵּרוּשׁ, לֹא נִתַּתִּיהָ לְעִגְּנָהּ בְּקֶרֶן זָוִיּוֹת אֶלָּא לְהִתְנַהֵג עִמָּהּ בִּמְנַהֵג אִשָּׁה, לְבַל יִגְרַע שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעוֹנָתָהּ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשִׁים שִׁלְשֶׁת הַדְּבָרִים בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (תיקונים ו׳) שֶׁכֻּלָּם צְרִיכִין לַתּוֹרָה.

וַיִּשְׂנָאֶהָ – כָּאן רָמַז סִבַּת הַהַרְחָקָה מִמֶּנָּה שֶׁבָּאָה מֵאוֹתָהּ בְּחִינָה הַנִּקְרֵאת שִׂנְאָה, וְנוֹתֵן טַעַם הַהַרְחָקָה מִפְּנֵי שֶׁלֹּא מָצָא בָּהּ תֹּקֶף וְחוֹזֶק. וְהוּא אָמְרוֹ **וְהִנֵּה הוּא שָׂם עֲלִילוֹת** וְגוֹ׳, דְּקִדֵּק לוֹמַר "וְהִנֵּה הוּא" לְהָעִיר כִּי אֵין זֶה אֱמֶת, שֶׁלֹּא גָּרַם לוֹ אֶלָּא הַשּׂוֹנֵא הַשּׁוֹכֵן בְּקִרְבּוֹ. **וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי** וְגוֹ׳, וְהָיוּ הַדְּבָרִים בְּרוּרִים כַּשִּׁמְלָה כַּמָּה מַעֲלוֹת וְחוֹזֶק הַתּוֹרָה, שֶׁתְּחִלַּת כָּל דָּבָר כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בָּהּ נִבְרָא, בִּשְׁבִילָהּ נִבְרָא, וּבָהּ מִתְקַיְּמִים, וְכָל טוֹבָה הַצְּפוּנָה לָעוֹלָם הַבָּא וְאוֹצְרוֹת הַחַיִּים וְהַטּוֹב נִקְנִית בָּהּ.

וְאָמַר הַכָּתוּב כִּי זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הָאִישׁ הַהוּא עַל פִּי בֵּית דִּין, רְאשׁוֹנָה "וְיִסְּרוּ אוֹתוֹ", עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה.): אִם רוֹאֶה אָדָם שֶׁיִּסּוּרִין בָּאִים עָלָיו וְכוּ׳ יִתְלֶה בְּבִטּוּל תּוֹרָה, פֵּרוּשׁ עַל מַה שֶּׁבִּטֵּל הַתּוֹרָה. וְנִדְחֲקוּ הָאַחֲרוֹנִים בְּפֵרוּשׁ דָּבָר זֶה בְּטַעֲנַת הֲלֹא בִּטּוּל עָוֹן גָּדוֹל הוּא, וְלָמָּה לֹא תָּלָה בּוֹ עַד שֶׁלֹּא מָצָא, וְיִשּׁוּב הַדָּבָר הוּא לְפִי שֶׁאֵין שִׁעוּר לְמַה שֶּׁצָּרִיךְ בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה, כְּאָמְרָם (אבות ב,טז): וְאֵין אַתָּה בֶּן חוֹרִין לְהִבָּטֵל מִמֶּנָּה, וַהֲגַם שֶׁיֵּרָאֶה בְּעֵינֵי אָדָם שֶׁעָסַק, כְּשֶׁיִּרְאֶה יִסּוּרִין בָּאִים עָלָיו בְּאֵין עָוֹן יֵדַע כִּי כְּמוֹ שֶׁרָאוּי לוֹ לַעֲשׂוֹת לֹא עָשָׂה וְעַל זֶה עֲנָשׁוּהוּ.

וְאָמְרוֹ **וְעָנְשׁוּ אוֹתוֹ מֵאָה כֶּסֶף**, רֶמֶז לְמֵאָה בְּרָכוֹת שֶׁחַיָּב לְבָרֵךְ בְּכָל יוֹם, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ (מנחות מג:) מֵאָמְרוֹ "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל" – אַל תִּקְרֵי "מָה" אֶלָּא "מֵאָה", וּפָסוּק זֶה בְּבַעַל תְּשׁוּבָה נֶאֱמַר, כְּאָמְרָם בַּבְּמָרָא (בראשית רבה כא) "וְעַתָּה" – אֵין "וְעַתָּה" אֶלָּא תְּשׁוּבָה, דִּכְתִיב "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל" וְגוֹ׳, עַד כָּאן, שֶׁחַיָּב לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשְׁלִימָם.

וְאָמְרוֹ **וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה**, שֶׁכֻּלָּן הֵם בְּרָכוֹת לַה׳ שֶׁהוּא אֲבִי הַנַּעֲרָה. וְאָמְרוֹ **כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל** שֶׁהִיא הַשְּׁכִינָה שֶׁהִיא כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל וְהִיא מִדָּה הָעֲשִׂירִית שֶׁכּוֹלֶלֶת מֵאָה, וְהִיא נִקְרֵאת תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי חֵן.

וְאָמְרוֹ **וְלוֹ תִהְיֶה** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֵין חִיּוּב בְּתַלְמוּד תּוֹרָה אֶלָּא קְבִיעוּת עִתִּים, אָדָם כָּזֶה שֶׁהוֹצִיא שֵׁם רַע עָלֶיהָ צָרִיךְ לִשְׁקֹד עַל דַּלְתוֹתֶיהָ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה, "לֹא יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל יָמָיו". וְכָזֶה מָצִינוּ לָהֶם לְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה כה:א) שֶׁאָמְרוּ שֶׁבַּעַל תְּשׁוּבָה אִם הָיָה רָגִיל לִלְמֹד דַּף אֶחָד יִלְמֹד שְׁנַיִם, וְכֵן עַל זֶה הַדָּרֶךְ. וְזֶה בַּעַל תְּשׁוּבָה מִשְּׁאָר הָעֲבֵרוֹת, אֲבָל מוֹצִיא שֵׁם רַע עַל הַתּוֹרָה – מִשְׁפָּטוֹ כָּל יָמָיו יֵשֵׁב, תּוֹרָתוֹ אֻמָּנוּתוֹ.

וְאָמְרוֹ **"וְאִם אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר"** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ: אִם אֵרַע כִּי תּוֹרָה שֶׁלָּמַד זֶה הָאִישׁ וּבָחַן בָּהּ שֶׁאֵין לָהּ בְּתוּלִים, שֶׁהָיְתָה תּוֹרַת מִינוּת שֶׁלִּמְּדוּ צָדוֹק וּבַיְתוֹס, וְתוֹרָה כָּזוֹ אֵין בָּהּ חוֹזֶק וְהִיא חֵלֶק רַע, לְתוֹרָה כָּזוֹ יָצוּ ה׳ לִרְמוֹת בָּהּ אֶבֶן לְסָקְלָהּ וּלְאַבְּדָהּ, כְּאָמְרוֹ "וַמֵּתָה". הֲגַם כִּי הֵן הֵנָּה הַדְּבָרִים שֶׁיָּצְאוּ מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַף עַל פִּי כֵן הַכַּוָּנָה לֹא כָּךְ הִיא. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין מה:) עַל סֵפֶר תּוֹרָה שֶׁכָּתְבוֹ מִין יִשָּׂרֵף. "כִּי עָשְׂתָה נְבָלָה לְזָנוֹת" וְגוֹ׳ "וּבְעַרְתָּ הָרָע", כִּי זוֹ תִּקָּרֵא חֵלֶק רַע וְצָרִיךְ בִּעוּר.

כב **וְאָמְרוֹ** עוֹד **כִּי יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב** וְגוֹ׳, יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין נט.) שֶׁאָמְרוּ: גּוֹי הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה חַיָּב מִיתָה, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב עִם אִשָּׁה** שֶׁהִיא מְאוֹרֶסֶת לְבַעְלָהּ, שֶׁהִיא הַתּוֹרָה כַּלַּת יִשְׂרָאֵל, **וּמֵתוּ גַּם שְׁנֵיהֶם** פֵּרוּשׁ: הַגּוֹי הָעוֹסֵק וְגַם הַתּוֹרָה הַהִיא לֹא יִהְיֶה לָהּ עֲלָיָה אֶלָּא תִּדְעַךְ נֵרָהּ וְאֵין לָהּ חַיּוּת כְּדֶרֶךְ אִמְרֵי תוֹרָה דִּכְתִיב (משלי ד:כב) "כִּי חַיִּים הֵם".

פרק כג

ד **לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וְגוֹ׳ עַל דְּבַר וְגוֹ׳.** קֻשָּׁה אָמְרוֹ **אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ**, וַהֲלֹא מָצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ב:כט) "כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו וְגוֹ׳ וְהַמּוֹאָבִים", וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י שם) שֶׁחוֹזֵר לְמַאֲמַר "אֹכֶל בַּכֶּסֶף". ב׳, אַחַר שֶׁהֵם שָׂכְרוּ עֲלֵיהֶם בִּלְעָם לְקַלְלָם, מַה מָּקוֹם לָחוּשׁ עַל שֶׁלֹּא קִדְּמוּ בַּלֶּחֶם. וְאוּלַי שֶׁאָמַר **עַל דְּבַר** וְגוֹ׳ לְהָעִיר שֶׁעַל סִבָּה זוֹ בִּלְבַד יִתְחַיֵּב הַדִּין לְהַרְחִיקָם שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ בַּקָּהָל. וּפֵרוּשׁ "קִדְּמוּ" הִיא לְהוֹצִיא דּוֹרוֹן לְסַעֵד לִבָּם בַּלֶּחֶם וְכוּ׳, שֶׁהֵם חַיָּבִים לַעֲשׂוֹת כֵּן מִכָּל הָאֻמּוֹת, כְּעַל כָּל הַגְּמוּלוֹת אֲשֶׁר גְּמָלָם אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, כִּי מַה שֶּׁמָּכְרוּ לָהֶם לֶחֶם וּמַיִם הָיָה לַהֲנָאָתָם שֶׁל מוֹאָב, גַּם לְפַתּוֹתָם לְהַפִּילָם בַּעֲרָיוֹת, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר **לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם** פֵּרוּשׁ, לַהֲנָאַתְכֶם.

עוֹד יִתְבָּאֲרוּ הַכְּתוּבִים עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּיבָמוֹת דַּף ע״ו, שֶׁאָמְרוּ: מְנָא הָנֵי מִילֵי שְׁמוּאֵבִית מַתֶּרֶת? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן וְכוּ׳, דְּקָאָמַר קְרָא וְגוֹ׳.

אָמַר לֵיהּ אַבְנֵר: תָּנִינָא ״מוֹאָבִי״ וְלֹא מוֹאָבִית. אָמַר לוֹ דּוֹאֵג: אֶלָּא מֵעַתָּה ״מַמְזֵר״ וְכוּ׳ ״מִצְרִי״ וְלֹא מִצְרִית? שַׁאנִי הָכָא דִּמְפָרֵשׁ טַעְמָא ״עַל דְּבַר״ וְגוֹ׳, דַּרְכּוֹ שֶׁל אִישׁ וְכוּ׳ וְאֵין דַּרְכָּהּ וְכוּ׳, הָיָה לָהֶם לְקַדֵּם וְכוּ׳ וְנָשִׁים לִקְרַאת נָשִׁים. בָּעוּ לְאַכְרוּזֵי עֲלֵיהּ, מִיָּד, ״וַעֲמָשָׂא״ וְגוֹ׳, מְלַמֵּד שֶׁחָגַר חַרְבּוֹ וְכוּ׳, וְאָמַר: כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ הֲלָכָה זוֹ יִדָּקֵר בַּחֶרֶב, מְקַבְּלַנִי מִפִּי בֵּית דִּינוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל – ״מוֹאָבִי״ וְלֹא מוֹאָבִית. מִכָּל מָקוֹם קַשְׁיָא, תִּרְגְּמַהּ ״כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה״. כְּתַנָּאֵי: ״עַמּוֹנִי״ וְלֹא עַמּוֹנִית, ״מוֹאָבִי״ וְלֹא מוֹאָבִית – דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: ״עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא״ וְגוֹ׳, דַּרְכּוֹ שֶׁל אִישׁ לְקַדֵּם וְכוּ׳, עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל ״כְּתַנָּאֵי״ וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְאִם תֹּאמַר, לְרַבִּי יְהוּדָה תִּקְשֵׁי לֵיהּ מִצְרִי, וְאוֹמֵר רַבֵּנוּ יִצְחָק דְּגַבֵּי עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי הָיָה לוֹ לְקַצֵּר וְלִכְתֹּב עַמּוֹן וּמוֹאָב, הִלְכָךְ אִית לָן לְמִדְרַשׁ דִּלְמַעֵט עַמּוֹנִית וּמוֹאָבִית, אֲבָל מִצְרִי אִם הָיָה כּוֹתֵב מִצְרִים הָיָה מַאֲרִיךְ, וְהַאי דִּכְתַב אֲדוֹמִי וְלֹא כָּתַב אֱדוֹם, אַגַּב מִצְרִי כָּתַב אֲדוֹמִי, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וְאַיִן דִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת נִרְאִים, כִּי לֹא מָצִינוּ שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב לָשׁוֹן בַּתְּחִלָּה אַגַּב מַה שֶּׁעָתִיד לוֹמַר אַחֲרָיו, וּמַה גַּם בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לִטְעוֹת בַּהֲלָכוֹת. וְעוֹד, בִּשְׁלָמָא אִם חֲלוּקִת מִצְרִי עַצְמָהּ הָיָה צָרִיךְ הַכָּתוּב לִכְתֹּב ״מִצְרִי״, יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁשִּׁנָּה הַכָּתוּב בְּשֶׁלְפָנֶיהָ לְדַבֵּר כַּיּוֹצֵא בָּהּ, וְאִם מִצְרִי עַצְמָהּ לֹא דִּבֵּר הַכָּתוּב כַּהוֹגֶן, שֶׁהָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב ״מִצְרִים״ לְכָלוֹל מִצְרִית, אֶלָּא שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים שֶׁלֹּא רָצָה לְהַאֲרִיךְ, אֵיךְ נֹאמַר שֶׁאָמַר ״אֲדוֹמִי״ אַגַּב ״מִצְרִי״ שֶׁמִּצְרִי גּוּפָהּ עָלֶיהָ אֲנִי דָּן?

וְלָבָא לְעִמָּק הַדָּבָר יֵשׁ לְהָעִיר בְּדִבְרֵי אַבְנֵר, לָמָּה אָתָז הַחֵבֶל בִּשְׁנֵי רָאשַׁיִן? מִתְּחִלָּה אָמַר דִּיּוּק ״מוֹאָבִי״ כִּסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה, וְחָזַר לָתֵת טַעַם ״עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ״ וְגוֹ׳ כִּסְבָרַת רַבִּי שִׁמְעוֹן, כִּי מִמַּשְׁמָעוּת הַלָּשׁוֹן מוּכָח שֶׁכְּשֶׁאָמַר טַעַם שֵׁנִי לֹא חָזַר בּוֹ מִטַּעַם הָרִאשׁוֹן. וְהַסְּבָרָא נוֹתֶנֶת כֵּן, שֶׁאִם לֹא כֵּן לָמָּה אָמַר אַבְנֵר טַעַם שֶׁפִּתְּרוּתוֹ בְּצִדּוֹ? בִּשְׁלָמָא לְרַבִּי יְהוּדָה לְדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת, הֲגַם שֶׁהִקְשִׁינוּ עֲלֵיהֶם, לְסִבָּרָתָם מִיהָא אָמַר דְּבָרָיו מִטַּעַם שֶׁאָמְרוּ, אֶלָּא אַבְנֵר הֲרֵי גּוּפָהּ דַּעְתּוֹ בְּמַה שֶׁחָזַר מִקּוּשְׁיַת ״מִצְרִי״ שֶׁאֵינוֹ סוֹבֵר לְחַלֵּק כְּמוֹ שֶׁחִלְקוּ הַתּוֹסָפוֹת.

אָכֵן נִרְאֶה כִּי כַּוָּנַת אַבְנֵר לִסְבָרַת רַבִּי יוֹחָנָן הִיא, שֶׁדּוֹרֵשׁ מֵאָמְרוֹ ״מוֹאָבִי״ וּמֵאָמְרוֹ ״עַל דְּבַר אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳, שֶׁזּוּלַת ״עַל דְּבַר״ יֵשׁ לִסְתּוֹר הַדְּרָשָׁה מִ״מִּצְרִי״. וְטַעַם ״עַל דְּבַר אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳ לְבַד, אִם הָיָה אוֹמֵר ״מוֹאָב וְעַמּוֹן״, הֲגַם שֶׁאוֹמֵר ״עַל דְּבַר״ וְגוֹ׳ הָיִינוּ אוֹמְרִים, הֲגַם שֶׁהַטַּעַם אֵינוֹ צוֹדֵק אֶלָּא בָּאֲנָשִׁים, בָּאָה הַגְּזֵרָה עַל כֻּלּוֹ כְּאַחַת. וְעוֹד, שֶׁהַנָּשִׁים בָּאִים גַּם כֵּן מִזֶּרַע פָּסוּל, שֶׁהֵם הַזְּכָרִים שֶׁאָסוּרִין, וּבְכַיּוֹצֵא בָּזֶה אֵין אָנוּ הוֹלְכִים אֶלָּא אַחַר הָאָב, דִּכְתִיב (במדבר א:ב) ״לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם״. וְאִם אָמַר ״עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי״ וְלֹא הָיָה לָנוּ טַעַם ״עַל דְּבַר״, הָיִינוּ אוֹמְרִים שֶׁאָמַר ״מוֹאָבִי״ כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״מִצְרִי״ וַ״אֲדוֹמִי״, וּמִשְּׁנֵיהֶם דּוֹרֵשׁ וְלֹא עַמּוֹנִית וְלֹא מוֹאָבִית.

וְלָזֶה אָמַר אַבְנֵר שְׁנֵי טְעָמִים הַנִּזְכָּרִים, וּמַחְלֹקֶת רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי רַבִּי יְהוּדָה סוֹבֵר דְּטַעַם ״מוֹאָבִי״ לְבַד יִתְחַיֵּב לוֹמַר וְלֹא מוֹאָבִית, וּמַאֲמַר ״עַל דְּבַר״ אֵינוֹ מְחַיְּבֵנִי לֹא לְרַבּוֹת וְלֹא לְמַעֵט כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר הַשַּׁעַם, וְטַעַם ״מִצְרִי״ וְ״אֲדוֹמִי״ מִשּׁוּם שֶׁהַטַּעַם שֶׁנָּתַן הַכָּתוּב מְחַיְּבֵנִי לִכְלֹל גַּם מִצְרִית וַאֲדוֹמִית שֶׁכָּל כָּךְ הֵם אֲתִים הָאֲנָשִׁים כַּנַּשִּׁים, גַּם גֵּרוּת הָאָרֶץ שֶׁהֵיינוּ בָהּ שָׁווִים בָּהּ אֲנָשִׁים וְנָשִׁים, וְלֹא חָשׁ הַכָּתוּב לוֹמַר מִצְרִי וַאֲדוֹמִי כֵּיוָן שֶׁאֵין מָקוֹם לִטְעוֹת כַּנַּזְכָּר, וְלֹא סָבַר כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן לְהוֹכִיחַ מֵאָמְרוֹ ״עַל דְּבַר״, אוֹ מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי אַבְנֵר אוֹ מִטַּעַם שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ לְדִחְיָתוֹ שֶׁל דּוֹאֵג.

וּמַה שֶּׁתִּרְגְּמַהּ בַּגְּמָרָא ״כָּל כְּבוּדָּה״ (תהלים מה:יד), יֵשׁ לְצַדֵּד וְלוֹמַר אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא אָמַר ״כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה״ אֶלָּא דַּוְקָא בִּכְבוּדָּה, לֹא בְּזוֹנָה, אַחַר שֶׁאָנוּ רוֹאִין מַעֲשֶׂיהָ מַעֲשֵׂה חֲצוּפוֹת, גָּלָה כָּבוֹד מֵהֶם וְחָזַר הַדִּין לוֹמַר הָיָה לָהֶם לְקַדֵּם וְכוּ׳ וְנָשִׁים לָנָשִׁים. וְיֵשׁ פָּנִים לוֹמַר שֶׁאֵין לְהָבִיא רְאָיָה מֵהַפְקָרָתָם לִזְנוּת מִשְּׁנֵי טְעָמִים: א׳ אֲנוּסִים הָיוּ מִצַּד שֶׁהִפְקִירוּם הָאֲנָשִׁים, ב׳ הַתּוֹרָה לֹא תַּקְפִּיד עֲלֵיהֶם לָמָּה לֹא עָשׂוּ דָּבָר שֶׁאֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ לְנָשִׁים לַעֲשׂוֹתוֹ מִשּׁוּם ״כָּל כְּבוּדָּה״, הֲגַם שֶׁהֵם זִלְזְלוּ בְּעַצְמָן בְּדָבָר אַחֵר. וּמֵעַתָּה הַדְּבָרִים שְׁקוּלִים וְאֵין הוֹכָחָה מֵעַל דָּבָר, וְהוֹכִיחַ מִדְּקִדּוּק עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי.

וְרַבִּי שִׁמְעוֹן סוֹבֵר בְּהַכְרָעָה כִּי לְעוֹלָם יֶשְׁנָם בְּטַעֲנַת ״כָּל כְּבוּדָּה״ (תהלים מה:יד) וּפְטוּרִים מֵהַקְדָּמַת הַלֶּחֶם, וְדָרְשִׁינַן טַעַם הַכָּתוּב. וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְבָּאֵר אָמְרָם בַּגְּמָרָא ״כְּתַנָּאֵי״ שֶׁחוֹזֵר עַל מַאֲמַר ״כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה״ וְלָזֶה סָמְכָהּ לָהּ, כִּי לְפִי פֵּרוּשֵׁנוּ כָּל עִקַּר מַחְלֹקְתָם שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן אֵינָהּ אֶלָּא אִם יֵאָמֵר עֲלֵיהֶם טַעֲנַת ״כָּל כְּבוּדָּה״ אוֹ לֹא.

נִמְצָאתָ אוֹמֵר שָׁלֹשׁ סְבָרוֹת בְּאַגָּדָה זוֹ: לְפִי שְׁמוּעַת רַבִּי יוֹחָנָן דּוֹרֵשׁ מֵאָמְרוֹ ״מוֹאָבִי״ וּמֵאָמְרוֹ ״עַל דְּבַר״, וְלִסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה מֵאָמְרוֹ ״עַמּוֹנִי״ לְבַד, וְלִסְבָרַת רַבִּי שִׁמְעוֹן עִקַּר הַדְּרָשָׁה הוּא מֵאָמְרוֹ ״עַל דְּבַר״.

וּמֵעַתָּה בִּשְׁלָמָא לְדִבְרֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן, גַּם לִשְׁמוּעָתוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לְמַאֲמַר **עַל דְּבַר**, אֶלָּא לְסִבָּרַת רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאֵינוֹ דּוֹרֵשׁ אֶלָּא מִתֵּיבַת עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי, קוּשְׁיָתֵנוּ בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר הַכָּתוּב **עַל דְּבַר**. וְיִתְיַשֵּׁב כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן.

שׁוּב עָמַדְתִּי אֶל תּוֹכֶן עִנְיָן זֶה וְרָאִיתִי שֶׁאֵין טַעֲנָה עַל הַנְּקֵבוֹת לְקַדֵּם לְנָשִׁים, כִּי הַגַּע עַצְמְךָ שֶׁיִּרְצוּ בְּלִבָּם לְקַדֵּם, הֲיָכוֹל יוּכְלוּ עֲשׂוֹת בְּלֹא רְשׁוּת בַּעֲלֵיהֶן? וּמַה גַּם בְּרָאוֹת בַּעֲלֵיהֶן אוֹיְבִים לָהֶם, אֲנוּסִים הֵם הֲגַם שֶׁלֹּא יְקַדְּמוּ אוֹתָם. וּמֵעַתָּה אֵין טַעֲנַת ״אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ״ אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים, וְעָמַד הַדִּין ״עַמּוֹנִי״ וְלֹא

עַמּוֹנִית, "מוֹאָבִי" וְלֹא מוֹאָבִית. וְטַעֲנַת דּוֹאֵג טַעֲנַת מִין, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי כְּשֶׁאָמְרוּ לְפָנָיו קוּשְׁיָא זוֹ, הֶפִירָהּ וְאָמַר "מִינָאָה", כָּאָמוּר בַּמִּדְרָשׁ (מדרש שמואל כב).

ו **וְלֹא אָבָה וְגוֹ'.** אָמְרוּ **וְלֹא אָבָה** פֵּרוּשׁ, חֲגַם שֶׁהָיָה מָקוֹם לִשְׁמֹעַ מִצַּד עַנְפֵי הַחֵטְא שֶׁהָיָה בִּלְעָם נֶאֱחָז בָּהֶם, אַף עַל פִּי כֵן נִתְרַצָּה ה' בִּלְאׇ טַעַם וְלֹא שָׁמַע וְגוֹ', וְנָתַן הַטַּעַם "כִּי אֲהֵבְךָ ה'", פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד שֶׁהָיִיתָ רָאוּי לְדָבָר זֶה. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְלֹא אָבָה סִיחוֹן" (דברים ב:ל).

י **כִּי תֵצֵא מַחֲנֶה וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, חֲגַם שֶׁיֵּשׁ דִּקְדּוּקֵי עֲבֵרוֹת שֶׁה' לֹא יַעֲנִישׁ עֲלֵיהֶם, וְאִם יַעֲנִישׁ יִהְיֶה עׇנֶשׁ קַל, מוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁבִּשְׁעַת הַסַּכָּנָה, שֶׁהוּא בִּזְמַן שֶׁיּוֹצְאִים עַל אוֹיְבֵיהֶם, צְרִיכִין שְׁמִירָה מִכָּל דִּקְדּוּקֵי עֲבֵרוֹת, כְּאָמְרוֹ **מִכֹּל דָּבָר רָע** וְגוֹ'. וְכָלַל בְּתֹכַחַת **דָּבָר** גַּם סִבּוֹת שֶׁמִּמֶּנּוּ יִסַּבֵּב הָרָע. וְהַעִיר בְּמַה שֶּׁצִּוָּה סָמוּךְ לָזֶה "כִּי יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות מו.) שֶׁהָרְחוּרֵי עֲבֵרָה בַּיּוֹם מְבִיאִין לִידֵי קֶרִי בַּלַּיְלָה, וְנִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בְּסִמִיכוּת זֶה לוֹמַר שֶׁעַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה יָצוּ בְּמַאֲמַר "וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל" וְגוֹ'.

כא **לַנָּכְרִי תַּשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַּשִּׁיךְ.** קָשֶׁה לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **וּלְאָחִיךָ לֹא תַּשִּׁיךְ** אַחַר שֶׁצִּוָּה בְּסָמוּךְ "לֹא תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ" וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בבא מציעא עה:) לַעֲבוֹר עָלָיו בִּשְׁנֵי לָאוִין. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁהַנְּשִׁיכָה הִיא לְגוֹי, אִם הַדָּבָר עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל אָסוּר, כָּל עוֹד שֶׁיִּשְׂרָאֵל אֵינוֹ מַכִּיר הַגּוֹי בְּעַד הַלְוָאָתוֹ אוֹ אִם אֵין בְּיָדוֹ מַשְׁכּוֹן הַגּוֹי, וְכָךְ הוּא הַדִּין.

עוֹד יִרְמֹז לְמַה שֶּׁחִלְקוּ הָאַחֲרוֹנִים (יורה דעה סימן קנ"ט), שֶׁאֲפִלּוּ לְגוֹי אָסוּר לְהַתְמִיד בָּזֶה מִשּׁוּם שֶׁמָּא יָבֹא לִתְּנוֹ גַּם לְיִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **לַנָּכְרִי תַּשִּׁיךְ**, וּתְנַאי הוּא הַדָּבָר שֶׁלֹּא תַּעֲשֶׂה בְּאֹפֶן שֶׁיֵּצֵא מִזֶּה קִלְקוּל שֶׁתַּשִּׁיךְ לְאָחִיךָ.

כב **וְהָיָה בְךָ חֵטְא וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לב:) בַּעֲוֹן נְדָרִים מֵתִים אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו שֶׁל אָדָם, עַד כָּאן, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה בְךָ חֵטְא** לְשׁוֹן חִסָּרוֹן, שֶׁעַל יְדֵי אַחוֹר הַנֶּדֶר יֶחְסַר מִמֶּנּוּ אִשְׁתּוֹ שֶׁהִיא כְּגוּפוֹ אוֹ זַרְעוֹ שֶׁהוּא גַּם כֵּן חֵלֶק מִמֶּנּוּ.

כג וְאָמְרוֹ **וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא**, יִתְבָּאֵר גַּם כֵּן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין ז.) אִם רוֹאֶה אָדָם שֶׁנִּכְסָיו מְצַמְצָמִים יַעֲשֶׂה מֵהֶם צְדָקָה. וְעוֹד אָמְרוּ (כתובות סו:) מְלַח מָמוֹן חָסֵר. וְהִנֵּה לְפִי שֶׁחָבִיב עַל הָאָדָם מָמוֹנוֹ אֵין נוֹחַ לְהוֹצִיאוֹ, וְלָזֶה תָּבֹא הַסְּבָרָא לָאָדָם לְהִתְחַכֵּם לִנְדֹּר נֶדֶר לַה' שֶׁבָּזֶה יִהְיֶה לוֹ נוֹחַ הָרָצוֹן לָתֵת מִנִּכְסָיו, לָזֶה בָּא דִּבֵּר מָלֶךְ וְהוֹדִיעוֹ הֵיוֹצֵא מֵחֲשַׁשׁ בְּטוּל הַנֶּדֶר, וְהֵיוֹצֵא מֵחֲשַׁשׁ מְנִיעַת נְתִינַת צְדָקָה כְּפִי הַמִּתְחַיֵּב.

וְאָמַר כְּנֶגֶד אָחוֹר הַנֶּדֶר שֶׁזֶּה יְסוֹבֵב שֶׁיִּהְיֶה הַחֶסְרוֹן בּוֹ, וּכְנֶגֶד מְנִיעַת נְתִינַת צְדָקָה אָמַר "וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר", חֲגַם שֶׁאַתָּה בָּא לִידֵי מְנִיעַת נְתִינַת הַצְּדָקָה זֶה יְסוֹבֵב חֶסְרוֹן בַּמָּמוֹן, אֲבָל בְּךָ בְּוַדַּאי שֶׁלֹּא יִהְיֶה חֵטְא, וְהוּא אָמְרוֹ "לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא":

כד **מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְגוֹ',** פֵּרוּשׁ, תַּמְתִּין מִלְּהוֹצִיא הַנֶּדֶר מִפִּיךָ עַד שֶׁתּוּכַל לַעֲשׂוֹת, פֵּרוּשׁ לְקַיֵּם הַנֶּדֶר, אָז תִּדּוֹר וּתְקַיֵּם הַנֶּדֶר סָמוּךְ לְנִדְרְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ**, וְכֵן הָיָה הִלֵּל עוֹשֶׂה שֶׁהָיָה מֵבִיא קָרְבָּנוֹ לָעֲזָרָה וְאָמַר (פסחים סו:) וְכוֹ'.

אוֹ שֶׁיּעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר** מִלְּדַבֵּר, וְתַעֲשֶׂה כְּאִלּוּ נָדַרְתָּ לַה' אֱלֹהֶיךָ חֲגַם שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא נְדָבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ נְדָבָה** אֲשֶׁר נְדָבָה רוּחֶךָ, כִּי מַשְׁמָעוּת נְדָבָה הִיא בַּלֵּב, כְּאָמְרוֹ (שמות כה:ב) "אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ", "נְדָבָה רוּחוֹ" (שמות לה:כא).

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּזּוֹהַר (ח"ג רצד.) בְּפָסוּק (קהלת י:כ) "כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל", כִּי כְּשֶׁאָדָם חוֹשֵׁב בְּדַעְתּוֹ מַחְשָׁבָה, שִׁפְתוֹתָיו דּוֹבְבוֹת מֵעַצְמָן בְּלֹא יְדִיעָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ**, כִּי חֲגַם שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא מַחְשָׁבָה, פִּיךָ דִּבֵּר מַה שֶּׁחָשַׁב. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּפִיךָ**, שֶׁאִם לֹא כֵן לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "בְּפִיךָ", וְכִי אֵין אָנוּ יוֹדְעִים כִּי הַדִּבּוּר הוּא בַּפֶּה? וְלִדְבָרֵנוּ יָבֹא עַל נָכוֹן. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה ו.) דָּרְשׁוּ הַכָּתוּב בְּאֹפֶן אַחֵר, וְשִׁבְעִים פָּנִים לַתּוֹרָה.

כה **וְאָל כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן.** אָמְרוֹ **וְאָל כֶּלְיְךָ** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לְהָעִיר, שֶׁקֹּדֶם מִצְוָה אַחֶרֶת וְהוּא שֶׁלֹּא יֹאכַל אֲכִילָה גַּסָּה, וְהוּא מַה שֶּׁדִּיֵּק בְּאָמְרוֹ **שָׂבְעָךְ** וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פז:) לֹא אֲכִילָה גַּסָּה, וְהוֹסִיף עוֹד לוֹמַר "וְאָל כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן".

פרק כד

ח **הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע וְגוֹ' זָכוֹר וְגוֹ'.** לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קלב:) שֶׁאָמְרוּ שֶׁבָּא לְהַזְהִיר לְבַל יָקוֹץ בַּהַרְוָתוֹ, נִתְכַּוֵּן בְּהַסְמָכַת **זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְמִרְיָם** לְהוֹדִיעַ שֹׂרֶשׁ שֶׁמִּמֶּנּוּ יִהְיֶה הַנֶּגַע וְאוֹתוֹ יְצוּ ה' לָקוֹץ וְרָפֹא.

טו **וְאֵלָיו הוּא נוֹשֵׂא** וְגוֹ' **וְהָיָה בְךָ חֵטְא.** הַכַּוָּנָה שֶׁהַגַּם שֶׁעוֹשֵׁק שְׂכַר אִינוֹ אֶלָּא גּוֹזֵל מָמוֹן, אַף עַל פִּי כֵן אֵין עׇנְשׁוֹ מָמוֹן אֶלָּא נְפָשׁוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ "יִהְיֶה בְךָ", פֵּרוּשׁ "בְּךָ" בְּנַפְשְׁךָ, "חֵטְא", עַל דֶּרֶךְ (מלכים א א:כא) "וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים". וְהִקְדִּים טַעַם הָעׇנֶשׁ בְּאָמְרוֹ "וְאֵלָיו הוּא נוֹשֵׂא אֶת

נַפְשׁוֹ״, וּמַעֲתָּה יִהְיֶה הַמִּשְׁפָּט נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ.

יז **לֹא תַשֶּׂה מִשְׁפַּט גֵּר וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, שֶׁמָּא תֹּאמַר כֵּיוָן שֶׁצִּוַּנִי ה׳ עַל הַגֵּר אַתָּה דִּינוֹ לִזְכוּתוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר ״לֹא תַטֶּה״ וְגוֹ׳. וְגַמַר אוֹמֶר **וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה**, פֵּרוּשׁ, רַק בַּדָּבָר הַזֶּה אֲנִי מְצַוְּךָ לְהַטּוֹת לִזְכוּת, שֶׁלֹּא תַחֲבֹל בֶּגֶד שֶׁל אַלְמָנָה שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת הַלְוָאָה, חֲגַם שֶׁכָּל חוֹץ מִמֶּנָּה יַחֲבֹל בִּגְדֵיהֶם.

פרק כה

ב **אִם בֶּן הַכּוֹת וְגוֹ׳.** אָמַר **בֶּן** בְּחִירִיק, רֶמֶז שֶׁצָּרִיךְ לְהִתְבּוֹנֵן בּוֹ לָדַעַת אִם יָכוֹל לִסְבוֹל הָאַרְבָּעִים, אֲבָל אִם אֲמָדוּהוּ לְפָחוֹת מִכֵּן אֵינוֹ לוֹקֶה אֶלָּא לְפִי מַה שֶּׁאָמְדוּהוּ (מכות כב:).

ה **לֹא תִהְיֶה אֵשֶׁת הַמֵּת וְגוֹ׳.** אַזְהָרָה לָהּ וּלְבָאֶיהָ, וְחַיֶּבֶת מַלְקוּת הִיא וְהַבָּא עָלֶיהָ, וְאָמְרוּ **יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ** רָמַז שֶׁאֵין חִיּוּב עַל הַיָּבָם אֶלָּא בִּיאָה אַחַת, וּכְמַאֲמַר רַבִּי יוֹסֵי (שבת קיח:) חָמֵשׁ בְּעִילוֹת בָּעַלְתִּי וְחָמֵשׁ נִטְיעוֹת נָטַעְתִּי, וְאָמְרוּ בַּיְרוּשַׁלְמִי (יבמות פ״א ה״א) שֶׁנָּפְלוּ לוֹ חָמֵשׁ יְבָמוֹת מֵחֲמִשָּׁה אַחִים וְנִזְקַק פַּעַם אַחַת לְכָל אַחַת. וְאָמְרוּ **וּלְקָחָהּ** שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁאוֹסְרָהּ עָלָיו מִכָּאן וְאֵילָךְ, תַּלְמוּד לוֹמַר ״וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה״, שֶׁהָרְשׁוּת בְּיָדוֹ אִם יִרְצֶה לְקַיְּמָהּ עוֹלָמִית. וְאָמְרוּ **וְיִבְּמָהּ** שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁלֹּא נֶאֶמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים אֶלָּא רְשׁוּת, לְפִי שֶׁאֲסָרָהּ הַכָּתוּב לָעוֹלָם הִתִּירָהּ לַיָּבָם, אֲבָל הַתּוֹרָה לֹא חִיַּבְתּוּ בַּדָּבָר, תַּלְמוּד לוֹמַר ״וְיִבְּמָהּ״.

ט **וְעָנְתָה וְגוֹ׳.** אָמַר לְשׁוֹן עֲנִיָּה, פֵּרוּשׁ, תְּשׁוּבָה לְדִבְרֵי הַיָּבָם שֶׁאָמַר ״לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ״, תַּעֲנֶה הִיא וְתֹאמַר ״כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ״ וְגוֹ׳:

יא **לְהַצִּיל וְגוֹ׳ וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְגוֹ׳.** וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב ״וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְגוֹ׳ לְהַצִּיל אֶת אִישָׁהּ״, הֵעִיר בָּזֶה שֶׁאִם לֹא הָיָה לָהּ מְצִיאוּת לְהַצִּיל בַּעְלָהּ מִיַּד מַכֵּהוּ אֶלָּא עַל יְדֵי זֶה, לְפִי שֶׁאֵין כֹּחַ בָּהּ לְהַצִּיל אֶלָּא בְּדֶרֶךְ זֶה – פְּטוּרָה. וְדַוְקָא שֶׁהָיָה חֲבֵרוֹ מַכֵּהוּ מַכַּת נֶפֶשׁ, לָזֶה הִקְדִּים מַאֲמַר ״לְהַצִּיל״ קוֹדֶם מַאֲמַר ״וְשָׁלְחָה״, לוֹמַר שֶׁאִם יָדַעְנוּ שֶׁלֹּא שָׁלְחָה אֶלָּא לְהַצִּיל – פְּטוּרָה.

טז **כָּל עוֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עוֹשֵׂה עָוֶל.** פֵּרוּשׁ ״כָּל עוֹשֵׂה אֵלֶּה״ – אֶבֶן וָאֶבֶן, אֵיפָה וְאֵיפָה, ״כֹּל עוֹשֵׂה עָוֶל״ הַדּוֹמֶה לְאֵלֶּה, שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁגְּזֵרַת הַכָּתוּב הוּא עַל שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ וְלֹא עַל דּוֹמֵיהֶם, תַּלְמוּד לוֹמַר ״כֹּל״ וְגוֹ׳:

יז **זָכוֹר וְגוֹ׳.** שֶׁאֵין כַּיּוֹצֵא בָּהֶם שֶׁיָּצָא עַל יִשְׂרָאֵל בִּלֹּא קְדִימוּת יְדִיעָתָם מִמֶּנּוּ, אֶלָּא כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר, וְהוּא קֶרֶךְ בַּדֶּרֶךְ.

יח **אֲשֶׁר קָרְךָ.** יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה ג.) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהֶעָנָן הָיָה מְכַסֶּה עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא הָיָה מְקוֹמָם יָדוּעַ לָעוֹלָם, אֶלָּא כְּשֶׁמַּת אַהֲרֹן נִסְתַּלְּקוּ עַנְנֵי כָבוֹד וּבָא הַכְּנַעֲנִי וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל. וְאִם כֵּן תִּקְשֶׁה מִנַּיִן יָדַע עֲמָלֵק מְקוֹם חֲנִיַּת יִשְׂרָאֵל לָבֹא אֶצְלָם לְהִלָּחֵם עִמָּם? לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר קָרְךָ**, פֵּרוּשׁ יִקֶּר מִקָּרֵהוּ וְיָדַע מַחֲנֵיהֶם בְּדֶרֶךְ. וְאָמְרוּ **וַיְזַנֵּב בְּךָ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ לֹא שֶׁהֶעָנָן הִנִּיחוֹ לָכֶנֶס לִפְנִים לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא בְּאוֹתָן שֶׁהָיָה הֶעָנָן פּוֹלְטָן, וְהוּא אָמְרוֹ ״וַיְזַנֵּב בְּךָ״ אוֹתָם הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ.

וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְגוֹ׳. עָיֵף עֲדַיִן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרַיִם, וְיָגֵעַ מִטּוֹרַח הַדֶּרֶךְ.

וְאָמְרוּ **וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ, וּבָזֶה בָּא הַמּוֹרֶךְ בִּלְבָבְךָ יוֹתֵר מִמִּפְעַל עֲיֵפוּת וִיגִיעוּת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה לג,יד) ״פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים״, אֲבָל אִם הָיוּ צַדִּיקִים לֹא יִפְחֲדוּ וְלֹא יִירְאוּ בְּמִלְחַמְתּוֹ. וְהֵעִיר הַכָּתוּב בַּטְּעָמִים שֶׁמַּשְׁנִיאִים אוֹתוֹ בְּלִבֵּנוּ, כִּי הֵצַר לְיִשְׂרָאֵל צָרָה גְּדוֹלָה, שֶׁבָּא עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנֶּשֶׁר בְּלֹא יְדִיעָה, כְּמוֹ שֶׁרָמַז גַּם כֵּן בְּמַאֲמַר ״קָרְךָ״, וְהֵם יְגִעִים וַעֲיֵפִים, וְדָבָר הַמַּעֲמִיד הַכֹּחַ בְּיִכֹלֶת הַנַּעֲלָם אֵין עִמָּם, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן בִּשְׁאָר כָּל הַמִּלְחָמוֹת, שֶׁמִּלֵּבַד שֶׁלֹּא יִיעָפוּ וְלֹא יִיגְעוּ בַּמִּלְחָמוֹת, עוֹד לָהֶם כֻּלָּם צַדִּיקִים יִרְאֵי אֱלֹהִים נְמוּכֵי לֵב.

חסלת פרשת כי תצא

פרק כו

א **וְהָיָה כִּי תָבוֹא אֶל הָאָרֶץ.** אָמַר **וְהָיָה** לְשׁוֹן שִׂמְחָה, לְהָעִיר שֶׁאֵין לִשְׁמוֹחַ אֶלָּא בִּישִׁיבַת הָאָרֶץ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קכו:ב) ״אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ״ וְגוֹ׳. **אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת מַה הִיא גְּזֵרַת הַכָּתוּב, אִם ״וְלָקַחְתָּ״ וְגוֹ׳ הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר ״תִּקַּח מֵרֵאשִׁית״ כֵּינָן שֶׁהוּא הַתְחָלַת הַצִּווּי. וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא שֶׁיְצַו ה׳ אַרְבַּע מִצְווֹת: אֶחָד – שֶׁיֵּדַע בְּלִבּוֹ כִּי לֹא בְּכֹחוֹ וְלֹא בְּעֹצֶם גְּבוּרָתוֹ בָּא לָרֶשֶׁת הָאָרֶץ אֶלָּא מֵאֵת ה׳, וְהוּא אָמְרוֹ ״אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ״. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **ה׳ אֱלֹהֶיךָ** לְהָעִיר שֶׁעַל מְנָת שֶׁיְקַבֵּל אֱלֹהוּתוֹ עָלָיו הוּא נוֹתֵן. ב׳ – לְהוֹרִישׁ הָאָרֶץ מִיּוֹשְׁבֶיהָ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לוֹ דָּבָר הַמַּסְפִּיק לוֹ בָּאָרֶץ, אַף עַל פִּי כֵן יְגָרֵשׁ אוֹיְבֵי ה׳ מֵאַרְצוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וִירִשְׁתָּהּ.** שְׁלִישִׁית – יְשִׁיבַת הָאָרֶץ שֶׁהִיא מִצְוָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ כַּמָּה הִפְלִיגוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קיא.) בְּמִצְוַת יְשִׁיבַת הָאָרֶץ. רְבִיעִית – הַבָּאַת הַבִּכּוּרִים, כְּאָמְרוֹ **וְלָקַחְתָּ** וְגוֹמֵר.

ב **מֵרֵאשִׁית.** פֵּרוּשׁ, שֶׁאִם בִּכְּרוּ הִרְבֶּה כְּאַחַת אֵינוֹ חַיָּב לְהָבִיא כָּל רֵאשִׁית אֶלָּא אֲשֶׁר יַחְפֹּץ מֵהֶם. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביכורים א,ג) שֶׁאֵין לְהָבִיא אֶלָּא מִשִּׁבְעַת הַמִּינִים, נִלְמַד הַדָּבָר בִּגְזֵרָה שָׁוָה, נֶאֱמַר כָּאן ״אֶרֶץ״ וְגוֹ׳ (מנחות פד:). וְאָמְרוֹ **כָּל פְּרִי**, פֵּרוּשׁ כָּל הַפֵּרוֹת שֶׁשִּׁבַּחְתִּי לְךָ בָּהֶם הָאָרֶץ. **אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁשִּׁיֵּר ה׳ לוֹ חֵלֶק בָּאָרֶץ וְהוּא שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה (ויקרא כה:ד), דִּכְתִיב ״וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית וְגוֹ׳ שַׁבָּת לַה׳״, לָזֶה בָּא דְּבָרוֹ הַטּוֹב שֶׁאֵינוֹ מְצַוֶּה אֶלָּא עַל זְמַן הַנְּתִינָה לְךָ שֶׁהֵם שֵׁשׁ שָׁנִים, אֲבָל שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה אֵין בָּהּ הַבָּאַת בִּכּוּרִים לְפִי שֶׁאֵינָם שֶׁלּוֹ אֶלָּא מֻפְקֶרֶת לַכֹּל.

ג **נִשְׁבַּע וְגוֹ׳ לָתֵת לָנוּ.** לְמַעֵט הַגֵּר שֶׁאֵינוֹ קוֹרֵא (בכורים א,ד), וְלֹא מִעֵטוֹ אֶלָּא בִּקְרִיאָה וְלֹא בַּהֲבָאָה.

ה (א-יא) **וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ.** אָמַר **וְעָנִיתָ,** יֵשׁ מְפָרְשִׁים לְשׁוֹן הַתְחָלָה, וּכְמוֹ (איוב ג:ב) ״וַיַּעַן אִיּוֹב״, וְאֶפְשָׁר שֶׁהוּא עִנְיָן, כְּאָדָם פָּחוּת שֶׁקִּבֵּל טוֹבָה גְּדוֹלָה מִמֶּלֶךְ שֶׁמַּעֲנִי עַצְמוֹ לְפָנָיו בְּלֵב נִשְׁבָּר, כְּמוֹ כֵן הוּא יַכְנִיעַ עַצְמוֹ לִפְנֵי ה׳, וְיֹאמַר ״אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי״, כִּי אָבִינוּ הָיָה אוֹבֵד וְתוֹעֶה וְגוֹלֶה בְּמִצְרַיִם בִּמְתֵי מְעָט וְגוֹ׳, וַיּוֹצִיאֵנוּ ה׳ מִמִּצְרַיִם וַיְבִיאֵנוּ וְגוֹ׳. וּכְנֶגֶד מַאֲמָר זֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עִלּוּי וַחֲשִׁיבוּת אָמַר **וְאָמַרְתָּ,** וְכֵיוָצֵא בָּזֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים קטז:) בְּעִנְיַן הַגָּדַת פֶּסַח מַתְחִיל בִּגְנוּת וּמְסַיֵּם בְּשֶׁבַח.

וְהִצַּצְתִּי בְּפָרָשָׁה זוֹ שֶׁרוֹמֶזֶת גַּם כֵּן בִּיאַת אֶרֶץ הָעֶלְיוֹנָה, וְאָמַר **וְהָיָה כִּי תָבֹא** שֶׁאֵין רָאוּי לָאָדָם לִשְׁמֹחַ אֶלָּא כְּשֶׁיִּבָּא לָאָרֶץ הָעֶלְיוֹנָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי לא:כה) ״וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן״, כִּי שִׂמְחַת עוֹלָם הַזֶּה אֵינָהּ אֶלָּא הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ. וְחָזַר וּפֵרֵשׁ עַל אֵיזֶה אֶרֶץ מְדַבֵּר, וְאָמַר **אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ נַחֲלָה** כִּי לָזוֹ יִקָּרֵא נַחֲלַת עוֹלָם, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **נוֹתֵן לְךָ,** כִּי בְּעֵרֶךְ מַה שֶּׁשָּׁוֶה עוֹלָם הָעֶלְיוֹן כָּל מַה שֶּׁיִּסַּגֵּל אָדָם בַּעֲדוֹ לֹא יַגִּיעַ לְחֵלֶק מֵאֶלֶף אֲלָפִים מִשְׁוָיו. וְלָזֶה אָמַר ״נוֹתֵן לְךָ״ בְּתוֹרַת מַתָּנָה. וּלְצַד שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לִטְרֹחַ בָּעוֹלָם הַזֶּה לְקַיֵּם תּוֹרָה וּמִצְווֹת לְזֹאת אָמַר ״וִירִשְׁתָּהּ״.

וְאָמַר ״**וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ**״ – עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (ברכות לה:) צַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וַעֲטָרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם.

וְאָמְרוֹ **וְלָקַחְתָּ** וְגוֹ׳, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק ב נט.) כִּי כָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם מֵהַמִּצְווֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּעוֹדוֹ חַי מִתְקַבֵּץ עַל יָד עַל יָד עַד יוֹם נְסִיעָתוֹ, וּבָהֶם מְקַבֵּל פְּנֵי הַמֶּלֶךְ, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו נח,ח) ״וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ״, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרִי** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, לֹא יִקַּח בְּיָדוֹ לְהַקְבִּיל פְּנֵי ה׳ אֶלָּא מִדְּבָרִים הַמַּבְחָרִים שֶׁעָשָׂה בָּעוֹלָם הַזֶּה. עוֹד רָמַז אֶל הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת רֵאשִׁית (בראשית רבה א:א).

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לה.): כְּתִיב ״לַה׳ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ״ (תהלים כד:א) וּכְתִיב ״וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם״ (תהלים קטו:טז), לֹא קָשְׁיָא, כָּאן קוֹדֶם בְּרָכָה כָּאן לְאַחַר בְּרָכָה, עַד כָּאן. חֲרֵי שֶׁאַחַר שֶׁיַּעֲשֶׂה הָאָדָם מַה שֶּׁצִּוָּהוּ ה׳, נָחְשָׁב הַדָּבָר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ עָשָׂה הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּא נָתוּן בְּתוֹךְ לוֹ בְּמַתָּנָה, שֶׁזּוּלַת זֶה כָּל מַעֲשֶׂה הָאָדָם אֵין לָנוּ בּוֹ יִתְרוֹן כִּי לְפִי שֶׁמִּפְעָלוֹ כֻּלּוֹ הוּא בְּאֶמְצָעוּת עוֹלָם שֶׁהוּא בּוֹ וְלַה׳ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ, לָזֶה אָמַר ״אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ״.

וְאָמְרוֹ **וְשַׂמְתָּ בַּסָּנֶא.** יִרְמֹז שֶׁצָּרִיךְ כָּל מִפְעָלוֹת הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשָׂה יִהְיוּ עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם, כְּאָמְרוֹ (דברים יז:יא) ״עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל הַמִּשְׁפָּט״ וְגוֹ׳, וְהַתּוֹרָה וְהַמִּשְׁפָּטִים בֵּאֲרוּ אוֹתָם חֲכָמִים בְּשִׁשִּׁים מַסֶּכְתּוֹת כְּמִנְיַן טָנָא, שֶׁזּוּלַת זֶה הֲגַם שֶׁיַּעֲשֶׂה כָּל מִצְווֹת שֶׁבָּעוֹלָם יִשָּׁרֵף הוּא וְהֵם.

וְאָמְרוֹ **וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם** וְגוֹ׳, לְפִי שֶׁבַּעֲלִיַּת הַנֶּפֶשׁ לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן לֹא תֵּלֵךְ תֵּכֶף וּמִיָּד לְהַקְבִּיל פְּנֵי ה׳, עַד שֶׁיְּכִין עַצְמוֹ בַּפְּרוּזְדוֹר, וְיֵשׁ שֶׁמִּתְעַכְּבִים עַד שִׁבְעָה יָמִים, אוֹ חֹדֶשׁ, אוֹ יָמִים, כְּאָמוּר בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק א פא.), וְאַחַר כָּךְ עוֹלֶה לְגַן עֵדֶן הָעֶלְיוֹן הַנִּקְרָא צְרוֹר הַחַיִּים, וְהוּא הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה׳ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם.

וְאָמְרוֹ **וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֵן.** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב:) כִּי מִיכָאֵל עוֹמֵד לִכֹּהֵן לִפְנֵי ה׳ לְהַקְרִיב הַנְּפָשׁוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֵי עוֹלָם, וְאֵלָיו יֹאמַר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה ״הִגַּדְתִּי הַיּוֹם״ וְגוֹ׳.

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם** יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה הַכֹּהֵן הָעוֹמֵד שָׁם. צֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּזוֹהַר חָדָשׁ (פרשת לך לך דף לד) בְּעִנְיַן

מִיכָאֵל, אִימָתַי זָכָה לִהְיוֹת בְּמַצָּב זֶה, שֶׁהוּא מֵעֵת שֶׁהֶעֱלָה נַפְשׁוֹ שֶׁל דָּוִד לְגַן עֵדֶן הָעֶלְיוֹן אַחַר שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְכוּ'. הֲרֵי שֶׁלִּפְעָמִים יִשְׂתַּנֶּה הַכֹּהֵן, לָזֶה אָמַר "אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם". **וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הַגַּדְתִּי הַיּוֹם לַה' כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ** הִיא אֶרֶץ שֶׁמִּמֶּנָּה בָּא, וְאָמַר **נִשְׁבַּע ה' לָתֵת לָנוּ** הִיא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ יֵשׁ גִּיּוּם הַתּוֹרָה וּמִצְוֹות וּמַעֲשִׂים טוֹבִים.

וְאָמְרוּ **וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנָא מִיָּדֶךָ**, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יִקַּבֵּל שֵׂר עֶלְיוֹן אֶלָּא הַבָּא בְּיָדוֹ מְיֻסָּד עַל דִּבְרֵי תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה הָרָמוּז בְּתֵבַת טֶנֶא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, "וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי" וְגוֹ'.

וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁכָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם מֵהַטּוֹבוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה אֵין דַּי לְרָצוֹת מֶלֶךְ עֶלְיוֹן. צֵא וּלְמַד מִמַּה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערובין יז.) אִם יָבֹא בְּמִשְׁפָּט עִם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֵינָן יְכוֹלִין לַעֲמֹד לְפָנָיו, כִּי מַה יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ. וּכְתִיב (איוב ד:יז) "אִם מֵעוֹשֵׂהוּ יִטְהַר גָּבֶר", לָזֶה אָמְרָה תּוֹרָה שֶׁיִּתֵּן תְּשׁוּבָה לַה' וְהִתְנַצְּלוּת עַל אֲשֶׁר לֹא עָשָׂה רְצוֹנוֹ יִתְבָּרְךְ כַּמִּצְטָרֵךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי.** אֲרַמִּי זֶה יֵצֶר הָרָע שֶׁהוּא רַמַּאי גָּדוֹל, כְּאָמְרוֹ (בראשית ג:א) "וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם", שֶׁמְּרַמֶּה הַבְּרִיּוֹת לְאַבְּדָם. וְהוּא אָמְרוֹ **אֹבֵד אָבִי**, פֵּרוּשׁ אָדָם הָרִאשׁוֹן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו מג:כז) "אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא", וְאִבְּדוֹ וְגָרַם מִיתָה לוֹ וְלַדּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרָיו, וְהִשְׁרִישׁ בְּכָל הַנְּפָשׁוֹת חֵלֶק הָרַע, וְהוּא סוֹד עָרְלָה הַדָּבוּקָה בָּאָדָם מִבֶּטֶן וּמֵהֲרָיוֹן. עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **אֹבֵד אָבִי** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים יד:א) "אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים".

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **אָבִי**, שֶׁהִיא הַנְּשָׁמָה, שֶׁכָּל מוֹעֲצוֹתֶיהָ שֶׁל הַשָּׂטָן לְאַבֵּד הַנְּשָׁמָה. וְהַנְּשָׁמָה נִקְרֵאת אָב, כְּאָמְרָם בַּזֹּהַר פָּרָשַׁת לֶךְ לְךָ (עו.), וְהוּא הוּא הַמּוֹנֵעַ הָאָדָם מֵעֲשׂוֹת חִיּוּבוֹ בַּעֲבוֹדַת ה'. וְלֹא זוֹ בִּלְבַד, אֶלָּא "וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה" – פֵּרוּשׁ הַמָּקוֹם שֶׁבָּא בּוֹ הַיֵּצֶר, שֶׁהוּא גּוּפוֹ שֶׁל אָדָם, הוּא מְצָרָיו שֶׁל הַיֵּצֶר הַקְּרוֹבִים אֵלָיו, בְּסוֹד (ישעיהו סה,כה) "וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ", וַחֲפֵצִים בַּאֲשֶׁר יַחְפֹּץ מִדִּבְרֵי עוֹלָם הַזֶּה וּמַטְעַמָּיו אֲשֶׁר הִתְעִיב ה', כִּי אַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת שֶׁבּוֹ הֵן הַיּוֹם אַחַר חֵטְא הָאָדָם נִגְשְׁמוּ וְנִטְמְאוּ, שֶׁלְּסִבָּה זוֹ גָּזַר ה' מִיתָה לָהָאָדָם. וּבָזֶה נִשְׁמָעִים דְּבָרָיו וּפִתּוּיָיו לִיסוֹדֵי הָאָדָם. גַּם יִקָּרֵא הַגּוּף מִצָּרִים לְפִי שֶׁמְּצַר לַנֶּפֶשׁ בְּתַאֲוֹתָיו.

וְאָמְרוֹ **וַיָּגָר שָׁם**, כִּי בַּתְּחִלָּה נִכְנָס כְּגֵר, כְּאָמְרוֹ (שמואל ב יב:ד) "וַיָּבֹא הֵלֶךְ" וְגוֹ' (סוכה נב:).

בִּמְתֵי מְעָט פֵּרוּשׁ בְּכֹחוֹת מוּעָטִים, וְאַחַר כָּךְ מִתְרַבִּים כִּפְחוֹתָיו עַל יְדֵי הָאָדָם עַצְמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם, וָרָב** בְּסוֹד (תהלים כה:יא) "וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי כִּי רַב הוּא", וּפֵרֵשׁ הָרַב הָאָר"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה שֶׁחוֹזֵר אֶל הַמְּפַתֶּה כִּי רַב הוּא, וְהָרָאְיָה שֶׁצִּוָּה ה' בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים גּוֹרָל אֶחָד לַה' וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל (ויקרא טז:ח).

וְאָמְרוֹ **"וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים" וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת יְסוֹדוֹת הָאָדָם גָּרְמוּ גַּם לַנֶּפֶשׁ לְהַרְשִׁיעַ כְּמוֹתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ** – פֵּרוּשׁ, עָשׂוּ אוֹתָנוּ רָעִים כְּמוֹתָם, כִּי הַמֶּזֶג כְּשֶׁיִּסְרִיחַ יִמְשֹׁךְ אֵלָיו רְצוֹן הַנֶּפֶשׁ.

וְאָמְרוֹ **וַיְעַנּוּנוּ** – זֶה אֲפִיסַת כֹּחַ הַלּוּחֵם כְּנֶגֶד הַיֵּצֶר הָרָע. צֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה רַב עַמְרָם חֲסִידָא (קידושין פא.) שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ כֹּחַ לְהִתְעַצֵּם כְּנֶגֶד הַמַּחֲטִיא עַד שֶׁקָּרָא "נוּרָא בֵּי עַמְרָם" וְכוּ'.

וְאָמְרוֹ **וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוֹדָה קָשָׁה,** פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא נָהֲגוּ הַיֵּצֶר בְּדֶרֶךְ זֶה בְּעִתִּים מְרֻחָקִים, אֶלָּא תָּמִיד בְּכָל שָׁעָה וּבְכָל רֶגַע מִתְגַּבֵּר עַל הָאָדָם, וְלָזוֹ יִקָּרֵא עֲבוֹדָה קָשָׁה. עוֹד נִתְכַּוֵּן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ל:) שֶׁאָמְרוּ בְּכָל יוֹם מִתְחַדֵּשׁ הַיֵּצֶר עַל הָאָדָם בְּתִגְבֹּרֶת חָדָשׁ, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **עֲבוֹדָה קָשָׁה.** כָּל אֵלֶּה הַדְּבָרִים יֹאמַר עֶבֶד יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַבּוֹרֵא לְהִתְנַצֵּל עַל מִנְחָה קְטַנָּה.

וְאָמְרוֹ **"וַנִּצְעַק אֶל ה'"** – כְּאֵן רָמַז שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לְהִתְפַּלֵּל לַה' בְּכָל יוֹם שֶׁיַּצִּילֵהוּ מִיֵּצֶר הָרָע, וְהוּא אָמְרוֹ **"וַנִּצְעַק אֶל ה'"** וְגוֹ', וְאָמְרוֹ **"וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹלֵנוּ"** וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁה' הוּא שֶׁבָּרָא יֵצֶר הָרָע לִבְחֹן הָאָדָם בַּעֲבוֹדַת בּוֹרְאוֹ, אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁצּוֹעֲקִים אֵלָיו שׁוֹמֵעַ קוֹלָם, מִשֶּׁעַם שֶׁרָאָה אֶת הָרָשׁוּם שֶׁהוּא עָנְיָנוּ וַעֲמָלֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ. הֶעָנִי הוּא אֲפִיסַת כֹּחַ הַלּוֹחֵם, שֶׁאֵין כֹּחַ בָּנוּ הַמַּסְפִּיק לְהִלָּחֵם בּוֹ לְגָרְשׁוֹ מִמֶּנּוּ; הֶעָמָל הוּא שֶׁאָנוּ צְרִיכִין לַעֲמֹל בְּמִלְחַמְתּוֹ; הַלַּחַץ הוּא הַדְּחַק שֶׁדּוֹחֵק הַיֵּצֶר אֶת הָאָדָם לַחֲטֹא בְּעַל כָּרְחוֹ, וּלְשָׁלֹשׁ סִבּוֹת שָׁמַע ה' אֶת קוֹלֵנוּ. עוֹד יְרֻצֶּה "עָנְיֵנוּ" – זֶה הָעֲנִיּוּת הַנִּסְבָּךְ עִם לוֹמְדֵי תּוֹרָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים ה) שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה מִפְּנֵי מָה בָּנֵי עֲנִיִּים, וַהֲגַם שֶׁיִּמְצָא בָּן תּוֹרָה שֶׁאֵין שֶׁבֶט עֹנִי עָלָיו, אַף עַל פִּי כֵן יִתְנַהֵג בְּמִדַּת עֹנִי, כְּאָמְרָם (אבות פ"ו) כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה וְגוֹ'. "וְאֶת עֲמָלֵנוּ" – עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (ברכות יז.) אַשְׁרֵי מִי שֶׁעֲמָלוֹ בַּתּוֹרָה וְגוֹ', וּמַה גַּם בַּדּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים שָׁרַב עֲמָלָהּ לְהוֹצִיא לָאוֹר מִשְׁפָּט אֶחָד וַהֲלָכָה אַחַת. "וְאֶת לַחֲצֵנוּ" – כִּי כָּל הַנִּסְמָךְ לַתּוֹרָה רַבּוּ לוֹחֲצָיו וְעֵינֵי כֹל אֵלָיו יְשַׂבֵּרוּ.

וְאָמְרוֹ **וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם.** זוֹ הַצָּלַת יֵצֶר הָרָע וְכֹחוֹתָיו הַמְּצָרִים אוֹתָנוּ, כִּי הוּא הַמַּצִּיל מִיֵּצֶר הָרָע, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ל:) שֶׁלּוּלֵי שֶׁה' עוֹזֵר לָאָדָם כְּנֶגֶד יֵצֶר הָרָע אֵין אָדָם שׁוֹלֵט לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ, דִּכְתִיב "צוֹפָה רָשָׁע" – זֶה יֵצֶר הָרָע – "לַצַּדִּיק לַהֲמִיתוֹ, ה' לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ" (תהלים לז:לב).

וְאָמְרוֹ **בְּיָד חֲזָקָה** וְגוֹ', רָמַז לַדְּבָרִים שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָם יַצִּילֵהוּ ה' וְכוּ', וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ל:) אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּרָאתִי לָכֶם יֵצֶר הָרַע בָּרָאתִי לוֹ תַּבְלִין שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיּוֹצִיאֵנוּ ה'** וְגוֹ', **בְּיָד חֲזָקָה** זוֹ תּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה מִימִינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דִּכְתִיב (דברים לג:ב)

״מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ״, גַּם נִתְּנָה בִּגְבוּרוֹת מִתּוֹךְ הָאֵשׁ.

וְאָמְרוּ **וּבְזָרוֹעַ נְטוּיָה** וְגוֹ׳, רָמַז לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָם נִצּוֹל אָדָם מִיֵּצֶר הָרַע, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות מג:) כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ תְּפִלִּין בְּזְרוֹעוֹ וְצִיצִית בְּבִגְדּוֹ וּמְזוּזָה בְּפִתְחוֹ לֹא בְּמְהֵרָה הוּא חוֹטֵא. כְּנֶגֶד תְּפִלִּין בִּזְרוֹעוֹ אָמַר **וּבְזָרוֹעַ נְטוּיָה** שֶׁמִּצְוֹת תְּפִלִּין בַּזְּרוֹעַ, וְאָמַר **וּבְמוֹרָא גָּדוֹל** כְּנֶגֶד תְּפִלִּין שֶׁל רֹאשׁ. וּכְנֶגֶד צִיצִית אָמַר **וּבְאוֹתוֹת** כִּי מִצְוַת צִיצִית הוּא סִימָן לָנוּ שֶׁאָנוּ עַבְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת צִיצִית (במדבר טו:לז), גַּם תִּקָּרֵא כֵּן בְּרֵמֶז הַתְּכֵלֶת, שֶׁבּוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ״ן (במדבר טו:לח) שֶׁרוֹמֵז אֶל מִדָּה הַכּוֹלֶלֶת שֶׁנִּקְרָא אוֹתוֹת. וּכְנֶגֶד הַמְּזוּזָה אָמַר **וּבְמוֹפְתִים** כְּמַשְׁמָעָהּ, גַּם תִּקָּרֵא הַמְּזוּזָה מוֹפֵת לִהְיוֹתָהּ מוֹפֵת לָזוּז מָוֶת מִיִּשְׂרָאֵל, כְּאָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זוהר ח״ג רסה.) שֶׁכַּמָּה כִּתּוֹת הַקְּלִפּוֹת נִרְתָּעִים בִּרְאוֹתָם שֵׁם שַׁדַּ״י עַל פֶּתַח בֵּית יִשְׂרָאֵל.

עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁכָּל הַכָּתוּב יִרְמֹז אֶל הַתּוֹרָה שֶׁבָּהּ יִנָּצֵל אָדָם מִיֵּצֶר הָרַע וּמִתַּאֲוֹת עוֹלָם הַזֶּה, וְאָמַר חֲמִשָּׁה עִנְיָנִים כְּנֶגֶד חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה: **בְּיָד חֲזָקָה** כְּנֶגֶד סֵפֶר בְּרֵאשִׁית, כִּי שָׁם נֶאֱמַר מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר אֲשֶׁר כּוֹנְנוּ יָדָיו עוֹלָם וּמְלוֹאוֹ; וְאָמַר **וּבְזָרוֹעַ נְטוּיָה** כְּנֶגֶד סֵפֶר שְׁמוֹת, כִּי בּוֹ חָשַׁף אֶת זְרוֹעוֹ וְהֶרְאָה גְּבוּרוֹתָיו בְּמַעֲשֶׂה מִצְרַיִם וּבְיָם וּבְנְתִינַת הַתּוֹרָה; וְאָמַר **וּבְמוֹרָא גָּדוֹל** כְּנֶגֶד וַיִּקְרָא, כִּי שָׁם צִוָּה מַעֲשֵׂה [עֲבוֹדַת] הַמִּשְׁכָּן וּשְׁכוּנַת שְׁכִינָתוֹ וְצִוָּה עַל מוֹרָא הַמָּקוֹם וְקִדֵּשׁ הַבַּיִת בִּשְׁנֵי גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה יֵחֵס לְסֵפֶר זֶה מוֹרָא גָּדוֹל; וְאָמַר **וּבְאוֹתוֹת** כְּנֶגֶד סֵפֶר חוּמַשׁ הַפְּקוּדִים עַל שֵׁם (במדבר ב:ב) ״אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאֹתֹת״; וְאָמַר **וּבְמוֹפְתִים** כְּנֶגֶד סֵפֶר דְּבָרִים, כִּי בּוֹ דִּבֵּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וְהוֹכִיחַ בְּמוֹפְתִים עַל פִּתְחוֹתָם וְעַל טוּב ה׳ וְחַסְדּוֹ עִמָּהֶם, וְהוֹכִיחַ כִּי לֹא שִׁלֵּם ה׳ לָהֶם כְּמַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים וְעָבַר עֲלֵיהֶם חַסְדּוֹ, גַּם בּוֹ נֶאֱמַר מוֹפְתֵי הַנְּבִיאִים שֶׁבָּהֶם יַצְדִּיקוּ הַנְּבִיא.

וְאָמְרוּ **וַיְבִיאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה** מְדַבֵּר עַל עוֹלָם הָעֶלְיוֹן שֶׁהִנְשָׁמָה בּוֹ, וְהִנֵּה אֵין הַנְּשָׁמָה מַגַּעַת לְדַבֵּר כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶלָּא אַחַר עֲלִיָּתָהּ לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן שֶׁנִּקְרָא גַּן עֵדֶן שֶׁל מַעְלָה, אַחַר שֶׁכְּבָר שָׁכְבָה יָמִים בְּגַן עֵדֶן שֶׁלְּמַטָּה, וְלָזֶה כִּנֶּגֶד עֲמִידָתָהּ לִפְנֵי ה׳ לְדַבֵּר הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ אוֹמֵר **וַיְבִיאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה**, כִּי עֲמִידַת הַנְּפָשׁ שָׁם לְבַד יֵשׁ לָהּ בּוֹ שֶׁעֲשׂוּעַ גָּדוֹל, וּכְנֶגֶד גַּן עֵדֶן שֶׁלְּמַטָּה שֶׁכְּבָר זָכָה בּוֹ אָמַר **וַיִּתֶּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שיר השירים ד:יא) ״דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ״.

וְאָמְרוֹ **וְעַתָּה הִנֵּה.** פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ ״וְעַתָּה״ לְשׁוֹן תְּשׁוּבָה, שֶׁשָּׁב לְפָנֵי ה׳ עַל פָּרָטֵי דִּקְדּוּקֵי הַמִּצְוֹת, וַהֲגַם שֶׁהַכָּתוּב מְדַבֵּר בְּמִי שֶׁכְּבָר זָכָה בְּגַן עֵדֶן שֶׁלְּמַטָּה, אַף עַל פִּי כֵן כְּדֵי לִזְכּוֹת לְגָדֵר עֶלְיוֹן יְדַקְדְּקוּ עָלָיו בְּיוֹתֵר. וְהוּא סוֹד הַמִּשְׁפָּט שֶׁיִּשְׁפֹּט ה׳ לֶעָתִיד לָבֹא בְּעֵמֶק יְהוֹשָׁפָט (מדרש תהלים ח), שֶׁמִּמֶּנּוּ פָּחַד וְרָהַב שְׁמוּאֵל כְּשֶׁהֶעֱלָתוּ בָּעַלַת אוֹב (חגיגה ד:).

וְאָמְרוֹ **הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת רֵאשִׁית וְגוֹ׳ אֲשֶׁר נָתַתָּ לִי.** כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה בְּמַאֲמַר ״אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ״.

וְאָמְרוֹ **וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה׳.** בְּזֶה הֵעִיר רוּחַ חַיִּים בַּשּׁוֹבָה הַמַּפְלָאָה בָּעֲדוּת הַמַּפְלָג אֲשֶׁר יִזְכּוּ אֵלָיו הַצַּדִּיקִים, וְהוּא שֶׁתִּתְקָרֵב נֶפֶשׁ הַצַּדִּיק לִפְנֵי אוֹר הַנֶּעֱרָב וְתִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו בְּאֵין מָסָךְ מַבְדִּיל, אֲשֶׁרֵי נֶפֶשׁ אָדָם שֶׁתַּגִּיעַ לְגֶדֶר מַפְלָג כָּזֶה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה׳ אֱלֹהֶיךָ** שָׁם תַּכִּיר הַנֶּפֶשׁ אֱלֹהֶיהָ.

וְאָמַר סָמוּךְ לָזֶה **וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל הַטּוֹב**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קמה,ט) ״טוֹב ה׳״, וּלְהַעִירְךָ עַל זֶה אָמַר ״בְּכָל הַטּוֹב״, פֵּרוּשׁ דָּבָר הַכּוֹלֵל כָּל הַטּוֹב, וְאֵין זֶה אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא מְקוֹר הַטּוֹב, **אֲשֶׁר נָתַן לָךְ** פֵּרוּשׁ כִּי דָּבָר זֶה אֵין עֵרֶךְ אֵלָיו אֶלָּא מַתָּנַת חִנָּם.

וְאָמַר לָךְ, לְשִׁלּוּל זוּלָתוֹ, לֹא מַלְאָךְ וְלֹא שָׂרָף יִזְכֶּה לָזֶה. גַּם יִרְמוֹז בְּמַאֲמַר **בְּכָל הַטּוֹב** אֶל הַתּוֹרָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה.): וְאֵין טוֹב אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁאִם הָיוּ בְּנֵי אָדָם מַרְגִּישִׁין בְּמִתְיקוּת וַעֲרֵבוּת טוּב הַתּוֹרָה הָיוּ מִשְׁתַּגְּעִים וּמִתְלַהֲטִים אַחֲרֶיהָ, וְלֹא יֶחְשֹׁב בְּעֵינֵיהֶם מְלֹא עוֹלָם כֶּסֶף וְזָהָב לִמְאוּמָה כִּי הַתּוֹרָה כּוֹלֶלֶת כָּל הַטּוֹבוֹת שֶׁבָּעוֹלָם:

וְאָמְרוֹ **וּלְיִרְאָה.** כִּי לֹא לַנְּשָׁמָה לְבַד יַגִּיעַ הַטּוֹב, אֶלָּא גַּם לְבֵית הַנְּשָׁמָה שֶׁהִיא רוּחַ וְנֶפֶשׁ שֶׁהֵם מִשְׁכַּן הַנְּשָׁמָה, כָּל אֶחָד יִתְעַדֵּן כְּפִי יְכָלְתּוֹ.

וְאָמְרוֹ **וְהַלְוֵי.** יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (חלק ב צד.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: זָכָה יַתִּיר יֶהֱבִין לֵיהּ נִשְׁמְתָא וְכוּ׳, זָכָה יַתִּיר יֶהֱבִין לֵיהּ נִשְׁמְתָא מֵאוֹר אֲצִילוּת״ וְכוּ׳ עַד כָּאן. וְלִבְחִינָה זוֹ יִקָּרֵא הַכָּתוּב לֵוִי, לְפִי שֶׁמִּתְלַוֶּה עִם הָאָדָם מֵחָדָשׁ.

וְאָמְרוֹ **וְהַגֵּר.** יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ג רי״ז.) שֶׁאָמְרוּ כִּי כְּשֶׁיִּזְעֹק לְיֵד אָדָם מִצְוָה מֵאוֹתָם מִצְוֹות שֶׁאֵינָם נוֹהֲגוֹת תָּמִיד, אוֹתָם הַנְּשָׁמוֹת שֶׁכְּבָר נִסְתַּלְּקוּ מֵהָעוֹלָם וְהֵם חֲסֵרֵי מִצְוָה זוֹ, בָּאִים וְגָרִים עִם הָעוֹשֶׂה הַמִּצְוָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, קְרוֹבִים לַשָּׂכָר וּרְחוֹקִים מִן הַהֶפְסֵד, כָּאָמוּר בְּאֹרֶךְ בִּדְבְרֵי הַמְקֻבָּלִים, וּכְנֶגֶד בְּחִינָה זוֹ אָמַר וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ.

טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **מִמְּעוֹן** וְגוֹ׳ **מִן הַשָּׁמַיִם**, וְאִם לְכַנּוֹת שֵׁם מְקוֹמוֹ יִתְבָּרַךְ בִּלְשׁוֹן קְדֻשָּׁה הָיָה לוֹ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן וְגוֹ׳ הַשָּׁמַיִם״.

וְנִרְאֶה שֶׁהַכָּתוּב יָעִיר סוֹד אֶחָד, וְהוּא כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא הֵכִין שְׁתֵּי הַשְׁפָּעוֹת לְמַעְלָה: א׳ הַשְׁפָּעַת הָרוּחָנִיּוּת שֶׁהֵם הַנְּפָשׁוֹת הַטְּהוֹרוֹת, וְאֶחָד הַשְׁפָּעַת הַטּוֹב לְחַיּוֹת הַנִּבְרָאִים שֶׁהוּא מָזוֹן לַכֹּל. וּשְׁנַיִם אֵלּוּ יִקָּרְאוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר הקדוש) זוּוּג, שֶׁכָּל שֶׁיֵּשׁ בִּבְחִינַת מַשְׁפִּיעַ וּבְחִינַת נִשְׁפָּע

יִתְּכְנוּ בְּשֵׁם זוּוּג. וְאָמְרוּ הַמְקַבָּלִים שֶׁמִּיּוֹם שֶׁנֶּחֱרַב הַבַּיִת נִפְסַק הַשְׁפָּעַת הַנְּשָׁמוֹת וְלֹא נִשְׁאַר אֶלָּא הַשְׁפָּעַת חִיּוּת הָעוֹלָמוֹת, שֶׁהוּא מֻכְרָח לְקִיּוּם הָעוֹלָמוֹת. וְהוּא אָמְרוֹ **הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ** כְּנֶגֶד הַשְׁפָּעַת הַנְּשָׁמוֹת, וְהַשְׁקָפָה זוֹ הִיא עֶלְיוֹנָה בְּמָקוֹם גְּבוֹהַּ הַנִּקְרָא קֹדֶשׁ. וּכְבָר גִּלּוּ הַמְקַבָּלִים (זוהר חלק ב׳ קכ״א.) מַה בֵּין הַדְּרָגַת קֹדֶשׁ לְהַדְרָגַת קָדוֹשׁ כִּי קָדוֹשׁ לְמַעְלָה, וְהַמַּשְׁכִּיל יָבִין. וּכְנֶגֶד הַשְׁפָּעַת חִיּוּת הָעוֹלָמוֹת אָמַר ״מִן הַשָּׁמַיִם״, זֶה זוּוּג לְמַטָּה מֵהָרָאשׁוֹן. וְאָמַר כְּנֶגֶד מַאֲמַר ״הַשְׁקִיפָה״ – ״וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ״, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מעשר שני פרק ה׳ משנה י״ג) בְּבָנִים וּבָנוֹת. וְזֶה יַצְדִּיק פֵּרוּשֵׁנוּ שֶׁעַל זוּוּג הַנְּשָׁמוֹת הוּא אוֹמֵר. וּכְנֶגֶד מַאֲמַר ״מִן הַשָּׁמַיִם״ אָמַר ״וְאֶת הָאֲדָמָה״ שֶׁהִיא בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, וְנָכוֹן.

טז הַיּוֹם הַזֶּה וְגוֹ׳. וְכִי הַיּוֹם הוּא מְצַוֶּה, וַהֲלֹא כְּבָר צִוָּה בְּהַר סִינַי? וְרַשִׁ״י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ: בְּכָל יוֹם יִהְיוּ בְּעֵינֶיךָ חֲדָשִׁים. וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁכָּל הַתּוֹרָה צִוָּה אוֹתָהּ ה׳ בְּהַר סִינַי, בֵּין דְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם קוֹם עֲשֵׂה בְּאוֹתוֹ זְמַן בֵּין דְּבָרִים שֶׁאֵינָם בְּקוֹם עֲשֵׂה אֶלָּא לְאַחַר זְמַן, כְּאוֹתָם הָאֲמוּרִים בְּפָרָשָׁה זֹאת – בִּכּוּרִים וּמַעֲשְׂרוֹת שֶׁאֵינָם נוֹהֲגִים אֶלָּא בָּאָרֶץ, וְצִוָּה ה׳ אוֹתָם הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה זְמַנָּם, מִטַּעַם כְּדֵי לִלְמֹד אוֹתָם וּלְקַבֵּל שָׂכָר עַל קַבָּלָתָם. וְאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה כִּי הֵן הַיּוֹם מְצַוֶּה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה שֶׁהֵם בִּכּוּרִים וּמַעֲשְׂרוֹת, שֶׁעַד הַיּוֹם נִצְטַוּוּ לִלְמֹד דִּינֵיהֶם לְבַד, וְהַיּוֹם הַזֶּה מְצַוֶּה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת כִּי הִגִּיעוּ לָאָרֶץ. וְתֵבַת ״הַיּוֹם״ לָאו דַּוְקָא, אֶלָּא זָכַר זְמַן הַמּוּכָן בְּשֵׁם ״הַיּוֹם הַזֶּה״.

יז אֶת ה׳ הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת וְגוֹ׳. אָמְרוֹ **הַיּוֹם** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קי:) כָּל הַדָּר בְּחוּץ לָאָרֶץ דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ, עַד כָּאן, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת ה׳ הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם** דַּוְקָא, פֵּרוּשׁ כֵּיוָן שֶׁהָיוּ בָּאָרֶץ הַמְקֻדֶּשֶׁת, וַהֲגַם שֶׁעֲדַיִן הָיוּ בְּאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, עִם כָּל זֶה כְּבָר כָּתַבְנוּ שֶׁהִיא מְקֻדֶּשֶׁת כֵּיוָן שֶׁנִּכְבְּשָׁה כִּבּוּשׁ רַבִּים עַל פִּי נָבִיא, וּכְמוֹ שֶׁהוֹכַחְנוּ בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת (במדבר לב:ג), וּמֵעַתָּה אֵין מְקוֹמָהּ נֶחְשָׁב חוּצָה לָאָרֶץ. וְלָזֶה הֶאֱמִירוּ ה׳ לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים, וְהוּא אָמְרוֹ ״לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים״.

עוד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק א׳ ק״ח:) שֶׁשְּׁאָר הָאֲרָצוֹת נִמְסְרוּ בְּיַד שָׂרֵי מַעְלָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֵין עָלֶיהָ שׁוֹפֵט מִבַּלְעֲדֵי ה׳, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת ה׳ הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם** בִּכְנִיסָתְךָ לָאָרֶץ **לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים י״ז:ב) ״מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא״, וְלֹא יָבֹא מִשְׁפָּטֵינוּ לִפְנֵי שַׂר וְשׁוֹפֵט.

עוד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי יַאֲמִירוּ ה׳, הֲגַם כִּי יְבִיאֵם בַּמִּשְׁפָּט לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וּכְמַעֲשָׂיו הָרָעִים, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת ה׳ הֶאֱמַרְתָּ** וְגוֹ׳ **לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים**, וְיָדוּעַ כִּי אֱלֹהִים הוּא מִדַּת הַדִּין, אַף עַל פִּי כֵן יַאֲמִיר ה׳ וְיִבָּרֵךְ עַל הָרָעָה מֵעִין הַטּוֹבָה.

וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁלֹּא צִוָּה ה׳ לָלֶכֶת בָּהֶם, אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁיַּכִּירוּ בָּהֶם שֶׁהֵם דַּרְכֵי ה׳, כָּל אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה יַעֲשׂוּ כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּגוֹן בִּקּוּר חוֹלִים, קְבוּרַת מֵתִים וְכַדּוֹמֶה, שֶׁמָּצִינוּ לַה׳ עוֹשֶׂה אוֹתָם – יֵלְכוּ גַּם הֵם בִּדְרָכָיו. **חֻקָּיו** הֵם מִצְוֹת שֶׁאֵין בָּהֶם טַעַם, **מִצְוֹתָיו** הֵם מִצְוֹת שֶׁהַשֵּׂכֶל גַּם כֵּן מַסְכִּים עֲלֵיהֶם, **מִשְׁפָּטָיו** הֵם דִּינִים שֶׁמָּסַר לִשְׁפּוֹט בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ, **וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ** זֶה תַּלְמוּד תּוֹרָה. וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״בְּקוֹלוֹ״ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פרק י״ד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: מִנַּיִן לַשּׁוֹמֵעַ מִפִּי קָטָן וְכוּ׳ כְּשׁוֹמֵעַ מִפִּי הַגְּבוּרָה, דִּכְתִיב (דברים ט״ו, ה׳) ״אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה׳ אֱלֹהֶיךָ״. וְטַעַם שֶׁצִּוָּה עַל עֶסֶק הַתּוֹרָה בְּאַחֲרוֹנָה, לְהָעִיר שֶׁהֲגַם שֶׁהִשִּׂיג אָדָם לָדַעַת כָּל הָאָמוּר וְקִיְּמוֹ, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יֹאמַר: ״מַה לִּי לִלְמֹד תּוֹרָה? אִם לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל – הִנֵּה יָדַעְתִּי וְקִיַּמְתִּי כָּל דִּבְרֵי ה׳!״, אֶלָּא אַף עַל פִּי כֵן חַיֵּב הַכָּתוּב תַּלְמוּד תּוֹרָה. וְהוּא אָמְרוֹ אַחַר כָּל מַה שֶּׁחִיֵּב לַעֲשׂוֹת ״וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ״, כִּי מִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה הִיא מִצְוָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ שֶׁאֵין זְמַן לְפָטֵר מִמֶּנָּה עַד יוֹם מוֹתוֹ, דִּכְתִיב (במדבר י״ט, י״ד) ״זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֹהֶל״.

יח וַה׳ הֶאֱמִירְךָ וְגוֹ׳. אָמְרוֹ **לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה**, שֶׁהֲגַם שֶׁתָּבֹא אַמָּה אַחֶרֶת וְתֵיטִיב מַעֲשֶׂיהָ וְתִשְׁתַּדֵּל לְהִדָּבֵק בַּשְּׁכִינָה – לֹא יַשִּׂיגוּ מַדְרֵגַת יִשְׂרָאֵל, וּבְחִינָה זוֹ תִּקָּרֵא סְגֻלָּה וְזוֹ הִיא גְּדֻלָּתָם. וְאָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ**, בְּמַעֲשֶׂה הַר סִינַי דִּכְתִיב (שמות יט:ה) ״וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים״:

או יִרְצֶה שֶׁהֲגַם שֶׁיִּהְיֶה זְמַן שֶׁיַּכְעִיסוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַבּוֹרֵא, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יָמִיר אוֹתָם בְּאֻמָּה אַחֶרֶת. וְאָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר**, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז.) בְּפָסוּק (שמות לג:טז) ״וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ״, שֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה מֵה׳ שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל הָאֻמּוֹת, וּפֵרְשָׁנוּהוּ בִּמְקוֹמוֹ (חפץ ה׳) שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא הֲגַם שֶׁתַּכְשִׁיר מַעֲשֶׂיהָ אֻמָּה מֵאֻמּוֹת וְיִשְׂרָאֵל עוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ, וְהִסְכִּים ה׳ וְדִבֵּר לַעֲשׂוֹת כִּדְבָרֵי מֹשֶׁה.

וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו. יֵשׁ לְהָעִיר בַּדָּבָר, הֲלֹא דָּבָר זֶה הוּא מִתְּנָאֵי הַכָּבוֹד שֶׁרָשַׁם בְּמַעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל לַה׳ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּפָּסוּק ״אֶת ה׳ הֶאֱמַרְתָּ״, וּמַה מָּקוֹם לְהַזְכִּירוֹ בַּדְּבָרִים שֵׁמֵּה׳ לְיִשְׂרָאֵל?

וְאוּלַי כִּי תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל הִיא מַה שֶּׁהֵעֱלָה וְרוֹמֵם אוֹתָם בְּתֹת לָהֶם כָּל הַמִּצְוֹות, מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן לָרִאשׁוֹנִים, שֶׁהֲגַם שֶׁנָּתַן מִצְוֹתָיו יִתְבָּרַךְ לְאָדָם וּלְנֹחַ וּלְהָאֲבוֹת, לֹא נָתַן אֶלָּא שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַּרְגְּרִים, אֲבָל לְיִשְׂרָאֵל נָתַן שְׁמִירַת כָּל מִצְוֹתָיו יִתְבָּרַךְ. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל הַמִּצְוֹות אֵינָם אֶלָּא שְׁמִירָה מֵהַתְּעוּב וּמִלְכְלוּךְ הַנֶּפֶשׁ, וּבְהַשְׁלֶמֶת שְׁמִירַת הַמִּצְוֹות יִהְיֶה הָאָדָם שָׁלֵם מִכָּל מוּם וּמִכָּל לִכְלוּךְ.

ב׳) יִרְצֶה כִּי ה׳ יְחַזֵּק זְרוֹעוֹת לִשְׁמֹר כָּל הַמִּצְוֹות, כִּי לֹא הַכֹּל זוֹכִים לָדָבָר זֶה, הֲגַם שֶׁיִּחְפְּצוּ לִשְׁמֹר לֹא יִזְדַּמֵּן לְיָדָם, וְאִם יִזְדַּמֵּן לֹא תַּשִּׂיג יָדָם, וְאִם תַּשִּׂיג יָדָם לְחֵלֶק מֵהַמִּצְוֹות לֹא תַּשִּׂיג לְכָל הַמִּצְוֹות, וְאָמַר כָּאן כִּי ה׳ הֶאֱמִירָם לִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו.

ג׳) יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (קהלת ח׳:ה) ״שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים ח׳:) שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָם נִזּוֹקִין, וְהוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב כָּאן **וְלִשְׁמֹר**, פֵּרוּשׁ, ה׳ יִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו לְבַל יֵצֵא מֵהֶם דְּבַר תַּקָּלָה.

ד׳) יִרְצֶה לְהָעִירָם בְּדָבָר שֶׁלֹּא הִשִּׂיגוּ מֹשֶׁה עַצְמוֹ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, חֲגַם הֱיוֹתוֹ בְּכְלַל עַם סְגֻלָּה, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יד.) בְּעִנְיַן תְּפִלַּת מֹשֶׁה לִכָּנֵס לָאָרֶץ: וְכִי לֶאֱכוֹל מִפֵּירוֹתֶיהָ וְגוֹ׳? אֶלָּא אָמַר מֹשֶׁה: יֶשׁ הַרְבֵּה מִצְוֹות שֶׁתְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְפַּזֵּן לוֹמַר לָהֶם: רְאוּ מַעֲלַתְכֶם שֶׁה׳ הֶאֱמִיר אֶתְכֶם וְגוֹ׳ וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **הָאֱמִירְךָ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ, בִּזְמַן זֶה שֶׁאַתֶּם בָּאִים אֶל הָאָרֶץ וְשָׁם תִּשְׁמְרוּ כָּל הַמִּצְוֹות, וְזוֹ מַעֲלָה שֶׁלֹּא הִשִּׂיגָהּ אֲפִילוּ מֹשֶׁה.

וְהִנֶּךָּ תִּמְצָא שֵׁשׁ מַעֲלוֹת בַּפָּסוּק **אֶת ה׳ הֶאֱמַרְתָּ**: א׳ – לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים, ב׳ – לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, ג׳ – לִשְׁמֹר חֻקָּיו, ד׳ – וּמִצְוֹתָיו, ה׳ – וּמִשְׁפָּטָיו, ו׳ – וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ. כְּנֶגְדָּם אָמַר ה׳ שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לְכִנֶּסֶת יִשְׂרָאֵל: א׳ – לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה, זֶה כְּנֶגֶד לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים, ב׳ – וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו, זֶה כְּנֶגֶד לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, ג׳, ד׳ וְה׳ – וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן וְגוֹ׳ לְתִהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת, הֵם כְּנֶגֶד שְׁמִירַת חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו, ו׳ – וְלִהְיוֹתְךָ עַם קָדוֹשׁ לַה׳, זֶה כְּנֶגֶד וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ, כִּי עַל יְדֵי עֵסֶק הַתּוֹרָה יִתְיַחֵס לָהֶם שֵׁם זֶה שֶׁל קָדוֹשׁ. וְאָמְרוּ **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר**, דִּכְתִיב (שמות יט׳:ו): ״וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי וְגוֹ׳ וְגוֹי קָדוֹשׁ, אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״.

פרק כז

א **וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל.** טַעַם זִכְרוֹן זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּאן, נִתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בָּזֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יט׳:) שֶׁבְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם אֵין חוֹלְקִין כָּבוֹד לָרַב, דִּכְתִיב (משלי כא׳:ל) ״אֵין חָכְמָה וְגוֹ׳ לְנֶגֶד ה׳״, וְהוּא אָמְרוֹ ״וַיְצַו מֹשֶׁה״ וּלְפָנָיו שֶׁהוּא רַבָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל עָשָׂה שֶׁגַּם הַזְּקֵנִים יְצַוּוּ וְיַזְהִירוּ עַל הַדָּבָר לֵאמֹר ״שָׁמוֹר״ וְגוֹ׳. דִּקְדֵּק לוֹמַר **שָׁמוֹר** לְהָעִיר כִּי בְּדָבָר זֶה שֶׁהוּא מִצְוַת לֹא תַּעֲשֶׂה (מכות יג׳:) הוּא שֶׁאָמְרוּ אֵין חוֹלְקִין כָּבוֹד לָרַב כַּיָּדוּעַ.

ג **לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא.** רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא פֵּרֵשׁ: אִם הַחִלּוֹתָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו, וְזוֹ מִצְוָה רִאשׁוֹנָה וְכוּ׳, וְרַמְבַּ״ן פֵּרֵשׁ לְרַמֵּז אֶל הַתּוֹרָה וְכוּ׳, וְאֵין הַכָּתוּב מִתְיַשֵּׁב לִשְׁנֵי הַפֵּרוּשִׁים. וְיֵשׁ לְהָעִיר עוֹד אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֶיךָ לָךְ**, שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר תֵּבֵת ״לָךְ״ אַחַר שֶׁאָמַר ״אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר״ וְגוֹמֵר, הַדָּבָר מוּבָן שֶׁאֲלֵיהֶם הוּא הַדָּבָר.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב, לְפִי שֶׁקָּדַם מַאֲמַר מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל כִּי בִּיאַת הָאָרֶץ לֹא בִּזְכוּת יִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרוֹ (דברים ט׳:ה) ״לֹא בְצִדְקָתְךָ״ וְגוֹ׳, אֶלָּא ״בִּרְשַׁעַת הַגּוֹיִם וְגוֹ׳ וּלְמַעַן הָקִים״ וְגוֹמֵר. לָזֶה בָּא דִּבְרוֹ כָּאן, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַמַּעֲשֶׂה הָאָמוּר בָּעִנְיָן תִּהְיֶה בִּיאָתָם לָאָרֶץ בִּזְכוּת עַצְמָם, וּגְזֵרַת הַכָּתוּב הִיא תֵּבַת ״לָךְ״ הָאָמוּר לְבַסּוֹף. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב ״לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא״, פֵּרוּשׁ תִּהְיֶה בִּיאָתְךָ לָאָרֶץ ״אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ כַּאֲשֶׁר וְגוֹ׳ לָךְ״, פֵּרוּשׁ, לְמַעַן שֶׁאַתָּה רָאוּי וְלֹא תִצְטָרֵךְ לִזְכוּת בְּרִית אָבוֹת, וְהָבֵן:

יד **וְעָנוּ הַלְוִיִּם.** פֵּרוּשׁ – וְהִתְחִילוּ, שֶׁהֵם יַתְחִילוּ לְדַבֵּר וְהָעָם יַעֲנוּ אַחֲרֵיהֶם אָמֵן. וְאוּנְקְלוֹס תִּרְגֵּם ״וְיִתִיבוּן״, וְלִדְבָרָיו ״וְעָנוּ הַלְוִיִּם״ תְּשׁוּבָה לְהַעֲמָדַת יִשְׂרָאֵל בְּסֵדֶר זֶה עַל הֶהָרִים, שֶׁהוּא לְהַשְׁמִיעָם אֲמָרוֹת הָאֲמוּרוֹת מִפִּיהֶם ״בָּרוּךְ אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳ וְ״אָרוּר אֲשֶׁר״. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם ״וַיַכְרְזוּן לֲוָאֵי״, וְקָשֶׁה לִי הֲרֵי הוּא אוֹמֵר ״קוֹל רָם״, וְאוּלַי כִּי הַהַכְרָזָה תִּהְיֶה בְּקוֹל, לְבַד הֲרָמַת קוֹל בַּמַּאֲמָר עַצְמוֹ.

טו **וְעָנוּ כָל הָעָם וְאָמְרוּ.** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״וְאָמַר כָּל הָעָם״ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר בְּכָל הָאֲרוּרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן, הֵעִיר ה׳ בָּרְאשׁוֹנָה שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּשְׂרָאֵל יָשִׁיבוּ זֶה, לֹא שֶׁהַלְוִיִּם יְצַטְרְכוּ לוֹמַר ״וְאָמַר כָּל הָעָם״, אֶלָּא דִּבְרֵי הַכָּתוּב הוּא שֶׁמִּצַּוָּה שֶׁיַּעֲנוּ הָעָם וְיֹאמְרוּ אָמֵן, וְאֵין עַל הַלְוִיִּם לוֹמַר ״וְאָמַר כָּל הָעָם״ וְגוֹ׳:

טז **אָרוּר מַקֶּלֶה וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא בָּחַר מִכָּל הָעֲבֵרוֹת לוֹמַר עֲלֵיהֶם הָאֲרוּרִים אֶלָּא אֵלּוּ. גַּם בַּעֲרָיוֹת לָמָּה לֹא יִחֵד הָאֲרוּרִים אֶלָּא לְאֵלּוּ, וַהֲלֹא יֵשׁ עֲרָיוֹת חֲמוּרִים כְּאֵלּוּ וְהֵם הַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ.

וְאוּלַי כִּי לֹא אָמַר כָּאן אֶלָּא הָעֲבֵרוֹת הַטְּמוּנִים וְהַנִּסְתָּרִים, וְלָזֶה רָשַׁם בָּרְאשׁוֹנָה וְאָמַר **וְשָׂם בַּסָּתֶר** כִּי הָעוֹשֶׂה בְּדֶרֶךְ שֶׁיִּהְיֶה מִתְגַּלֶּה הִנֵּה נִתְחַיְבוּ יִשְׂרָאֵל בְּעֲרֵבוּת זֶה עַל זֶה. וְכֵן מַה שֶּׁאָמַר **אָרוּר מַקֶּלֶה** פֵּרוּשׁ שֶׁיַּעֲשֶׂה לוֹ קְלוֹן בְּדֶרֶךְ שֶׁאֵינוֹ נִתְפָּס עָלָיו בְּבֵית דִּין שֶׁל מַטָּה. וְכֵן הַשֹּׁגֵג גְּבוּל הוּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ נִכָּר. וְכֵן מַשִּׂגָּה עִוֵּר בַּדֶּרֶךְ אֵין רוֹאֶה. וְכֵן הַטֵּית מִשְׁפַּט הַשְּׁפָלִים. וְכֵן הַבָּא עַל אֵשֶׁת אָבִיו וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל אֲחוֹתוֹ וְחוֹתַנְתּוֹ, כֻּלָּם אֵין הֶרְגֵּשׁ לְזוּלַת הִמָּצְאוֹ עִמָּהֶם לַחְקֹר בּוֹ. וְכֵן מַכֵּה רֵעֵהוּ דִּקְדֵּק לוֹמַר בַּסָּתֶר. וְכֵן לוֹקֵחַ שֹׁחַד וְגוֹ׳, כְּגוֹן שֶׁהָיוּ בֵּית דִּין שָׁקוּל וּבָא אֶחָד וְהִכְרִיעַ בִּסְבָרָתוֹ בִּשְׁבִיל שׁוֹחַד, גַּם זֶה הוּא מִדְּבָרִים הַמְּסוּרִים לַלֵּב וְאֵין הֶרְגֵּשׁ לַזּוּלַת.

וְטַעַם שֶׁכָּתַב **אָרוּר שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה** בֵּין אֵשֶׁת אָבִיו לַאֲחוֹתוֹ, לוֹמַר כִּי כָּל כְּךָ מְרֻחָק הַדָּבָר שֶׁל אֵשֶׁת אָב וְאָחוֹת כְּשׁוֹכֵב עִם בְּהֵמָה שֶׁהוּא דָּבָר זָר וּמִתְעָב לְטֶבַע אֱנוֹשִׁי:

כו **אֲרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים וְגוֹ' לַעֲשׂוֹת וְגוֹ'.** יֵשׁ בְּמַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב שֶׁכַּוָּנָתוֹ לוֹמַר עַל דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן, וְיֵשׁ בְּמַשְׁמָעוּתוֹ שֶׁעַל כָּל הַתּוֹרָה הוּא מְדַבֵּר, וְכֵן פֵּרְשׁוּהוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לז.). לְדִבְרֵיהֶם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה טַעַם אָמְרוֹ "יָקִים לַעֲשׂוֹת", שֶׁאִם הָיָה אוֹמֵר "אֲשֶׁר לֹא יָקִים" לְבַד אוֹ "אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה" לֹא הָיְתָה תְּקוּמָה לְשׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי מִי הוּא זֶה שֶׁיּוּכַל לְקַיֵּם אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת, וּמַה גַּם מִי שֶׁאֵין סִפּוּק בְּיָדוֹ לְקַיֵּם, כְּגוֹן אֵין לוֹ שָׂדֶה לְקַיֵּם מִצְוּוֹת הַתְּלוּיוֹת בָּהּ אוֹ אֵין לוֹ עֶבֶד לְקַיֵּם מִצְוּוֹת הַתְּלוּיוֹת בּוֹ. לָזֶה אָמַר **לַעֲשׂוֹת**, פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵינוֹ בִּכְלַל אָרוּר אֶלָּא מִי שֶׁלֹּא יָקִים עָלָיו לַעֲשׂוֹת כְּשֶׁתַּשִּׂיג יָדוֹ עֲשׂוֹת. וְלָזֶה לֹא אָמַר "אֲשֶׁר לֹא יָקִים" אוֹ "אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה" אֶלָּא "אֲשֶׁר לֹא יָקִים לַעֲשׂוֹת", פֵּרוּשׁ, יָקִים בְּלִבּוֹ הַדְּבָרִים לַעֲשׂוֹתָם כְּשֶׁתַּשִּׂיג יָדוֹ.

פרק כח

א **וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת מְקוֹם גְּזֵרַת הַכָּתוּב, אִם הוּא מַאֲמַר "וּנְתָנְךָ" וְגוֹ' הָיָה לוֹ לוֹמַר "יִתֶּנְךָ ה'", כִּי מֵאָמְרוֹ "וּנְתָנְךָ" מַשְׁמַע שֶׁמּוֹסִיף עַל הַקּוֹדֶם. וְאוּלַי שֶׁגְּזֵרַת הַכָּתוּב הוּא "תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה'", וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי עַל יְדֵי עֶסֶק הַתּוֹרָה יַעֲלֶה בְּמַעֲלוֹת לִזְכוֹת שֶׁה' יְדַבֵּר בּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ.** עוֹד יִמָּשֵׁךְ לְךָ מֵהַשְׁמִיעָה לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת, שֶׁהַתּוֹרָה מַצֶּלֶת מִן הַחֵטְא הָרָמוּז בַּשְּׁמִירָה, גַּם תַּלְמוּד תּוֹרָה גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁמֵּבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלַעֲשׂוֹת**, וְעוֹד לְךָ "וּנְתָנְךָ ה' עֶלְיוֹן" וְגוֹ'.

וְחוּץ מִדַּרְכֵּנוּ יְכוֹן הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיַּעֲסוֹק בַּתּוֹרָה בְּגֶדֶר מַעֲלָתָם עַל הַדְּבָרִים שֶׁמִּמָּקוֹם קָדוֹשׁ עֶלְיוֹן בָּאוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּשְׁמַע** פֵּרוּשׁ, תִּהְיֶה שְׁמִיעָתְךָ אוֹתָם כְּפִי עֶרְךְ הַמְדַבֵּר אוֹתָם שֶׁהוּא ה' אֱלֹהֶיךָ, וְעוֹד **לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ד,ה) הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְלַמֵּד מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד וְהַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת וְכוּ' עַד כָּאן, הֲרֵי שֶׁמּוּבְחָר הַלִּמּוּד הוּא לְקַיֵּם, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, שֶׁתִּשְׁמַע לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת.

וּנְתָנְךָ ה' עֶלְיוֹן וְגוֹ'. הִנֵּה הָאָדוֹן חֵלֶק יְעוּדֵי הַטּוֹבָה כְּנֶגֶד קִיּוּם הַמִּצְוּוֹת, כָּל אֶחָד כְּפִי מַה שֶּׁרָאוּי לוֹ. כְּלָלוּת הַמִּצְוּוֹת הֵם שְׁלֹשָׁה הָרְשׁוּמִים בְּפָסוּק "אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע", וְהֵם: תַּלְמוּד תּוֹרָה, וּשְׁמִירַת לֹא תַעֲשֶׂה, וְקִיּוּם מִצְוּוֹת עֲשֵׂה. כְּנֶגֶד תַּלְמוּד תּוֹרָה יֵעֵד בְּרָכָה "וּנְתָנְךָ ה' עֶלְיוֹן וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ", וּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב שֶׁזֶּה יִהְיֶה כְּנֶגֶד שְׂכַר "אִם שָׁמוֹעַ" וְגוֹ' בְּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר "כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ", הֲרֵי שֶׁיְּעוּד זֶה הוּא כְּנֶגֶד שְׂכַר תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְהוּא גַּם כֵּן מְכֻוָּן אֵלָיו כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה יִשְׁתַּנּוּ לְמַעְלָה מִכָּל הָאֻמּוֹת שֶׁאֵינָם בְּנֵי תּוֹרָה.

וְאָמַר עוֹד **וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, נוֹסָף עַל יְעוּד "וּנְתָנְךָ ה' עֶלְיוֹן" עוֹד לוֹ בְּרָכוֹת אֵלּוּ בִּשְׂכַר תּוֹרָה. וְאָמְרוֹ **וְהִשִּׂיגוּךָ** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט ראובני פרשת ויקרא) כִּי הָאָדוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִדּוֹתָיו רַחֲמִים, עַל הַדּוֹפֵק עַל רַחֲמָיו יְמַלֵּא ה' מִשְׁאֲלוֹתָיו לְהָרִיק עָלָיו טוֹבָה כַּאֲשֶׁר יַחְפֹּץ, אֶלָּא שֶׁבְּהַגָּעַת הַטּוֹב הַהוּא לְמַטָּה יִשְׁפְּטוּ סַנְהֶדְרֵי מַעְלָה אִם רָאוּי, אִם אֵינוֹ רָאוּי לֹא יַגִּיעוּ. לָזֶה אָמַר "וְהִשִּׂיגוּךָ" הַבְּרָכוֹת, שֶׁזֶּה הוּא עִקַּר הַהַבְטָחָה שֶׁלֹּא יִתְעַכְּבוּ בְּבָתֵּי דִינִים שֶׁלְּמַטָּה.

וְהִנֵּה תִּמְצָא שֶׁכָּל הַבְּרָכוֹת הָאֲמוּרוֹת בָּעִנְיָן הֵם מְכֻוָּנִים כְּנֶגֶד שְׂכַר תַּלְמוּד תּוֹרָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, אָמְרוֹ **בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר** וְגוֹ' עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה יט:) דָּבָר זֶה כָּתוּב בַּתּוֹרָה וְשָׁנוּי בִּנְבִיאִים וּמְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים כָּל הָעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה נְכָסָיו מַצְלָחִים.

וְאָמְרוֹ **בָּרוּךְ פְּרִי בִטְנְךָ**, צֵא וּלְמַד מֵעוֹבֵד אֱדוֹם הַגִּתִּי אֲשֶׁר נִכְנַס אֶצְלוֹ אֲרוֹן הַתּוֹרָה, מַה עָצְמוּ פְּרִי בִטְנוֹ בִּזְמַן מוּעָט, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סג:) שֶׁאִשְׁתּוֹ וּשְׁמֹנֶה כַּלּוֹתָיו יָלְדוּ כְּאֶחָד שִׁשָּׁה בְּכָרַס אֶחָד:

וְאָמְרוֹ **בָּרוּךְ אַתָּה בְּבוֹאֶךָ** וְגוֹ', שֶׁתִּהְיֶה יְצִיאָתוֹ מִן הָעוֹלָם בְּלֹא חֵטְא וְכוּ', (בבא מציעא קז.), וְזֶה יִהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת תַּלְמוּד תּוֹרָה שֶׁתָּגֵן עָלָיו מֵהַחֵטְא:

וְאָמְרוֹ **יִתֵּן ה' אֶת אוֹיְבֶיךָ** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברי הימים ב כ:כב) "וּבְעֵת הֵחֵלּוּ בְרִנָּה נָתַן ה' מְאָרְבִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְהַר שֵׂעִיר וְגוֹ' וַיִּנָּגְפוּ", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פמ"ז) אֵין רִנָּה אֶלָּא תּוֹרָה.

וְאָמְרוֹ **יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה** וְגוֹ', גַּם לֹא סִדֵּר בְּרָכָה זוֹ לְמַעְלָה עִם הַצָּלָחוֹת קִנְיָנֵי הַטּוֹבוֹת כִּי שָׁם מְקוֹמָהּ וְלֹא אַחַר מַפָּלֶת אוֹיֵב, בָּא לְהַבְטִיחַ שֶׁלֹּא יֵאָרַע לוֹ אֲשֶׁר יֵאָרַע לְבַעַל הַנֵּס אֲשֶׁר יִתְקַנְּאוּ בּוֹ הַמְקַטְרְגִים עַל שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ דָּבָר חָדָשׁ וְשִׁמְּשׁוּהוּ עֶלְיוֹנִים וְזֶה הֵפֶךְ הַטֶּבַע, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה רָבָא (תענית כד:) שֶׁהוֹרִיד גְּשָׁמִים שֶׁלֹּא בְּעִתָּם וְכַדּוֹמֶה לָזֶה. אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר סָמוּךְ לְמַאֲמַר **יִתֵּן ה' אֶת אוֹיְבֶיךָ** וְגוֹ' שֶׁזֶּה הוּא נַס – **יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה**, שֶׁלֹּא יִשְׁלוֹט עַיִן הָרַע בָּהּ. גַּם אָמַר **וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יֵאָסְפוּ הָאֻמּוֹת עֲלֵיכֶם לִנְקוֹם נִקְמַת הַנִּגְּפִים כְּמוֹ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב לְבָנָיו בְּמַעֲשֵׂה שְׁכֶם (בראשית לד:ל).

ט (ט-יא) **יְקִימְךָ ה' וְגוֹ'.** מִכָּאן עַד "יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב" הוּא יְעוּד הַטּוֹב שֶׁכְּנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁרָשַׁם בְּתֵיבַת "לִשְׁמוֹר", וְהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר **כִּי תִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת ה'.** וְאָמְרוֹ **וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו** לוֹמַר שֶׁלֹּא צִוָּה ה' אֶלָּא עַל הַדְּבָרִים שֶׁהוּא מְרַחֲקָם. וְיִעוּד זֶה מְכֻוָּן הוּא כְּנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם נִשְׁמָר מֵהֶעֲבֵרוֹת יִקָּרֵא קָדוֹשׁ, דִּכְתִיב "קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ", וּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב הַדְּבָרִים שֶׁבָּהֶם יִהְיוּ קְדוֹשִׁים: "אִישׁ אִמּוֹ וְגוֹ' וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי וְגוֹ' אַל תִּפְנוּ אֶל" וְגוֹ' וּשְׁאָר אַזְהָרוֹת הָאֲמוּרִים. וְגַם לְדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה כד,ו) שֶׁעַל אַזְהָרַת הָעֲרָיוֹת נֶאֱמַר "קְדוֹשִׁים", הִנֵּה הִיא בִּכְלַל לִשְׁמוֹר. וְלָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה "יְקִימְךָ ה' לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ". וְדִקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **לוֹ** לְהַעִיר שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל

בְּמָקוֹם הַמַּלְאָכִים שֶׁבִּרַר ה׳ לוֹ לַעֲמוֹד לְפָנָיו, שְׁנִקְרָאִים קְדוֹשִׁים, דִּכְתִיב (דניאל ח:יג) ״וַיֹּאמֶר אֶחָד קָדוֹשׁ״. יָקִים ה׳ אוֹתָנוּ בְּמְקוֹמָם לְעַם קָדוֹשׁ וְיִהְיוּ הַמַּלְאָכִים שִׁירַיִים לָהֶם, וְכֵן אָמַר (במדבר רבה כג:כג) ״כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב״ וְגוֹ׳ (במדבר רבה כ,כ).

וְאָמְרוּ **״וָרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ״** וְגוֹ׳, גַּם זֶה הוּא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה, כִּי כָּל זְמַן שֶׁהָאָדָם שׁוֹמֵר עַצְמוֹ מֵהָעֲבֵרוֹת אֵין צֶלֶם אֱלֹהִים עוֹבֵר מֵעַל פָּנָיו, וְכָל הַנִּבְרָאִים אָדָם וּבְהֵמָה מִזְדַּעְזְעִים מִמֶּנּוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַמִּתְעֵב מַעֲשָׂיו מַעֲבִירִין מִמֶּנּוּ הַצֶּלֶם, וּכְמַאֲמַר קַיִן (בראשית ד:יד) ״וְהָיָה כָּל מוֹצְאִי״ וְגוֹ׳: **וְהוֹתִירְךָ ה׳ לְטוֹבָה בְּפְרִי בִטְנְךָ.** הֲגַם שֶׁכְּבָר אָמַר לְמַעְלָה ״בָּרוּךְ פְּרִי בִטְנְךָ״, לְפִי שֶׁיְּעוּד הָרִאשׁוֹן הוּא כְּנֶגֶד תַּלְמוּד תּוֹרָה וְיִעוּד זֶה הוּא כְּנֶגֶד שְׁמִירַת הַמִּצְוֹות, לָזֶה הֶצְרִךְ לְפָרֵט שְׂכַר כָּל אֶחָד, שֶׁאֵין אֶחָד נִלְמָד מֵחֲבֵרוֹ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְהוֹתִירְךָ ה׳ לְטוֹבָה** וְלֹא אָמַר ״בָּרוּךְ פְּרִי בִטְנְךָ״, לְפִי שֶׁיְּעוּד זֶה הוּא מִדָּה טוֹבָה שֶׁמְּכֻוֶּנֶת כְּנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה, וְהַכַּוָּנָה הִיא כִּי לְפִי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת שְׁמִירַת הָאָדָם עַצְמוֹ מֵהָעֲבֵרוֹת לֹא יִדְבְּקוּ בּוֹ כּוֹחֵי הָרַע, שֶׁמִּזֶּה יְסֻבַּב שֶׁהַבָּנִים הַיּוֹצְאִים מִמֶּנּוּ יִהְיוּ מִבְחִינַת הָרַע, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּאֹרֶךְ בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּפָסוּק ״רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה״ (בראשית מט:ג) וְיֵעָרְבוּ לְךָ הַדְּבָרִים. לָזֶה אָמַר בְּיִעוּד שְׁמִירַת מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה **וְהוֹתִירְךָ ה׳ לְטוֹבָה בְּפְרִי בִטְנְךָ** שֶׁיִּהְיוּ הַבָּנִים הַנּוֹתָרִים אַחֲרֶיךָ לְמִדָּה טוֹבָה וְלֹא לְמִדָּה רָעָה.

וְאָמְרוּ **בְּפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבְפְרִי אַדְמָתְךָ,** לוֹמַר שֶׁמִּצַּד שְׁמִירַת מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה יִתְקַיְּמוּ בְּיָדוֹ שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ, כְּמוֹ שֶׁיְּעֻדַּם לִשְׂכַר תַּלְמוּד תּוֹרָה כַּכָּתוּב לְמַעְלָה.

יב יִפְתַּח ה׳ וְגוֹ׳. מִכָּאן מַתְחִיל יְעוּד הַטּוֹב שֶׁכְּנֶגֶד מַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹות עַד לְבַסּוֹף, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **כִּי תִשְׁמַע אֶל מִצְוֹת ה׳ אֱלֹהֶיךָ** – אֵלּוּ מִצְוֹות עֲשֵׂה. וְהִנֵּה יְעוּדִים אֵלּוּ הֵם מְכֻוָּנִים כְּנֶגֶד קִיּוּם הַמִּצְוֹות, כִּי עַל יְדֵי הַמִּצְוֹות מִתְפַּתְּחִים צִנּוֹרֵי הַשֶּׁפַע וּמִתְיַחֲדִים הַמִּדּוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת.

וְאָמַר יִפְתַּח ה׳ לְךָ בְּכִנּוּי, שֶׁמַּבְטִיחוֹ ה׳ שֶׁיִּפְתַּח לוֹ, פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִילוֹ לְבַד. הַכַּוָּנָה, הֲגַם שֶׁיְּסוֹבְבוּ אֲחֵרִים לִסְתֹּם, בְּאֶמְצָעוּת הַצַּדִּיק יִפְתַּח אוֹצַר הַטּוֹב, וְשָׁם הַטּוֹב הוּא סוֹד הַנָּהָר, וְהוּא סוֹד (משלי י,כה) ״צַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם״. וְאָמְרוּ **אֶת הַשָּׁמַיִם** הוּא סוֹד הַשְׁפָּעָה עֶלְיוֹנָה לְמַעְלָה כַּיָּדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן.

וְאָמְרוּ **וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה,** הִנֵּה יָדוּעַ שֶׁבִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, הַשֶּׁפַע שֶׁל כָּל הָעוֹלָם בָּא עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל, וְהָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִזּוֹן מִתַּמְצִית עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּלְהֵיפֶךְ נִזּוֹנִין יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת יְדֵי הָאֻמּוֹת. לָזֶה אָמַר ״וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה״ מִמֶּנּוּ. הַצַּדִּיק לוֹמַר ״וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה״, שֶׁאִם לֹא כֵן אֵין הֶכֵּר לַבְּרָכָה, כִּי דֶּרֶךְ הָעוֹלָם הוּא שֶׁהַגְּדוֹלִים וְהָעֲשִׁירִים לוֹוִים זֶה מִזֶּה, וּלְאַחַר מִכֵּן חוֹזֵר גַּם כֵּן הַמַּלְוֶה וְלוֹוֶה מִמֶּנּוּ. לָזֶה אָמַר **וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה,** וּבָזֶה יִהְיֶה הֶכֵּר לְמַאֲמַר ״וְהִלְוִיתָ״.

וְאָמְרוּ **וּנְתָנְךָ ה׳ לְרֹאשׁ** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת רֹאשׁ הָעוֹלָם שֶׁהוּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא לְזָנָב שֶׁהֵם שָׂרֵי מַעְלָה, וּבָזֶה תָּמִיד יִהְיוּ בְּמַדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה, כְּאָמְרוּ **וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה,** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, ויצא) בְּפָסוּק (ירמיה ל:י) ״וְאַתָּה אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב״ שֶׁרָאָה יַעֲקֹב בַּסֵּלָם עוֹלִים וְאַחַר כָּךְ יוֹרְדִים, חָשַׁב שֶׁגַּם הוּא כֵּן אַחַר שֶׁיַּעֲלֶה יֵרֵד, תַּלְמוּד לוֹמַר ״אַל תִּירָא״ וְגוֹ׳, וְהוּא אָמְרוֹ ״וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה״. הַטַּעַם **כִּי תִשְׁמַע** וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ כְּנֶגֶד מִצְוֹות עֲשֵׂה כְּמוֹ שֶׁגָּמַר אוֹמֶר **וְלַעֲשׂוֹת.** וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר בְּפֵרוּשׁ ״כִּי תַעֲשֶׂה מִצְוֹות״, לְפִי שֶׁיֵּשׁ מִצְוֹות כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁאֵינָם בְּיַד הָאָדָם לַעֲשׂוֹתָם, לָזֶה אָמַר **כִּי תִשְׁמַע וְגוֹ׳ וְלַעֲשׂוֹת,** פֵּרוּשׁ, תְּקַבֵּל עָלֶיךָ לַעֲשׂוֹת. וְטַעַם אָמְרוֹ **לִשְׁמֹר** בְּיִעוּד זֶה, בָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי אֵין יְעוּד לְמִצְוֹות עֲשֵׂה אֶלָּא אַחַר שֶׁהִקְדִּים לָהֶם שְׁמִירַת מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה, שֶׁאִם לֹא כֵן זִבְחֵי רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה, וְכָל מִצְוָה שֶׁעוֹשֶׂה בַּעַל עֲבֵרוֹת שׁוֹרָה עָלֶיהָ סִטְרָא אָחֳרָא וְאֵינָהּ עוֹשָׂה פְּרִי, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר ״לִשְׁמֹר״ וְאַחַר כָּךְ אָמַר ״וְלַעֲשׂוֹת״ שֶׁהוּא מַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹות שֶׁעָלָיו בָּאוּ הַיְעוּדִים הַטּוֹבִים הָאֲמוּרִים מִ״וְהוֹתִירְךָ״ עַד סוֹף.

טו וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע וְגוֹ׳. הִתְנָה הַכָּתוּב עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: תַּלְמוּד תּוֹרָה, וּשְׁמִירַת מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה, וְקִיּוּם מִצְוֹות עֲשֵׂה, שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ שְׁלָשְׁתָּם יַחַד. הַכַּוָּנָה שֶׁהַגַּם שֶׁלָּמַד תּוֹרָה אִם לֹא יִשְׁמֹר, אוֹ אִם יִשְׁמֹר וְלֹא יַעֲשֶׂה, אוֹ אִם יַעֲשֶׂה שְׁנֵיהֶם וְיִבָּטֵל מִתַּלְמוּד תּוֹרָה, יָבוֹאוּ עָלָיו הַקְּלָלוֹת רַחֲמָנָא לִיצְלַן כַּאֲשֶׁר יָבֹאוּ מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְכָל אַחַת מֵהֶנָּה עִנְיָן כָּל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְהִתְחִיל בְּעִנְיַן בִּטּוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה וְאָמַר **אָרוּר אַתָּה בָּעִיר** וְגוֹ׳ עַד מַאֲמַר ״וְעַד אֲבָדְךָ מַהֵר״, וְגָמַר אוֹמֶר **מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי.** הֲרֵי שֶׁהַקְּלָלוֹת הַחֲמוּרוֹת עַד עַתָּה הֵם כְּנֶגֶד עֲזִיבַת הַתּוֹרָה כִּי הָעוֹזֵב תּוֹרָה כְּעוֹזֵב ה׳, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁהִקְפִּיד ה׳ כָּל כָּךְ עַל עֲזִיבַת הַתּוֹרָה וְאָמַר (ירמיה ט:יא) ״עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר ה׳ עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי״, וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן **וְעַד אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי.**

כא יַדְבֵּק ה׳ וְגוֹ׳. עִנְיַן זֶה וּקְלָלוֹת הָאֲמוּרוֹת עַד ״וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב״, הֵם כְּנֶגֶד בִּטּוּל מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת** וְגוֹ׳ **כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה׳ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו,** הֲרֵי שֶׁקְּלָלוֹת הָאֲמוּרוֹת בָּעִנְיָן הֵם עַל בִּטּוּל מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין בְּכָל הַקְּלָלוֹת שֶׁהֵם רָעוֹת הַנִּמְשָׁכוֹת מֵהָעֲבֵרוֹת. וְאָמְרוֹ **יַדְבֵּק ה׳ בְּךָ** וְגוֹ׳, לְפִי שֶׁהָעוֹבֵר אֲפִלּוּ עֲבֵרָה אַחַת קוֹנֶה לוֹ חֵלֶק רַע שֶׁיִּהְיֶה נִדְבָּק בְּנַפְשׁוֹ לְטַמְּאָהּ, וְהוּא סוֹד תַּחֲלוּאֵי הַנֶּפֶשׁ כַּיָּדוּעַ, וְחֵלֶק הָרַע נִקְרָא דֶּבֶר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תוספות שבת פט. ד״ה תורה) בְּפָסוּק (חבקוק ג:ה) ״לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר״, שֶׁיִּדְבַּר עַל ס״מ הָרָשָׁע שֶׁנִּקְרָא דֶּבֶר. וְיָדוּעַ שֶׁכָּל כִּחוֹת הָרַע הֵם עֲנָפָיו שֶׁל ס״מ וְיִקָּרְאוּ עַל שְׁמוֹ. גַּם קְלָלַת שַׁחֶפֶת וְקַדַּחַת וְכוּ׳ הֵם דְּבָרִים הַמְסוּבָּבִים מֵהָעֲבֵרוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּגְּמָרָא (שבת נה.) אָמַר רַבִּי אָמֵי אֵין מִיתָה בְּלֹא חֵטְא וְאֵין יִסּוּרִין בְּלֹא עָוֹן, כִּי הָעָוֹן יוֹלִיד תַּחֲלוּאִים בַּגּוּף כְּאָמְרוֹ (ירמיה ב:יט) ״תְּיַסָּרֵךְ רָעָתֵךְ״ וְגוֹ׳.

וְכֵן אָמְרוֹ **וְהָיוּ שָׁמֶיךָ** וְגוֹ׳, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח״א ו:) שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הָעֲבֵרוֹת יִסְתַּתְּמוּ פְּתְחֵי הַהַשְׁפָּעוֹת, בְּסוֹד (איוב יד:יא) ״וְנָהָר יֶחֱרַב

וְיָבֵשׁ״.

וְכֵן אָמְרוּ **יִתֶּנְךָ ה׳ נֶגֶף** וְגוֹ׳, גַּם זֶה יְסוֹבְבוּ הָעֲבֵרוֹת, כָּרְמוּז בְּפָסוּק (קהלת ח,ט) ״אֲשֶׁר יִשְׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ״, פֵּרוּשׁ, לְסִבַּת הָרַע אֲשֶׁר לוֹ דְּבוּקָה בּוֹ, כָּרְמוּז בְּמַאֲמַר ״יַדְבֵּק ה׳ בְּךָ אֶת הַדָּבֶר״, וְכֵן כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן יְסֻבְּבוּ מִמַּעֲשֶׂה הָרָעָה.

וְאָמְרוּ **״וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת״** (דברים כח:מו), כִּי הָעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת נִרְשָׁמֶת עַל מִצְחוֹ.

וְאָמְרוּ **וּבְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם.** כִּי נֶפֶשׁ אָדָם רַע עַל יְדֵי שֶׁדְּבוּקִים בָּהּ חֶלְקֵי הַטֻּמְאָה כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, בְּנֵיהֶם אֲשֶׁר יוֹלִידוּ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ בַּאֲר הֵיטֵב דָּבָר זֶה בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּפָסוּק ״רְאוּבֵן בְּכוֹרִי אַתָּה״ (בראשית מט:ג). גַּם זֶה הוּא סוֹד מִיתָה שֶׁנִּגְזְרָה עַל אָדָם וְעַל כָּל דּוֹרוֹת הַבָּאִים מִמֶּנּוּ מִטַּעַם שֶׁכָּל הַיּוֹצְאִים מִמֶּנּוּ טָעֲמוּ טָעֻת מָוֶת בְּחֶטְאוֹ, וְהוּא סוֹד עָרְלַת אָדָם. לָזֶה אָמַר **וּבְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם**, כִּי כְּשֶׁיִּדְבַּק חֵלֶק הָרַע עִם הָאָדָם יִשְׁתַּלְשֵׁל מִזֶּה לָזֶה עַד עוֹלָם, וְצָרִיךְ עֹצֶם רַב לְנַקּוֹתוֹ מִנַּפְשׁוֹ.

מז **תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ וְגוֹ׳.** עִנְיַן זֶה וְהַבָּא אַחֲרָיו עַד אָמְרוֹ ״אִם לֹא תִשְׁמֹר״ הוּא כְּנֶגֶד בְּטוּל מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁרָשַׁם בְּפָסוּק (דברים כח:נח) ״אִם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת״ וְגוֹ׳; וְאָמַר **תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת ה׳**, פֵּרוּשׁ, לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּךְ לַעֲשׂוֹת בְּשִׂמְחָה, לָזֶה ״וְעָבַדְתָּ אֶת אוֹיְבֶיךָ בְּרָעָב וּבְצָמָא״ וְגוֹ׳, אַתָּה פָּרַקְתָּ עֹל הַמִּצְוָה מֵעָלֶיךָ – יִתֵּן אוֹיְבֶיךָ עֹל בַּרְזֶל עַל צַוָּארֶךָ. וְעָנְשִׁים אֵלּוּ הֵם מְכֻוָּנִים כְּנֶגֶד פְּרִיקַת עֹל מִצְוֹת עֲשֵׂה. אַתָּה שֶׁלֹּא רָצִיתָ לִטְרֹחַ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל סֵדֶר מַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹת, יִשָּׂא ה׳ עָלֶיךָ גּוֹי אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע לְשׁוֹנוֹ וְגוֹ׳, וְכֵן כֻּלָּן.

וְגָמַר אוֹמֶר **אִם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת**, לְהוֹדִיעַ כִּי עַל קִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה הוּא מַעֲנִישׁ, וְכָלַל כָּל מִצְוֹת עֲשֵׂה בְּמִצְוַת הַיִּרְאָה, כִּי הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ״ם בְּתְחִלַּת סֵפֶר הַמַּדָּע (הלכות יסודי התורה פרק ב), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְכוּ׳ מִצְוָה לְיִרְאָה וְכוּ׳. וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר ״אִם לֹא תַעֲשׂוּ״, כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה (דברים כז:כו) טַעַם שֶׁלֹּא יְחַיֵּב לַעֲשׂוֹת בְּדֶרֶךְ כְּלָל אֶלָּא לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּשֶׁיָּבֹא לְיָדוֹ וּכְשֶׁיִּשְׂיג לַעֲשׂוֹת.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁפָּסוּק זֶה בָּא לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ויקרא כו:כג) ״וְאִם בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי״, פֵּרוּשׁ, שֶׁאִם אַחַר כָּל הָאָמוּר לֹא יִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת וְגוֹ׳ לְיִרְאָה ה׳ הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא, שֶׁאַחַר שֶׁהֵבִיא עָלָיו כָּל הַקְּלָלוֹת יִהְיֶה בְּעֵינָיו נוֹרָא מְאֹד כִּי רָאָה אֲשֶׁר יִסְּרוֹ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת** כְּנֶגֶד מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה וּמִצְוֹת עֲשֵׂה, וְהוֹדִיעַ שֶׁיַּפְלִיא ה׳ עוֹד בּוֹ מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת וְכָל הָאָמוּר בָּעִנְיָן.

וְגָמַר אוֹמֶר **וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט וְגוֹ׳ תַּחַת אֲשֶׁר וְגוֹ׳ כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה׳ אֱלֹהֶיךָ** – זֶה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה תְּשׁוּבָה עַל בְּטוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה. **וְהָיָה כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ** וְגוֹ׳ – לְבַל יֹאמַר אָדָם אַחַר שֶׁיָּדַעְנוּ כִּי ה׳ אֱלֹהֵינוּ מִדּוֹתָיו כֻּלָּן מִדּוֹת הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים, מִדּוֹתָיו יִמְנָעוּהוּ מֵהַאֲרִיךְ עוֹד בַּצָּרוֹת וְיֵרֵךְ יָדוֹ. לָזֶה הוֹדִיעַ כִּי שִׂמְחָה הִיא לוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ וְגוֹ׳, וּכְפִי זֶה אֵין הַטֶּבַע קָץ מֵהַשְׂמָחוֹת. וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה אָמַר הַכָּתוּב (משלי יא:י) ״בַּאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה״. וְכֵן דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לט:) בְּפָסוּק (מלכים א כב:לו) ״וַתַּעֲבֹר הָרִנָּה״, שֶׁהָיָה בַּאֲבֹד אַחְאָב בֶּן עָמְרִי רִנָּה לִפְנֵי ה׳. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם ״יָשִׂישׂ ה׳״ – יֶחְדֵּי מֵימְרָא דַּה׳ עֲלֵיכוֹן עַמְמִין נוּכְרָאִין וְכוּ׳, וְדִקְדֵּק ״יָשִׂישׂ״ פּוֹעֵל יוֹצֵא לַאֲחֵרִים. אַף עַל פִּי כֵן פְּשַׁט הַכָּתוּב אֵינוֹ נֶעֱקָרֶת מִפְּקוּמָהּ וּכְמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס, אֶלָּא שֶׁיּוֹנָתָן בֶּן עוּזִיאֵל דָּרַשׁ הַכָּתוּב.

וָאֹרֶא לְהָעִיר, לָמָּה לֹא נֶאֶמְרוּ נֶחְמוֹת בַּקְּלָלוֹת הָאֵלּוּ כַּסֵּדֶר הָאָמוּר בַּקְּלָלוֹת שֶׁבְּפָרָשַׁת בְּחֻקּוֹתַי (ויקרא כו:מב-מד). גַּם יֵשׁ לְהָעִיר לָמָּה כָּפַל הַקְּלָלוֹת וְלֹא הִסְפִּיק קְלָלוֹת שֶׁאָמַר בְּפָרָשַׁת בְּחֻקּוֹתַי?

וְנִרְאָה כִּי הַצָּרַךְ לִכְפּוֹל הַקְּלָלוֹת, לְפִי שֶׁקְּלָלוֹת שֶׁבְּפָרָשַׁת בְּחֻקּוֹתַי נֶאֶמְרוּ לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל, שֶׁכֵּן נֶאֶמְרוּ כֻּלָּם בִּלְשׁוֹן רַבִּים מִתְּחִלָּתָם וְעַד סוֹפָם, וְיֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁאִם חֵלֶק מִיִּשְׂרָאֵל יֵיטִיבוּ מַעֲשֵׂיהֶם אֵין ה׳ מַקְפִּיד עַל חֵלֶק הַמַּרְשִׁיעַ. לָזֶה בָּאוּ קְלָלוֹת הָאֲמוּרִים בְּפָרָשָׁה זוֹ וְנֶאֶמְרוּ כֻּלָּן בִּלְשׁוֹן יָחִיד, וְנִתְכַּוֵּן לְדַבֵּר בֵּין בְּעֶרֶךְ יָחִיד מַמָּשׁ בֵּין בְּעֶרֶךְ חֵלֶק מִיִּשְׂרָאֵל, הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ רַבִּים בְּעֶרֶךְ כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל יִתְיַחֵס לָהֶם יָחִיד. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמַר **וְהָיוּ שָׂמֶיךָ אֲשֶׁר עַל רֹאשְׁךָ** וְגוֹ׳, **יִשָּׂא ה׳ עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחוֹק**, זֶה כְּנֶגֶד חֵלֶק מִיִּשְׂרָאֵל, הֲגַם שֶׁהֵם רַבִּים יֹאמַר לָהֶם לְשׁוֹן יָחִיד מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ. וְאָמַר גַּם כֵּן ״אִשָּׁה תֵּאָרֵשׂ״ וְגוֹ׳, ״בַּיִת תִּבְנֶה״ וְגוֹ׳, סְתָמוֹ בְּיָחִיד מַמָּשׁ.

וּמֵעַתָּה הִרְוַחְנוּ לָמָּה לֹא נֶאֶמְרָה נֶחָמָה בָּהֶם, כִּי לֹא נֶאֶמְרָה נֶחָמָה אֶלָּא בַּקְּלָלָה שֶׁהֵם לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל, כִּי לֹא יַעֲזֹבֵם לְכַלּוֹתָם וְשִׁיְּזְכּוֹר לָהֶם בְּרִית אֲבוֹתָם גַּם יִזְכּוֹר הָאָרֶץ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַיְחִידִים מֵהֶם כִּי יַרְשִׁיעוּ – אֵשׁ תֹּאכְלֵם עַד עוֹלָם. וַהֲלֹא תִּמְצָא שֶׁצִּוָּה ה׳ לְאַבֵּד עִיר מִיִּשְׂרָאֵל וּלְשׂוּמָהּ תֵּל עוֹלָם וְהִיא עִיר הַנִּדַּחַת (דברים יג:יד-יט), וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אָדָם כִּי יַרְשִׁיעַ לְהַמִּיתוֹ בְּבֵית דִּין, וּמַה נֶּחָמָה יֵשׁ לָזֶה אַחַר אָבְדוֹ. וְכֵן תִּמְצָא בְּפָרָשַׁת נְצָבִים כְּשֶׁהִזְכִּיר ה׳ רִשְׁעַת מִשְׁפָּחָה אַחַת וְשֵׁבֶט אָמַר (דברים כט:יט) ״וּמָחָה ה׳ אֶת שְׁמוֹ״ וְגוֹ׳ וְלֹא הִזְכִּיר נֶחָמָתוֹ, וּכְמוֹ כֵן בַּקְּלָלוֹת הָאֲמוּרִים בְּפָרָשָׁה זוֹ לִהְיוֹתָם לִיחִידִים מִיִּשְׂרָאֵל.

וְאַל יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ מַה שֶּׁהִבִּיר הַכָּתוּב שְׁתַּיִם אוֹ שָׁלֹשׁ תֵּיבוֹת בְּפָרָשָׁה זוֹ בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כְּאָמְרוֹ **וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר**, **לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם**, **וְהִתְמַכַּרְתֶּם**, כִּי אַחַר שֶׁקָּדַם לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן יָחִיד לֹא הִקְפִּיד לְגָמֵר אוֹמֶר בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כִּי הַדְּבָרִים מוּכָנִים שֶׁעַל רַבִּים שֶׁבַּיְחִידִים הוּא אוֹמֵר, וְהָעֵד ״לְאֹיְבֶיךָ״ לְשׁוֹן יָחִיד.

וְאִם תֹּאמַר: הָיָה לוֹ לוֹמַר קְלָלוֹת שֶׁבְּחֻקּוֹתַי בִּלְשׁוֹן יָחִיד וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לִכְפּוֹל קְלָלוֹת אֵלּוּ, שֶׁהֵיִיתִי אוֹמֵר שֶׁלֹּא יַעֲנִישׁ הַכָּתוּב כָּל הָעוֹנֶשׁ הֶחָמוּר אֶלָּא

לִיחִידִים אֲבָל לְכָלְלוּת יִשְׂרָאֵל לֹא, אוֹ הֲגַם שֶׁנֹּאמַר שֶׁחִטְאָם גָּדוֹל וְנִלְמַד מֵעוֹנֶשׁ הַיְחִידִים אֵין לָנוּ הַבְטָחַת הַנֶּחָמָה שֶׁיִּזְכּוֹר ה׳ אֶת בְּרִית הָאָבוֹת, תַּלְמוּד לוֹמַר קְלָלוֹת שֶׁבִּבְחֻקּוֹתַי לוֹמַר שֶׁגַּם הַכְּלָלוּת יֵעָנְשׁוּ כָּזֶה, וְכִי יֵשׁ לָהֶם נֶחָמָה לְבַל יָפֵר ה׳ בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְשָׁב אֶת שְׁבוּתֵנוּ.

נִמְצָינוּ אוֹמְרִים שֶׁיַּעֲנִישׁ ה׳ עַל בְּטוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְעַל הָעוֹבֵר עַל מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה וְעַל הַמְבַטֵּל מִצְוֹות עֲשֵׂה. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (מנחות מא.) שֶׁאֵין מַעֲנִישִׁים עַל עֲשֵׂה אֶלָּא בְּעִדָּן רִיתְחָא, יֵשׁ מִצְוֹות עֲשֵׂה שֶׁחַיָּבִין עֲלֵיהֶם, כְּגוֹן מִילָה וּפֶסַח. גַּם הַמַּסְכִּים בְּדַעְתּוֹ לִכְפּוֹר בְּמִצְוֹות עֲשֵׂה לְבַל עֲשׂוֹת אוֹתָם – אֶת זֶה יְקַלֵּל ה׳ וְיכַיְּנֵהוּ לְפֻרְעָנוּת כְּכָל הַכָּתוּב.

נט מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים. אָמְרוּ **נֶאֱמָנִים** נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁיַּעֲשׂוּ לָהֶם רְפוּאָה טִבְעִית שֶׁיּוּסְרוּ בָּהּ, אַף עַל פִּי כֵן נֶאֱמָנִים בִּשְׁלִיחוּתָם, מֵהֶם לֹא יָזוּעוּ, עַד בֹּא דְּבַר ה׳ לָסוּר מִמֶּנּוּ.

פרק כט

א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳. הֲגַם שֶׁעַד עַתָּה הָיָה מְדַבֵּר אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל, הוֹסִיף לְקַבֵּץ הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַגֵּרִים, כְּאָמוּר בְּסָמוּךְ ״אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם וְגוֹ׳ טַפְּכֶם״ וְגוֹ׳ (דברים כט:ט).

חסלת פרשת תבא

ט אַתֶּם נִצָּבִים. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת מַאֲמָר זֶה. עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לְפָרֵט **רָאשֵׁיכֶם** וְגוֹ׳ **טַפְּכֶם** וְגוֹ׳ וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר בְּדֶרֶךְ כְּלָל ״כֻּלְּכֶם״. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם הַבְּרִית הַזֹּאת, הֲלֹא בְּסָמוּךְ אָמַר ״אֵלֶּה דִּבְרֵי הַבְּרִית״ (דברים כח:סט), וְאִם רָצָה לִכְלֹל גַּם הָאָמוּר בְּפָרָשָׁה זוֹ בִּכְלַל הַבְּרִית, הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים הַדְּבָרִים וְיֹאמַר עַל הַכֹּל ״אֵלֶּה דִּבְרֵי הַבְּרִית״.

וְנִרְאֶה כִּי כַּוָּנַת מֹשֶׁה בִּבְרִית זֶה הוּא לְהַכְנִיסָם בְּעֲרֻבוּת זֶה עַל זֶה, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל כָּל אֶחָד בְּעַד חֲבֵרוֹ לְבַל יַעֲבֹר פִּי ה׳, וְיִהְיוּ נִתְפָּסִים זֶה בְּעַד זֶה. וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר ״הַנִּסְתָּרֹת לַה׳ אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ״ וְגוֹ׳ (דברים כט:כח), חֲרִי שֶׁעַל הָעֲרֻבוּת מְדַבֵּר הַכָּתוּב. וְאֵין זֶה הַבְּרִית שֶׁאָמַר בְּסוֹף פָּרָשַׁת תָּבֹא, כִּי אוֹתוֹ בְּרִית הוּא עַל עַצְמָן, וְזֶה שֶׁיִּתְחַיֵּב כָּל אֶחָד עַל אָחִיהוּ הָעִבְרִי כְּפִי הַיְכֹלֶת שֶׁבְּיָדוֹ כָּל אֶחָד.

וּמֵעַתָּה בָּאנוּ לְהָבִין מַאֲמַר **אַתֶּם נִצָּבִים**, שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (רות ב:ה) ״הַנִּצָּב עַל הַקּוֹצְרִים״ – לְשׁוֹן מִנּוּי. וְאָמְרוֹ **כֻּלְּכֶם** פֵּרוּשׁ, כֻּלָּם יֵשׁ עֲלֵיהֶם עֹל זֶה, כָּל אֶחָד לְפִי מַה שֶּׁהוּא, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת נד:): כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בְּכָל הָעוֹלָם נִתְפָּס עַל כָּל וְכוּ׳, וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בְּאַנְשֵׁי עִירוֹ נִתְפָּס עַל אַנְשֵׁי עִירוֹ, וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בִּבְנֵי בֵיתוֹ נִתְפָּס עַל וְכוּ׳. וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרַט הַכָּתוּב כָּאן וְאָמַר **רָאשֵׁיכֶם** וְגוֹ׳, שֶׁכָּל אֶחָד יִתְחַיֵּב כְּפִי מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ. **רָאשֵׁיכֶם** – הֵם הַגְּדוֹלִים שֶׁבְּכֻלָּן שֶׁיְּכוֹלִין לִמְחוֹת בְּכָל יִשְׂרָאֵל, אֲלוּ יִתְחַיְּבוּ עַל הַכֹּל. **שִׁבְטֵיכֶם** – כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט יִתְחַיֵּב עַל שִׁבְטוֹ. **זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם** – כָּל זֶקֶן יִתְחַיֵּב עַל מִשְׁפַּחְתּוֹ. **כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל** – הֵם הֶהָמוֹן, כָּל אֶחָד יִתְחַיֵּב עַל בְּנֵי בֵיתוֹ. לָזֶה הִפְסִיק הַכָּתוּב כָּאן וְסִדֵּר **טַפְּכֶם** וְגוֹ׳ בִּפְנֵי עַצְמָם, כִּי אֵלּוּ אֲחֵרִים נִתְפָּסִים עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם הָרְשׁוּמִים בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו, כָּל אֶחָד כְּפִי מַה שֶּׁהוּא, וְאֵין הֵם נִתְפָּסִים עַל אֲחֵרִים, שֶׁהַטַּף אֵינָם בְּנֵי דַעַת, וְהַנָּשִׁים כְּמוֹ כֵן, הַגֵּרִים גַּם כֵּן אֵין לָהֶם לְהִשְׁתָּרֵר עַל יִשְׂרָאֵל, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות מה:) בַּפָּסוּק (דברים יז:טו) ״שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ״ וְגוֹ׳, כָּל מִשִּׂימוֹת שֶׁאַתָּה שָׂם עָלֶיךָ לֹא יִהְיֶה אֶלָּא מִקֶּרֶב אַחֶיךָ וְלֹא גֵּרִים, אֲבָל יִשְׂרָאֵל חַיָּבִין עֲלֵיהֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה יג:): קָשִׁים גֵּרִים לְיִשְׂרָאֵל כַּסַּפַּחַת, וּפֵרְשׁוּהוּ לְפִי שֶׁאֵינָם מְלַמְּדִים אוֹתָם כְּכָל הַצּוֹרֶךְ, הָא לָמַדְתָּ שֶׁנִּתְפָּסִים עֲלֵיהֶם.

עוֹד רָמַז בְּאָמְרוֹ **אַתֶּם נִצָּבִים** וְגוֹ׳ לִפְנֵי ה׳, לְפִי שֶׁכָּל שֶׁהוּא מֻרְחָק מֵהַקְּדֻשָּׁה קוֹמָתוֹ נְמוּכָה וְרֹאשׁוֹ שָׁפָלָה (בראשית רבה יב,ו), לָזֶה אָמַר כִּי לִהְיוֹת לִפְנֵי ה׳ נִצָּבוּ וְנָשְׂאוּ רֹאשָׁם.

יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית וְגוֹ׳ וּבְאָלָתוֹ. טַעַם אָמְרוֹ **וּבְאָלָתוֹ** וְלֹא הִסְפִּיק ״בִּבְרִית״, יִתְבָּאֵר בְּהָעִיר עוֹד לָמָּה מֵעִיקָּרָא הֻצְרַךְ לִבְרִית וְלֹא הִסְפִּיק גְּזֵרַת מֶלֶךְ בְּמוֹרָא הָעֲנָשִׁים הַכְּתוּבִים בַּתּוֹרָה. אָכֵן טַעַם הַדָּבָר הוּא לְפִי שֶׁתְּבֹא הַסְּבָרָא לָאָדָם לוֹמַר שֶׁיַּעֲבֹר עֲבֵרָה אַחַת וְהוּא שֶׁיִּמְרֹד בָּעִקָּר וְיֵעָנֵשׁ עֹנֶשׁ אֶחָד עַל עֲבֵרָה אַחַת, וְיוֹתֵר נָכוֹן הוּא לוֹ מֶלֶךְ מוֹרֶה בַּה׳ וּבְתוֹרָתוֹ וְיִתְחַיֵּב עַל ל״ו כְּרֻתוֹת וְכַמָּה מִיתוֹת וְעוֹנָשִׁים, אֲשֶׁר עַל כֵּן נִתְחַכֵּם ה׳ וְהֶעֱבִירָם בִּבְרִית לְחַיְּבָם עַל כָּל פְּרָט וּפְרָט, וּבֵאֵר הַשְּׁבוּעָה שֶׁהוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁנִּשְׁבָּעִין לְקַיֵּם כָּל דָּבָר, וְאִם יַעַבְרוּ וִיבַטְּלוּ אֶחָד מֵהֶם תָּבֹא עָלָיו הָאָלָה הַכְּתוּבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **בִּבְרִית** וְגוֹ׳ **וּבְאָלָתוֹ**, וּמֵעַתָּה הֲגַם שֶׁיַּחְשְׁבוּ לִכְפֹּר בָּעִקָּר לֹא יַסְפִּיק לָהֶם עֹנֶשׁ אֶחָד עַל עָוֹן זֶה וְיִתְחַיְּבוּ עַל כָּל עָוֹן וְעָוֹן כִּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית.

יב לְמַעַן הָקִים אֹתְךָ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁאֲנִי מְבַקֵּשׁ לְהַרְבּוֹת בָּעֲנָשִׁים וּבָאָלוֹת הוּא לְמַעַן הָקִים אוֹתְךָ לוֹ לְעָם, וְלֹא תִּכְפְּרוּ בּוֹ כִּי תִּפְחֲדוּ מֵעֹצֶם הָאָלוֹת אֲשֶׁר תִּתְחַיְּבוּ שֶׁתִּכְפְּרוּ בֵּאלֹהוּתוֹ, וּבָזֶה תִּתְקַיְּמוּ לְעַם ה׳.

עוֹד יִרְצֶה לָתֵת טַעַם לִבְרִית הָעֲרֻבוּת, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם: ״לָמָּה יַעֲשֶׂה ה׳ כֹּה לַעֲבָדָיו לְהַכְבִּיד עֲלֵם לְחַיְּבָם בְּמַעֲשֵׂה הַזּוּלַת?״ לָזֶה אָמַר כִּי אֱלֹהִים חָשָׂבָה

לְטוֹבָה, לְמַעַן הָקִים אוֹתְךָ לוֹ לְעָם, פְּרוּשׁ, שֶׁזּוֹלַת זֶה יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל חוֹזְרִים לַאֲחוֹרֵיהֶם, הַיּוֹם יִפְּשַׁע אֶחָד בְּקַלָּה וּלְמָחָר בַּחֲמוּרָה, וְהָיוּ נִשְׁמָטִים מֵעֲדַת הַקְּדֻשָּׁה מְעַט מְעַט עַד שֶׁיִּפְּשַׁע יִשְׂרָאֵל מִהְיוֹת עַם ה׳, וּבְמַה שֶּׁעֲשָׂאָם עֲרֵבִים יִתְּנוּ לֵב לְעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה וְיִתְקַיְּמוּ לְעַם סְגֻלָּה. הָא לָמַדְתָּ שֶׁכָּל מַעֲשֶׂה ה׳ אֵינוֹ אֶלָּא לְטוֹבָתֵנוּ לַהֲקִימֵנוּ.

יג וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם וְגוֹ׳ כִּי אֶת אֲשֶׁר וְגוֹ׳. קָשֶׁה לָמָּה הֵצְרַךְ לוֹמַר ״וְלֹא אִתְּכֶם״ וְגוֹ׳ וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ ״אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ״ וְגוֹ׳ שֶׁהֵם אוֹתָם שֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִמָּהֶם ״וְאֵת אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳, וּמוּבָן הַדָּבָר שֶׁלֹּא אִתָּם לְבַדָּם הוּא כּוֹרֵת וְגוֹ׳. אֶכֶן כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים הוּא שֶׁבָּא לְחַיְּבָם לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם הַבְּרִית וְהָאָלָה וְעַל זַרְעָם הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם עַד עוֹלָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם** פְּרוּשׁ לְחַיֵּב אֶתְכֶם לְבַד אֲנִי כּוֹרֵת אֶלָּא בֵּין אוֹתָם שֶׁהֵם עִמָּנוּ בֵּין אוֹתָם וְגוֹ׳, וּמַעַתָּה אִם לֹא הָיָה אוֹמֵר אֶלָּא ״אֶת אֲשֶׁר וְגוֹ׳ וְאֶת אֲשֶׁר וְגוֹ׳ אָנֹכִי כּוֹרֵת״ לֹא הָיָה נִשְׁמָע אֶלָּא שֶׁה׳ מְחַיֵּב גַּם הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם אֲבָל אֵינוֹ מְחַיֵּב אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ עוֹמֵד שָׁם עַל זַרְעָם אַחֲרֵיהֶם, וּמְאָמְרוֹ ״לֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם״ גִּלָּה כַּוָּנָתוֹ שֶׁבָּאָלָה עַצְמָהּ שֶׁכּוֹרֵת עִם הָעוֹמְדִים שָׁם מוֹסִיף לְחַיְּבָם עַל הַדּוֹרוֹת. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא **לֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם** אֲנִי מְחַיֵּב עַל הָאָמוּר אֶלָּא אַף עַל דּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם, וְזֶה לֹא הָיָה נִשְׁמָע אִם לֹא הָיָה אוֹמֵר אֶלָּא ״אֶת אֲשֶׁר וְגוֹ׳ וְאֶת אֲשֶׁר וְגוֹ׳ אָנֹכִי כּוֹרֵת בְּרִית״, שֶׁהָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁהֵם דִּבְרֵי ה׳ עַל הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם לֹא שֶׁיִּתְחַיְּבוּ הָעוֹמְדִים שָׁם לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם בְּעֵד הַבָּנִים.

טו כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה דָּבָר נוֹתֵן הַכָּתוּב טַעַם ״כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם״, וְרַמְבַּ״ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ שֶׁהוּא טַעַם לְהָאֲמוּר אַחֲרָיו בְּסָמוּךְ ״פֶּן יֵשׁ בָּכֶם״ וְגוֹ׳, וְהוּא קָצַת דָּחַק לְהַקְדִּים טַעַם לְמַה שֶּׁעָתִיד לוֹמַר אַחֲרַי כֵּן. וְאוּלַי שֶׁדִּבֵּר הַכָּתוּב בְּסֵדֶר זֶה לְהָעִיר דָּבָר אֶחָד, וְהוּא כִּי לְפִי שֶׁהִצְרִיכָם הַכָּתוּב לְהִכָּנֵס לְחַיֵּב עִמָּהֶם גַּם הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם, יֹאמַר הָאוֹמֵר שֶׁשּׁוּרַת הַדִּין מְנַגֶּדֶת הַדָּבָר, שֶׁהֲרֵי אֵין חָבִין לְאָדָם שֶׁלֹּא בְּפָנָיו (כתובות יא.), וְלֹא תּוֹעִיל קַבָּלָה זוֹ שֶׁיְּקַבְּלוּ הָאָבוֹת עַל הַבָּנִים. לָזֶה אָמַר **כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם** וְגוֹמֵר **וַתִּרְאוּ** וְגוֹ׳, פְּרוּשׁ רְאִיתֶם שֶׁאֵינָם אֶלָּא שֶׁקֶץ וְתוֹעֵבָה, וּמַעַתָּה אֵינְכֶם אֶלָּא זוֹכִים לָהֶם לְרַחֵק מִתּוֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם וְלִבְחֹר בֵּאלֹהִים חַיִּים, וְיכוֹלִין אַתֶּם לְחַיְּבָם כְּמוֹתְכֶם. וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לְקָרוֹתָם שִׁקּוּצֵיהֶם וְגִלּוּלֵיהֶם, לוֹמַר שֶׁיָּדְעוּ וְהִשְׂכִּילוּ הַשְׁפָּלָתָם וּמְאִיסוּתָם.

יז פֶּן יֵשׁ בָּכֶם וְגוֹ׳ לָלֶכֶת לַעֲבוֹד וְגוֹ׳. כָּאן הִזְהִיר הַכָּתוּב עַל מַחְשֶׁבֶת עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁמִּזֶּהיר כְּאָמְרוֹ ״פֶּן״ עַל אֲשֶׁר לְבָבוֹ פוֹנֶה לָלֶכֶת לַעֲבוֹד וְגוֹ׳:

פֶּן יֵשׁ בָּכֶם וְגוֹ׳ שֹׁרֶשׁ וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת מַה הוּא הַשֹּׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְגוֹ׳, אִם חוֹזֵר לַאֲשֶׁר לְבָבוֹ פוֹנֶה וְגוֹ׳ הָאָמוּר בְּסָמוּךְ לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר ״פֶּן יֵשׁ בָּכֶם״ פַּעַם שְׁנִיָּה, אֶלָּא הָיָה לוֹ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ וְגוֹ׳ שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה אֲשֶׁר לְבָבוֹ״ וְגוֹ׳. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת הַדְּבָרִים עַצְמָן שֶׁל **שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה** וְגוֹ׳, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁאֵינוֹ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה, אֶלָּא שֹׁרֶשׁ. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת בְּרָכָה זוֹ שֶׁמִּתְבָּרֵךְ זֶה הַשֹּׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ בִּלְבָבוֹ בַּמֶּה מִתְבָּרֵךְ. עוֹד אָמְרוֹ ״לֵאמֹר״. עוֹד נִתְיַנַּת טַעַם זֶה שֶׁאוֹמֵר ״כִּי בִּשְׁרִירוּת״ וְגוֹמֵר, וּמַה הוּא אָמְרוֹ ״לְמַעַן״ וְגוֹמֵר?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְבַל יַחְשֹׁב אָדָם בְּדַעְתּוֹ לְהָקֵל מֵעָלָיו עֹל הָעֹנֶשׁ, וְיִסְבּוֹר בְּדַעְתּוֹ שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה עָוֶל בָּזֶה, אֶלָּא מִשְׁתַּדֵּל בְּשִׂכְלוֹ לְבַל יִתְחַיֵּב בְּכָל הַקְּלָלוֹת, וּלְעוֹלָם אֵינוֹ חוֹשֵׁב בְּדַעְתּוֹ לַעֲבֹר פִּי ה׳ גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר הַכָּתוּב **פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה**, פְּרוּשׁ שֶׁעַתָּה אֵינוֹ אֶלָּא שֹׁרֶשׁ, וּמוֹדִיעַ שֶׁמִּמֶּנּוּ יִפְרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר.

וּפֵרֵשׁ הַכָּתוּב מַה הוּא הַשֹּׁרֶשׁ וְאָמַר ״וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת דִּבְרֵי הָאָלָה״, אָמַר **וְהָיָה** לְשׁוֹן שִׂמְחָה כִּי יִשְׂמַח בְּשָׁמְעוֹ שֶׁהַדָּבָר חִיּוּבוֹ הוּא מִצַּד הָאָלָה שֶׁזֶּה יַגִּיד שֶׁזּוֹלַת הָאָלָה לֹא יִתְחַיֵּב, **וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ** יִבְטַח שֶׁלֹּא תָּבֹא עָלָיו הַקְּלָלָה בְּסִבַּת לְבָבוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **לֵאמֹר** פְּרוּשׁ יֹאמַר שָׁלוֹם יִהְיֶה לִי כִּי בִּשְׁרִירוּת וְגוֹ׳, פְּרוּשׁ חֲמַת הַמֶּלֶךְ מֹשֶׁה וְיַעֲנָה אָמֵן הוּא יְבַטְּלֵנוּ בְּלִבּוֹ, וְהָעִקָּר בְּשִׁבּוּעָה הוּא הַלֵּב, וּכְדִבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁאָמַר (שבועות כו.) ״הָאָדָם בְּשִׁבּוּעָה״ שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ וּפִיו שָׁוִים, וְכָל שֶׁמְּבַטֵּל בְּלִבּוֹ הֲגַם שֶׁמּוֹצִיא בִּשְׂפָתָיו אֵין אָנוּ הוֹלְכִים אֶלָּא אַחַר מַחְשֶׁבֶת הַלֵּב, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי בִּשְׁרִירוּת לִבִּי אֵלֵךְ** כִּי הָעִקָּר שֶׁתָּלוּי בּוֹ עִנְיַן הַשְּׁבוּעָה הוּא הַלֵּב וְלָזֶה כִּנָּה לוֹ הַשְׁרִירָה, וּכְמַה שֶּׁלֹּא יְקַבֵּל הַשְּׁבוּעָה בְּלִבּוֹ לֹא יִתְחַיֵּב כָּל הָעֹנֶשׁ הָאָמוּר בֵּין עַל עַצְמוֹ לֹא יִתְחַיֵּב אֶלָּא עֹנֶשׁ עֲבֵרָה אַחַת כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, בֵּין הַבָּנִים בָּנָיו לֹא יְחַיְּבֵם בְּכֹחַ שְׁבוּעָתוֹ, בֵּין בְּעִנְיַן הָעֲרֵבוּת עַל הַזּוּלַת, וְהוּא אָמְרוֹ **לְמַעַן סְפוֹת הָרְוָה אֶת הַצְּמֵאָה** פְּרוּשׁ ״סְפוֹת״ לְשׁוֹן כְּרִיתָה, וּפְרוּשׁ ״רְוָיָה״ הוּא כִּנּוּי לְרִבּוּי, וּ״צְמֵאָה״ הוּא כִּנּוּי לְמוּעָט, וְהַכַּוָּנָה שֶׁמִּתְחַכֵּם לִכְרוֹת רִבּוּי הָעֹנֶשׁ לַעֲשׂוֹתוֹ מוּעָט בְּמַה שֶּׁמְּבַטֵּל בְּלִבּוֹ הַשְּׁבוּעָה.

וְדָבָר זֶה קְרָאוֹ מֹשֶׁה ״שֹׁרֶשׁ״, שֶׁמִּמֶּנּוּ יִפְרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה. הַטַּעַם כִּי כְּלוּם עִקַּר טַעַם הַשְּׁבוּעָה הוּא, כְּדֵי שֶׁבָּזֶה יִתְחַזֵּק נֶגֶד הַמַּחְטִיא, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קיט:קו) ״נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה״, וּכְמַעֲשֶׂה בְּעַז שֶׁנִּשְׁבַּע לְיִצְרוֹ (במדבר רבה טו:טז). וְלָזֶה אָדָם שֶׁחוֹשֵׁב מַחְשָׁבָה זוֹ הוּא פִּתּוּי בְּחִינַת הָרַע, שֶׁמַּשְׁרִישׁ בּוֹ שֹׁרֶשׁ רַע, כְּדֵי שֶׁאַחַר כֵּן יִהְיֶה נָקֵל לְהַשְׁרִישׁ בְּמֵעָיו שֹׁרֶשׁ רֶשַׁע לְהַתְעִיב מַעֲשָׂיו, וְיֹאמַר אֵלָיו: כְּלוּם הַדָּבָר תָּלוּי אֶלָּא בִּשְׁבוּעָה, אַתָּה לֹא נִשְׁבַּעְתָּ, קוּם עֲשֵׂה לְךָ אֱלֹהִים וַעֲשֵׂה אֲשֶׁר תִּתְאַוֶּה עֲשׂוֹת.

וְקָרָא לַמַּעֲשֶׂה הָרָע ״רֹאשׁ וְלַעֲנָה״, לְצַד שֶׁהָעֲבֵירוֹת טַעְמָם רֹאשׁ וְלַעֲנָה, וְהוּא סוֹד טִפָּה מָרָה שֶׁבְּחֶרֶב מַלְאַךְ הַמָּוֶת (עבודה זרה כ:), שֶׁתִּתְהַוֶּה מֵעֲבֵרוֹת הָאָדָם, בְּסוֹד ״תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ״ (ירמיה ב:יט), וּלְהֵיפֶךְ בְּמַעֲשֶׂה הַטּוֹב בְּסוֹד ״טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב ה׳״ (תהלים לד:ט).

וַיֵּיטֶב הַכָּתוּב עוֹנֶשׁ לָזֶה יָתֵר עַל הַמְקַבְּלִים הַבְּרִית, וְאָמַר "לֹא יֹאבֶה" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁה' מִדָּתוֹ הִיא לִמְחוֹל וְלִסְלוֹחַ לַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁמְּחַלִּין פָּנָיו כַּיָּדוּעַ, זֶה הָאִישׁ "לֹא יֹאבֶה ה'". אָמַר לָשׁוֹן זֶה "לֹא יֹאבֶה", נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁה' יַהֲפוֹךְ בּוֹ רְצוֹנוֹ שֶׁסּוֹלֵחַ וְלֹא יֹאבֶה לִסְלוֹחַ. וְהַיּוֹצֵא מִדָּבָר זֶה כְּשֶׁלֹּא יֹאבֶה ה' סְלוֹחַ לוֹ, הוּא "כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף ה'". אָמְרוּ "אָז", פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁיֶּחֱטָא אַחַר כָּךְ שֶׁפָּרָה רֹאשׁ וְלַעֲנָה, אָז בִּמְקוֹם שֶׁחָשַׁב לְהָקֵל עָנְשׁוֹ, וְנַהֲפוֹךְ הוּא שֶׁיֶּעְשַׁן אַף ה' וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה.

וְנִמְצָא כִּי מִלְּבַד שֶׁלֹּא הִרְוִיחַ כְּלוּם בְּמַחְשַׁבְתּוֹ הָרָעָה, שֶׁהֲרֵי כָּל הָרָעָה תְּבוֹאֶנּוּ, עוֹד לוֹ שֶׁתִּרְבֵּץ בּוֹ כָּל הָאָלָה, מַה שֶּׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ כֵּן אִם יְקַבֵּל הַשְּׁבוּעָה עַתָּה, שֶׁהֲגַם שֶׁיִּתְחַיֵּב בָּהּ בְּבוֹא עָלָיו הָרַע וְיִקָּרֵא אֶל ה' יִסְלַח לוֹ, וְלֹא תִּרְבֹּץ בּוֹ כָּל הָאָלָה, כֵּיוָן שֶׁעָשָׂה מַה שֶּׁעָלָיו וְקִבֵּל הָאָלָה עַתָּה, אֶלָּא שֶׁהִתְנַצַּח מִיְּצָרוֹ יְרַחֲמֵהוּ עוֹשֵׂהוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אָדָם הַבָּלְיַעַל שֶׁיְּבַטֵּל הַשְּׁבוּעָה עַתָּה בְּלִבּוֹ שֶׁהוּא מַקְשֶׁה עַצְמוֹ לָדַעַת וְגוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ.

וְהִנֵּה הֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בָּאִישׁ הַהוּא, הוּא הַדִּין מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט, וּכְמוֹ שֶׁגִּלָּה הַכָּתוּב לְבַסּוֹף כְּאָמְרוֹ (דברים כט:כא) "וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן וְגוֹ' וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִיא" וְגוֹ', חֲרֵי כִּי לֹא לְאִישׁ אֶחָד יִחֵד עֹנֶשׁ הָאָמוּר, אֶלָּא גַּם לְרַבִּים אֲשֶׁר יָזִמּוּ כָּכָה.

כ וְאָמְרוּ **וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם.** דַּע כִּי שֹׁרֶשׁ נִשְׁמוֹת עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְסוֹדָתָם בְּהֲרֵרֵי קֹדֶשׁ תַּחַת הַשָּׁמַיִם, בְּסוֹד "הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי" (ישעיה סו:א), וְהַנְּשָׁמוֹת הֵם חֲצוּבוֹת מִתַּחַת כִּסֵּא כְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהָבֵן:

וּכְבָר יָדַעְתָּ סוֹד הַשֵּׁם כִּי הוּא הַנְּשָׁמָה, וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים, וְאָמַר הַכָּתוּב עַל הַמִּשְׁתַּדֵּר בִּלְבָבוֹ "וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ", שֶׁהִיא נִשְׁמָתוֹ, מִשָּׁרְשָׁהּ, שֶׁהוּא תַּחַת הַשָּׁמַיִם, וְזוֹ הִיא כְּרִיתוּת הַנֶּפֶשׁ מִשָּׁרְשָׁהּ.

וְאָמְרוּ **וְהִבְדִּילוֹ ה' לְרָעָה.** קָשֶׁה, אַחַר שֶׁמָּחָה ה' אֶת שְׁמוֹ מַה מָּקוֹם לְהַבְדָּלָה? אָכֵן לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ כִּי כָּל נִשְׁמוֹת עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֹׁרֶשׁ אֶחָד לָהֶם, כְּאָמְרוֹ (ישעיה ס:כב) "נֵצֶר מַטָּעַי", וּכְמוֹ שֶׁרָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה ד:ו) בְּפָסוּק "וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ" (שמות א:ה), שֶׁהֲגַם שֶׁהֵם שִׁבְעִים קְרָאָם נֶפֶשׁ, לְצַד בְּחִינַת הַשֹּׁרֶשׁ. לָזֶה כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ", בְּאֵר הַכָּתוּב שֶׁלֹּא יִשְׁלוֹט עָלָיו חֵלֶק הָרַע לְאַבְּדוֹ לְאִישׁ הַמִּשְׁתַּדֵּר בְּלִבּוֹ עַד שֶׁיְּבַדִּילוֹ ה', וְיַגְבִּיל הַחֵלֶק שֶׁיִּשְׁלוֹט בּוֹ הָרְצוּעָה רָעָה, כִּי הַקְּלִפָּה הַשּׁוֹלֶטֶת תִּקָּרֵא רָעָה. וְכֵן הִיא מִדַּת ה' כְּשֶׁנָּתַן רְשׁוּת לַמְחַבֵּל מַגְבִּיל לוֹ מָקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁלוֹט בּוֹ. וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה רָבָא (תענית כד:) כְּשֶׁהִטְרִיחַ לַה' כְּבְיָכוֹל לַעֲשׂוֹת נֵס שֶׁצִּוָּה עָלָיו אָבִיו לְבַל יִישַׁן בִּמְקוֹמוֹ וְשָׁלְטוּ הַמְחַבְּלִים בְּמִטָּתוֹ וְלֹא חוּץ מִמֶּנָּה, וְהוּא מִטַּעַם זֶה עַצְמוֹ.

וְאָמְרוּ **"מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל".** לְפִי שֶׁהַנֶּפֶשׁ מִסְתַּבֶּכֶת עִם כָּל הַשְּׁבָטִים, לָזֶה יַבְדִּילֵהוּ מִכֻּלָּם לְבַל תַּגִּיעַ רָעָתוֹ לְזוּלָתוֹ.

או יֹאמַר עַל זֶה הַדָּרֶךְ "וְהִבְדִּילוֹ" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, שֶׁאַחַר שֶׁיִּמְחֶה ה' אֶת שְׁמוֹ שֶׁהִיא נִשְׁמָתוֹ, יַבְדִּילוֹ לָרָצוּעָה הָרָעָה, לְהֵמוֹ וּלְאַבְּדוֹ בְּכוֹסוֹת הַמָּרִים אֲשֶׁר מוּכָנִים לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ "כְּכֹל אָלוֹת" וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁהָרָעָה שֶׁיִּשְׁלֹט ה' עָלָיו, הִיא רָעָה שֶׁכּוֹלֶלֶת כָּל הָאָלוֹת אֲשֶׁר נִתְחַכֵּם הוּא לְהָמְלֵט מִמֶּנָּה.

כא **וְאָמַר הַדּוֹר וְגוֹ' וְרָאוּ וְגוֹ'.** קָשֶׁה לָמָּה הִקְדִּים הָאֲמִירָה לָרְאִיָּה, שֶׁעָלֶיהָ הֵם אוֹמְרִים, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְרָאוּ הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן וְגוֹ' וְהַנָּכְרִי וְגוֹ' וְאָמְרוּ" וְגוֹ', וּמַה גַּם שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "וְאָמַר" וְגוֹ' שֶׁהֲרֵי הוּא אוֹמֵר אַחַר כָּךְ "וְאָמְרוּ" וְגוֹ'. עוֹד לָמָּה הִתְחִיל לְדַבֵּר לְשׁוֹן יָחִיד וְגָמַר אוֹמֶר "וְאָמְרוּ" לְשׁוֹן רַבִּים, "וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם"?

וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדָּרֶךְ, "וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן" שֶׁהֵם בְּנֵיכֶם, וְהֶצְרֵךְ לְפָרֵט לְפִי שֶׁיֵּשׁ דּוֹרוֹת מֻהָאֲמוֹת, וְלֹא הוּא בִּלְבַד אָמַר אֶלָּא גַּם "הַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ נָכְרֵי הַסָּמוּךְ וְגַם הַבָּא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה, וּכְאִלּוּ אָמַר "וַאֲשֶׁר יָבֹא" וְגוֹ' "וְרָאוּ" פֵּרוּשׁ הַנָּכְרִים הֵהֵם קָרוֹב וְרָחוֹק "אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ" וְגוֹ'. "וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם", גַּם הֵם נוֹסָף עַל מַאֲמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן "בְּנֵיכֶם" וְגוֹ' "עַל מֶה עָשָׂה" וְגוֹ'. וְהִזְכִּיר "וְרָאוּ" בַּנָּכְרִים וְלֹא בַּדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיהֶם, לְפִי שֶׁאֵלּוּ מְצוּיִים הֵם בְּמִחוֹז יִשְׂרָאֵל וְרוֹאִים הַנַּעֲשֶׂה, וְלֹא הֶצְרֵךְ לוֹמַר בּוֹ "וְרָאוּ". וְאָמְרוּ "כָּל הַגּוֹיִם", יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הָרוֹאִים יַגִּידוּ לַכֹּל אֶת אֲשֶׁר הִפְלִיא ה' עֲשׂוֹת בָּעִיר הַהִיא:

וְכָל מַאֲמָר זֶה הוּא כְּנֶגֶד חֲלוּקָה רִאשׁוֹנָה שֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ וְגוֹ' אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט וְגוֹ' לָלֶכֶת לַעֲבֹד" וְגוֹ', לְפִי שֶׁהַקְּלָלוֹת שֶׁיִּחֵד עַד עַתָּה הָיוּ כְּנֶגֶד חֲלוּקָה שְׁנִיָּה "בַּעַל שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה" וּכְבָר מָחָה אֶת שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם, וּמִכָּאן הוּא מַתְחִיל עִנְיָן הָרִאשׁוֹן "וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת" וְגוֹ'.

וְאָמְרוּ **עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ וְגוֹ', וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ וְגוֹ'.** כָּרְשׁוּם בִּתְחִלַּת הַמַּאֲמָר "לָלֶכֶת לַעֲבֹד", וְלָזֶה לֹא אָמַר "וּמָחָה ה' אֶת שְׁמָם", אֶלָּא שִׁמְמוֹן אַרְצָם וּלְהַגְלוֹתָם מֵעַל אַדְמָתָם וַיַּשְׁלִיכֵם אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת וְגוֹ':

כח **הַנִּסְתָּרוֹת וְגוֹ' וְהַנִּגְלֹת.** פֵּרוּשׁ, הִיא תְּשׁוּבַת יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה, שֶׁהַנִּסְתָּרוֹת לֹא יִתְחַיְּבוּ בָּהֶם, אֲבָל הַנִּגְלוֹת קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶם הֶעֱרְבוּת. וְאָמְרוּ "וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם", כָּאן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם אַחֲרֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהִתְנָה מֹשֶׁה בַּפָּסוּק (דברים כט:יג) "וְלֹא אִתְּכֶם" וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

פרק ל

א **וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים וְגוֹ'.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "כִּי יָבוֹאוּ עָלֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ"?

וְאוּלַי שֶׁיִּכָּוֵן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ברכות נד.) חַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁהוּא מְבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה, וְהֶעֱמִידוּהוּ בַּגְּמָרָא (ברכות ס.) לְקַבֵּל הָרָעָה בְּשִׂמְחָה כְּדֶרֶךְ שֶׁשָּׂמֵחַ עַל הַטּוֹבָה.

וְהוּא אָמְרוֹ "וְהָיָה", שֶׁהוּא לְשׁוֹן שִׂמְחָה (בראשית רבה מב,ג), "כִּי יָבוֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים" – תְּקַבְּלֵם בְּשִׂמְחָה, בְּהַשְׁוָאָה יַחַד הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה. וְאִם הָיָה אוֹמֵר "כִּי יָבוֹאוּ עָלֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ", הָיָה נִשְׁמָע הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וְהָיָה" שֶׁהוּא הַשִּׂמְחָה "כִּי יָבוֹאוּ עָלֶיךָ הַבְּרָכָה", וְתֵיבַת "וְהַקְּלָלָה" נִמְשֶׁכֶת עִם מַאֲמַר "אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ" שֶׁלְּאַחֲרֶיהָ, וְלֹא הָיִיתִי יוֹדֵעַ שֶׁחוֹזֵר מַאֲמַר "וְהָיָה" גַּם עַל הַקְּלָלָה.

עוֹד הִצַּצְתִּי וָאֶרְאֶה מַה נָּעֲמָה חִבַּת הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר חִבֵּב אֱלֹהֵינוּ אוֹתָנוּ, הֲלֹא תִרְאֶה כִּי בִּזְכִרוֹן הַבְּרָכָה הִגִּיעַ אוֹתָהּ עָלֵינוּ, וְאָמַר "כִּי יָבוֹאוּ עָלֶיךָ הַבְּרָכָה", וּבִזְכִרוֹן הַקְּלָלָה אָמַר "וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ" וְלֹא "עָלֶיךָ", וּלְטַעַם זֶה אָמַר "אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ", וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַאֲמַר "כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה".

גַּם אִם הָיָה אוֹמֵר "כִּי יָבֹאוּ עָלֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ", הָיִיתִי מְפָרֵשׁ מַאֲמַר "אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ" עַל שְׁנֵיהֶם, אֲבָל מֵאָמְרוֹ "כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" גִּלָּה בָּזֶה יִתּוּר "אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ", שֶׁבָּא לְהַבְדִּיל בֵּין הַבְּרָכָה לַקְּלָלָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וּלְלֶרֶךְ זֶה אָמְרוֹ "כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" חוֹזֵר אֶל הַבְּרָכָה הָאֲמוּרָה בְּסָמוּךְ לָהּ. וְאַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ אָמְרוֹ "הַדְּבָרִים" לְשׁוֹן רַבִּים, וְהַבְּרָכָה לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי הַרְבֵּה דְּבָרִים טוֹבִים נִכְלְלוּ בַּבְּרָכָה.

הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה. פֵּרוּשׁ, לֹא מִבָּעְיָא בְּעוֹד הַטּוֹבָה עֲלֵיהֶם, אִם הִרְשִׁיעוּ וְחָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה שֶׁיְּהֵיוּ מְרוּצִים אֶל ה', אֶלָּא אֲפִילוּ אַחַר שֶׁנִּמְאֲסוּ בְּעֵינֵי ה' וְשָׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ וְהִדִּיחָם מֵעַל פָּנָיו, וּלְצַד הַצָּרָה אֲשֶׁר תְּסוֹבְבֵם חוֹזְרִים בִּתְשׁוּבָה, כְּאָמְרוֹ "וַהֲשִׁבֹתָ וְגוֹ' בְּכָל הַגּוֹיִם", אַף עַל פִּי כֵן יָשִׁיב ה' שְׁבוּתָם.

וְיָשׁ לְהָעִיר לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר הַבְּרָכָה, כֵּיוָן שֶׁדָּבָר הַסּוֹבֵב הַתְּשׁוּבָה הוּא מוֹרָא הַקְּלָלָה, לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "כִּי יָבֹא עָלֶיךָ הַקְּלָלָה". וְנִרְאֶה כִּי בָּא לְהָעִיר דָּבָר שֶׁבּוֹ יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה, וְהוּא כִּי יַשְׂכִּיל בְּהֵטִיבוֹ מַעֲשָׂיו לִפְנֵי ה' בָּרוּךְ הוּא הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תְּסוֹבְבֻנּוּ, וְעֵת אֲשֶׁר יָסוּר מִנִּי אֹרַח הַחַיִּים הַקְּלָלָה אֲשֶׁר תְּבוֹאֲהוּ, וּמִזֶּה יַשְׂכִּיל לְהָשִׁיב אֶל לִבּוֹ, כִּי זוּלַת מִבְחַן הַבְּרָכָה שֶׁיִּהְיֶה בָּהּ בַּעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, לֹא יַצְדִּיק סִבַּת הַקְּלָלָה שֶׁהִיא לְצַד עָזְבוֹ אֶת ה'.

וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהָרְשָׁעִים לְבָבָם טוֹעֶה, לָזֶה אָמַר "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ" שְׁנֵיהֶם הַטּוֹעִים בְּדֶרֶךְ לֹא טוֹב. וְאָמְרוֹ "בְּכָל הַגּוֹיִם" וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, בְּכֹחַ טַעֲנַת הֱיוֹתוֹ גּוֹלֶה וְנִדָּח בְּכָל הַגּוֹיִם, וְיֹאמַר לִלְבּוֹ: "רְאֵה מַה גָּרְמוּ מַעֲשַׂי הָרָעִים", וְיֵדַע כִּי רַע וָמַר עָזְבוֹ אֶת ה'. וְהוּא אָמְרוֹ "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ" בְּטַעֲנַת "כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' שָׁמָּה", וּכְאִלּוּ אָמַר כַּאֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' בְּכָל הַגּוֹיִם.

וְטַעַם שֶׁדִּבֵּר הַכָּתוּב בְּדֶרֶךְ זֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁיִּמְצָא הַמֻּסָּת טַעֲנָה לְסְתּוֹר הוֹכָחַת הַגָּלֻיּוֹת, בְּאָמְרוֹ כִּי הֲלֹא כַּמָּה וְכַמָּה מֵהָאֻמּוֹת שֶׁיִּקָּרֶה לָהֶם כָּזֶה שֶׁיִּגְלוּ מֵעַל אַדְמָתָם, לָזֶה אָמַר "בְּכָל הַגּוֹיִם", כִּי אֵין גָּלוּת כְּגָלוּת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִתְפַּזְּרוּ בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, וְהוּא אָמְרוֹ "בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' שָׁמָּה".

ב **וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ.** אָמְרוֹ "וְשַׁבְתָּ", וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁאָמַר "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ", לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ" וְגוֹ' הוּא טַעֲנַת הַנִּצָּחוֹן לְלִבּוֹ הַטּוֹעֶה, וְזֶה לְעִנְיַן לְהַכִּיר כִּי לֹא טוֹב עָשָׂה, וְהַתְּשׁוּבָה לְפָנֵי ה' לְהֵיטִיב דְּרָכָיו הוּא מַאֲמַר "וְשַׁבְתָּ עַד".

ג **וְשָׁב ה' וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, חֶלְקֵי הַקְּדֻשָּׁה שֶׁנִּשְׁבּוּ מִצַּד מַעֲשֶׂיךָ הָרָעִים שֶׁקָּדְמוּ, יְשִׁיבֵם ה' מֵהַשַּׁבַאי, זֶה כְּנֶגֶד גְּאֻלַּת שִׁבְיַת הַנֶּעְלָם, וּכְנֶגֶד שִׁבְיַת הַנִּגְלֶה אָמַר "וְשָׁב" וְגוֹ':

ו **וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ'.** יֵשׁ לְהָעִיר, אַחַר שֶׁאָמַר לְמַעְלָה "וְשַׁבְתָּ עַד ה' וְשָׁמַעְתָּ בְקוֹלוֹ", מַה מָּקוֹם לוֹמַר עוֹד "וּמָל ה'"? עוֹד רוֹאֲנִי שֶׁאוֹמֵר עוֹד אַחַר כָּךְ "וְאַתָּה תָּשׁוּב" וְגוֹ', שֶׁנִּרְאֶה שֶׁמִּמַּה שֶׁקָּדַם עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ לִתְשׁוּבָה, וְזֶה אֵינוֹ, כִּי אַחַר שֶׁמָּל לִבּוֹ לְאַהֲבָה אֶת ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ, אֵין לְךָ תְּשׁוּבָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ.

אָכֵן לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת כִּי תָבֹא (דברים כח:טו) בֵּין בְּעִנְיַן הַבְּרָכוֹת בֵּין בְּעִנְיַן הַקְּלָלוֹת, שֵׁשׁ שִׁלְשָׁה דְּבָרִים כְּלָלִיּוֹת בְּמִצְוֹת ה': אַחַת הִיא עִסָּק הַתּוֹרָה, שֵׁנִית שְׁמִירַת מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, שְׁלִישִׁית קִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה:

לָזֶה כְּשֶׁבָּא לוֹמַר תִּקּוּן הַתְּשׁוּבָה סִדֵּר שְׁלָשְׁתָּם, כְּנֶגֶד תְּשׁוּבַת תַּלְמוּד תּוֹרָה, אָמַר תְּשׁוּבָה רִאשׁוֹנָה "וְשַׁבְתָּ עַד ה'", וְגָמַר אוֹמֵר "וְשָׁמַעְתָּ בְקוֹלוֹ" שֶׁהוּא תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְלֹא הִזְכִּיר עִמּוֹ דָּבָר אַחֵר, וְזוֹ הִיא הַתְחָלַת הַתְּשׁוּבָה שֶׁצָּרִיךְ הַשָּׁב עֲשׂוֹת, וְאָמַר כְּנֶגְדָּהּ "וְשָׁב ה' אֶת שְׁבוּתְךָ וְשָׁב וְקִבָּצְךָ" וְגוֹ', כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ג עב.) שֶׁבִּזְכוּת עֶסֶק הַתּוֹרָה יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין. גַּם אָמַר "עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ" וְגוֹ', "וַיֹּאמֶר ה' עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי" (ירמיה ט:יא-יב), לָזֶה כְּשֶׁיָּשׁוּבוּ לְתַלְמוּד תּוֹרָה יְקַבְּצֵם ה' וְיבִיאֵם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ וְגוֹ':

וּכְנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה אָמַר "וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ" וְגוֹ', וְיָדוּעַ כִּי עֲרְלַת הַלֵּב הוּא עֲשׂוֹת רֶשַׁע וְאַהֲבַת הָרֶשַׁע, שֶׁלִּבּוֹ שֶׁל אָדָם מְחַמַּדְתּוֹ,

וּכְנֶגְדּוֹ אָמַר ״וּמָל״ וְגוֹ׳ ״לְאַהֲבָה אֶת ה׳״, פֵּרוּשׁ, שֶׁתִּלְבִּישׁ הָאַהֲבָה אֲשֶׁר תִּכֵּן בְּךָ הַתּוֹכֵן בְּרִיאָתְךָ בִּנְעִימוּת יְדִידוּת חִבַּת אֱלֹהֶיךָ, וְיִחֵד שָׂכָר לָזֶה שֶׁיַּהֲפֹךְ ה׳ כָּל הַצָּרוֹת מֵעָלֵינוּ עַל שׂוֹנְאֵינוּ, כְּאָמְרוֹ ״וְנָתַן״ וְגוֹ׳ ״עַל אוֹיְבֶיךָ״ וְגוֹ׳:

וּכְנֶגֶד קִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה, אָמַר ״וְאַתָּה תָּשׁוּב וְגוֹ׳ וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתָיו״, חֲרִי זֶה מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְיִחֵד לָהֶם שָׂכַר הַקְּרֻבַת הַתּוֹעֶלֶת כְּאָמְרוֹ ״וְהוֹתִירְךָ״ וְגוֹ׳ וְיָשׁוּב לָשׂוּשׂ וְגוֹ׳:

יא כִּי הַמִּצְוָה וְגוֹ׳ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ וְגוֹ׳. צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ ״הַיּוֹם״. עוֹד אָמְרוֹ ״לֹא נִפְלֵאת וְגוֹ׳ וְלֹא רְחוֹקָה״, הֲלֹא בִּכְלַל הַהַפְלָאָה הִיא הַהַרְחָקָה. עוֹד אָמְרוֹ ״וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם״ וְגוֹ׳, בִּשְׁלָמָא אָמְרוֹ ״לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא״ דָּבָר נִמְנָע מֵהַשָּׂגָה, כִּי מִי יַעֲלֶה הַשָּׁמַיְמָה, אֲבָל מֵעֵבֶר לַיָּם הֲלֹא אֳנִיּוֹת יַעַבְרוּ וְיַקְחוּהָ, הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה בְּאִיֵּי הַיָּם הָרְחוֹקִים מְאֹד.

וְאוּלַי שְׁיִכְוַן הַכָּתוּב לִשְׁנֵי פְּרָטֵי הַמְנִיעָה: אֶחָד מִצַּד הַשָּׂגַת יְדִיעַת הַתּוֹרָה עַצְמָהּ, וּשְׁנִיָּה מִצַּד קִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ. כְּנֶגֶד מְנִיעַת יְדִיעַת הַתּוֹרָה אָמַר ״לֹא נִפְלֵאת הִיא״ וְגוֹ׳, וְחָזַר וּפֵרֵשׁ מַה הִיא הַהַפְלָאָה וְאָמַר ״לֹא בַּשָּׁמַיִם״ וְגוֹ׳, כְּנֶגֶד הֶעְדֵּר הַשָּׂגָתָהּ אָמַר ״לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא״ וְגוֹ׳ כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בַּתְּחִלָּה, שֶׁהָרֵי מֹשֶׁה עָלָה בַּשָּׁמַיִם וּלְקָחָהּ לָנוּ, וְהִנֵּה הִיא לְפָנֵינוּ.

וּכְנֶגֶד מְנִיעַת הַשָּׂגַת קִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ אָמַר ״וְלֹא רְחוֹקָה״, וְחָזַר וּפֵרֵשׁ מַה הוּא הָרְחוּק, וְאָמַר ״וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא לֵאמֹר״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, כְּמוֹ שֶׁאֵרַע לְמֹשֶׁה שֶׁהֲגַם שֶׁעָלָה שָׁמַיִם וְהוֹרִיד הַתּוֹרָה, נִמְנְעוּ מִמֶּנּוּ הַשָּׂגַת קִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ הַתְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ, שֶׁהֵם כַּמָּה וְכַמָּה כְּמַעַט רוּבֵי תּוֹרָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הֵם שֶׁהִשִּׂיגוּ לַעֲבֹר הַיָּם לָבֹא אֶל הָאָרֶץ לְקַיֵּם מִצְוֹתֶיהָ.

וַהֲגַם שֶׁאָמַר ״מִי יַעֲבָר לָנוּ אֶל עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ״, כָּלַל יַחַד מְנִיעַת הַשָּׂגָתָהּ עִם מְנִיעַת קִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ, וּלְעוֹלָם עִקַּר הַדָּבָר שֶׁנִּתְכַּוֵּן אֵלָיו בְּ״מֵעֵבֶר לַיָּם״ הוּא עַל מְנִיעַת קִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ.

וְדַקְדֵּק לוֹמַר ״הַיּוֹם״, פֵּרוּשׁ, בִּזְמַן שֶׁהָיוּ סְמוּכִים לִכְנֹס בָּאָרֶץ שֶׁאָז הָיָה קָרוֹב אֲלֵיהֶם הַדָּבָר לַעֲשׂוֹת, וְקָרָא לַיַּרְדֵּן יָם לְפִי שֶׁנִּשְׁפָּךְ לְתוֹךְ יָם הַמֶּלַח, כָּאָמוּר בִּיהוֹשֻׁעַ (יהושע ג:טז): ״וְהַיֹּרְדִים עַל יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּמּוּ נִכְרָתוּ״.

יט הַעִדֹתִי בָכֶם וְגוֹ׳. פָּסוּק זֶה מְיֻתָּר, שֶׁהֲרֵי אָמַר בְּסָמוּךְ ״רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב״ וְגוֹ׳ (דברים ל:טו). עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה שִׁנָּה מִסֵּדֶר שֶׁאָמַר לְמַעְלָה, שֶׁעוֹשֶׂה חֶלְקַת הַטּוֹב בִּפְנֵי עַצְמוֹ, כְּאָמְרוֹ (דברים ל:טו) ״אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב, אֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע״, וְכָאן אָמַר ״הַחַיִּים וְהַמָּוֶת וְגוֹ׳ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה״. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא אָמַר אֶלָּא ״וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים״, וְלֹא אָמַר ״וְאֶת הַטּוֹב״.

וְנִרְאֶה בְּהָעִיר, לָמָּה הִפְסִיק בְּמַאֲמַר ״נָתַתִּי לְפָנֶיךָ״ בֵּין מַאֲמַר ״הַחַיִּים וְהַמָּוֶת״ לְמַאֲמַר ״הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה״, שֶׁהָיָה לוֹ לְהַקְדִּים וְלוֹמַר ״נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַחַיִּים״ וְגוֹ׳, אוֹ אַחַר שֶׁיֹּאמַר ״וְהַקְּלָלָה״ יֹאמַר ״נָתַתִּי לְפָנֶיךָ״?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְהָעִיר, כִּי שְׁנֵי יְעוּדִים – אֶחָד טוֹב וְאֶחָד רַע – הֵם בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְלָזֶה אָמַר בְּפָסוּק זֶה ״הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ״, פֵּרוּשׁ, שָׂכָר וְעֹנֶשׁ הַנְּתוּנִים לְפָנֶיךָ, פֵּרוּשׁ, בָּעוֹלָם הַזֶּה, הֵם הַחַיִּים וְהַמָּוֶת. אִם יֵיטִיבוּ – יִחְיוּ, וְאִם יַרְשִׁיעוּ – יָמוּתוּ. אֵלּוּ הַשְּׁנַיִם הֵם לְפָנֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה.

וְיֵשׁ שְׁנַיִם אֲחֵרִים, וְהֵם הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה, הֵם יְעוּדִים לָעוֹלָם הַבָּא, וְאֵינָם לְפָנֶיךָ אֶלָּא לְאַחַר מִיתָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים כח:ו) ״בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ״, וּלְהֵיפֶךְ אָרוּר הוּא וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא קז.) שֶׁמְּדַבֵּר עַל יְצִיאָתוֹ מִן הָעוֹלָם, וְלָזֶה הִפְסִיק בְּמַאֲמַר ״נָתַתִּי לְפָנֶיךָ״ בֵּין שְׁנֵי יְעוּדִים הָרִאשׁוֹנִים לַשְּׁנַיִם הָאַחֲרוֹנִים.

וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֵר ״וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים״, שֶׁהוּא יְעוּד עוֹלָם הַזֶּה, כִּי יִתְקָרֵב לֵב הָאָדָם בְּיוֹתֵר לְמַה שֶּׁלְּפָנָיו, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (דברים יא:יג) ״וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ׳ וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם״, חֲרִי שֶׁלֹּא הִזְכִּיר לְהַטּוֹת לְבַב אֱנוֹשׁ אֶלָּא בְּדְבָרִים הַנִּגְלִים בָּעוֹלָם הַזֶּה:

כְּמוֹ כֵּן אָמַר כָּאן ״וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים״, פֵּרוּשׁ, יִתְחַיֵּב הַדָּבָר אֲפִלּוּ כְּפִי טֶבַע הַנַּשְׁמִי לִבְחֹר בַּחַיִּים. וַהֲגַם שֶׁבְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה (דברים ל:טו) אָמַר ״רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַחַיִּים וְהַטּוֹב״ יַחַד, שָׁם נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר ״לְפָנֶיךָ״ לִבְחֹר בָּהֶם, וְכָאן נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר ״לְפָנֶיךָ״ לוֹמַר מַה שֶּׁלְּפָנֶיךָ, וְהֵעִיר עַל זֹאת הַכַּוָּנָה בְּמַה שֶּׁפִּזְּרָה בְּאָמְצַע הַיְעוּדִים כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, גַּם בְּמַה שֶׁגָּמַר אוֹמֵר ״וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים״ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

כ לְאַהֲבָה אֶת ה׳ וְגוֹ׳. מַאֲמָר זֶה סָמוּךְ עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ, שֶׁאָמַר ״לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ״, וְגָמַר אוֹמֵר ״לְאַהֲבָה״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, שֶׁטַּעַם חֵפֶץ בַּחַיִּים הוּא לְאַהֲבָה אֶת ה׳ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ וְגוֹ׳, וְנָתַן טַעַם ״כִּי הוּא חַיֶּיךָ״, כִּי מַה לָּאָדָם חַיִּים אִם לֹא רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁעַשִּׂית רְצוֹנוֹ הִיא תְּסוֹבֵב שֶׁיִּדְבַּק הָאָדָם בְּקוֹנוֹ, כְּאָמְרוֹ ״וּלְדָבְקָה בּוֹ״, וְזֶה הוּא עַצְמוֹ הַחַיִּים בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאֹרֶךְ יָמִים לָעוֹלָם הַבָּא, וְהוּא אָמְרוֹ ״וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ״.

וְאָמְרוֹ **לָשֶׁבֶת עַל וְגוֹ׳.** כְּאִלּוּ אָמַר וְלָשֶׁבֶת וְגוֹ׳, וְדָבָר זֶה גַּם כֵּן הוּא מֵהַשָּׂגַת הַשְּׁלֵמוּת, כִּי יְשִׁיבַת הָאָרֶץ הִיא מִצְוָה כּוֹלֶלֶת כָּל הַתּוֹרָה. צֵא וּלְמַד מִמַּאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קיא.) שֶׁכָּל הַהוֹלֵךְ בָּהּ אַרְבַּע אַמּוֹת יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא שֶׁכֻּלּוֹ חַיִּים.

חסלת פרשת נצבים

פרק לא

א **וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה.** צָרִיךְ לָדַעַת לְהֵיכָן הָלַךְ, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם שֶׁהָלַךְ לְמִשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָּנָא, וְהַמְפָרְשִׁים אָמְרוּ (עיין רמב״ן ורבינו בחיי) שֶׁהָלַךְ מִמַּחֲנֵה לְוִיָּה לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל כְּאָדָם הַנִּפְטָר מֵחֲבֵירוֹ, וְהַכָּתוּב סָתוּם הוּא, וְאֵין מְמֻנוּ הֶכֵּר לְאֶחָד מֵהַדְּרָכִים. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת מִי הֵעִיר אֶת רוּחַ מֹשֶׁה לָדַעַת שֶׁמָּלְאוּ יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו, וַהֲלֹא אָמְרוּ בַּגְּמָרָא (שבת ל.) שֶׁאֵין מוֹדִיעִין לָאָדָם יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו, וּמִי הוֹדִיעוֹ לְמֹשֶׁה?

וְגָרְאָה לְפָרֵשׁ עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר הקדוש חלק א׳ רי״ח.) שֶׁאָמְרוּ כִּי אַרְבָּעִים יוֹם קוֹדֶם הַפְּטִירָה נִשְׁמַת הָאָדָם הוֹלֶכֶת מִמֶּנּוּ, כְּאָמְרוֹ (שיר השירים ד:ו) ״וְנָסוּ הַצְּלָלִים״, וּמְבֻאָרֶת מִקּוֹם חֲנָיָתָהּ בְּמָקוֹם עֶלְיוֹן, וְהַצַּדִּיקִים יַכִּירוּ בְּדָבָר, וְצֵא וּלְמַד מֵרַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי שֶׁהִכִּיר בְּרַבִּי יִצְחָק כָּאָמוּר בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (שם).

וְאָמְרוּ עוֹד כִּי הַשֵּׁמוֹת שֶׁיֵּשׁ לְיִשְׂרָאֵל הֵם שְׁמוֹת הַנְּשָׁמוֹת. וּכְבָר הַעִירוֹתִי בָּזֶה בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק ״וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב״ (משלי י:ז), וּכְמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (זוהר חדש רות פד,ג) שֶׁאֵין הָרְשָׁעִים זוֹכְרִים אֶת שְׁמָם. וְהַטַּעַם הוּא כִּי הָרָשָׁע אֵין לוֹ נֶפֶשׁ, וּכְמוֹ שֶׁרָמוּז בַּפָּסוּק ״וְנִשְׁמְתָּ סַכִּין בִּלְעֶךָ אִם בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה״ (משלי כג:ב), הָא לָמַדְתָּ שֶׁהָרָשָׁע אֵינוֹ בַּעַל נֶפֶשׁ, כִּי נִשְׁבֶּרֶת הִיא מִמֶּנּוּ, וְלָזֶה אֵין הָרְשָׁעִים מַכִּירִים אֶת שְׁמָם, כִּי אֵינָם בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ בַּעֲלַת הַשֵּׁם.

וְכָאן אָמַר ״וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה״, פֵּרוּשׁ רוּחַ הַחַיִּים שֶׁבּוֹ שֶׁתִּקָּרֵא מֹשֶׁה, הָלְכָה כַּסֵּדֶר הָרָגִיל לְמִי שֶׁמַּגִּיעַ קִצּוֹ. וְכִנָּה לְנַפְשׁוֹ לְשׁוֹן זָכָר, כִּי הוּא סִימָן לְגוֹדֶל הַנֶּפֶשׁ כְּשֶׁתִּהְיֶה בְּמַדְרֵגַת זָכָר. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּמַה שֶׁאָמַר ״וַיְדַבֵּר אֶת״ וְגוֹ׳, שֶׁהִרְגִּישׁ בַּהֲלִיכָתָהּ וְהִכִּיר שֶׁהִגִּיעַ קִצּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא, כְּאָמְרוֹ ״בֶּן מֵאָה וְגוֹ׳ אָנֹכִי הַיּוֹם״, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יג:) הַיּוֹם מָלְאוּ יָמַי וּשְׁנוֹתַי.

וְאִם תֹּאמַר: מִנַּיִן יָדַע מֹשֶׁה בְּדִיּוּק יוֹם הַמִּיתָה? הֲלֹא אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מִיּוֹם שֶׁיִּנּוֹסוּ הַצְּלָלִים עַד יוֹם הַמִּיתָה הֵם אַרְבָּעִים יוֹם, וּמִי יוֹדֵעַ הַדְּבָרִים יוֹתֵר מִמֹּשֶׁה, וְהִשְׁפִּיל וְיָדַע יוֹם קִצּוֹ, וְהַכָּרָה כָּזוֹ מֻשָּׁגֶת הִיא לִגְדוֹלֵי עוֹלָם, וְעַיִן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל״ (בראשית מז:כט):

וַיְדַבֵּר אֶת (כָּל) הַדְּבָרִים וְגוֹ׳. אָמְרוּ ״אֶת (כָּל) הַדְּבָרִים״, לְהָעִיר שֶׁהַגַּם שֶׁהִגִּיעַ יוֹם פְּטִירָתוֹ, כְּאָמְרוֹ ״אָנֹכִי הַיּוֹם״, פֵּרוּשׁ הַיּוֹם מָלְאוּ יָמַי וְגוֹ׳, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה בּוֹ כֹּחַ הַיְכוֹל דַּבֵּר כָּל הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים מִכָּאן וְעַד סוֹף הַסֵּפֶר, מַה שֶּׁאֵין כֹּחַ בְּזוּלָתוֹ עֲשׂוֹת כֵּן, בֵּין בַּכֹּחַ הַגּוּפִיִּי בֵּין בְּכֹחַ הַשֵּׂכֶל.

ב **לֹא אוּכַל עוֹד וְגוֹ׳.** לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁהִכִּיר בְּסִלּוּק הַנְּשָׁמָה הַנִּקְרֵאת מֹשֶׁה, אָמַר ״לֹא אוּכַל״ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זוהר ח״א ריז:) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כַּד נָפְקַת נִשְׁמָתָא מִבַּר נָשׁ בְּאִינּוּן (אַרְבְּעִין) [תְּלָתִין] יוֹמִין לֵית בַּר נָשׁ שַׁלִּיט בְּנִשְׁמָתֵיהּ.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לָהֶם טַעַם שֶׁהִכִּיר שֶׁהַיּוֹם מָלְאוּ יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו, וַהֲגַם שֶׁאָמַרְנוּ הַטַּעַם מִדֶּרֶךְ הַצַּדִּיקִים לְהַעֲלִים הַשָּׂגָתָם אֲשֶׁר יַשִּׂיגוּ יוֹתֵר עַל בְּנֵי דוֹרָם, וְלָזֶה אָמַר לָהֶם טַעַם הַכָּרָתוֹ בַּדָּבָר מִשְּׁנֵי טְעָמִים: אֶחָד, ״לֹא אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא״ שֶׁנִּטְלָה מִמֶּנִּי הָרְשׁוּת וְנִתְּנָה לִיהוֹשֻׁעַ. שֵׁנִית, שֶׁה׳ אָמַר אֵלָיו ״לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה״, מִזֶּה הִכִּיר כִּי קָרְבוּ יְמֵי הַפְּקִידָה:

וּלְךָ זֶה, ״רַה״ נָתַן טַעַם לָהֶם לְכִוּוּן ״הַיּוֹם״, וְיָבִינוּ בָּהּ עַל הַזְּמַן הַמְּזֻדָּמִן לָפָנָיו, שֶׁיִּתְיַחֵס אֵלָיו זִכְרוֹן שֵׁל ״הַיּוֹם״, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּמָקוֹם אַחֵר.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בִּסְמִיכוּת ״רַה׳ אָמַר אֵלַי״ לְמַאֲמַר ״לֹא אוּכַל״ וְגוֹ׳, לְהוֹדִיעַ נֶאֱמָנוּת עַבְדוּתוֹ לַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהַגַּם שֶׁלֹּא יוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא, אִם יֹאמַר אֵלָיו ה׳ עֲבוֹר אֶת הַיַּרְדֵּן יִהְיֶה מִתְאַזֵּר וְעוֹמֵד וּמְשַׁמֵּשׁ לְהַכְנִיסָם לָאָרֶץ, וְלֹא הָיָה נִמְנָע מִצַּד שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לָצֵאת וְלָבוֹא, אֶלָּא שֶׁה׳ אָמַר אֵלָיו ״לֹא תַעֲבֹר״ וְגוֹ׳:

ג **ה׳ אֱלֹהֶיךָ הוּא וְגוֹ׳ הוּא יַשְׁמִיד וְגוֹ׳.** הַצְּרַךְ לוֹמַר שְׁנֵי פְּעָמִים ״הוּא״ וְלֹא הִסְפִּיק בְּאַחַת. נִתְכַּוֵּן לְנַחֲמָם עַל פְּטִירָתוֹ, וַאֲשֶׁר יֻחְסְרוּ שְׁנֵי דְּבָרִים גְּדוֹלִים וְטוֹבִים: הָאַחַת, כִּי הָיָה לָהֶם לְמָגֵן לִפְנֵי ה׳ לְבִלְתִּי כַּלּוֹתָם כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בָּעֶגֶל וּבַמְרַגְּלִים, לוּלֵי מֹשֶׁה בְּחִירוֹ. שֵׁנִית, כִּי הוּא אֹבֵד וְשׁבֵר שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמוֹרִי סִיחוֹן וְעוֹג, וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹמוֹ לִלְחֹם הַמִּלְחָמוֹת הַגְּדוֹלוֹת אֲשֶׁר הֵם מְעוּתָּדִים לִפְנֵיהֶם?

לָזֶה אָמַר, כְּנֶגֶד מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לַה׳ אָמַר ״ה׳ אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ״, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות יז:ה) ״עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם״, פֵּרוּשׁ, כִּי הוּא הָעוֹבֵר עַל פִּשְׁעֲכֶם וְאֵלָיו תַּחֲזִיקוּ הַטּוֹב וְלֹא לִי, כְּמוֹ שֶׁכֵּן מָצִינוּ שֶׁהוּא הֵעִיר אֶת רוּחַ מֹשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם בְּמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל, דִּכְתִיב (שמות לב:י) ״הַנִּיחָה לִי״ וְגוֹ׳, וְאֵין בְּהֶעְדֵּר מֹשֶׁה הֶעְדֵּר הֲעָבָרַת עַל פֶּשַׁע כִּי הוּא יַעֲבוֹר לְפָנֶיךָ.

וְכֶנֶגֶד גְּבוּרַת הַמִּלְחָמָה אָמַר, כִּי לֹא כֹּחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הוּא הָעוֹשֶׂה חַיִל, אֶלָּא ה׳ הוּא הַלּוֹחֵם, וְהוּא אָמְרוֹ ״הוּא יַשְׁמִיד״ וְגוֹ׳, וּלְצַד הֶאֱמְצָעִיּוּת אָמַר ״יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ״:

וְדָקְדֵק לוֹמַר ״הוּא״, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר הַנָּבִיא בְּמִלְחֶמֶת הָעַי, כְּשֶׁנָּפַל מִיִּשְׂרָאֵל כִּשְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אִישׁ וְנָפַל יְהוֹשֻׁעַ עַל פָּנָיו, אָמַר אֵלָיו ה׳ ״קוּם לָךְ לָמָּה זֶּה אַתָּה נוֹפֵל עַל פָּנֶיךָ״ (יהושע ז:י), וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין מד.) שֶׁאָמַר ה׳ אֵלָיו: ״אַתָּה גָּרַמְתָּ, שֶׁלֹּא יָצָאתָ עִמָּהֶם״, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה ״הוּא עֹבֵר״, פֵּרוּשׁ, הַדָּבָר תָּלוּי שֶׁיַּעֲבֹר הוּא בְּעַצְמוֹ לְפָנֶיךָ וְלֹא שְׁלוּחוֹ.

ז **כִּי אַתָּה תָבוֹא.** וְלֹא אָמַר תָּבִיא, כִּי ה׳ הַמֵּבִיא אוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה ״ה׳ אֱלֹהֶיךָ הוּא הָעוֹבֵר וְגוֹ׳ הוּא יַשְׁמִיד״, אֶלָּא שֶׁהוּא יָבוֹא בְּרֹאשָׁם. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ח.) בַּפָּסוּק שֶׁאָמַר בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה (דברים לא:כג) ״כִּי אַתָּה תָּבִיא״, שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דַּבֵּר אֶחָד לַדּוֹר, לְפִי שֶׁמַּשְׁמָעוּת תָּבוֹא סוֹבֶלֶת גַּם כֵּן אֲחֵרִים עִמּוֹ, לָזֶה רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיִּפָּרֵשׁ דְּבָרָיו, וּלְעוֹלָם כַּוָּנַת מֹשֶׁה הָיְתָה לְהָעִיר כִּי ה׳ הוּא הַמֵּבִיא, נִמְצָאתָ אוֹמֵר אָמַר ״תָּבוֹא״ לְקִבּוּעַ הַמַּעֲשֶׂה בַּה׳ כִּי הוּא הַמֵּבִיא, וְאָמַר ״תָּבִיא״ לְשַׁלֵּל זוּלָתוֹ מִמִּין הָאֱנוֹשִׁי.

ח **וַה׳ הוּא הַהוֹלֵךְ לְפָנֶיךָ וְגוֹ׳.** וְלֹא אָמַר אֱלֹהֶיךָ, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר לְיִשְׂרָאֵל (דברים לא:ג), לְפִי שֶׁאֵין מְיַחֵד שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ עַל הַצַּדִּיק בַּחַיִּים חַיּוּתוֹ (תנחומא תולדות ז), אֲבָל לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל יִתְיַחֵד שְׁמוֹ, כְּאָמְרוֹ (שמות כ:ב) ״אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ״.

וְאָמְרוֹ **הוּא הַהוֹלֵךְ.** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר וַה׳ הוֹלֵךְ לְפָנֶיךָ, לְהָעִיר שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב בְּיִכֹּלֶת הַמָּצוּי בְּיִשְׂרָאֵל (לִשְׁמֹר) [לְשַׁמֵּד] כִּי יָכוֹל יוּכַל לְכָל הַמִּלְחָמוֹת הַמְּזֻמָּנוֹת לְפָנָיו, כִּי לֹא בִּיכָלְתָּם תָּלוּי הַדָּבָר, אֶלָּא בַּה׳ לְבַד הוּא תָּלוּי, וְהוּא אָמְרוֹ ״הוּא הַהוֹלֵךְ״, וְלֹא בְּשִׁתּוּף כֹּחַ אַחֵר.

הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ. אָמְרוֹ ״הוּא״, לְהוֹדִיעַ כִּי מַדְרֵגָה הַגְּדוֹלָה שֶׁהִיא כְּלָלוּת הַשְׁכִינָה הַהוֹלֶכֶת לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, הַדְרָגָה זוֹ תִּהְיֶה עִמּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ ״הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ״, פֵּרוּשׁ בְּחִינָה הַמְזֻכֶּרֶת בְּסָמוּךְ.

יב **הַקְהֵל אֶת הָעָם וְגוֹ׳ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְגוֹ׳.** צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל שְׁנֵי פְּעָמִים תֵּיבַת לְמַעַן, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְיִלְמְדוּ״, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר בַּפָּסוּק שֶׁאַחֲרֵי זֶה שֶׁאָמַר ״יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ״?

וְנִרְאֶה כִּי לְפִי שֶׁאָמַר הַכָּתוּב ״הַקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף״ לִקְרוֹת סֵפֶר תּוֹרָה בְּאָזְנֵיהֶם, וּכְבָר קָדַם לָנוּ כִּי הַנָּשִׁים אֵינָם בְּנֵי תַּלְמוּד תּוֹרָה, דִּכְתִיב (דברים יא:יט) ״וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם״, וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין כט:) וְלֹא בְּנוֹתֵיכֶם:

לָזֶה חִלֵּק הַכָּתוּב שְׁתֵּי הַדְרָגוֹת בְּמִצְוָה זוֹ, וְאָמַר בִּתְחִלָּה חֲלוּקָה שֶׁהִיא שָׁוָה בָּאֲנָשִׁים וּבַנָּשִׁים, וְהוּא ״לְמַעַן יִשְׁמְעוּ״, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּשְׁמְעוּ מִצְוֹוֹת הַתּוֹרָה שֶׁחַיָּבִין הֵם לַעֲשׂוֹת, וְדָבָר זֶה שָׁוִים הֵם בּוֹ, שֶׁגַּם הַנָּשִׁים חַיָּבִין בְּמִצְוֹוֹת לֹא תַעֲשֶׂה וּבְמִצְוֹוֹת עֲשֵׂה שֶׁאֵין הַזְּמַן גְּרָמָא.

וְאַחַר כָּךְ אָמַר חֲלוּקָה בִּפְנֵי עַצְמוֹ כְּנֶגֶד הָאֲנָשִׁים לְבַד, וְהוּא ״וּלְמַעַן יִלְמְדוּ״ שֶׁהוּא תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְלָזֶה לֹא אָמַר ״לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְיִלְמְדוּ״, שֶׁאָז הָיָה נִשְׁמָע שֶׁשְּׁנֵיהֶם בְּעִנְיָן אֶחָד.

שׁוּב רָאִיתִי מַאֲמַר חֲזַ״ל (חגיגה ג.) שֶׁאָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: ״הַנָּשִׁים לִשְׁמוֹעַ וְהָאֲנָשִׁים לִלְמוֹד״, עַד כָּאן. וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָם, וְנִתְחַכְּמוּ לְהַקְדִּים הַנָּשִׁים לָאֲנָשִׁים כְּסֵדֶר שֶׁהִקְדִּים הַכָּתוּב, ״לְמַעַן יִשְׁמְעוּ״, וְאַחַר כָּךְ ״וּלְמַעַן יִלְמְדוּ״, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

יג **וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר וְגוֹ׳.** חֲלוּקָה זוֹ כְּנֶגֶד הַטַּף שֶׁהִזְכִּיר בְּפָסוּק ״הַקְהֵל״, אָמַר הַטַּעַם הֲגַם שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ עֲדַיִן לִלְמֹד, אַף עַל פִּי כֵן יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם, פֵּרוּשׁ לְחַנְּכָם לְיִרְאָה אֶת ה׳:

וְלָזֶה לֹא אָמַר כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר בְּפָסוּק הַקְהֵל ״יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ״, שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים, אֶלָּא ״וְלָמְדוּ לְיִרְאָה״, פֵּרוּשׁ שֶׁבָּזֶה יִלְמְדוּ יִרְאַת שָׁמַיִם. וְאָמְרוֹ ״כָּל הַיָּמִים״, כִּי כְּשֶׁהַקָּטַנִּים מִתְחַנְּכִים מִתְּחִלָּתָם לְיִרְאָה יִתְיַסֵּד בָּהֶם יִרְאַת ה׳ כָּל יְמֵיהֶם:

וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (חגיגה ג.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְהַטַּף לָמָּה? לִתֵּן שָׂכָר לְמְבִיאֵיהֶם, עַד כָּאן. וְאוּלַי שְׁנוֹתְנִים טַעַם לְקַטַנֵּי קְטַנִּים שֶׁאֵינָם מְבִינִים דָּבָר, שֶׁגַּם הֵם נִכְלָלִים בִּכְלַל הַטַּף שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, וּמַה שֶּׁנָּתַן הַכָּתוּב טַעַם ״יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ״, הוּא לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יַתְחִילוּ הֶבֶן.

יד **הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ וְגוֹ׳.** טַעַם אָמְרוֹ ״הֵן״, לְהַצְדִּיק מַאֲמַר מֹשֶׁה שֶׁאָמַר ״בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם״, וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יג:) ״הַיּוֹם מָלְאוּ יָמַי״ וְכוֹ׳, עַד כָּאן. וּבָא דְּבַר ה׳ אֵלָיו, וְאָמַר ״הֵן״ כִּדְבָרֶיךָ קָרְבוּ יָמֶיךָ. וְאָמְרוֹ ״קָרְבוּ יָמֶיךָ״ וְלֹא אָמַר ״קָרַב יוֹמְךָ״, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית מז:כט) ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי״ וְגוֹ׳ וּפֵרַשְׁנוּהוּ שָׁם:

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ ״הֵן קָרְבוּ״ וְגוֹ׳ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, הִנֵּה הַיָּמִים שֶׁלְּךָ קָרְבוּ אֶצְלְךָ, וְהַיָּמִים הֵם חֶלְקֵי הַנְּשָׁמָה הַמִּתְקָרְבִים בְּסוֹד ״תֹּסֶף רוּחָם יִגְוָעוּן״ (תהלים קד,כט), וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שָׁם בְּפָרָשַׁת וַיְחִי, וְהוֹדִיעוֹ כִּי טַעַם קִרְבַת חֶלְקֵי הַנְּשָׁמָה הַנִּקְרָאִים יָמִים הוּא לָמוּת.

וְהִתְיַצְּבוּ וְגוֹ׳. כָּאן צִוָּה שֶׁיִּתְנַהֵג יְהוֹשֻׁעַ בִּשְׂרָרָה לִפְנֵי מֹשֶׁה, וְהוּא אָמְרוֹ ״וְהִתְיַצְּבוּ״ לְשׁוֹן מִנּוּי וּשְׂרָרָה שְׁנֵיהֶם בְּהַשְׁוָאָה, עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת אַתֶּם נִצָּבִים (דברים כט:ט). וְאָמְרוֹ ״וַאֲצַוֶּנּוּ״, לְשׁוֹן מַלְכוּת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמואל א יג:יד) ״וַיְצַוֵּהוּ ה׳ לְנָגִיד״, וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״כִּי אַתָּה תָּבִיא״ (דברים לא:כג), וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ח.) טוֹל מַקֵּל וְהַךְ עַל קָרְקָדָם.

טז **וְקָם הָעָם הַזֶּה וְגוֹ׳.** קָשֶׁה, וְכִי קִימָה הִיא לוֹ, וַהֲלֹא יְרִידָה וְהַשְׁפָּלָה הִיא לוֹ הַזּוֹנָה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכָר? וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים לב:טו) ״וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט״, וְהוּא אָמְרוֹ ״וְקָם הָעָם״, פֵּרוּשׁ, הָיְתָה לוֹ קִימָה בְּעוֹלָם בִּירֻשַּׁת הָאָרֶץ, וְעָשֶׂר וְכָבוֹד, וַיִּשְׁמַן, וּמִזֶּה יָצָא לוֹ שֶׁיִּבְעַט וְזָנָה אַחֲרֵי וְגוֹ׳. וְכֵן אָמַר בְּסָמוּךְ (דברים לא:יט) ״כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְגוֹ׳ כִּי אֲבִיאֶנּוּ וְגוֹ׳ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים״ וְגוֹ׳, חֲרֵי שֶׁהִקְדִּים שָׂבַע

וְדָשֵׁן לְ״וּפָנָה״, כְּמוֹ כֵּן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ הִקְדִּים לוֹמַר ״וְקָם״ וְאַחַר כָּךְ ״וְזָנָה״.

עוֹד יְרֵאָה, כִּי לֹא הַדּוֹר הַהוּא עַצְמוֹ יִזְנֶה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכָר, אֶלָּא הַדּוֹר שֶׁיָּקוּם מִמֶּנּוּ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּסֵפֶר שׁוֹפְטִים (ב:ח-יב): ״וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ׳, וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֶאֶסְפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר וְגוֹ׳ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָרַע בְּעֵינֵי ה׳ וַיַּעַבְדוּ אֶת הַבְּעָלִים וְגוֹ׳ מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם״, וְהוּא אָמְרוֹ ״וְקָם וְגוֹ׳ וְזָנָה וְגוֹ׳ אֲשֶׁר הוּא בָא שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ״.

יז וַעֲזַבְתִּים וְגוֹ׳ וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי וְגוֹ׳. הַכַּוָּנָה כִּי אִם יִתֵּן ה׳ דַּיְעָתוֹ לָדַעַת הַצָּרוֹת אֲשֶׁר יָבוֹאוּ עֲלֵיהֶם, יֶהֱמוּ רַחֲמָיו וְיִסְלַח חֲרוֹן אַפּוֹ, לָזֶה הוּא מוֹדִיעַ כִּי יַסְתִּיר פָּנָיו, וּבָזֶה יִמְצָאוּהוּ צָרוֹת רַבּוֹת.

וְאָמַר בַּיּוֹם וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּשְׁעֲרוּ בְּדַעְתָּם לְרוֹב הַצָּרָה שֶׁרוֹאִין שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא לְצַד הַסְתָּרַת פָּנַי מֵהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ ״הֲלֹא״, פֵּרוּשׁ וַדַּאי שֶׁעַל שֶׁאֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי וְגוֹ׳, שֶׁאִם הָיָה בְּקִרְבִּי לֹא הָיוּ כָּל כָּךְ צָרוֹת בָּאִין עָלֵינוּ, וְצֵא וּלְמַד שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (שופטים י,טז) ״וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בַּעֲמַל יִשְׂרָאֵל״, כִּבְיָכוֹל.

יח וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר. קָשֶׁה לָמָּה יַסְתִּיר פָּנָיו אַחֲרֵי שֶׁהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם וְאָמְרוּ ״הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי״, וְאִם נוֹתֵן הַכָּתוּב טַעַם לָמָּה שֶׁעָבַר עַד עַתָּה שֶׁהִסְתִּיר פָּנָיו מֵהֶם, זֶה אֵינוֹ צָרִיךְ לְאָמְרוֹ, כִּי רוֹאֶה אֲנִי שֶׁהַטַּעַם שֶׁהִסְתִּיר הוּא לְפִי שֶׁזָּנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכָר כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה. עוֹד יֵשׁ לְהָעִיר בַּפָּסוּק לָמָּה כָּפַל ״הַסְתֵּר אַסְתִּיר״. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֶאֱרִיךְ לָשׁוֹן לוֹמַר ״עַל כָּל הָרָעָה״ וְחָזַר לְפָרֵשׁ ״כִּי פָנָה״.

אָכֵן הַכָּתוּב בָּא לְתֵת טַעַם לְהַסְתָּרַת פָּנִים, כִּי יֹאמַר הָאוֹמֵר חָס וְשָׁלוֹם שֶׁה׳ לֹא שָׁפַט בְּצֶדֶק חָס וְשָׁלוֹם מִשְׁפָּט זֶה, כִּי אָמַר הַנָּבִיא (ישעיה כז,ח) ״בְּסַאסְאָה בְּשַׁלְחָהּ״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ח:) בְּמִדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ, וְהוּא יִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל.

וְהִנֵּה בְּהַסְתָּרַת פְּנֵי ה׳ מֵהֶם, יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁיִּהְיוּ נִפְרָעִים עַל חַטָּאתָם יוֹתֵר מִשֶּׁעוּר הָרָאוּי לָהֶם לְפִי עָנְשָׁם, כִּי אֵין הַשּׁוֹפֵט חָפֵץ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר יָבֹא עֲלֵיהֶם מֵהַצָּרוֹת וְהָרָעוֹת, וְאֵין זֶה מִשְׁפַּט צֶדֶק חָס וְשָׁלוֹם, וְאוּלַי כִּי זֶה כָּלוּל בְּמַאֲמַר שֶׁאוֹמְרִים ״הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי״ וְגוֹ׳:

וּבָא הַכָּתוּב לְהָשִׁיב תְּשׁוּבָה נְכוֹנָה, וְאָמַר ״וְאָנֹכִי הַסְתֵּר״, פֵּרוּשׁ, הַסְתָּרָה זוֹ יֵשׁ לִי בַּדִּין שֶׁאַסְתִּיר פָּנַי מֵהֶם, וְלָזֶה כָּפַל ״הַסְתֵּר אַסְתִּיר בַּיּוֹם הַהוּא״, פֵּרוּשׁ, בַּיּוֹם שֶׁזָּנָה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכָר. וְאָמַר הַטַּעַם ״עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי ראה יא,כה; חולין ה.) כָּל הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ שֶׁטַּעַם הַהֶסְתָּרָה הוּא ״עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה״, וּמַה הוּא — ״כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים״. וּמֵעַתָּה הֲגַם שֶׁיָּבוֹאוּ עָלָיו כָּל הַצָּרוֹת שֶׁבָּעוֹלָם מֵחֲמַת הַסְתָּרַת פָּנִים, רָאוּי הוּא לָזֶה כְּשֵׁם שֶׁהוּא עָשָׂה כָּל הָרָעָה, יָבוֹאוּ עָלָיו כָּל הַצָּרוֹת, וְכָךְ שׁוֹרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת.

וָדַע כִּי אֵין צָרָה וְאֵין רָעָה בָּעוֹלָם שֶׁאֵינָהּ כְּנֶגֶד עֲבֵרָה אַחַת, כִּי ה׳ יָסַד יִסּוּרִין כְּנֶגֶד כָּל הַחֲטָאִים, כְּדֶרֶךְ שֶׁקָּבַע שָׂכָר כְּנֶגֶד כָּל מַעֲשֶׂה הַטּוֹב, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן אָדָם שֶׁעָבַר עַל כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, אוֹ עַל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁשִּׁקּוּלָה כְּכָל הַתּוֹרָה, עֹנֶשׁ הוּא לְבֹא עָלָיו כָּל עֲנָשִׁין שֶׁבָּעוֹלָם, וְלָזֶה הִסְתִּיר ה׳ פָּנָיו מֵהֶם:

יט וַעֲתָּה כִּתְבוּ וְגוֹ׳. אָמְרוֹ ״וְעַתָּה״, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה מֹשֶׁה מִתְעַכֵּב לַעֲשׂוֹת מַאֲמַר ה׳ תֵּכֶף וּמִיָּד, נִתְכַּוֵּן לְזָרְזוֹ לִכְתֹּב תֵּכֶף וּמִיָּד קֹדֶם צַוּוֹתוֹ אֶת יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָאָמוּר בְּסָמוּךְ דִּכְתִיב (דברים לא:יד) ״קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ״, שֶׁהֲגַם שֶׁהוּעַד הָיָה לְצַוּוֹת יְהוֹשֻׁעַ דִּכְתִיב ״קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ׳ וַאֲצַוֶּנּוּ״, אַף עַל פִּי כֵן חָפֵץ ה׳ לְהַקְדִּים הַכְתָּבָה שֶׁל הַשִּׁירָה וְלִמּוּדָהּ.

וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים לא:כב) ״וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַשִּׁירָה וְגוֹ׳ וַיְלַמְּדָהּ״ וְגוֹ׳, וְאַחַר כָּךְ אָמַר ״וַיְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ״ וְגוֹ׳, שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּה אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְחִזְּקוֹ לְהָבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל, וּמִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לִגְמֹר כָּל מַאֲמַר יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר יְצַוֶּנּוּ, וְאַחַר כָּךְ יִקְיְמוּ מִצְוֹתָיו לִכְתֹּב הַשִּׁירָה וּלְלַמְּדָהּ, אֶלָּא הַטַּעַם הוּא לְפִי שֶׁה׳ צִוָּה לִכְתֹּב וּלְלַמֵּד תֵּכֶף, וּזְרִיזוּת זוֹ לֹא בָּא אֶלָּא שֶׁלֹּא לְעַכֵּב עַד שֶׁיְצַוֶּה אֶת יְהוֹשֻׁעַ.

וְלַמְּדָהּ וְגוֹ׳ שִׂימָהּ בְּפִיהֶם וְגוֹ׳. שָׁלֹשׁ מִצְוֹות צִוָּה ה׳: אַחַת, לִכְתֹּב. שְׁנִיָּה, לְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּדְעוּ כַּוָּנַת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה. שְׁלִישִׁית, לְשִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְיֵדַע קְרִיאָתָהּ.

וּשְׁלָשְׁתָּן עָשָׂה מֹשֶׁה, דִּכְתִיב ״וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַשִּׁירָה״ (דברים לא:כב). ב׳, ״וַיְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״. ג׳, ״וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָל קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת״ (דברים לא:ל), פֵּרוּשׁ, קָרָא אוֹתָהּ בְּגִירְסָא לָהֶם בְּדֶרֶךְ שֶׁיִּדְעוּ לְאָמְרָהּ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמָרָהּ לָהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ ״שִׂימָהּ בְּפִיהֶם״.

כז הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח.) צַדִּיקִים בְּמִיתָתָם קְרוּיִים חַיִּים, וְהוּא אָמְרוֹ ״בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם״, פֵּרוּשׁ בְּעוֹד שֶׁהַחַיִּים שֶׁלִּי עִמָּכֶם, הָא לְמַדְתָּ שֶׁאַחֲרֵי כֵּן הוּא חַי גַּם כֵּן אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ עִמָּהֶם.

וְאָמְרוֹ **הַיּוֹם** — רָמַז שֶׁאֵין לוֹ עוֹד עִמָּהֶם אֶלָּא יוֹם זֶה, וּפִשְׁטֵי הַכָּתוּב הוּא ״עַד הַיּוֹם״.

וְאָמְרוֹ **הֲיִיתֶם** — לְשׁוֹן עָבָר, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁהִרְהֲרוּ תְּשׁוּבָה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וּכְדִין הַמְקַדֵּשׁ אִשָּׁה עַל מְנָת שֶׁהוּא צַדִּיק גָּמוּר, אַף עַל פִּי שֶׁנִּמְצָא שֶׁהָיָה רָשָׁע גָּמוּר אָנוּ אוֹמְרִים שֶׁהִיא מְקֻדֶּשֶׁת, שֶׁמָּא הִרְהֵר תְּשׁוּבָה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה (קידושין מט:).

פרק לב

א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְגוּ'. יֵשׁ לְהָעִיר רִאשׁוֹנָה לָמָּה אָמַר "וַאֲדַבְּרָה", וְלֹא אָמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם דְּבָרַי". ב' לָמָּה לֹא כָּלַל אוֹתָם יַחַד וְיֹאמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ", אוֹ "שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ": ג' לָמָּה לַשָּׁמַיִם אָמַר לְשׁוֹן הַאֲזָנָה וְלָאָרֶץ אָמַר לְשׁוֹן שְׁמִיעָה: ד' לָמָּה לַשָּׁמַיִם אָמַר לְשׁוֹן צִוּוּי "הַאֲזִינוּ" לְנוֹכַח, וְלָאָרֶץ אָמַר "וְתִשְׁמַע" שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְשִׁמְעִי הָאָרֶץ": ה' לָמָּה לַשָּׁמַיִם אָמַר "וַאֲדַבְּרָה" דִּבּוּר קָשֶׁה וְלָאָרֶץ אָמַר "אִמְרֵי פִי" אִמְרָה רַכָּה: ו' לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר "אִמְרֵי פִי" וְלֹא אָמַר "אֲמָרַי":

וְרָאִיתִי לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בספרי) שֶׁאָמְרוּ: מֹשֶׁה שֶׁהָיָה קָרוֹב לַשָּׁמַיִם אָמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם" וְגוֹ', יְשַׁעְיָה שֶׁהָיָה רָחוֹק מִן הַשָּׁמַיִם אָמַר "שִׁמְעוּ שָׁמַיִם" (ישעיה א:ב), עַד כָּאן. וְלִדְבְרֵיהֶם נִתְיַשְּׁבוּ קְצָת מֵהַדְּקְדּוּקִים, לֹא כֻּלָּם.

וְחוּץ מִדַּרְכָּם נִרְאֶה לוֹמַר, וְקוֹדֶם נַשְׁכִּיל עַל דְּבַר מַשְׁמָעוּת תֵּיבַת "הַאֲזִינוּ", וְהִנֵּה הִיא סוֹבֶלֶת שְׁנֵי דְּרָכִים: אֶחָד, הַטֵּה אָזֶן, וְהַשֵּׁנִי, תַּאֲזִין אָזְנְךָ. לַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן יַגִּיד שֶׁהַשּׁוֹמֵעַ רָחוֹק וְצָרִיךְ לְהַטּוֹת אָזְנוֹ כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לִשְׁמוֹעַ, שֶׁבִּלְא הַטָּיַת אָזְנוֹ אֵינוֹ יָכוֹל לִשְׁמוֹעַ. וְלַדֶּרֶךְ הַשֵּׁנִי יַגִּיד שֶׁכָּל כָּךְ אֹזֶן הַשּׁוֹמֵעַ קְרוֹבָה לַמַּשְׁמִיעַ שֶׁלָּזֶה אָמַר הָאָזֶן. וְדֶרֶךְ זֶה בּוֹ בְּחָרוּ חֲז"ל. וְכֵיוָן שֶׁהַמִּלָּה סוֹבֶלֶת גַּם כֵּן דֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן, וְאֵין הֶכְרֵעַ, אָנוּ נִלְךְ בּוֹ, וּבָזֶה יִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדְּקְדּוּקִים עַל נְכוֹן.

וְגַם שֶׁקַּדְמוֹנֵינוּ בָּחֲרוּ דֶּרֶךְ אַחֵר, כְּבָר אָמַרְנוּ שֶׁשִּׁבְעִים פָּנִים לַתּוֹרָה (במדבר רבה יג,טז), וּבְעִנְיַן הָאַגָּדָה יְכוֹלִים לְפָרֵשׁ הַגַּם שֶׁיִּהְיֶה הַפֵּרוּשׁ מְנֻגָּד לְדִבְרֵיהֶם כָּל שֶׁאֵין הַנִּגּוּד בִּדְבַר הֲלָכָה, וּמַה גַּם שֶׁיֵּשׁ לָנוּ לְהַסְבִּיל שְׁנֵי הַדְּרָכִים בַּפָּסוּק כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ:

הִנֵּה הַדֶּרֶךְ שֶׁאָנוּ מְיַשְּׁבִים בּוֹ כָּל הַדְּקְדּוּקִים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁהַשָּׁמַיִם הֵם עֶלְיוֹנִים כִּפְשַׁט הָעִנְיָן, לָזֶה קָרָא לָהֶם מֹשֶׁה שֶׁיַּטּוּ אָזְנָם, וְאָמַר לָהֶם "הַאֲזִינוּ", פֵּרוּשׁ הַטּוּ אָזְנְכֶם לִשְׁמֹעַ דְּבָרַי, וְלָאָרֶץ אָמַר "וְתִשְׁמַע", פֵּרוּשׁ מֵעַצְמָהּ בְּלֹא הַטָּיַת אֹזֶן, כִּי לְפָנָיו הִיא עוֹמֶדֶת, וְיָכוֹלָה לִשְׁמֹעַ חִתּוּךְ הַמַּאֲמָר הַיּוֹצֵא מִפִּיו, וְהוּא אָמְרוֹ "אִמְרֵי פִי", לְהִיוֹתָהּ כָּל כָּךְ קְרוֹבָה אֲצָלוֹ.

וּלְדֶרֶךְ זֶה הִרְוַחְנוּ יִשּׁוּב כָּל הַדְּקְדּוּקִים, כִּי לְפִי שֶׁאֶחָד רָחוֹק וְאֶחָד קָרוֹב, לָזֶה חִלֵּק הַהֶעָרָה לְכָל אֶחָד כְּפִי הֶרְאוּי לוֹ. לָרָחוֹק קָרָא שֶׁיַּטֶּה אָזְנוֹ, וְהִתְנָה עַל עַצְמוֹ לִקְרֹא בְּקוֹל גָּדוֹל, וְהוּא אָמְרוֹ "וַאֲדַבְּרָה", וְלַקָּרוֹב כְּפִי הֶרְאוּי לוֹ הֶעִירוֹ שֶׁגַּם אֵלָיו יְדַבֵּר, אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִקְרִיאָה, כִּי מֵעַצְמוֹ יִשְׁמַע הַגַּם שֶׁלֹּא יִקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל, אֶלָּא בְּחִתּוּךְ אוֹתִיּוֹת מִפִּיו תִּשְׁמַע בּוֹ.

וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְיַשְּׁבוּ דִּבְרֵי יְשַׁעְיָה שֶׁאָמַר (ישעיה א:ב) "שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ", שֶׁנָּתַן שְׁמִיעָה לַשָּׁמַיִם הַגַּם שֶׁהֵם רְחוֹקִים מִמֶּנּוּ, וְהַאֲזָנָה לָאָרֶץ הַגַּם שֶׁהִיא קְרוֹבָה. הַטַּעַם הוּא, כְּמוֹ שֶׁגָּמַר אוֹמֵר יְשַׁעְיָה עַצְמוֹ וְאָמַר "כִּי ה' דִּבֶּר", פֵּרוּשׁ טַעַם שֶׁאָמַר בְּסֵדֶר זֶה לָהֶם כִּי ה' דִּבֶּר, וּבְעֶרֶךְ הַמְדַבֵּר שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר הֵם קְרוֹבִים הַשָּׁמַיִם, דִּכְתִיב (תהלים קטו:טז) "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה'", וּכְתִיב (ישעיה סו:א) "הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדוֹם רַגְלָי", וְלָזֶה אָמַר "שִׁמְעוּ שָׁמַיִם" מַה שֶּׁדִּבֵּר ה', כִּי אֵינָם צְרִיכִים הַטָּיַת אֹזֶן, וְ"הַאֲזִינִי אֶרֶץ" לְהִיוֹתָהּ רְחוֹקָה, צְרִיכָה לְהַטָּיַת אָזְנָהּ לִשְׁמוֹעַ.

וְאוּלַי שֶׁתֵּיבַת "הַאֲזִינוּ" יֵצֵדְקוּ בָּהּ שְׁנֵי הַדְּרָכִים, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: בְּעֶרֶךְ בְּחִינַת פֶּה מֹשֶׁה הַמְּחַתֵּךְ הָאוֹתִיּוֹת תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה כִּדְבָרֵינוּ, וּבְעֶרֶךְ נִשְׁמָתוֹ שֶׁהִיא הָרוּחָנִיּוּת תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְהַדְּבָרִים מוֹכִיחִים כֵּן, שֶׁעַל נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הוּא שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי האזינו א) לְפִי שֶׁהָיָה קָרוֹב לַשָּׁמַיִם, כִּי עַצְמוּתוֹ בָּאָרֶץ יְדַבֵּר, וְאֵין לְהַכְחִישׁ הַמּוּחָשׁ.

עוֹד נִתְפַּוֵּן שֶׁדִּבֵּר עִם שְׁנֵי הַרַכָּבוֹת שֶׁמֵּהֶם בָּנוּי הָאָדָם, אֶחָד חֵלֶק הָרוּחָנִי שֶׁיִּתְיַחֵס בְּשֵׁם הַשָּׁמַיִם, וְאֶחָד חֵלֶק הַגּוּפָנִי שֶׁיִּתְיַחֵס בְּשֵׁם הָאָרֶץ, וּכְדֶרֶךְ שֶׁרָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צא:) בַּפָּסוּק "יִקָּרֵא אֶל הַשָּׁמַיִם מֵעָל" וְגוֹ' (תהלים נ:ד).

וּכְשֶׁדִּבֵּר לְרוּחָנִיּוּת שֶׁבָּאָדָם קָרָא אֵלָיו וְאָמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם", פֵּרוּשׁ, חֶלְקֵי הַשָּׁמַיִם שֶׁלֶּהֱיוֹתָם טְמוּנִים בַּנִּסְתָּר, לָזֶה קָרָאָם לְהַאֲזִין, וְאָמַר כְּנֶגְדּוֹ דִּבּוּר קָשֶׁה, כִּי הַנֶּפֶשׁ תִּסְבּוֹל מָרוּת בְּעִנְיְנֵי הַבּוֹרֵא, כִּי תַּכִּיר חִיּוּבָהּ.

וּכְנֶגֶד הַגּוּף שֶׁהוּא בְּנִגְלֶה, אָמַר "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ", פֵּרוּשׁ, חֶלְקֵי הָאָרֶץ, "אִמְרֵי פִי", כִּי הַגּוּף לֶהֱיוֹת טִבְעוֹ רָחוֹק מֵהַמַּשְׂכִּלוֹת צָרִיךְ אֲמִירָה רַכָּה לִשְׁמֹעַ.

עוֹד נִתְפַּוֵּן לְדַבֵּר עִם הַדְּרָגוֹת הַנִּמְצָאִים בְּיִשְׂרָאֵל: אֶחָד הֵם גְּדוֹלֵיהֶם וְרָאשֵׁיהֶם, ב' הֵמָּה הֲמוֹן הָעָם שֶׁאֵין לָהֶם שֵׂם בָּעָם. וְכִנָּה לַגְּדוֹלִים בְּשֵׁם שָׁמַיִם שֶׁהֵם בְּמַדְרֵגָה גְּדוֹלָה, וְהִקְדִּימָם וְדִבֵּר לָהֶם בְּצִוּוּי "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם", וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ", פֵּרוּשׁ מֵעַצְמָם יִשְׁמְעוּ הֲהָמוֹן הַנִּמְשָׁלִים לָאָרֶץ, כְּשֶׁיִּרְאוּ גְּדוֹלֵיהֶם הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ נָכוֹן, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ב לו.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אִי רֵישָׁא דְּעַמָּא אִתְתַּקַּן כּוּלָּא אִתְתַּקַּן.

עוֹד יִרְמֹז: אִם יַאֲזִינוּ דִּבְרֵי תוֹרָה אָז יִהְיוּ נִקְרָאִים שָׁמַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ "הַאֲזִינוּ" – בָּזֶה אַתֶּם נֶחְשָׁבִים שָׁמַיִם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים פב:ו) "אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם", וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית, שֶׁעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הַצַּדִּיקִים גַּם הַחֹמֶר מְהַפְּכִים אוֹתוֹ וְעוֹשִׂים אוֹתוֹ צוּרָה, וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הָרְשָׁעִים מְהַפְּכִים הַצּוּרָה לְחֹמֶר.

וּכְבָר אָמַרְנוּ כִּי הַצּוּרָה תִּתְיַחֵס בְּשֵׁם שָׁמַיִם, וְהַחוֹמֶר יִתְיַחֵס בְּשֵׁם אֶרֶץ. וְאָמְרוֹ "וַאֲדַבְּרָה", פֵּרוּשׁ, לֹא בִּשְׁעַת הַטּוֹבָה לְבַד תַּאֲזִינוּ, אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁיְּדַבֵּר

קָשׁוֹת בְּתוֹכָחוֹת עַל עָוֹן צְרִיכִין לְהַאֲזִין.

וְאָמְרוֹ **וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, שֶׁאֲפִלּוּ אַחַר פְּרַדַת הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף וְתִשָּׁאֵר בְּחִינַת הָאָרֶץ לְבַדָּהּ, אַף עַל פִּי כֵן תִּשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי. פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זהר חדש בראשית בפסוק "ויאמר אלהים יהי מארת") וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "צְאֶינָה וּרְאֶינָה" וְגוֹ', עֲתִידָה בַּת קוֹל לְאִתְעָרָא בְּכָל צִיּוּנָא וְצִיּוּנָא בְּבָתֵּי קִבְרֵי וְאוֹמֶרֶת "צְאֶינָה וּרְאֶינָה", פּוּקוּ מִתְּחוֹת בְּלֵיאוּתָא דְּעַפְרָא וְאִתְעָרוּ מִשְׁנָתָכוֹן בְּנוֹת צִיּוֹן, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר "מָה הַצִּיּוּן הַלָּז" (מלכים ב כג:יז), עַד כָּאן. הוּא הַמַּאֲמָר שֶׁמַּבְטִיחַ ה' לַצַּדִּיקִים שֶׁיִּשְׁמַע גּוּפָם אַחַר שֶׁיִּהְיֶה בָּאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי". וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד שֶׁמִּי שֶׁלֹּא יַאֲזִין דְּבַר ה' לֹא יִשְׁמַע גּוּפוֹ הַשּׁוֹכֵן בָּאָרֶץ אֶת קוֹל הַבְּרוֹז הַהוּא וְלֹא יִהְיֶה עֲפָרוֹ נִנְעָר.

ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי. פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג,יז) "אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה" וְכוּ', יְכַוֵּן הַכָּתוּב בְּמַאֲמָר זֶה כִּי כְּמוֹ שֶׁה' נוֹתֵן מָטָר לָזוּן וּלְפַרְנֵס, כְּמוֹ כֵן צְרִיכִין הֵם לִלְמוֹד תּוֹרָה, וְזֶה שִׁיעוּר הַכָּתוּב: יַטִּיף כְּמוֹ שֶׁאֲנִי מַטִּיף הַמָּטָר לִקְחִי, וּכְאִלּוּ אָמַר "יַעֲרֹף לִקְחִי כַּמָּטָר", שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹאֵל מֵהָאָדָם לִלְמוֹד תּוֹרָה עַד שֶׁמַּכִּין לוֹ כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד שֶׁאִם לֹא יַטִּיפוּ מִפִּיהֶם טִיפֵּי תּוֹרָה אֵין חֶפֶץ ה' לָתֵת מָטָר. וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּמַאֲמַר הַתַּנָּא (אבות ג,יז) "אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה" פֵּרוּשׁ, אִם רָאִיתָ שֶׁאֵין קֶמַח דַּע שֶׁאֵין תּוֹרָה. וְטַעַם שֶׁכְּנָה לִלְמוּד תּוֹרָה לָשׁוֹן זֶה "יַעֲרֹף", לְדַמּוֹת לְמַעֲשֵׂה הַמָּטָר שֶׁהוּא מַטִּיף.

עוֹד יִרְמֹז כִּי כְּדֶרֶךְ שֶׁהַמָּטָר מְנִיעָתוֹ תְּסוֹבֵב מִיתָה לָהָאָדָם, כְּמוֹ כֵן מְנִיעַת הַתּוֹרָה תַּעֲרֹפְנוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה א:יט-כ) "אִם תֹּאבוּ וְגוֹ' וְאִם תְּמָאֲנוּ וְגוֹ' חֶרֶב" וְגוֹ'. וְכָפַל לוֹמַר בִּמְלוֹת שׁוֹנוֹת "לִקְחִי אִמְרָתִי", כְּנֶגֶד שְׁנֵי תּוֹרוֹת – תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. כְּנֶגֶד תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב אָמַר "לִקְחִי" שֶׁה' נְתָנָהּ מִיָּדוֹ לְיַד מֹשֶׁה כְּתוּבָה בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים, וַהֲגַם שֶׁלֹּא נָתַן אֶלָּא עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, בָּהֶם כְּלוּלִים כָּל מַה שֶּׁכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ב צג:). וּכְנֶגֶד תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה אָמַר "אִמְרָתִי" שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁנִּמְסְרוּ בְּמַאֲמַר פֶּה אֶל פֶּה. וְכִנָּה לְתוֹרָה שֶׁבִּכְתָב מָטָר וּלְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה טַל, לְפִי שֶׁהַתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב הִיא הָעִקָּר וְיסוֹד כָּל דָּבָר, וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה הֵם תִּקּוּנִים וְדִקְדּוּקִים שֶׁאֵינָם מְפֹרָשִׁים בָּהּ אֶלָּא נִרְמָזִים, וְהוּא עִנְיָן שֶׁלָּקַח הַכָּתוּב בִּדְמְיוֹנָהּ שֶׁדִּמָּה תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב לְמָטָר שֶׁהוּא יְסוֹד וְעִקַּר הַכֹּל, וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה לְטַל שֶׁהוּא תִּקּוּן וְהַעֲמָדָה מַה שֶּׁעָשָׂה הַמָּטָר כְּמוֹ שֶׁהִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה לְתוֹרָה שֶׁבִּכְתָב.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם אַנְשֵׁי אֱמֶת (באר היטב או"ח סי' רל"ח בשם האריז"ל) כִּי מִצְוַת עֵסֶק תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב אֵינָהּ אֶלָּא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה, וְכֵן אָמְרוּ בַּבָּרַיְתָא (מדרש שוחר טוב יט, ז) שֶׁמִּשָּׁה בְּאוֹתָן אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהָיָה אֵצֶל ה' הָיָה מַכִּיר בֵּין הַיּוֹם לַלַּיְלָה מֵהַלִּמּוּד שֶׁהָיָה ה' מְלַמְּדוֹ, כְּשֶׁהָיָה מְלַמְּדוֹ מִשְׁנָה הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא לַיְלָה, וְיֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר שֶׁאֵין לְמוּד מִקְרָא בַּלַּיְלָה.

וְלָזֶה כִּנָּה תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב לְמָטָר, שֶׁאֵינוֹ תָּמִיד אֶלָּא בִּימוֹת הַגִּשְׁמִים אֲבָל לֹא בִּימוֹת הַחַמָּה, וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאֵרַע לְרָבָא (תענית כד:) עַל שֶׁהִטְרִיחַ לְהוֹרִיד גְּשָׁמִים שֶׁלֹּא בְּעִתָּם, כְּמוֹ כֵן הַמִּקְרָא הוּא דַּוְקָא בִּזְמַנּוֹ הַמֻּגְבָּל לוֹ יוֹם וְלֹא לַיְלָה. וְדִמָּה תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה לְטַל, כְּמוֹ שֶׁהַטַּל לֹא מַפְסִיק קֵיץ וְחֹרֶף יוֹמָם וְלַיְלָה, כְּמוֹ כֵן תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה אֵין לָךְ זְמַן שֶׁאֵינוֹ זְמַנָּהּ, וְאַל תַּקְשֶׁה שֶׁהַטַּל יַפְרִיחֵנוּ הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אֵין הַמְנִיעָה מִצַּד הַטַּל:

כִּשְׂעִירִם וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּבָּרַיְתָא (מדרש משלי י'): אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, כְּשֶׁמַּעֲמִידִין אֶת הָאָדָם בְּדִין, אִם יֵשׁ בְּיָדוֹ מִקְרָא שׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ לָמָּה לֹא שָׁנָה, וְאִם יֵשׁ בְּיָדוֹ מִשְׁנָה שׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ תַּלְמוּד, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. הִנֵּה מֵעוֹלָם דִּבְרֵי הַבָּרַיְתָא מוֹכִיחִים הַדְּבָרִים שֶׁמִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ מִקְרָא אֵין שׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ מַעֲשֶׂה מֶרְכָּבָה, אֶלָּא מַדְרֵגָה אַחַת כְּפִי יְכָלְתּוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁטָּרַח, שֶׁעָלָיו הָיָה לִטְרוֹחַ גֶּדֶר לְמַעְלָה מִזּוֹ. וְהוּא אוֹמֵר "כִּשְׂעִירִם וְגוֹ' וְכִרְבִיבִים" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁעוֹר שֶׁמִּטִּיר ה' טִפִּין קְטַנִּים עַל הַדֶּשֶׁא שֶׁהוּא קָטָן, וְכִרְבִיבִים שֶׁהֵם טִפִּין גְּדוֹלִים וְעָבִים עֲלֵי עֵשֶׂב שֶׁהוּא גָּדוֹל שֶׁיָּכוֹל לִסְבוֹל, כְּדִמְיוֹן זֶה מִצְוֹת הַתּוֹרָה כָּל אֶחָד כְּפִי כֹּחַ שֶׁיָּכוֹל לְהַשִּׂיג. וְיֵשׁ בָּזֶה לְהָקֵל וּלְהַחְמִיר: לְהָקֵל עַל מִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְהַשִּׂיג יוֹתֵר, וּלְהַחְמִיר עַל מִי שֶׁיָּכוֹל לְהַשִּׂיג יוֹתֵר, שֶׁשּׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ הַכֹּל וַאֲפִלּוּ מַעֲשֶׂה מֶרְכָּבָה.

ג כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא. הַכַּוָּנָה כִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר אֵלָיו יְכַוֵּן בְּמַאֲמָרָיו הוּא שֵׁם ה', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"ג צח:) כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שְׁמוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְעָלָיהָ הוּא אוֹמֵר "יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי" שֶׁהִיא הַתּוֹרָה שֶׁהִיא שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, וּפֵרוּשׁ "אֶקְרָא" מִלְּשׁוֹן זְקָר.

עוֹד רָמַז, שֶׁהֲגַם שֶׁתְּלָה לָהֶם עֵסֶק הַתּוֹרָה בְּטַל וּמָטָר, לֹא תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה בַּלִּמּוּד עַל זֶה, אֶלָּא לִקְרוֹת בְּסֵפֶר תּוֹרַת ה', וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי", פֵּרוּשׁ, יִהְיֶה טַעַם "שֵׁם ה' אֶקְרָא" פֵּרוּשׁ, לִקְרוֹת בְּתוֹרָתוֹ שֶׁהִיא שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ כְּדֵי שֶׁיִּתֵּן גּוֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ, וְזוֹ תִּקְרָא תּוֹרָה לִשְׁמָהּ לְגַדֵּל וּלְפָאֵר שֵׁם כְּבוֹדוֹ. וְאָמְרוֹ "אֶקְרָא" הוּא מַה שֶּׁיֵּעָשֶׂה כָּל אֶחָד מֵהֶם, אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תיקוני זוהר תיקון סט דף קיב.) שֶׁנַּפְשׁוֹת כָּל עוֹסְקֵי תּוֹרָה הֵם נִיצוֹצֵי מֹשֶׁה, וְלֹא דּוֹר הַמִּדְבָּר לְבַד אֶלָּא עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה הוּא בְּמֹשֶׁה, וְלָזֶה כִּנָּה עֵסֶק הַתּוֹרָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֲלֵיהֶם וְאָמַר "אֶקְרָא", וְהָבֵן:

עוֹד יִרְצֶה אָמְרוֹ "כִּי שֵׁם ה'" וְגוֹ' נְתִינַת טַעַם לְהַנֶּאֱמַר אַחַר כָּךְ שֶׁהוּא "הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ", וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שוחר טוב כט, יב) בְּפָסוּק (תהלים כב, ד) "יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל" שֶׁלֹּא יָשַׁב ה' עַל כִּסֵּא הַתְּהִלּוֹת עַד שֶׁאָמְרוּ צְבָא הַשָּׁמַיִם "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", וְלֹא הָיָה לוֹ נַחַת רוּחַ

כְּשֶׁאָמְרוּ לוֹ אֱלֹהֵי שָׁמַיִם וָאָרֶץ וֵאלֹהֵי הַמַּלְאָכִים. וְלָזֶה בָּא דְּבָרוֹ הַטּוֹב כָּאן וְאָמַר הָבוּ גֹדֶל וּמַעֲלָה לְדָבָר זֶה שֶׁאֵינוֹ חָפֵץ לִקָּרֵא אֶלָּא אֱלֹהֵינוּ, וְהוּא אָמְרוֹ "לֵאלֹהֵינוּ", כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁקּוֹרְאִים בַּתּוֹרָה שֶׁהוּא שֵׁם ה', וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא", בָּזֶה כְּשֶׁמְּשַׁבְּחִין הָעֶלְיוֹנִים וְאוֹמְרִים "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" שֶׁבַח זֶה יֵשׁ בּוֹ גְּדֻלָּה וְשֶׁבַח, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וְאוֹמְרִים הַמַּלְאָכִים "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" שֶׁבַח זֶה גָּרוּעַ מְאֹד מַטָּה מַטָּה כְּשֶׁבַח זֶה יֵשׁ בּוֹ גְּדֻלָּה וְשֶׁבַח, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וְאוֹמְרִים הַמַּלְאָכִים "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" שֶׁבַח זֶה גָּרוּעַ מְאֹד מַטָּה מַטָּה וְיִשְׁתַּקֵּעַ הַדָּבָר, שֶׁהֲרֵי הֵם מַכְחִישִׁים חָס וְשָׁלוֹם כְּשֶׁאֵין עוֹסְקִין בְּתוֹרָתוֹ שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ יֵחָס אֱלֹהוּתוֹ עָלֵינוּ. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ הַרְבֵּה דְּרָשׁוֹת (ספרי) וּכְפַטִּישׁ וְגוֹ'.

ד **הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁקָּדַם וְאָמַר שֶׁעֵסֶק הַתּוֹרָה יְסוֹבֵב טַל וּמָטָר, לָזֶה הֵעִיר שֶׁאִם הָאָדָם עָסַק בַּתּוֹרָה וּמִזּוֹנוֹתָיו קָשִׁים וְלֶחֶם אַיִן, אוֹ שֶׁרוֹאֶה אָדָם שֶׁאֵין עָלָיו עֹל תּוֹרָה וּמוֹאֵס בְּלוֹמְדֶיהָ וּמוֹדִדִין לוֹ בְּמִדָּה גַּסָּה אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהוֹתֵר כַּיּוֹצֵא בָּזֶה שֶׁנֶּאֱמְרוּ לְלוֹמְדֵי תוֹרָה וְנַהֲפוֹךְ הוּא, לֹא מִפְּנֵי זֶה יִבְעַט וְתִוָּלֵד בּוֹ חָס וְשָׁלוֹם מִינוּת, אֶלָּא יַצְדִּיק הַדִּין עָלָיו וְיֹאמַר ה' אֱמֶת וְדִינוֹ דִּין אֱמֶת. וְהוּא אָמְרוֹ "הַצּוּר" – פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן תּוֹקֶף וְחוֹזֶק, וְזֶה יַגִּיד אֶל יַד ה' הָרוֹדָה בָּאָדָם. אַף עַל פִּי כֵן תַּצְדִּיק הַדִּין עָלָיו וְיֹאמַר "תָּמִים פָּעֳלוֹ", זֶה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁרוֹאֶה אֶת שַׁדְּרְכוֹ לְמִדָּה טוֹבָה וּמְדִדוּ בְּגַסָּה שֶׁל טוֹבָה וּמְדָדוּ בְּדַקָּה. וְגָמַר אוֹמֵר "כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט" – כָּלַל בָּזֶה גַּם אֶת שֶׁדַּרְכּוֹ לְמִדָּה טוֹבָה בְּדַקָּה וּמְדָדוּ לוֹ בְּגַסָּה, "כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט", כִּי לֹא הֵבִיא יִסּוּרִין עַל הַצַּדִּיק עַד שֶׁנִּתְחַיֵּב בָּהֶם, וְלֹא הֵבִיא טוֹבָה עַל הָרְשָׁעִים אֶלָּא אִם זָכוּ לָהּ כְּפִי מַעֲשֵׂיהֶם.

וְגָמַר אוֹמֵר **אֵל אֱמוּנָה וְגוֹ'**, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) "אֵל אֱמוּנָה" – לְשַׁלֵּם לַצַּדִּיקִים צְדָקָתָם לָעוֹלָם הַבָּא, "וְאֵין עָוֶל" – לְשַׁלֵּם לָרְשָׁעִים צְדָקָתָם בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְהַכַּוָּנָה בְּמַאֲמָר זֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (שוחר טוב ד) בְּפָסוּק "נָתַתָּ שִׂמְחָה בְלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ" (תהלים ד:ח), שֶׁאָמַר דָּוִד כִּי מֵעֵת שֶׁרָאָה שַׁלְוַת הָרְשָׁעִים נָשָׂא קֹל וָחוֹמֶר בְּעַצְמוֹ: וּמָה לְאֵלּוּ שֶׁהֵם עוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ כָּךְ וְכוּ'. וְהוּא אָמְרוֹ "אֵל אֱמוּנָה", פֵּרוּשׁ, יַצְדִּיק הַצַּדִּיק אֱמוּנַת שְׂכָרוֹ בַּה' כְּשֶׁיִּרְאֶה מִדַּת "וְאֵין עָוֶל", שֶׁהוּא שְׂכַר הָרְשָׁעִים שֶׁבָּעוֹלָם הַזֶּה עַל מְעוּט זְכוּתָם.

צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא. פֵּרוּשׁ, כִּי הָאָדוֹן ה' צְבָאוֹת בָּרָא הָעוֹלָם בְּמִשְׁפָּט, דִּכְתִיב (משלי כט:ד) "בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא שופטים) שֶׁנִּשְׁבַּע ה' שֶׁיַּעֲמוֹד הָעוֹלָם עַל הַמִּשְׁפָּט, אֲבָל מָצִינוּ לוֹ שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁכּוֹפְלִם רַחֲמִים, וְאִם נִשְׁבַּע עַל הַמִּשְׁפָּט מַה מָּקוֹם לָרַחֲמִים?

אָכֵן הַסֵּדֶר הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי מִתְּחִלָּה כְּשֶׁיּוֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּט הוּא מַעֲמִיד הַמִּשְׁפָּט עַל תִּלּוֹ, וּכְשֶׁבָּא לְהִשְׁתַּלֵּם מִתְרַצֶּה בְּרַחֲמִים וּמִתְפַּיֵּס בְּתַחֲנוּנִים. וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קמה:יז) "צַדִּיק ה' בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו", פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁהוּא בָּא לְהַדְרִיךְ דָּבָר הוּא מַדְרִיכוֹ עַל קַו הַדִּין, אֲבָל בְּמַעֲשָׂיו, פֵּרוּשׁ, בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה כְּשֶׁבָּא אָדָם וּמִתְחַנֵּן – אֵל רַחוּם וְחַנּוּן יַרְחֲמֵהוּ. וְהוּא אָמְרוֹ **צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא**, פֵּרוּשׁ צַדִּיק עַל קַו הַדִּין, וּכְפֵרוּשׁ רַשִׁ"י בְּמַה שֶּׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (עבודה זרה ו.) "וְדִילְמָא נֹחַ טָרְפָה חֲוָה", וּמְתָרֵץ "תָּמִים כְּתִיב בֵּיהּ", וּמַקְשׁוּ "וְדִלְמָא צַדִּיק בְּדָרָיו תָּמִים בְּמַעֲשָׂיו", וּפֵרֵשׁ (רַשִׁ"י) "צַדִּיק בְּדָרָיו עַל פִּי הַדִּין" וְכוּ', וְזֶה בִּתְחִלָּה, אֲבָל אַחַר כָּךְ "וְיָשָׁר", פֵּרוּשׁ יָשָׁר לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא קח:) בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב" (דברים ו:יח וברש"י שם).

ה **שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו.** פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁמַּשְׁחִיתִים דַּרְכָּם גּוֹרְמִים רָעָה לְעַצְמָם, וּמַה רָעָה גּוֹרְמִים – לֹא בָּנָיו, פֵּרוּשׁ שֶׁאֵינָם נִקְרָאִים בְּנֵי אֵל חַי, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא י.) כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל הוֹלְכִים בְּדַרְכּוֹ שֶׁל מָקוֹם נִקְרָאִים בָּנִים וּכְשֶׁאֵין הוֹלְכִים וְכוּ' נִקְרָאִים עֲבָדִים, וְהוּא אָמְרוֹ "שִׁחֵת לוֹ" שֶׁלֹּא יִקָּרְאוּ בָּנָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאָמְרוֹ "מוּמָם", לְפִי שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לוֹמַר סוֹף סוֹף יַגִּיעַ הַדָּבָר לָאָב מוּם הַבָּנִים חָס וְשָׁלוֹם, לָזֶה אָמַר "מוּמָם", פֵּרוּשׁ הַמּוּם מֵהֶם בָּא לֹא מֵאָבִינוּ, כִּי הוּא בָּרָא אֶת הָאָדָם יָשָׁר, וּכְמַאֲמַר הַנָּבִיא (ישעיהו ה:א-ב) "כֶּרֶם הָיָה וְגוֹ' וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שׂוֹרֵק וְגוֹ' וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים" וְגוֹ'. וְהוּא אָמְרוֹ "מוּמָם", פֵּרוּשׁ הַמּוּם מֵהֶם בָּא. וּפֵרוּשׁ מוּם עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ג.) אֵין אָדָם עוֹבֵר עֲבֵירָה אֶלָּא אִם כֵּן נִכְנְסָה בּוֹ רוּחַ שְׁטוּת, שֶׁהוּא רוּחַ רָעָה וְהִיא תִּקָּרֵא מוּם, בְּסוֹד אָמְרוֹ (דברים טו:כא) "מוּם רָע", וְהַמְּשָׁכַת חֵלֶק זֶה הָרַע אֵינוֹ אֶלָּא מִצַּד מַעֲשֵׂה הָאָדָם.

דּוֹר עִקֵּשׁ וּפִתַּלְתֹּל וְגוֹ'. שֶׁאִם יִהְיֶה עִקֵּשׁ לְבַד, דִּבְרֵי הַתּוֹרָה תָּשִׁים הַמַּעֲקִשִּׁים לְמִישׁוֹר, וּמִי גָּרַם לָזֶה שֶׁנִּשְׁחַת – הֱיוֹתוֹ עִקֵּשׁ וּפִתַּלְתֹּל, פֵּרוּשׁ מִתְחַזֵּק בְּעִקְּשׁוּתוֹ, כַּאֲשֶׁר עֵינֵינוּ רוֹאוֹת בַּדּוֹרוֹת הַלָּלוּ מִינֵי אֶפִּיקוֹרְסוּת דֶּרֶךְ עִקֵּשׁ, וּכְשֶׁאָדָם מְיַשֵּׁר עִקְּשׁוּתָיו הֵם מִתְחַזְּקִים בְּאָרְחוֹת עִקְּשִׁים קָשִׁים, וְזֶה אָבְדַן מוֹלֶדֶת בַּיִת.

ו **הֲלֹה' תִּגְמְלוּ זֹאת.** אָמַר לְשׁוֹן גְּמוּל לְהָעִיר שֶׁבְּמִקּוֹם שֶׁיִּגְמְלוּהוּ טוֹבוֹת כְּעַל פֹּל אֲשֶׁר גְּמָלָם, הִנֵּה הֵם מְשַׁלְּמִים רָעָה תַּחַת טוֹבָה.

עַם נָבָל וְלֹא חָכָם. וְאֵין חָכָם הַפְּפִיּוּת הַנָּבָל, לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁיִּהְיוּ עַם נָבָל מִטִּבְעָם, אִם הָיוּ חֲכָמִים לֹא הָיוּ נְבָלִים עִם ה', כִּי הַנָּבָל יַכִּיר שֶׁחוֹשֵׁךְ מִיּוֹשֵׁר אַךְ לְמַחְסוֹר וְלֹא יִהְיֶה נָבָל.

וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֵר "הֲלוֹא הוּא אָבִיךָ" וְגוֹ', סִדֵּר אַרְבַּע חֲלוּקוֹת: א' שֶׁהוּא בָּרָא אֶת הָאָדָם, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר "הוּא אָבִיךָ". שֵׁנִית, שֶׁקָּנָה אוֹתָנוּ לַעֲבָדִים כְּמַה שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִיַּד פַּרְעֹה וְהֶחֱיָה אוֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר וְהֵבִיא אוֹתָנוּ לְאֶרֶץ מְלֵאָה כָּל טוּב, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר "קָנָךְ". ג' שֶׁתִּקֵּן אוֹתָנוּ תִּקּוּן מְעֻלֶּה וְרָם בְּתֹת שְׂכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ וְנִבְּא אוֹתָנוּ, וְזֶה תִּקּוּן גָּדוֹל שֶׁעָשָׂה אוֹתָנוּ כְּלִי רָאוּי לְקַבֵּל הַנְּבוּאָה, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר "עָשָׂךְ". פֵּרוּשׁ מַעֲשֶׂה חָדָשׁ מִלְּבַד הַבְּרִיאָה הָרִמּוּזָה בְּמַאֲמַר

״אָבִיךָ״. ד׳ שֶׁתִּכֵּן אוֹתָנוּ הִתְכּוֹנְנוּת הַנִּצְחִי לִזְכוֹת בּוֹ חַיֵּי עוֹלָם הַבָּא שֶׁהוּא הָעִקָּר. וְהַכַּוָּנָה בְּכָל זֶה הוּא שֶׁאֵין הַנֶּבֶל עוֹשֶׂה נְבָלָה עִם גֵּרֹר זֶה אִם לֹא לְצַד הֱיוֹתוֹ סָכָל, וְהוּא אָמְרוֹ ״נָבָל וְלֹא חָכָם״.

ז **זָכֹר יְמוֹת עוֹלָם.** אָמַר אַרְבַּע חֲלוּקוֹת כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה דְּבָרִים שֶׁאָמַר בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה. כְּנֶגֶד אָמְרוֹ ״הֲלֹא הוּא אָבִיךָ״ שֶׁרָמַז בּוֹ שֶׁהוּא הַבּוֹרֵא, אָמַר ״זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם״ שֶׁהֵם שִׁשָּׁה יְמֵי בְרֵאשִׁית, שָׁם יִמְצָא כִּי הוּא הַיּוֹצֵר הוּא הַבּוֹרֵא. וּכְנֶגֶד אָמְרוֹ ״קָנֶךָ״ שֶׁרָמַז לִיצִיאַת מִצְרַיִם וּשְׁאָר הַטּוֹבוֹת שֶׁבָּהֶם קָנָה אוֹתָנוּ, אָמַר ״בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר״ שֶׁיִּתְבּוֹנֵן בְּמַה שֶּׁפָּעַל ה׳ בַּשָּׁנִים שֶׁל שְׁנֵי דּוֹרוֹת, שֶׁהֵם דּוֹר הַיּוֹצֵא מִמִּצְרַיִם וְדוֹר רְבִיעִי הַנִּכְנָס לָאָרֶץ, וּבָהֶם יַכִּיר מַעֲשָׂיו יִתְבָּרַךְ לְעַם יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּהֶם קָנָךְ. וּכְנֶגֶד אָמְרוֹ ״עָשְׂךָ״ שֶׁהוּא תִּקּוּן עֶלְיוֹן שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בּוֹ שֶׁנָּתַן שְׂכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ וְנִבְּא אוֹתָנוּ, אָמַר ״שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֶּדְךָ״ – אָבִיךָ הֵם הַנְּבִיאִים, וְכֵן פֵּרְשׁוּהָ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי). וּכְנֶגֶד ״זְקֵנֶיךָ״ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ עַל הַכְּנוֹת עוֹלָם הַבָּא, אָמַר ״זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ״ – פֵּרוּשׁ הֵם חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל הַמַּכִּירִים בַּהֲכָנַת הַדָּבָר וְהַמּוּשָׂג לָעוֹלָם הַבָּא, הֵם יֹאמְרוּ לָךְ.

ח **בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם.** פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁהִנְחִיל ה׳ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַגּוֹיִם לְשָׂרֵי מַעְלָה, זֶה יַגִּיד אֲשֶׁר הֵם פְּחוּתִים אֶצְלוֹ, אֲשֶׁר לֹא רָצָה שֶׁיִּתְכַּוְּנוּ לִשְׁמוֹ, וּנְתָנָם לְשָׂרֵי מַעְלָה:

בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא מָסַר ה׳ כָּל הָאוּמּוֹת בְּיַד שַׂר אֶחָד, אֶלָּא הִפְרִידָם וְנָתַן חֵלֶק לְכָל שַׂר וְשַׂר. וְאוֹפֶן הַחֲלוּקָה שֶׁעָשָׂה בָּהֶם כְּשֶׁיֵּצֵב גְּבוּלָם הָיְתָה לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. פֵּרוּשׁ, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל מַעֲשֵׂה ה׳ עָשָׂה זֶה לְעוּמַת זֶה וְטוֹב וָרַע, וְכָל נְפָשׁוֹת שֶׁבַּנִּבְרָאִים נִטָּעָם ה׳ מִשְּׁנֵי אִילָנוֹת: אִילָן אֶחָד טוֹב וְאֶחָד רַע. אִילָן הַטּוֹב הוּא אָדָם הָרִאשׁוֹן, אִילָן הָרַע הוּא ס״מ אָדָם בְּלִיַּעַל. וּכְשֶׁחָטָא אָדָם הָרִאשׁוֹן וְנִתְעָרֵב רַע בְּטוֹב, חָזְרוּ לִהְיוֹת יוֹצְאִים מֵהוֹלָדַת אָדָם הָרִאשׁוֹן גַּם נְפָשׁוֹת רָעוֹת, עַד שֶׁיֵּצְאָה נֶפֶשׁ אַחַת טְהוֹרָה שֶׁבָּהּ כְּלוּלוֹת כָּל הַנְּשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת, וְנִתְבָּרֵר הָאִילָן הַטּוֹב מֻחְדָּשׁ, וְזֶה הוּא יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם. וְלָזֶה אָמְרוּ (בבא מציעא פד.; זוהר חלק ג רמד.) שׁוּפְרֵיהּ דְּיַעֲקֹב אָבִינוּ מֵעַיִן שׁוּפְרֵיהּ דְּאָדָם קַדְמָאָה, וְהֶבֶן הַדְּבָרִים. וְאִילָן זֶה יֵשׁ בּוֹ שִׁבְעִים עֲנָפִים, וְהֵם שִׁבְעִים נְפָשׁ שֶׁיָּרְדוּ לְמִצְרַיִם. וַאֲשֶׁר עַל כֵּן כַּאֲשֶׁר הִפְרִיד ה׳ הָאוּמּוֹת, הִצִּיב גְּבוּלָם לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, עָשָׂה מֵהֶם שִׁבְעִים כְּנֶגֶד שִׁבְעִים עֲנָפֵי הַקְּדוּשָׁה.

וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה כָּל בְּחִינָה וּבְחִינָה שֶׁל כָּל עָנָף מֵעַנְפֵי הַקְּלִפָּה מוּשֶׁלֶת עַל שֶׁכְּנֶגְדָּהּ בְּחֵלֶק הָרַע, וְזֶה סוֹד (משלי ה:ה) ״רַגְלֶיהָ יוֹרְדוֹת מָוֶת״, שֶׁרַגְלַיִם שֶׁל הַקְּלִפָּה דּוֹרְכִים עַל רָאשֵׁי הַקְּלִפָּה, וְנִמְצָאִים עֲנָפֵי יַעֲקֹב שׁוֹלְטִים וּמוֹלְכִים עַל הָאֻמּוֹת. וְאָמַר ״כִּי חֵלֶק ה׳ עַמּוֹ״ פֵּרוּשׁ טַעַם לָזֶה, לִהְיוֹת שֶׁהָאֻמָּה אֲשֶׁר בָּחַר לוֹ ה׳ שֶׁיִּהְיֶה הוּא הַמּוֹשֵׁל עָלֶיהָ הֵם יִשְׂרָאֵל, לָזֶה נִתְכַּוֵּן ה׳ וְהִמְלִיךְ וְנִשָּׂא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל הָאֻמּוֹת, וּבָזֶה כַּאֲשֶׁר הוּא מוֹלֵךְ עַל יִשְׂרָאֵל הִנֵּה הוּא מוֹלֵךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. וְאָמְרוּ ״חֵלֶק ה׳ עַמּוֹ״ יְכַוֵּן אֶל יִשְׂרָאֵל אַחַר שֶׁקִּבְּלוּ הַתּוֹרָה שֶׁאָז יִקָּרְאוּ בְּשֵׁם עַם ה׳. וְאָמְרוּ ״יַעֲקֹב חֶבֶל״ פֵּרוּשׁ הַחֶבֶל שֶׁהוּא רֹאשׁ הַנַּחֲלָה, וְהוּא מַה שֶּׁהַעִירוֹתִיךָ אֵלָיו בְּרֶמֶז אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פד.) שׁוּפְרֵיהּ דְּיַעֲקֹב וְכוּ׳:

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר, לִהְיוֹת שֵׁשׁ שִׁתִּי בְּחִינוֹת בַּנְּשָׁמוֹת: יֵשׁ שֶׁבָּאָה מֵעוֹלָם עֶלְיוֹן, וְלָזֶה יֹאמַר ״חֵלֶק ה׳״ – פֵּרוּשׁ חֵלֶק מֵה׳ בָּרוּךְ הוּא כִּבְיָכוֹל, וְיֵשׁ נְפָשׁוֹת שֶׁבָּאוֹת מִמָּקוֹם הַנִּקְרָא נַחֲלַת שַׁדַּי, וְלָזֶה יִקְרָא יַעֲקֹב ״חֶבֶל נַחֲלָתוֹ״. וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״חֶבֶל״ לִרְמֹז עִנְיָן גָּדוֹל אֲשֶׁר גִּלּוּ יוֹדְעֵי חֵן, כִּי כָּל נֶפֶשׁ הַחִיּוּנִי שֶׁבָּאָדָם יֵשׁ לָהּ חוּט אֶחָד דָּבוּק עִם שָׁרְשָׁהּ, וְהוּא יוֹצֵא מֵהַנְּחִירַיִם וְדָבוּק בְּשָׁרְשׁוֹ לְמַעְלָה, וּמִשָּׁם יוֹנֶקֶת הַנֶּפֶשׁ לִחְיוֹת. וְעַל נֶפֶשׁ הָרְשָׁע אָמַר הַכָּתוּב (במדבר טו:לא): ״הִכָּרֵת תִּכָּרֵת״ וְגוֹ׳ – פֵּרוּשׁ שֶׁאוֹתוֹ הַשֹּׁרֶשׁ הַדָּבוּק מֵהַנֶּפֶשׁ לַמָּקוֹם שֶׁמִּמֶּנּוּ חוּצְבָה יַכְרִיתֶנּוּ ה׳, וְשׁוּב אֵין לָהּ יְנִיקָה, וְזוֹ הִיא מִיתָה רַחֲמָנָא לִיצְלַן. וּבַצַּדִּיקִים נֶאֱמַר (דברים ד:ד): ״וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה׳ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים״ וְגוֹ׳, וְהוּא אָמְרוֹ ״חֶבֶל נַחֲלָתוֹ״, וְהֶבֶן:

י **יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ וְגוֹ׳.** נִרְאֶה כִּי יְכַוֵּן הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ט:) לֹא יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם עַד שֶׁעָשָׂאוּהָ כְּמִצּוּלָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים וְכוּ׳, וְאָמְרוּ עוֹד (ליקוטי תורה וירא) שֶׁאִם הָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְעַכְּבִין בְּמִצְרַיִם הָיוּ נִטְמָעִים שָׁם לָעַד לְעוֹלָם כִּי הָיוּ נִכְנָסִים בַּחֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי טֻמְאָה, לָזֶה אָמַר יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ שֶׁהִיא מִדְבָּר, פֵּרוּשׁ חֲרֵבָה וְאֵין בָּהּ מַמָּשׁ, וְלָזֶה לֹא אָמַר יִמְצָאֵהוּ בַּמִּדְבָּר אֶלָּא בְּאֶרֶץ מִדְבָּר, וְהֶבֶן:

וְאָמַר עוֹד, שֶׁמִּלְבַד שֶׁהָאָרֶץ מִדְבָּר מִבְּלִי נִיצוֹץ קְדֻשָּׁה, אֶלָּא שֶׁהוּא תֹּהוּ יָלֵל יְשִׁימוֹן, פֵּרוּשׁ מְלֵאָה טִנּוּפֶת וְטֻמְאָה. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (חלק א טז.) כִּי תֹּהוּ הוּא בְּחִינַת קְלִפָּה אַחַת, וּכְמוֹ כֵן יְלֵל יְשִׁימוֹן שֶׁהֵם בְּחִינַת הָרַע, שֶׁהַמָּקוֹם מְשֻׁלָּל מֵהַטּוֹב וּמְכֻלָּל מֵהָרַע. וְלָזֶה ה׳ סִבְּבוֹ, פֵּרוּשׁ, לְשׁוֹן שְׁמִירָה, וְאָמַר לְשׁוֹן עָתִיד לוֹמַר שֶׁאוֹתָהּ שְׁמִירָה שֶׁעָשָׂה לוֹ לֹא נֶעְדְּרָה וְעוֹדֶנָּה תִּהְיֶה תָּמִיד. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהוֹצִיאָם מִמָּקוֹם הָרַע הַהוּא שֶׁלֹּא נִטְמְעוּ שָׁם, עוֹד שֶׁבְּאוֹתוֹ מָקוֹם עַצְמוֹ כְּשֶׁהָיָה מֵבִיא ה׳ הַמַּכּוֹת עַל מִצְרַיִם הָיָה שׁוֹמֵר אוֹתָם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות ט:ו) ״וּמִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל״ וְגוֹ׳, ״בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן״ וְגוֹ׳ (שמות ט:כו), ״וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר״ וְגוֹ׳ (שמות י:כג), ״וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית״ וְגוֹ׳ (שמות יב:כג), וְהוּא אָמְרוֹ ״יְסוֹבְבֶנְהוּ״.

וְאָמְרוֹ **יְבוֹנְנֶהוּ** – פֵּרוּשׁ, עַל יְדֵי שֶׁנָּתַן לָהֶם תּוֹרָה שֶׁהִיא מְקוֹר הַבִּינָה, שֶׁבָּזֶה ״יְצָרָנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ״, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי ב:יא) ״תְּבוּנָה תִּנְצָרֶכָּה״. וְאָמְרוֹ ״כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ״ – כְּמַאֲמַר הַנָּבִיא (זכריה ב:יב) ״כִּי הַנּוֹגֵעַ בָּכֶם כְּנוֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ״. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה, כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין הָעַיִן סוֹבֶלֶת נְגִיעַת אֶצְבַּע הָאָדָם בָּהּ, וְהַטַּעַם לְצַד כִּי גּוּף הָאֶצְבַּע עָכוּר וְהָעַיִן זַכָּה, וְאֵין הָרוּחָנִי סוֹבֵל הַגַּשְׁמִי. וְהוּא סוֹד מַאֲמַר הָרַשְׁבַּ״י (זוהר ח״ב ריא:) שֶׁאָמַר: יְיָ לְהֹ לְנִשְׁמְתָא דְּסָבְלָא אֶשָּׁא

נוּכְרָאָה, פֵּרוּשׁ, הָאֵשׁ שֶׁבּוֹ נִכְנֶסֶת לְהַעֲנִישָׁהּ הִיא אֵשׁ נָכְרִיָּה בְּעֵרֶךְ אֵשׁ הַנִּשָּׁמָה, וְלָזֶה תִּמְצָא שָׁם שֶׁנֶּפֶשׁ הַצַּדִּיק תִּטְבּוֹל בָּאֵשׁ הַנִּקְרָא נָהָר דִּינוּר, פֵּרוּשׁ, בְּעוֹד שֶׁלֹּא נִתְרַחֵק הָאֵשׁ וְלֹא נִגְשַׁם, שֶׁבָּזֶה לֹא יִצְטַעֲרוּ. וְהָבֵן סוֹדָן שֶׁל דְּבָרִים:

וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן "כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ", כִּי הֵם רוּחָנִיִּים וְכָל חוּץ מֵהֶם גַּשְׁמִי, וְלָזֶה יָרְעוּ וַיִּשְׁחִיתוּ בָּהֶם אֲפִלּוּ נְגִיעַת הֶעָכּוּר, כְּמוֹ שֶׁיָּרַע נְגִיעַת יָד בְּאִישׁוֹן עַיִן. וְזֶה הָיָה אַחַר שֶׁהִנְחִילָם הַתּוֹרָה, וְלָזֶה קָדַם לוֹמַר "יְבוֹנְנֵהוּ" וְאַחַר כָּךְ אָמַר "יְצָרֲנֵהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ", וְהוּא טַעַם מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְהָבֵן:

עוֹד יְרֵצֶה אָמְרוֹ "יְבוֹנְנֵהוּ יְצָרֲנֵהוּ" עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת נד:, שְׁלֹשָׁה צְרִיכִין שְׁמִירָה, וְאֶחָד מֵהֶם הוּא תַּלְמִיד חָכָם, וְהַטַּעַם לְפִי שֶׁהַמַּזִּיקִין מִתְקַנְּאִים מִמַּעֲלַת בֶּן תּוֹרָה וּמִתְגָּרִים בּוֹ. לָזֶה אָמַר "יְבוֹנְנֵהוּ", פֵּרוּשׁ יִתֵּן לוֹ הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת תְּבוּנָה (משלי ב:יא), לָזֶה חָל עָלָיו לְשָׁמְרוֹ כְּאָמְרוֹ "יְצָרֲנֵהוּ" וְגוֹ':

יא **כְּנָשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ.** רַז"ל (ספרי) דָּרְשׁוּ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ בּוֹ, (עיין רש"י ז"ל) וְחוּץ מִדִּבְרֵיהֶם יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ"ל (ויקרא רבה יז:ד) כִּי כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹבְרִים רְצוֹנוֹ אֵין בַּעַל הַדִּין נוֹגֵעַ בִּנְפָשׁוֹת תְּחִלָּה אֶלָּא מַתְחִיל לְהָעִירוֹ בְּנִגְעֵי בָּתִּים אַחַר כָּךְ בִּנְגָעֵי בְּגָדִים וְכוּ', וְהוּא מַאֲמַר "כְּנָשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ" כְּמוֹ כֵן ה' מְעוֹרֵר בָּנָיו, גַּם מְעוֹרָרָם כְּפִי הַיְכֹלֶת שֶׁיּוּכְלוּ עָמוֹד בּוֹ, כְּאָמְרָם זַ"ל (בראשית רבה נה:ב) שֶׁאֵין ה' מְנַסֶּה הָאָדָם אֶלָּא בְּשֶׁעוּר שֶׁיּוּכַל לִסְבּוֹל.

וְאָמְרוֹ "יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו" וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (ספרי דברים ג,כט) יְמִינוֹ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים, שֶׁאִם עַל יְדֵי הֶעָרָה שֶׁיָּעִיר ה' לְיִשְׂרָאֵל יִתְעוֹרְרוּ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה, תֵּכֶף יְמִינוֹ פְּשׁוּטָה. וְאָמַר "יִפְרֹשׂ" לָעָתִיד, זֶה שִׁיעוּרָהּ, טַעַם שֶׁיִּפְרֹשׂ כְּנָפָיו מֵעִיקָּרָא הוּא בִּשְׁבִיל שֶׁיְּקַחֵהוּ לְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הַחוֹזֵר בִּתְשׁוּבָה, שֶׁזּוֹתַת זֶה לֹא הָיָה פּוֹרֵשׂ כְּנָפָיו.

יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ – וְאָמְרוֹ "יִשָּׂאֵהוּ" וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תיקוני זוהר תיקון ע קלא.) בְּפָסוּק (קהלת י:כ) "וּבַעַל כְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר", כִּי יֵשׁ כַּת אַחַת שֶׁל מַלְאָכִים שֶׁנִּקְרָאִים בַּעֲלֵי כְּנָפַיִם, וְשֵׁרוּתָם הִיא שֶׁכָּל דִּבּוּר טוֹב וּבְרָכַת ה' הַיּוֹצֵאת מִפִּי אִישׁ יְהוּדִי יִשָּׂאוּהָ כְּנָפֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ", פֵּרוּשׁ יִשָּׂא הַבָּא מִמֶּנּוּ מֵהַטּוֹב.

יב ה' **בָּדָד יַנְחֶנּוּ.** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, צו ז) בַּפָּסוּק (הושע ד:יז) "חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרַיִם הַנַּח לוֹ", כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל יֵשׁ בֵּינֵיהֶם אַחְדוּת אֲפִלּוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הַנַּח לוֹ, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ (אסתר ב:יא) "וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה", וְהוּא אָמְרוֹ "ה' בָּדָד" פֵּרוּשׁ כְּשֶׁהָעָם בָּדָד לְשׁוֹן בַּד – ה' יַנְחֶנּוּ.

וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהֵם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה אֵין ה' מַחְשִׁיב לוֹ עָוֹן זֶה. וּמַאֲמַר "אֵין עִמּוֹ" תִּתְפָּרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה מא.) בְּפָסוּק (ירמיה ל:יז) "דּוֹרֵשׁ אֵין לָהּ", מִכָּלָל שֶׁיֵּשׁ לָהּ, כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ אָמַר "אֵין עִמּוֹ" מִכְּלָל שֶׁיֵּשׁ עִמּוֹ, אֶלָּא שֶׁאֵין ה' מְיַסְּרוֹ עַל זֶה.

עוֹד יְרֵצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אֵימָתַי "ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ"? כְּשֶׁנִּגְמַר חֵלֶק הָרַע מִיִּשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ "וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר", שֶׁהוּא חֵלֶק הָרַע הַדָּבוּק בָּאָדָם מֵחֵטְא הָאָדָם, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

יג **יַרְכִּיבֵהוּ עַל בָּמֳתֵי וְגוֹ'.** אֵין זֶה נִמְשָׁךְ עִם הָאָמוּר לְמַעְלָה, אֶלָּא הַתְחָלַת עִנְיָן וְנִמְשָׁךְ לְמַטָּה, וּגְזֶרֶת הַדְּבָרִים הוּא "יַיְשְׁמֵן יְשֻׁרוּן" וְגוֹ'.

יז **לֹא אֱלֹהַּ.** פֵּרוּשׁ, גַּם הֵם אֵינָם זוֹבְחִים לָהֶם לְצַד הֱיוֹתָם אֱלוֹהַּ, אֶלָּא לַעֲשׂוֹת לָהֶם צָרְכֵיהֶם וּמְבַקֵּשָׁם. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁעוֹשִׂים לַעֲבוֹדַת אֱלִילִים אָמַר "אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם", פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֵינָם יוֹדְעִים אוֹתָם מַה טִּיבָם שֶׁל הָאֱלִילִים הֵם עוֹבְדִים אוֹתָם. וְאָמְרוֹ "חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ" וְגוֹ', עַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (דברים יג:ז) "כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ" וְגוֹ':

יח **צוּר יָלָדְךָ תֶּשִׁי.** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ג רז:) בְּשָׁעָה שֶׁרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִבְרֹא אֶת הָאָדָם, נִמְלַךְ בַּמַּלְאָכִים וְאָמְרוּ לְפָנָיו "מָה אֱנוֹשׁ" וְגוֹ' (תהלים ח:ה), וְנִתְעַצֵּם ה' נֶגֶד דִּבְרֵי הַמַּלְאָכִים וּבְרָאוֹ וְהֶעֱנִישׁ הַמִּתְנַגְּדִים, עַד כָּאן, וְלָזֶה כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹבְרִים רְצוֹנוֹ מַחְלִישִׁים טַעַם לֵידָתוֹ שֶׁל אָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ "יְלָדְךָ תֶּשִׁי".

וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ. תִּתְפָּרֵשׁ לְשׁוֹן עֲדֵי, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (הושע ב:טו) "וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ", וְהַכַּוָּנָה שֶׁעָשָׂאךָ מָחוֹל, עֲדֵי עַל כָּל הַנִּבְרָאִים, אֲפִלּוּ עַל הַמַּלְאָכִים, כְּאָמְרוֹ (תהלים סו:יב) "הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ", אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה מט:ג) "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר", שֶׁעָשָׂאךָ עֲדֵי לוֹ יִתְבָּרַךְ. וְרַז"ל אָמְרוּ (ספרי) דָּרְשׁוֹת וּכְפַטִּישׁ וְגוֹ'.

כ **כִּי דוֹר תַּהְפֻּכוֹת וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּסָמוּךְ "אַסְתִּירָה פָנַי" וְגוֹ', וּבָזֶה לֹא יַשְׁקִיף וְיִרְאֶה הֲגַם שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיִסַּגְּנוּ קוֹלָם, וְאֵין זֶה מִן הַנָּכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר הַטַּעַם "כִּי דוֹר תַּהְפֻּכוֹת", פֵּרוּשׁ מִתְהַפְּכִים מִטּוֹבָה לְרָעָה. וְאָמְרוֹ "בָּנִים", פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ יַחְשְׁבוּ לְהֵיטִיב לָבֹא אֶל גֶּדֶר שֶׁיִּהְיוּ נֶחְשָׁבִים בָּנִים, "לֹא אֵמֵן בָּם" כִּי יָשׁוּבוּ לְהַרְשִׁיעַ וְאֵין חֲזָרָתָם שְׁלֵמָה, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן רָאוּי הוּא לְהַסְתִּיר וְגוֹ':

כו **אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם.** פֵּרוּשׁ "אַפְאֵיהֶם" – אַסְמִיךְ אַפִּי עִמָּהֶם עַד שֶׁיּוּשְׁבְתוּ מֵאֱנוֹשׁ.

כז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁכַּמָּה וְכַמָּה הַכְעָסוֹת הִכְעִיסוּנִי אוֹיְבֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "אָגוּר" מִלְּשׁוֹן (משלי ו:ח) "אָגְרָה בַקָּצִיר", שֶׁאָגוּר הוּא כַּעַסוֹ שֶׁל אוֹיֵב וְעוֹמְדִים הֵם לְכָלָיוֹן, וּכְשֶׁיִּרְאוּ שֶׁהִשְׁבַּתִּי שֵׁם יִשְׂרָאֵל חָס וְשָׁלוֹם "יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ", פֵּרוּשׁ, יַחְשְׁבוּ כִּי יִשְׂרָאֵל אֱמוּנָתָם נָכְרִיָּה וְלֹא צַדִּיק, וְיִתְחַזֵּק דְּבַר אֱמֶת לְשֶׁקֶר חָס וְשָׁלוֹם. וְעוֹד חוֹשֵׁשׁ "פֶּן יֹאמְרוּ יָדֵינוּ רָמָה", פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד שֶׁיִּכְחִישׁוּ אֱמוּנַת יִשְׂרָאֵל וְדָתָם, יוֹסִיפוּ לַחֲטֹא לוֹמַר שֶׁאֱמוּנָתָם אֱמוּנָה רְאוּיָה, וְהוּא אָמְרוֹ "פֶּן יֹאמְרוּ יָדֵינוּ רָמָה", וְטוֹבָתָם וְשַׁלְוָתָם לֹא מֵה' הָיָה אֶלָּא מֵעֲבוֹדָה זָרָה אֲשֶׁר הֵם עוֹבְדִים.

וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת**, פֵּרוּשׁ, כָּל טוֹבָתָם וְהַצָּלָחָתָם. וְהָרְאָיָה שֶׁלֹּא עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל דָּבָר רַע מַה שֶּׁהֵם אֵינָם עוֹשִׂים, וְיוֹתֵר מֵהֵמָּה, וְהֵם מָשְׁלוּ בָּהֶם וַיְאַבְּדוּם.

אוֹ יִרְצֶה, שֶׁכָּל הַפְּעֻלָּה הַזֹּאת שֶׁעָשׂוּ הַשְׁחָתָה גְּדוֹלָה בְּיִשְׂרָאֵל וְהִשְׁבִּיתוּ מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם, יֹאמְרוּ שֶׁלֹּא עָשָׂה כָּל זֶה ה' אֶלָּא בְּצִרּוּף כֹּחַ וְרָצוֹן עֲבוֹדַת עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִיא הִשְׁלִיטָתָם עֲלֵיהֶם:

כח כִּי גוֹי אֹבַד עֵצוֹת. פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין חֶשֶׁשׁ שֶׁהַגּוֹי יִרְאֶה וְיִקַּח מוּסָר וְיֹאמַר: וּמָה אֵלּוּ עַל שֶׁהִכְעִיסוּ מְעַט רָאָה מַה עָלְתָה בְּיָדָם וְכוּ' וְיֵיטִיב מַעֲשָׂיו, וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי גוֹי אֹבַד עֵצוֹת", פֵּרוּשׁ אֵין בְּטִבְעוֹ דָּבָר זֶה וְאָבוּד הוּא מֵעֵצוֹת כָּאֵלּוּ, "וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה" לְהָבִין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר, כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ "לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת", פֵּרוּשׁ חֲרִי הָאַף הַבָּא עַל יִשְׂרָאֵל, וּמִזֶּה יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם מַה תִּהְיֶה עַל מַעֲלָם.

ל אֵיכָה יִרְדֹּף. יֵשׁ לְפָרְשׁוֹ הֶעָרָה לַגּוֹי שֶׁאֵינוֹ מִתְעוֹרֵר בְּהֶעָרָה נִרְגֶּשֶׁת שֶׁהִיא "אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֶחָד מֵהָאֱמוֹת אֶלֶף מִיִּשְׂרָאֵל, פֵּרוּשׁ כִּי בְּכָל מִלְחָמוֹת הָרְגִילִים בֵּין הָאֻמּוֹת לֹא יִמְצָא דָּבָר כָּזֶה, שֶׁאֵין שׁוֹנֵא מַשִּׂיג כֹּחַ וּגְבוּרָה כָּזוֹ בֵּין הָעַמִּים.

אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אָלֶף. פֵּרוּשׁ, אֶחָד הַמְיֻחָד מֵהָאֻמּוֹת אֶלֶף מִיִּשְׂרָאֵל וְכוּ'. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת בְּחֻקֹּתַי בְּפָסוּק (ויקרא כו:ח) "וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה" וְגוֹ':

אִם לֹא כִּי צוּרָם. פֵּרוּשׁ מִדַּת הַדִּין, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (דברים לב:ד) "הַצּוּר תָּמִים" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ "וַה' הִסְגִּירָם" פֵּרוּשׁ מִדַּת רַחֲמִים עִם מִדַּת הַדִּין, שֶׁזּוֹלַת זֶה לֹא הָיָה כָּל כָּךְ יְרִידָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיִּפְלוּ אֶלֶף לִפְנֵי אֶחָד.

לא כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הַטַּעַם שֶׁיִּתְלוּ טַעַם אֶחָד אֶלֶף כִּי צוּרָם מְכָרָם וַה' הִסְגִּירָם, וְלֹא יִתְלוּ לוֹמַר מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת ה' וְגוֹ' חָס וְשָׁלוֹם, וּכְמַאֲמַר מֹשֶׁה לַה' בְּמַעֲשֵׂה הַמְּרַגְּלִים, כִּי הַתּוֹקֵף שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ כְּתָקְפָּם שֶׁל הָאוּמּוֹת, שֶׁאֵין לְךָ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעָמְדָה יָמִים רַבִּים, בְּסוֹד (משלי יב:יט) "וְעַד אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שֶׁקֶר", וְצֵא וּלְמַד מֵעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל כְּמוֹשׁ אֲשֶׁר תָּעוּ אַחֲרֶיהָ רוֹב הָאוּמּוֹת וְכַמָּה הִפְלִיאָה עֲשׂוֹת כַּפָּתוּב בְּדִבְרֵי רַבֵּינוּ סְעַדְיָה גָּאוֹן, וְאַף עַל פִּי כֵן וְהָיָה כְּלֹא הָיָה, וְרַבּוֹת כָּאֵלֶּה. אֲבָל צוּרֵנוּ שַׁגִּיא כֹּחַ מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ וַאֲפִלּוּ הַגּוֹיִם יַסְכִּימוּ עַל זֶה, כָּאָמוּר בִּדְבְרֵי הַנָּבִיא (מלאכי א:יא) "כִּי גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם", וּכְשֶׁיִּרְאוּ מַפֶּלֶת יִשְׂרָאֵל בְּדֶרֶךְ זֶה גַּם הֵם יִשְׁפְּטוּ כֵן, וְהוּא אָמְרוֹ "וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים" לְשׁוֹן דַּיָּנִים, כְּאָמְרוֹ (שמות כא:כב) "וְנָתַן בִּפְלִילִים", פֵּרוּשׁ יִשְׁפְּטוּ גַּם הֵם שֶׁלֹּא כְצוּרֵנוּ צוּרָם, אֶלָּא כְּשֶׁרוֹאִים הַשְׁחָתַת יִשְׂרָאֵל יְנַכְּרוּ אֶת הָאֱמֶת כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "פֶּן יְנַכְּרוּ וְגוֹ' פֶּן יֹאמְרוּ" וְגוֹ'.

לב כִּי מִגֶּפֶן וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, נוֹתֵן טַעַם לִמְכִירָתָם וּלְהַקּוֹדֵם לָהּ "אָמַרְתִּי אַפְאִיהֶם". וְאָמְרוֹ "מִגֶּפֶן" – כְּבָר הוֹדַעְתִּי כִּי דָּבָר שֶׁבִּקְדֻשָּׁה יֵשׁ כִּנּוּדוֹ בַּסִּטְרָא אָחֳרָא, כְּאָמְרוֹ (קהלת ז:יד) "גַּם אֶת זֶה לְעֻמַּת זֶה עָשָׂה" וְגוֹ', וְיִשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לְגֶפֶן (בראשית רבה צט,ח) דִּכְתִיב (תהלים פ:ט) "גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ", וּכְנֶגְדָּם כְּשֶׁהִרְשִׁיעוּ אָמַר "מִגֶּפֶן סְדֹם", וְגֶפֶן הִיא אִילָן הָרַע שֶׁל אֲחִיזַת הָרְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁגָּמַר אוֹמֶר "עֲנָבְמוֹ עִנְּבֵי רוֹשׁ" וְגוֹ', וּלְפִי שֶׁאֵינָם אֶלָּא אוֹחֲזִים בָּהּ וְאֵין כָּל עַנְפָּם מִמֶּנָּה, לָזֶה אָמַר "מִגֶּפֶן" וְלֹא אָמַר "כִּי גֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם", וּבָחַר מִכָּל הַדּוֹמֶה הָרַע סְדֹם, לְפִי שֶׁנִּתְמַלְּאָה סְאָתָם כִּסְדֹם.

וְאָמְרוּ "וּמִשַּׁדְמוֹת עֲמוֹרָה", כִּי כְּמוֹ שֶׁבְּעַנְפֵי אִילָן הַקָּדוֹשׁ יֵשׁ גֶּדֶר לְמַעְלָה מִגֶּדֶר, וְהָעֶלְיוֹן יִתְיַחֵס אֵלָיו שֵׁם זָכָר לִהְיוֹתוֹ מַשְׁפִּיעַ, וְהַתַּחְתּוֹן יִתְיַחֵס אֵלָיו שֵׁם נְקֵבָה לִהְיוֹתוֹ נִשְׁפָּע, כְּמוֹ כֵן הַמְּשִׁיל אֲחִיזוֹת בְּשָׁרְשׁוֹ הָרַע לִשְׁנֵי גְּדֵרִים: גֶּדֶר הָרִאשׁוֹן יִקָּרֵא גֶּפֶן, וְגֶדֶר שֵׁנִי נִקָּרֵא שָׂדֶה, וְהַמַּשְׁכִּיל יָבִין בְּדוּגְמָתָם בַּקְּדוּשָּׁה וְיֵאוֹרוּ עֵינָיו:

לד הֲלֹא הוּא כָּמוּס עִמָּדִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁבִּשְׁבִיל כַּעַס אוֹיֵב נִמְנַעְתִּי מֵעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט הַמִּתְחַיֵּב לָהֶם עַל מַעֲשֵׂיהֶם, לֹא מִפְּנֵי זֶה יִפָּטְרוּ מֵעֹנֶשׁ הַמַּגִּיעַ לָהֶם, הֲלֹא הוּא כָּמוּס עִמָּדִי חָתוּם בְּאוֹצְרוֹתַי לְיוֹם הַדִּין. וְעַל זֶה אָמַר הַנָּבִיא (ישעיהו י:ג) "וּמַה תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה", וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁחָרַד שְׁמוּאֵל מִפַּחַד יוֹם הַדִּין, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ד:) בְּמַעֲשֶׂה בַּעֲלַת אוֹב. וְכָפַל לוֹמַר "כָּמוּס עִמָּדִי חָתוּם" וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות לד:ז) "נוֹשֵׂא עָוֹן", וּכְשֶׁיִּגִּיעַ לְגֶדֶר שֶׁיֹּאמַר "נָשָׂאתִי נְשׂוֹא" (ישעיהו א:יד) יַחְתְּמֵהוּ בָּאוֹצָרוֹת וְיִנָּקֵם הוּא מֵעוֹשֵׂי רִשְׁעָה בְּהוֹצָאַת שֵׁמֶשׁ מִנַּרְתִּיקָהּ (נדרים ח:) וְלִהַט אוֹתָם יוֹם ה', וְהוּא אָמְרוֹ "לִי נָקָם" פֵּרוּשׁ שֶׁיִּנָּקֵם הוּא בְּעַצְמוֹ כִּבְיָכוֹל:

לה לִי נָקָם וְשִׁלֵּם. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ג:) שֶׁלֶּעָתִיד לָבֹא יוֹצִיא הַשֵּׁם חַמָּה מִנַּרְתִּיקָהּ, הָרְשָׁעִים נִדּוֹנִים בָּהּ וְלִהַטָּה אוֹתָם, וְהַצַּדִּיקִים מִתְרַפְּאִין בָּהּ. וְהוּא אָמְרוֹ "לִי נָקָם וְשִׁלֵּם", פֵּרוּשׁ, נָקָם לָרְשָׁעִים, וְשִׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים.

לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם. הוּא סוֹד מַאֲמַר (סוטה מט.) ״עִקְבוֹת מְשִׁיחָא״, וְהוּא בֵּרוּרֵי נִיצוֹצֵי רַגְלֵי ס״מ כְּשֶׁתָּמוּט רַגְלָם שֶׁל עוֹשֵׂי רִשְׁעָה, וְתִגָּמֵר מִמַּה שֶׁנִּגַּע בָּהּ מִדָּבָר הַמַּעֲמִיד, כַּיָּדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן.

כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם, וְגוֹ׳. הוּא מַאֲמַר הַנָּבִיא (צפניה א׳:ז) ״כִּי קָרוֹב יוֹם ה׳״ וְגוֹ׳.

וְחָשׁ עֲתִידוֹת לָמוֹ. הֵם הַנֶּחָמוֹת הָעֲתִידוֹת, כְּשֶׁיִּשְׁתַּלְּמוּ עוֹשֵׂי רִשְׁעָה תֵּכֶף יְמַהֵר לְקַיֵּם הַבְטָחוֹת הָעֲתִידוֹת לַצַּדִּיקִים.

לו **כִּי יָדִין ה׳ עַמּוֹ וְגוֹ׳.** אַחַר שֶׁגָּמַר עִנְיַן מַכְעִיסֵי אֵל עַד סוֹפָם, חָזַר לְהַבְטִיחַ לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לְעוֹלָם יָרִיב אִתָּם. ״כִּי יָדִין ה׳ עַמּוֹ״ – פֵּרוּשׁ, יַעֲמִיד בְּמִשְׁפָּט כּוֹסוֹת הַתַּרְעֵלָה אֲשֶׁר עָבְרוּם, וְיִרְאֶה צָרוֹת שֶׁעָבְרוּ עַל הַצַּדִּיקִים, מֵהֶם הָרְגוּ, מֵהֶם שָׂרְפוּ, מֵהֶם הִפְשִׁיטוּם, וּבִשְׁבִיל הַצַּדִּיקִים אֲשֶׁר נִצְטַעֲרוּ יִתְנֶחָם. וְהוּא אָמְרוֹ ״וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם״ – פֵּרוּשׁ, בִּשְׁבִילָם יִתְנֶחָם לוֹמַר דַּי צָרוֹת הַגָּלוּת. וְעוֹד, כְּשֶׁיִּרְאֶה ה׳ שֶׁאֵין כֹּחַ בְּיִשְׂרָאֵל לְהַצִּיל עַצְמָן מֵהַגָּלוּת, וְכֹחַ אֵין בַּצַּדִּיקִים לְיַסֵּר בְּשֵׁבֶט מוּסָר לְמַרְגִּיזֵי אֵל, גַּם לֹא יִשְׁאֲרוּ בְּיִשְׂרָאֵל אֲנָשִׁים גְּדוֹלִים וּנְבִיאִים חוֹזִים בַּעֲלֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְ״אֵין אֶשְׁכּוֹל״ וְגוֹ׳ (מיכה ז׳:א), וְהוּא אָמְרוֹ ״כִּי אָזְלַת יָד״, וּבָזֶה ״אֶפֶס עָצוּר״ – פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ (שמואל א׳ ט׳:יז) ״יַעְצֹר בְּעַמִּי״ – פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין כֹּחַ לַמַּדְרִיכִים בְּדַרְכֵי ה׳ לְהַדְרִיכָם, ״וְעָזוּב״ – פֵּרוּשׁ, וּמִצַּד זֶה נִשְׁאָר הָעָם עָזוּב.

לז **אַי אֱלֹהֵימוֹ.** יִשְׂרָאֵל יֹאמַר: ״אֵי אֱלֹהֵימוֹ?״ הֲגַם שֶׁאֵין מַעֲשֵׂיהֶם מְהֻגָּנִים, אַף עַל פִּי כֵן יָבֹא בְּטַעֲנָה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים הָרָמוּז בְּתֵיבַת צוּר, וְהוּא חָסָיוּ בוֹ. כִּי יִשְׂרָאֵל, הֲגַם שֶׁיִּרְשִׁיעוּ וְיַעַבְרוּ עַל חֵלֶק מִמִּצְוּוֹת ה׳, אַף עַל פִּי כֵן כָּל מַחְסֵיהֶם בַּה׳, וְעָלָיו סוֹבְלִים דַּלּוּת וְשִׁפְלוּת, וְנֶהֱרָגִים עַל קִדֻּשַׁת שְׁמוֹ, וְעוֹמְדִים וּמְצַפִּים לְצוּר גּוֹאֲלָם, וְהוּא אָמְרוֹ ״חָסָיוּ בוֹ״.

לח **וְאָמְרוֹ אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ וְגוֹ׳** – הוּא מַאֲמַר ה׳ נֶגֶד דִּבְרֵיהֶם, וְהַרְהַפַּת הַדְּבָרִים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ״כִּי יָדִין״ וְגוֹ׳ וְיִתְנַחֵם עַל מַה שֶׁפָּעַל עֲבָדָיו, וְעוֹד כִּי יִרְאֶה כִּי אָזְלַת יָד וְגוֹ׳ וְאָמַר וְגוֹ׳, וְהֵשִׁיב ה׳ ״אֲשֶׁר חֵלֶב וְגוֹ׳ יָקוּמוּ״, וּמוּבָן הַדָּבָר מֵעַצְמוֹ הַכָּרָתָם שֶׁל אוֹכְלֵי זְבָחֵימוֹ כִּי לֹא יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ, וְיִכִּירוּ כִּי ה׳ הוּא לְבַדּוֹ מוֹשִׁיעַ, וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר ״רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי״ וְגוֹ׳.

יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם וְגוֹ׳. לְפִי שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי מִינֵי עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה: יֵשׁ שֶׁעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה לֵאלוֹהַּ גָּמוּר, וְיֵשׁ שֶׁעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה לְאֶמְצָעִי, וְעַל שְׁנֵיהֶם צִוָּה ה׳ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהוּ בִּמְקוֹמוֹ (שמות כ׳:ד). לָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה לְאֶמְצָעִי אָמַר ״יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם״ – עֵזֶר בְּעָלְמָא, כִּי לְסִבָּה זוֹ עֲשָׂאוּהָ לַעֲזוֹר לְהוֹעִיל בֵּיניֵהֶם וּבֵין אֱלֹהֵי עוֹלָם, וּכְנֶגֶד הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה לֵאלוֹהַּ גָּמוּר אוֹמֵר ״יִהְיוּ עֲלֵיכֶם סִתְרָה״.

לט **רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְגוֹ׳.** כָּפַל לוֹמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים ״אֲנִי אֲנִי״ כְּנֶגֶד שְׁתֵּי טָעֻיּוֹת שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁרָמַזְנוּ בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, לָזֶה אָמַר ״אֲנִי״ – פֵּרוּשׁ וְלֹא אַחֵר שֶׁאַתֶּם חוֹשְׁבִים בּוֹ לֵאלוֹהַּ גָּמוּר, וּכְנֶגֶד עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעוֹשִׂים לְאֶמְצָעִי אָמַר ״אֲנִי הוּא״ – פֵּרוּשׁ לְבַדִּי, וְגָמַר אוֹמֵר ״וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי״ – אֶמְצָעִי בֵּיני לְבֵין הַנִּבְרָאִים.

אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה. זֶה כְּנֶגֶד כַּת הָאוֹמְרִים שֶׁפּוֹעֵל הָרַע אֵינוֹ פּוֹעֵל הַטּוֹב וּשְׁתֵּי יְכוֹלוֹת יֵשׁ, לָזֶה אָמַר ״אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה״, וְלֹא בִּפְרָט זֶה בִּלְבַד אֶלָּא אֲפִלּוּ בִּפְרָטֵי פְּעָלֵי הָרַע ״אֲנִי מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא״. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבָּרָכָה דָּרְשׁוּ (פסחים סח.) יֵעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם.

וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל. פֵּרוּשׁ, שֶׁכָּל הַנִּבְרָאִים יָמוּתוּ, וְלָזֶה דִּייֵק לוֹמַר ״וְאֵין מִיָּדִי״ וְלֹא אָמַר ״וְאֵין מַצִּיל מִיָּדִי״.

מ **כִּי אָשָּׂא אֶל שָׁמַיִם יָדִי וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, שֶׁנִּשְׁבַּע בִּנְשִׂיאוּת יָדָיו לְשַׁנֵּן חַרְבּוֹ לִנְקֹם מִצָּרָיו, וְהוּא אָמְרוֹ ״אִם שַׁנּוֹתִי בָּרָק״ וְגוֹ׳, וְאָמְרוֹ ״וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט״ פֵּרוּשׁ יִתְקֹף בְּמִדַּת הַדִּין.

אוֹ יִרְצֶה, שֶׁתַּסְכִּים גַּם מִדַּת הָרַחֲמִים וְתִתְחַזֵּק בַּמִּשְׁפָּט לְהָשִׁיב נָקָם לְצָרֵי ה׳ שֶׁהֵם אוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁאֵינָם שׁוֹנְאִים אוֹתָנוּ אֶלָּא עַל דְּבֵקוּתֵנוּ בַּה׳, וְאוֹמֵר ״וְלִמְשַׁנְאַי״ – הֵם כַּת הַמַּעֲבֶרֶת יִשְׂרָאֵל עַל דָּת.

מג **הַרְנִינוּ גוֹיִם וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, כִּי בַּעֲשׂוֹת ה׳ נָקָמָה בְּאוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל וּירוֹמֵם מַדְרֵגַת יִשְׂרָאֵל, יְרַנְּנוּ הַגּוֹיִם עַל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשַׁבְּחָם וּלְרוֹמְמָם, כְּאָמְרוֹ (תהלים קמד׳:טו) ״אַשְׁרֵי הָעָם״ וְגוֹ׳.

כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם. וְאָמְרוֹ ״כִּי דַם וְגוֹ׳ וְנָקָם״ וְגוֹ׳ – פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא דָּם לְבַד, אֶלָּא גַּם צָרָיו אֲשֶׁר חָרְשׁוּ אָוֶן לוֹ יָשִׁיב ה׳ לָהֶם נָקָם שֶׁחָשְׁבוּ לַעֲשׂוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים ז׳:יז) ״יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ״.

וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ. וְאָמְרוֹ ״וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ״ הוּא גְּמַר הַדְּבָרִים שֶׁהִתְחִיל לוֹמַר ״כִּי יָדִין ה׳ עַמּוֹ״ וְגוֹ׳, וְגָמַר אוֹמֵר כִּי הַנִּמְצָא עֲדַיִן מֵהַחֲטָאִים עַל יִשְׂרָאֵל תְּכַפֵּר עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר הָיְתָה לְשַׁמָּה וּלְחֶרְפָּה שָׁנִים רַבּוֹת, זֶה יִהְיֶה לְכַפָּרַת עָוֹן עַם ה׳.

מד **הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן.** פֵּרוּשׁ, הָיָה עוֹמֵד עִמּוֹ, אֲבָל הַדִּבּוּר לֹא דִּבֶּר אֶלָּא מֹשֶׁה כְּאָמְרוֹ ״וַיְדַבֵּר״, וְכֵן אָמַר ה׳ ״וְלַמְּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁימָה בְּפִיהֶם״ לְשׁוֹן יָחִיד אֶל מֹשֶׁה. וְאָמְרוֹ ״וְהוֹשֵׁעַ״ וְלֹא אָמַר ״וַיהוֹשֵׁעַ״ כְּמוֹ שֶׁקָּרָא לוֹ מֹשֶׁה, לְפִי שֶׁתּוֹסֶפֶת הַיּוֹ״ד הִיא לִיקָר וּגְדוּלָּה כָּרָמוּז בְּמַאֲמַר (במדבר יג׳:טז) ״וַיִּקְרָא

מֹשֶׁה לְהוֹשִׁיעַ״ וְגוֹ׳, וּכְשֶׁהִשְׁוָם הַכָּתוּב וְאָמַר ״הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן״ הֵסִיר הַיּוֹ״ד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו י׳:טו) ״הַיִתְפָּאֵר הַמַּרְזֵן״ וְגוֹ׳:

מח בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר. אָמְרוּ ״לֵאמֹר״, שֶׁיֹּאמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא עוֹלֶה לָמוּת, וְזֶה מְכֻוָּן לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁדָּרְשׁוּ (ספרי) בְּאָמְרוֹ ״בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה״ לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים וְכוּ׳ יֵעִין שָׁם דְּבָרָיו:

נ וּמֵת בָּהָר. פֵּרוּשׁ, הִתְרַצֵּה לָמוּת, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לוֹקֵחַ נְפָשׁוֹת חֲסִידָיו אֶלָּא לִרְצוֹנָם. וְאָמְרוֹ ״וְהֵאָסֵף אֶל עַמֶּיךָ״ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (כתובות קד.) שֶׁיּוֹצְאִים הַצַּדִּיקִים לְהַקְבִּיל פְּנֵי צַדִּיק, וְלָזֶה אָמַר ה׳ אֵלָיו שֶׁיֵּאָסֵף אֶל עַמָּיו הַבָּאִים לְקָרָאתוֹ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי בָא לְתֵת שְׁלֹשָׁה טְעָמִים לְמִיתַת אִישׁ הָאֱלֹהִים. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב ״וּמֵת״, וְהַטַּעַם ״בָּהָר״ – פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יד.) לָמָּה נִקְבַּר מֹשֶׁה בְּהַר נְבוֹ, בִּשְׁבִיל עֲוֹן פְּעוֹר, כִּי בְּכָל זְמַן שֶׁיִּזְקֹף רֹאשׁוֹ פְּעוֹר יִמְצָא כְּנֶגְדּוֹ מֹשֶׁה וְנִכְנָע, וּכְאָמְרוֹ (דברים לד,ו) ״וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר״. טַעַם שֵׁנִי – ״אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה״, פֵּרוּשׁ כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לְהַשִּׂיג הָאֹשֶׁר שֶׁהַשִּׂיג בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשִׂים טוֹבִים הַנּוֹרָאִים, מַה שֶּׁאֵין יָכוֹל לְהַשִּׂיג בְּעוֹדוֹ מְשֻׁתָּף עִם הַגּוּף שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְהַשִּׂיג הַמַּעֲלָה הַהִיא, וְהוּא אָמְרוֹ ״אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה״ – פֵּרוּשׁ בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן. שְׁלִישִׁי – ״וְהֵאָסֵף אֶל עַמֶּיךָ״ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט), בַּפָּסוּק (דברים לג,כא) ״וַיַּרְא רֵאשִׁי עָם״ וְגוֹ׳, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת מֹשֶׁה יָזְכוּ דּוֹר הַמִּדְבָּר, וְהֵם מִתְיַחֲסִים אֵלָיו כְּאָמְרוֹ (שמות לב,ז) ״רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ״, וְהוּא אָמְרוֹ ״וְהֵאָסֵף אֶל״ – פֵּרוּשׁ לְסִבַּת עַמֶּיךָ לַהֲבִיאָם לָעוֹלָם הַבָּא. וַהֲגַם שֶׁבְּאַהֲרֹן מָצִינוּ שֶׁאָמַר כֵּן גַּם כֵּן (דברים לה,כט) ״וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו״, בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לִדְרֹשׁ דּוֹרְשִׁין.

נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם וְגוֹ׳ עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם וְגוֹ׳. עַיֵּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת חֻקַּת (במדבר כ׳:יב) בְּעִנְיָן זֶה בְּאוֹרֶךְ.

נב כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ל״ד:א) ״וַיַּרְאֵהוּ ה׳ אֶת כָּל הָאָרֶץ״, וְעַיֵּין מַה שֶּׁפֵּירַשְׁתִּי שָׁם.

וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל הָאָרֶץ וְגוֹ׳. קָשֶׁה, אַחַר שֶׁאָמַר ״וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא״, מַה מָּקוֹם לַחֲזוֹר וְלוֹמַר ״אֶל הָאָרֶץ״ וְגוֹ׳? וְיִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה ב,ט) שֶׁעָתִיד מֹשֶׁה לִכָּנֵס לָאָרֶץ עִם הָאָבוֹת לֶעָתִיד לָבֹא, וְאָמְרוּ בַּזֹּהַר (חלק ב קכ.) כִּי הוּא יָבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ בְּבֹא גְּאֻלָּתָם. וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר ה׳ ״וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא״ חָשׁ שֶׁיִּהְיוּ הַדְּבָרִים נִשְׁמָעִים שֶׁמַּחְלִיט לוֹ בִּיאַת הָאָרֶץ לְעוֹלָם וָעֶד, לָזֶה אָמַר ״אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נוֹתֵן״ וְגוֹ׳ פֵּרוּשׁ, עַתָּה, וְלֹא אֶל אֲשֶׁר יִתֵּן לֶעָתִיד. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (דברים ג,כה) ״אֶעְבְּרָה נָּא״.

חסלת פרשת האזינו

פרק לג

א וְזֹאת הַבְּרָכָה. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ ״וְזֹאת״ בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו בִּתְחִלַּת עִנְיָן. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן נֶאֱמַר כָּל הַכָּתוּב, אִם לְהוֹדִיעַ הַמְּבָרֵךְ וְהַמִּתְבָּרֵךְ הֲלֹא נִכָּרִים הֵם הַדְּבָרִים בְּלֹא פָּסוּק זֶה אִם הָיָה מַתְחִיל מִפָּסוּק ״וַיֹּאמֶר״ וְגוֹ׳, וְאִם לְהוֹדִיעַ כִּי זֶה הָיָה לִפְנֵי מוֹתוֹ סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ, מוּבָנִים הֵם הַדְּבָרִים מִמַּה שֶּׁלְּפָנָיו וּלְאַחֲרָיו שֶׁסָּמוּךְ לְמִיתָתוֹ הָיוּ הַדְּבָרִים. וּמַה גַּם כִּי מַה צָּרִיךְ יֵשׁ בְּהוֹדָעַת הַזְּמַן?

וְנִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְשַׁבֵּחַ אִישׁ הָאֱלֹהִים מַה גָּדְלוּ מַעֲשָׂיו. הִנֵּה בְּפָרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת לָזֶה סָמוּךְ לְמַאֲמַר ״וְזֹאת הַבְּרָכָה״ מִלְּפָנֶיהָ, אָמַר הַכָּתוּב הֶחְלֵט הַגְּזֵרָה עַל מֹשֶׁה לָמוּת בְּאָמְרוֹ (דברים לב:מט) ״עֲלֵה אֶל הַר הָעֲבָרִים וְגוֹ׳ וּמֵת וְגוֹ׳ עַל אֲשֶׁר״ וְגוֹ׳, וְאִם כֵּן יֹאמַר הָאוֹמֵר כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ טִינָא הָיָה בְּלִבּוֹ עַל מִיתָתוֹ אֲשֶׁר הָיָה לוֹ סִבָּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אַחַר שֶׁרָץ אַחֲרֵיהֶם כְּסוּס (מדרש תנחומא) גָּרְמוּ לוֹ מִיתָה בְּחוּץ לָאָרֶץ וּמְנָעוּהוּ מֵעֲבוֹר לָאָרֶץ אֲשֶׁר נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשׁוֹ לָהּ. וְטֶבַע אֱנוֹשׁ יַרְחִיק הַסּוֹבֵב רַע, וַהֲגַם שֶׁיָּדוּעַ הוּא הַצַּדִּיק לְסַבְלָן אַחַר הַיְכֹלֶת, זֶה יוֹעִיל שֶׁלֹּא לִשְׂנֹא אוֹתָם, אֲבָל קָרְבַת הַלֵּב הִיא נִמְנַעַת עַל כָּל פָּנִים. לָזֶה בָּא דִּבֵּר ה׳ בְּתוֹרָתוֹ וְהֵעִיד עַל הַצַּדִּיק וְאָמַר כִּי מִלְּבַד שֶׁלֹּא שָׂנֵא אוֹתָם וְלֹא הִרְחִיקָם מִלִּבּוֹ, עוֹד לוֹ ״זֹאת הַבְּרָכָה״ וְגוֹ׳. וְלָזֶה אָמַר ״וְזֹאת״ בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו לְהַעִיר גֹּדֶל הַקּוֹדֶם שֶׁיִּסְתּוֹבֵב מֵהַמַּאֲמָר הַסָּמוּךְ, וְהָבֵן.

וְגַמֵּר אוֹמֶר ״לִפְנֵי מוֹתוֹ״, פֵּרוּשׁ סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ, לְהָעִיד עוֹד עַל הַפְלָגַת צִדְקוּתוֹ, דַּהֲגַם דִּזְמַן הַהֶרְגֵּשׁ שֶׁהוּא פֶּרֶק הַנְּסִיעָה שֶׁהַדָּבָר יְחַיֵּב לִשְׂנֹא, אַף עַל פִּי כֵן בֵּרַךְ אוֹתָם, וְהֵעִיד הַכָּתוּב עַל הַבְּרָכָה הֱיוֹתָהּ מְעֻלָּה וּשְׁלֵמָה בְּכָל לִבּוֹ בְּמַה שֶׁכָּתַב וָא״ו בִּתְחִלַּת תֵּבָה לְהָעִיר עַל מַה רַב גָּדְלָהּ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ ״וְזֹאת״ וְגוֹ׳, לֶהֱיוֹת שֶׁקָּדְמוּ בְּרָכוֹת אֲחֵרִים – אַבְרָהָם בֵּרַךְ אֶת יִצְחָק, וְיִצְחָק לְיַעֲקֹב, וְיַעֲקֹב לְבָנָיו, וְכֻלָּן נִתְקַבְּצוּ לְרֹאשׁ יִשְׂרָאֵל. לָזֶה כְּשֶׁבָּא מֹשֶׁה לְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל דִּקְדֵּק בִּדְבָרָיו כִּי בִּרְכָתוֹ הִיא תּוֹסֶפֶת עַל הָרִאשׁוֹנִים, עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) בְּפָסוּק (דברים א׳:יא) ״ה׳ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יֹסֵף וְגוֹ׳ וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם״ וְגוֹ׳, שֶׁהַכַּוָּנָה זוֹ הִיא מִשֶּׁלִּי וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם וְגוֹ׳, הֲרֵי שֶׁמַּקְפִּיד לְדַקְדֵּק אֲשֶׁר הוּא מוֹסִיף לְבָרֵךְ, וּכְמוֹ כֵן הֵעִיד כָּאן כִּי בִּרְכָתוֹ הִיא תּוֹסֶפֶת עַל בִּרְכוֹת הָרִאשׁוֹנִים, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּמַאֲמַר ״וְזֹאת״.

וְאָמְרוֹ ״הַבְּרָכָה״ בְּה״א, מְעִידָה הַתּוֹרָה שֶׁהִיא הַמְּעֻלָּה וְהַמְשֻׁבַּחַת יוֹתֵר מִכֻּלָּן, וְגָמַר הַכָּתוּב לוֹמַר הַדְּבָרִים שֶׁבָּהֶם תִּתְעַלֶּה עַל כָּל בְּרָכָה.

הָא׳) ״אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה״, וְיָדוּעַ הוּא מַעֲלָתוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַב אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּהוֹכִיחוֹ אַהֲרֹן וּמִרְיָם (במדבר יב:ז), וְשָׁם פֵּרַשְׁתִּי.

ב׳) ״אִישׁ הָאֱלֹהִים״ – צֵא וּלְמַד מָה עָצְמוּ רַז״ל (מדרש תנחומא ב) לְדָרֹשׁ בְּתֵבָה זוֹ, עַד שֶׁהִגִּיעוּ לוֹמַר שֶׁהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (רות א:ג) ״אִישׁ נָעֳמִי״, וְהַכַּוָּנָה שֶׁמֹּשֶׁה הָיָה גּוֹזֵר וְהׅ מְקַיֵּם, וְהָבֵן. וְעַיֵּן מַה שֶּׁנִּפְרַשׁ בְּסִיַּעְתָּא דִּשְׁמַיָּא בְּסָמוּךְ:

ג׳) ״אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, שֶׁהֵם כְּלִי מוּכָן לְקַבֵּל הַבְּרָכוֹת מַה שֶּׁלֹּא הָיָה עַד עַתָּה, וְצֵא וּלְמַד שֶׁלֹּא שָׁרְתָה שְׁכִינָה בִּכְלוּתָם אֶלָּא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי נִתְקַבְּצוּ כֹּחוֹת הַקְּדוּשָׁה שֶׁהֵם בְּמִסְפַּר שִׁשִּׁים רִבּוֹא. וְאָמְרוֹ ״אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר ״בְּנֵי״, אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְצָרֵף עִמָּהֶם הַנֶּעֱלָמָה מֵעֵינֵי כָּל חַי שֶׁהִיא הַשְׁכִינָה, שֶׁהִיא עִם יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בְּצָרָה, דִּכְתִיב (תהלים צא:טו) ״עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה״. וידיעת הַהֲפָכִים שָׁוָה, שֶׁנִּתְכַּוֵּן מֹשֶׁה שֶׁהוּא הַשּׁוֹשְׁבִין לְבָרְכָהּ עִמָּהֶם.

ד׳) ״לִפְנֵי מוֹתוֹ״, כִּי הֲגַם שֶׁגָּדוֹל עֶרֶךְ מֹשֶׁה, תּוֹסֶף רוּחוֹ וְכֹחוֹ בְּעֵת אֲשֶׁר יַגִּיעַ הָעֵת אֲשֶׁר יֵאָסֵף אֶל עַמָּיו, וּלְצַד הָאַרְבָּעָה טְעָמִים הִגְדִּילָהּ ה׳ וְיִחֲדָהּ לְמַעְלָה מִכּוּלָּם בְּאָמְרוֹ ״וְזֹאת הַבְּרָכָה״.

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ ״וְזֹאת״ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני, ספרי כאן) שֶׁלֹּא זָכָה מֹשֶׁה שֶׁיִּקָּרֵא אִישׁ הָאֱלֹהִים עַד שֶׁבֵּרַךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, וְהוּא מַה שֶּׁהֵעִיר בְּאָמְרוֹ ״וְזֹאת״, פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד כָּל אֲשֶׁר פָּעַל וְעָשָׂה מֵהַיּוֹשֶׁר, כְּשֶׁהוֹסִיף זֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בָּזֶה נִקְרָא אִישׁ הָאֱלֹהִים.

אִישׁ הָאֱלֹהִים. יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערכין יז.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אִם יָבוֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֵישֵׁב בְּדִין עִם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֵינָם יְכוֹלִים לַעֲמֹד בְּפָנָיו, עַד כָּאן. הָא לָמַדְתָּ כִּי מַה שֶּׁמּוֹעִילִים הַצַּדִּיקִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם וּבְהִתְעַצְּמוּתָם בָּעוֹלָם הַזֶּה אֵינוֹ אֶלָּא לִזְכוֹת מִכֹּחַ הָרַחֲמִים אֲבָל בְּדִין לֹא, וּכְמַאֲמַר דָּוִד (תהלים קמג:ב): ״וְאַל תָּבוֹא בְמִשְׁפָּט אֶת עַבְדֶּךָ כִּי לֹא יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָּל חָי״, פֵּרוּשׁ כָּל צַדִּיק שֶׁיִּקָּרֵא חַי. וְכָאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי צַדִּיק זֶה נִתְעַצֵּם וּפָעַל הַטּוֹב אֲפִלּוּ בְּעֶרֶךְ בְּחִינַת הַדִּין הָרָמוּז בְּ״אֱלֹהִים״, וְהוּא אָמְרוֹ ״אִישׁ הָאֱלֹהִים״, וְאִם יָבוֹא ה׳ לַעֲמֹד עִמּוֹ בְּדִין – יוּכַל, כִּי הִפְלִיא לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמָר זֶה לְהָעִיד עָלָיו כִּי כָּל הִתְעַצְּמוּ בַּמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת הַיְדוּעוֹת לוֹ לֹא הָיוּ אֶלָּא לְצַד יִרְאָתוֹ מֵאֱלֹהָיו, לֹא שֶׁהָיָה טִבְעוֹ מְסִיעוֹ אֶל הַדָּבָר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כב:) שְׁאוּל בְּאַחַת וְלֹא עָלְתָה לוֹ וְדָוִד וְכוּ׳, כִּי שָׁאוּל הָיָה מִטִּבְעוֹ מָזוּג וְלֹא הָיָה חַם וּמְהִיר לִטְעוֹת, וְלָזֶה בְּאַחַת שֶׁשָּׁגַג יָצְתָה מִמֶּנּוּ הַמְּלוּכָה לְפִי טִבְעוֹ. מְשֻׁעָרִים בְּנֵי עֶלְיוֹן שֶׁאִם הָיָה כְּטִבְעוֹ שֶׁל דָּוִד אַדַּמּוֹנִי הָיָה עוֹשֶׂה כְּדָוִד עֶשֶׂר יָדוֹת. וְהֵן הָאִישׁ מֹשֶׁה יֵשׁ מָקוֹם לַחְשֹׁב שֶׁהָיָה עָנְיוֹ מִטִּבְעוֹ וְהָיָה בְּכֻלָּן [סַבְלָן] מִטִּבְעוֹ, לָזֶה הֵעִידָה הַתּוֹרָה עָלָיו שֶׁכָּל הִתְעַצְּמוּתוֹ וְתִגְבָּרְתּוֹ הָרָמוּז בְּתֵבַת ״אִישׁ״ הָיָה לְצַד הָאֱלֹהִים הָיָה יָרֵא, וְהוּא אָמְרוֹ ״אִישׁ הָאֱלֹהִים״.

עוֹד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ״אִישׁ הָאֱלֹהִים״ – שֶׁלֹּא קָם וְלֹא יָקוּם כְּמוֹתוֹ. וְנִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בְּסִמְיכוּת ״אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ לְמַאֲמַר ״אִישׁ הָאֱלֹהִים״ לְהַגִּיד שֶׁמַּדְרֵגָה זוֹ הִשִּׂיגָה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, פֵּרוּשׁ, בְּאֶמְצָעוּת מַה שֶּׁטָּרַח בָּהֶם וּמַה שֶּׁסָּבַל מֵהֶם וְהַמִּסְתַּעֵף מֵאֶמְצָעוּת הַנְהָגָתוֹ הַטּוֹבָה עִמָּהֶם הִשִּׂיג מַדְרֵגָה זוֹ לִקָּרֵא אִישׁ הָאֱלֹהִים.

ב וַיֹּאמַר ה׳ מִסִּינַי בָּא וְגוֹ׳. רַז״ל אָמְרוּ (ספרי): יָצָא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל מִסִּינַי, וְזָרַח מִשֵּׂעִיר – שֶׁפָּתַח לִבְנֵי עֵשָׂו לִתֵּן לָהֶם הַתּוֹרָה, הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן – שֶׁהָלַךְ גַּם כֵּן לְיִשְׁמָעֵאל. וְקָשֶׁה לָמָּה הִתְחִיל בַּמְּאוּחָר שֶׁהוּא ״מִסִּינַי בָּא״ שֶׁזֶּה הָיָה אַחַר שֶׁפָּתַח לְשֵׂעִיר וּלְפָארָן וְלֹא קִבְּלוּ, וְיָצָא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁרָצָה לִתֵּן לָהֶם. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה שִׁנָּה לְדַבֵּר בִּשְׁלֹשָׁה לְשׁוֹנוֹת: ״בָּא״, ״זָרַח״, ״הוֹפִיעַ״, וְהָיָה לוֹ לְכָלְלָם יַחַד עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״מִסִּינַי בָּא וּמִשֵּׂעִיר וּמִפָּארָן״. עוֹד לָמָּה בְּסִינַי הִקְדִּים זִכְרוֹן הַמָּקוֹם וְאַחַר כָּךְ מַה שֶּׁהָיָה מִמֶּנּוּ, וּבְפָארָן וְשֵׂעִיר הִקְדִּים הַבָּא וְאַחַר כָּךְ הַמָּקוֹם?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּהָעִיר אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לָמָּה לֹא זָכוּ הָאָבוֹת, וּבִפְרָט יַעֲקֹב שֶׁהָיְתָה מִטָּתוֹ שְׁלֵמָה, לָתֵת לָהֶם ה׳ תּוֹרָתוֹ, וְאָמְרוּ (בראשית רבה ע,ט-יד) שֶׁהַסַּעַם הוּא לְפִי שֶׁאֵין שְׁכִינָה שׁוֹרָה עַל פָּחוֹת מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא, וּנְתִינַת הַתּוֹרָה צְרִיכָה הָיְתָה הַשְׁרָאַת שְׁכִינָה, כְּמוֹ שֶׁכֵּן מָצִינוּ (שמות יט:כ) ״וַיֵּרֶד ה׳ עַל הַר סִינַי״.

וְהִנֵּה יֹאמַר הָאוֹמֵר: הֲלֹא מָצִינוּ שֶׁאֲפִלּוּ שְׁנַיִם שֶׁיּוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, אָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה (אבות ג:ב) שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵּינֵיהֶם. לָזֶה אָמְרוּ קַדְמוֹנֵינוּ יוֹדְעֵי דַּעַת כִּי מַה שֶּׁאָנוּ אוֹמְרִים שֶׁצָּרִיךְ שִׁשִּׁים רִבּוֹא הוּא עַל הַשְׁרָאַת כְּלָלוּת הַשְׁכִינָה, וּמַה שֶּׁזּוֹכִים עֲשָׂרָה שֶׁיּוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה אוֹ שְׁנַיִם הוּא עַל אוֹת אַחַת שֶׁמֵּאִיר מִמֶּנָּה הַמּוֹפִיעַ בְּמִי שֶׁיִּתְעוֹרֵר לְהִדָּבֵק בַּקְּדֻשָּׁה, כָּל אֶחָד כְּפִי כֹּחוֹ, וְאֵין דּוֹמֶה הָאָרַת שְׁנַיִם לִשְׁלֹשָׁה וּשְׁלֹשָׁה לְאַרְבָּעָה, אֲבָל כְּלָלוּת הַשְׁכִינָה אֵינָהּ שׁוֹרָה אֶלָּא עַל שִׁשִּׁים רִבּוֹא מִיִּשְׂרָאֵל.

וְהוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב ״ה׳״ – פֵּרוּשׁ, כְּלָלוּת הַשְׁכִינָה, ״מִסִּינַי בָּא״ לְהַקְבִּיל יִשְׂרָאֵל, וּבְצֵאת הַשְׁכִינָה לְהַקְבִּיל עַם נִבְחָר, עִם יְצִיאָתָהּ יָצְאוּ שְׁנֵי אוֹרוֹת וּבָאוּ, אֶחָד דֶּרֶךְ הַר שֵׂעִיר וְאֶחָד דֶּרֶךְ הַר פָּארָן לְיִשְׂרָאֵל שֶׁעָבְרוּ דֶּרֶךְ שָׁם לְסִבָּה יְדוּעָה. וְלָזֶה הַקְּדִים ״מִסִּינַי בָּא״ שֶׁהִיא בִּיצִיאַת כְּלָלוּת הַשְׁכִינָה, וְאַחַר כָּךְ הוֹדִיעַ חֶלְקֵי אוֹרָהּ שֶׁבָּאוּ דֶּרֶךְ מְקוֹמוֹת הַלָּז. וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״זָרַח״ וְ״הוֹפִיעַ״ לְהָעִיר שֶׁלֹּא הָלַךְ דֶּרֶךְ שָׁם אֶלָּא זְרִיחָה אַחַת וְהוֹפָעָה אַחַת מִמֶּנּוּ. וּלְשׁוֹן הוֹפָעָה יֵאָמֵר עַל חֵלֶק מוּעָט מֵהַקְּדֻשָּׁה, כְּדֶרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כג:) ״הוֹפִיעָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ בְּמִדְרָשֵׁנוּ״, שֶׁהוּא גֶּדֶר קָטָן שֶׁבִּבְחִינַת הַשְׁרָאַת אוֹר הַשְׁכִינָה. וְיִחַס

לִבְנֵי שֹׁעִיר גֶּדֶר גָּדוֹל מִגֶּדֶר שֶׁל יִשְׂמָעֵאל כְּפִי מַדְרֵגָתוֹ, כִּי הוּא לְמַעְלָה מִיִּשְׂמָעֵאל.

וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדְּקְדּוּקִים. גַּם מַה שֶּׁהִקְדִּים זִכְרוֹן סִינַי לַבִּיאָה וּבְשֹׁעִיר וּבְפָארָן הִקְדִּים לְזָרִיחָה וְהוֹפָעָה, כִּי בִּמְקוֹם זִכְרוֹן ה׳ הוּא מַאֲמַר הוֹפִיעַ וְזָרַח, וְהָבֵן. וְהַכַּוָּנָה בְּכָל הַמַּאֲמָר לְהָעִיר מַעֲלָתָם לְהַרְבּוֹת בִּבְרָכָתָם כִּי רְאוּיִים הֵם לִבְרָכָה, וְזֶה מְדֻיָּק בְּכָל לְבּוֹ לְעוֹרֵר הַדְּבָרִים לְהַלְהִיב הַלֵּב לְבָרֵךְ בְּכָל לְבּוֹ. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁעָשָׂה יִצְחָק כְּשֶׁרָצָה לְבָרֵךְ יַעֲקֹב, הָיָה מְקָרְבוֹ אֵלָיו וְאָמַר לוֹ (בראשית כז:כו) ״גְּשָׁה נָּא וּשְׁקָה לִּי בְּנִי״, וְזֶה מִדְּבָרִים הַמְעוֹרְרִים.

וְעַיֵּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּפָסוּק (בראשית מח:ח) ״מִי אֵלֶּה״ בְּאֶחָד מִן הַדְּרָכִים, וּכְמוֹ כֵן הָאָדוֹן מֹשֶׁה בָּחַר לוֹ לְעוֹרֵר אַהֲבַת לִבּוֹ אֲלֵיהֶם מִמַּה שֶּׁה׳ אֹהֲבָם וְהֶעֱלָה אוֹתָם, וְנַפְשׁוֹ הַקְּדוֹשָׁה תִּתְלַהֵב לְאֱהוֹב אֲהוּבֵי עֶלְיוֹן, וְזֶה אֶחָד מִשְּׁלֹמוּת אַהֲבָתוֹ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְאָתָה מֵרְבְבוֹת קֹדֶשׁ. הָרִאשׁוֹנִים (רש״י בשם ספרי) אָמְרוּ שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהֵבִיא עִמּוֹ חֵלֶק מֵרְבְבוֹת וְלֹא כָּל וְלֹא רוֹב, לְהוֹדִיעַ עַנְוָתוֹ יִתְבָּרַךְ. וּלְדִבְרֵיהֶם יִפָּרְשׁוּ תֵּבַת ״וְאָתָה״ בִּמְקוֹם ״וְהֵבִיא״, וְאֵין זֶה פָּשַׁט הַתֵּבָה. וְאִם יִפָּרְשׁוּ ״וְאָתָה״ הוּא וּבָא, אֵין מְפָרֵשׁ אִם הֵבִיא אֲפִלּוּ קָצָתָם. וְאוּלַי שֶׁסּוֹבְרִים שֶׁהַבָּאַת הַמִּקְצָת אֵין הַכָּתוּב צָרִיךְ לְאָמְרוֹ, וּמַה שֶּׁלָּמְדָנוּ מִן הַכָּתוּב הוּא שֶׁלֹּא הֵבִיא עִמּוֹ הָרִבְבוֹת קֹדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם.

וְחוּץ מִדַּרְכָּם נִרְאֶה שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא לְהָעִיר מַעֲלָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כִּי הִנֵּיחַ ה׳ צְבָא מַעְלָה רִבְבוֹת קֹדֶשׁ וּבָא אֵצֶל יִשְׂרָאֵל, וּפֵרוּשׁ ״וְאָתָה״ בָּא בְּהֶחְלֵט מֵהֶם וְעָשָׂה בִּמְקוֹמָם עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ, וְכֵן הָיָה שָׁשָׁם בְּסִינַי צִוָּה לְיִשְׂרָאֵל (שמות כה:ח) ״וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם״ וְעַזַּב עֶלְיוֹנִים, וְתִמְצָא בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (תרומה קמ:) כַּמָּה נִצְטַעֲרוּ צְבָא הַשָּׁמַיִם כְּשֶׁקָּבַע ה׳ דִּירַת שְׁכִינָתוֹ בַּתַּחְתּוֹנִים אֲשֶׁר בָּהַר לוֹ:

מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ. פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁבָּהַר ה׳ לִשְׁכּוֹן שָׁמָּה בַּתַּחְתּוֹנִים ״וְאָתָה מֵרְבְבוֹת קֹדֶשׁ״, לְפִי שֶׁ״מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ״, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה לג.) בְּפָסוּק ״וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה״ מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהִשִּׂיא בִּתּוֹ וְכוּ׳, אָמַר הַמֶּלֶךְ קְחִי גַּם אוֹתִי עִמָּהּ, וְהוּא הַטַּעַם שֶׁנֶּאֱמַן כָּאן לִ״וְאָתָה מֵרְבְבוֹת״ מִטַּעַם ״מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ״, פֵּרוּשׁ לְיִשְׂרָאֵל.

וְאָמְרוֹ ״אֵשׁ דָּת״ וְלֹא אָמַר ״דָּת אֵשׁ״, לְהַסְמִיךְ תֵּיבַת ״אֵשׁ״ לְתֵיבַת ״מִימִינוֹ״ לְהָעִיר שֶׁנִּתְּנָה הַתּוֹרָה מִיָּמִין וּמִשְּׂמֹאל (ספרי כאן), וְהוּא אָמְרוֹ ״מִימִינוֹ״ — זֶה יָמִין, ״אֵשׁ״ — זֶה שְׂמֹאל שֶׁהוּא גְּבוּרָה הָרְמוּזָה בִּבְחִינַת הָאֵשׁ, מִשְּׁנֵיהֶם ״דָּת לָמוֹ״. וְהוּא סוֹד (דברים רבה ג,יב, תנחומא יתרו טז) אֵשׁ לְבָנָה עַל גַּבֵּי שְׁחוֹרָה, וְהוּא סוֹד קְרִיאַת הַתּוֹרָה תּוּשִׁיָּה (יבמות סב., ילקוט שמעוני רמז כג) מִצַּד הַגְּבוּרָה וְנוֹתֶנֶת עֹז וּמֶמְשָׁלָה מִצַּד הַחֶסֶד.

ג **אַף חוֹבֵב עַמִּים וְגוֹ׳** רַז״ל אָמְרוּ (בבא בתרא ח.) אַף שֶׁחִבֵּב ה׳ הָעַמִּים וְהִגְלָה יִשְׂרָאֵל בֵּינֵיהֶם, אַף עַל פִּי כֵן ״כָּל קְדוֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם״ וְגוֹ׳ שֶׁאֵין עַל לוֹמְדֵי תוֹרָה מִנְדָּה בְּלוֹ וַהֲלָךְ. וְנִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב לָתֵת טַעַם לַהֲלִיכָתוֹ לְשֹׁעִיר וּלְפָארָן, שֶׁהוּא לַחֲרוֹת בָּהֶם אַף ה׳ בְּיוֹם הַדִּין כְּשֶׁיֹּאמְרוּ ״לֹא הוֹדַעְתָּנוּ אוֹתָהּ״, לָזֶה קָדַם לָהֶם הַסִּבָּה וְאָמַר לָהֶם ״אַתֶּם רוֹצִים לְקַבֵּל הַתּוֹרָה?״. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אַף הוּא מַה שֶּׁחוֹבֵב עַמִּים שֶׁהָלַךְ לְהַזְמִינָם לַתּוֹרָה.

וְאָמְרוֹ ״כָּל קְדוֹשָׁיו״ וְגוֹ׳, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני סוף פרשת קדושים) בְּפָסוּק ״וַאֲבַדְתִּיל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים״ (ויקרא כ:כו), אִלּוּ אָמַר ״וַאֲבַדְתִּיל אֶת הָעַמִּים מִכֶּם״ לֹא הָיְתָה תְּקוּמָה לָאוּמּוֹת, וּמֵאָמְרוֹ ״וַאֲבַדְתִּיל אֶתְכֶם״ וְגוֹ׳, מִכָּאן שֶׁאִם יָבוֹאוּ מֵהָעַמִּים לְהִתְגַּיֵּר הִנֵּה הֵם מְקֻבָּלִים כְּאֶחָד יִשְׂרָאֵלִי, וְהוּא אָמְרוֹ ״כָּל קְדוֹשָׁיו״ פֵּרוּשׁ מַעֲלָה זוֹ עוֹדָנָּה לָהֶם, פֵּרוּשׁ, לְהִתְגַּיֵּר, שֶׁהַבָּא לְהִתְקַדֵּשׁ מֵהֶם ״בְּיָדֶךָ״, פֵּרוּשׁ, הוּא נִכְנָס וּמְקֻבָּל תַּחַת כְּנָפֶיךָ (יבמות מז.).

או תִּהְיֶה כַּוָּנַת הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: ״אַף חֹבֵב״ — פֵּרוּשׁ חִבָּה אַחַת נִשְׁאֲרָה לָעַמִּים, וְהוּא שֶׁכָּל קְדוֹשָׁיו בְּיָדֶךָ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וְאָמְרוֹ ״וְהֵם״ — פֵּרוּשׁ עַם יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּהֶם הוּא כָּל עִקַּר הַמַּאֲמָר, יֵשׁ לָהֶם הֶפְרֵשׁ לְהִתְגַּדֵּר עַל קְדוֹשָׁיו שֶׁל הַבָּאִים מִן שְׁאָר הַגּוֹיִם, שֶׁיִּשְׂרָאֵל ״תֵּבוּ לְרַגְלֶךָ״, פֵּרוּשׁ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות קג:) יִשְׂרָאֵל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי פָּסְקָה זוֹהֲמָתָם, וְזֶה הָיָה מִצַּד מַה שֶּׁתֵּבוּ — פֵּרוּשׁ נִתְמָרְקוּ עַל יְדֵי כֹּחַ הַדִּבּוּר הַמֻּפְלָא שֶׁשָּׁמְעוּ דִּבְרֵי הָאֱלֹהִים, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח:) שֶׁיְּצָאָה נְשִׁמָתָם כָּרָמוּז בַּפָּסוּק (שיר השירים ה:ו) ״נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ״, וּבָזֶה פָּסְקָה זוֹהֲמָתָם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַגּוֹיִם שֶׁהַגַּם שֶׁיִּתְקַבְּלוּ כְּאֶחָד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֹא פָּסְקָה זוֹהֲמָא מֵהֶם כַּיָּדוּעַ מִדִּבְרֵיהֶם (זוהר ח״ג יד:).

וְנָמַר אוֹמֵר ״יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ״, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן מָשָׁל, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים מז:ד) ״יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ״, הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁאֵין נוֹתְנִים שׂוּם מָשָׁל עַל יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְמִי שֶׁהוּא מְזֻרָּע יִשְׂרָאֵל וְלֹא מִמִּשְׁפַּחַת הַגֵּרִים, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות מה:) מִפָּסוּק (דברים יז:טו) ״שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ״ — כָּל מִשִּׂימוֹת שֶׁתָּשִׂים עָלֶיךָ לֹא יִהְיוּ אֶלָּא מִקֶּרֶב אַחֶיךָ, וְצֵא וּלְמַד מִבַּרְיְתָא (סוטה מא.) שֶׁל אַגְרִיפַּס הַמֶּלֶךְ כְּשֶׁקָּרָא בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת וְכָל הָעָנָן, וְהוּא אָמְרוֹ ״יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ״ פֵּרוּשׁ כָּל שֶׁהוּא מִזֶּרַע עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוּא יָכוֹל לְהִתְרוֹמֵם בִּגְדוּלּוֹת שֶׁיִּשְׂנָם עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ, וְאָמְרוֹ ״יִשָּׂא״ לְשׁוֹן יָחִיד כְּאָמְרָם (סנהדרין ח.) דַּבֵּר אֶחָד לַדּוֹר וְלֹא שְׁנֵי דְּבָרִים.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ ״יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ״ שֶׁהוּא טַעַם ״תֵּבוּ״, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח.) שֶׁכָּפָה הַשֵּׁם עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית לְקַבֵּל הַתּוֹרָה, וּבִימֵי הָמָן בִּטְלוּ טַעֲנַת מוֹדָעָא רַבָּא וְקִיְּמוּ מֵרְצוֹנָם מַה שֶּׁקִּבְּלוּ בְּאוֹנֶס, וּפֵרַשְׁתִּי הַדָּבָר בִּמְקוֹמוֹ (שמות יט:ה), כִּי מַה שֶּׁמֵּאָנוּ לְקַבֵּל הַתּוֹרָה עַד שֶׁהֻצְרַךְ לַהֲפוֹךְ עֲלֵיהֶם הָהָר הָיָה עַל גְּזֵרַת חֲכָמִים וְדִבְרֵיהֶם וְתַקָּנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר רָבוּ שֶׁעָשׂוּ לְהַזְהִיר יִשְׂרָאֵל וּלְהַעֲמִידָם בְּמָקוֹם הַמִּשְׁתַּמֵּר מִלַּעֲבוֹר עַל דִּבְרֵי הַשֵּׁם, וְהוּא אָמְרוֹ

״תֵּכוּ לְרַגְלֶךָ״ כְּדֵי שֶׁיִּשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ חֵלֶק מֵהַדִּבְּרוֹת שֶׁלֹּא רָצוּ לְקַבֵּל, כִּי עַל כְּלָלוּת הַתּוֹרָה כָּתוּב יוֹשֶׁר (שמות כד:ז) ״כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר הַשֵּׁם נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע״, אֶלָּא עַל חֵלֶק מֵהַדִּבְּרוֹת שֶׁצִּוָּה עֲלֵיהֶם לְקַבֵּל תּוֹרַת חָכָם עַל זֶה ״תֵּכוּ לְרַגְלֶךָ״ שֶׁהוּא הַר סִינַי שֶׁעָמַד הַשֵּׁם עָלָיו וְאוֹתוֹ כָּפָה הַשֵּׁם עֲלֵיהֶם כְּגִיגִית.

או תִּתְפָּרֵשׁ ״מִדַּבְּרוֹתֶיךָ״ לְשׁוֹן הַנָּהָגָה, פֵּרוּשׁ תּוֹרוֹת הַמַּנְהִיגִים אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם הֵם הַמְּחַדְּשִׁים תַּקָּנוֹת וּגְזֵרוֹת וּגְדֵרִים וּסְיָגִים, וּבִימֵי מָרְדְּכַי כְּשֶׁרָאוּ אֲשֶׁר יַפְלִיא צַדִּיק עֲשׂוֹת קִבְּלוּ תּוֹרַת חָכָם מִקּוֹר חַיִּים.

עוד יִרְצֶה אָמְרוֹ ״יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ״ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:ב) שֶׁכָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר שֶׁהָיָה יוֹצֵא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה מְדַבֵּר עִם כָּל אִישׁ וְאִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל וְאָמַר לוֹ: ״אַתָּה מְקַבְּלֵנִי עָלֶיךָ?״ וְהוּא אָמַר לוֹ: ״הֵן״. הָיָה נוֹשְׁקוֹ וְכוּ׳ וְעוֹלֶה וּמִתְעַטֵּר לְרֹאשׁוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ ״וְהֵם תֵּכוּ וְגוּ׳ יִשָּׂא״ – כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם מִדַּבְּרוֹתֶיךָ עַל רֹאשׁוֹ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר ״מִדַּבְּרוֹתֶיךָ״ וְלֹא אָמַר ״דִּבְּרוֹתֶיךָ״, לְפִי שֶׁהַדְּבָרִים עַצְמָם הָיוּ מְדֻבָּרִים לָהֶם וְאוֹמֵר לְכָל אֶחָד: אַתָּה מְקַבְּלֵנִי וְכוּ׳ כָּאָמוּר.

וְאָמְרוֹ **יִשָּׂא** – לָעָתִיד, לְפִי שֶׁאַחַר מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל נִקְלְפוּ מֵהֶם הָעֲטָרוֹת הָהֵם שֶׁנָּשְׂאוּ עַל רֹאשָׁם, שֶׁהֵם הַמְדַבְּרִים אוֹתָם, וְהוֹרִידוּ עֶדְיָם בְּהַר חוֹרֵב (שמות לג:ה), וְזָכָה בָּהֶם מֹשֶׁה (שבת פח.), כְּאָמְרָם (חגיגה טו.) זָכָה נוֹטֵל חֶלְקוֹ וְחֵלֶק חֲבֵרוֹ בְּגַן עֵדֶן, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (שמות לג:ח) ״וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה״ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קי.) שֶׁחָשָׁדוּהוּ בְּאֵשֶׁת אִישׁ, פֵּרוּשׁ – הִיא הַתּוֹרָה הַמְאוֹרָסָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁנָּטַל מֹשֶׁה כָּל חֶלְקָם. לָזֶה אָמַר ״יִשָּׂא״ שֶׁעֲתִידִים לַחְזוֹר לָהֶם לֶעָתִיד לָבֹא, וְאָמְרוּ עוֹד רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סידור ר׳ אשר בשם האר״י ז״ל) שֶׁבְּיוֹם שַׁבָּת חוֹזְרִים הָעֲטָרוֹת לְרֹאשׁ יִשְׂרָאֵל וְלֹא נִשְׂאָר לְמֹשֶׁה אֶלָּא חֶלְקוֹ הַמַּגִּיעַ לוֹ, וְלָזֶה הוּא שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים בְּיוֹם שַׁבָּת ״יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ״, פֵּרוּשׁ – יִשְׂמַח הֲגַם שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא מַתְּנַת חֶלְקוֹ שֶׁכְּבָר הֶחְזִיר לְיִשְׂרָאֵל חֶלְקָם בַּחַיִּים.

עוד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הוריות ח:) ״אָנֹכִי״ וְ״לֹא יִהְיֶה לְךָ״ מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמַעְנוּם, וְיִשַּׁבְנוּ מַאֲמָר זֶה עִם מַאֲמָר (מכילתא יתרו) שֶׁכָּל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת נֶאֶמְרוּ בְּדִבּוּר אֶחָד, כִּי ה׳ אָמַר כֻּלָּם בְּדִבּוּר אֶחָד, אֲבָל בְּעֶרֶךְ הַשּׁוֹמְעִים לֹא יָכְלוּ לְקַבֵּל מֵהֶם אֶלָּא ״אָנֹכִי״ וְ״לֹא יִהְיֶה לְךָ״ שָׁמְעוּ אוֹתָם בְּגִבּוּרוֹת בְּדִבּוּר אֶחָד וְיָצְתָה נִשְׁמָתָם בְּאֶמְצָעוּתָם, וְהוּא אָמְרוֹ ״תֵּכוּ לְרַגְלֶךָ״ וְאָפַס כֹּחַ עַד שֶׁיָּצְתָה נִשְׁמָתָם, הַטַּעַם ״לְשָׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ״ פֵּרוּשׁ חֵלֶק מֵהַדִּבְּרוֹת הַמַּפְלָאִים שֶׁהֵם ״אָנֹכִי״ וְ״לֹא יִהְיֶה לְךָ״, אֲבָל הַשְּׁאָר מֹשֶׁה צִוָּה אוֹתָם כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם), וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֵר ״תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה״ וְגוּ׳, וְתִמְצָא שֶׁכָּל הַמִּצְוֹות שֶׁצִּוָּה ה׳ בֵּין מִצְוֹות עֲשֵׂה בֵּין מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה הֵם בִּפְרָטוּת תַּרַ״ג מִצְוֹות, וְהַמַּשְׂכִּיל לְתֵיבַת ״תּוֹרָה״ יִמְצָא בָּהּ מִנְיָן תַּרְיַ״א (מכות כג:) עִם שְׁנַיִם הָרְמוּזִים בַּמַּאֲמָר הַסָּמוּךְ ״יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ״ הֲרֵי הֵם תַּרַ״ג וְנָכוֹן.

עוד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (מגילה כט.) בְּאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁרָצוּ הַמַּלְאָכִים לִדְחוֹתוֹ לְרֹב שֵׁשֶׁת מִכְנִישְׁתָּא מִפְּנֵי הַשְּׁכִינָה, עַד שֶׁטָּעַן וְאָמַר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, עָלוּב וְשֶׁאֵינוֹ עָלוּב מִי נִדְחֶה מִפְּנֵי מִי? וְאָמַר לָהֶם הַשֵּׁם שִׁבְקוּהוּ. וְהוּא אָמְרוֹ ״וְהֵם תֵּכוּ״, פֵּרוּשׁ וּכְשֶׁהֵם בִּירִידָה עֲלוּבִים וּמְעֻנִּים וּבָאִים בְּטַעֲנָה זוֹ, יִשָּׂא מֵעָלָיו מִדַּבְּרוֹתֶיךָ שֶׁהֵם מַלְאָכִים הָעוֹמְדִים לְשָׁרֵת אֶת פְּנֵי הַשֵּׁם, שֶׁהֵם הַמְמֻנִּים עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמוֹ, וְלֹא יִדָּחוּ מִפְּנֵיהֶם:

עוד יִרְמֹז עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה.) שָׁלֹשׁ מַתָּנוֹת טוֹבוֹת נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, וְכֻלָּם לֹא נִתָּנָם אֶלָּא עַל יְדֵי יִסּוּרִין, שֶׁהֵם תּוֹרָה וְכוּ׳, וְאָמְרוּ עוֹד (ברכות סג.) בְּפָסוּק (משלי ל:לב) ״אִם נָבַלְתָּ בְּהִתְנַשֵּׂא״ שֶׁכָּל הַמְּנַבֵּל עַצְמוֹ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה סוֹפוֹ לִהְיוֹת מִתְעַלֶּה, וְהוּא אָמְרוֹ ״תֵּכוּ לְרַגְלֶךָ״ וְצַעֲרוּ עַצְמָם בָּזֶה, ״יִשָּׂא״ – פֵּרוּשׁ יִתְעַלֶּה מִצַּד דִּבְרוֹתֶיךָ, שֶׁהַתּוֹרָה הִיא הַמְרוֹמֶמֶת וּמְנַשֵּׂאת, כְּאָמְרוֹ (משלי ח:טו) ״בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ״ וְגוּ׳:

עוד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ ״תֵּכוּ וְגוּ׳ יִשָּׂא״ וְגוּ׳, עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים לח.) שֶׁאָמְרוּ בְּפָסוּק ״וַתִּחַסְּרֵהוּ מְעַט מֵאֱלֹהִים״ (תהלים ח:ו), שֵׁמ״ט שַׁעֲרֵי בִּינָה נִמְסְרוּ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי, וְשַׁעַר הַחֲמִשִּׁים הֲלֹא הוּא כְּמוּס אֶת ה׳. וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״כִּי מְלָאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת ה׳״ (ישעיה יא:ט), פֵּרוּשׁ הַדֵּעָה שֶׁעֲדַיִן הִיא אֶת ה׳, וְלֹא מְסָרָהּ לְמֹשֶׁה, וּבְהִגָּלוֹת מְשִׁיחֵנוּ יִתֵּן ה׳ הַטּוֹב הַהוּא. וְהוּא אָמְרוֹ ״תֵּכוּ לְרַגְלֶךָ״, בַּחֵלֶק שֶׁכְּבָר קִבְּלוּ, וְעוֹד לֶעָתִיד ״יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ״, וְיִחַס אֵלָיו לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת וּמַעֲלָה שֶׁחֵלֶק הַהוּא עֶלְיוֹן מְאֹד, וּכְבָר כָּתַבְנוּ מִזֶּה בְּאֹרֶךְ בְּמָקוֹמוֹת אֲחֵרִים:

ד **תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה וְגוּ׳.** יֵשׁ לְהָעִיר, כֵּיוָן שֶׁהוּא הַמְדַבֵּר, הָיָה לוֹ לוֹמַר ״תּוֹרָה צִוִּיתִי לָכֶם״ וְגוּ׳. וְאוּלַי כִּי פָּסוּק זֶה נִסְמָךְ לְמַה שֶׁלְּפָנָיו, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: יִשָּׂא עַם יִשְׂרָאֵל מִדַּבְּרוֹתֶיךָ בְּקוֹל אֶחָד כֻּלָּם ״תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה״ וְגוּ׳, וְכֵן הֵם הַדְּבָרִים שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל יַחְדָּיו יִשְׁאוּ קוֹלָם בִּפְתִיחַת הַתּוֹרָה.

וְאָמְרוּ ״תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ״ וְגוּ׳, אָנוּ מְקַבְּלִים אוֹתָהּ מוֹרָשָׁה קְהִלַּת וְגוּ׳. וּפֵרוּשׁ ״צִוָּה לָנוּ״ אֶפְשָׁר לְפָרְשָׁהּ לְעִוֹז מַלְכוּת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין צַו אֶלָּא מַלְכוּת, שֶׁהִמְלִיכָהּ עָלֵינוּ שֶׁעַל פִּיהּ יָקוּם דָּבָר, וְגַם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יַמְלִיכוּ עֲלֵיהֶם יִהְיֶה עַל פִּי הַתּוֹרָה, וְאוֹתָהּ יִכְתֹּב וְיָשִׂים לְפָנָיו כְּאָמְרוֹ (דברים יז:יח) ״וְכָתַב לוֹ״ וְגוּ׳, וְהוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב (משלי ח:טו) ״בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ״. וּלְמַעְלָה בְּפָסוּק ״אַף חֹבֵב״ פֵּרַשְׁנוּ הַכָּתוּב בְּאֹפֶן אַחֵר עַל נָכוֹן.

ה **וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף וְגוּ׳.** פֵּרוּשׁ, שֶׁהַוַּיִת הַמֶּלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תוספתא סנהדרין פ״ג) אֵין מְמַנִּין מֶלֶךְ אֶלָּא עַל פִּי בֵּית דִּין שֶׁל שִׁבְעִים וְאֶחָד, וְהוּא שֶׁנִּתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר ״רָאשֵׁי עָם״, וּכְאָמְרוֹ ״יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל״, שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ צִבּוּר מְרוּצִים מְמֻנִּין.

עוד יִתְבָּאֵר לְפִי שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ כִּי הַתּוֹרָה הִיא הַמּוֹלֶכֶת עָלֵינוּ, כְּאָמְרוֹ (משלי ח:ו) ״נְגִידִים אֲדַבֵּר״, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר ״וַיְהִי בִישֻׁרוֹן מֶלֶךְ״, פֵּרוּשׁ וַהֲוָיַת מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל זֶה יִהְיֶה אִם יִתְקַבְּצוּ רָאשֵׁי עָם וְיִשְׁאֲלוּ מֶלֶךְ, אָז הוּא שֶׁיִּהְיֶה מֶלֶךְ, וְהוּא אָמְרוֹ ״בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם״ וְגוֹ׳, אָז הוּא שֶׁיִּהְיֶה מֶלֶךְ בִּישֻׁרוּן מִלְּבַד הַתּוֹרָה. וּכְמוֹ כֵן מָצִינוּ שֶׁהָיָה מִנּוּי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּסֵדֶר זֶה, דִּכְתִיב בִּשְׁמוּאֵל (שמואל א ח:ד) ״וַיִּתְקַבְּצוּ כָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבוֹאוּ אֶל שְׁמוּאֵל וְגוֹ׳ שִׂימָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ״, וְהוּא עַצְמוֹ מַאֲמַר ״בְּהִתְאַסֵּף״ וְגוֹ׳, אֲבָל זוּלַת זֶה תִּהְיֶה זֹאת הַתּוֹרָה לְבַד לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל, וְהוּא מַאֲמַר הַנָּבִיא לָהֶם (שמואל א יב:יב) ״וַה׳ אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם״, שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, שֶׁכֻּלָּהּ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְאוּלַי כִּי לָזֶה רָמַז בְּתֵיבַת ״וַיְהִי״ שֶׁיּוֹרֶה עַל הַצַּעַר (מגילה י.), דִּכְתִיב שָׁם (שמואל א ח,ו) ״וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ תְּנָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ״, וּכְתִיב (שם שם ז) ״וַיֹּאמֶר ה׳ וְגוֹ׳ כִּי אוֹתִי מָאָסוּ מִמְּלוֹךְ עֲלֵיהֶם״, וְעַל זֶה נִתְנַבֵּא מֹשֶׁה וְאָמַר ״וַיְהִי״ וְגוֹ׳.

עוֹד רָמַז, כִּי מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל תִּהְיֶה מִתְקַיֶּמֶת כְּשֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְאַסְּפִים רָאשֵׁיהֶם יַחַד, וְלֹא יִהְיוּ בַּד בְּבַד, שֶׁבָּזֶה יִהְיֶה סִבָּה שֶׁיִּתְיַחֲדוּ יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. וּכְשֶׁיִּשְׂרָאֵל בְּגֶדֶר זֶה הִנֵּה הֵנָּם בְּרוּם גֶּדֶר הַהַצָּלָחוֹת, וּמַלְכוּתָם תִּהְיֶה בָּהּ הֲוָיָה שֶׁל קַיּוּם, וְצֵא וּלְמַד כִּי מִיּוֹם שֶׁנֶּחְלְקוּ הַלְּבָבוֹת וְנֶחְלְקוּ הַמַּלְכִיּוֹת מַה עָלְתָה בְיָדָם, וְזֹאת סִבַּת עֶגְלֵי יָרָבְעָם וְהַבָּאִים אַחֲרָיו, כִּי רֹאשׁ הָאָבְדָן הוּא הַפֵּרוּד, וּכְלִי הַמַּחְזִיק הַבְּרָכָה הוּא הַשָּׁלוֹם (עוקצין ג:יב) וְיִחוּד הַלְּבָבוֹת.

ו **יְחִי רְאוּבֵן וְגוֹ׳ וִיהִי מְתָיו וְגוֹ׳.** אָמְרוּ ״יְחִי רְאוּבֵן״, רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי דברים שמז) שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל רְאוּבֵן שֶׁיִּהְיֶה לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְאוּלַי אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁנִּתְכַּוֵּן עַל גְּדוֹלֵי הַשֵּׁבֶט שֶׁמִּתּוֹ בַּעֲדַת קֹרַח, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יח:ג) כִּי מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים אִישׁ כֻּלָּן הָיוּ רָאשֵׁי סַנְהֶדְרָאוֹת וְרוּבָּן מִשֵּׁבֶט רְאוּבֵן כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש״י במדבר טז:א). וּלְפִי שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁעֲדַת קֹרַח אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא (סנהדרין קט:), לָזֶה הִתְפַּלֵּל ״יְחִי רְאוּבֵן״ פֵּרוּשׁ שִׁבְטוֹ, וַהֲגַם שֶׁלֹּא הָיוּ אֶלָּא מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים אִישׁ, לֶהֱיוֹתָם גְּדוֹלֵיהֶם יִתְכַּנֶּה הַשֵּׁבֶט כֻּלּוֹ עֲלֵיהֶם.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁעַל רְאוּבֵן עַצְמוֹ הוּא אוֹמֵר, אֶלָּא שֶׁהוּא מֻהְטַעַם עַצְמוֹ, כִּי כְּשֶׁיִּתְקַצְּצוּ עֲנָפִים שֶׁל גְּדוֹל הַשֵּׁבֶט יִגָּרַע מִצַּדִּיק שֶׁהוּא רְאוּבֵן עֵינוֹ, לָזֶה הִתְפַּלֵּל שֶׁיִּחְיֶה לָעוֹלָם הַבָּא, וְזֶה מַסְכִּים כִּסְבָרַת הָאוֹמֵר (סנהדרין קח.) עֲדַת קֹרַח יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר. הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם שֶׁיִּהְיוּ צַדִּיקִים, לְפִי שֶׁנִּמְקוּ הַשָּׁרָשִׁים בִּמְאוֹרַע גְּדוֹלֵיהֶם בְּמַעֲשֵׂה קֹרַח כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ, לָזֶה הִתְפַּלֵּל ״וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר״, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין כו.) שֶׁאָמַר חִזְקִיָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ״רַבִּים אֲשֶׁר אֶת שֶׁבְנָא״ וְגוֹ׳, וְהֵשִׁיב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵין מִנְיָן לָרְשָׁעִים, לָזֶה אָמַר מֹשֶׁה בְּמֶתֶק לְשׁוֹנוֹ ״מְתָיו מִסְפָּר״, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִהְיוּ רְשָׁעִים, שֶׁאָז אֵין מִנְיָן לָהֶם, וְתוֹעִיל תְּפִלַּת צַדִּיק עַל הַדָּבָר בְּסוֹד ״צַדִּיק מוֹשֵׁל בְּיִרְאַת אֱלֹהִים״ (שמואל ב כג:ג, עיין שבת סג.):

ז **שְׁמַע ה׳ קוֹל יְהוּדָה.** פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁיְּהוּדָה חָטָא בְּמַעֲשֵׂה תָּמָר וְהִתְוַדָּה עַל חֶטְאוֹ בְּאָמְרוֹ (בראשית לח:כו) ״צָדְקָה מִמֶּנִּי״, בְּקֵשׁ מֹשֶׁה שֶׁיְּקַבֵּל ה׳ קוֹלוֹ בְּהוֹדָאָתוֹ. וְאָמַר עִנְיָן זֶה לוֹמַר אַחֲרָיו ״וְאֶל עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ״, פֵּרוּשׁ לְפִי מַה שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק ״מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ״ (בראשית מט:ט), כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֵׂה תָּמָר הוֹצִיא טֶרֶף אָדָם שֶׁאָכַל הַבִּלְיַעַל, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ ״יָדַיִם״, פֵּרוּשׁ כֹּחַ מַעֲשָׂיו רָב לוֹ, הִגִּידִיל וְקָנָה רַבָּנוּת בְּתוֹסֶפֶת גָּדֵר עֶלְיוֹן כְּמוֹ שֶׁהֶאֱרִכְנוּ שָׁם:

וְאָמְרוֹ **וְעֶזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה.** פֵּרוּשׁ, שֶׁהֲגַם שֶׁהִרְוִיחַ פֶּרֶץ וְזֶרַח בְּכֹחַ מַעֲשֵׂה תָּמָר, אַף עַל פִּי כֵן עֲדַיִן לֹא הֵאִירָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, כִּי צְרִיכָה לְנִיצוֹץ הַקְּדֻשָּׁה שֶׁעֲדַיִן בֵּין הָאֻמּוֹת וְהִיא רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה. לָזֶה אָמַר ״וְעֶזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה״ לְשׁוֹן נְקֵבָה, גַּם ״עֶזֶר״ יוֹרֶה אֶל הַנְּקֵבָה, כְּאָמְרוֹ (בראשית ב:יח) ״אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר״ וְגוֹ׳. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק ״וְחָטָאתִי לְאָבִי״ וְגוֹ׳ (בראשית מג:ט).

ח **וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְגוֹ׳.** פֵּרוּשׁ, יִתְקַיֵּים בְּיָדוֹ דָּבָר זֶה וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו כְּהוּנַּת עוֹלָם.

אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁיַּעֲקֹב אָמַר עַל לֵוִי בְּשִׁתּוּף עִם שִׁמְעוֹן ״כְּלֵי חָמָס וְגוֹ׳ אָרוּר אַפָּם כִּי עָז״ וְגוֹ׳ (בראשית מט:ה,ז), לָזֶה אָמַר כִּי לֵוִי נִתְנַסָּה שֶׁאֵינוֹ בַּעַל אַף וְעֶבְרָה שֶׁנִּתְנַסָּה בְּמַסָּה, פֵּרוּשׁ לֹא שֶׁנִּסָּהוּ ה׳, אֶלָּא שֶׁרָאָה בּוֹ נְסָיוֹן, שֶׁכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל נִסּוּ ה׳ דִּכְתִיב (שמות יז:ז) ״וַעַל נַסּוֹתָם אֶת ה׳״, וְלֹא כֵן לֵוִי, הָא לְמַדְתָּ שֶׁשָּׁכַךְ רוּגְזָם.

ט (ט~י) **הָאֹמֵר וְגוֹ׳ יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ וְגוֹ׳.** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא ס.) בְּמַעֲשֶׂה שֶׁבָּאוּ לָדוּן עַל אִילָן שֶׁהָיָה מַזִּיק לְדֶרֶךְ הָרַבִּים וְכוּ׳, וְאָמַר לָהֶם עַד לְמָחָר וְכוּ׳, וְשָׁלַח וְקָץ וְכוּ׳, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ ״הָאוֹמֵר״ וְגוֹ׳, אָדָם כָּזֶה רָאוּי לְהוֹרוֹת מִשְׁפָּט וְכוּ׳, כִּי אֵין מָקוֹם לוֹמַר לוֹ ״טוֹל קוֹרָה״ וְכוּ׳ (בבא בתרא טו:), וְזֶה לְךָ הָאוֹת ״הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ״.

עוֹד יְרֻצֶּה, לְפִי שֶׁצִּוָּה ״שׁוֹפְטִים וְגוֹ׳ לִשְׁבָטֶיךָ״ (דברים טז:יח), וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) שֶׁצָּרִיךְ שְׁיָמְנָה דַּיָּנִים לְכָל שֵׁבֶט, לָזֶה אָמַר כִּי שֵׁבֶט לֵוִי לְצַד מַה שֶׁהוֹכַחְנוּ שֶׁלֹּא נָשְׂאוּ פָּנִים לְאָב וּלְאָח וּלְבֶן רְאוּיִים הֵם לְהִתְמַנּוֹת עַל כָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ ״יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב״ בְּדֶרֶךְ כְּלָל, כִּי אֵין לָחוּשׁ שֶׁיִּשְׂאוּ פָּנִים לִשְׁבָטָם יוֹתֵר מִשֵּׁבֶט זוּלָתָם.

יא וּמְשַׁנְאָיו מִן יָקוּמוּן. אָמְרוּ "מִן יְקוּמוּן", לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צט:ב) שֶׁנִּתְנַבֵּא עַל מַלְכוּת יָוָן שֶׁעֲתִידָה לִפּוֹל בְּיַד בְּנֵי חַשְׁמוֹנַאי. לָזֶה אָמַר "וּמְשַׁנְאָיו מִן יְקוּמוּן", פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ מִן הַזְּמַן עַצְמוֹ שֶׁתִּהְיֶה לָהֶם לַשּׂוֹנְאִים קִימָה, וְיִשְׂרָאֵל שְׁפָלִים, בַּזְּמַן עַצְמוֹ "מְחַיֵּן מֵתִים קָמָיו" וְגוֹ', וְכֵן הָיָה, וְדָבָר זֶה הִיא הַצָּלָחָה בְּנֵס וָפֶלֶא.

יב לְבִנְיָמִן אָמַר. פֵּרוּשׁ תֵּבֵת "לְבִנְיָמִן" הוּא דִּבְרֵי מֹשֶׁה, וְתֵבֵת "אָמַר" הוּא דִּבְרֵי הַכָּתוּב, שֶׁאִם לֹא כֵן בַּמֶּה יוּבַן הַדָּבָר שֶׁעַל בִּנְיָמִין הוּא אוֹמֵר, וְכֵן "לְיוֹסֵף" וְ"לִזְבוּלֻן" וְגוֹ'.

וְאָמְרוּ **"יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו".** פֵּרוּשׁ, מַה טַּעַם יִשְׁכּוֹן לָבֶטַח? "עָלָיו", פֵּרוּשׁ עַל הֱיוֹתוֹ שְׁכֵנוֹ שֶׁל שׁוֹכֵן הַבִּירָה, כִּי מִי יָבֹא אַחַר הַמֶּלֶךְ:

יג מְבֹרָכָת ה' אַרְצוֹ. אוּלַי לְפִי שֶׁעֲתִידִין לוֹמַר בְּנֵי יוֹסֵף לִיהוֹשֻׁעַ שֶׁצַּר לָהֶם הַמָּקוֹם לִהְיוֹתָם עַם רָב (יהושע יז:יד), לָזֶה בֵּרַךְ אַרְצָם לְהִתְרַחֵב. עוֹד לְפִי שֶׁיּוֹסֵף זָן וּפַרְנֵס כָּל יִשְׂרָאֵל, וּמָצִינוּ שֶׁהֶעֱלָה ה' עָלָיו בִּשְׁבִיל זֶה כְּאִלּוּ יָלָדָם, דִּכְתִיב (תהלים עז:טז) "בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין יט:) לְפִי שֶׁפִּרְנְסָם נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, לָזֶה בֵּרְכוֹ בְּרוֹב טוּבַת הָאָרֶץ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

טז וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ שֶׁיִּתְרַצֶּה בּוֹ ה' לְהֵטִיבוֹ גַּם בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל בְּצַעַר, וְהוּא סִימָן שְׁכִינַת סְנֶה.

וְאָמְרוּ **תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד וְגוֹ'.** פֵּרוּשׁ, טַעַם הָאֲמוּר הוּא כְּנֶגֶד שְׁנֵי מִדּוֹת טוֹבוֹת שֶׁנִּמְצְאוּ בּוֹ: אֶחָד, שֶׁהַגַּם שֶׁגָּלָה וְיָרַד לְמִצְרַיִם, וְכַמָּה סִבּוֹת הָרֶשַׁע הִקִּיפוּהוּ, עָמַד בְּצִדְקָתוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י על שמות א:ה) בְּפָסוּק "וְיוֹסֵף הָיָה בְּמִצְרַיִם" הוּא יוֹסֵף וְגוֹ', וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ "לְרֹאשׁ יוֹסֵף". וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁשִּׁלֵּם לְאֶחָיו טוֹבָה תַּחַת רָעָה, אָמַר "נְזִיר אֶחָיו", שֶׁהִזִּירוּהוּ אֶחָיו מִן אַחְוָתָם, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י על בראשית לז:יז) בְּפָסוּק "נָסְעוּ מִזֶּה", וְאַף עַל פִּי כֵן "וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף" וְגוֹ':

יז בְּכוֹר שׁוֹרוֹ וְגוֹ'. כָּאן בֵּרַךְ שְׁנֵי גְּדוֹלִים הַיּוֹצְאִים מִיּוֹסֵף, וְאָמַר כְּנֶגֶד מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ", רֶמֶז לְגִדְעוֹן, וְכֵנָּה לוֹ אֶת הַשּׁוֹר, רֶמֶז לְמַה שֶּׁאָמַר מַלְאַךְ ה' לְגִדְעוֹן (שופטים ו:כה) "קַח אֶת פַּר הַשּׁוֹר אֲשֶׁר לְאָבִיךָ וְגוֹ' וְלָקַחְתָּ אֶת הַפָּר הַשֵּׁנִי וְהַעֲלִיתָ עוֹלָה" וְגוֹ':

וְאָמְרוּ הָדָר לוֹ, כְּאָמְרוֹ שָׁם (שופטים ז:ב) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל גִּדְעוֹן רַב הָעָם אֲשֶׁר אִתְּךָ מִתִּתִּי אֶת מִדְיָן בְּיָדָם פֶּן יִתְפָּאֵר עָלַי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יָדִי הוֹשִׁיעָה לִי". וְהוּא הַפֹּאַר הוּא הֶהָדָר הָאָמוּר כָּאן, שֶׁלֹּא עָלוּ מִיִּשְׂרָאֵל אֶלָּא אֲנָשִׁים מוּעָטִים, וּבָזֶה תִּהְיֶה הַתְּשׁוּעָה הָדָר לַמּוֹשִׁיעַ, וְהוּא אָמְרוֹ הָדָר לוֹ.

וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו. הוּא כְּנֶגֶד יְהוֹשֻׁעַ הַבָּא מֵאֶפְרַיִם, שֶׁהָיָה שָׁמְעוֹ בְּכָל הָאָרֶץ, אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ ה' וְהֵרִים מַעֲלָתוֹ כְּקַרְנֵי רְאֵם, "בָּהֶם עַמִּים יְנַגֵּח" וְגוֹ', כִּי כִשְׁמוֹעַ מַלְכֵי הָאֱמוֹרִי אֵת אֲשֶׁר הָיָה ה' עִמּוֹ לֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בָּהֶם מִפָּנָיו.

וְזֶה מֹשֶׁה דִּבָּרָיו, כִּי שְׁנֵי הַבְּרָכוֹת שֶׁאָמַר הֵם כְּנֶגֶד שְׁנֵי הַשְּׁבָטִים, וְהוּא אָמְרוֹ "וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה", וַהֲגַם שֶׁבִּבְרָכָה הִקְדִּים לוֹמַר "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ" שֶׁהוּא כְּנֶגֶד מְנַשֶּׁה, לְפִי שֶׁבִּרְכָתוֹ קְטַנָּה מִבִּרְכַת אֶפְרַיִם, הִתְחִיל בַּמּוּעָט לְהוֹסִיף וְלַעֲלוֹת בַּבְּרָכָה, וּכְשֶׁהִזְכִּירָם הִקְדִּים בִּרְכַת אֶפְרַיִם כְּפִי גְּדֻלָּתָן, שֶׁגְּדֻלַּת יְהוֹשֻׁעַ גְּדוֹלָה מִגִּדְלַת גִּדְעוֹן:

יח שְׂמַח זְבוּלֻן וְגוֹ'. הֲגַם שֶׁבְּעִנְיְנֵי עוֹלָם הַזֶּה בִּכְלָלוּת אֵין לִשְׂמוֹחַ בָּהֶם, דִּכְתִיב (קהלת ב:ב) "וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עוֹשָׂה", אָמַר הַנָּבִיא שֶׁזְּבוּלוּן יֶשְׁנוֹ בְּשִׂמְחָה, הֲגַם בִּיצִיאָתוֹ מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ לְסְחוֹרָה, וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיֵּם יִשָּׂשכָר בְּאָהֳלוֹ כְּאָמְרוֹ "וְיִשָּׂשכָר בְּאָהָלֶיךָ".

עוֹד יִרְצֶה, לְפִי שֶׁאֵין אָדָם יוֹדֵעַ בִּיצִיאָתוֹ לְסְחוֹרָה אִם יַצְלִיחַ אִם לֹא עַד שֶׁיַּחְזוֹר מֻצְלָח, לָזֶה אָמַר לִזְבוּלוּן "שְׂמַח" מֵעֵת יְצִיאָתְךָ, כִּי בְּוַדַּאי שֶׁתַּצְלִיחַ, וְהַטַּעַם כֵּינָן שֶׁיִּשָּׂשכָר בְּאָהָלֶיךָ שְׂלִיחַ מִצְוָה אַתָּה לָזוּן לוֹמְדֵי תוֹרָה, וְכֵנָּה אֹהֶל יִשָּׂשכָר לִזְבוּלוּן, כִּי הוּא הַבּוֹנֶה אָהֳלוֹ.

אוֹ יִרְצֶה "בְּאָהָלֶיךָ", כִּנּוּי לְיִשָּׂשכָר, וְאָמַר לְשׁוֹן אֹהֶל לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: אֶחָד, שֶׁאֵין עוֹשִׂין עִקָּר בָּעוֹלָם אֶלָּא יְשִׁיבַת עֲרָאי, וְעִקָּר דִּירָתָם הוּא בֵּית עוֹלָמִים. ב', כִּנּוּי לַמַּאֲהִיל עֲלֵיהֶם, שֶׁהִיא הַשְׁכִּינָה שֶׁנִּקְרֵאת אֹהֶל, הֲגַם שֶׁעוֹסְקִים בְּסְחוֹרָה, עֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (תהלים פה:יד) "צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ" וְגוֹ':

כ מָרַחִיב גָּד. פֵּרוּשׁ, הִרְחִיב ה' לוֹ בִּנְכָסִים רַבִּים, דִּכְתִיב (במדבר לב:א) "וּמִקְנֶה רַב הָיָה [לִבְנֵי רְאוּבֵן] וְלִבְנֵי גָד" וְגוֹ', וְהַטַּעַם כְּמוֹ שֶׁאָמַר שָׁם הַכָּתוּב (במדבר לא:נג) "אַנְשֵׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ", וְלֶהֱיוֹת בְּנֵי גָד גִּבּוֹרֵי כֹּחַ בָּזְזוּ יוֹתֵר מִכּוּלָם, וְהוּא מַה שֶּׁפָּמַךְ לְמַאֲמַר "מַרְחִיב וְגוֹ' כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף" וְגוֹ':

כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ. פֵּרוּשׁ, הָיָה רָאוּי רֵאשִׁית שֶׁהִיא הַתּוֹרָה לוֹ, וְטַעַם לַדָּבָר – "כִּי שָׁם חֶלְקַת", פֵּרוּשׁ חֶלְקוֹ שֶׁל מְחוֹקֵק שֶׁהוּא מֹשֶׁה "סָפוּן", אוֹ חֵלֶק מְמֻחוֹקָק, כִּי חֵלֶק הַגָּדוֹל עָלָה לְמַעְלָה, וְלֹא נִשְׁאַר שָׁם אֶלָּא גּוּפוֹ הַקָּדוֹשׁ הַחַי סָפוּן. וְטַעַם הַדָּבָר לְהָבִיא רָאשֵׁי עָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי כאן) לְהָבִיא דּוֹר הַמִּדְבָּר לָעוֹלָם הַבָּא. וְהוּא אָמְרוֹ "וַיֵּתֵא" וְגוֹ', וּקְרָאָם רָאשֵׁי עָם לְפִי שֶׁהֵם תְּחִלַּת קְנִיַּת יִשְׂרָאֵל לַה' לְעַם סְגֻלָּה.

עוֹד יִרְצֶה, "וַיַּרְא רֵאשִׁית" – הַנַּחֲלָה שֶׁנָּחֲלוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג "לוֹ", פֵּרוּשׁ לְטָלְטֵהּ לְחֶלְקוֹ. וְלַחֲשֹׁשׁ סְגֻלַּת הָאָרֶץ שֶׁכָּל הַדָּר בָּהּ אוֹ כָּל הַקָּבוּר בָּהּ יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא (כתובות קי:), אָמַר טַעַם שֶׁלֹּא חָשׁ לְדָבָר זֶה "כִּי שָׁם", פֵּרוּשׁ בַּמָּקוֹם הַהוּא שֶׁלָּקַח לְנַחֲלָתוֹ, שָׁם "חֶלְקַת מְחֹקֵק", שֶׁהוּא מֹשֶׁה, "סָפוּן", "וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם", וּמֵעַתָּה גַּם הוּא יָבֹא עִם רָאשֵׁי עָם לָעוֹלָם הַבָּא.

צִדְקַת ה' עָשָׂה. פֵּרוּשׁ חוֹזֵר אֶל מֹשֶׁה, שֶׁנּוֹתֵן טַעַם לָמָּה זָכָה לְכָל הַמַּעֲלָה שֶׁיָּבִיא אֲחֵרִים עִמּוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, וְאָמַר "צִדְקַת ה'" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁעָשָׂה הַצֶּדֶק בְּדָבָר הַנּוֹגֵעַ לַה'.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁעָשָׂה יוֹתֵר מֵחִיּוּבוֹ עִם ה', וּכְמוֹ שֶׁרָמְזוּ בַּפָּסוּק "וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ" וְגוֹ' (דברים ו:כה), גַּם מִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל עָשָׂה, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה מִתְדַּיֵּן תָּמִיד עִם ה' עַל יִשְׂרָאֵל וְהָיָה מַכְרִיעַ הַדִּין לְכַף זְכוּת, כָּאָמוּר בְּעִנְיַן הָעֶגֶל וּמִרְגְּלִים וַעֲדַת קֹרַח, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בָּהֶם. וּכְפִי זֶה שִׁעוּר אָמְרוֹ "וּמִשְׁפָּטָיו", פֵּרוּשׁ מִשְׁפָּטִים שֶׁל ה' עִם יִשְׂרָאֵל, עָשָׂה אוֹתָם, פֵּרוּשׁ עָשָׂה תִּקֵּן.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, "צִדְקַת ה' עָשָׂה" בְּמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְעַצְמוֹ, וּמַה שֶּׁנִּשְׁפָּט הוּא בְּמִשְׁפָּטִים אֵלּוּ לָמוּת בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְסָתַם תְּפִלָּתוֹ הוּא "עִם יִשְׂרָאֵל", פֵּרוּשׁ הוּא בַּדְּבָרִים שֶׁהֵם עִם יִשְׂרָאֵל, כְּגוֹן מֵי מְרִיבָה, וּשְׁאָר הַסִּבּוֹת שֶׁמִּהֶם.

אוֹ יִתְפָּרֵשׁ אָמְרוֹ "צִדְקַת ה'" וְגוֹ', עַל גָּד שֶׁעָשָׂה עִם ה' דָּבָר שֶׁיֶּחָשֵׁב לוֹ לִצְדָקָה, וְהוּא שֶׁעָבַר הַיַּרְדֵּן לְהִלָּחֵם מִלְחֶמֶת מִצְוָה עִם יִשְׂרָאֵל. וְדָבָר זֶה כְּפִי הַדִּין בֵּינוֹ לְבֵין ה' אֵינוֹ חַיָּב בּוֹ, כִּי בָּאָה נַחֲלָתָם בַּמָּקוֹם שֶׁבָּחֲרוּ, וְאֵין לָהֶם חִיּוּב לַעֲבֹר לְהִלָּחֵם עִם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וּכְמוֹ שֶׁטָּעֲנוּ בְּטַעֲנוֹתֵיהֶם בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת (במדבר לב:ה), וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּם שָׁם, וּכְמוֹ שֶׁהוֹכִיחַ הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהִסְכִּים ה' עַל נַחֲלָתָם כִּי בָאָה שָׁמָּה. וּמַה שֶּׁעָבְרוּ הַיַּרְדֵּן לָהֶם תֶּחְשֹׁב לִצְדָקָה, וְזֶה לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְמַה שֶּׁבֵּינָם לְבֵין ה', אֲבָל לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְבֵינָם וּבֵין יִשְׂרָאֵל כָּךְ שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת.

וְהוּא אָמְרוֹ "וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל", וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם בִּתְשׁוּבַת מֹשֶׁה עַל טַעֲנוֹתֵיהֶם, שֶׁכֻּלָּם הֵם כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ נְקִיִּים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל, כִּי אֵין צָרִךְ לַה' לְעֶזְרַת גִּבּוֹרָתָם, וְיוֹדֵעַ הָיָה ה' שֶׁלֹּא הָיְתָה כַּוָּנָתָם בִּשְׁאֹלַת הָאָרֶץ לְשׁוּם מֵחוּשׁ רַע, וְכָל הַטְּעָנוֹת שֶׁטָּעַן לָהֶם מֹשֶׁה לֹא הָיוּ אֶלָּא בְּעֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם.

כב גּוֹר אַרְיֵה. אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן אֶל שִׁמְשׁוֹן שֶׁשִּׁסַּע הָאַרְיֵה כְּשִׁסַּע הַגְּדִי (שופטים יד,ו). וְאָמְרוֹ "יְזַנֵּק", רֶמֶז לִצְלִיחַת עָלָיו רוּחַ ה' וְדִלֵּג לְשַׁסְּעוֹ כְּמִדַּלֵּג מֵהַר בָּשָׂן:

כד בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר וְגוֹ'. פֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת נָשֹׂא בְּפָסוּק "נָשֹׂא לִבְנֵי אָשֵׁר" וְגוֹ' (במדבר ז:עב).

כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן. פֵּרוּשׁ, אֵין כָּאֵל שֶׁל יְשֻׁרוּן שֶׁעוֹשֶׂה דָּבָר זֶה לָהֶם, וְהוּא שֶׁרוֹכֵב שָׁמַיִם, פֵּרוּשׁ רוֹכֵב עַל הַשָּׁמַיִם בִּשְׁבִיל עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ "בְּעֶזְרֶךָ", לְהִלָּחֵם בִּשְׁבִילְךָ, כְּאָמְרוֹ (שמות יד:יד) "ה' יִלָּחֵם לָכֶם", וּכְשֶׁהוּא בָּא וְנִלְחָם לָהֶם כָּל הַשָּׁמַיִם הֵם מֶרְכַּבְתּוֹ, וּמַעֲתָּה כָּל כֹּחוֹת הַשָּׁמַיִם וּמַעֲרָכְתָּם בָּאִים לְעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהַסּוּס טָפֵל לָרוֹכֵב.

כח וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּטַח. אֵימָתַי? כְּשֶׁיִּהְיֶה בָּדָד, וּמַאֲמַר "וַיִּשְׁכֹּן" נִמְשָׁךְ עִם מַאֲמַר שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא "וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד", שֶׁצִּוָּה ה' לְיִשְׂרָאֵל לְהַשְׁמִיד כָּל נְשָׁמָה מִיּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וּבָזֶה "וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד".

וְאָמְרוֹ **עֵין יַעֲקֹב**, לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁתִּהְיֶה עֵינָם אֶל אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ, פֵּרוּשׁ לֶאֱכוֹל מִפִּרְיָהּ וְלִשְׂבּוֹעַ מִטּוּבָהּ, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יִבְטְחוּ כְּשֶׁלֹּא יִהְיוּ יוֹשְׁבִים מֵהֶעָמִים עִמָּהֶם בָּאָרֶץ.

כט אַשְׁרֶיךָ וְגוֹ' נוֹשַׁע בַּה'. פֵּרוּשׁ, שֶׁכָּל הָאֻמּוֹת שָׂרֵיהֶם נִלְחָמִים לָהֶם כַּיָּדוּעַ, וּבָזֶה יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּגְבַּהּ עָלָיו שַׂר שֶׁכְּנֶגְדּוֹ, אוֹ ה' יִגְּפֵנוּ, כְּאָמְרוֹ (שמות יד:ל) "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כא:ה) שֶׁהֶרְאָם ה' שָׁרוֹ שֶׁל מִצְרַיִם מֵת לִפְנֵיהֶם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִשְׂרָאֵל אַשְׁרֵיהֶם שֶׁתִּשּׁוּעָתָם הִיא בַּה', שֶׁהוּא בִּכְבוֹדוֹ נִלְחָם לָהֶם, וּבָזֶה חַרְבָּם גְּבוֹהָה וְעוֹמֶדֶת בְּלֹא מֵחוּשׁ.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ "נוֹשַׁע בַּה'", פֵּרוּשׁ שֶׁהַמֶּלֶךְ נוֹשַׁע בִּתְשׁוּעָתוֹ, כְּאָמְרוֹ (דברים ל:ג) "וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה כט.) "וְהֵשִׁיב" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "וְשָׁב", אַשְׁרָיו וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ "אַשְׁרֶיךָ מִי כָמוֹךָ" שֶׁאַתָּה עַם נוֹשַׁע עִם ה' שֶׁהוּא מָגֵן עֶזְרֶךָ, וַאֲשֶׁר הוּא חֶרֶב גַּבְהוּתֶךָ, שֶׁאֵין חֶרֶב גְּדוֹלָה כְּחֶרֶב לַה' בְּשֶׁלְּפוֹ אוֹתָהּ מִתַּעֲרָהּ.

פרק לד

א וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ הִפְעִיל ה' בּוֹ רְאוּת, מַה שֶּׁאֵין גְּבוּל בָּעַיִן לִרְאוֹת בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: אוֹ יָאִיר עֵינָיו מֵאוֹר זָרוּעַ לַצַּדִּיק שֶׁהוּא אוֹר שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית גָּנוּז לַצַּדִּיקִים, שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב.) שֶׁבּוֹ יַבִּיט הָאָדָם מִסּוֹף הָעוֹלָם; אוֹ הִקְרִיב הָאָרֶץ לְמוּל עֵינָיו וְהֶרְאָה אוֹתָהּ לוֹ לְפָנָיו:

ד לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה. אָמְרוֹ "לֵאמֹר", לְפִי שֶׁלֹּא אָמַר נֹסַח זֶה שֶׁל "לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה" לִשְׁלָשְׁתָּם, לָזֶה אָמַר "לֵאמֹר", פֵּרוּשׁ שֶׁמְּכַוֵּן הַמַּאֲמָר הוּא זֶה "לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה". וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח:) דָּרְשׁוּ שֶׁצִּוָּהוּ שֶׁיֵּלֵךְ וְיֹאמַר לָהֶם לָאֲבוֹת וְכוּ', עַד כָּאן. וְאוּלַי כִּי רָצָה ה' שֶׁיֹּאמַר לָהֶם מֹשֶׁה הַדְּבָרִים לְהַחֲזִיק לוֹ הָאֲבוֹת טוֹבַת חֵן וָחֶסֶד עַל אֲשֶׁר טָרַח וְיָגַע הוּא בַּעֲדָם עַד הֲבִיאָם אֶל הַמָּקוֹם.

וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר. אוּלַי שֶׁנִּתְפַּוֵּן לוֹמַר לוֹ שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לַעֲבוֹר שָׁמָּה לַעֲלוֹת דֶּרֶךְ שָׁם מִשַּׁעַר הַשָּׁמַיִם שֶׁהוּא שָׁמָּה, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח״א פא.) שֶׁאֵין הַנְּפָשׁוֹת עוֹלוֹת אֶלָּא דֶּרֶךְ שָׁם. וּמֹשֶׁה לְפִי שֶׁנֶּאֱסַף אֶל הַשְּׁכִינָה הִנִּיחַ מְקוֹמוֹ בַּקֹּדֶשׁ בְּמָקוֹם שֶׁהוּא שָׁם. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב: וְשָׁמָּה לֹא תִצְטָרֵךְ לַעֲבוֹר אֶל מְקוֹמְךָ, וְסָמַךְ אוֹמֶר ״וַיָּמָת שָׁם וְגוֹ׳ עַל פִּי ה׳״, וְהָבֵן:

ה וַיָּמָת שָׁם. פֵּרוּשׁ, שָׁם לְבַד הוּא שֶׁמֵּת, אֲבָל הוּא חַי בְּמָקוֹם אַחֵר קָדוֹשׁ וְעֶלְיוֹן עַל פִּי ה׳.

ו עַד הַיּוֹם הַזֶּה. הֵם דִּבְרֵי ה׳, שֶׁהָיָה אוֹמֵר וּמֹשֶׁה כּוֹתֵב, וּכְמוֹ כֵן מַאֲמָרִים הַקּוֹדְמִים לָזֶה, ״וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה״, ״וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ״.

וָאֶרְאֶה לְהָרַב רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא שֶׁכָּתַב שֶׁיְּהוֹשֻׁעַ כָּתַב כֵּן. וְאֵין רָאוּי לִכְתֹּב כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּפִשְׁטֵי הַכְּתוּבִים, שֶׁמֹּשֶׁה לֹא הִשְׁלִים הַסֵּפֶר תּוֹרָה שֶׁמָּסַר לַלְוִיִּם, שֶׁבְּאָזְנֵי שָׁמַעְתִּי מִבְּנֵי עַמֵּנוּ מִסְתַּבְּכִים בְּדָבָר זֶה וּמְסַעֲפִים מִזֶּה כְּפִירָה בַּתּוֹרָה, וְזוֹ הִיא טַעֲנַת הַגּוֹיִם, שֶׁמִּבְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּקְּנוּ הַמִּכְתָּב וְנִמְצָא בָּהּ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה וְלֹא הָיָה מַה שֶּׁהָיָה. וְיִשְׁתַּקַּע הַדְּבָרִים וְדוֹמֵיהֶם, הֶסְבֵּי עֵינֶיךָ מִנֶּגְדָּם. וְהָעִקָּר שֶׁכָּל הַסֵּפֶר תּוֹרָה כְּתָבוֹ מֹשֶׁה, וּכְאָמְרָם (בבא בתרא טו.) הִשְׁלִימוֹ בְּדֶמַע.

ז בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ. פֵּרוּשׁ, עִם יְצִיאַת נַפְשׁוֹ נִגְמְרוּ הַמֵּאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. עוֹד נִתְפַּוֵּן לְהַסְמִיךְ ״בְּמֹתוֹ״ לְמַאֲמַר ״לֹא כָהֲתָה עֵינוֹ״, לְהָעִיר שֶׁאַחַר מִיתָה הוּא אוֹמֵר ״לֹא כָהֲתָה״ וְגוֹ׳.

ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל. וּבְאַהֲרֹן אָמַר (במדבר כ:כט) ״כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל״, רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות דרבי נתן פרק יב) נָתְנוּ טַעַם לְפִי שֶׁהָיָה אוֹהֵב שָׁלוֹם וְכוּ׳.

וְרַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא כָּתַב שֶׁבָּכוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל לִכְבוֹד מֹשֶׁה שֶׁהָיָה חַי, וְאֵין לְהַאֲמִין לְפֵרוּשׁוֹ, שֶׁאֵין לְהַטִּיל מוּם בַּמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁעָשָׂאוּהוּ בִּשְׁבִיל מֹשֶׁה שֶׁהָיָה חַי, וּלְמֹשֶׁה עַצְמוֹ כְּשֶׁמֵּת הֶעֱלִימוּ מֵהַחַם בְּהֶסְפֵּדוֹ.

וְאוּלַי יֵשׁ לָתֵת טַעַם, כִּי אַהֲרֹן לֹא יָדְעוּ בְּמִיתָתוֹ קֹדֶם שֶׁמֵּת, וְרָאוּ פִּתְאוֹם שֶׁמֵּת, וְדָבָר כָּזֶה יְעוֹרֵר כָּל לֵב לִפְתֹּחַ מְקוֹר דִּמְעַת עֵינוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֹשֶׁה שֶׁכְּבָר יָדְעוּ מִיתָתוֹ, וּבְכָל דְּבָרָיו וְתוֹכְחוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה הָיָה אוֹמֵר לָהֶם (דברים ד:כב) ״כִּי אָנֹכִי מֵת וְגוֹ׳ אֵינֶנִּי עֹבֵר״ וְגוֹ׳, וְלָזֶה לֹא הוּחַם הֶסְפֵּדוֹ כְּאַהֲרֹן.

עוֹד אֶפְשָׁר כִּי מִיתַת אַהֲרֹן הִרְגִּישָׁתָם בְּיוֹתֵר, לְפִי שֶׁתֵּכֶף נִסְתַּלְּקוּ עַנְנֵי כָבוֹד וְהוּסַר מְסוּכָתָם, וְזֶה סִבַּב בִּיאַת הַכְּנַעֲנִי וְגוֹ׳ (במדבר כא:א), לָזֶה נִתְעוֹרְרוּ יַחַד כָּל יִשְׂרָאֵל לִבְכּוֹת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמִיתַת מֹשֶׁה, הֲגַם שֶׁנִּטְּלוּ עֲנָנִים וְכוּ׳, לֹא הֵעִירוּ עַל זֶה, גַּם נִטְרְדוּ בְּשִׂמְחַת בִּיאַת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה.

עוֹד אֶפְשָׁר, שֶׁבְּמִיתַת מֹשֶׁה תֵּכֶף רָאוּ דָּבָר חָדָשׁ, שֶׁשָּׁרְתָה שְׁכִינָה עַל יְהוֹשֻׁעַ וְלָקְחוּ נֶחָמָה. מָשָׁל לְמִי שֶׁנֶּאֱבְדָה לוֹ מַרְגָּלִית וּמָצָא אַחֶרֶת בִּמְקוֹמָהּ, לוּ יְהִי שֶׁאֵינָהּ דּוֹמָה אַף עַל פִּי כֵן יִתְנַחֵם בָּהּ, וְלָזֶה לֹא בָכוּ כְּלָל, וְהוּא מַה שֶּׁסָּמַךְ לְמַאֲמַר ״וַיִּבְכּוּ״ ״וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן״ וְגוֹ׳. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמִיתַת אַהֲרֹן אִבְּדוּ מַרְגָּלִית וְלֹא מָצְאוּ בְּמַה יִתְנַחֲמוּ, וַהֲגַם שֶׁנִּתְמַנָּה אֶלְעָזָר תַּחְתָּיו לְכֹהֵן גָּדוֹל, אַף עַל פִּי כֵן לֹא בוֹכִים עַל חֶסְרוֹן כְּהוּנָה גְּדוֹלָה, אֶלָּא עַל חֶסְרוֹן תּוֹעֲלִיּוֹת שֶׁמַּעֲצָמוֹ, שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם תְּמוּרָתוֹ.

י וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד. פֵּרוּשׁ – וְלֹא קָם עַד עַתָּה. וְאָמְרוֹ ״עוֹד״, פֵּרוּשׁ – וְלֹא יָקוּם עוֹד כָּמוֹהוּ.

וְאָמְרוֹ **בְּיִשְׂרָאֵל** – רָמַז שֶׁכָּל הַשָּׂגַת נְבוּאָתוֹ הָיְתָה בְּאַמְצָעוּת יִשְׂרָאֵל, וְצֵא וּלְמַד מֵהַשָּׁנִים שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נְזוּפִים לֹא נִדְבַּר עִמּוֹ ה׳. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (ספרי דברים לד:י) אֲבָל בְּאֻמּוֹת הָעוֹלָם וְכוּ׳:

יא וְאָמְרוֹ **לְכָל הָאֹתוֹת וְגוֹ׳** – נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה ״יָדְעוֹ ה׳ פָּנִים אֶל פָּנִים״ לְכָל הָאוֹתוֹת, פֵּרוּשׁ לְצוֹרֶךְ הָאוֹתוֹת וְגוֹ׳, וְהַכַּוָּנָה שֶׁעַל כָּל אוֹת וּמוֹפֵת שֶׁשָּׁלְחוֹ ה׳ לַעֲשׂוֹת, הָיָה יוֹדְעוֹ פָּנִים בְּפָנִים.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבָּ״ם בְּהִלְכוֹת דֵּעוֹת שֶׁהַנְּבִיא שֶׁיָּקוּם בְּיִשְׂרָאֵל אֵין צָרִיךְ שֶׁיַּעֲשֶׂה מוֹפְתִים גְּדוֹלִים כְּאוֹתָם שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה, אֶלָּא כָּל שֶׁהוּא מֻהַמּוֹפְתִים שֶׁיַּעֲשֶׂה וְכוּ׳. וְתִמְצָא שֶׁבִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת אָמְרָה הַתּוֹרָה חוֹזֶק הָאֱמוּנָה בְּמֹשֶׁה: א׳, עַל הַיָּם דִּכְתִיב (שמות יד:לא) ״וַיַּאֲמִינוּ בַּה׳ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ״. ב׳, בְּמַתַּן תּוֹרָה דִּכְתִיב (שמות יט:ט) ״וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם״.

וְעַיֵּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״דַּבֵּר אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה״ (שמות כ:טז), שֶׁפֵּרַשְׁתִּי וּנְקַבְּלָה, שֶׁכְּבָר הִצְדִּיקוּ נְבוּאָתוֹ בְּהַצְדָּקָה מוּרְגֶּשֶׁת וּגְלוּיָה לָהֶם, וְלָזֶה בָּא דְּבַר ה׳ וְאָמַר ״וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל״ וְגוֹ׳:

הַשַּׁעַם כִּי מֹשֶׁה נָתַן כָּל הָאוֹתוֹת, מַה שֶּׁאֵין נָבִיא אַחֵר עוֹשֶׂה כָּזֶה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר כְּלָל. וְעוֹד ״לְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה״ שֶׁהוּא קְרִיעַת יַם סוּף שֶׁבּוֹ הֶאֱמִינוּ, ״וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל״ שֶׁהוּא בְּמַעֲמַד הַר סִינַי, שֶׁבּוֹ גָּמְרוּ לְהַאֲמִין לֹא יָקוּם עוֹד נָבִיא שֶׁיַּעֲשֶׂה כָּזֶה:

וְגָמַר אוֹמֵר ״לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל״, פֵּרוּשׁ שֶׁהֵם בְּעַצְמָן רָאוּ הַדְּבָרִים, וְלֹא לְצַד הָאֱמוּנָה כְּסֵדֶר שֶׁעוֹשִׂים בִּשְׁאָר הַנְּבִיאִים הַבָּאִים אַחֲרָיו, אֶלָּא בְּעֵינֵיהֶם רָאוּ כִּי

מֹשֶׁה נְבִיא ה׳ אֱמֶת וְתוֹרָתוֹ תּוֹרַת אֱלֹהִים **חַיִּים** אֱמֶת.

חסלת פרשת וזאת הברכה